

Juridica Lapponica 51

IKIMUISTOINEN OIKEUS

– tutkimus Lapin alkuperäisistä
maa- ja vesioikeuksista

Juha Joona

IKIMUISTOINEN OIKEUS

– tutkimus Lapin alkuperäisistä
maa- ja vesioikeuksista

Juha Joonas

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Ulkoasu ja taitto

Annika Hanhivaara

Kannen kuva

Kaarle-herttuan suojelukirje Kemin Lapin lappalaisille vuodelta 1602

Tilaukset

Arktinen Keskus / Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti PL 122
96101 Rovaniemi

Juha Joona

040 557 7221

juha.joona@ulapland.fi

Tämä on uudelleenjulkaisu vuonna 2019 painettuna julkaistusta väitöskirjasta (ISBN 978-952-337-137-8).

Juridica Lapponica 51

ISBN 978-952-337-416-4

ISSN 0783-4144

Julkaisun pysyvä osoite:

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-416-4>

SISÄLLYSLUETTELO

Alkusanat	8
I TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN RAJAAMINEN	9
1. Keskeiset kysymykset	9
2. Tutkimustehtävän jäsentelyä	13
3. Tutkimuksen erityispiirteitä	15
4. Tutkimuksessa käytetystä aineistosta	19
II TUTKIMUSALUE JA VÄESTÖRYHMÄT	21
1. Saamelaisten ja suomalaisten asuma-alueet ja niiden hallinnollinen jaottelu	22
2. Eri väestöryhmät	24
2.1 Suomalaisasutus	24
2.2 Saamelaisasutus	31
2.2.1 Metsäsaamelaiset	32
2.2.1.1 Kemin Lapin metsäsaamelaiset ennen uudisasukkaitten saapumista	32
2.2.1.2 Kemin Lapin metsäsaamelaiset uudisasukkaitten saapumisen jälkeen	37
2.2.2 Tunturisaamelaiset	43
2.2.3 Saamelaiset pororaitiot	48
2.2.3.1 Tornionlaakson ja Rovaniemen varhainen saamelaisasutus ja saamelaiset poropaimenet	49
2.2.3.2 Kemin Lapin saamelaiset poropaimenet	58
2.2.3.3 Raitiojärjestelmän päättyminen	60
3. Yhteenveto	64
III LAPINMAAN JA MAASEUDUN VÄLINEN RAJA ELI LAPINRAJA	66
1. Vanhin lapinraja	67
1.1 Lapinraja Tornionjoen vesistöalueella	67
1.2 Varhainen lapinraja Tornion- ja Ounasjoen välisellä alueella	69
1.2.1 Mantojärven nimestä	72
1.2.2 Mantojärven etäisyys Pohjanlahdesta ja Ounasjoesta	72
1.2.3 Mantojärven sijaintia kuvaava kartta vuodelta 1686	73
1.2.4 Johtopäätöksiä Mantojärven sijainnista	74
1.3 Lapinraja Ounasjoen ja Venäjän rajan välisellä alueella	77
2. Pohjanmaan ja Lapinmaan välisen rajan sijainti 1670- ja 1680-lukujen tilanteessa	81
3. Vuosien 1751-1754 rajankäynti	83
4. Yhteenvetoa	87

IV LAPINKYLÄT JA LAPINVEROMAAT	89
1. Lapinkylät	89
1.1 Lapinkylistä ja lapinkylien rajoihin liittyvästä oikeuskäytännöstä 1600-luvulta 1750-luvulle	93
1.1.1 Sodankylän ja Sompion lapinkylien raja	93
1.1.2 Sodankylän ja Kittilän lapinkylien raja	94
1.1.3 Inarin ja Kittilän välinen raja	95
1.1.4 Sodankylän ja Inarin lapinkylien raja	95
1.1.5 Sompion ja Inarin välinen raja	96
1.1.6 Kuolajärven siidat	97
1.1.7 Keminkylän raja Kuolajärveä ja Sompiota vastaan	98
1.1.8 Utsjoen raja Inaria ja Tenoa vastaan	99
1.1.9 Peltojärven ja Kittilän raja	100
1.1.10 Suonttavaaran ja Rounalan välinen raja	102
1.1.11 Oikeuskäytännöstä tehtäviä huomiota	103
1.2 Lapinkylät ja niiden rajat vuoden 1750 jälkeen	104
2. Saamelaisten perintömaat eli lapinveromaat	110
2.1 Saamelaisten veromaat 1600-luvun jälkipuolella	110
2.1.1 Lapinveromaita ja niiden laajuutta koskevia kuvauksia	110
2.1.2 Veromaiden hallintaoikeuden sisällöstä	112
2.1.3 Lapinveromaiden aluetta koskevista kiistoista	114
2.1.4 Lapinveromaan hallintaoikeuden siirtyminen perintönä	116
2.1.5 Lapinveromaata koskevan yhteisomistussuhteen purkamisen	117
2.1.6 Veromaan haltijalle kuuluneen oikeuden siirtyminen kruunulle	118
2.2 Lapinveromaat 1700-luvun alkupuolella	119
2.2.1 Kemin Lapin lapinkylien alueella sijainneet lapinveromaat	119
2.2.2 Enontekiön veromaat 1700-luvun alkupuolella	121
2.2.3 Verohylkysäännön soveltaminen lapinveromaihin	124
3. Lapinveromaat, saamelaisten elinkeinot ja maankäytön muutos 1700-luvun jälkipuoliskolla	125
3.1 Vuoden 1749 Lapinmaan reglementti	125
3.2 Oikeuskäytäntö	127
3.2.1 Kemin Lappi	127
3.2.1.1 Lapinveromaita koskevat maininnat	127
3.2.1.2 Metsäystysoikeus	132
3.2.1.3 Kalastusoikeus	135
3.2.1.4 Porojen laiduntamisoikeus	137
3.2.1.5 Yhteenvetoa	138
3.2.2 Tornion Lappi ja Enontekiö	139
3.2.2.1 Lapinveromaat ja täysnomadismi	139
3.2.2.2 Lapinveromaat ja uudisasutus	142

V SAAMELAISTEN MAAOIKEUDET TUTKIMUKSESSA, LAINVALMISTELUSSA JA OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ	150
1. Saamelaiset, maankäyttö ja maa- oikeudet 1800-luvun kirjallisuudessa ja lainvalmistelussa	150
2. Isak Fellman	154
3. Holmbäck	154
4. L. I. Itkonen	158
5. Haataja	159
6. Tegengren	160
7. Prawitz	160
8. Hultblad	165
9. Arell	165
10. Bäärnhelm	167
11. Vuoden 1978 perustuslakivaliokunnan lausunto	168
11.1 Hidén	169
11.2 Saraviita	169
11.3 Jyränki	170
12. Verotunturioikeudenkäynti	171
13. Korpijaakko-Labba	173
14. Wirilander	176
15. Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä	177
VI SAAMELAISTEN JA SUOMALAISTEN VÄLISET MAANKÄYTTÖÄ KOSKEVAT OIKEUSKYSYMYKSET	181
1. Suomalaisten talonpoikien eränautinta sekä saamelaisten maa- oikeudellinen asema ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamista	181
1.1 Tornion ja Kemin talonpoikien harjoittama eräjärvien kaukonautinta	181
1.2 Saamelaisten turvaksi annetut kuninkaalliset suojelukirjeet ja lapinrajan eteläpuolella asuvat suomalaiset talonpojat	188
1.2.1 Vaasa-kuninkaiden antamat kirjeet	188
1.2.1.1 Kustaa Vaasan antamat kirjeet	188
1.2.1.2 Juhana III:n Suonttavaaran lappalaisille vuonna 1584 antama suojelukirje	189
1.2.1.3 Kaarle-herttuan Kemin Lapin lappalaisille vuonna 1602 antama suojelukirje	190
1.2.2 Vuosien 1584 ja 1602 kirjeet oikeus- ja hallintokäytännössä	190
1.2.3 Yhteenvetoa	200
2. Vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatit	201
2.1 Vuoden 1673 asutusplakaatin valmistelu	201
2.2 Eräitä vuoden 1673 plakaatin valmisteluun liittyviä huomioita	207
2.3 Vuoden 1673 plakaatin antamista seurannut oikeuskäytäntö	211

2.4 Vuoden 1695 uudisasutusplakaatti	215
2.5 Vuoden 1695 uudisasutusplakaattia seurannut oikeuskäytäntö	216
2.5.1 Suomalaiset uudisasukkaat	216
2.5.1.1 Kemin Lapin lapinkylät	216
2.5.1.2 Enontekiön uudisasukkaat	219
2.5.2 Suomalainen uudisasukas lapinveromaan haltijana	220
2.5.3 Suomalaisten uudisasukkaitten saapuminen lapinkylien alueille -yhteenveloa oikeuskäytännöstä	222
2.5.4 Saamelaiset uudisasukkaat	223
3. Henkilön syntyperä ja oikeus lappalaisten maa- ja vesioikeuksiin	226
3.1 Lappalaisen ja suomalaisen välinen avioliitto	226
3.2 Lappalaisen perustama uudistila	227
3.3 Uudistilallinen, joka on sekä saamelaista että suomalaista sukua	229
3.4 Saamelainen sukutausta maa- ja vesioikeuksien perusteena	231
3.5 Johtopäätöksiä	234
4. Saamelaisten erityisten kiinteistöoikeudellisen aseman menettäminen	235
VII SAAMELAISTEN SUORITTAMAN VERON OIKEUDELLISESTÄ MERKITYKSESESTÄ	240
1. Vanhemmassa kirjallisuudessa esitettyjä käsityksiä	241
2. Lappalaisten maksama vero 1500-luvun jälkipuoliskolla	242
2.1 Veroluetteloissa olevista tiedoista	242
2.2 Kirjallisuudessa esitettyjä käsityksiä	244
3. Kaarle-herttuan vero-ohje vuodelta 1602	246
4. Veromaa-termin käyttöönotto	250
5. Vuoden 1695 verollepano	252
5.1 Vuoden 1695 verouudistuksen valmistelu	252
5.2 Vuoden 1695 lapinvoudin ohjesääntö	257
5.3 Vuoden 1695 Lapinmaan maakirja	258
5.4 Vuoden 1695 verouudistusta seurannut verotus- ja oikeuskäytäntö	260
5.5 Yhteenveloa koskien vuoden 1695 verouudistusta	264
6. Vuoden 1760 lapinvoudin ohjesääntö ja uudistilojen väliaikainen verollepano	267
7. Lapinveron suorittamisen lakkaaminen osassa lapinkylien alueita	269
8. Lapinvero 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla	273
8.1 Lapinvero ja lapinveromaiden merkityksen katoaminen Enontekiön tunturialueelta 1700-luvun lopulla	273
8.2 Lapinvero Venäjänvallan aikana	275
9. Yhteenveloa lapinveron oikeudellisesta merkityksestä	278

VIII KYSYMYS SAAMELAISTEN MAANOMISTUSOIKEUDESTA	282
1. Kysymys talonpojan maanomistusoikeudesta	282
1.1 Maanluonnot	282
1.2 Yksityisen maanomistusoikeuden synty	283
1.3 Talonpojan omistusoikeuden kiistäminen	284
1.4 Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja	287
1.5 Taloille kuuluvan maa-alueen erottaminen	289
1.5.1 Kysymys taloille kuuluvasta maa-alasta 1700-luvun alkupuolella	289
1.5.2 Vuoden 1775 isojakoasetus ja vuoden 1777 sitä koskeva selitys	292
1.5.3 Liikamaan erottamisoikeus ja omistusoikeus	295
1.5.4 Yhteenvetoa ja eräitä huomioita	299
2. Valtion maanomistusoikeus	300
2.1 Valtion maanomistusoikeus muihin alueisiin kuin asumattomaan erämaahan	300
2.2 Valtion omistusoikeus asumattomiin erämaihin	301
2.2.1 Helgeandsholman päätös	301
2.2.2 Kustaa Vaasan kirje Norlannin talonpojille vuodelta 1542	305
2.2.3 Vuoden 1683 metsäasetus	308
2.2.4 Vuoden 1683 metsäasetus ja saamelaisten maa-oikeus	312
3. Kysymys saamelaisten maa-oikeuden oikeudellisesta sisällöstä Kemin ja Tornion Lapinmaiden oikeuskäytännössä 1600- ja 1700-luvuilla	314
3.1 Oikeuskäytäntö 1600-luvun jälkipuoliskolla	315
3.2 Ajanjakso 1700-luvun alusta vuoteen 1742	317
3.2.1 Tornion Lappi	317
3.2.2 Kemin Lappi	322
3.2.3 Haukiniemen uudistilan sukulunastusta koskeva oikeudenkäynti	325
3.2.4 Haukiniemen sukulunastusoikeudenkäyntiin liittyviä huomioita	333
3.3 Oikeuskäytäntö 1744-1748	337
4. Yhteenvetoa koskien saamelaisten maanomistusoikeutta	341
IX YHTEENVETOA, VERTAILUA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	348
1. Saamelaisen maa- ja vesioikeuksien alueellisista rajoista	348
2. Saamelaisten maa- ja vesioikeuksien oikeudellinen sisältö	353
2.1 Kysymys rajoitetuista esineoikeuksista	353
2.1.1 Saamelaisten maa-oikeuden oikeudellisista perusteista ja sisällöstä	353
2.1.2 Saamelaisten maankäyttöoikeudet lainvalmistelussa	359
2.1.3 Saamelaisten maa- ja vesioikeudet Ruotsissa	360
2.2 Kysymys omistusoikeudesta	362
2.2.1 Saamelaisten käyttämien alueiden veroluontoisuuden peruste	364
2.2.2 Veroluontoisesta maasta lapinkylien alueella	366
2.2.3 Vero-oikeuden menettäminen oikeuskäytännössä	368
3. Saamelaisille kuuluneiden maa- ja vesioikeuksien subjektista	371
Lähteet	377
Liitteet	387

ALKUSANAT

Kaikki hauska loppuu aikanaan. Näin on nyt käynyt myös tälle minun pitkään kesätäneelle väitöskirjatutkimukselleni. Toisaalta nyt on aika siirtyä uusien hankkeiden pariin.

Kysymyksessä on tutkimus, jota tehdään tyypillisesti yksin. Tästä huolimatta tekijä on monessa suhteessa riippuvainen myös muista. Tämä ei koske vain itse tutkimusta vaan yleisemminkin niitä olosuhteita, joissa tutkimusta tehdään. Sen tarkemmin erittelemättä haluan kiittää avusta ja myötäelämisestä kaikkia niitä Lapin yliopiston oikeustieteen tiedekunnan ja Arktisen keskuksen työntekijöitä, joita olen vuosien mittaan tällä asialla vaivannut.

Aivan erityisen kiitoksen ansaitsee kuitenkin Lapin maakuntakirjaston Lappi-osaston sekä Lapin yliopiston kirjaston väki. Erikseen on mainittava tietopalvelusihteri Arto Kiurujoki. Hän on vuosien mittaan avustanut paljon enemmän kuin mitä voi kohtuudella edellyttää.

Ilman filosofian maisteri Esko Vesalaa tutkimus ei olisi välttämättä koskaan valmistunut, ei ainakaan nykyisessä muodossa. Esko tuli tutkimusapulaiseni vuonna 2006 päättäneeseen nk. maa-oikeustutkimukseen. Pian kävi selville, että huolellisempaa, asialleen omistautuneempaa ja arkistojen salat paremmin tuntevaa henkilöä ei tähän työhön olisi ollut todennäköisesti löydettävissä. Ilman häntä moni oleellinen asia olisi edelleen jäänyt arkistojen kätköihin. Esko on avustanut minua myös tekstin viimeistelyssä.

Työni ohjaajina ovat toimineet professori Matti Niemi ja professori Kirsi Kuusikko. Tiedekunnan määrääminä esitarkastajina ovat olleet professori Jukka Kekkonen ja dosentti, yliopistonlehtori Mirkka Lappalainen. He ovat esittäneet lukuisia hyödyllisiä ja tarpeellisia kommentteja, jotka olen pyrkinyt ottamaan huomioon. Suuret kiitokset heille kaikille. Kiitokset ansaitsee myös oikeustieteen tiedekunnan dekaani Soili Nystén-Haarala Tutkimustyön saattaminen julkaisuvaiheeseen on pitkälti hänen ansiotaan.

Ja lopuksi tietysti kiitokset myös puolisololleni apulaisprofessori Tanja Joonalle. Monet illat ja automatkat ovat kuluneet tähän tutkimukseen liittyviä kysymyksiä pohtiessa. Nämä keskustelut ovat vieneet asiaa monella tavalla eteenpäin.

Mielenkiintoinen tai visainen tutkimuskysymys ei jää työpaikalle vaan se tulee ajatuksissa myös kotiin. Lapset ovat toisinaan huomauttaneet siitä, että isä ei aina oikein keskity yhteiseen tekemiseen. Kun tämä koko lasten elinajan kestänyt tutkimus nyt päättyy, isä tulee olemaan enemmän läsnä eikä pelkästään paikalla.

Raanujärvellä 15. tammikuuta 2019.

OTL, VT Juha Joonas

TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN RAJAAMINEN

1. Keskeiset kysymykset

Inarin entinen kirkkoherra, Tuomo Itkonen kertoo 1970-luvun alussa julkaistuissa muistelmissaan pappilan naapurissa eläneestä Yrjänä Morottajasta eli Ranta-Yrjänästä. Muistelmissaan hän mainitsee asian, joka oli ilmeisesti jo pitkään hiertänyt naapureiden välejä:

“Hänen suvullaan ei voinut olla suurtakaan rakkautta naapuriaan, pappilaa kohtaan. Ranta-Yrjänän suku oli ikimuistoisista ajoista pitänyt kylän tienoita, maita ja vesiä nautintanaan, ominaan. Itse asiassa se kaikki oli kruununmaata.”¹

Tämä lyhyt siteeraus kertoo kahdesta erilaisesta näkemyksestä. Kirkkoherran kantaa edusti vallitsevaa käsitystä. Sen mukaan valtion omistusoikeudessa alueisiin, joita saamelaiset ovat käyttäneet, ei ollut mitään epäselvää. Kirkkoherralle oli kuitenkin kerrottu, että myös Morottajan suku oli pitänyt aluetta omanaan. Alueen oli sanottu kuuluneen heille *ikimuistoisista ajoista* lähtien, kysymys on ollut nykyisestä *kylän tienoosta* ja oikeus on kohdistunut *maahan ja veteen*, jotka on katsottu olleen heidän *nautintaa ja omaa*.

Edellä esitetyt erilaiset käsitykset kuvaavat myös tämän tutkimuksen kysymyksenasettelua. Keskeinen kysymys on se, miten saamelaisten vanhat maa- ja vesioikeudet tulisi nykyaikana ymmärtää. Näkökulma on siis ensisijaisesti lainopillinen eikä oikeushistoriallinen, ainakin jos asia ymmärretään oikeuskirjallisuudessa esitetyllä tavalla.² Oikeudenalakohtaisen jaottelun sisällä kysymys on ensisijaisesti kiinteistö- ja esineoikeuden piiriin kuuluvista kysymyksistä.

Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, meillä kysymys saamelaisten maa- ja vesioikeuksista on liittynyt erityisesti maanomistusoikeuteen eikä niinkään käyttöoikeuksiin. Eräs syy tähän on ollut epäilemättä se, että kysymys saamelaisten mahdollisesta maa- ja vesioikeuksista nousi esille jo varhaisessa vaiheessa. Vaasan hovioikeuden presidentti Isak Fellman julkaisi vuonna 1912 käräjäpöytäkirjoja, jotka oli laadittu 1600- ja 1700-luvuilla, nykyisen Pohjois-Suomen alueella sijainneiden lapinkylien käräjillä. Näistä pöytäkirjoista käy selville, että oikeus oli antanut lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevia päätöksiä, jotka koskivat paitsi lappalaisten (vero)maita, myös muita heidän käytössään olleita maa- ja vesialueita. Fellman toteaa, että tällaisia oikeuden päätök-

¹ Tuomo Itkonen 1970, 40.

² Ks. Aarnio 1999, 331.

siä löytyy erityisesti 1600-luvulta, mutta tällaiset päätökset eivät olleet harvinaisia tämän jälkeenkään.³

Kyseisenä aikana oikeus alueisiin määriteltiin maanluontojen kautta. Fellmanin julkaisemat päätökset viittasivat siihen, että oikeus ei pitänyt lappalaisten käyttämiä alueita kruununluontoisina eli kruunulle kuuluvina vaan veroluontoisina eli yksityisille kuuluvina alueina. Mikäli asia olisi ollut näin, oikeus olisi lähtenyt siitä, että saamelailta katsottiin olleen vastaavanlainen oikeus käyttämiinsä alueisiin kuin talonpojilla heille kuuluneisiin alueisiin.

Kysymys saamelaisten vanhoista oikeuksista nousi esille myös vuoden 1932 poronhoitolakia valmistelleen komitean mietinnössä. Koska kysymys oli ensimmäisestä poronhoitoa varten laadittavasta laista, komitea piti tarpeellisena laatia poronhoito-oikeuden perusteista aina 1500-luvulta lähtevän oikeushistoriallisen katsauksen. Katsausta koskevassa yhteenvedossa todetaan muun muassa seuraavasti:

Edellä oleva historiallinen katsaus Suomen varhaisimmasta poronhoidosta osoittaa, että poronhoitomme perustajilla, lappalaisilla oli, ei ainoastaan ikivanhaan käytäntöön nojautuva, vaan myös aikansa sitovimmalla tavalla, kuninkaan kirjallisilla vakuutuksilla vahvistettu oikeus kenenkään häiritsemättä käyttää kaikkea lapeissaan olevaa maata mm. poronhoitotarkoituksiin.⁴

Kyseisessä kohdassa on kiinnostavaa erityisesti se, miten saamelaisten oikeus käyttämiinsä alueisiin määritellään. Oikeutta porojen laiduntamiseen ei perusteltu siten, että saamelaisilla olisi ollut jokin erityinen oikeus esimerkiksi poronhoidon harjoittamiseen, vaan, että heillä katsottiin olevan muut pois sulkeva oikeus kaikkeen Lapeissaan olevaan maahan. Lapeilla tarkoitettiin tässä yhteydessä Kemin ja Tornion Lapinmaita eli niitä hallinnollisia alueita, jotka sijaittivat nykyisen Pohjois-Suomen alueella.

Tätä kysymystä sivuttiin myös niin kutsutussa verotunturioikeudenkäynnissä eli Ruotsin korkeimman oikeuden (HD) tuomioon vuonna 1981 päättyneessä oikeudenkäynnissä. Kanteen mukaan Ruotsin valtiolla ei olisi ollut omistusoikeutta erääseen Jämtlannissa sijaitsevaan tunturialueeseen. Oikeudenkäynnin yhteydessä oikeudelle kuitenkin esitettiin myös aineistoa, joka koski nykyisen Suomen alueella sijainneita alueita. HD:n päätöksessä todetaan, että tästä aineistosta voidaan tehdä se johdopäätös, että erityisesti Kemin ja Tornion Lapeissa on ollut vallalla tendenssi, jossa saamelaisilla on katsottu olleen käyttämiinsä alueisiin vastaavanlainen oikeus kuin verotalonpojilla.⁵

Tämä kysymys on noussut esille myös myöhemmin. Käsitellessään hallituksen esitystä Pallas-Yllästunturin kansallispuistoksi, eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi seuraavasti:

On myös voitu osoittaa, että lapinkylään kuuluvilla perheillä ja kylän osakkailla on ollut joko yksin tai yhdessä toisten kanssa nykyiseen omistajan hallintaan rinnastuva oikeus eli omistusoikeus veromaihinsa, jotka ovat olleet kalavedet, pyyntipaikat, laidunmaat ja muut erityiseen käyttöön otetut alueet.⁶

³ Isak Fellman 1912, LXII-LXIII.

⁴ KM 1929:8, 50-51.

⁵ NJA 1981:1, 184 ja 196.

⁶ PeVL 29/2004 vp., 4.

Edellä olevaan viitaten voidaan todeta, että Fellmanin julkaisemista oikeustapauksista välittyvä käsitys saamelaisten erityisestä kiinteistöoikeudellisesta asemasta on saanut myöhemminkin vastakaikua sekä lainvalmistelussa että oikeuskäytännössä. Tämä ei ole kuitenkaan johtanut siihen, että valtion puolesta olisi katsottu olleen tarvetta tämän kysymyksen yksityiskohtaisempaan selvittämiseen. Meillä ei myöskään ole ollut sellaisia oikeudenkäyntejä, joissa kysymystä saamelaisten maa-oikeuksista olisi selvitetty yksityiskohtaisemmin. Suomen tilanne poikkeaa tässä suhteessa Ruotsista ja Norjasta, joissa molemmissa maissa saamelaisten erityinen kiinteistöoikeudellinen asema määrittyy toisaalta eri aikoina annettun lainsäädännön, toisaalta oikeuskäytännön kautta.

Vaikka saamelaisten maa-oikeuksista on kirjoitettu Suomessa paljonkin, asiasta ei tiedetä juurikaan enempää kuin Fellmanin aikana eli sata vuotta sitten. Monessa tapauksessa on tyydytty toistamaan se, että saamelaisilla katsottiin olleen veromiehenoikeuteen rinnastettava oikeus vielä 1700-luvun alkupuolella. Aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole juurikaan pyritty löytämään vastauksia siihen, mihin saamelaisten maa-oikeuksien katsottiin 1600- ja 1700-luvuilla perustuvan. Mikä oli se oikeudellinen peruste, jonka nojalla heillä katsottiin olleen tuomioistuinten päätöksistä esille tuleva oikeusasema? Tämän asian ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta olisi mahdollista arvioida, mikä merkitys näillä oikeuksilla voidaan katsoa olevan nykyaikana.

Epäselvä kysymys on edelleen myös se, milloin ja mistä syystä, saamelaiset menettivät heille aikaisemmin kuuluneen oikeusaseman, sekä se, milloin ja minkä vuoksi alueita alettiin pitää kruununmaana. Näin on kuitenkin täytynyt tapahtua joissain historian vaiheissa koska nykyään lähdetään siitä, että alueet kuuluvat Suomen valtiolle eikä saamelaisilla ole mitään erityistä oikeutta alueiden käyttöön. Tämän tapahtumakulun selvittäminen on välttämätöntä, jotta olisi mahdollista arvioida, mikä merkitys saamelaisten vanhoille maa-oikeuksille tulisi nykyaikana antaa. Mikäli nämä oikeudet on lakkautettu tai lakanneet oikeudellisesti hyväksyttävällä tavalla, nykyään vallitsevaa käsitystä saamelaisten oikeuksien puuttumisesta ei ole syytä kyseenalaistaa. Mikäli asia ei taas ole näin, lähtökohtana täytyy olla, että kysymys saamelaisten maa-oikeuksista on relevantti vielä nykyäänkin.

Suomessa keskustelu saamelaisten vanhoista oikeuksista on keskittynyt kysymykseen omistusoikeudesta. Saamelaisten maa-oikeuksia ei ole juurikaan lähestytty siitä näkökulmasta, että saamelaisten vanhat oikeudet voisivat olla myös perusteena rajoitetuille esineoikeuksille, joilla olisi siviilioikeudellinen luonne ja joiden subjekteja olisivat määrättyt kriteerit täyttävät henkilöt. Tähän asiaan palataan johtopäätösluvussa.

Vähäiselle huomiolle on jäänyt myös se, mitä aluetta voidaan pitää sinä alueena, johon saamelaisten vanhat maa- ja vesioikeudet kohdistuivat ja johon niiden voidaan mahdollisesti katsoa kohdistuvan vielä nykyäänkin. Kun kysymys on siitä, mikä on näiden vanhojen oikeuksien asema nykyaikana, on myös välttämätöntä tietää, mitä aluetta tällöin tarkoitetaan. Kysymys on siis varsin perustavanlaatuisesta asiasta, joka, toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa,⁷ on jäänyt meillä lähes kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle.

Aluekysymystä tarkastellaan kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta kysymys on lapinkylien alueesta eli alueesta, johon saamelaisten maa-oikeuksien katsottiin kohdistuvan siinä vaiheessa, kun ne vielä tunnustettiin oikeuskäytännössä. Nykyisen

⁷ Ks. esim. SOU 2006:14.

Suomen alueella kysymys on alueesta, joka kuuluu kokonaan tai osittain nykyisten Enontekiön, Kittilän, Sodankylän, Savukosken, Inarin, Utsjoen, Sallan, Pelkosenniemen, Posion ja Kuusamon kuntien alueisiin. Tämän alueen määrittämisessä ei ole ongelmia siltä osin, kuin se rajoittuu nykyisiin valtakunnanrajoihin. Epäselvää on sen sijaan ollut se, mihin lapinkylien alue päättyi etelässä eli mistä alkoi alue, joka luettiin suomalaisille talonpojille kuuluvaksi alueeksi. Tutkimuksessa (III luku) selvitetään sitä, missä tämä lapinkylien eteläraja eli niin sanottu lapinraja sijaitsi siinä vaiheessa, kun saamelaisilla katsottiin olleen erityisiä maa- oikeuksia lapinkylien alueella.

Toinen aluetta koskeva lähtökohta ei liity vanhaan oikeuskäytäntöön vaan ylimuistaiseen nautintaan eli siihen oikeudelliseen instituutioon mihin saamelaisten maa- oikeuksien on katsottu Ruotsissa vanhastaan perustuvan. Ylimuistaisen nautinnan lainsäädännöllinen perusta on yhteinen ja ne lainsäädännön muutokset mitä vuoden 1734 lain ylimuistoista nautintaa koskeviin kohtiin on tehty, ovat olleet pitkälti yhdenmukaiset molemmissa maissa. Ruotsissa lähdetään siitä, että saamelaisten ylimuistaiseen nautintaan perustuvat oikeudet koskevat myös sellaisia alueita, jotka sijaitsivat vanhojen lapinkylien alueiden ulkopuolella. Myös nykyisen Suomen alueella saamelaisia tiedetään 1600- ja 1700-luvuilla asuneen myös lapinkylien alueen eteläpuolella. Mikäli saamelaisten maa- oikeuksien osalta viitataan ylimuistaiseen nautintaan, joudutaan kysymään, mikä on se alue, jota tällöin tarkoitetaan. Vaikka tutkimuksen pääpaino on lapinkylien alueiden maa- oikeuksissa, edellä kuvattu kysymys laajentaa tutkimuksen alueellista rajausta varsinaisen lapinkylien alueen ulkopuolelle, Tornionlaaksoon ja nykyisen Rovaniemen alueelle.

Kolmas perustavaa laatua oleva kysymys on se, ketkä olivat ne henkilöt, joille saamelaisten maa- oikeuksin katsottiin 1600- ja 1700-luvuilla kuuluneen ja jos näillä oikeuksilla katsotaan olevan oikeudellista merkitystä myös nykyään keitä tulisi pitää näiden oikeuksien oikeudenomistajina nykyaikana. Nykyisen Pohjois-Suomen aluetta asuttaneesta väestöstä on käytetty aikojen kuluessa erilaisia nimityksiä. On puhuttu esimerkiksi metsä- ja porolappalaisista, verolappalaisista, kalastajalappalaisista, lappalaisista pororaitioista, saamelaisista, lapinsukuisista uudisasukkaista, saamelaituneista suomalaisista ja päinvastoin. Ammattiryhmistä tai syntyperästä käytetyt nimitykset voivat johtaa vääriin mielikuviin ja yleistyksiin.

Vaikka myös tässä tutkimuksessa henkilöistä käytetään erilaisia nimityksiä, oikeuden subjektin osalta kysymys on sen selvittämisestä, mitkä olivat ne oikeudellisesti relevantit seikat, joiden nojalla henkilöä aikoinaan pidettiin nykyiselle oikeusjärjestykselle tuntemattomien maa- ja vesioikeuksien subjektina. Mistä syystä jollain henkilöllä katsottiin olevan sellainen oikeusasema, mikä toiselta puuttui. Henkilöryhmistä käytetyt nimitykset saattoivat korreloida heille kuuluneiden oikeuksien kanssa, mutta asia ei ole välttämättä näin. Oleellista on pitää mielessä, että henkilöstä käytetty nimitys ei vielä kerro hänen oikeudellisesta asemastaan, vaan tämä tulee selvittää erikseen. Tämä koskee sekä sitä ajanjaksoa, jolloin eri henkilöryhmien erilainen kiinteistöoikeudellinen asema tulee selvästi esille oikeuskäytännössä, mutta myös sitä vaihetta, kun nämä oikeudet alkoivat menettää merkitystään.

Tämä koskee myös nykyaikaa. Kiinteistöoikeudellisia kysymyksiä ei voida nykyäänkään ratkaista henkilöistä käytettyjen nimitysten perusteella vaan siitä lähtökoh-

dasta, miten nykyään elävät henkilöt täyttävät ne edellytykset, joiden perustella henkilöllä voitaisiin mahdollisesti katsoa olevan erityinen kiinteistöoikeudellinen asema.

2. Tutkimustehtävän jäsentelyä

Aina 1500-luvulta lähtien eurooppalaiset valtiot hankkivat siirtomaita eri puolilta maailmaa. Euroopasta lähdettiin tässä tarkoituksessa sekä Amerikkaan, Afrikkaan että Kaukoitään. Eurooppalaisten siirtomaavaltioiden suvereniteetin piiriin tuli myös alueita, joiden asukkaat eivät muodostaneet valtiota, vaan elivät vielä sukuyhteiskunnissa ja saivat toimeentulonsa primitiivisiksi ymmärretyistä elinkeinosta kuten metsästyksestä, kalastuksesta ja keräilystä.

Eurooppalaisten siirtomaavaltujen valtaamalla alueilla tuli sovellettavaksi emämaan lainsäädäntö. Australiassa maanomistuksen lähtökohta oli pitkään se, että vaikka maassa asui alkuperäisväestöä siinä vaiheessa, kun eurooppalaiset uudisasukkaat saapuivat, itse maa oli *terra nullius* eli sen ei katsottu olevan kenenkään omistuksessa. Tämä satoja vuosia voimassa ollut doktriini tuli kuitenkin kumotuksi Australian korkeimman oikeuden tuomiolla vuonna 1992. Tuomion mukaan alkuperäisväestöön kuuluneilla henkilöillä voidaan katsoa olleen maahan alkuperäinen omistusoikeus (native title). Tällainen omistusoikeus voi olla edelleen olemassa, mikäli maata on käytetty perinteisellä tavalla siitä lähtien kun eurooppalaiset uudisasukkaat vuonna 1788 saapuivat Australiaan. Lisäksi edellytetään, että tätä oikeutta ei ole poistettu sellaisella toimenpiteellä, joka on perustunut voimassa olevaan lainsäädäntöön. Käytännössä kysymys on harvaan asutuista, valtiolle kuuluneista alueista.

Kanadassa alkuperäisasukkaitten oikeudet perustuvat alkuperäisiä oikeuksia koskevaan doktriiniin (The Doctrine of Aboriginal Rights). Doktriinin lähtökohtana on se, että siinä vaiheessa, kun eurooppalaiset saapuivat Pohjois-Amerikkaan, uudisasukkaista monin tavoin poikkeava alkuperäisväestö oli asunut alueella jo satoja vuosia, mistä syystä heillä katsotaan olevan erityinen oikeudellinen asema.⁸

Ruotsi oli vielä 1600-luvulla suurvalta, joka pyrki samalla tavalla kuin muutkin eurooppalaiset suurvallat, laajentamaan aluettaan. Vaikka saamelaiden asuinalue ei sijainnutkaan merten takana vaan Euroopan pohjoislaidalla, saamelaiset muodostivat tuolloin eri puolilla maailmaa eläviin alkuperäiskansoihin monin tavoin rinnastettavan väestöryhmän. Erityisesti vuoden 1673 *Lapinmaiden uudisasutusplakaatin* antamisesta seuranneesta tapahtumakulusta voi löytää yhtäläisyyksiä moniin niihin tunnettuihin tapahtumiin, jotka olivat seurausta eurooppalaisten uudisasukkaiden saapumisesta alkuperäiskansojen asuinalueille.

Ruotsissa ja Norjassa saamelaiden maankäyttöoikeuksista säädetään nykyään erityisesti poronhoitolainsäädännössä. Käytännössä tämä koskee vain niitä saamelaisia, jotka ovat saamelaiskylän (sameby) osakkaita. Ruotsin poronhoitolainsäädännön sisältöä käydään yksityiskohtaisemmin lävitse myöhemmin (luku IX). Myös Norjassa määrätyt edellytykset täyttävillä saamelaista syntyperää olevilla

⁸ Allard 2006, 198.

henkilöillä on oikeudellisesti suojatulla tavalla oikeus käyttää maa- ja vesialueita perinteisten elinkeinjensa harjoittamiseen. Tällä oikeudella katsotaan olevan vastaavanlainen oikeudellinen perusta kuin Ruotsissa eli vanhoista ajoista jatkunut käyttö (alders tids bruk).⁹

Suomessa vallitseva käsitys poikkeaa monessa muussa maassa omaksutusta lähtökohdasta. Kansallinen lainsäädäntömme lähtee siitä, että saamelaisella alkuperäisväestöllä ei mitään erityistä oikeutta maa- ja vesialueiden käyttöön tai perinteisiin elinkeinoihin. Tällainen lähtökohhta tuntuu yllättävältä erityisesti sitä, edellä todettua taustaa vasten, että – toisin kuin muissa maissa – oikeuskäytännössä on aikaisemmin katsottu, että saamelaisilla oli omistusoikeuteen rinnastettava oikeus maa- ja vesialueiden käyttöön. Mihin tämä oikeus katosi, on edelleen selvittämättä.

On kuitenkin todettava, että saamelaisille kuuluneet oikeudet eivät ole jääneet täysin merkityksettömiksi. Toinen esimerkki on PoronhoitoL:n 3 §:ssä säädetty porojen vapaa laiduntamisoikeus poronhoitoalueella, joka kattaa noin kolmasosan Suomen pinta-alasta. Maanomistaja joutuu hyväksymään myös muille kuuluvien porojen laiduntamisen omistamallaan maalla. Ensimmäisen poronhoitolain esitöiden mukaan suurella osalla nykyistä poronhoitoaluetta tämä oikeus juontaa juurensa lapinkylien saamelaisille kuuluneesta maa- ja vesialueesta.

Saamelaisten vanhoilla oikeuksilla on ollut vaikutusta myös nykyiseen kalastuslainsäädäntöön. Käsitellessään vesialueiden rajankäyntiä kolmen pohjoisimman kunnan alueella koskevaa hallituksen esitystä, eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että *luontaiselinkeinoista huomattavan osan toimeentulostaan saavilla maata omistamattomalla kyseisten kuntien asukkailla, joista valtaosa kuuluu saamelaisväestöön, on perinteisesti ollut vähintään nautintaperusteinen oikeus kalastukseen*.¹⁰ Tämä perustuslakivaliokunnan kanta perustui siihen oikeuteen, mikä lapinkylien aluetta asuttaneilla lappalaisilla katsottiin aikoinaan olleen. Erinäisten vaiheiden jälkeen tämä valiokunnan kanta johti vuoden 1982 KalastusL:n 12,1 §:n säätämiseen. Kyseisen lainkohdan mukaan Enontekiön, Inarin tai Utsjoen kunnassa vakinaisesti asuvilla, jotka harjoittavat vähintään kotitarvekalastusta tai luontaiselinkeinoja, oli oikeus kalastaa korvauksetta valtiolle kuuluvilla vesialueilla. Nykyään tästä oikeudesta säädetään KalastusL:n 10 §:ssä.¹¹

Vaikka näiden lainkohtien taustalta löytyvätkin saamelaisten vanhat maa- ja vesialueoikeudet, ne on kuitenkin kirjoitettu siten, että ne eivät koske alueen alkuperäisväestöstä polveutuvia henkilöitä vaan paikallista väestöä yleensä. Vapaa laiduntamisoikeus koskee kaikkia poronhoidon harjoittajia. Tällä oikeudella ei ole yksilöityä subjektia. Myös maksuton kalastusoikeus on rakenteeltaan samanlainen. Kalastusoikeus koskee käytännössä kaikkia kyseisten kuntien alueella pysyvästi asuvia henkilöitä. Myös tässä tapauksessa oikeudesta säädettiin siten, että siitä muodostui eräänlainen paikallisen väestön privilegio. Näin siitäkin huolimatta, että oikeuden olemassaoloa perusteltiin saamelaisille kuuluneilla oikeuksilla. Oikeustieteen systematiikassa tämän tyyppiset oikeudet on luettu niin kutsuttuihin yleiskäyttöoikeuksiin. Leimallista täl-

⁹ Allard 1915, 93-160.

¹⁰ PeVL 7/1978 vp. Ks. myös PeVL 5/1981 vp., 9/1982 vp., 11/1982 vp., 13/1989 vp. ja 30/1993 vp.

¹¹ KalastusL 379/2015.

laisille oikeuksille on se, että niillä ei ole yksilöllisesti määriteltyä subjektia.¹² Ne eivät myöskään saa oikeussuojaa samalla tavalla kuin rajoitetut esineoikeudet yleensä.

Kuten edellä on jo todettu, tutkimus koske Suomen kansallista oikeusjärjestystä ja tutkimusintressi liittyy ensisijaisesti nykyaikaan. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät siis sellaiset kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joka ulottavat vaikutuksensa alkuperäiskansojen elinkeinoihin tai maa- ja vesialueiden käyttöön ja hyödyntämiseen. Vaikka näiden sopimusten vaikutukset voivat ulottua myös pohjoisimman Suomen maankäyttöä koskeviin oikeuskysymyksiin, ne jäävät tässä tutkimuksessa tämän maininnan varaan. On kuitenkin otettava huomioon, että tutkimuksessa käsitellään useita sellaisia kysymyksiä, joilla voidaan katsoa olevan yhteys myös alkuperäiskansoja koskeviin ihmisoikeussopimuksiin. Tällaisista voidaan mainita esimerkiksi kysymys itse alkuperäiskansasta, sen perinteisistä asuinalueista tai niistä menetyksistä, joita nykyisen Suomen alueella asuneet saamelaiset ovat vuosisatojen aikana kohdanneet.

3. Tutkimuksen erityispiirteitä

Normaalisti epäselvä oikeustila ratkaistaan tuomioistuimessa. Mikäli joku esimerkiksi väittää, että hänellä on nykyään valtionmaina hallinnoituihin alueisiin parempi oikeus kuin valtiolla, hänellä on mahdollisuus nostaa oikeudessa tätä koskeva kanne. Oikeudelle ei tarvitse esittää näyttöä lain sisällöstä. Tuomioistuin tuntee lain eli *jura novit curia*, kuten asia on vanhastaan ilmaistu.

Nyt käsillä olevassa asiassa kysymys on kuitenkin siinä määrin poikkeuksellinen, että aineellisen oikeuden toteutumisesta ei olisi täyttä varmuutta. Vaikka tuomioistuin joutuisikin tutkimaan asian ja antamaan asiassa päätöksen, voidaan kysyä, miten oikeudella voisi olla jotain sellaista tietoa, mitä tutkimuksessakaan ei ole kyetty selvittämään. Lapin tuomiokunnan tuomari ei tiedä, minkä vuoksi hänen kaukainen edeltäjänsä on katsonut, että saamelaiset tulisi rinnastaa maankäytöllisessä suhteessa verotalonpoikiin. Hänellä ei ole välttämättä varmuutta siitäkään, minkä vuoksi alueita alettiin myöhemmin pitämään oikeuskäytännössä valtiolle kuuluvina. Oikeudellisesti relevantit tapahtumat ovat tapahtuneet niin kaukana menneisyydessä, että oikeudellinen traditio menneisyydestä nykypäivään on katkennut.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että saamelaisten vanhat oikeudet olisivat menettäneet merkityksensä ajan kulumisen seurauksena. Kiinteistöön kohdistuvien oikeuksien hitaasti muuttuva luonne sekä se, että esineoikeudet eivät lähtökohtaisesti vanhene, on vastaus siihen toisinaan esitettyyn kysymykseen, miksi näin vanhoja asioita on tarvetta tutkia. Itse asiassa 1700-luvun tapahtumat eivät edes edusta sellaista vanhinta ajanjaksoa, jolla on katsottu olevan merkitystä ruotsalais-suomalaisessa kiinteistöoikeudessa myös nykyaina. Esimerkiksi Ruotsin korkeimman oikeuden vuonna 1967 antamassa ratkaisussa, jossa oli kysymys valtion ja yksityisten välisestä, lohentalastusoikeutta koskevasta kiistasta Tornionjoella, lähdettiin liikkeelle 1300-luvul-

¹² Manner 1953, 1-3 ja Pietilä 1979,162. Ks. myös Joon 1993 89-214.

ta. 1500- ja 1600-lukujen tapahtumilla oli keskeinen merkitys oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta.¹³

On myös esitetty, että saamelaisten maa-oikeudet tulisi järjestää lainsäädäntöteitse.¹⁴ Voidaan kuitenkin kysyä miten tämä olisi mahdollista niin kauan kun saamelaisten oikeuksiin liittyy epäselviä ja tulkinnanvaraisia kysymyksiä. Lisäksi voidaan suhtautua epäillen siihen, voidaanko tällainen kysymys ratkaista poliittisilla päätöksillä. Poliittinen päätöksenteko on poliittista, ei oikeudellista. Oikeuskysymyksen ratkaiseminen kuuluu tuomioistuimelle, mutta kuten edellä todettiin, meillä ei ole ollut sellaisia oikeudenkäyntejä, joissa saamelaisten maa-oikeudet olisivat olleet prosessin keskiössä. Asian taustalla ovat omat syynsä, joihin ei ole kuitenkaan mahdollista tässä yhteydessä syventyä.

Ruotsissa vallitseva käsitys saamelaisten oikeuksista on muodostunut toisaalta lainsäädännön, toisaalta oikeuskäytännön kautta. Oikeuskäytännön osalta edellä mainittu verotunturioikeudenkäynti on ollut tässä suhteessa keskeinen. Lainsäädännöstä voidaan todeta, että se on ollut luonteeltaan pitkälti kodifioiva. Lähtökohtana ei ole ollut erilaisten ryhmäintressien toteuttaminen tai saamelaisten maankäyttöliikkeen aseman parantaminen, vaan pikemminkin sen määrittäminen, millaisia oikeuksia saamelaisille voidaan katsoa kuuluvan.

Saamelaisten maa-oikeuksien selvittämiseen liittyy monen tyyppisiä ongelmia. Erityisesti pitkä ajallinen etäisyys tekee asiasta monella tavalla haastavan. Kaukana menneisyydessä alkunsa saaneiden oikeuksien ongelma on tiedostettu aiemminkin. Hyvönen on todennut kiinteistökohtaiseen erityiseen etuuteen liittyen seuraavasti:

Kysymyksenasettelumme liittyy ennen kaikkea voimassa olevan lain soveltamiseen. Toisaalta erityinen etuus on historiallinen ilmiö. Tämän vuoksi erityinen etuus on asian ymmärtämistä varten palautettava oikeaan historialliseen ympäristöönsä eli siihen yhteiskuntaan ja oikeusjärjestelmään, jossa ei vielä ollut yksityisoikeuden ja julkisoikeudenvälistä jaottelua, tai esineoikeuksien ja velvoiteoikeuksien erottelua tai esineoikeuden numerus claususta nykyisessä merkityksessään. ... Tuomari joutuu kuitenkin säännönmukaisesti mahdottoman tehtävän eteen erityisesti maa-oikeuden alalla, koska hänen tehtäväkseen annetaan entisiin aikoihin vanhojen säännösten pohjalta syntyneiden ja kasvaneiden oikeusongelmien ratkaiseminen tänään voimassa olevien ja toisenlaista yhteiskuntaa varten rakennettujen säännösten nojalla.¹⁵

¹³ Ks. NJA 1967:103, 521-576. Wernstedt'n (1983, 9) mukaan tuskin millään muulla oikeudenalalla on niin kiinteätä yhteyttä historiaan kuin kiinteistöoikeudella ja oikeushistoriallisten tapahtumien tunteminen on välttämätöntä, jotta voidaan ymmärtää ja tulkitella tämän päivän oikeussääntöjä. Myös Allard (2015, 22), korostaa historian merkitystä oikeudellisessa tutkimuksessa. Saamelaisten maa-oikeuksien osalta ks. Bengtsson 2004, 12-13 ja 39-43.

¹⁴ Ks. esim. KM 1990:32.

¹⁵ Hyvönen 1996, 758. Ks. myös Letto-Vanamo (2008, 1128), joka toteaa: "Liian helposti historioitsijat, jotka yleensä ovat koulutukseltaan juristeja - mutta myös oikeudellisia tekstejä lukevat historioitsijat - ajattelevat, että he voivat löytää vanhoista teksteistä ilmiöitä, jotka ovat tuttuja voimassa olevassa oikeudessa. Liian helposti menneet olosuhteet muutetaan merkityksiltään nykyisiksi niin, että samankaltaisia oikeudellisia ongelmia ajatellaan voitavan määrittää ja ratkaista samoilla käsitteillä." Myös Zitting (1999, 305) viittaa vaaroihin ja vaikeuksiin, erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa joudutaan ottamaan perusteeksi jopa vuosisatojen takaisia oikeustosiasioita. Ks. myös Päiviö 2011, 15.

Edellä oleva koskee myös tässä tutkimuksessa käsiteltäviä kysymyksiä. Ensinnäkin on pidettävä mielessä, ettemme projisoi modernia oikeusjärjestelmää menneisyyden tapahtumiin. Menneisyyden tapahtumia voi ymmärtää vain niiden omassa kontekstissaan. Ongelma pelkistyy pitkälti käyttämäämme kieleen ja käsitteisiin eli siihen, että ymmärrämme käsitteet helposti siinä merkityksessä, kuin missä niitä nykyaikana käytetään. Oikeudellinen systematiikka ja käsitteenmuodostus poikkesivat siitä, mitä ne ovat nykyaikana. Nykyaikana juridiseen ajatteluun vaikuttaa moni sellainen asia, joka on saanut alkunsa vasta myöhemmin ja toisaalta menneisyyden oikeuksien sisältöön vaikuttivat sellaiset käsitykset, jotka voivat olla nykyään tuntemattomia. Osa oikeudellisista instituutioista on kadonnut tai muuttanut muotoaan. Esimerkkinä voi mainita vaikkapa ennen niin merkittävän *kameraalioikeuden*. Toisaalta oikeudelliset käsitteet ovat voineet pysyä muuttumattomana, mutta käsitteen kuvaama oikeudellinen ilmiö on voinut muuttua sisällöllisesti tai korvautua kokonaan uudella ja päinvastoin. Joskus on todettu, että oikeudellinen käsite voi olla kuin ”petollinen ystävä”, johon voidaan luottaa liikaa.

On katsottu, että edes niin tunnettu oikeudellinen käsite kuin *omistusoikeus* ei ole ollut immuuni ajan kulumiselle. Saamelaiden maaoikeuksien osalta tämä kysymys on noussut esille takautuvasti siitä näkökulmasta, voidaanko talonpoikien ’veromiehenoikeudesta’ käyttää nimitystä ’omistusoikeus’. On nimittäin katsottu, että Ruotsin talonpoikien maanomistusoikeus, sellaisena kuin se nykyään tunnetaan, syntyi vasta vuonna 1789 annetun yhdistys- ja vakuuskirjan antamisen seurauksena. Tällä ja eräillä muilla lainsäädäntötoimilla talonpojan asemaa parannettiin siinä määrin, että (vasta) tämän jälkeen talonpojan kiinteistöoikeudellisesta asemasta oli mahdollista käyttää ilmausta omistusoikeus, sellaisena kuin se nykyään ymmärretään. Tämän mukaan olisi siis virheellistä käyttää tätä ajankohtaa edeltäneestä oikeudesta ilmausta omistusoikeus, vaikka katsottaisiinkin, että saamelaiden oikeus olisikin ollutkin veromiehenoikeus. Tämä kysymys tulee käsittelyn kohteeksi luvuissa V ja VIII.

Toinen näkökulma tähän asiaan liittyy 1600- ja 1700-luvuilla vallalla olleeseen oppiin jaetusta omistusoikeudesta. Tämän opin mukaan varsinainen omistusoikeus oli vain kruunulla ja aatelisilla, talonpojan veromiehenoikeuden ollessa lähinnä vain perinnöllinen hallintaoikeus. Lisäksi voidaan viitata oppiin kruunun alkuperäisestä omistusoikeudesta. Tämän opin mukaan yksityinen omistusoikeus oli mahdollista vain, mikäli oikeus oli saatu kruunulta. On selvää, että pelkkä tapahtumien kulun selvittäminen ei riitä vaan tämän lisäksi on myös ymmärrettävä sääty-yhteiskunnan aikana vallinneita oikeudellisia oppirakennelmia, joilla oli oma vaikutuksensa myös käytännön oikeuselämään. Näitä kysymyksiä tarkastellaan luvussa VIII.

Pitkä ajallinen etäisyys ei koske pelkästään varsinaisia oikeuskysymyksiä, vaan myös sitä viitekehystä, johon ne liittyvät. Jotta oikeudelliset kysymykset voidaan ymmärtää oikeassa kontekstissa, tulee olla myös riittävä ymmärrys niistä historiallisista tapahtumista ja olosuhteista, joihin oikeudelliset kysymykset liittyvät.

Lapin historiaa on tutkittu viime vuosikymmeninä varsin kattavasti.¹⁶ Lisääntynyt tieto alueen menneisyydestä auttaa myös oikeudellisen ongelmien ymmärtämisessä. Kysymys on kuitenkin monelta osin edelleen siitä, että eräät sellaiset historialliset tapahtumat ja instituutiot, jotka ovat läheisessä yhteydessä oikeudellisiin kysymyksiin, ovat monelta osin edelleen hämärän peitossa. Tästä syystä tässä tutkimuksessa on pidetty tarpeellisena selvittää myös sellaisia kysymyksiä, jotka eivät ole varsinaisesti oikeudellisia, mutta jotka liittyvät saamelaisten maa- ja metsäoikeuksiin ja niiden merkitykseen nykyaikana.

Tutkimuksessa on valittu lähtökohta, jossa erilaiset, tärkeiksi katsotut asiakokonaisuudet muodostavat omat lukunsa, joiden sisällä tapahtumien kulkua on pyritty seuraamaan mahdollisimman varhaisesta vaiheesta lähtien aina siihen asti, kun ne katoavat historian lehdiltä tai tullaan nykypäivään. Nämä asiakokonaisuudet ovat eri saamelaisryhmät, heidän asuinalueensa ja elinkeinonsa sekä suomalainen uudisasutus (II luku), saamelaisille kuuluneen alueen alueellinen rajausta (III luku), lapinkylät ja lapinveromaat (IV luku), saamelaisten ja suomalaisten maankäytöllinen asema (VI luku), saamelaisten verotus (VII luku) sekä kysymys maanomistusoikeudesta (VIII luku). Kukin luku muodostaa kysymyksenasetteluineen ja johtopäätöksineen oman teemansa. Valitulla lähtökohdalla on pyritty selkeyteen. Toisaalta tällainen rakenne aiheuttaa sen, että luvut eivät ole juurikaan vuoropuhelussa keskenään.

Tutkimusaihe on poikkeuksellinen siitä syystä, että vaikka kysymys on lähtökohteisesti oikeudellinen, sillä on väistämättä yhtymäkohtia moneen suuntaan. Tuskin kukaan, ainakaan Pohjois-Suomessa, on voinut välttyä viime vuosikymmenien aikana saamelaisten maa- ja metsäoikeuksista käydyltä keskustelulta. Jo pelkästään tästä mielipiteiden vaihdosta tulee esille, että saamelaisten maa- ja metsäoikeuksissa on paitsi oikeudellinen, myös sosiaalinen, yhteiskunnallinen ja ennen kaikkea poliittinen ulottuvuutensa. Maa- ja metsäoikeuksilla perustellaan poliittisia vaatimuksia ja niitä käytetään argumenttina lainsäädännön muuttamisen puolesta ja sitä vastaan. Asian politisoituminen on johtanut siihen, että tapahtumista ja oikeudellista tulkinnoista näyttää olevan yhä vaikeampaa saavuttaa yksimielisyyttä. Tämä näyttää koskevan sekä historiallisia että oikeudellisia kysymyksiä.

Tämä koskee myös tutkimusta. Saamelaisten maa- ja metsäoikeudet ovat tutkimusaihe, johon liittyy myös sellaisia jännitteitä, jotka eivät vaivaa aiheeltaan neutraalia tai teknisluontoisia tutkimuksia. Tätä taustaa vasten on siis syytä ottaa esille yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa laajemminkin keskustelun kohteena ollut kysymys tutkijan itseymmärryksestä suhteessa tutkimuskohteeseensa. Mitkä ovat ne tutkijan omat lähtökohdat, joilla voi olla tiedostamattomiakin vaikutuksia tutkimuksen tekemiseen? Eräs omat lähtökohdansa tiedostanut tutkija on saamelaisten historiaa ja oikeuskysymyksiä pitkään tutkinut Lennart Lundmark. Hän pitää omien lähtökoh-

¹⁶ Tällaisista, myös saamelaisten historiaa kuvaavista tutkimuksista voidaan mainita ainakin Ervasti, Kuusamon historia I; Kehusmaa ja Onnela, Suur-Sodankylän historia 1 (1995) ja 2 (2006); Lehtola (toim.) Inari Aanan, Inarin historia jääkaudesta nykypäivään (2003); J. Juhani Kortessalmi, Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa (2007); Hiltunen, Norjan ja Norlannin välissä, Enontekiö 1550-1808, asukkaat elinkeinot ja maanhallinta (2007); Enbuske, Vanhan Lapin valtamailloja. Asutus ja maankäyttö Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun (2008) sekä Nahkiaisoja, Saamelaisten maat ja vedet kruunun uudistiloiksi. Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella vuosina 1749-1925 (2016).

tien tunnistamista tärkeänä siitä syystä, että “historioitsijat eivät voi enää pitää yllä myyttiä siitä, että he voivat jättää huomiotta tunnepitoisen suhtautumisen tutkimusaiheeseen ja tutkimusaihetta koskevat yhteiskuntaintressit”. Tästä syystä heidän tulisi Lundmarkin mukaan tehdä heitä itseään koskeva selvitys ja kuvata oma suhteensa siihen tutkimusaiheeseen, jota he tutkivat.¹⁷

Itse kuulun siihen suureen joukkoon lappilaisia, jotka ovat sekä suomalaisten että saamelaisten jälkeläisiä. Isäni puolelta olen muun muassa Langon ja Riimin porosaamelaissukuja Talman lapinkylästä Jukkasjärveltä ja äitini puolelta sukujuuret johtavat myös Kittilän, Sompion ja Keminkylän metsäsaamelaisiin sukuihin. Isoisäni kuului vielä siihen tornionlaaksolaiseen poromiessukupolveen, joka oli takkahärän kanssa viikko-kausia metsässä poroja kokoamassa. Hänen nuoruudessaan poroja vielä lypsettiin, joskus jopa useita viikkoja yhtäjaksoisesti. Poronhoito on edelleen osa perheemme arkea.

Vaikka Lundmarkin ajatuksiin voidaan monelta osin yhtyä, tämä ei tietenkään tarkoita, että henkilön taustalla olisi välttämättä mitään vaikutusta itse tutkimukseen. Henkilö voi edustaa päinvastaista käsitystä kuin hänen viiteryhmästään olisi pääteltävissä. Vaikka kysymyksessä olisi tutkija, jolla ei pitäisi olla mitään erityistä suhdetta saamelaisten oikeuksiin, tutkimuksesta voi välittyä käsitys siitä, kenen puolella kirjoittajan sympatiat ovat. Tämä ei koske pelkästään sitä, mitä on tutkittu, vaan myös sitä, mitä on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Syyt ovat yleensä syvemmällä, ihmisen omissa eettisissä ja moraalisisissa lähtökohdissa ja valinnoissa.

Tutkimuksen objektiivisuuden paras kriteeri on sen läpinäkyvyys. Johtopäätösten tulee perustua lähteisiin ja lähteiden tulisi olla myös lukijan käytössä ja arvioitavissa. Saamelaisten maa-oikeuksia koskeva tutkimus perustuu ensi sijassa vanhoihin oikeustapauksiin ja muihin sellaisiin arkistolähteisiin, joihin kaikilla ei ole mahdollisuutta tutustua. Tästä syystä se oikeuskäytäntö, johon tässä tutkimuksessa tehdyt johtopäätökset perustuvat, on pyritty esittämään mahdollisimman kattavasti ja yksityiskohtaisesti, jotta lukijalla olisi mahdollisuus arvioida tehtyjä johtopäätöksiä. Tällä lähtökohdalla on oma vaikutuksensa tutkimuksen laajuuteen mutta edellä mainituista syistä sitä voidaan kuitenkin pitää perusteltuna. Lisäksi tekstiin on pyritty merkitsemään alkuperäislähteessä käytetty ilmaus tai käsite, jolla henkilön oikeudellista asemaa on kuvattu.

4. Tutkimuksessa käytetystä aineistosta

Tutkimus perustuu normaaliin oikeudellisessa ja historian tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Keskeinen aineisto muodostuu kuitenkin oikeuskäytännöstä eli alioikeuksien pöytäkirjoista. Oikeuskäytäntö on se materiaali, josta on mahdollista saada autenttinen kuva saamelaisten oikeudellisesta asemasta eri aikoina. Kihlakunnan-

¹⁷ Lundmark 1998, 14-16. Tähän kysymykseen on kiinnitetty huomiota myös historian tutkimuksen metodeja käsittelevissä teoksissa. Antero Heikkisen ‘Menneisyyttä rakentamassa’ -teokseen sisältyy jakso ‘omalla asialla’, jossa hän viittaa sanontoihin, jonka mukaan “kukaan ei voi olla tuomarina omassa asiassaan” ja “se mikä on mieluisaa, siitä todistaa mielellään”. Hänen mukaansa jälkimmäisen voi jokainen historian tutkija vahvistaa. Hän pitää myös realistisena maksimiä, jonka mukaan “jokainen tavoittelee omaa etuaan”. Heikkinen 1996, 79.

oikeuden päätöksistä käy selville, milloin saamelaisilla katsottiin olleen erityisiä maankäyttöoikeuksia ja millaisia ne olivat sisällöltään. Niistä käy myös selville, milloin nämä oikeudet menetettiin. Kaikkia vastuksia oikeuskäytännöstä ei kuitenkaan löydy. Päätöksiä ei aina perusteltu. Lisäksi on selvää, että säännösten ja määräysten syntyhistoria ja lähtökohdat eivät selviä oikeuskäytännöstä. Vastauksia näihin kysymyksiin on haettava muista lähteistä.

Käräjöpöytäkirjat on käyty lävitse aina siitä asti, kun säännöllisiä, vuosittaisia käräjiä on pidetty pohjoisen Lapinmaan alueella eli vuodesta 1639 alkaen, aina 1800-luvun puoliväliin asti liitteenä olevan taulukon mukaisesti. Kemin Lapin kolmen eteläisimmän lapinkylän eli Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjien pöytäkirjat on kuitenkin käyty lävitse vain vuoteen 1770. Rajan asettaminen tähän ajankohtaan perustuu siihen, että 1760-luvun alussa alueen metsäsaamelaiset merkittiin uudistilaisiksi. Toinen syy on se, että vuoteen 1775 asti nämä kylät kuuluivat hallinnollisesti Länsipohjan lääniin ja Kemin Lappiin, mutta seuraavan vuonna niihin kuuluneet alueet liitettiin Pohjanmaahan ja Oulun lääniin. Oikeushallinnollisesti alue siirtyi Tukholmassa olevan Svean hovioikeuden alaisuudesta Vaasan hovioikeuden alaisuuteen. Kysymys oli siis ajankohdasta, jolloin alueen hallinnollinen ja oikeudellinen yhteys historialliseen Lapinmaahan katkesi.

Autonomian aikana historiallisesta Lapinmaasta Lapin tuomiokuntaan ei kuulunut enää Kuusamo mutta sen sijaan siihen kuuluivat Muonio ja Kemijärvi. Lapin tuomiokunnan arkisto on käyty lävitse vuodesta 1812 aina 1800-luvun puoleenväliin mutta Inarin osalta aina 1880-luvulle. Tätä myöhempi aineisto tuhoutui Lapin tuomiokunnan palossa Kittilässä vuonna 1944.

Alioikeuksien oikeudenkäyntipöytäkirjoja on kahdenlaisia. Alkuperäisistä, käräjäkirjurin laatimista käräjöpöytäkirjoista käytetään nimitystä konseptituomiokirjat. Kun Svean hovioikeus perustettiin vuonna 1614, määrättiin, että hovioikeuksien tulee tarkastaa alioikeuksien pöytäkirjat ja kunkin alioikeuden tuli tätä tarkoitusta varten lähettää vuosittain kappale tuomiokirjasta ylioikeuteen. Näistä puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista käytetään nimitystä renovoidut tuomiokirjat.

Mikäli konseptituomiokirjoja on säilynyt, ne ovat olleet ensisijainen tutkimusmateriaali. Originaalituomiokirjojen puuttuessa on käytetty renovoituja tuomiokirjoja. Mikäli sekä alkuperäisessä että hovioikeudelle lähetetyssä kappaleessa on ollut aukko, ei tuomiokirja-aineistoa ole käytettävissä. On tietysti mahdollista, että käräjiä ei ole tällaisina vuosina pidetty lainkaan. Silloin kun molemmat tuomiokirjat ovat olleet käytettävissä, oikeustapauksia on verrattu keskenään. Yleensä hovioikeudelle lähetetyt kaksoiskappaleet ovat vastanneet alkuperäisiä pöytäkirjoja, mutta joskus vain osa käsitellyistä asioista on tullut merkityksi hovioikeudelle lähetettyyn kappaleeseen.¹⁸ Enontekiön ja Jukkasjärven käräjien osalta on hyödynnetty myös norjalaisten Dag A. Larsenin ja Kåre Rauøn 1990-luvulla painettuna julkaisemia käräjöpöytäkirjoja.

Läpikäyty aineisto kattaa noin 240 vuoden ajanjakson, joka sisältää noin 21 600 käräjätapausta. Näistä oikeustapauksista on eroteltu saamelaisten maa- ja vesialueuksien kannalta keskeiset tapaukset, jotka muodostavat siis tämän tutkimuksen keskeisen lähdeaineiston.

¹⁸ Ks. myös I. Fellman 1912, XXX ja XXXII.

TUTKIMUSALUE JA VÄESTÖRYHMÄT

Luvussa pyritään tuomaan esille saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien viitekehystä eli niitä historiallisia tapahtumia, joille myös oikeudelliset kysymykset rakentuvat. Kuitenkin myös tämän luvun lähtökohta on oikeudellinen siinä mielessä, että siinä käsitellään kysymyksiä, jotka, joko suoraan tai välillisesti, liittyvät ylimuistaisen nautinnan olemassaolon edellytyksiin. Kuten edellä on todettu, ylimuistoinen nautinta on se keskeinen oikeusperuste, johon saamelaisten oikeuksien katsotaan nykyään perustuvan Ruotsissa.

Ylimuistaisen nautinnan lainsäädännöllinen tausta on yhteinen Suomessa ja Ruotsissa. Siitä säädettiin sekä Kristofferin maanlaissa, että vuoden 1734 lain maakaaren 15. luvussa. Vuoden 1997 alusta voimaantulleeseen uuteen maakaareen ei ole enää sisällytetty säännöksiä ylimuistaisesta nautinnasta. Laissa maakaaren voimaantuloa kuitenkin säädetään, että ennen uuden maakaaren voimaantuloa saatu oikeus vedota ylimuistaiseen nautintaan pysyy voimassa myös lain voimaantulon jälkeen.¹⁹ Oikeuskirjallisuudessa on suhtauduttu epäillen mahdollisuuteen saavuttaa nykyään omistusoikeutta kiinteistöön ylimuistaisen nautinnan perusteella.²⁰ Sen sijaan rajoitettujen oikeuksien saantoperusteena ylimuistoinen nautinta voi tulla sovellettavaksi.²¹

Luvussa selvitetään sitä, mikä on se alue, jota voidaan pitää saamelaisten perinteisenä, historiallisissa lähteissä esille tulevana asuinalueena. Tällä asiassa voi olla oma merkityksensä määriteltäessä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa tarkoitettuja alkuperäiskansan perinteisiä asuinalueita. Kansallisen lainsäädännön näkökulmasta tämä asia liittyy kuitenkin ensisijaisesti kysymykseen alueesta, jolla saamelaiseen maankäyttöön perustuva ylimuistoinen nautinta voi tulla kysymykseen.

Toinen näkökulma liittyy siihen, miten saamelaiset käyttivät alueitaan. Tällä asialla on yhtymäkohtia siihen, millaista saamelaisten harjoittamaa maankäyttöä voidaan pitää ylimuistaisen nautinnan piiriin kuuluvana. Tämä asia on ollut tulkinnanvarainen Ruotsissa ja siihen palataan yhteenvetoluvussa. Saamelaisen elämäntavan selvittämistä voidaan kuitenkin perustella myös Suomen lainsäädännön näkökulmasta. Kuten edellä todettiin, poronhoito-oikeutta perustellaan lappalaisten vanhoilla oikeuksilla. Epäselväksi on kuitenkin jäänyt se, minkä vuoksi muu lappalaisten harjoittama maankäyttö ei ole samassa asemassa kuin poronhoito, jota on siis mahdollista

¹⁹ Laki maakaaren voimaantuloa 541/95 § 18.

²⁰ Kartio 1991, 143; Hyvönen 1982, 50.

²¹ Kartio 1991, *ibid.*; Maakaaritoimikunnan mukaan ylimuistaiseen nautintaan perustuvat oikeudet voivat tulla kysymykseen lähinnä Pohjois-Suomessa, jolloin oikeutena voi olla esimerkiksi kalastusoikeus. KM 1989:53, 269.

harjoittaa myös toiselle kuuluvalla alueella. Lainsäädäntö näyttäytyy tässä mielessä ristiriitaisena. Näiden kysymysten ymmärtämiseksi on välttämätöntä ymmärtää eri saamelaisryhmien harjoittamia elinkeinoja ja niihin liittyvää maankäyttöä.

Kolmas tämän luvun pääteema liittyy saamelaisoikeuksien subjekteihin. Lapinkyliissä asuneilta lappalaisilta kannettiin erityistä lapinveroa ja heidät on merkitty maa- ja veronkantokirjoihin tämän veron maksajina. Näitä luetteloita on myös julkaistu eri yhteyksissä.²² Lapinkylien alueella eläneiden saamelaisten tarkempi yksilöinti ei ole tässä yhteydessä tarpeellista.

Vähemmälle huomiolle ovat jääneet ne saamelaiset, jotka asuivat lapinkylien ulkopuolella. Koska heiltä ei kannettu lapinveroa, he eivät tulleet merkityiksi veroluetteloihin. Toisaalta he saattoivat tulla merkityiksi seurakunnan ylläpitämiin luetteloihin. Suurimmassa osassa Kemin Lappia alueen metsäsaamelaiset siirrettiin uudisasukkaitten luetteloon 1760-luvun alussa. Tästä eteenpäin lappalaisia ei siis enää tällä alueella luetteloitu erikseen. Samoihin aikoihin yksittäisiä tunturisaamelaisperheitä alkoi muuttaa Kemin Lapin alueelle hoitamaan talollisten poroja. Koska lappalaisilta perittävää lapinveroa ei enää tässä vaiheessa kannettu tältä alueelta, myös nämä pororaitiot jäivät luetteloinnin ulkopuolelle. Tässä luvussa pyritään selvittämään myös sitä, keitä nykyisen Suomen alueella eläneet lappalaiset pororaitiot olivat.

1. Saamelaisten ja suomalaisten asuma-alueet ja niiden hallinnollinen jaottelu

Ruotsin valtakunnan pohjoisin osa voidaan vielä 1600-luvun puolivälissä jakaa kahteen erilliseen alueeseen. Suomalaiset ja ruotsalaiset talonpojat asuttivat Perämeren rannikkoaluetta ja mereen laskevien suurten jokien alajuoksuja. Tämä alue oli jakaantunut pitäjien alueisiin, jotka olivat saaneet nimensä aluetta halkovien jokien mukaan. Joki muodosti kulkuväylän sisämaahan ja jokisuuhun syntyneistä asutuskeskittymistä syntyi myöhemmin kaupunkeja. Länneistä itään joet, kaupungit ja pitäjät olivat Uumaja, Piitime, Luulaja, Tornio ja Kemi.

Kunkin pitäjän alue päättyi jokien yläjuoksulla samannimiseen Lapinmaahan eli Uumajan, Piitimen, Luulajan, Tornion ja Kemin Lapinmaihin. Nämä pitäjät ja lapinmaat muodostivat Länsipohjan läänin, jota johtavan maaherran kanslia oli Uumajassa. Ainoastaan Kemin pitäjä kuului Pohjanmaan lääniin.

Lapinmaan alioikeudet kuuluivat Tukholmaan vuonna 1614 perustetun Svean hovioikeuden tuomiopiiriin. Vuoden 1680 tuomioistuinreformin yhteydessä Norlannin laamannikunta jaettiin varsinaisesti eteläiseen ja pohjoiseen tuomiokuntaan

²² Nämä veronkantoa varten laaditut luettelot löytyvät myös painettuina. Vuoden 1695 verouudistuksen yhteydessä laadittu maakirja, ks. I. Fellman 1915, 285-291. Tähän maakirjaan on merkitty lappalaisten joukkoon myös ensimmäiset lapinkylien alueelle saapuneet suomalaiset uudisasukkaat. Vuoden 1739-1741 maakirjoista ks. Korpijaakko-Labba 2000, 45-66. Vuoden 1760 lappalaisveroluettelosta, ks. Onnela 2006, 26-33.

F. de Witin kartta vuodelta 1688. Karttaan on merkitty Lapinmaat sekä lapinraja aina Kemlin Lapin rajaan asti.

Pohjoiseen tuomiokuntaan tulivat kuulumaan Tornion ja Kemlin ja eteläiseen Luulajan, Piitimen ja Uumajan Lapinmaat.²³

Lapinmaahan kuulunut alue oli siis hallinnollisesti ja oikeushallinnollisesti yhteydessä ensisijaisesti nykyisen Ruotsiin alueeseen. Myös hallinnollisia ja oikeudellisia kysymyksiä on pyrittävä ymmärtämään tätä taustaa vasten. Suomeen kuuluvan alueen pohjoisin alue oli Kemlin pitäjä eli nykyisen Rovaniemen ja Kemijärven alueet, jotka kuuluivat Pohjanmaan lääniin.

Tutkimuksen kohteena olevan alueen lähin vertailukohta ei siis ole nykyisen Suomen valtion alue, vaan erityisesti nykyinen Pohjois-Ruotsi. Tämä tulee ottaa huomioon muun muassa silloin, kun pyritään ymmärtämään alueellisten viranomaisten tavoitteita ja hallinnon sisällä valinnoita käsityksiä. Toisaalta on pidettävä mielessä, että paras alue oikeusvertailuun ei löydy nykyisen Suomen vaan nykyisen Pohjois-Ruotsin alueelta. Tämä koskee myös saamelaisten maoikeuksiin liittyvää hallinnollista ja oikeudellista traditiota. Tornionlaakso ja Lapinmaahan kuulunut

²³ Oikeushallinnollisesta jaotuksesta ks. Olofsson 1965, 261-269, Olofsson 1974, 116-126 sekä Granqvist 2004, 3-6 ja siinä mainittu kirjallisuus.

alue ”liitettiin” Suomeen vasta vuoden 1809 Haminan rauhan jälkeen. Tämä asia ei tule aina esille.²⁴

Vaikka historiallisesta Lapinmaasta puhuttaessa käytetään myös nimitystä Ruotsin Lapinmaa, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Ruotsilla olisi ollut tähän alueeseen sellainen suvereniteetti, miten asia nykyään ymmärretään. Vuonna 1596 solmitun Täyssinän rauhan jälkeen Kemin Lapin lapinkylät kuuluivat muodollisesti Ruotsiin, mutta tämän jälkeenkin Venäjä jatkoi näiden alueiden verottamista. Norjan verotusoikeus pohjoisiin lapinkyläihin päättyi vasta vuoden 1751 Strömstadin rajasopimukseen.

Tällä asialla ei ole kuitenkaan merkitystä oikeudellisten kysymysten näkökulmasta. Alueen oikeudenhoidosta vastasi Ruotsi, ja käräjillä sovellettiin Ruotsin lakia. Keskeinen oikeuslähde oli Kristofferin maanlaki, jonka Kaarle IX painatti vuonna 1608.²⁵ Kristofferin laki tuli sovellettavaksi myös Lapinmaassa sen painattamisesta lähtien. Tämä käy selville Kaarle IX:n lapinvoudiksi vuonna 1611 määrätylle Reinhold Steigerille annetusta valtakirjasta, jossa määrättiin, että tämän tulee vaatia Ruotsin kirjoitetun lain ja oikeuden noudattamista painetun lakikirjan mukaisesti.²⁶ Tuomarin johtamia käräjiä alettiin Lapinmaan alueella pitää vuodesta 1639 alkaen. Fellmanin mukaan tämä liittyy mahdollisesti samaan aikaan hallituksessa esillä olleeseen kysymykseen sellaisten henkilöiden nimittämisestä pohjoisen alueen kihlakunnantuomareiksi, jotka voisivat itse osallistua käräjien toimittamiseen.²⁷ Kristofferin maanlakia sovellettiin aina vuoden 1734 lain voimaantuloon saakka.

2. Eri väestöryhmät

2.1 Suomalaisasutus

Pysyvän suomalaisasutuksen alkuaikajankohta katoaa historian hämärään. Tarkempaa tietoa asutuksesta saadaan vasta 1500-luvun puolivälistä lähtien. Tässä vaiheessa suomalainen talonpoikaisasutus oli vakiintunut Perämeren rannikolle, ja Tornionjokivarressa se oli noussut Pellon korkeudelle saakka. Vuoden 1543 maakirjan mukaan kymmenen talon Pello oli Tornionjokilaakson pohjoisin kylä.²⁸

Tornion-Muonionjoen linjalla uudisasutus lähti nousemaan vasta vuosisadan vaihteessa. Rautalammelta tullut Pekka Kolari perusti uudistalon Kolarinsaareen

²⁴ On vaikea sanoa missä määrin tämä alueellinen ero on tiedostettu aikaisemmassa tutkimuksessa. Lang kirjoittaa, että ”*Suomea* koskevassa Kuninkaallisessa kirjeessä vuodelta 1340 säädettiin, että uudisasukkaalla Lapissa tuli olla ...”. Haatajan vesioikeutta koskevaan tutkimukseen sisältyy luku ”Erikoisuuksia *Suomessa*”, jossa hän käsittelee muun muassa Kittilän ja Sodankylän lapinkyläiden välistä rajariitaa vuodelta 1602 sekä Inarin käräjillä vuonna 1687 esillä ollutta kalastusriitaa ym. Ks. Haataja 1951, 149-152.

²⁵ Ulkuniemi 1978, 16.

²⁶ Fullmakt för Reinhold Steiger att vara Lap Fogde 6.4.1611. ”... Såsom och holle Lapparne vedh Sweriges Laagh och Rätt, alldeles effter then trychte Laghbook, som wij honom medgivit hafve, och icke lathe dem i någon måttå noghem orätt eller öfwerwäldh wedherfahrens” I. Fellman 1915, 152.

²⁷ I. Fellman III, XXXII ja 1-2; Vrt. kuitenkin sama, alav. 3.

²⁸ Vahtola 1991, 183.

1580-luvulla²⁹ ja Muhokselta tullut Klaus Tapaninpoika Ähkälä perusti uudistalon Ylimuonion kylään vuonna 1617. Alamuonion ensimmäisenä uudisasukkaana pidetään Savosta Turtolaan kautta tullutta Matti Pynnöinen-Mämmin poikaa Tuomas Matinpoikaa, joka muutti Alamuoniolle vuonna 1623.³⁰

Lapinrajan pohjoispuolelle nykyisen Enontekiön alueelle ensimmäiset uudisasukkaat saapuivat alemmaa Tornionjokivarresta. Suontavaaralaisten joukkoon on vuonna 1638 merkitty Antti Juhaninpoika ja Matti Pietarinpoika, jotka olivat molemmat Kariston sukua Juoksengista. Vuonna 1640 luetteloon merkittiin Henriikki Jussinpoika Pakkanen, joka oli ilmeisesti Vojakkalasta. Seuraavien vuosikymmenten aikana veroluetteloihin tuli merkityksi Tornionlaaksosta tulleiden suomalaisten sukunimiä, kuten Kuttanen, Maunu ja Niva sekä mahdollisesti Ounasjokivarresta tullut Hotti. Vaikka nämä tulijat olivat saapuneet Enontekiölle jo varhaisessa vaiheessa, heidän asuinpaikkansa sijaitsivat kuitenkin vielä lähellä Muonionjokea.

Vuonna 1660 Pellosta tullut Mikko Kyrö sai oikeudelta luvan asettua asumaan Peltojärven ja Kittilän rajalla sijaitsevalle Vuonttisjärvelle, mihin hänellä katsottiin olevan perintöoikeus vaimonsa kautta.³¹ Kyrön sukua on nykyään Enontekiöllä monella sukunimellä. Monien Enontekiölle alkujaan uudisasukkaiksi tulleiden suomalaisten jälkeläiset myös luopuivat maanviljelyksestä ja ryhtyivät harjoittamaan poronhoitoa.³² Osa Enontekiölle saapuneista suomalaisista tai heidän jälkeläisistään muutti edelleen Kautokeinoon.³³

²⁹ Vahtola 1991, 227.

³⁰ J. Fellman 1906 (III), 507. Samoin Vahtola 1982a, 143; T.I. Itkonen I, 1948, 112. Näiden ensimmäisten uudisasukkaitten saapumisen taustoista, ks. Kitkiöjoki 2001, 13-15.

³¹ Hiltunen 2007, 137.

³² Suomalaista syntyperää olevia henkilöitä asettui myös varsinaiselle tunturialueelle. Näkkäljärven suvun kantaisä, isänsä puolelta Kyrön ja äitinsä puolelta Rahtu-Hetan uudisasukassukua oleva Salomon Kaukonen perusti 1800-luvun alkupuolella uudistilan Näkkäljärvelle. Hänet on merkitty henkikirjaan Hetan kylän uudistilalliseksi vielä 1870-luvulla, mutta hänen 15 vuotta nuorempi veljensä Isak on merkitty muuttolappalaiseksi vuoden 1875 henkikirjaan. Kyrön sukua ovat alkujaan myös Raittijärven Ketolat. Kuoksu 2008, 118-119. Palojärvet ja Hirvasvuopiot ovat Palojokisuuhun uudistilan perustaneen Olof Baasin jälkeläisiä. Ks. Linkola 1972, 274. Idivuoman suvun kantaisä Samuel Riska(nen) perusti 1680-luvulla uudistilan Enontekiölle. Monista tähän sukuun kuuluvista tuli 1800-luvulla poronhoitajia. Kuoksu 1999, 51. Tornensikset ovat Ylitorniolta Kautokeinoon muuttaneen kirkkoherra Anders Tornensiksen jälkeläisiä. Ks. Tuominen 2000, 21, 30-31, 111, 114-115 ja 130. Päiviön (2011, 268) mukaan Tingevaaran maakirjaan vuosina 1671-1712 merkityn Anders Labban isoisä oli tullut Luulajasta.

³³ Hiltunen 2007, 131-138. Jacob Fellmannin mukaan Kautokeinossa asui hänen aikanaan useita satoja suomalaisia, jotka polveutuivat pääasiassa Ylitorniolta ja Enontekiöltä tulleista siirtolaisista. J. Fellman 1906 (IV), 289. Alueen vanhimmista suomalaissuvuista voidaan mainita muun muassa Gaino (Tauko, Kainu, Alatorniolta), Hetta (Rahtu, Matarangista) Tornensis (Ylitornio, Hietaniemi), Biti (Niemi) Triumpf (Karvonen, Pajalasta) ja mahdollisesti Pieska (Pieskainen) sekä Skum (Kuftanen). Steenin mukaan (1986, 191) Kemi-suvun kantaisä Mickel Andersson ja hänen vaimonsa olisivat muuttaneet Kautokeinoon Suomesta 1700-luvun alussa. Solbakk'n mukaan suomalainen Jacob Henricsson Landa eli Kauppi (norjalaisittain Gaup) oli suomalainen, joka sai oikeuden asettua asumaan Kautokeinoon 1700-luvun alussa. Ks. myös Steen 1986, 106. Vrt. kuitenkin Strömstad og Fors (2006, 185), joiden mukaan suku olisi tullut alkujaan Jukkasjärveltä. Strömstadin (2009, 303) mukaan aina ei tule esille, että Sisä-Finnmarkin ja erityisesti Kautokeinoon väestö on merkittävältä osaltaan suomalaista (kvensk) alkuperää.

Myös Kemijokivarressa suomalaisasutus oli 1500-luvun puolivälissä samalla korkeudella. Kemin pitäjän pohjoisin kylä oli Rovaniemi, jossa oli tuolloin 19 taloa.³⁴ Ounasjokivarressa pysyvä suomalaisasutus oli edennyt 1500-luvun loppuun tultaessa nykyisen Jääskön korkeudelle eli aivan Kittilän lapinkylän rajan tuntumaan.³⁵ Jääskö oli pohjoisin talo myös vuoden 1635 maakirjan mukaan.³⁶ Ensimmäisten suomalaisten on kuitenkin täytyntä ylittää lapinraja viimeistään samoihin aikoihin. Tällaisen käsityksen saa Olof Treskin vuonna 1642 laatimasta kartasta, johon on merkitty Ounasjoen varteen kolme taloa Kittilään puolelle.³⁷

Vuodelta 1737 olevassa Kemin lapin kuvaksessa Ervasti kertoo, että ensimmäiset suomalaiset olisivat olleet Kristiina-niminen leskivaimo, joka olisi tullut poikiensa kanssa Kajaanista ja jonkin verran myöhemmin Savosta tullut Kaukonen-niminen mies. Hän toteaa, että tämän siirtokunnan perustajien jälkeläiset ovat aivan erilaisia kansaa kuin lappalaiset, koska heidän kielensä on puhdasta suomea ja heidän elintapansa ovat aivan toisenlaiset: he viljelevät maata, pitävät lehmiiä ja käyttävät samanlaista pukua kuin muutkin talonpojat Suomessa.³⁸ Kaukosen saapumisen ajankohta voi olla mahdollisesti 1640- tai 1650-luvulla. Vuoden 1687 Kemin (pitäjän) talvikäräjillä oli esillä asia, jossa rovasti Johan Tuderus ja kruunun nimismies Johan Matzsson ja lautamies Hans Rapakko kertovat, kuinka Matz Kaikonen oli asettunut Kemin pitäjään kuuluvan Ounasjoen kylän yläpuolelle yhdessä poikiensa kanssa ja alkanut maksamaan lapinveroa (ähre dragne Under Lapske skatten) *sen jälkeen kun he olivat nauttineet hyväkseen tuomari Jacob Hanssonin aikana ottamansa vapaakirjeen mukaisen vapautuksen tämän pitäjän veroista.*³⁹ Jacob Hansson Nycarlus toimi Kemin pitäjän tuomarina muun muassa vuosina 1646 ja 1653.

Nämä ensimmäiset suomalaiset aiheuttivat päänvaivaa verotuksesta huolehtiville virkamiehille. Vuoden 1684 Ylitornion manttaaliluettelo sisältää tekstin, jossa todetaan, että eräät talonpojat, joilla on ollut pitäjässä iso vero, ovat luopuneet taloistaan ja muuttaneet ylös, jolloin he vapautuvat kaikista veroista. Heillä on peltoja, niittyjä, kalavesiä, karjaa ja he harjoittavat kauppaa lappalaisten kanssa. He kuitenkin maksavat veroa vain yhden taalerin, kuten lappalaiset, vaikka "eivät he ole mitään lappalaisia, eivät lähelläkään lappalaisia". Tällaisia talonpoikia luetellaan kaikkiaan kahdeksan, joista osa oli asettunut nykyisen Ruotsin puolelle. Nykyisen Suomen alueella tällaisia ovat Mats Matsson (Kaukonen) Kittilässä ja Ounasjoella, Mickell Jönsson (Kyrö) Enontekiön Vuonttisjärvellä, Pehr Kuttare (Kuttanen) Parakkasuvannolla, Mickell Hindersson (Parakka) sekä Måns Mårtensson (Maunu) Enontekiön Tullin-

³⁴ Vahtola 1996, 130.

³⁵ J. Vahtolan (1982a, 143-144) mukaan jo 1500-luvun puolivälin jälkeen, pohjoisin suomalaisasutus Ounasjokivarressa oli Tapionkylässä (n. 25 km pohjoiseen nykyisestä kuntakeskuksesta). Vuoden 1570 veroluetteloissa mainitaan ensi kerran Lauri Hotti, jonka talo sijaitsi tuolloin Patokoskella (50 km kuntakeskuksesta). Vuonna 1591 lähteissä mainitaan Matti Jääskeläinen, Jääskön kylän kanta-asukas, joka oli asettunut lapinrajan välittömään tuntumaan Molkokönkään alapuolelle. Ks. myös Enbuske 1996a, 131

³⁶ Ounasjokivarressa oli tuolloin yhdeksän taloa ja ne muodostivat Ounasjoen kylän. Ahvenaisen mukaan on kuitenkin tulkinnanvaraista, missä määrin Ounasjoen alueesta voidaan käyttää kylä-nimitystä koska talon tai parin talon ryhmän välillä oli usein kymmenien kilometrien matka. Ahvenainen 1970, 32-33.

³⁷ Virrankoski 1973, 80-80; Onnela 1995, 151.

³⁸ Ervasti 1737 (1955), 53.

³⁹ Kemin talvikäräjät 21.2.1687 I. Fellman 1912 (III), 323.

kisuvannolla, jolla ilmoitetaan olleen 25-30 lehmää, 400 lammasta ja 300-400 poroa. Hän toimi myös Suonttavaaran nimismiehenä.⁴⁰

Kemijärven alueen pysyvän suomalaisasutuksen alkamisajankohta ei ole tiedossa.⁴¹ Suomalaisia ei kuitenkaan ollut asettunut Kemijärvelle vielä vuonna 1610, koska Kaarle IX:n kyseisenä vuonna antamassa kirjeessä puhutaan Kemijärven rakentamattomista ja asumattomista rannoista, joiden saaminen uudisasutukseen tuottaisi kruunulle suurta hyötyä. Ilmeisesti ainakin jonkinlaista uudisasutusta on syntynyt pian tämän jälkeen, koska vuoden 1631 maakirjassa todetaan, että pitkään viljelmättöminä ja autioina olleet talot ovat saaneet asukkaat edellisenä vuonna.⁴² Näistä vuoden 1631 maakirjassa mainituista uudisasukkaista yhdeksän oli tullut Kemijärvelle Oulun pitäjän Muhoksen ja Utajärven kylistä samaan aikaan vuoden 1627 jälkeen.⁴³ Nämä Kemijärvelle pysyvästi jääneet uudisasukassuvut olivat Kärppiä, Halosia, Pelkosia, Könösiä ja Jaakkoloita.⁴⁴ Ilmeisesti Kemijärvellä ei tätä aikaisemmin ollut vielä uudisasutusta. Näin voi päätellä myös tuomari Nycarluksen Kemin kesäkäräjillä vuonna 1646 antamasta tuomioista, jossa Sompion ja Sodankylän lappalaiset puhuvat Kemijärvelle hiljattain asettuneista uudisasukkaista.⁴⁵

Edellä mainitut uudistalot oli perustettu Lapinmaan rajoille ja ilmeisesti osaitain myös sen sisäpuolelle. Kuitenkin vasta vuoden 1673 asutusplakaatti aloitti Lapinmaan varsinaisen uudisasuttamisen. Tämä uudisasutussäännöksiin perustuva uudisasutus suuntautui erityisesti Kemin Lapin alueelle. Koska tämä uudisasutus tulee käsittelyn kohteeksi vuoden asutusplakaattiin liittyen, sitä ei ole tarpeellista käsitellä tässä yhteydessä.

Kuitenkin jo tätä ennen kruunu pyrki edistämään uudisasutusta. Tämä liittyy erityisesti Kaarle IX:n Jäämerenpolitiikkaan 1600-luvun alussa. Kuninkaan käskynhaltijan Baltzar Bäckin vuonna 1608 lähettämässä raportissa kerrotaan, että uudisasutusta on saatu syntymään Alta- ja Tenojokien varsille. Samalla hän kuitenkin myös kertoo, että Tornion pirkkalaiset ja talonpojat, jotka ovat käyttäneet näitä asumattomia järviä ja tiluksia, yrittävät ajaa uudisasukkaat pois.⁴⁶ Virrankoski olettaa, että mahdollisesti tästä syystä myöskään Enontekiön ja Muonion asuttaminen ei vielä tuolloin onnistunut.⁴⁷ Vaikka Muonio saikin ensimmäiset uudisasukkaansa pian tämän jälkeen, myös näissä tapauksissa kysymys näyttää olleen siitä, että uudistilan perustaminen oli yhteydessä siihen oikeuteen, joka Tornionlaakson talonpojilla kat-

⁴⁰ Tämän kuvaksen oli laatinut Tornion kaupungin pormestari Olof Hellbohm. Wahlberg 1988, 118-119.

⁴¹ Ks. myös Virrankoski 1973, 26-29; Vahtola 1982a, 145; Rytkönen 47-56. Vrt. Enbuske 1996, 223.

⁴² Ks. Rytkönen 1989, 52

⁴³ Virrankoski 1973, 27-28.

⁴⁴ Rytkönen 1989, 47-56.

⁴⁵ ”i Synnerhet dee nybyggjare som sigh wedh Kemiträsk nyligen nedhsatt hafwa”. I. Fellman 1912, 286.

⁴⁶ Olofsson 1965, 124. Jacob Fellman (1830) kertoo, että Altajoella ja Altavuonossa asuu yli tuhat uudisasukasta, joita vain harva osaa puhua norjaa. Hän kirjoittaa, että jopa sellaisten henkilöiden joukossa, joiden esivanhemmat ovat asuneet alueella 5-6 sukupolvea, on henkilöitä, jotka eivät osaa norjaa, mutta lukevat mielellään suomalaista kirjallisuutta. J. Fellman 1906 (IV), 287.

⁴⁷ Virrankoski 1973, 30-31.

sottiin olleen yläjuoksun kalajärviin.⁴⁸ Tämä todettiin nimenomaisesti vuoden 1697 Enontekiön käräjillä, joilla Heikki Heikinpoika Rahko eli Hetta Ylitornion Mataarengista sai luvan ryhtyä maanviljelijäksi ”esi-isiensä maalle, heidän kalavetensä äärelle” Ounasjärvelle. Tämä kysymys tulee esille myöhemmin (luku III).

Fellmannin mukaan Erik Niemi, hänen viisi poikaansa ja veljensä Matts muuttivat 1700-luvun alussa Ylitorniolta, Muonionniskan kylästä Karasjoelle. He olivat hänen mukaan ensimmäisiä, jotka harjoittivat karjanhoitoa ja maanviljelystä Karasjoella ja Tenojokivarressa. Maanviljelykselle epäsuotuisan ilmaston vuoksi heidän jälkeläisensä muuttivat kuitenkin Laxe- ja Porsangervuonojen alueelle.⁴⁹ Tällä alueella asuvat suomalaiset olivat Fellmannin mukaan Niemen jälkeläisiä.⁵⁰ Itkosen mukaan ilmeisesti joitain suomalaisia muutti Utsjoelle 1700-luvun puolivälissä. Hänen mukaan Tenolle saapui kaksi viljenviljelyä harjoittavaa uudisasukasta vuonna 1745, ja vuonna 1788 Utsjoella ilmoitetaan olleen kaksi ohranviljelyä harjoittavaa uudisasukasta.⁵¹

Pulmangin suomalaissiirtokunnan perustaja oli Fellmannin mukaan Heikka Peski, joka sotaväkeen oton vuoksi muutti vuonna 1740 Ylitorniolta ja Muonionniskasta ja asettui asumaan kolmen poikansa kanssa Tenon rannalle. Tämä tieto pitää ilmeisesti paikkansa. Mikäli kysymys oli pyrkimyksestä välttää sotapalvelus, kysymys täytyi olla ruotusotamiehestä. Vaikka ruotusotamiehet olivat suomalaisia, heille annettiin yleensä lyhyet ruotsinkieliset nimet. Vuoden 1728 Ylitornion sotamiesruotuluetteloon on merkitty Kaulirannalle sotamiesruotu ’Bäsk’, jonka suomalainen muoto oli Wahlbergin mukaan ’Peski’.⁵² Vuoden 1728 Kautokeinin käräjillä mainitaan kolme kveenää, joista yksi on Henrik Ersson, jonka ilmoitetaan tulleen Ylitorniolta ja Kaulirannasta.⁵³

Kaksi hänen pojistaan jäi Pulmankiin, jossa Fellmannin aikana oli hänen jälkeläisiä 15-20 suomalaistaloutta. Kolmas poika muutti Tenojoenvartta puoli penin-

⁴⁸ Vuoden 1553 haukiveroluettelon mukaan Armassaareissa asuneelle pirkkalaiselle ja lapinvoudille Olli Anundinpojalle kuului nykyisen Muonion alueella Muodoslompolo, Visantokoski, Utkujärvi, Liepimäjärvi ja Jerisjärvi. Ks. myös J. Fellman III, 506. Lisäksi hän omisti kalastuksen Muonionalustasta Visannonkoskelle. On oletettu, että Muonion ensimmäisten varsinaisten uudisasukkaitten eli Klaus Ähkälän ja Tuomas Mämmin puoliset olivat Olli Anundinpojan pojan, Olli Ollinpoika Tulkin tyttöjä. Ks. Kitkiöjoki 2001, 12-15. Vrt. kuitenkin Wahlberg 1966, 4.

⁴⁹ Samoin Strömstadt 2009, 53. Hänen mukaansa Karasjoelle saapuminen oli tapahtunut 1717-1718. Useimmat Niemen jälkeläisistä muuttivat Porsangeriin noin vuonna 1768. Varhaisista muuttajista ks. myös Wiklund och Qvigstad 1909 I, 359.

⁵⁰ J. Fellman 1906 IV, 288. Paulaharjun (1927, 52) Utsjoella kirjaaman perimätiedon mukaan Porsanger-suvun kantaisä olisi ollut suomalaista sukua ja tullut Jäämeren rannikolta. Strömstadin (2009, 254) mukaan Porsanger-sukunimi on ollut useammankin eri sukuihin kuuluvan henkilön käytössä.

Paulaharjulle kerrottiin myös, että Vestin suvun kantaisä oli tullut Porsangerista. Solbakk (2001, 706) pitää mahdollisena, että Westin suvun kantaisä olisi Lars Andersson Joks (Aviovaara) mutta hän ei perustele tätä käsitystä eikä tekstistä käy selville miksi isän nimi olisi Joks mutta pojan West. Lisäksi voidaan viitata siihen, että Lars Joks oli merkitty tuntuturisaamelaisiksi, mutta Lapin sivistysseuran perhekortistossa vuonna 1800 syntynyt Per Larsson West on merkitty kalastajasaamelaiseksi.

⁵¹ T.I. Itkonen 1948 I, 119.

⁵² Wahlberg 1976, 13.

⁵³ Strömstad 2009, 227.

kulmaa ylemmäs Utsjoen puolelle Nuorgamin kalastuspaikalle, jossa oli tuolloin viisi taloutta, joiden asukkaat kaikki olivat niin ikään Peskin jälkeläisiä.⁵⁴ Nuorgamin suku polveutuu Heikki Peskin ja hänen puolisonsa Agneta Rahko-Hetan pojasta Mikkel Nuorgamista.⁵⁵

Fellmannin mukaan samoihin aikoihin saapui, niin ikään Muonionniskasta, veljekset Clemet ja Pehr Olofsson, jotka asettuivat kolme peninkulmaa Polmakin alapuolelle Seidaan, jossa Fellmannin aikana oli jo 15 suomalaistaloutta. Kaksi peninkulmaa alaspäin tästä paikasta, Bonakasissa, oli myös muutamia suomalaisia uudisasukasperheitä, jotka polveutuvat eräästä Erik Johanssonista, joka Fellmannin mukaan olisi noin sata vuotta aikaisemmin joutunut lähtemään Suomesta henkirikoksen vuoksi.⁵⁶

Paulaharjun käydessä Utsjoella vuonna 1925 Laiti-sukuun kuuluneet henkilöt kertoivat hänelle, että heidän esi-isänsä Laides-Aanundi oli satoja vuosia sitten ”saapunut Suomesta Kittilänmaasta tahi jostakin Suomen Laitilasta”⁵⁷ Tämä näyttää pitävän paikkansa ainakin siltä osin, että ensimmäinen Utsjoelle merkitty Laiti on ollut Anund Nilsson Laiti (1679-1751).⁵⁸

Varsinaisten uudisasukkaitten lisäksi Utsjoelle muutti jo 1700-luvulla virkamies ja käsityöläissukuja. Utsjoen papin David Högmännin ja hänen vaimonsa Maria Garvolian poika nimismies Högman jäi Utsjoelle. Utsjoelle muutti myös Utsjoen ensimmäisen Helander-nimisen papin sukulainen rakennusmestari Anders Abram Hellander ja hänen vaimonsa Sofia Ekengren, joista polveutuu Helanderin suku.⁵⁹ Holmbergin suku kantaisiä on Jacob Fellmannin edeltäjä, Utsjoen pappina 1800-luvun alussa toiminut Johan Wilhelm Holmberg.⁶⁰

Utsjoella 1800-luvulla käynyt Warelius toteaa, että Tenojoen kalastajia kutsutaan lappalaisiksi, vaikka he ovat lähes yksinomaan suomalaista syntyperää.⁶¹ Fellmannin mukaan Tenon väestö on enimmäkseen suomalaista syntyperää ja vain vähäiseltä

⁵⁴ Fellman toteaa, että vaikka Peskin pojat ja pojanpojat ovat enimmäkseen menneet naimisiin lappalaisten tai suomalaisten ja lappalaisten jälkeläisten kanssa, ovat he säilyttäneet suomen kielen ja vaikka opetus tapahtuukin kouluissa tanskaksi, lukevat he aina kotonaan suomalaisia postilloja, psalmi- ym. kirjoja ja noudattavat enimmäkseen suomalaisia tapoja. Vaateparsa on kylläkin lappalainen. J. Fellman 1906 I, 35-35. Toisessa yhteydessä (1906 IV, 288) hän toteaa, että Nuorgamiin muuttaneet Peskin jälkeläiset ovat naineet lapittaria ja nykyään kieli ja tavat ovat enemmän lappalaisia kuin suomalaisia.

⁵⁵ www.genvar.nu/show.asp?PersonId=361562; Solbakk 2001, 407. Utsjoen nykyisistä suvuista myös Johansen ja Pohjanrinne ovat Peskin sukua, Solbakkilta 31.7.2014 suullisesti saatu tieto. Peskistä polveutuvat henkilöt ovat avioituneet laajalti Tenojokialueen sukujen kanssa. Ks. Solbakk 2001, 9.

⁵⁶ J. Fellman 1906 (IV), 288.

⁵⁷ Paulaharju 1927, 50.

⁵⁸ Solbakk 2001, 722.

⁵⁹ Paulaharju 1927, 52. Utsjoen nykyisistä suvuista Järvensivut ja Tapiolat polveutuvat Helanderista. Solbakilta 31.7.2014 suullisesti saatu tieto.

⁶⁰ Hänen samannimisen poikansa äiti oli Brita Mikkelsdotter Peski-Nuorgam. Ks. Solbakk 2001, 410. Utsjoen nykyisistä suvuista Suomenrinteen suku polveutuu hänestä, Solbakilta 31.7.2014 suullisesti saatu tieto.

⁶¹ Warelius 1848, 66-68.

osaltaan lappalaista.⁶² Päinvastaista käsitystä edustaa Nahkiaisaja, jonka mukaan suomalaisasutus Utsjoella ja Kautokeinosissa oli harvalukuista.⁶³

Viimeiseksi suomalaiset uudisasukkaat saapuivat Inarin lapinkylän alueelle. Kittilästä kotoisin ollut Henrik Kyrö haki yhdessä Inarin verolappalaisen Henrin Kuvvan kanssa Inarin käräjillä uudistilan katselmusta vuonna 1758. Myöhemmin Inariin muutti myös Henrikin veljenpoika. Toisin kuin monilla muilla alueilla, Inarissa ensimmäisten uudistilojen perustajat eivät olleet pelkästään suomalaisia uudisasukkaita, vaan myös alueen kalastajasaamelaisia kuten Aikioita, Kuuvia ja Paadareita.⁶⁴

Vaikka pysyvä suomalaisasutus oli noussut Pellon ja Rovaniemen korkeudelle jo 1500-luvulla, se oli vielä pitkään tämän jälkeenkin vain harvaa jokivarsiasutusta.⁶⁵ Uudisasutus alkoi laajentua jokivarsien ulkopuolella sijaitsevien erämaajärvien rannoilla varsinaisesti vasta 1700-luvulla. Tornion- ja Kemi-Ounasjoen välinen erämaa-alue sai ensimmäiset uudisasukkaansa varsinaisesti vasta 1700-luvun puolivälistä alkaen.⁶⁶ Kuitenkin jo sata vuotta aikaisemmin ensimmäiset uudisasukkaat olivat saapuneet Enontekiölle. Kysymys ei siis ollut siitä, että uudisasutus olisi edennyt etelästä pohjoiseen tasaisena rintamana, kuten joskus on esitetty, vaan suomalaiset uudisasukkaat nousivat jokivarsia myöten pohjoiseen hyvin varhaisessa vaiheessa. Toisaalta jokivarsien välisille vedenjakajaseuduille saattoi jäädä alkuperäistä lappalaisasutusta.

⁶² J. Fellman 1906 III, 78-79. Toisessa yhteydessä hän toteaa, että kaikki tenolaiset puhuvat lähes puhdasta suomea. J. Fellman 1906 IV, 204. Fellmannia aikaisemmin Tenolla vierailut Wahlenberg toteaa, että kalastajalappalaiset ovat useimmiten suomalaista alkupe-
rää ja ulkonäöltään suomalaisten kaltaisia, minkä hänen mukaansa huomaa miesväestä. Hänen mukaansa miehet ovat muuttaneet alueelle osaksi Pohjanmaan pohjoisosista ja Tornion pitäjästä ja avioituneet lappalaisten kanssa. Naiset osaavat sen sijaan vain lapin-
kieltä ja ovat ulkonäöltään lappalaisten näköisiä, mikä hänen mukaansa saattaa johtua myös heidän vaatetuksestaan. Wahlenberg 1804, 25.

⁶³ Ks. Nahkiaisaja 2016, 50-51. Hän viittaa tässä yhteydessä Samuli Aikion artikkeliin. Artikkelin kyseisessä kohdassa (1985, 76) ei kuitenkaan puhuta Tenojokilaakson asukkaitten suomalaisesta syntyperästä, vaan siitä, että eräs Utsjoen pappi katsoi 1700-luvulla, että ns. jokisaamelaisasutus olisi saanut alkunsa köyhtyneistä porosaamelaisista. Tällaista käsitystä Aikio pitää epähistoriallisena, mitä se epäilemättä onkin.

⁶⁴ Nahkiaisaja 2016, 110-112; Tuominen 2000, 118.

⁶⁵ Tornionlaaksossa asutus keskittyi tiukasti Tornionjoen ympärille ja talot sijaitsivat mahdollisimman lähellä jokea siten että jokaisen talon maihin kuului kappale jokirantaa (Vahtola 1991,183). Samoin Enbusken mukaan kaikki Kemijokilaakson tilat sijaitsivat (1600-luvulla) jokivarressa, sillä sivuvesistöt olivat vielä nautinta-alueina kalaa ja riistaa varten (Enbuske 1996, 227).

⁶⁶ Nykyisen Suomen puolella ensimmäiset uudistilat perustettiin nykyisen Ylitornion Portimo- ja Lohijärvelle jo 1600-luvun lopulla. Kolariin Sieppijärvelle perustettiin ensimmäinen uudistalo jo 1677 ja Kurtakkoon ilmeisesti 1684. Varsinaisesti Tornionjokivarren ulkopuoliset erämaajärvet saivat pysyvän suomalaisasutuksen kuitenkin vasta 1700-luvun puolivälistä alkaen. Ks. Vahtola 2004, 101-102 ja Teerijoki 1993, 18-26. Vrt. Virrankoski 1973, 288. Tässä suhteessa merkittävä oli Länsipohjan läänin maaherran Gyllengripin myötävaikutuksella säädetty vuoden 1741 asetus uudistilojen viljelykseen ottamisesta, jossa uudistilalliselle luvattiin vapautuksia henkilökohtaisista veroista ja talokohtaisista mak-
suista. Olofson 1974, 354-356.

2.2 Saamelaisasutus

Vallitsevan käsityksen mukaan saamelaiset ovat asuttaneet suurinta osaa nykyisen Suomen alueesta ja myös heitä koskeva perimätieto on runsasta.⁶⁷ Eteläisessä Suomessa asui ilmeisesti aina keskiajalle asti saamelaisväestöä ja Savossa heitä tiedetään asuneen vielä 1500-luvun alussa.⁶⁸ Saamelaisia pidetään myös nykyisen Pohjois-Suomen alkuperäisväestönä.

Elinkeinojen ja asuinalueensa perustella lappalaiset on vanhastaan jaettu erilaisiin ryhmiin. Jo vanhimmista säilyneistä Piitimen ja Luulajan vuosien 1553-1620 veroluetteloissa lappalaiset on jaettu kahteen ryhmään eli metsä- ja tunturilappalaisiin (skogs- eller granlapparna och fjälllapparna).⁶⁹ Tornion Lapissa tätä jaottelua sovellettiin 1580-luvulla.⁷⁰ Tässä vaiheessa ja pitkään tämän jälkeenkin metsälappalaisia oli määrällisesti enemmän ja he asuttivat suurinta osaa nykyisen Fennoskandian alueesta.⁷¹ Metsälappalaiset saivat huomattavan osan toimeentulostaan kalastuksesta, minkä vuoksi heistä kutsuttiin jo 1600- ja 1700-luvuilla myös kalastajalappalaisiksi.

Tämä jako näkyy vielä nykyäänkin Ruotsin poroelinkeinolaissa, jossa Ruotsin poronhoitoalue on jaettu saamelaiskyliin, joista 33 on tunturisaamelaiskylä (fjällsameby) ja 10 metsäsaamelaiskylä (skogssameby).⁷²

Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että 1600-luvulla nykyisen Suomen alueella tunturisaamelaisten aluetta olivat Utsjoen alue sekä Enontekiön varsinainen tunturialue. Nykyisen Suomen alueella kokonaan sijainneen Kemin Lapin kaikki lapinkylät olivat metsäsaamelaisia lapinkylä. Nämä olivat Inari, Kittilä, Sodankylä, Kuolajärvi, Sompio, Keminkylä, Maanselkä ja Kitka, jotka sijaitsivat kokonaan tai osittain nykyisten Inarin, Sodankylän, Kittilän, Pelkosenniemen, Savukosken, Sallan, Posion ja Kuusamon alueilla. Myös nykyisen Enontekiön itäosassa sijainnut Peltojärven lapinkylä kuului alkujaan Kemin Lappiin mutta 1640-luvulta lähtien se luettiin Tornion Lappiin. Alkuperäiseltä väestöltään ja elinkeinoiltaan Peltojärven saamelaiset olivat metsäsaamelaisia.⁷³ Metsälappalaisten alkuperäinen asuinalue käsitti siis suuren osan nykyisen Pohjois-Suomen alueesta.

Tunturialueella asuneista lappalaista käytettiin myös ilmaisua porolappalaiset. On kuitenkin pidettävä mielessä, että kaikki tunturialueella asuneet lappalaiset eivät olleet porolappalaisia. Nykyisen Utsjoen alueella asuneet saamelaiset on perinteisesti

⁶⁷ Ks. Vahtola 1999, 109-116: Ks. myös T. I. Itkonen, 1947 50-84 ja 60-61 sekä 1948 I, 92-101 ja J. Fellman 1906 (I), 335.

⁶⁸ Ks. esim. Vahtola 1980, 60-63 ja 1999, 115 sekä Julku 1985, 92.

⁶⁹ Manker 1968, 9.

⁷⁰ Hiltunen 2007, 38.

⁷¹ Wiklund 1947, 75-77.

⁷² Näiden lisäksi on vielä kahdeksan nk. koncessiolapinkylää (koncessiosamebyar), jotka sijaitsevat Kalix- ja Tornionjokilaaksoissa. Mankerin teoksessa 'Skogslapparna i Sverige' myös näiden jokilaaksojen alueella asuneita saamelaisia on pidetty metsäsaamelaisina, vaikka kysymys on pikemminkin saamelaista pororaitioista (ks. myöhemmin).

⁷³ Hiltusen mukaan 1580-luvulla Peltojärvellä toistuivat 1580-luvulla samat nimet kuin muualla Kemin Lapissa. Hiltusen mukaan Peltojärvi edusti selvästi Kemin Lapissa vallalla ollutta metsäsaamelaista kulttuuria. Hiltunen 2007, 68, 72.

sesti jaettu poro- sekä toisaalta kalastaja- eli jokilappalaisiin. Viimeksi mainittujen toimeentulo on perustunut erityisesti Tenojoen lohenpyyntiin.

Kolmannen ryhmän muodostivat lappalaiset poropaimenet eli lappalaisraitiot. Kysymys on saamelaisväestöstä, jonka ammattina oli hoitaa paitsi omia, korvausta vastaan myös talonpoikaisväestön omistamia poroja. Monet lappalaisraitiot asuivat lapinrajan eteläpuolella erityisesti Tornionlaaksossa sekä nykyisen Rovaniemen alueella. Seuraavassa käydään lävitse näiden eri lappalaisryhmien erityispiirteitä.

2.2.1 Metsäsaamelaiset

2.2.1.1 Kemin Lapin metsäsaamelaiset ennen uudisasukkaitten saapumista

Metsäsaamelaista elinkeinoa on pidetty lappalaisten alkuperäisenä elinkeinomuo-
tona koko pohjoisen Fennoskandian alueella.⁷⁴ Kolttien keskuudessa se säilyi aina toiseen maailmansotaan asti.⁷⁵ Metsäsaamelaisten toimeentulo perustui kalastukseen ja pienimuotoiseen poronhoitoon sekä metsästykseseen, erityisesti peurojen ja turkiseläinten pyyntiin. Asuinpaikkaa muutettiin tietyn vuotuiskierron mukaisesti, erityisesti metsästyksen ja kalastuksen tarpeiden mukaan.

Elinkeinosta, jossa lappalaisperheet asuivat vuodesta toiseen suhteellisen pienellä alueella, on käytetty myös nimitystä 'puolinomadismi'. Poronhoitoon liittyen on puhuttu myös *ektensiivisestä* poronhoidosta, jolla tarkoitetaan poronhoitotapaa, jossa porot olivat vapaana luonnossa suurimman osan vuotta. Tämän metsäsaamelaisten poronhoitotavan eräänlaisena vastakohtana voidaan puhua myös *intensiivistä* poronhoitotavasta, jossa poroja pidettiin jatkuvassa paimennuksessa vuoden ympäri ja johon porojen lypsäminen liittyi tärkeänä osana. Tällainen poronhoitotapa oli käytössä erityisesti myöhemmin puheeksi tulevilla tunturisaamelaisilla.

Metsälappalaisten elämää on kuvattu eräissä aikalaskertomuksissa. Eräs varhaisimmista kuvauksista sisältyy vuonna 1555 julkaistuun Olaus Magnuksen 'Pohjoisten kansojen historiaan', jossa lappalaiset mainitaan kahdessa eri yhteydessä. Toisessa kohdassa puhutaan "lappalaisista eli pohjalaisista eli metsäläisistä", joiden todetaan maksavan veroa paitsi Ruotsin, myös Norjan kuninkaalle sekä Moskovan suuriruhtinaalle, joiden alamaisia heidän todetaan olevan. Tämä viittaisi siihen, että tässä

⁷⁴ Wiklund 1947, 11, Tanner 1929, 38-41 ja Holmbäck 1922, 28. Vrt. kuitenkin Fjellstöm 1985, 67-74. Aikaisemmin asiasta esitettiin erilaisia käsityksiä myös Suomessa. Castren toteaa (1852, 41-42), että Inarissa on kalaisa järvi houkuttellut lappalaiset pois alkuperäisestä raskaasta nomadielämästä kalastajan helpompaan elämäntapaan. Nykyään ei enää koko Inarin Lapissa ole yhtään todellista tunturi- eli nomadista lappalaista, joka työskentelisi ainoastaan poronhoidon parissa, vaan täällä olevat lappalaiset ovat joko kalastajia tai niin kutsuttuja metsälappalaisia, jotka harjoittavat kesällä kalastusta ja talvella poronhoitoa. Erkki Itkonen kirjoittaa vielä 1940-luvulla: "Lappalaiset ovat olleet paikasta toiseen laajalti liikkuvia vaeltajia. Metsästyksen harjoittamisen vuoksi näin suurisuuntainen retkeily tuskin olisi ollut tarpeen. Sen sijaan ymmärrämme tällaisen kiertelevän elämäntavan hyvin, jos otaksumme ... lappalaisten olleen esihistoriallisista ajoista asti nomadeja". E. Itkonen 1941, 83.

⁷⁵ Tanner 1929, 7-385. Holmbäck 1922, 30. Ks. myös Vilkuna (1971, 214), jossa artikkelin lähtökohtana on ollut Lutto-joen vesistöalueella sijainnut Suonikylä, jossa vanha järjestelmä säilyi aina 1900-luvun alkuvuosikymmenille saakka. Vilkunan mukaan vanhemmissa muistuinpanoissa ja kirjallisissa lähteissä on Kemin Lapista säilynyt useita samanlaisen järjestelmään viitatteita piirteitä.

yhteydessä tarkoitetaan nimenomaan Kemin Lapin saamelaisia.⁷⁶ Kuvauksessa todetaan muun muassa seuraavasti:

He elävät muulle maailmalle tuntemattomina omissa oloissaan ja hankkivat itse kaiken tarvitsemansa. He elävät ilman riitaa, asuvat yhdessä ilman kateutta ja jakavat kaiken keskenään ilman vilppiä. Heidän ainoa pyrkimyksensä on ”välttää köyhyyttä tavoittelematta rikkauksia”. He eivät tunne voitonhimoa, eivätkä kiusaa itseään millään kaupankäynnin juonittelulla. Ryöstäminen on heidän keskuudessaan törkeä rikos, eivätkä he tunne toisen omaisuuden petkuttamista lainkaan. Koska he eivät ole joka suhteessa omavaraisia, he tarvitsevat toisten apua tullakseen paremmin toimeen. He käyvät rehellistä vaihtokauppaa keskinäisen yhteisymmärryksen pohjalta, käyttämättä hyväkseen puhetta. Tämä ei johdu älyn puutteesta tai barbaarisista tavoista, vaan väen moninaisuudesta: heillä vain on oma kielensä, joka on naapureille melkein tuntematon. Vuosittain tapahtuvaa kaupankäyntiä varten heillä on vakiintuneita kauppapaikkoja, joissa he pitävät markkinoita ja jossa he tarjoavat kaupaksi mitä he ovat kyenneet valmistamaan tai hankkimaan muualta. Esimiehinä heillä on pirkkalaisia, jotka erottaa punaisesta puvusta. Pirkkalaisille annetaan kallisarvoisia turkiksia ja monenlaisia kaloja sekä vapaaehtoisina lahjoina että verona Ruotsin kunnikaalle.

Tämä kuvaus kertoo ajanjaksosta, jolloin lappalaisten verotus ja kaupankäynti kuuluivat vielä pirkkalaisille eli määrätuille Pohjanlahden rannikon talonpojille, joilla oli erityinen Ruotsin kruunun myöntämä privilegio verottaa lappalaisia. Pirkkalaiset menettivät tämän erityisaseman 1550-luvulla, jolloin lappalaisten verottaminen siirtyi kruunun verovoutien tehtäväksi.⁷⁷ Tegengren on määritellyt Kemin Lapin metsäsaamelaisten⁷⁸ elinkeinollisen vuotuiskierron seuraavasti:

Eskelinpäivästä Olavinpäivään (12.6 - 29.7.) kalastettiin. Porot olivat irrallaan metsissä. Talvikylät olivat tyhjillään. Jaakonpäivästä Pyhänmiestenpäivään (25.7. - 1.11.) pyydettiin peuroja houkutusporojen avulla.⁷⁹ Peurojen ansa- ja kuoppapyynti alkoi elokuussa.⁸⁰ Pyhänmiestenpäivän ja Antinpäivän (30.11.) välisenä aikana koottiin kaikki kesyt porot ja jatkettiin peuranpyyntiä. Kalajärviltä palattiin talvikyliin, joissa vanhukset, lapset ja naiset pysyivät seuraavaan kesäkalastukseen saakka. Antinpäivästä Paavalinpäivään (25.1.) pyydettiin majavia. 1700-luvun lopulla saalis jaettiin loppiaisen tienoilla (6.1.). Koko kylän väki oli talvikylässä aina Martinpäivään (24.2.) asti. Paavalinpäivän ja Martinpäivän välisenä aikana pidettiin käräjät ja markkinat

⁷⁶ Neljäs kirja 15. luku Olaus Magnus 1555 (Olaus Magnus I 84-85)

⁷⁷ Pirkkalaisista ja heidän alkuperästään ks. J. Vahtola 1980, 489-519.

⁷⁸ Kemin Lapin saamelaisten henkilönimiä 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuolella: *Aikasarria* (Inari=I, Kuolajärvi=Ku, Sompio=S, Sodankylä=So, Peltojärvi=P, Maanselkä=M, Kittilä=Ki), *Aikia* (I, S, Ku, So, Keminkylä=Ke, M), *Arijoutsu* (Ku, Kitka=Ki,M), *Ikäjoutsu* (Ku,S), *Ikäpäiviä* (So, Ki, M), *Juncka* (Ki, M), *Keriä* (I, S, M, Ku), *Mielikiria* (I, Ku, Ke), *Mielipäiviä* (Ki), *Mielitty* (I,P), *Mieliä* (I, S, K, Kit, Ko, Ku) *Morottaja/Morokka* (I, S,Ke, Ku, So), *Quiffua* (I, Ku, S), *Päiviä* (I, S, Ku, P, Kit, M, Ke, S-kylä), *Päiväsarria* (S, Ke, Ku), *Sarria* (I, S, So, Ku, P), *Sorvia/Sarvia/Sova* (I, So, Kit), *Tena/Tenno* (Ke,Ku), *Teutia* (I, S, Ke, So, Ku), *Toria* (I), *Tutia* (I, So, Ke, Ki, M), *Udujoutsu* (I, S, Ke, So, Ku, K) ja *Walle/Wallia* (I, S, Ke, Ki). A. Vahtola 2001, liite 6. Ks. myös T. I. Itkonen 1962, 368-381 ja Onnela 1995, 113-118. J. Fellmannin (1906 III, 405) mukaan Sompiossa on vuosina 1576-1578 elänyt myös Ikämieli. Ks. myös Hiltunen 2007, 72.

⁷⁹ Ks. tästä Ervasti 1737 (1955), 21-22.

⁸⁰ Deutsch kirjoittaa (1815, 301) Oulun läänin pohjoisosaa (Lapinmaa, Tornionlaakso, Rovaniemi, Pudasjärvi) koskevassa kuvauksessa, että peuroja pyydetään ansoilla tai maahan kaivetuilla kuopilla.

ja toimitettiin veronkanto. Kaikki asukkaat olivat tänä aikana talvikylissä, mikäli edelliskauden pyynti oli onnistunut. Mikäli pyynti oli ollut huono, saattoivat miehet lähteä jo helmikuun alussa uudelleen peuranpyyntiin. Matinpäivästä huhtikuun loppuun tai toukokuun alkuun pyydettiin peuroja ja porot päästettiin irti huhtikuun lopussa. Osa otettiin kiinni ennen syyspyyntiä, osa vasta seuraavan talvikauden aikana.⁸¹

Tultaessa 1700-luvun alkuun käräjillä on esillä tapauksia, joita käy selville, että lappalaisilla oli tarve päästä lähtemään talvikylästä aikaisemmin kuin viranomaiset edellyttivät. Oikeuskäytännöstä käy selville, että heidän haluttiin pysyvän riittävän pitkään talvikylässä, jotta heille voitaisiin opettaa muun muassa kristinoppia. Kysymys oli myös siitä, että he eivät voineet lähteä ennen verotuksen toimittamista.⁸²

Johan Bartholdi Ervastian vuonna 1737 julkaisemassa Kemin Lapin kuvauksessa viitataan Kemin Lapin laajuuteen. Kuusamosta Inariin on lähes 60 peninkulman matka. Kuvaksessa todetaan, että talvella kunkin lapinkylän lappalaiset ovat kokoon-tuneena yhteen paikkaan, jossa he asuvat rakentamissaan kodissa.⁸³ Tuolloin heidän luonaan käy tuomari jakaen oikeutta kuninkaallisten asetusten mukaan. Yhdessä tuomarin kanssa tulee lapinvouti, joka kantaa kuninkaalle tulevan veron ja panee täytäntöön tuomarin langettamat tuomiot. Heidän lisäksi tulee kirkkoherra, joka käy kaikissa eri kylissä tutkien matkoillaan kristinopin taitoa. Tänä aikana, jolloin lappalaiset ovat kokoon-tuneet yhteen paikkaan, paikalle saapuu myös kauppiaita, niin omasta maasta kuin Venäjältäkin.⁸⁴ Lappalaisista, heidän vaatetuksestaan ja elinkeinoistaan hän toteaa seuraavasti:

Lappalaisen kota käsittää kaksi huonetta, joista ensimmäinen on etuhuone, jonka seinät ovat neljä hirsikertaa. Oviaukko on niin matala, että vain kontallaan voi ryömiä sisään. Etuhuoneessa säilytetään ruokatavarat ja muut varusteet. Toinen huone on lämmitettävä ja huolellisemmin rakennettu kuusikulmainen kota, jonka seinien

⁸¹ Tegengren 1952, 127. Ks. myös Virrankoski 1973, 437-448 ja Onnela 1995, 120-121.

⁸² Vuoden 1700 Inarin käräjillä lappalaiset kertoivat, että kylässä on noin 50 verolappalaista, naisten ja lasten kanssa noin 300 henkeä. Lappalaisten ilmoitetaan oleskelevan tällä paikalla vain jonkin aikaa talvella. Muun ajan vuodesta he ovat kukin veromaillaan ”på sitt Skatt Landh”. Inarin käräjät 20.2.1700 fol. 544-545. Vuoden 1710 käräjillä kappalainen Barthold Erwast oli haastanut Sodankylän kyläläiset, kertoen heidän ottaneen huonon tavan, että he muuttavat kylästä (byställe) talvisin kokonaan pois, mistä heitä on kerta toisensa perästä huomautettu. Heidän tulisi käydä ahkerammin kirkossa talvella kuin kesällä, jolloin kirkkoon on pitkä matka. Kyläläiset lupaavat pysyä kylässä joulusta pääsiäiseen (Svea Hovrätt Nbn 4 Sodankylä, Sompio ym. 1710 Mf. FR 662). Ilmeisesti näin ei ollut kuitenkaan tapahtunut koska vuoden 1717 käräjillä Ervast kertoo, että asukkaat eivät oleskele kirkolla kuten tulisi. (Sodankylän käräjät 28.2.1717 fol. 115v-118v). Kaksi vuotta myöhemmin pidetyillä Inarin käräjillä asukkaat anovat, että verot kannettaisiin tällä paikkakunnalla jo kynttilänmessun aikaan, koska heille on liian vaikeaa ja kallista elättää itseään niin pitkän aikaa täällä. Inarin käräjät 4.3.1719 488v-489. Vuoden 1722 Sompion ja Kuolajärven käräjillä rahvaalle annettiin veronkantoluettelon lukemisen jälkeen lupa matkustaa kesäpaikoilleen harjoittamaan elinkeinojaan. Sompion ja Kuolajärven käräjät 13. ja 17.2.1722 fol. 452v.

⁸³ Lagus 1770 (1987), 35 kertoo, että talvisin asuttiin yhdessä kylässä, jotta oltaisiin läsnä markkinoilla, veronkannossa ja myöhemmin aikoina myös lukukinkereillä. Kylien sanotaan sijainneen lähellä vettä ja porolaidunta, mieluiten jonkun mäen etelärinteellä. Sinne rakennettiin tuomarin, papin ja voudin tuvat mutta lappalaiset itse asuivat kodissa. Keväällä hajaantui itse kukin paikoille, joissa heillä oli yksityiset kalastus- ja metsästysalueensa sekä laidunmaat poroilleen.

⁸⁴ Ervasti 1737 (1955), 17.

alaosan muodostaa pari kolme vaakasuorassa asennossa olevaa hirsikertaa.⁸⁵ Niiden varaan on riu'uista tai halkaistuista puista pystytetty vinosti ylöspäin kohoavat sivuseinät, niin että kattoon on niiden yhtymäkohtaan jätetty vain yksi ainoa aukko, josta huone saa kaiken valonsa. Kodan keskellä, aukon kohdalla on kivistä ladottu liesi. Heidän kodassaan ei ole pöytää ja aterioiminen tapahtuu lattialla, joka on tehty asettamalla paljaalle maalle määrättyyn järjestykseen oksia ja koivunvitsoja. Aterioidessaan he istuvat "itämaiseen tapaan" alleen taivutettujen jalkojensa varassa.⁸⁶ Naisilla on tavallaan oma osastonsa tai heille kuuluu kokonaan puolet majasta, keskelle sijoitetun tulisijan sopivasti jakamana. Kun kodassa asuu kaksi perhettä, kuten useasti on tapana, naisille kuuluu joko oven puolimmainen tai perimmäinen osa.⁸⁷

Aluetta asuttavien metsälappalaisten ruumiinrakenne on lyhyt ja heillä on tummat kasvot ja hiukset. Puheääni on kimeä, miehillä keskikorkea. Luonteeltaan he ovat vähään tyytyväisiä ja rakkaus omaisia kohtaan on suuri.⁸⁸ Vaatteet on enimmäkseen valmistettu joko villakankaasta tai poronnahasta. Kotona perheen parissa naisväki käyttää halvemmasta kotona kudotuista vaatteista tehtyjä pukuja. Niissä ei ole pusero ja hame erillisiä, vaan yhteen ommeltuina. Rikkaimmilla lappalaisilla on tapana hankkia vaimolleen pitkä puhu ulkomaisesta kankaasta, joko punaisesta tai sinisestä. Muun ohella herättävät heidän puvuissaan erikoista huomiota auringon muotoiset, heille ominaiset rintakorut, joista riippuu kullasta tai kullatusta messingistä tehtyjä erilaisia renkaita, pieniä hopeisia tai hopeoituja lehden muotoisia helyjä ja myös pieniä onttoja hopeisia palloja, jotka helähdellessään antavat melkoisen sointuvan äänen. Niinpä täten koristeltujen naisten lähestyessä korva jo matkan päästä erottaa yhteen sattuvien metallihelyjen helinän ja kilinän samalla kun silmä näkee niiden auringon säteitä heijastaen ja välkkyvän. Vyötäröllä missä puvun ylä- ja alaosa yhtyvät, he pitävät paikka paikoin erilaisin kuvioin kirjailtua vyötä. Vyö on kolmen sormen levyinen ja se on tehty yleensä hopealyijystä, harvemmin hopeasta, paitsi vauraammassa Tornion Lapissa. Tämän vyön päässä, koska kumpikin sukupuoli sillä komeilee, on kellokukan muotoinen riipus, jossa on suuri määrä kupari- ja messinkirenkaita, jotka ovat kooltaan suurempia kuin rintakoruissa käytetyt; miten ne kilisevät heidän kävellessään, on helppo käsittää. Miehellä on vyöllään, jota hän aina kantaa, kaksi veistä, isompi ja pienempi.⁸⁹ Muut naisten vaatteet ovat melkein samanlaiset kuin miestenkin. He käyttävät sääryksiä, koska he työskentelevät lumi-

⁸⁵ Vuodelle 1748 päivätyssä Nils Fellmannin kertomuksessa todetaan, että Kuolajärvellä on vielä kolme karjatonta lappalaisperhettä. Nämä perheet asuvat kota-nimisissä kojuissaan, joita he eivät tee kankaasta eivätkä turpeesta vaan hirsistä ja laudoista siten että ensin on kaksi tai kolme kerrosta hirsii ja sen jälkeen kallelleen toisiaan asetettuja lautoja kuitenkin siten, että keskelle jää aukko savua varten. J. Fellman 1, 1906, 371.

⁸⁶ *Ervasti* 1737 (1955), 13.

⁸⁷ *Ervasti* 1737 (1955), 14.

⁸⁸ Kemin Lapin asukkaiden taloudesta ja tavoista kertovassa kirjoituksessa Sodankylässä syntynyt Henric Wegelius toteaa, että Kemin Lapin lappalaisilla on hyvät älynlahjat ja että he ovat tavallisesti leikkisiä ja huvittelevat keskinäisin pilapuhein, sillä he ovat erittäin seuraa rakastavia ja halukkaita kanssapuheisiin, ja kaiken metsästykseltä liikenevän ajan he käyttävät joutilaaseen jutteluun. Wegeliuksen mukaan heillä on hyvin keveä, ketterä ja karaistu ruumiinrakenne. Hänen mukaansa he ovat hyvin kunnianhimoisia ja useimmat heistä, elleivät kaikkikin, asettavat hyvän maineen kaiken muun edelle. He tekevät jokapäiväisitä tapahtumista hienoja lauluja ja laulaen tekevät niitä toisillekin tiettäväksi. Wegelius 1751 (1967), 171. Vrt. Schefferuksen vuonna 1673 julkaisemat kaksi laulua, jotka hän oli saanut Sodankylästä kotoisin olevalta Olaus Sirmalta. Ks. Erkki Itkonen 1940, 342. Lagus (1772, 229) toteaa, että lappalaisista esivanhemmista polveutuvat ovat lyhytkasvuisempia kuin suomalaiset.

⁸⁹ *Ervasti* 1737 (1955), 15-16. Ks. myös Tuderus 1638-1705 (1905), 20.

kinoksissa yhtä lailla kuin miehet. Heidän poronahkaiset kenkensä on ommeltu poronkoivista, polven ja koparan välisestä nahasta ja kengänkärjet ovat laivan keulan muotoiset. Kengät, joiden varret ulottuvat yli kantapään puolisääreen, sidotaan jalkaan pitkällä paulalla.

Miesten takki on eräänlainen säkintapainen päällystunikka, jossa on aukko alhaalla ja ylhäällä. Ylemmän aukon, pääntien reunat molemmin puolin leuan alla ovat kirjailtu hopea- ja tinalangalla. Muutoin, arkitöissä he pitävät kotikutoisia tai poronahkaisia tamineita, viimeksi mainitussa on karvapuoli päällepäin. Tällaisia päällysvaatteita sanotaan muddeiksi (peskiksi). Samasta nahasta heillä on säärykset, jotka ulottuvat reidestä kantapähän asti ja ovat pitkänpuoleisilla pauloilla sidottu kenkiin. Kenkäheinät väännetään käsin ja kurikoidaan pehmeiksi. Naisten lakki on kalliimmasta, joko punaisesta tai muunvärisestä vaatteesta, tinalla tai hopealla kirjailtu. Miesten päähineet on ommeltu nahasta tai villakankaasta.⁹⁰

Kun mies ei ole pyyntiretkellä, vaan oleskelee kotona perheensä parissa, ottaa hän yhdessä naisten kanssa osaa sellaisiin töihin, mitkä muutoin kuuluvat vaimoväelle. Kalastaessa, puita kotiin kannettaessa tai vedätettäessä, poroja hoidettaessa, tai kun rehun puutteen vuoksi on muutettava asunto toiseen paikkaan tai lemmiä kuljetettaessa, ovat askareet samat naisilla kuin miehilläkin. Naisten työnä on poronahkojen parkitseminen, pehmittäminen ja värjääminen sekä lampaiden keritseminen. Maanviljelystä lappalaisilla ei ole eikä leipää käytetä ja jauhoista he tavallisesti kärsivät puutetta.⁹¹

Metsästys ja kalastus ovat tärkeimmät elinkeinot ja köyhyyden takia heidän tulee olla alinomaa kalastamassa ja metsästävässä.⁹² Kesällä he muuttavat muutaman päivän välein asuinsijaa siirtyessään kalastamaan järveltä toiselle ja sieltä taas joelle.⁹³ Merestä nousevan lohien pyynnin osalta Kemijoki on melkein päin aivan laatuinen. Järvistä pyydytyistä kalalajeista tärkeimmät ovat hauet, joita kutuaikana pyydetään suuret määrät ja ilmassa kuivatettuina myydään torniolaisille, osin oululaisille. Haukia ja muitakin kaloja myös säilötään tiiviisiin tynnyreihin, niitä lainkaan suolaamatta. Nykyisin pyydetään suuret määrät kalaa syksyllä siihen aikaan, kun puunlehdet muuttavat väriä. Talvella kaloja taas pyydetään verkoilla juomustamalla jään alta.⁹⁴

Syksyllä jokaisen perheen miehet kulkevat yksinään metsässä. Tällöin heillä on mukanaan kesytettyjä ja opetettuja poroja, joita he käyttävät apuna peuranpyynnissä. Säilyttääkseen saamansa saaliin lihat he rakentavat kolmikulmaisen rakennuksen, jonka seinät ovat vain kaksi hirsikertaa ja jossa perustuksena ei ole maa, vaan pari kolme puuta hakataan poikki niin korkealta, että mies ei häidin tuskin ylettä niin korkean kannon latvaan.⁹⁵ Syksyn tullen he vedättävät lihat kotiin. Pääsiäisen aikaan alkaa yleinen ja yhteinen metsästys, johon jokaisella on lupa saapua. Ennen kuin kaikki hajaantuvat talvisesta kokouksestaan, määrätään aika, milloin ja paikka minne metsässä kokoontutaan. Se ei saa olla kaukana niiltä tienoilta missä peurojen tiedetään olevan koossa, mutta ei myöskään niin lähellä, että luulisi savun ja ihmisten hajun ja äänten voivan kantautua sinne asti. Mikäli näin tapahtuisi, peurat heti jättäisivät olinpaikkansa ja lähtisivät kaikkiin voimin pakoon. Niitä voi olla yhdessä laumassa koolla jopa kolmeensataan asti. Peuroja pyydetään myös virittämällä ansoja niiden teitten ylle,

⁹⁰ Ervasti 1737 (1955), 16.

⁹¹ Ervasti 1737 (1955), 14.

⁹² Ibid., 12.

⁹³ Ibid., 17.

⁹⁴ Ibid., 21.

⁹⁵ Ks. myös J. Fellman I, 1906, 372.

joita peurat ovat lumeen polkeneet. Näiden metsästysretkien lisäksi he harjoittavat lintujen pyytämistä. Esimerkiksi teerikukkoja saattaa kokoontua soidinpaikalle 300, joskus enemmänkin. Tällöin ne säilytetään paikalle asetettuihin ansoihin niin tehokkaasti, että vain muutama harva jää jäljelle. Näitä lintuja he tapaavat pyytää varsinkin ravinnokseen, mutta hankkiessaan itselleen välttämättömiä tarpeita vaihtamalla niitä luokseen saapuneilta kauppiailta, he rahan sijasta tuovat tarjolle karhujen, susien, majavain jne. nahkoja.⁹⁶

Ervasti kertoo myös Kemin Lapin lappalaisten poronhoidosta. Hänen mukaansa poronhoitoon osallistuvat sekä miehet että naiset. Poroille ja peuroille annetaan iän mukana eri nimityksiä.⁹⁷ Metsäsaamelaisilla oli poroja vähemmän kuin tunturisaaamelaisilla. Aikalaiskuvausten mukaan yksittäisen Kemin Lapin metsäsaamelaisen poromäärä vaihteli muutamasta porosta muutamaankymmeneen poroon.⁹⁸ Toisaalta on todettu, että verotuksen vuoksi porojen määrä voitiin ilmoittaa pienemmäksi kuin se todellisuudessa oli. Lisäksi viitataan myös siihen, että Kemin Lapin metsälappalaisten poronhoito eroaa läntisissä lapinmaissa harjoitetusta poronhoidosta siinä, että poroja ei lypsetä ja että ne ovat osan vuotta vapaana luonnossa.⁹⁹

2.2.1.2 Kemin Lapin metsäsaamelaiset uudisasukkaitten saapumisen jälkeen

Edellä mainituissa kuvauksessa kuvataan metsälappalaisia ja heidän elämää sellaisena kuin se oli vanhastaan ollut. Tähän elämäntapaan toi kuitenkin muutoksen vuonna 1673 annettu Lapinmaiden asutusplakaatti, joka mahdollisti suomalaisten uudisasukkaitten asettumisen lapinkylien alueelle. Kuten edellä todettiin, jo tätä aikaisemmin oli yksittäisiä suomalaisia muuttanut lapinrajan pohjoispuolelle, Kittilän ja Enontekiön eteläosiin, mutta heitä oli vielä niin vähän, että heillä ei ollut juurikaan vaikutusta lappalaisten asemaan. Plakaatin antamiseen johtaneita syitä käsitellään myöhemmin (IV luku).

Ennen plakaatin antamista tilanne oli kuitenkin se, että valtiovalta ja oikeuslaitos suojelivat saamelaisten maankäyttöä eikä suomalaisilla uudisasukkailla ollut oikeutta muuttaa lapinkylien alueelle ilman lappalaisten suostumusta.¹⁰⁰ Lapinmaiden asutusp-

⁹⁶ Ervasti 1937 (1955), 26.

⁹⁷ Emää seuraavaa poroa sanotaan vasaksi, toisena vuonna urospuolista poroa sanotaan urakaksi, naaraspuolista vuoneloiksi, kolmantena urosta vuorsoksi, naarasta jo vaatimeksi. Neljäntenä uros on kunteus. Ervasti 1737 (1955), 14, 40. Kuvauksessaan Kuusamosta Lagus 1770, (1987), 27, 54 toteaa, että porojen nimitykset ovat vaadin ja hirvas ja härkä ja iän mukaan vasa, vuorsa, (naaras vuonilo), kuntus, kosotus, maakkina ja nimiloppu. Ensimmäisellä vuodelle olevaa majavaa kutsutaan kuoksaksi mutta seuraavina vuosina samoilla nimillä kuin poroja.

⁹⁸ Vuoden 1748 kertomuksessaan Nils Fellman kertoo, että köyhimmillä Kuolajärven lappalaisilla on vain muutama poro mutta varakkaimmilla 10-30 poroa J. Fellman I 1906, 371. Vuodelta 1784 olevasta, Kittilää, Sodankylää, Sompiota ja Keminkylää koskevassa kuvauksessa kerrotaan, että varakkaimmat lappalaiset omistavat 50 poroa, köyhemmät 10-20. Åbo Tidningar 22/1784. Kuusamon poronhoidosta ks. Lagus 1773, 80.

⁹⁹ Wegeliuksen (1751, 168) mukaan keminlappalaiset eivät lypsä porojaan vaan päästävät ne keväällä irti kevään lähestyessä. Hänen mukaansa voisi olettaa, että omistaja ei niitä enää näkisi mutta talven tullen ne palaavat entisille tutuille laitumilleen ja tuovat lisäksi isäntänsä luo vieläpä metsien kätöksissä syntyneet vasansa. Vuodelta 1784 olevan kuvauksen mukaan poroja ei lypsetä kuten muissa lapinmaissa vaan ne päästetään keväällä vapaina metsään laitumelle ja kootaan taas yhteen syksyllä. Åbo Tidningar 22/1784.

¹⁰⁰ Ks. luku VI.

lakaatti mahdollisesti uudisasukkaitten saapumisen lapinkylien alueelle. Seuraavassa käydään ainoastaan pääpiirteittäin lävitse niitä seurauksia, joita suomalaisten uudisasukkaitten saapumisella oli Kemin Lapin metsäsaamelaisille ja heidän elämäntavalleen.

Ensimmäinen suomalainen ylitti lapinrajan jo plakaatin antamista seuranneena vuonna.¹⁰¹ Kemin Lapin eteläisimpien lapinkylän eli Maanselän ja Kitkan alueelle uudisasukkaat saapuvat muutamaa vuotta myöhemmin. Sompiossa vuonna 1687 pidetyillä käräjillä lapinkyliä yhteisillä käräjillä Maanselän ja Kitkan epätoivoiset lappalaiset - kyneleet silmissä – kuten käräjäpöytäkirjassa todetaan, valittivat, että joukko suomalaisia oli luvatta ja väkivaltaisesti asettunut heidän metsiinsä ja mailensa. Nämä olivat kaskeamalla polttaneet heidän parhaat riistametsät ja porolaidunmaat niin että lappalaisten kesyt porot olivat laidunten puutteessa karanneet muille alueilla.¹⁰² Vuoden 1690 käräjillä lappalaiset kertoivat villieläinten pakenevan kokonaan pois heidän mailtaan suomalaisten kaskeamisen vuoksi. He toteavat, että jos suomalaisten sallitaan olevan kauemmin heidän maillaan, he joutuvat kokonaan perikatoon.¹⁰³ Vuonna 1707 uudistilallisia kielletään aiheuttamatta haittaa lappalaisten kalastukselle tai metsästykselle, koska se aiheuttaa lappalaisten täydellisen tuhon.¹⁰⁴

Lappalaisten asema heikkeni edelleen 1700-luvun kuluessa. Uudisasukkaat eivät aluksi osallistuneet lainkaan lapinkylän yhteisiin maksuihin ja muihin rasituksiin. Vuoden 1721 käräjillä Sompion lapinkylän lappalaiset pyysivät, että oikeus joko määräisi kylän alueelle saapuneet uudisasukkaat osallistumaan kylän yhteisiin rasituksiin tai määräisi nämä siirrettäväksi kokonaan pois kylän alueelta, koska uudistilalliset ovat asettuneet heidän mailleensa ja kalavesilleen käyttäen niitä lappalaisten vahingoksi.¹⁰⁵ Vuoden 1759 käräjillä lappalaiset kertoivat, että majavia saadaan nykyään hyvin vähän, koska he ovat köyhyytensä vuoksi joutuneet pyytämään sekä suuria että pieniä majavia, jotta he olisivat selvinneet.¹⁰⁶

Tältä ajalta on edellä mainittu Sodankylän kirkkoherra Henrik Wegeliuksen kuvaus. Wegelius kirjoittaa, että kun hän saapui Sodankylään (1730), Kemin Lapin asukkaat tulivat vielä varsin hyvin toimeen. Lappalaisilla oli riittävästi kesyjä poroja, peuroja, lintuja ja majavia. Myös muita turkiseläimiä oli paljon ja lappalaiset pystyivät ostamaan kohtuulliseen hintaan jauhoja ja muita välttämättömyystarvikkeita. Nykyään (1751) metsät ovat täysin tyhjätkin ja lappalaiset ovat joutuneet kurjaan ja viheliäiseen tilaan. Hän toteaa, että alueelle saapuneet uudisasukkaat, jotka olivat ottaneet käyttöönsä parhaat asuinpaikat, ovat varsin varakkaita. Sen sijaan monet kansallisuudeltaan lappalaiset (nationella lappar), jotka harjoittavat maanviljelystä ja karjanhoitoa, tulevat huomattavasti toimeen kuin uudisasukkaat. Mutta mitä tulee varsinaisiin lappalaisiin, joita seurakunnassa oli Wegeliuksen mukaan melkoinen määrä, heidän köyhyytensä ja kurjuutensa on niin suurta, että ”hän ei pysty sitä sa-

¹⁰¹ Kysymyksessä oli kaksi vuotta aikaisemmin Lapinmaan puolelta karkotettu, Pelkosenniemen kunnalle nimensä antanut, Paavali Pelkonen, joka haki plakaatin nojalla uudisasutuslupaa jo seuraavana vuonna. Sompion käräjät 25.2.1674 fol. 839-840. Ks. myös Onnela 1995, 157-169.

¹⁰² Ks. KM 1929:8, 9.

¹⁰³ Sompion, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 25.2.1690 fol. 353v.

¹⁰⁴ Maanselän ja Kitkan kylien käräjät 14.-15.1.1707 fol. 401v-405.

¹⁰⁵ Sompion käräjät 10.2.1721 fol. 299v-301. Ks. Joona 2006, 121-122.

¹⁰⁶ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 6.3.1759 fol. 875-877. Ks. Joona 2006, 230.

noin kuvailemaan". Varsinaisilla lappalaisilla Wegelius tarkoitti ilmeisesti niitä, jotka eivät harjoittaneet lainkaan maanviljelystä tai karjanhoitoa.¹⁰⁷

Suomalaisten tunkeutuminen Kemin Lapin alueelle aiheutti eteläisimpien lapinkylien eli Maanselän ja Kitkan lappalaisten toimeentulolle suuria vaikeuksia. Laguksen mukaan (nälkävuosien) 1695 ja 1696 aikana osa näissä kylissä eläneistä lappalaista kuoli nälkään ja osa pakeni Venäjälle, joskin moni palasi takaisin. Hän toteaa, että vuonna 1718 Kitkassa ja Maanselässä oli 89 taloutta, joista vain 10 lappalaista. Myöhemmin nämäkin lappalaiset olivat hänen mukaansa joko kuolleet tai muuttuneet maanviljelijöiksi.¹⁰⁸

Aina 1500-luvun puolivälistä lähtien Ruotsin kruunun verovoudit olivat perineet lappalaisilta erityistä lapinveroa. Nämä lapinveroa maksaneet lappalaiset merkittiin omana ryhmänään maa- ja veronkantokirjoihin. Inaria lukuun ottamatta muualla Kemin Lapissa metsäsaamelaiset sekä Tornion Lappiin kuuluvalla Peltojärvellä lappalaiset siirrettiin kuitenkin 1750-luvun lopulla ja 1760-luvun alussa uudisasukkaitten luetteloon. Veroluetteloidessa näkyvän muutoksen taustalla oli se, että tässä vaiheessa suurin osa alueen metsälappalaisista oli ryhtynyt harjoittamaan ainakin jonkinlaista maanviljelystä tai ainakin muodollisesti perustanut uudistilan.

Vaikka suurin osa Kemin Lapin metsäsaamelaista olikin tämän jälkeen muodollisesti uudisasukkaita, moni jatkoi luontaiselinkeinoon perustuvaa elämäntapaa samalla tavalla kuin aikaisemminkin. Karjanhoidon ja jonkinasteisen maanviljelyksen aloittaminen ei tarkoittanut, että heidän aikaisempi elämäntapansa olisi kadonnut. Vaikka yksittäisiä poikkeuksiaikin oli, monella tilanne oli tämän jälkeenkin se, että toimeentulo saatiin edelleen metsästyksestä, kalastuksesta ja yhä enemmän poronhoidosta. Vuoden 1759 käräjillä oikeudelle kerrotaan, että vaikka lappalaiset ovat perustaneen uudistiloja, he viettävät koko kesän enimmäkseen kalassa ja metsässä, minkä vuoksi heidän tilansa jäävät rappiolle.¹⁰⁹ On myös katsottu, että esimerkiksi Sompion ja Keminkylän vanhojen lapinsukujen talolliset elivät vielä 1800-luvun loppupuolella ”puolilappalaisi-

¹⁰⁷ Ks. Sjögren (1828, 150-151) joka on julkaissut Wegeliuksen 25.5.1751 päivätyn kuvauksen. Ks. myös J. Fellman III (1906, 406), joka toteaa, että uudisasukkaat syrjäyttivät lappalaiset parhailta asuinpaikoilta. Hän toteaa myös, että (Kemin Lapin) uudisasukkaat eivät koskaan noudattaneet lappalaisten hyvää tapaa ja yhteisiä sääntöjä, joiden mukaan riistaa ei saanut verottaa kohtuuttomasti. Fellmannin mukaan he metsästäivät peuroja ja tulevaisuutta ajattelematta hävittivät majavat sukupuuttoon. Lappalaisilla oli sen sijaan aikaisemmin, samoin kuin nykyäänkin, missä lappalaisia yhteisöjä vielä on, käytäntönä että metsästä harjoitettiin vain tiettyä aikana vuodesta, jotta vastasyntyneet poikaset eivät tuhoutuisi. Tämä koski Fellmannin mukaan erityisesti peuran ja majavan pyyntiä.

¹⁰⁸ Lagus 1772, 225-226, 230. Vuonna 1738 kirjoitetaan, että Utsjoella, Inarissa, Keminkylässä ja Kuolajärvellä ei ole yhtään uudisasukasta, joskin kahdessa viimeksi mainitussa lappalaisia oli ruvennut asumaan "maamiesten tapaan". Itkonen 1948 I, 117.

¹⁰⁹ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 6.3.1759 fol. 875-877 v. Ks. Joon 2006, 230.

na”, joille poronhoito oli tärkeä elinkeino yhdessä karjanhoidon metsästyksen ja kalastuksen kanssa.¹¹⁰

Myös Kemin Lapin metsälappalaisten käyttämä lapinkieli, niin kutsuttu metsälappi, säilyi pitkään tämän jälkeenkin. Näin siitäkin huolimatta, että erityisesti opetuksesta vastaava kirkko pyrki lopettamaan tämän kielen käyttämisen. Kuusamon papisto esitti 1700-luvun alussa, että sellaisille lappalaisille, jotka eivät osanneet ääntää oikein suomen kieltä, tulisi antaa ruumiillista kuritusta. Vaikka Kuusamossa oli ilmeisesti myös menetelty tällä tavalla, näin pitkälle menevä rangaistus ei saanut tukea tuomiokapitulissa.¹¹¹ Kuusamon papiston tavoitteet näyttävät kuitenkin toteutuneen varsin pian. Lagus kirjoittaa vuonna 1772, että Maanselässä ja Kitkassa käytetään nykyään vain suomea mutta Kuolajärvellä myös lapinkieltä.¹¹²

Vuosina 1748 ja 1751 antamassaan seurakuntakertomuksessa Kemijärven kapalainen katsoi, että lapin kielen käyttö seurakunnallisessa opetuksessa on ollut ja on ehdottoman tarpeetonta. Ilmeisesti näihin Kemin Lapista saamiinsa tietoihin perustuen Härnosandin tuomiokapituli totesi vuonna 1751 tekemässään esityksessä, että ”kuta enemmän lapinkieli taantuu, sitä enemmän kansa edistyy tiedoissa ja tavoissa”.¹¹³ Vieraillessaan Neblos-Lokassa eli nykyisessä Lokassa Jacob Fellmannille kerrottu tarina kuvaa kirkon virkamiesten suhtautumista saamen kielen käyttöön:

Neblos-Lokassa on kaksi taloa. Asukkaat olivat ystävällisiä ja antoivat minulle parasta mitä he omistivat. Toisessa talossa asukkaat olivat suomalaista, toiset lappalaisista sukua. Jälkimmäisen talon isäntä ei ollut kiusaantunut syntyperästään mutta talon lapset eivät olleet kiinnostuneita kuulemaan asiasta. Molemmat talonpojat seurasivat minua kyyditsijoinä ja vaikka he olivat olleet jo nuoresta pitäen talonpoikia, puhuivat he keskenään lappia. Esitin aluksi, että en ymmärtäisi heidän puhuttua ja he hämmästyivät kovin, kun otin osaa keskusteluun tällä kielellä. Hän, joka oli lappalaista syntyperää, noin 60 vuoden ikäinen mies, kertoi että (Kemin kirkkoherra ja läänin)rovasti Zimmerman, tuomitsi lapinkielen käyttämisen. Hän kertoi, monen muun tapauksen lisäksi, erään todistuksen rovestin vastenmielisyydestä tätä kohtaan. Kun rovasti oli kutsunut Sompion kyläkunnan asukkaat Lokan taloon kuulemaan kristinoppia, mukana oli ollut kertoja ja hänen veljensä, jotka silloin ei-

¹¹⁰ Enbuske 2008, 440. Lagus kirjoittaa, (1772, 226) että kuolajärveläiset säilyttivät pitempään lappalaisen elämäntapansa mutta hekin ovat joutuneet vähitellen viljelemään maata. Nykyisin on aika harvoja, joita elintapansa perusteella voidaan kutsua lappalaisiksi: vain noin 10 taloutta Kuolajärvellä, joilla tosin jo kullakin on oma peltotilkkinsä ja muutama lehmä, mutta jotka kuitenkin harjoittavat metsästystä huomattavimpana ja rakkaimpana elinkeinonaan. Vuonna 1784 kirjoitetaan, että Sodankylässä on 52 savua, jotka kaikki on merkitty uudisasukkaiksi. Näistä uudisasukkaista kuitenkin vain 10-12 elää maanviljelyksestä. Muut elävät petulla, kalastuksella ja karjanhoidolla sekä kerjäämällä. Sompiossa on 28 uudisasukasta joista kuitenkin ne, jotka asuvat lähempänä Inarin rajaa saavat toimeentulonsa etupäässä peuranpyynnistä, mutta ne jotka asuvat Kemijokivarressa saavat toimeentulonsa maanviljelyksestä, silloin kun se onnistuu. Lisäksi sompiolaiset harjoittavat kalastusta Kemijärvesä. Keminkyläläiset saavat toimeentulonsa peuranpyynnistä. Åbo Tidningar nro 22/1784. Kemijokivarressa asuvilla maanviljelijöillä tarkoitettiin ilmeisesti nykyisen Pelkosenniemen alueelle asettuneita suomalaisia.

¹¹¹ I. Fellman 1910, 185 ja 196. Ks. myös T. Itkonen 1967, 175.

¹¹² Lagus 1772, 225-226, 230.

¹¹³ I. Fellman 1910 (II), 303-304, Vastaavanlaisia esimerkkejä löytyy jo edelliseltä vuosisadalta. Ala-Tornion kirkkoherra Johan Torneus kertoi Tornion vuoden 1641 käräjillä ilmoittaneensa lappalaisille, että mikäli he eivät anna opettaa lapsilleen suomea, heidät tullaan lähettämään töihin hopeakaivoksille. I. Fellman 1910, 386.

vät osanneet muuta kuin lappia, sekä heidän isänsä. Heidän isänsä meni aamulla kohentamaan tulta huoneeseen, jossa rovasti oli ollut yöstä ja jossa tämä makasi vielä sängyssä. Ollakseen kohtelias hän oli halunnut auttaa rovastia sytyttämään piippunsa ja pyytänyt samalla lapin kielellä lapsia menemään ulos huoneesta. Kuultuaan tämän rovasti oli hypännyt ylös sängystä, siepannut halon lattialta ja uhannut lyödä tällä heidän isänsä, jos tämä vielä puhuisi tuota pirunkieltä (djeflaspråket) ja opettaisi sitä vielä lapsilleenkin. Taloon kokoontunut väki oli aika lailla yllättynyt kun kertojan isä, rovastin ankaraan vihaa paeten, ryntäsi säikähtäneenä pirttiin ja huusi murteellisella suomella: Hivat istavat, tulgat kuuldelä Provasti saarna!¹¹⁴

Tällaisesta asenteesta huolimatta keminlappia tiedetään osatun vielä 1800-luvulla. Vuoden 1928 komiteanmietinnön mukaan Rovaniemen rajan lähellä olevissa Sodankylän kylissä, kuten Kieringissä, Unarissa ja Luusuassa, puhuttiin vielä 1800-luvun puolivälissä yleisesti lappia.¹¹⁵ Eräiden tietojen mukaan lapin kieltä olisi osattu vielä 1930-luvulla.¹¹⁶ Voi olla, kuten on oletettu, että viranomaisten asenne johti siihen, että kieltä ei rohjettu käyttää julkisesti vain yksityisesti oman väen kesken.¹¹⁷ Tämä selittäisi myös sen miksi tiedot keminlapin käytöstä ovat varsin satunaisia.

Vastaavanlainen kehitys eteni myös pohjoisempana. Vuoden 1780 Inarin käräjillä oli esillä asia, jossa Inarin kylännimismies Anders Morottaja ja eräät muut vaativat, että yhtä aikaa pyydetyt peurat jaettaisiin kaikkien pyyntiin osallistuneiden kesken. Oikeudelle kerrottiin, että muinoin, niin kuin nykyäänkin, ne lappalaiskotakunnat (Lappkätalag), jotka oleskelevat samalla maa-alueella, sovittuna päivänä kokoontuvat ja lähtevät etsimään porojaan. Tässä yhteydessä pyydetään myös villipeuroja, jotka sopimuksen mukaan jaetaan yhtä suuriin osuuksiin. Osapuolet kuitenkin sanovat,

¹¹⁴ J. Fellman (I) 1906, 245-246.

¹¹⁵ Komiteanmietintö 1929:8, 15. Viitaten vuonna 1890 tekemäänsä matkaan Sodankylään Rosberg toteaa, että kaksi henkilöä (Muteniassa) osasi vielä puhua sujuvaa keminlappia. Rosberg 1910, 33. Sallassa ymmärrettiin lapinkieltä yleisesti vielä 1826, joskin suomea käytettiin enemmän. J. Fellman III, 479-480. Nykyisissä Savukosken Kuoskun ja Nousun kylissä lappia osattiin puhua myöhään, eräs henkilö vielä 1890-luvulla. Rosberg 1910, 68. Vielä vuonna 1900 tiedetään erään iäkkään henkilön osanneen muutaman virkkeen Sompion alkuperäistä lapinkieltä. Äimä ja Itkonen 1918, 7. Fellman kokosi Kuolajärven, Sodankylän ja Sompion lapinkielistä noin 500 sanaa käsittävän luettelon. Äimä ja Itkonen 1918, 1. Lisäksi Lönnrot merkitsi (joko 1837 tai 1841) ylös kolme Kemin Lapin kielellä laulettua laulua tai joikua, jotka olivat ilmeisesti silloisen Sodankylän itäosista, mahdollisesti Savukoskelta. T.I. Itkonen 1933, 164.

¹¹⁶ Kulpakko (1995, 5) kirjoittaa, että keminlapin puhujia oli vielä ennen talvisotaa muitakin vanhoja naisia elossa Sallan Saijan ja Korjan kylissä. Vuoden 1999 saamelaiskäräjävaalien yhteydessä eräät vaaliluetteloon merkitsemistä hakeneet henkilöt viittasivat siihen, että yksi heidän isovanhemmistaan oli osannut puhua lapin kieltä, muun muassa Jeesiön kylässä 1930-luvulla (s. 1884, Pumpasen lapinsukua). Ks. KHO 27.9.1999 taltio 3757. Petkulan kylähistorian mukaan viimeinen kieltä osannut henkilö olisi ollut Daniel Aikio (1859-1940). Yliaska 1997, 19. Yllättävältä tuntuu Lapin Kansa-sanomalehdessä 3.1.2012 ollut tieto, jonka mukaan Kemin lapin taitajia olisi löytynyt Savukoskelta vielä tuolloin. Kemin Lapissa puhutun lapinkielen on katsottu olleen sekä äänneopin että sanaston osalta lähellä inarin- ja koltanlappia. T.I. Itkonen 1933, 154.

¹¹⁷ T. Itkonen 1967, 175. Ks. J. Fellman (III, 407, 644), joka toteaa, että eri puolilla nykyistä Sodankylää ja Savukoskea ja erityisesti Sodankylän eteläosissa, ei ainoastaan yleisesti ymmärretä lappia vaan, että monet käyttivät sitä myös *kotikielenään*. Ks. myös Warelius (1848, 65), jonka mukaan Kuolajärvellä lappalaisista polveutuvat käyttävät sekä suomea että lappia ja että muuallakin näillä pohjoisilla alueilla voi toisinaan kuulla väestön *puhuvan keskenään* lappia.

että heidän välillään ei ole tällaista sopimusta ja oikeus päättää, että osapuolilla ei ole oikeutta toistensa pyytämiin peuroihin.¹¹⁸ Oikeustapaus viittaa siihen, että lapinkylä yhteisönä, jossa elinkeinoja harjoitettiin yhteiseen lukuun, oli tässä vaiheessa menettämässä merkitystään myös Inarissa.

Kuten edellä todettiin, ensimmäiset uudisasukkaat saapuivat Enontekiölle jo ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaattia. Plakaatin antamisen jälkeen heitä alkoi saapua enemmän.¹¹⁹ Enontekiön lappalaiset olivat jo tässä vaiheessa valtaosaltaan poronmadeja. Tämä kehitys oli alkanut jo 1600-luvun alussa (ks. myöhemmin). Vuoden 1774 maakirja sisältää yksityiskohtaisempia merkintöjä alueen lappalaisista ja heidän elinkeinoistaan kyseisenä ajankohtana. Peltojärven kylästä todetaan, että kylän lappalaisen kalastus on yhteistä ja että "he eivät matkusta Norjaan".¹²⁰ Tämän ilmoitettiin koskevan kylän kaikkia lappalaisia. Tämä mukaan Peltojärven kylän lappalaisten elinkeinomuoto olisi vielä tässä vaiheessa ollut metsäsaamelainen.

Vuonna 1803 julkaistussa Enontekiön pitäjän kuvaksessa Grape kirjoittaa, että pitäjässä on kahdeksan taloutta, jotka eivät muuta vuosittain tunturiselänteen yli Norjan rannikolle ja joita tästä syystä kutsutaan outa- eli metsäseudun lappalaisiksi. Hän toteaa, että nämä lappalaiset vaihtavat asuinpaikkaa sekä kesällä että talvella laajojen alueidensa sisällä.¹²¹ Jacob Fellmanin (1830) mukaan metsälappalaisia on enää Enontekiöllä ja sielläkin vain vähäisessä määrin. Hän toteaa, että metsä- ja raitiolappalaiset asuvat kartiomaisessa, tukeista tehdyssä kodassa, joka on päällystetty tuohella. Tällainen kota toimii lappalaisen asuntona niin kauan kuin hän asuu alueella, joka tapauksessa useita viikkoja. Mikäli hänellä on vain vähän poroja ja laidun on hyvä, paikalla voidaan asua useampia kuukausia. Tämän jälkeen hän siirtyy poroineen uudelle paikalle ja rakentaa sinne uuden kodan. Metsälappalaiset saavat hänen mukaansa toimeentulonsa paitsi metsästyksestä ja kalastuksesta, myös lukumäärältään vähäisistä poroista, joita he pitivät talvikauden luonaan, mutta päästävät kesäksi vapaaksi. Metsälappalainen ei Fellmanin mukaan tee pitkiä vaelluksia eikä hän myöskään seuraa porojaan.¹²²

Fellmanin kuvaus viittaisi siihen, että vaikka toimeentulo perustui edelleen myös metsästykseen ja kalastukseen, vanha talvikyläjärjestelmä näyttää kuitenkin jo tuossa vaiheessa hajonneen. Yksittäisten metsälappalaisten todettiin asuneen ympärivuotisesti hirsikodassa, asuinpaikkaa vaihtaen. Elämäntapa muistuttaa myöhemmin puheeksi tulevaa pororaitioiden elämäntapaa. Kuvauksessa on piirteitä molempien saamelaisryhmien elämäntavasta.

¹¹⁸ Inarin käräjät 28.2.-1.3.1782 fol. 1103-1105v.

¹¹⁹ Hiltunen 2007, 149-156.

¹²⁰ Peltojärvellä oli tuolloin viisi lappalaista: Lars Marakatt (kalastus Somesjerwi?, 14 poroa), Erik Eira (Näkkäljärvi, 60 poroa), Per Eira (Peltovuoma, 60 poroa), Johan ja Lars Kitty (Pöyrisvuoma, poroja 80 ja 30). Marakatt oli nimestä päätellen Suonttavaaran vanhaa lapsinsukua ja Eirat jo vuoden 1605 Peltojärven maakirjaan merkityn Nils Aikasarrinpojan jälkeläisiä. Kitty (Kitty) oli yleinen porosaamelainen sukunimi Jukkasjärvellä jo 1600-luvulla (Siggevaara 1681) mutta Peltojärvellä vuoden 1745 uudeksi veronmaksajaksi oli merkitty Olof Olsson ja seuraavana vuonna hänen veljensä. Vuoden 1747 veronmaksaja oli merkitty muotoon Lars Olsson Jufakainen (Jufwa) mutta vuonna 1758 merkintä oli Joakainen eli Kitty.

¹²¹ Grape 1803 (1969) 286. Vuoden 1800 luetteloon on merkitty Peltojärvelle lappalaisiksi Johan Persson Eira ja Per Madsson Eira, Anders Larsson Kitty ja Morten Larsson Kitty.

¹²² J. Fellman III 1906, 116 ja 119.

Fellmanin mukaan metsälappalaisia oli tuossa vaiheessa vain Enontekiöllä. Tämä pitää paikkansa ainakin siinä mielessä, että Kemin Lapin metsälappalaiset olivat Inarissa lukuun ottamatta Fellmanin aikana jo muodollisesti uudisasukkaita. Inarissakin metsälappalaisia aletaan kutsua kalastajalappalaisiksi, koska heidän toimeentulonsa perustui erityisesti kalastukseen. Kuitenkin, esimerkiksi Castren käyttää inarilaisista vielä 1800-luvun puolivälissä nimitystä metsälappalaiset.¹²³

Fellmannin mukaan Inarin ja Utsjoen kalastajalappalaisen asuivat enimmäkseen pienissä, tulisijalla varustetuissa hirsitaloissa ja ainoastaan kesäaikana majoissa. Kalastajalappalaisten toimeentulo tuli hänen mukaansa pääasiassa kalastuksesta, mutta Utsjoen kalastajalappalaiset pitivät myös lehmiiä. Fellman toteaa, että vuonna 1831 Suomen puolen Tenojoen rannalla asui noin 30 taloutta kalastajalappalaisia, joita kaikkia voi hänen mukaansa pitää kiinteästi asuvina, vaikka useimpien talous perustui siihen, että heillä oli erilliset kesä- ja talvipaikkansa.¹²⁴

Tornion Lappiin kuuluvien Utsjoen ja Tenon lapinkylien kalastaja- eli jokilappalaiset voidaan rinnastaa elinkeinonsa osalta Kemin lapin metsälappalaisiin. Myös he edustivat saamelaisten alkuperäistä, puolinomadista elinkeinoa, jossa koko vuosi asuttiin samalla rajatulla alueella, jonka sisällä asuinpaikkaa vaihdettiin metsästyksen ja kalastuksen tarpeiden mukaan.¹²⁵ Vaikka Tenojokivarren kalastajalappalaiset eivät joutuneetkaan kärsimään uudisasutuksesta samalla tavalla kuin etelämpänä, alueen pohjoisen sijainnin vuoksi, joidenkin suomalaisten tiedetään häirinneen myös heidän elinkeinojaan.¹²⁶

Suurin osa Inarin ja Utsjoen kalastajasaamelaisista perusti myöhemmin uudistilan. Vaikka Inarin kalastajasaamelaisten ensimmäiset uudistilat oli perustettu jo 1700-luvun puolivälissä, erityisesti 1850-luku oli uudistilojen perustamisen aikaa. Ensimmäiset uudistilat perutettiin Utsjoelle 1830-luvulla.¹²⁷ Uudistilojen perustamisen jälkeen myös Utsjoen ja Inarin kalastajalappalaiset olivat asiakirjojen mukaan uudistilallisia.

2.2.2 Tunturisaamelaiset

Täyspaimentolaisuuden eli poronomadismien alkuaikakohtaa ei tiedetä, mutta sen oletetaan syntyneen nykyisessä Keski-Norjassa, Nordlannissa Vefsenin alueella

¹²³ Castren 1852, 41-42.

¹²⁴ J. Fellman IV 1906, 250-251.

¹²⁵ Myös majavia pyydettiin. Esimerkiksi vuoden 1740 käräjillä todetaan, että Tenon ja Utsjoen asukkaat pyytävät majavia norjalaisen Varangin väen kanssa Tenoan laskevalla Scolojocka-nimisellä joella.

¹²⁶ Oikeudelle kerrotaan, että talonpoika Hinrick Ersson (Peski) Ylitornion pitäjän Muonionniskan kylästä sai seitsemän vuotta sitten Norjan viranomaisten luvan asettua uudistilalliseksi Scholohkajoen ja Tenon yhtymäkohdasta neljännespeninkulmaa alaspäin Polamacksarelle. Tämän katsotaan aikaa myöten aiheuttavan asukkaille täydellisen turmion. He kertovat, että tämä talonpoika ei kärsi sitä, että lappalaiset nyt, niin kuin ennenkin, saisivat käyttää ikivanhoja kalapaikkojaan ja nautintojaan hyväkseen, mistä asiasta rahvas on jo useita kertoja aiemminkin valittanut. Talonpoika on aiheuttanut sen, että lappalaisilta on riistetty heidän vanha nautintansa ja oikeutensa kalapaikkoihin, mistä he ovat tähän asti maksaneet kymmenyksiä ja muita maksuja. Tenon ja Utsjoen käräjät 12.-13.2.1740 fol. 560v-566v.

¹²⁷ Nahkiaisija 2016, 110-123.

1100-1200-luvulla.¹²⁸ Kuitenkin jo 800-luvulla Englannissa Fredrik Suuren hovissa vierailnut norjalainen talonpoikaissäällikkö Ottar kertoi omistavansa paitsi lehmiä, sikoja, lampaita ja hevosia myös 600 kesyporoa ja kuusi houkutusporoa. Ottarin kotipaikaksi on arveltu Hillesöyn, Kvalöyan ja Senjan saaria Norjan länsirannikolla. Ottarin kertomuksesta ei kuitenkaan käy selville hoidettiin poroja suurissa laumoissa vai oliko niiden hoito jaettu yksittäisen poronhoitajien kesken. Kuitenkin viimeistään 1500-luvulla täyspaimentolaisuuden on katsottu olleen vallitseva elinkeino eteläisissä lapinmaissa nykyisen Ruotsin alueella.¹²⁹

Poromadismi perustui jopa tuhansiin yksilöihin nouseviin porolaumoihin, jotka olivat jatkuvassa paimenuksessa ja joita seuratessa siirryttiin tunturiylängön yli kesäksi Jäämeren rannalle. Talveksi palattiin takaisin metsäseuduille tai metsiä lähellä oleville tuntureille Ruotsin puolelle. Vuosittainen muuttomatka saattoi olla useita satoja kilometrejä. Poroja myös lypsettiin. Tällaista suurporonhoitoa harjoittavia lappalaisia on vanhastaan kutsuttu elinkeinonsa perusteella myös poro- tai muuttolappalaisiksi.

Suurporonhoidolle oli tyypillistä, että porolappalaiset keskittyivät laumojen kasvattamiseen. Kun ravinnonsaanti oli turvattu, myös väestön määrä kasvoi, mikä edelleen kasvatti poromääriä. Poromäärin kasvusta johtuva laitumien kuluminen pakotti etsimään uusia laidunalueita. Laajentaessaan laidunalueitaan porolappalaiset joutuivat myös herkästi maankäyttöä koskeviin konflikteihin aluetta aikaisemmin asuttaneen väestön kanssa.¹³⁰ Suurten poromäärien jatkuva yhdessäolo altisti porot erilaisille kulkutaudeille, jotka saattoivat tuhota kymmentuhantisia porokarjoja muutamassa vuodessa. Myös erilaiset poikkeukselliset luonnonolot, kuten maapohjan jäätyminen, joka esti porojen ravinnonsaannin, saattoi aiheuttaa suuria ongelmia porolappalaisille. Poropaimentolaisuus oli siis myös haavoittuva elinkeino.

Poromadismi levisi vuosisatojen aikana paitsi etelään myös yhä kauemmaksi pohjoiseen ja itään.¹³¹ Verotustietoihin perustuen Hultblad katsoo, että vuoteen 1605 mennessä täysnomadismi oli levinnyt koko nykyiselle Ruotsin tunturialueelle ja ulottui pohjoisessa aina nykyisen Suomen käsivarteen eli Tornion Lapissa sijainneen Rounalan lapinkylän alueelle saakka.¹³² Rounalan eteläpuolella sijaitsevan Suonttavaaran lapinkylän alueella poronhoito oli verotustietojen mukaan vielä tuolloin puolinomadista.¹³³ Kautokeino oli jo 1700-luvun puolivälissä kokonaan suurporonhoitoaluetta, ja Utsjoel-

¹²⁸ Hultblad 1968, 65,68

¹²⁹ Tanner 1929, 41-46, Hultblad 1968, 55-58 ja Holmbäck 1922, 30.

¹³⁰ Ks. Vorren 1980, 253.

¹³¹ Suurporonhoidon laajentumisesta, ks. Ingold 1980, 72-80; Lundmark 1982, 30-32; Fjellström 1985, 69-72 ja Kvist 1989, 44-49.

¹³² Ks. myös Wiklund ja Qvigstad 1909 II, 235, jossa mainitaan noin vuodelta 1600 oleva Koutokeinon Lapinjärven ja Aviovaaran valituskirjelmä. Tässä valituskirjelmässä valitetaan Rounalan lappalaisista, jotka olivat, välittämättä kylien välisistä vanhoista laillisista rajamerkeistä, tunkeutuneet heidän joilleen ja tuntureilleen. Valituskirjelmän mukaan tämä oli tapahtunut kaiken lain ja oikeuden vastaisesti.

¹³³ Hultblad 1968, 58-66. Ks. kuitenkin Virtanen (1971, 189), jossa viitataan vuodelta 1616 olevaan tietoon, jonka mukaan Suonttavaaran lappalaiset muuttavat kesäksi Jyykeänvuonolle mukanaan omat ja kruunun sekä (Tornion) porvarien hoitoporot.

lekin se oli levinnyt jo 1700-luvun alkuun mennessä.¹³⁴ Inarin täysnomadismi saavutti 1700-luvun aikana.¹³⁵ Ensimmäiset muuttolappalaiset saapuivat Tannerin mukaan Petsamon alueelle 1700-luvun lopulla.¹³⁶ Samoihin aikoihin Enontekiön käräjillä alkoi esiintyä tapauksia, joissa porolappalaisten porot olivat aiheuttaneet vahinkoja Suontavaaran lapinkylän alueelle asettuneille uudistilallisille.¹³⁷ Alati kasvava laiduntarve muutti tunturialueiden alkuperäisen kyläjärjestelmän ja sukujen perinteiset nautinta-alueet.¹³⁸ Täyspaimentolaisuus eteni lännestä itään ja sama näyttää koskeneen myöskin monia tunturisaamelaisia sukuja.¹³⁹

Ruotsi ja Tanska jakoivat pohjoisen tunturialueen vuonna 1751 solmitulla Strömstadin rajasopimuksella. Sopimukseen lisäpöytäkirjassa kuitenkin sovittiin, että koska lappalaiset tarvitsevat molempien valtakuntien alueita, heidän sallittiin syksyisin ja keväisin muuttaa poroineen vanhan tavan mukaan rajan yli valtakunnasta toiseen. Strömstadin sopimuksen solmimisen aikoihin porolappalaisia siirtyi kuitenkin rajan yli vielä vähäisessä määrin.¹⁴⁰ Kautokeinon ja Aviovaaran eteläisissä osissa oli riittävästi metsämaata näiden tunturiseutujen vähälukuisten lappalaisten pienille porolaumoille, minkä vuoksi nämä vain harvoin vaelsivat nykyisen Suomen puolelle. Idempänä Utsjoen ja Pulmangin lappalaiset kävivät jossain määrin toistensa alueella.¹⁴¹

Näissä olosuhteissa tapahtui kuitenkin merkittävä muutos 1800-luvun alkupuolelle tultaessa. Asukasluku kasvoi ja Kautokeinon ja Karasjoen lappalaiset suurensivat porolaumojaan niin, että ne eivät enää saaneet riittävästi laidunta Norjan rajojen si-

¹³⁴ Nimismies Clemet Persson kertoo oikeudessa Norjan veroa maksavista lappalaisista (lappar och finnar) Lemmiwuonosta. Kyseiset henkilöt tunkeutuvat tänne tammikuussa ja oleskelevat täällä koko talven aina pääsiäiseen asti ja aiheuttavat kärjäkunnan veronmaksajien jäkälämaille, laiturille ja peuranpyynnille vahinkoa Wiowuomassa eli Jäwuomassa laiduntamalla, pystyttämällä kotia ja muuttamalla edestakaisin. Lemmiwuonolaisia halutaan käskeä pysymään aiemman tapansa mukaan Lemmiwuomalla eli metsässä ja Lemmiujoella Norjassa. Todetaan, että vääryyttä on kestänyt 16 vuotta ja siitä on valitettu useasti. Tenon ja Utsjoen käräjät 9.-10.2.1737 fol. 711-717v.

¹³⁵ Hultblad 1968, 73.

¹³⁶ Tanner 1929, 70. Ks. myös Vorren 1980, 253-254.

¹³⁷ Lappalainen Anders Perä (Bäer) oli haastettu vuoden 1794 käräjille. Oikeudelle kerrottiin, että tämä oli muuttanut kotansa kanssa lähelle kantajan Karessuvannossa olevia niittyjä ja että tämän porot ovat syöneet kantajan heiniä. Vuoden 1798 käräjillä lappalaiset kertoivat, että he joutuvat muuttamaan metsämaalle lähemmäksi kirkkoa eli alueelle, jossa he eivät normaalisti oleskele. Uudistilalliset kertoivat, että lappalaisten ei ole tarvinnut aikaisemminkaan muuttaa uudistilallisten laidunmaille. Päätettiin, että lappalaisten tulee pysytellä poroineen määrätyn matkan päässä niistä kylistä, jotka kärsivät lappalaisten alasmuutosta. Tämä kiello koski myös Vuontisjärven ja Peltovuoman uudistiloilla mutta oikeudelle kerrotaan, että nämä eivät erityisemmin kärsi niistä lappalaisista, joiden katsotaan kuuluvan Peltojärven lapinkylään. Enontekiön Lappi 15.-19.2.1794 ja 2.20.-23.2.1798. Lappi 2. Peltojärvelle kyseisenä ajankohtana merkityt kolme lappalaista olivat ilmeisesti metsälappalaisia.

¹³⁸ Vorren 1980, 253; Hultblad 1968, 73.

¹³⁹ Labba-suku on alkujaan Jukkasjärveltä. Nutin ja Valkeapään sukujen alkuperäinen asuinalue oli nykyisen Ruotsin puolella Lainiovuomassa. Sukujen yhteinen kantaisä oli Johan Knuutinpoika. Maggan suvun kantaisä on Henrik Thomaksenpoika Magga (1735-1819) Rommavuomasta. Nykyisen Itä-Enontekiön Maggat ovat hänen jälkeläisiään. Maggan sukua muutti myöhemmin 1880-luvulla myös Sodankylän pohjoisosiin. Ks. Marainen 1997, 87, 108 ja 144 ja Tuominen 2000, 101, 160 ja 194.

¹⁴⁰ Sarva 1920, 2.

¹⁴¹ Sarva 1920, *ibid*.

säpuolella. Norjan lappalaiset alkoivat silloin käyttää hyväkseen niitä oikeuksia, jotka Strömstadin rajasopimuksen ensimmäinen lisäpöytäkirja heille soi. He kuljettivat laumansa talvisin suurin joukoin Suomen puolelle laiduntaen niitä muun muassa Inarin metsäseuduilla.¹⁴²

Muuttolappalaisten useisiin kymmeneen tuhansiin yksilöihin kasvaneen porolau-
mat aiheuttivat Suomen puolella haittaa ja vahinkoa sekä suomalaisille uudisasuk-
kaille, että paikallaan asuville lappalaisille. Traktaatin mukaan vanhat veromaat eivät
kuuluneet niihin laitumiin, joilla poroja oli sallittua laiduntaa¹⁴³ mutta käytännön vai-
kutusta tällä määräyksellä ei ilmeisesti ollut. Vuonna 1834 Suomen puolella laskettiin
laiduntavan 50 000–80 000 Norjan poroa ja vuonna 1840 jopa 100 000.¹⁴⁴

Vuonna 1839 ilmoitetaan Norjan porojen aiheuttavan yleistä hävitystä Utsjoen
seurakunnan alueella.¹⁴⁵ Utsjoelta Norjan lappalaiset veivät vuosittain kymmeniä po-
rokuormia jäkälää ja korjasivat joskus heinääkin.¹⁴⁶ Enontekiön tilanteesta kerrottiin
vuonna 1846, että puun saanti oli hyvin vaikeaa, koska ”norjalaiset lappalaiset olivat
jo kauan sitten tuhonneet metsät”.¹⁴⁷

Vaikeimmaksi tilanne muodostui kuitenkin Inarissa, jossa vuonna 1844 norja-
laisten ilmoitettiin hävittäneen satoja Inarin metsälappalaisten villipeuranansoja.¹⁴⁸
Inarilaisten toimeentulon kannalta vakavinta oli se, että porolaukat paitsi kuluttivat
Suomen lappalaisten porolaidunta, veivät myös mukanaan paikallisten poroja sekä
peuroja.¹⁴⁹ Vuonna 1841 kirjoitettiin, että inarilaisten poromäärät ovat pienentyneet
merkittävästi ja tulevat ilman epäilystä häviämään kokonaan. Kirjoituksen mukaan
tämä oli seurausta Norjan tunturilappalaisille vuoden 1751 traktaatilla perustetusta
oikeudesta laiduntaa porojaan Inarissa.¹⁵⁰

¹⁴² Sarva 1920, *ibid.* Tikkanen 1964, 31.

¹⁴³ Ilmeisesti aina ei myöskään ollut selvää mitä veromaalla tarkoitettiin. Tikkanen 1964, 64.

¹⁴⁴ Sarva 1920, 10. Tikkanen 1966, 71 Tikkanen mukaan valtaosa muuttolappalaisista oli nor-
jalaisia. Kaikkiaan 169 kotakunnasta Suomen lappalaisia oli vain 29 (20 Utsjoella ja 9 Enon-
tekiöllä). Tikkanen 1966, 63

¹⁴⁵ Utsjoen kirkkoherra Stenbäckin kirje maaherralle 21.12.1839. Tikkanen 1964, 124.

¹⁴⁶ Tikkanen 1964, 135-136. Lisäksi Inarissa ja Utsjoella oli syötetty heinä- ja jäkälävarastoja,
poljettu niittyjä, revitty verkkoja, poltettu metsälappalaisten kotia ja aittoja ja varastettu
ja tuhottu omaisuutta parin tuhannen ruplan arvosta. Vahinkojen aiheuttajina mainitaan
Tomma-, Paune-, Kedja-, Utsi- ja Simma-nimisiä Norjan lappalaisia ja vahingon kärsijöinä
Padar-, Aikio-, Musta-, Sajets ja Paltto-nimisiä inarilaisia. Ks. myös Pedersen 2008, 228-
230, 291-304, 310-315 ja 426-427.

¹⁴⁷ Enbuske 2008, 409

¹⁴⁸ Tikkanen 1964, 136. Vuoden 1843 Utsjoen ja Inarin käräjillä todettiin, että Norjan tunturi-
lappalaiset muuttivat Suomen Lapinmaahan porotokkineen tuhoten laidunmaat ja hävit-
tään jo muutenkin vähäiset metsävarat. Inarilaisten mukaan he myös ”häikäilemättömällä
julkeudella” valtasivat peuranpyynnin, joka ilman tätä voisi olla kannattava elinkeino. Nah-
kiaisoja 2006, 149

¹⁴⁹ Inarin metsälappalaiset olivat totuttaneet vähät poronsa pysymään asuinseudullaan. Kun
Norjan porot kulkivat seudun yli, sekaantuivat Inarin porot mukaan ja katosivat. Norjalai-
sten poroja oli myös tarttunut peuranansoihin, joita muuttolappalaiset sitten olivat hävittä-
neet. Vuonna 1842 todettiin, että Norjan porojen ilmaantuminen häiritsi pahasti peuran-
pyyntiä, joka 20-30 vuotta aikaisemmin oli saattanut yhdellä kertaa tuottaa jopa 80 peuraa
yhdelle metsästäjälle. Tikkanen 1964, 42, 45, 55 ja 72. Ongelmien poistamiseksi esitettiin,
että Inarin aluetta asuvat metsälappalaiset oli suojattava. Muuttolappalaisten tulisi pysyä
metsälappalaisten talvikodista puolen (järven rannalla 3/4) peninkulman etäisyydellä. Tik-
kanen 1964, 107 ja 137. Ks. myös Sarva 1920, 6.

¹⁵⁰ Åbo Tidningar 45/1841.

Lukuisten Norjan alamaisten osallistuminen villipeuranpyyntiin Suomessa verotti peurakantaa merkittävästi. Inarin Muddusjärven kyläläiset valittivat, että Norjan lappalaisten ilmestyminen heidän yksityisille peuramailleen Petsikko- ja Muotkatuntureille oli hävittänyt suurriistan, josta aikaisemmin oli saatu 120-150 teurasta vuosittain. Kautokeinin, Karasjoen ja Aviovaaran lappalaiset olivat lopettaneet Paadarin kylän peuranpyynnin Marasti-, Skietsan- ja Peltotuntureilla niin, että vuosisaalis oli vähentynyt kymmeneen yksilöön.¹⁵¹ Vuoden 1820 vaiheilla norjalaiset porot ylittivät ensi kertaa Kittilän rajan ja 1830-luvulla muuttomatkat ulottuivat myös Sodankylään.¹⁵² Vuodelta 1844 olevan selvityksen mukaan 20 Norjan muuttolappalaistaloutta laidunsi Kittilässä 15 000 poron karjaa. Tämä vähensi peurasaaliita nopeasti myös Kittilässä.¹⁵³

On katsottu, että peuranpyynti, joka oli metsäsaamelaisten keskeinen toimeentulon perusta, olisi poronomadien saapumisen seurauksena loppunut sekä Inarista, että Sodankylän pohjoisosista.¹⁵⁴ On kuitenkin otettava huomioon, että peurojen määrä oli jo tätä aikaisemmin vähentynyt alueelle jo aikaisemmin saapuneiden uudisasukkaitten pyynnin seurauksena.

Kahdenkymmenen vuoden tuloksettomien neuvottelujen jälkeen Suomi (Venäjä) sulki Norjan ja Suomen välisen rajan vuonna 1852. Tämä tarkoitti sitä, että Norjan poronomadit menettivät Suomen puolella sijaitsevat laitumet. Rajasulkua seuranneiden vuosikymmenten aikana tunturilappalaisia muutti etelämmäksi nykyisen Pohjois-Suomen alueelle. Utsjoelta muutti vuonna 1865 yhteensä 12 tunturilappalaista Inarin puolelle. Vuosina 1880–1920 Inariin muutti Utsjoelta ja Utsjoen kautta 63 tunturilaista.¹⁵⁵ Vuosina 1870–1899 Kautokeinosta, Enontekiöltä ja Karessuvannosta muutti suurten porokarjojen kanssa viitisenkymmentä tunturilappalaista Pohjois-Sodankylään vanhan Sompion lapinkylän alueelle.¹⁵⁶ Lapinkomitean mukaan ajanjaksolla 1750-1810 Kittilässä ja Sodankylässä ei vielä ollut yhtään lappalaiseksi merkittyä henkilöä, mutta vuodesta 1810 eteenpäin lappalaisten määrä kasvoi siten, että vuonna 1900 lappalai-

¹⁵¹ Tuottavimpana pidetty riista oli vähentynyt Muonionkin alueella, jossa oli saatu 200 peuran vuosisaaliita, niin, että metsästystä ei enää kannattanut harjoittaa. Tikkanen 1964, 139.

¹⁵² Tikkanen 1964, 69 ja 100.

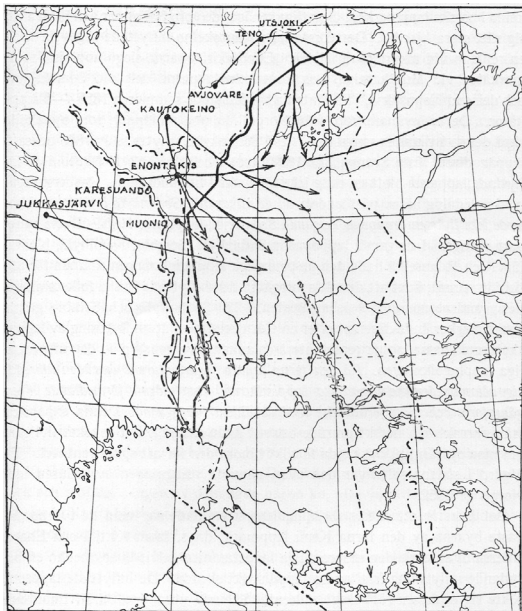
¹⁵³ Kittiläläiset valittivat vuonna 1834, että suurten porotokkien saapuminen merkitsi peurasaaliiden romahdusmaista vähenemistä. Kesyporot työnsivät villipeurat pois alueelta. Enbuske 2008, 394.

¹⁵⁴ Nahkiaisoja 2003, 176: ”Inarilaisten mielestä Norjan tunturisaamelaiset aiheuttivat peurojen sukupuuttoon kuoleminen. Porokarjat vietiin peurojen oleskelualueelle, jolloin arat peurat siirtyivät asumattomille alueille, kuten Kuolaan ja Sompion Lappiin. Nimismies Rossanderin (1902) mukaan syynä peurojen häviämislle oli myös se, ettei rauhoitusajoista välitetty, eikä ehkä osattukaan pitää huolta.” Ks. myös Nahkiaisoja 2016, 196-199. Enbusken mukaan vielä 1800-luvun lopulla porosaamelaisten saapuessa peuroja vaelsi kohtuullisina laumoina erämaissa ja vasta nopeasti laajentunut poronhoito syrjäytti Sompion kairoista peurat ja ajoi ne itään. Enbuske 2008, 440. Ks. myös Onnela 2006, 204.

¹⁵⁵ Nahkiaisoja 2006, 112. Nahkiaisoja toteaa, että Utsjoelta Inariin muuttaessaan porolappalaiset olivat Suomen kansalaisia, vaikka joidenkin lähtöpaikkakunta on alun perin voinut olla Norjassa tai Ruotsissa. Muuttajien sukunimiä olivat Panne, Högman, Vuolab, Länsman, Kitti, Pieski, West, Paut ja Aikio

¹⁵⁶ Onnela 2006, 69. Uudisasukkaitten elintapoihin siirryttiin asumisen osalta jo 1890-luvulta lähtien, jolloin kodat vaihtuivat hirsisiin asuinrakennuksiin. Jo vuonna 1912 kaikki Sompion porosaamelaiset asuivat taloissa yhtä lukuun ottamatta. Ensimmäisen uudistilahakemuksen teki vuonna 1889 Lauri Nikodemus. Iisak ja Oula Hetta ja Matti Ponku hakivat uudistilan perustamista vuonna 1901, Juho Peltovuoma 1904 ja Oula Magga 1910. Onnela 2006, 70.

sia oli Kittilässä 33 ja Sodankylässä 58 henkilöä. Muoniossa lappalaisia oli komitean mukaan vuonna 1750 yhteensä 30 henkilöä, mutta vuonna 1900 enää vain yhdeksän.¹⁵⁷

Porolappalaisten muuttoreittejä nykyisen Pohjois-Suomen alueelle¹⁵⁸

2.2.3 Saamelaiset pororaitiot

Ilmaus raitio tulee saamenkielisestä sanasta (raide) ja tarkoittaa 'poropaimenta' tai 'palkallista porojen hoitajaa'. Käytäntö, jossa porot ovat muiden kuin omistajansa hoidettavana, on ollut hyvin laajalla alueella aina Luulajan Lapista kolttien alueelle saakka. Nykyisen Suomen puolella raitiojärjestelmä on ollut käytössä muun muassa Enontekiöllä, Utsjoella sekä Länsi- ja Koillis-Inarissa.¹⁵⁹ Näillä alueilla kysymys oli useimmiten siitä, että uudisasukkaitten ja kalastajalappalaisten poroja hoidettiin tunturisaamelaisten tokissa. Lappalaisia pororaitioita oli myös Tornionjokilaaksossa ja Rovaniemellä ja jossain määrin myös näiden alueiden itäpuolisilla alueilla.¹⁶⁰

Yksittäisiä porosaamelaisperheitä oli muuttanut jo 1700-luvun puolivälistä Jukkasjärveltä ja Enontekiöltä talollisten poronhoitajiksi Kittilään ja silloiseen Sodankylään. Suurempi muuttoliike ajoittuu kuitenkin vuoden 1852 jälkeiseen aikaan, kuten edellä on todettu. Vaikka ensisijainen syy oli ilmeisesti Norjan vastaisen rajan sulkeminen ja siitä seurannut lautumien puute, on myös viitattu siihen, että porosaamelaisia myös kutsuttiin hoitamaan tilallisten poroja.

¹⁵⁷ KM 1905:3, 375.

¹⁵⁸ "Kartan on julkaissut Tegengren. Ks. Tegengren 1952, 157. Katkoviiva kuvaa paikallisen väestön poropaimeniksi muuttaneita lappalaisia ja yhtäjaksoinen viiva erityisesti vuoden 1852 jälkeen omien porokarjojen kanssa muuttaneita lappalaisia.

¹⁵⁹ E. A. Virtanen, 1971, 189-200.

¹⁶⁰ Ks. Korttesalmi 2007, 29-136.

Pororaitio hoiti toiselle kuuluvia poroja korvausta vastaan. Sopimus tehtiin yleensä määrääjäksi ja korvaus maksettiin erilaisina tarvikkeina ja myöhemmin rahana. Käytäntönä saattoi olla myös se, että raitiolla oli vuosipalkkana oikeus merkitä itselleen tietty määrä vasoja. Raitiolla oli myös oikeus lypsää hoidossaan olevat porot. Raitio oli monessa tapauksessa myös kestiystävänä (verdi) ja hänelle voitiin antaa myös lahjoja. Aina kaikki ei kuitenkaan mennyt niin kuin oli ajateltu. Raition ja poronmistajan välisiä kiistoja käsiteltiin useasti myös käräjillä.¹⁶¹

2.2.3.1 Tornionlaakson ja Rovaniemen varhainen saamelaisasutus ja saamelaiset poropaimenet

Lapinkylien alueen saamelaisasutusta on tutkittu varsin yksityiskohtaisesti. Saamelaisia on kuitenkin asunut myös lapinkylien alueen ulkopuolella, erityisesti Tornionjokilaaksossa ja Rovaniemen alueella.¹⁶² On oletettu, että Tornionlaakson alkuperäiset saamelaiset olisivat olleet metsä- ja kalastajalappalaisia ja että he ovat hävinneet viimeistään 1700-luvulla.¹⁶³ Alueen vanhin paikannimistö on saamelaista ja saamelaisia pidetään myös näiden alueiden alkuperäisinä asukkaina.¹⁶⁴ Tällä alueella mahdollisesti sijainneet lapinkylät ovat kuitenkin hajonneet ja kadonneet jo niin varhaisessa vaiheessa, että niistä ei ole säilynyt tietoja. Seuraavassa käydään lävitse niitä tietoja, joita näiden alueiden saamelaisasutuksesta on säilynyt.

Vahtolan mukaan Tornionjokivarren pysyvän suomalaisasutuksen synty Pellon alapuoliseen jokilaaksoon merkitsi sitä, että saamelaiset joutuivat irtautumaan Tornionjoesta ja sen kalastuksesta vähitellen vuosisatojen kuluessa.¹⁶⁵ Hänen mukaansa lappalaisia on kuitenkin ilmeisesti jo hyvin varhain jäänyt uudisasukkaitten joukkoon pysyvästi asumaan assimiloituen vähitellen. Vahtolan mukaan suuri osa olisi väistynyt pohjoiseen ”varsinaiseen Lappiin”, ja melkoinen osa olisi siirtynyt vähitellen jokilaakson takametsiin niin sanotuiksi metsä- eli outalappalaisiksi. Hänen mukaansa nämä lappalaiset elivät harjoittamalla järvikalastusta, metsästystä ja paimentamalla pieniä porokarjoja. Hän toteaa, että ilmeisesti nimenomaan Ylitornion suurten järvien alue oli vielä varsin myöhään vankkaa lappalaisaluetta.¹⁶⁶

¹⁶¹ Ks. Korttesalmi 2007, 132 ja Terho Itkonen 1971, 265.

¹⁶² Alkujaan koko Tornion-Muonionjokilaakso kuului Tornion pitäjään, myöhemmin se jakaantui Yli- ja Alatornioon. Nykyään pitäjät ovat Tornio (Alatornio) Ylitornio, Pello (Turtola), Kolari ja Muonio (Muonionniska).

¹⁶³ Suomenmaa IX.2,241.

¹⁶⁴ Vahtola 1991, 186 ja 1980, 64-93. Tähän viittaa myös se, että varsinaisen jokivarren ulkopuolella tärkeimpien järvien nimet ovat lähes poikkeuksessa alkujaan saamenkielisiä. Nämä nimet tulevat esille jo 1553 haukiveroluettelossa.

¹⁶⁵ Vahtolan mukaan suhteellisen myöhään, ehkä vielä 1500-luvun alkuun asti lappalaisia ilmeisesti asusteli mm. Tornionjoen suuputaiden varsilla Liakan alueella. Myös Karungin tienoilla, Karunkijärven alueella on lappalaisia asustellut varsin myöhään, sen jälkeen, kun suomalaisasutusta on syntynyt sekä ylä- että alapuolelle. Ks. Vahtola 1982a, 126. Hänen (1991, 190) mukaan muutamia talonnimet ovat ilmeisesti lappalaista alkuperää: Pirkkiön Ponka (oleff ponga 1561), Vojakkalan Oukka (Jöns äickan 1561) ja Piuva (Joss Biufva 1698) sekä Kainuunkylän Pokka ja Alkkulan Naasko. Muutaman kerran esiintyy lappalaisuutta tarkoittava lisänimi: Hans Lapp 1590 ja 1591 Armassaarella, Nils Lapp 1591 Kuivakan-kaalla, Henrik Lappe 1599 Lapinjärvellä, Marcus Lapp 1601 Päckilässä ja Jören Lappin Pajalassa. Ks. myös Vahtola 1980, 64-82 ja Wahlberg 2015, 77.

¹⁶⁶ Vahtola 1980, 64-82; Vahtola 1982a, 126.

Alueelta ei ole juurikaan sellaisia kirjallisia lähteitä, joista väestön saamelainen tausta olisi voinut tulla esille. Eräs tällainen on kuitenkin marjosaarelaisen talonpojan Antti Keksin runo, jossa kerrotaan vuonna 1677 tapahtuneesta Tornionjoen suurtulvasta. Runo sisältää saamenkielisiä lainoja ja osa runosta on kirjoitettu saameksi.¹⁶⁷ Tämä voisi viitata siihen, että myös varsinaisessa Tornionjokivarressa tuolloin eläneet henkilöt olisivat osanneet saamea.¹⁶⁸

Kun hallitus määräsi Alatornion kirkkoherran Torneuksen kääntämään vuonna 1643 eräitä kirkollisia kirjoja saameksi, häntä auttoivat tässä työssä, paitsi Lassi Pavalinpoika-niminen lappalainen, myös nuotiorantalainen talonpoika Heikki Yrjänheikki. On kuitenkin mahdollista, että Yrjänheikin saamenkielen taito on yhteydessä hänen lapsuuteensa. Hänen isänsä toimi Tornion ja Kemin Lapinmaiden ensimmäisenä kirkkoherrana 1602-1616. Kuitenkin vuonna 1667 saamenkieltä osaavat Alatornion lautamiehet kertoivat maaherralle, että Tornion Lapissa ei ymmärretty Torneuksen käännöstä.¹⁶⁹ Toisaalta tämä kertoo siitä, että Torneuksen käännös ei ollut kovin onnistunut, mutta myös siitä, että Alatornion lautamiehet, jotka olivat alueen talonpoikia, osasivat saamea.

Rovaniemen alueella lappalaisia on Vahtolan mukaan asunut keskiajalla ja syrjäisillä rannoilla vielä 1500- ja 1600-luvullakin.¹⁷⁰ Enbuske toteaa, että 1600-luvun loppupuolella kaikista Rovaniemen verotaloista vähintään kymmenesosa oli saamelaisäntien hallussa ja Kemijärvellä heidän osuutensa oli vieläkin suurempi.¹⁷¹ Hänen mukaan on myös varmaa, että Rovaniemellä jokivarsien takana useiden järvisuutujen alueet olivat saamelaisperheiden asuttamia vielä pitkälle 1700-lukua. Enbuske katsoo, että saamelaisia asusti runsaasti pohjalaistalonpoikien kanssa, ja he jäivät myös vanhoille asuinsijoilleen verotalonpojiksi samalla tavoin kuin myöhemmin 1700- ja 1800-luvulla muun muassa Kittilässä, Sodankylässä, Muoniossa, Enontekiöllä ja Inarissa.¹⁷²

¹⁶⁷ Häkkinen 2007, 166.

¹⁶⁸ Wahlberg (2015, 127) toteaa Keksin lauluun viitaten, että saamen kieltä on yleisesti osattu (Tornionlaaksossa) aina rannikolle asti. Hän kuitenkin katsoo, että tämä on ollut yhteydessä niihin matkoihin, joita miehet tekivät kaupankäynnin ja kalastuksen vuoksi Lappiin sekä niihin saamelaisiin, jotka hoitivat talollisten poroja Tornionlaaksossa.

¹⁶⁹ Leinberg 1893, 243-244. Wahlberg 2015, 106 ja Virrankoski 1973, 731-732.

¹⁷⁰ Vahtola 1996, 138. Ks. myös Virrankoski 1973, 78.

¹⁷¹ Kemijärvellä asuneista lappalaisista ei ole tietoja yksittäisinä henkilöinä. Ks. kuitenkin Rytönen (1989, 88), jossa mainitaan Saija, Mujo ja Sarrio niiden henkilöiden jotka olivat solmineet avioliiton 1700-luvun alussa. Kysymys on kuitenkin paitsi Kemijärvellä, myös Lapinmaan puolella asuneista henkilöistä.

¹⁷² Enbuske 1996, 313-316. Lappalaisina Enbuske mainitsee muun muassa Kittilästä tulleen Heiskarin talon isännän Piettar Junnaksenpojan 1640-luvulta, joka viljeli ohraa, mutta pääasiallinen toimeentulo tuli kalastuksesta ja metsästyksestä. Myöhemmin isännäksi tuli toinen lapinmies Tapani Antinpoika, joka siirtyi myöhemmin alemmaksi Ounasjokivarteen Nivan talon isännäksi. Rovaniemen seudulla 1600-luvulla elivät lapinsuviista Enbusken mukaan ainakin Kaikonen, Kuorkka, Mokko, Monga, Sarrio ja Sirkka. Ahvenaisen (1970, 32, 61, 63-64) mukaan Rovaniemellä mainitaan 1700-luvuun puolivälissä palvelusväen joukossa lappalaisia nimiä kuten Aikio, Sarnel, Nillu ja Sarrio. Hän myös toteaa (s. 23), että Rovaniemen kirkon tileissä on 1740-luvulta eteenpäin runsaasti merkintöjä pappien lappalaisille pitämistä kirkollisista toimituksista; näin siitäkin huolimatta, että tällöin olivat toiminnassa myös Kittilän ja Sodankylän kirkot.

Kirjallisissa lähteissä löytyy tietoja lappalaista jo hyvin varhaiselta ajalta. Ensimmäinen asiakirjatieto on 1300-luvulta, jolloin Upsalan arkkipiispan ilmoitetaan kastaneen lappalaisia ja karjalaisia Tornion lähellä.¹⁷³ Edellä on todettu, että puhuessaan metsäläisistä ja lappalaista Olaus Magnus on todennäköisesti tarkoittanut Kemin Lapin metsäsaamelaisia. Hän puhuu kuitenkin lappalaisista myös poronhoidon yhteydessä. Hänen mukaansa jotkut asukkaista omistivat 10-300 tai jopa 500 poroa, joita paimenet kuljettavat laitumille ja takaisin.¹⁷⁴ Hän puhuu myös porojen lypsämisestä ja teos sisältää kuvan poroja lypsävästä saamelaisnaisesta. Tässä yhteydessä kysymys ei voi siis olla Kemin Lapin metsäsaamelaisista.¹⁷⁵ Toisaalta hän mainitsee samassa yhteydessä peuranpyynnin ja toteaa, että lappalaiset syövät pääasiassa kalaa ja saavat elantonsa vesistöjen ehtymättömistä kalansaaliista. Tämä taas viittaisi metsäsaamelaiseen elämäntapaan.

Kirjassa on myös kuva metsästäväistä lappalaisista ja taustalla näkyy heidän käyttämiään kotia.¹⁷⁶ Lappien ja Scrittifinnien aluetta koskevassa kartassa samanlaiset kodat on merkitty myös Tornion ja Pellon väliselle Tornionjoen itäpuolella sijaitsevalle alueelle. Kodat sijaitsevat järvistä lähtevän ja Tornionjokeen laskevan sivujoen vesistöalueella. Kartta näyttäisi siis viittaavan Tengeliöjoen vesistöön, mutta joen on merkitty yhtyvän Tornionjokeen Ylitornion eteläpuolella. Asian tekee huomionarvoiseksi se, että ainoan omakohtaisen matkansa Lappiin Olaus Magnus teki Tornionjokilaaksoon vuosina 1518-1519, viiptyen siellä neljä kuukautta. Hän myös toteaa pyrkineensä sijoittamaan kaikki kartan kuvat niiden oikeille sijaintipaikoille.¹⁷⁷

Torniossa 1616 vierailleen saksalaisen aatelismiehen von Steinkallenfellsin mukaan lappalaisia asusti Tornion välittömässä läheisyydessä.¹⁷⁸ Matkastaan Tornionlaaksossa vuonna 1660 jesuiitta Ferdinand Körningh toteaa, että muutkin (kuin lappalaiset) ostivat poroja lappalaisilta, mutta jättivät ne näiden hoitoon korvausta vastaan.¹⁷⁹ Tämä tieto viittaisi siihen, että alueella asui poroja hoitavia lappalaisia.

Vuoden 1682 Ylitornion käräjiltä käsitellystä oikeustapauksesta käy selville, että lappalaisia poropaimenia oli tuolloin nykyisen Ylitornion alueella. Kysymys oli porovarkautta koskevasta jutusta. Kallijärven ja Tengeliön alueella liikkuneet varkaat olivat varastaneet eräältä lapinnaiselta (een Lappkona) tämän paimennuksessa olleita poroja. Poroja oli yhteensä kymmenen ja ne olivat kuuluneet kirkkoherra Tornerbergille ja paikallisille talonpojille.¹⁸⁰ Lappalaisista poropaimenista puhutaan myös

¹⁷³ Kastettavien todetaan kuitenkin olevan Kemistä, Simosta ja Oulusta. Vahtola 1991, 186.

¹⁷⁴ Olaus Magnus 1555 (2002 II), 436.

¹⁷⁵ Porojen vetämät reet eroavat muodoltaan muista: ”ne ovat edestä suippoja kuin kengät, jotta ne kulkisivat lumen läpi” Ks. myös sama II, s. 438-439. Hän myös toteaa, että nämä pukeutuvat eri petoeläinten kallisarvoisiin turkiksiin (I 83). Myöhemmin todetaan myös, että lappalaiset ovat edustettuina Tornion markkinoilla muiden kansallisuuksien ohella (547).

¹⁷⁶ Ks. kuvat Enbuske 2004, 69 ja 75.

¹⁷⁷ Tällöin hän kävi ainakin Ylitorniolla, mahdollisesti Pellossa asti. Ennen Tornionlaaksoon saapumistaan hän oli kesällä 1518 tehnyt myös matkan Härjedalenista Trondheimiin ja palannut sieltä Medelpadiin Pohjanlahden rannikolle. Ks. Enbuske 2002, 18 ja 2004, 75-78 sekä Hiltunen (2007, 82) jonka mukaan Olaus Magnus ei tuntenut varsinaista poronomadismia. Ks. myös Fjellström 1985, 67-69.

¹⁷⁸ Vahtola 1982a, 126.

¹⁷⁹ Korttesalmi 2007, 110.

¹⁸⁰ Korttesalmi 2007, 110.

muutamaa vuotta myöhemmin esillä olleessa jutussa. Vuoden 1688 Ylitornion käräjillä käsiteltiin riitaa, jossa lappalainen Lassi Piettarinpoika Turtolasta oli ottanut neljä vuotta aikaisemmin Niila Lassinpojalta hoitoonsa erään porvarin poron, mutta jättänyt sen hoitamatta.¹⁸¹

Vastaavanlaisia tietoja löytyy myös 1700-luvulta. Maupertuksen retkikunta tapasi Ylitornion Korpikylän takamailla kaksi lappalaistyttöä jotka asuivat kodassa ja laidunsivat pientä porokarjaa.¹⁸² Vuonna 1792 englantilainen Liston tapasi Ylitornion Hietanimessä lappalaisperheen, joka asui kodassa ja useita muitakin lappalaisia. Kesällä 1799 englantilainen Clarke kohtasi Pellossa Jarhoisten yläpuolella joentörmällä lappalaisia, jotka asuivat teltassa, joka oli pystytetty ”humalsalkojen tapaan kekkoon sidotuista rangoista”, joiden yli ole vedetty kudottu kangas. Clarke toteaa, että myöhemmin he näkivät useita vastaavanlaisia asumuksia.¹⁸³

Ylitornion pitäjää koskevassa kuvauksessa 1800-luvun alkupuolelta Portin toteaa, että pitäjässä oli tuolloin yli sata talonpoikaa, joiden poroja lappalaiset hoitavat korvausta vastaan kaukaisissa metsissä.¹⁸⁴ Hänen mukaansa tämä elinkeino oli kuitenkin vähenemässä erityisesti Soukolossa ja Tengeliössä, (nykyisen Ylitornion ja Pellon kuntien rajalla), jossa porotokat olivat pieniä ja niitä hoiti enintään kymmenen poropaimenta. Portinin kuvaus sisältää myös väestötaulukon, johon nykyisen Suomen puolen Ylitornion ja Pellon kylien alueella oli merkitty 40 lappalaista, joista kumpaa-kin sukupuolta oli 20 henkilöä.¹⁸⁵

Vuonna 1815 Tornion piirilääkäri Deutsch kirjoittaa,¹⁸⁶ että Ylitorniolla joka viidennellä tilallisella on 10-30 poroa, jotka lappalaiset hoitavat. Porot olivat hänen mukaansa Tornionjoella aina lappalaisten jatkuvan silmälläpidon alaisena (omkring sig), kun taas muiden pitäjien (Rovaniemi, Kemijärvi ja Kuusamo) alueella asukkaat hoitivat itse poronsa. Nämä porot saivat olla kesällä vapaina ja ne koottiin syksyllä. Tämä viittaisi siihen, että Tornionlaaksossa poronhoito perustui raitiojärjestelmään, mutta muualla poronhoito oli samanlaista kuin metsäsaamelaisten harjoittama poronhoito.

Kulkiessaan Lapissa 1920-luvun alussa Paulaharju merkitsi ylös tietoja viimeisistä pororaitioista. Alue, jolla nämä ”lapinsukuiset promiehet kiertelivät porojensa kanssa, oli Tornion-Muonion laakson ja Ounasjoen välinen kaira”.¹⁸⁷ Ensijaisesti perimätietoon perustuvassa kirjoituksessa Paulaharju kuvaa henkilöitä, jotka hoitivat

¹⁸¹ Ibid., 98.

¹⁸² Outhier 1744 (1975), 60, 84 ja 94.

¹⁸³ Clarke 1799 (1997) 237-238, 254. Toisessa yhteydessä Clarke kertoo, että keskellä metsää Kemin Lapin rajamailla oli muuan rikas lappalainen pystyttänyt kesäasuntonsa mukanaan 600-700 poroan. Parkajokisuulla he tapasivat maata viljelevän lappalaisen ja Muonionnikan itäpuolella metsässä paimentolaislappalasperheen, jonka luona he vierailivat ja jolla oli useammassa aitauksessa 200-300 poroa.

¹⁸⁴ Portin 1822 (1967), 123. Kun Tornion ja Kemin pitäjien rajankäynnissä, vuonna 1771 käytiin lävitse maaston nimiä, toimituspöytäkirjassa todetaan, että alueista antoivat tietoja ”erityisesti lapinmiehet Juho Pokka ja Mikko Peiponen”. Kysymys oli Ylitornion pitäjän kirkon ja Rovaniemen Muurolan kylän välisestä alueesta. Ks. Länsipohja-Pohjanmaa. Rajankäyntikirja, kokous 1.5.1771.

¹⁸⁵ Portin 1822 (1967), 125, 209-210.

¹⁸⁶ Deutsch 1815 (1970), 504.

¹⁸⁷ Paulaharju 1922, 70-71.

”paitsi omia, myös lantalaisten poroja”. Yksityiskohtaisesti kuvataan Sieppi-, Vasara-, Suikki-, Nutti-, Vettanen-, Riimi-, Koffelo-, Jaukka-, Kissa-, Pokka ja Unga-sukuihin kuuluvien henkilöiden vaiheita. Puolisoja oli muun muassa Marakatt, Tomma- ja Kitti-suvuista. Poroja myös vasotettiin, lypsettiin ja tehtiin poronjuustoja.¹⁸⁸

Mikä oli Tornionlaakson saamelaisten alkuperä? Kuten edellä on todettu, alueen alkuperäisten saamelaisten on katsottu olleen metsäsaamelaisia, jotka ovat kuitenkin kadonneet viimeistään 1700-luvulta. Vahtolan mukaan vanhoja lappalaisia on ilmeisesti asunut Ylitornion järviolueella vielä 1500-luvulla. Tähän viittaa hänen mukaansa 1570-luvun alusta oleva tieto, jonka mukaan (Tornionjokivarressa asuvat) talonpojat luovuttivat muutamia järviä lappalaisten käyttöön, koska eivät pystyneet itse köyhtymisen takia niitä kalastamaan.¹⁸⁹ Yksi näistä lappalaisten käyttöön luovutetuista järvistä oli nykyisen Pellon ja Kolarin rajalla sijaitseva Aalisjärvi.¹⁹⁰

Ylitornion pitäjää koskevassa kuvauksessa Portin toteaa, että lappalaiset ovat olleet pitäjän ensimmäisiä asukkaita, joista väestön lisääntyminen on saanut alkunsa.¹⁹¹ Hän luettelee pitäjän alueella olleita kauppapaikkoja, joissa lappalaiset vaihtoivat poronlihaa, riistaa ja turkiksia jauhoihin ja suolaan, sekä uhrauspaikkoja ja seidanpalvontapaikkoja, joissa on uhrattu poronsarvia ja koipia. Hän toteaa, että Rattosjärvellä, Tengeliössä ja muualla pitäjän alueella oli verotalojen asukkaita, jotka olivat vanhaa lappalaista sukua ja että lappalaiset ovat alkaneet harjoittaa peltoviljelystä.¹⁹²

Tämä viittaisi siihen, että alueen alkuperäiset saamelaiset olivat olleet metsäsaamelaisia, joista olisi myöhemmin tullut uudisasukkaita. Tapahtumien kulku olisi siis ollut samanlainen kuin Kemin Lapin metsäsaamelaisilla. Asian todentaminen on vaikeaa erityisesti siitä syystä, että toisin kuin lapinkylien alueella, lapinkylien ulkopuolella saamelaisilta ei peritty lapinveroa eli yksittäisiä henkilöitä ei voida yksilöidä veroluetteloista saatavien tietojen perusteella.¹⁹³ Seurakunnan pitämistä luetteloista voi kuitenkin saada viitteitä siitä oliko uudisasukas tai hänen puolisonsa saamelaista vai suomalaista syntyperää. Niissä tapauksissa, joissa uudisasukas on tullut 1700-luvulla Tornionjokivarren vanhoista taloista, tämä käy yleensä selville kirkonkirjoista. Joissain tapauksissa uudisasukkaan tai hänen puolisonsa kotipaikaksi on kuitenkin voitu merkitä ainoastaan jokin sellainen järvi, jolla ei vielä ollut suomalaista uudisasutusta.¹⁹⁴ Tällaisissa tilanteissa on todennäköistä, että henkilö oli saamelaista syntyperää.

¹⁸⁸ Paulaharju 1922, 70-89.

¹⁸⁹ Vahtola 1991, 190.

¹⁹⁰ Ks. Luukko 1954, 415. Ks. luku VI.

¹⁹¹ Ylitornion pitäjä ulottui tuolloin Muonioon asti.

¹⁹² Portin 1822 (1967), 123.

¹⁹³ Varsinainen väestökirjanpito alkoi Ruotsissa 1749. Tätä vanhemmalta ajalta ovat väestötutkimuksen lähteenä henkikirjat. Niihin ei kuitenkaan merkitty koko väestöä, vaan vain ne, jotka maksoivat henkirahaa. Rovaniemen kappeliseurakunnassa syntyneiden ja kuolleiden luettelot alkavat vuodesta 1711. Ahvenainen 1970, 55.

¹⁹⁴ Tällaista kirkonkirjoihin ja perimätietoon perustuvaa, suomalaista uudisasutusta edeltävää asutusta on löydettävissä Tornion- ja Ounasjoen välisellä vedenjakaja-alueella sijaiseilta järviltä (Raanu- Palo- ja Mäntyjärvi). Ks. Wahlberg 1962.

Toisaalta tiedetään, että Tornionlaaksossa oli viimeistään 1600-luvulta lappalaisia poropaimenia hoitamassa talollisten poroja.¹⁹⁵ Olivatko nämä saamelaiset alueen alkupeisten saamelaisen jälkeläisiä vai Tornion Lapista muuttaneita tunturisaamelaisia? Seuraavassa pyritään selvittämään tätä kysymystä.

Tarkastelun lähtökohtana ovat kirkonkirjat, joihin eri väestöryhmät on merkitty. Rippikirjoihin merkittiin kylittäin eri ryhmiin esimerkiksi talolliset, uudistilalliset, torpparit, palvelusväki. Monessa tapauksessa myös lappalaiset ("lappar och raider" tai "raid lappar") merkittiin omaksi ryhmäkseen. Toisaalta saamelaisia voitiin merkitä myös palvelusväen joukkoon. Tällöinkin heidän kohdalleen saatettiin liittää lappalaista koskeva merkintä.¹⁹⁶ Kaikkia saamelaista syntyperää olevia henkilöitä ei voi identifioida kirkonkirjoista, ja toisaalta on mahdollista, että kaikki henkilöt eivät ole saamelaista sukua. Vanhemmalla ajalla suurella osalla lappalaisraitioista on pelkkä patronyyminimi, minkä vuoksi nimestä ei voi tehdä juurikaan johtopäätöksiä. Luetteloista voi kuitenkin poimia seuraavia sukunimiä:

Alemman Tornionlaakson eli Alatornion, Karungin ja Hietanimen kirkonkirjoihin merkittyjen lappalaisten sukunimiä ovat Pauka, Riimi, Oula (åulaz), Tauko, Turki (Turkin), Pissi (Piski), Pokka, Kuhmunen (Cohmainen), Supi (Suuppi, Sup), Lannas (Lammas), Winturi (Vintur eli Aili), Leski, Nicka, Riuku, Peiponen, Orbas, Lango, Caiman, Aunis, Skanlia, Talvik, Ståhl ja Vasara.

Keskisen Tornionlaakson eli Ylitornion ja Turtolan kirkonkirjoissa lappalaisiksi merkityjä henkilöitä olivat Jaukka (Jauka), Winturi, Orbas, Sup, Kissa (Kisa), Tallbom, Koffelo, Nicka, Leski, Junka, Heika, Pauka, Partapuoli, Lango, Nupukka, Peiponen, Riimi, Routia, Wettainen, Hotti, Svonni, Riekku (Riuku), Kallo, Paljas, Pallukka, Skauttja (Skatza, Skatia, Skautia), Naisuk, Pingi, Suikki, Pålma (Pätma), Svåinå (Svaina), Keino, Hollster, Paidso (Paidho), Pokka, Tallvik, Panis, Horneman, Storffa, Resona (Rossne) ja Paani.

Kolarin, Pajalan ja Muonion luetteloissa: Wettainen, Jaukka, Peiponen, Matti (eli Pitkä), Palokka, Koffelo, Kissa, Peiponen, Carlin, Kurvander, Nutti, Sarre, Maunu, Pokka, Piltto, Lango, Wasara, Suikki, Angeli, Sup, Simpu, Sevä, Leski, Pissi, Hotti, Wuordno, Kenno, Sarri, Junka, Winturi, Picca(rain), Parakka, Leski, Torri, Kuhmunen, Keisare, Panis (Paninen), Riimi, Massa, Niia, Mella, Tjuppa, Magga, Horneman, Kallo, Marci, Talvik, Poidnak, Kaupik, Kemiläinen, Simpo, Sarri, Panna, Kitty, Sieppi, Rasti, Juuso, Tallbom, Orbas, Magga, Kyrö, Eira, Utsi, Bals.

Rovaniemen luetteloissa: Pulli, Sarrio, Hannula, Mårottaja, Toravain, Maunu, Tenno, Kambsa, Pilli, Nillu, Päiviö, Aikio, Suuva, Rast (Rasti), Kyrö, Maranen, Lango, Kuhmunen, Paucka, Leski, Pokka, Kurisia, Utz, Riimi, Mella, Orbas, Tallbom, Sieppi, Paljas, Siiri, Wettanen, Jaukka, Suikki.

Joistakin henkilöistä todetaan mistä he ovat saapuneet. Jällivaarasta tulleiksi ilmoitetaan muun muassa Mikkel Svoina, Pol Ersson Paidso, Kaisa Larsdotter Storffa ja Ella

¹⁹⁵ Itkonen 1948 I, 95.

¹⁹⁶ Tällaisia merkintöjä on esimerkiksi: 'lapp' tai 'lappen' esim. Oluf Larsson Lappe (lappalainen): 'Lappdrängen', 'Lapdr' (lappalaisrenki); Lapp Enk. (lappalaisleski) 'Lapp hustrun' 'lappqvinnan', 'Lapperska' (lappalaisnainen) 'lappflickan' 'Lappfl. (lappalaistyttö); 'Lappgässen' (lappalaispoika): 'Lapp Man', 'Lapm' (lapinmies) ja 'Renvaktare' (poronhoitaja). Kirkonkirjoja on käyty lävitse seuraavasti: Alatornio: 1750-1799; Hietaniemi: 1736-1814; Karunki: 1784-1868; Ylitornio: 1781-1864; Turtola (Pello): 1820-1865; Pajala ja Kolari: 1764-1865; Muonio: 1816-1864; Rovaniemi: 1700-1867.

Andersdotter Resona. Alatornion luettelossa (1750-1762) mainittu Lars Ericsonin ilmoitetaan tulleen Kaaliksista.

Perimätiedon mukaan moni lappalainen poropaimen olisi saapunut Tornion Lapista. Ella Vinturi ja hänen poikansa Erik Ersson Leski olivat tulleet Jukkasjärveltä,¹⁹⁷ samoin kuin Anders Hansson Lammas ja vaimo Ella Nilsson,¹⁹⁸ Thomas Nilsson,¹⁹⁹ Brita Gabrielsdotter, Per Larsson Paljas, Per Nilsson Pingi, Brita Kaisa Anundsdotter Suikki,²⁰⁰ Anders Jönsson Matti ja tämän vaimo Greta Olofsdotter, Brita Olofsdotter Peiponen,²⁰¹ Matts Mattsson Massa perheineen²⁰² ja Anna Matsdotter.²⁰³

Samoja sukunimiä esiintyy myös Tornion Lapin Jukkasjärven veroluetteloissa.²⁰⁴ Jukkasjärvi on vanhastaan jaettu kahteen kylää eli yläkylään eli Tingevaaraan ja aläkylään eli Siggevaaraan. Vanhimpiin veroluetteloihin on henkilöt merkitty vain patronyyminimiä. Kun sukunimiä aletaan merkitä luetteloihin, niistä voi löytää samoja nimiä, jotka löytyvät pitäjien kirkonkirjoissa:

Siggevaara: Winter ja Mangi (1669, Wintur 1686), Turk (Turkki) 1680, Wettas(järf, 1680), Kitti (1681), Nicka, Pocka, Riimi (1693), Panack (1694), Tingevaara, Panna 1694), Keisare (Keiiser 1695), Supi (Supen), Piccari (Piccara, Pikar), Panac, Pallias (1696), Kemiläinen, Pänka (1699), Peiponen (Peipoin 1699), Pauka, Svonni (1714), Allas (1718), Mella (1720), Aunis (1726), Massa (1728), Suikki²⁰⁵ (Suicki 1778).

Tingevaara: Junca (Jonka, 1669), Pissi (1671), Aula (1681, Oula Siggevaara 1714), Pingi (Pinga 1684), Panno (Penno 1693), Sarri (Sari 1693), Leski (Läska, 1698), Matti (1710), Magga (1738), Poinack (1739), Lango (1741), Panis (1759), Sipora (Sippora, 1780).

Rounala: Uts (Utza, 1682), Skautsa (Skaissa 1693, Tingevaara 1703), Lammas, Orbus (Orbis, 1712), Juuso (1738), Heikka (Heika, 1741), Kuhmunen (1758), Idivuoma (1795).

Suonttavaara: Wasara, Hätti (1695), Polamoivi (Polenioivi, 1731).

Jukkasjärven lappalaisveroluetteloissa ja Tornionlaakson kirkonkirjoissa on useita samoja sukunimiä. Tällaisia ovat ainakin Oula, Riimi, Turki, Pissi, Lammas, Leski, Nicka, Peiponen, Lango, Aunis, Talvik, Junka, Vettanen, Svonni, Paljas, Skautsa, Pingi, Suikki, Matti, Kurvander, Nutti, Sarre, Piccare ja Keisare. Jukkasjärveläistä lähtöä on mahdollisesti myös Mangi (Maunu).

¹⁹⁷ Alatornio, tullut 1797.

¹⁹⁸ Hietaniemi 1736-1746

¹⁹⁹ Hietaniemi 1764-1766.

²⁰⁰ Turtola 1807-1819.

²⁰¹ Turtola 1820-1825.

²⁰² Pajala 1772-1802.

²⁰³ Rovaniemi 1816-1820.

²⁰⁴ Mantalslängder för Torneå Lappmark 1638-1694 ja Jorde och uppördsbok för Torneo Lappmark 1695-1800. Larsen og Rauø 1995. Vuosien 1638-1690 luetteloissa on mainintoja yksittäisten tunturilappalaisten muuttamisesta Luulajaan, Kaitumiin, Länsimerelle, Warankiin, Kautokeinoon tai yleensä Norjaan. Luetteloissa ei ole sen sijaan mainintoja siitä, että Tornion-Lapista olisi muutettu Ylitorniolle (Tornionlaaksoon). Vuoden 1682 luettelossa on maininta, että Oluf Nilsson on muuttanut Kemin Lapinmaahan ja vuoden 1685-1686 luetteloissa, että Henrin Larsson Pirti on antanut kirjoittaa itsensä sotilaaksi Ylitornion pitäjään.

²⁰⁵ Amund Persson Suicki on merkitty vuoden 1778 Jukkasjärven Kaalasvuoman veronkantokirjaan. Kuitenkin Kolarissa, (Kihlangissa ja Tapojärvellä) eli nykyisen Muonion alueella on asunut perheineen jo vuonna 1720 syntynyt Per Andersson Suikki.

Enontekiöläisiä sukunimiä ovat Orbus,²⁰⁶ Vasara ja samaa sukua oleva Polacka²⁰⁷ sekä Marakatt eli Marainen²⁰⁸. Myös Hotti on vanha enontekiöläissuku.²⁰⁹ Muonioissa ja Kolarissa poroja raitioineiden lappalaisten puoliset saattoivat olla muuttolappalaista sukua. Nimien perusteella tällaisia olisivat ainakin Piltto, Kuhmunen ja Juuso. Enontekiöllä Eirat olivat metsä-, Kautokeinossa tunturisaamelaisia. Eira-nimeä esiintyy myös Jukkasjärvellä. Angelit ovat alun perin Enontekiön Peltojärven Eira-sukua.

Eniten raitiolappalaisten joukossa esiintyy kuitenkin jukkasjärveläisiä sukunimiä. Vuodelta 1790 olevassa kuvauksessa Hülphers kirjoittaa, että Jukkasjärvellä oli aikaisemmin enemmän asukkaita mutta nykyään vain noin tuhat. Syynä poismuuttoon oli vuosien 1754-1763 porotauti, joka surmasi suurimman osan lappalaisten poroista. Tämän seurauksena lappalaiset köyhtyivät ja osa muutti muualle. Osa muutti Norjaan, osa Ruotsin maaseudulle. Hülphersin mukaan osa lappalaisista palasi myöhemmin mutta suurin osa jäi palaamatta.²¹⁰ Tämä Jukkasjärven lappalaistalouksien väheneminen tulee esille myös veroluettelosta.

Poismuuttoa oli ilmeisesti tapahtunut kuitenkin myös aikaisemmin. Jo Vuoden 1749 Jukkasjärven käräjillä luettiin maaherranviraston tuomarille lähettämä kirje, jossa pyydettiin selvitystä siihen miksi osa asukkaista muuttaa talvisin pois, osa viereisiin seurakuntiin, osa 9, 10 tai 14 peninkulman päähän alas maaseudulle. Rahvasta kiellettiin viiden hopeataalerin uhalla muuttamasta seurakunnasta pois ilman papin lupaa.²¹¹

Yhteenvetona voidaan todeta, että raitiojärjestelmän alku katoaa historian hämärään. Olaus Magnus puhuu jo 1500-luvun alussa poroista, joita yhdellä omistajalla voi olla satoja sekä niiden paimentamisesta. Kysymys ei kuitenkaan ole välttämättä Tornionlaaksosta. Sukunimistä ei ole mahdollista päätellä, mistä suku on alkuaan lähtöisin. Asiaan ei ole siis mahdollista antaa tyhjentävää vastausta. On mahdollista, että osa pororaitiosuvuista oli alkuaan alueen vanhoja metsäsaamelaisia sukuja, jotka alkoivat hoitaa omien porojensa lisäksi myös suomalaisten talollisten ja uudisasukkaitten poroja. Toisaalta on mahdollista, että lappalaisraitiot olivat alkuaan lähtöisin varsinaisen Lapinmaan puolelta. Varmana tietona voidaan pitää kuitenkin sitä, että Tornionlaaksossa oli lappalaisia poropaimenia viimeis-

²⁰⁶ J. Fellman (III, 1906, 516) kirjoittaa, että eräs tässä pitäjässä (Enontekiöllä) syntynyt lappalainen, Per Orbas, eli lähes koko elämänsä raitiolappalaisena Sodankylän ja Rovaniemen pitäjissä. Rounalan vuoden 1772 maakirjaan on merkitty uutena veronmaksajana Per Nilsson Ärpä, seuraavana vuonna hänet on merkitty köyhäksi ja vuonna 1774 hän poistuu veroluettelosta. Wahlbergin mukaan (1962, 4) Ylitornion Airijärvellä asunut Per Persson Orbas olisi mahdollisesti ollut lähtöjään Jukkasjärven Talman kylästä.

²⁰⁷ Vuoden 1731 Enontekiön maakirjaan on merkitty Lars Nilsson Vasara eli Polenioivi (Palopää, Palocka).

²⁰⁸ Vuoden 1794 maakirjaan oli merkitty Anders Andersson Marakatt, mutta vuoden 1796 maakirjaan Anders Andersson Maronen.

²⁰⁹ Nils Monsson Hotti on merkitty Suottavaaran veroluetteloon 1655 ja vuoden 1695 maakirjassa Hottien veromaa oli Ringvuoma. Ks. Hiltunen 2007, 135. Hiltusen mukaan nimi Hotti viittaa kuitenkin Kittilään ja Ounasjokivarteen.

²¹⁰ Hülphers 1771-1797 (1922), 136. Larsen og Rauø 1995, 189-190.

²¹¹ Larsen og Rauø 1996, 189-190.

tään 1600-luvulla ja heitä muutti 1700-luvulla alkaen alueelle Tornion Lapista, erityisesti Jukkasjärveltä.²¹²

Rovaniemen alueelta voidaan kuitenkin tehdä toisenlainen johtopäätös. Ennen vuotta 1765 Rovaniemen luetteloissa esiintyvät muun muassa nimet Morottaja, Toravainen, Tenno, Päiviö, Suuva ja Aikio. Anderssonin keräämistä tiedoista käy selville, että nämä henkilöt olivat asuneet nykyisen Rovaniemen pohjoisosissa. Vuosina 1720-1740 tavataan Rovaniemen kirkonkirjoista lappalaisperäisiä palvelijoita kuten piiat Anna Päiviö, Elin Antintytär Aikio sekä rengit Pål ja Olof Ollinpoika Aikio. Ounasjoen kylään oli merkitty muutamia Morottaja-nimisiä henkilöitä sekä Sarrion vaimo ja tytär.²¹³ Rovaniemen kylään Anders Sarri ja Matts Ramba sekä hänen vaimonsa Kirstin, Kemihaaran kylään piiat Katrin ja Karin Morottaja, Karin Sarrio ja Brita Kamsa.²¹⁴

Nämä nimet ovat tyypillisiä Kemin Lapin metsäsaamelaisia sukunimiä. Vaikka Päiviö-nimeä esiintyy myös Tornion Lapissa, tämä nimi ei ole ollut käytössä pororaitioilla. Sen sijaan tästä ajankohdasta eteenpäin kirkonkirjoihin merkitään tyypillisiä pororaitioiden nimiä kuten Rasti, Marainen, Lango, Kuhmunen, Paljas, Leski, Riimi, Mella, Orbas ja Vettanen. Nämä nimet viittaavat Jukkasjärvelle ja Enontekiölle.²¹⁵ Kirkonkirjoihin on merkitty myös Mickel Siiri, mikä sukunimi on ollut käytössä Pohjois-Norjan tunturisaamelaisilla.²¹⁶ Rovaniemen alueella tilanne oli siis ilmeisesti se, että ensimmäiset pororaitiot saapuivat alueelle vasta noin 1700-luvun puolivälin tienoilla. Heitä tuli aluksi Tornionlaakson, myöhemmin myös Kittilän ja Sodankylän kautta.

²¹² Joidenkin Tornion Lapin porosaamelaiskujen osata tilanne on tietysti voinut olla sekin, että ne ovat alkujaan lähtöisin Tornion pitäjältä. Tällaiseen on viitattu sekä tutkimuksessa (Vahtola 1991, 126) että perimätiedossa (Paulaharju 1922:71). Tällaisen asian osoittaminen on tietysti hyvin vaikeaa. Ks. kuitenkin Vahtola (1991, 190), jonka mukaan Pirkkiössä oli Ponka (1561), joka sukunimi esiintyi myös Tornion Lapin lappalaisilla 1500-luvulla. Vahtolan mukaan Kainuunkylässä esiintyi myös lappalaisnimi Pokka. Kun sukunimiä aletaan merkitä veroluetteloihin, tulee sukunimi Pokka Siggevaaran maa- ja veronkantokirjaan vuonna 1693. Torniossa on vanha Kitin talo. Kitti-sukunimi (tai Kitty) tulee Siggevaaran veroluetteloon vuonna 1681. Pelkistä nimistä ei kuitenkaan voida vielä tehdä johtopäätöksiä. Sekä alkuperäisistä saamelaisista, että kristillisistä nimistä johdetut sukunimet ovat monissa tapauksissa saaneet alkunsa eri alueilla toisistaan riippumatta.

²¹³ Vuoden 1745 käräjillä käsiteltiin lappalaisen Antti Sarrion tekemisiä. Tässä yhteydessä todettiin, että hänellä oli ollut torppa Ounasjoella. Ahvenainen 1970, 63.

²¹⁴ Andersson toteaa, että palvelijoiden joukossa oli arvattavasti muitakin lappalaissyntyisiä, mutta he olivat pappien toimesta menettäneet alkuperäiset kansalliset nimensä, kun ne muistuttivat entisestä pakanuuden ajasta ja heidän sijastaan oli pantu pappien mielestä kristilliselle ihmiselle soveliaampia nimiä. Hän viittaa Rovaniemen kappalaisena vuosina 1737-1756 toimineeseen Gieselforssiin, jonka mukaan hyvin vanhana aikana Rovaniemi oli ollut pakanallisten lappalaisten asuttama ja että tällöin norjalaiset ja kainulaiset sekä venäjän karjalaiset olivat kiistelleet näiden lappalaisten verottamisesta. Kun karjalaisperäistä uudisasutusta asettui paikkakunnalle, lappalaisasutusta jäi vain pitäjän pohjoisosiin Ounas- ja Kemijokivarrelle. Hän myös toteaa, että kun myöhemmin, 1700-luvun loppupuolella muutamia lappalaisia muutti Rovaniemelle ja nämä ryhtyivät hoitamaan talollisten poroja, poronhoito harjoitettiin etupäässä Kemihaaran ja Ounasjoen kylissä eli nykyisen Rovaniemen pohjoisosissa. Hänen mukaansa "tällä tavoin poronhoito sai uudelleen alkunsa". Andersson 1915, 123, 196-197.

²¹⁵ Ks. myös Korttesalmi, joka mainitsee myös Stallin vuodelta 1758 sekä Turkin.

²¹⁶ Ks. Steen (1986, 290-291). Nimi on ollut käytössä Norjassa Kautokeinosssa, Karasjoella ym.

2.2.3.2 Kemin Lapin saamelaiset poropaimenet

Vuoden 1769 Kittilän käräjillä oli esillä juttu, jossa Pikkarainen-nimiseltä lappalaiselta oli varastettu poronmaitoa sekä lukitsemattomasta ahkiosta kaksi juustoa.²¹⁷ Kysymyksessä on ollut ilmeisesti Jukkasjärvellä syntynyt Johan Nilsson Pigga (Pikkar Piccar), joka oli tullut kittiläläisten poronhoitajaksi.²¹⁸ Seuraavien vuosien käräjillä mainitaan useita lappalaisia pororaitioita:

Erick Leske mainittiin vuoden 1772 käräjillä Kittilän Alakylän asukkaitten poronhoitajana. Hänen ilmoitettiin tulleen vuoden 1770 keväällä.²¹⁹ Vuoden 1780 Kittilän käräjillä oli paikalla poronhoitaja Johan Påcka²²⁰ ja lappalainen Hindrik Riimi. Riimin todettiin myöhemmin olevan kotoisin Jukkasjärveltä.²²¹ Vuoden 1789 käräjillä lappalainen Johan Larsson Kyrö vaati korvausta vaimonsa Ella Riimin lainaamasta porosta. Samoilla käräjillä haluttiin kuulla todistajina lappalaista Jacob Olsson Mellaa ja tämän vaimoa Katharina Kuhmusta koskien erään poron omistusta. Paikalla oli myös lappalainen Nils Suikki.²²² Vuonna 1801 todetaan, että lappalainen Johan Sara oli kaksi vuotta aikaisemmin muuttanut Rovaniemelle.²²³ Vuoden 1801 Kittilän käräjillä oli kuultavana lappalainen Nils Thomasson Allas²²⁴ ja saman vuoden käräjillä leski Maria Rimi määrättiin erään toisen henkilön kanssa Riimin edesmenneen miehen lappalaisen Eric Pokan lasten Pehrin ja Henricin sekä Marian, Anna Sophian ja Ingridin holhoojaksi.²²⁵ Seuraavan vuoden käräjillä poroa koskevassa riidassa vastaajina olivat lappalainen Johan Pokka, tämän poika Hindrik Johansson, tyttäret Ingrid ja Christina Johansdotter sekä piika Anna Riimi.²²⁶ Saman vuoden käräjillä käsitellään Ylitornion käräjiltä siirrettyä juttua, jossa kuullaan todistajina mm. lappalainen Hindrich Lahtea ja tämän vaimoa Margaretha Jonasdotteria sekä lappalaista Michel Vettasta.²²⁷ Vuoden 1809 Kittilän käräjillä oli esillä juttu, jossa lappalainen Mårten Larssonia syytettiin poron teurastamisesta. Saman vuoden käräjillä mainittiin myös lappalainen Anders Suikki.²²⁸

Vuoden 1768 rippikirjaan on merkitty raitio Jonas ja vaimo Margeta.²²⁹ Marget Pokka on merkitty vuoden 1770 rippikirjaan. Johan Nilsson Piccara on siis ollut Kittilässä ainakin jo vuonna 1769 ja Eric Lesken ilmoitetaan tulleen 1770. Henrik Riimi on merkitty perheineen 1775 rippikirjaan. Leski ja Riimi ovat tulleet Jukkas-

²¹⁷ Kittilän käräjät 24.-25.2.1769 fol. 543-546v.

²¹⁸ Ks. Riihitammela 2011, 15. Nimi Piccara tulee ensimmäisen kerran esille Siggevaaran vuoden 1696 veroluettelossa.

²¹⁹ Kittilän käräjät 5.-7.3.1772 fol. 362-367.

²²⁰ Kittilän Lappi 11. - 13.3.1780. Vuoden 1784 käräjillä lappalainen Johan Jonsson Jufwa oli haastanut äitinsä, leski Margaretha Påckan. Asia koski kantajan 26 vuotta sitten kuolleen isän Jon Johansson Tallwikin perintöä. Vastaaja kertoo miehellään olleen vain kaksi lasta, yksi poro ja yksi ahkio. Kittilän Lappi 27. 2. - 1.3.1784. Lappi 7.

²²¹ Kittilän Lappi 16.-22.3.1805 Lappi 9.

²²² Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 2.-5.3.1798 fol. 567-630.

²²³ Kittilän Lappi 17.-19.3.1801 Lappi 9.

²²⁴ Kittilän Lappi 17.-19.3. 1801 Lappi 9.

²²⁵ Kittilän Lappi 17. - 19.3. 1801 Lappi 9. Ks. myös Kittilän Lappi 5. - 6.3. 1802 Lappi 9.

²²⁶ Kittilän Lappi 5. - 6.3. 1802 Lappi 9.

²²⁷ Kittilän Lappi 5. - 6.3. 1802 Lappi 9.

²²⁸ Kittilän käräjät 14-18.3.1809 fol. 145-217v.

²²⁹ Vuoden 1818 rovastin tarkistustilaisuudessa valitettiin, että poropaimen Juwa-vainajan pojat Niilo, Antti Juho, Pekka, Olli ja Mikko (Pokka) sekä Pehr Lango, joilla ei ole minäkäänlaista kristinopin taitoa vaan jotka oleskelevat metsissä ja erämaissa ylhäällä Ounasjokivarressa, lähellä Kittilän ja Sodankylän rajaa ja varastavat asukkaitten poroja. Andersson 1915, 124.

järveltä ja myös muiden ensimmäisten Kemin Lapin alueelle saapuneiden raitioiden nimet eli Pigga, Mella, Allas ja Vettanen viittaavat Jukkasjärvelle. Nimi Sara on ollut käytössä Jukkasjärvellä²³⁰ mutta myös Kautokeinosssa.²³¹ Myös Suikki-nimi viittaa Jukkasjärvelle, mutta Suikki-nimisiä lappalaisia on ollut myös Muoniossa ainakin jo 1720-luvulla. Myöhemmin 1800-luvulla Kittilässä on myös Kissa-, Vinturi- ja Nutti-nimisiä raitiolappalaisia. Mellan puolison nimi on Kuhmunen, joka viittaa Enontekiölle. Enontekiöltä on ilmeisesti lähtöisin myös Vasara-niminen raitio, joka on merkitty vuosien 1780 rippikirjaan.

Vuoden 1784 Sodankylän käräjillä oli esillä uudistilakatselmus, jossa lapinmies Hindrik Riimille oli syynätty uudistila Sattajoelle. Riimin uudisasutuksesta ei tullut kuitenkaan mitään, vaan hän luovutti uudistilan toisille.²³² Vuoden 1783 Kittilän käräjillä lappalainen Johan Johansson Pigga haki uudistilan perustamista Sammakkojärvelle. Perimätiedon mukaan tämä Kiistalan ensimmäinen uudisasukas olisi harjoittanut sekä maanviljelystä että poronhoitoa. Kuitenkin jo seuraavaa sukupolvea edustaneen Johan Pigga-Kiistalan perunkirjoituksesta käy selville, että ainakin karjanhoidolla oli perheen toimentulolle keskeinen merkitys. Poroja oli vain muutama.²³³ Uudistilojen perustaminen saattoi myös olla yhteydessä alueella tuolloin riehuneeseen pororuttoon. Vuonna 1784 kirjoitetaan, että Jukkasjärveltä, Tornion lapista tulleiden lappalaisten mukana pitäjään tullut porotauti on aiheuttanut poronhoidolle suurta vahinkoa.²³⁴

Sekä Tornionlaakson että Kemin Lapin raitioluettelossa esiintyy myös muutamia suomalaisia sukunimiä.²³⁵ Tällaisia henkilöitä ovat ainakin Mickel Kallo ja Mickel Hangasjärvi, Johan Kyrö sekä Henrik Honganniemi eli Äärelä.²³⁶ Kallon puoliso on kuitenkin Anna Ersdr Riekku, Hangasjärven Brita Anundsdotter Suikki, Kyrön Elin Riimi ja Honganniemen Margareta Johansdotter Pokka.²³⁷ Niissä tapauksissa, joissa ilmeisesti alkujaan suomalaista sukua oleva henkilö on merkitty raitioksi, kysymys näyttää olleen siitä, että naituaan saamelaisnaisen, hän on ryhtynyt harjoittamaan puolisonsa elinkeinoa.

Monet Kemin Lapin raitioista näyttävät tulleen Muonion ja Kolarin kautta Kittilään ja jatkaneen sieltä idemmäs. Vuosien 1790-1797 luetteloon on merkitty Sodankylän

²³⁰ Tingevaara 1742 maa- ja veronkantokirja.

²³¹ Steen 1986, 245.

²³² Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 5.3.1784 fol. 556-580. Ks. Joona 2006, 265.

²³³ Riihitammela 2011, 15, 40-46.

²³⁴ Åbo Tidningar 23/1784.

²³⁵ Paulaharju (1922, 71) olettaa, että myös Sieppi olisi alkujaan saamelaissuku. Oluf Thomasson Sieppi (1753-1812) on merkitty sekä talolliseksi että porolappalaiseksi Kerässiepiässä (Muonio, Kittilä). Isän puolen suku oli alkujaan lähtöisin Savosta (Matti Mämmi-Pynnöi s. 1569) ja tullut sieltä Turtolan kautta Muonioon. Olufin pojista Henrikin puoliso oli Helen Junkka, Johanin puolison Helenan vanhemmat ovat Anders Kitti ja Christina Aslakintytär samoin kuin hänen veljensä Zakariaksen puolison Annan. Kolmannen pojan Ollin puolison Margetin isä oli Johan Pokka ja äiti Margareta Riimi. Mattsin puolison Britan vanhemmat olivat Anund Sarre ja Inka Suikki. Mattsin pojan Johanin vaimo oli Kautokeinosssa syntynyt Anna Aslak (Wahlbergin muistiinpanot ja Paulaharju 1922, 73) Monet lapsista siis avioituivat saamelaisen kanssa. Sukunimi on ilmeisesti tullut uudistilan perustamisen kautta paikannimestä.

²³⁶ Suomalaiselta vaikuttava nimi ei välttämättä tarkoita, että henkilö olisi suomalaista sukua. Esimerkiksi Vettasen saamelaissuku on ilmeisesti saanut nimensä Vettasjärven mukaan (Siggevaara 1680). Kittilään tulleen Anders Johansson Piggan nimi on kirjoitettu vahvasti suomalaistaen muotoon Pikkarainen. Ks. Riihitammela 2011, 15.

²³⁷ Joona 2006, 267.

Sattasen kylään Henrik Riimi, Jacob Mella ja Nils Suikki perheineen. Kittilän rippikirjaan (1812-1824) merkityn Nils Suikin perheen kohdalle on merkitty, että he ovat raitioina Sompiossa. Myöhemmin 1850-luvulla perheen ilmoitetaan olevan Keminkylässä. Rippikirjoista löytyy myös mainintoja Kemijärvelle muuttaneista pororaitioista.²³⁸

Samaan aikaan kun ensimmäisiä raitioita saapui Kittilään ja Rovaniemelle, muutama perhe muutti talollisten poropaimeniksi Kuusamoon. Vuonna 1758 Kuusamoon muutti lappalaispariskunta (Mickel Mangi) Jukkasjärveltä, yksi perhe Tornioista ja yksi lappalaisvaimo Ylitorniolta (Maareta Joonaanntytär). Vuonna 1760 saapui yksi lappalaispariskunta Jukkasjärveltä (Nils Stolt) ja kaksi perhettä Ylitorniolta (Nils ja Lars Anundson perheineen). He muuttivat pois vuosina 1764-1765.²³⁹ Kuusamon pitäjänkuvauksessaan Elias Lagus kertoo, että lappalaiset palkattiin poropaimeniksi, koska alueella oli tuolloin paljon susia. Sen jälkeen, kun sudet oli hävitetty, saivat myös paimenet lopputilin. Laguksen mukaan varsinainen syy oli kuitenkin se, että raitiot lypsivät poroja. Paikallisen väestön mukaan tämä sai sekä vaatimet että vasat voimaan huonosti.²⁴⁰ Kuten edellä on todettu, Kemin Lapin metsäsaamelaiset eivät lypsäneet poroja.

2.2.3.3 Raitiojärjestelmän päättyminen

Anund Koffelo ja Per Orbas perustivat jo vuonna 1770 uudistilat nykyisten Ylitornion ja Rovaniemen rajalla sijaitsevan Palojärven rannalle. Heidän jälkeläisensä jatkoivat kuitenkin lappalaisraitiona. Perustetut uudistilat päättyivät suomalaisille.²⁴¹ Raitiolappalaisen Lars Siboran poika Josef perusti vuonna 1803 Leppänimen uudistilan Pellon Rattosjärvelle.²⁴² Uudistilasta huolimatta poronhoito säilyi keskeisenä toimeentulon lähteenä, ja alueella elää nykyäänkin tähän sukuun kuuluvia poronhoitajia.

Toinen poronhoidon säilyttänyt raitiosuku olivat Holsterit.²⁴³ Holsterit tulivat Norrkaitumista Luulajan Lapista ja ylittivät Tornionjoen Nuotiorannan kohdalta 200 poron kanssa vuonna 1831. He asuivat aluksi kodassa Kapustan alueella, mutta asettuivat myöhemmin Lohijärvelle.²⁴⁴ Myös Holsterit olivat raitiosuku, jonka poronhoito jatkui lähes sellaisenaan paikoilleen asettumisesta huolimatta. Nykyisen Ylitornion alueella sijaitseva Lohijärven paliskunta muodostui ensisijaisesti heidän harjoittamansa poronhoidon ympärille.²⁴⁵

²³⁸ Rovaniemen ja Kemin Lapin lappalaisraitioita on kuvannut yksityiskohtaisesti Korttesalmi 2007, 119-132.

²³⁹ Korttesalmi 2007, 91. Vuonna 1755 Kuusamon käräjillä mainitaan erään pororiidan yhteydessä Isak Riki ja Sigfrid Päckä-nimiset pororaitiot. Ks. Joonaa 2006, 262. Rick (Riek) ovat ensimmäisiä sukunimiä, jotka on merkitty sekä Siggevaaran ja Tingevaaran maa- ja veronkantokirjaan (vuonna 1669). Ks. kuitenkin T.I. Itkonen (I 1948, 95), jonka mukaan viimeiset lappalaisraitiot muuttivat pois vuonna 1771.

²⁴⁰ Lagus 1770 (1987), 55.

²⁴¹ Wahlberg 1976, 10.

²⁴² Portin 1822 (1967), 306.

²⁴³ Kuoksun (1999, 28) mukaan Ylitornion Holsterit polveutuvat Wuordno (Wondo)-suvusta, joka oli yksi suurimmista saamelaisuuista 1600-luvulla. Suvun kantaisällä Olof Larssonilla oli Perttisjärvi-niminen veromaa Jukkasjärven Siggevaarassa.

²⁴⁴ Holsterin sukututkimus s. 5.

²⁴⁵ Vuonna 1905 Lohijärven paliskunnan toisen poropaimenen Kaarlo Holsterin alue oli Tengeliöjoen eteläpuolella ja hänellä oli paimennuksessaan lähes tuhat poroa. Korttesalmi 2007, 320. Paliskuntien perustamista edeltäneestä lappalaisraitioiden poronhoidosta kertoo myös vuodelta 1907 oleva Rovaniemen ”Poikajärven eli Alasuikin paliskunnan” ohjesääntö.

Myös Kittilästä tulleet Pokat toimivat pitkään talollisten poropaimenina. Suku on kuitenkin ilmeisesti alkujaan Jukkasjärveltä. Tähän viittaisi ainakin se, että Pokka-nimisiä porolappalaisia on merkitty Jukkasjärven veroluetteloihin jo 1600-luvulla. Johan Pokka muutti perheineen Kittilästä Sodankylän ja Rovaniemen rajalla sijaitsevalle Niesijärvelle.²⁴⁶ Hänen jälkeläisiään muutti Rovaniemen nykyisen kuntakeskukseen eteläpuolelle Muurolaan, jossa he toimivat talollisten poronhoitajina. Osa poronhoitajiksi tulleista lappalaista saapui alueelle varsin myöhään. Porolappalainen Piera Unga muutti Karessuvannosta pororaitioksi Turtolan Orajärvelle 1890-luvulla.²⁴⁷

Kirjallisuudessa on todettu, että Tornionlaaksossa oli vielä 1860-luvulla 20-30 pororaitiota, jonka jälkeen he vähenivät, lopulta suomalaistuen.²⁴⁸ Mainittu ajankohdasta on mahdollisesti yhteydessä vuonna 1858 annettuun Lapinmaan henkikirjoitusta koskevaan keisarilliseen kirjeeseen. Tässä kirjeessä määrättiin, että lappalaiselinkeinojen harjoittajiksi voitiin tämän jälkeen merkitä vain Utsjoen, Inarin ja Enontekiön seurakunnissa asuvia henkilöitä. Sen sijaan sellaiset saamelaisperheet (lappfamiljer), jotka työskentelevät eteläisimmissä seurakunnissa talollisten poropaimenina, tuli merkitä palvelusväkeen kuuluviksi.²⁴⁹ Lappalaisia ei enää tämän jälkeen voinut merkitä kirkonkirjoihin omana ammattiryhmänään.²⁵⁰ Kirkonkirjoja tarkastelemalla asia näyttää siltä, että lappalaisia poropaimenia ei enää ollut.

Eteläisessä Torniolaaksossa kehitys johti kuitenkin myös itse poronhoidon päätymiseen. Vielä vuosien 1750-1762 Alatornion rippikirjassa on erillinen luettelo otosikolla 'lapparna'. Luetteloon on merkitty 20 perhettä. Alueen poronhoito näyttää kuitenkin loppuneen 1800-luvun alkuun tultaessa. Alatornion ja Karungin perunkirjoista vuosilta 1797-1810 ei löydy yhtään merkintää poroista.²⁵¹ Deutsch kirjoittaa vuonna 1815, että Tornionjokivarressa porot ovat aina lappalaisten hoidossa ja esimerkiksi Ylitorniolla joka viides talollinen omistaa 10-20 poroa. Poronhoitoa ei kuitenkaan hänen mukaansa harjoiteta sillä alueella, joka sijaitsee 14-15 peninkulman etäisyydellä rannikosta.²⁵² Kortesalmen mukaan 14-15 silloista peninkulmaa tarkoittaisi 70-75 kilometriä.²⁵³ Hän viittaa myös samalta ajalta olevaan tietoon, jonka mukaan Alatorniolla ei poroja pidetty lainkaan ("Renar hålles icke"). Vuodelta 1833 olevassa Carl Böckerin tilastossa luetellaan porojen määriä muiden jokivarren pitäjien alueilta mutta Karungissa ja Alatorniolla poroja ei ilmoiteta lainkaan.²⁵⁴

Kortesalmi tekee näistä tiedoista sen johtopäätöksen, että poronhoitoa ei enää harjoitettu tällä alueella 1800-luvun alkupuolella. Hän viittaa myös siihen, että

²⁴⁶ Niesijärvelle muutti myös Orbus-nimisiä lappalaisraitioita nykyisen Ylitornion ja Rovaniemen rajalla sijaitsevalta Airijärveltä. Ks. Pokka 1999 ja Peura 1985, 120. Rovaniemen ja Ylitornion lappalaisraitioista ks. Kortesalmi 2007, 129-132.

²⁴⁷ Myöhemmin Turtolaan muutti myös Pieran poika Antti. Poromies 2/1932, 27-28.

²⁴⁸ Suomenmaa IX.2, 241.

²⁴⁹ Kejsersl. bref till Guvernören i Uleaborgs län, med föreskrifter angående mantalsskrifningar och nybyggesutsyningar i Lappmarken, den 3 December 1858.

²⁵⁰ Ylitornion Lohijärvellä asuneen raitiolappalaisen Lars Holsterin kohdalla on vielä vuonna 1856 merkintä "raidlapp" mutta vuonna 1861 "inhyses" ja myöhemmin torppari. Holsterin sukututkimus s. 4.

²⁵¹ Kortesalmi 2007, 113.

²⁵² Deutsch (1814) 1970, 504.

²⁵³ Kortesalmi 1996, 45.

²⁵⁴ Kortesalmi 2007, 113.

vuonna 1898, jolloin maaherra kuulutti senaatin päätöksen poropaliskuntien perustamisesta, tätä kuulutusta ei tarvinnut julkaista Alatornion, Karungin eikä myöskään Kemin kirkoissa.²⁵⁵ Alatornio ja Karunki eivät ole tämän jälkeenkään kuuluneet poronhoitoalueeseen.²⁵⁶

Keskisessä Tornionlaaksossa poronhoito sen sijaan jatkui. Wathen kirjoitti vuonna 1858, että Ylitornion Tengeliössä yksi ja toinen talollinen omisti pienen määrän poroja, jotka on yhteisesti uskottu alueella ”nomadiseeraavan” lappalaisperheen hoitoon.²⁵⁷ Ylitornion Lohijärvellä raitiolappalaisiksi oli vielä tuolloin merkitty Oluf ja Jonas Holster, joita Jonaksen mukaan kutsuttiin myös ”jounilaisiksi”.²⁵⁸ He hoitivat myös Raanujärven talollisten poroja järven eteläpuolella. ”paanilaiset” taas huolehtivat porojen paimentamisesta Raanujärven ja Mäntyjärven välisellä vedenjakaja-alueella.²⁵⁹

Kolarin kaikki porot hoidettiin vielä vuonna 1894 neljässä paimennuskunnassa, joista kolme oli lappalaiskotakuntia.²⁶⁰ Vuonna 1912 Kolarin paliskuntaan oli merkitty lappalainen Heikki Unga. Kolarin yläpaliskunnassa itselliseksi ja poropaimeniksi oli merkitty Kalle ja Tuomas Suikki sekä Luurens Gardin.²⁶¹

Vuosisadan vaihteeseen tultaessa tilanne oli kuitenkin se, että raitiojärjestelmä oli menettänyt pitkälti merkityksensä. Turtolan Pellon kylässä todettiin vuonna 1902 että ”ennen paimennettiin poroja kesälläkin kun paimenina oli lappalaisia, jotka itsekin asuivat porojen elopaikoilla sydänmailla”. Poroluvun todettiin myös vähentyneen sen jälkeen, kun ”poronhoito on jäänyt lantalaisten hoteille”.²⁶² Raitioiden tilalle tulivat paikallisten poronomistajien muodostamat paliskunnat. Poronhoito saattoi tästä huolimatta säilyä vanhalla pohjalla. Ylitornion Meltosjärven ja Rovaniemen Männyn paliskunnissa poroja paimennettiin ympäri vuoden, lypsettiin ja tehtiin juustoja ainakin vielä 1880-1890-luvulla.²⁶³ Raanujärven paliskunnassa poroja lypsettiin vielä 1920-luvulla.²⁶⁴

Yksittäiset lappalaisraitiot saattoivat kuitenkin jatkaa vanhaa elämäntapaa hyvinkin myöhäiseen ajankohtaan. Vuonna 1908 julkaistussa varsin yksityiskohtaisessa kertomuksessa Nervander kertoo vierailustaan Fredrik Suikin lapinkodassa Kolarissa. Ner-

²⁵⁵ Kortessalmi 2007, 113.

²⁵⁶ PoronhoitoL 239/32 1 § ja PoronhoitoL 848/90 1 §.

²⁵⁷ Kortessalmi 2007, 116.

²⁵⁸ Holsterin sukututkimus, 2.

²⁵⁹ Entiseltä poromieheltä Antero Uusitalolta 3.2.2003 saatu tieto. Vuoden 1855 Ylitornion rippikirjaan on merkitty ”lappen Pål Pählsson Paani”.

²⁶⁰ Savolainen 1984, 28.

²⁶¹ Ks. myös Kortessalmi 2007, 118, jossa Muonion poronhoitajina vuosisadan vaihteessa mainitaan paitsi Suikkea ja myös Vasara, Marakat ja Salmijärvi (Sieppi).

²⁶² Samana vuonna todetaan Ylitorniolla, että ”ennen kun poronhoitajana oli eräs lapinmies Jooni eli Holster, paimennettiin poroja kesälläkin ja hän asuikin sydänmaissa”. Mutta nyt ovat ajoporoitkin kaiken kesät veitallaan (irti) ja tekevät vahinkoa, kun raitiot eivät näe niistä mitään vaivaa. Kolarissa todettiin, että kun porojen paimentaminen tuli lantalaisten huostaan, jotka olivat ”siihen toimeen taipumattomat”, oli paimennus käynyt aina huonommaksi. Kortessalmi 2007, 116-117.

²⁶³ Kortessalmi 2007, 116. Poromies 4/1953.

²⁶⁴ Poropaimen Isak Pokka kertoi vuonna 1953, että kun lypsettävänä oli 400-500 vaadinta, merkittiin lypsetty vaadin panemalla sen sarviin erityinen merkki. Porokoiria oli aina yhdessä tokassa 4-5. Poromies 4/1953. Poroja lypsettiin Jyppyrässä Raanujärven pohjoispuolella vielä 1920-luvulla yhtäjaksoisesti kolmekin viikkoa ja tehtiin juustoja. Viimeistä kertaa poroja lypsettiin Raanujärven paliskunnassa Palorovan aidalla 1950-luvulla. Antero Uusitalolta 3.2.2003 saatu suullinen tieto.

vanderin mukaan viisihenkinen perhe puhui keskenään "taipuista, sointuvan kaunista äidinkieltään". Alueella oli tuolloin myös muita lapinkodassa asuvia saamelaisperheitä.²⁶⁵

Raitiolappalaisten käyttämä lapinkieli, joka oli pohjoissaame, säilyi myös varsin pitkään. Vuoden 1999 saamelaiskäräjävaaleissa eräs Vasaran sukuun kuuluva poromies haki oikeutta tulla merkityksi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon sillä perusteella, että hänen vuonna 1984 kuollut isänsä ”puhui ainakin lapsuutensa ja nuoruutensa aikana saamen kieltä sekä perhepiirissä että poronhoitotöissä” ja että tämä kielitaito oli perua hakijan isoisältä, joka eli koko elämänsä poromiehenä ja ”puhui täydellistä saamen kieltä varsinaisena kielenään”.²⁶⁶ Ylitornion Lohijärvellä poroja raitioineen Oluf Holsterin puoliso Lisa Olsdoter Nuorikosta todetaan, että hän osasi huonosti suomea ja puhui mieluummin lappia. Ilmeisesti lapinkieltä käytettiin myös perhepiirissä, koska heidän tyttärensä, vuonna 1950-luvulla kuolleen, Katariina Holsterin kerrotaan puhuneen lapinkieltä.²⁶⁷

Nykyisen Ylitornion ja Pellon kuntien rajalla, Raanujärvellä syntyneen Isak Pokan (1873-1965) isä Johan oli syntynyt vielä lapinkodassa Muurolan Louevaarassa. Äitinsä puolelta Isak oli Sipora-Leppäniemen lapinsukua Pellon Rattosjärveltä.²⁶⁸

²⁶⁵ Nervander 1908, 131-135.

²⁶⁶ Hänellä oli myös isänsä kielitaitoa koskeva kirjallinen todistus vuonna 1921 syntyneeltä kolarilaiselta poromieheltä. KHO 27.9.1999 t. 3831. Kolarin ja Muonion alueella puhutusta saamen kielestä ja kielen puhujista, ks. Rasmussen 2008, 59-62

²⁶⁷ Holsterin sukututkimus, 5.

²⁶⁸ Pokka 1999, taulut 10 ja 17. Ks. myös Andersson 1915, 123.

Ruotsin puolella lappalaisraitojen käyttö poronhoidossa jatkui pitkälle 1900-luvulle. Ernst Mankerin vuosina 1930-1950-luvulla keräämä aineisto sisältää valokuvia, joissa saamelaiset pororaitiot asuvat liikuteltavissa kangaskodissa, lypsävät poroja ja valmistavat juustoja poronmaidosta.²⁶⁹ Lapinrajan eteläpuolella harjoitettava, raitiojärjestelmään perustuva poronhoito sai lainsäädännöllisen vahvistuksen vuoden 1928 poronhoitolaissa, jonka 57 §:n mukaan Tornion- ja Kalixjokien jokilaaksoissa vain lappalaisella (lapp) oli oikeus harjoittaa poronhoitoa. Lappalaisella tarkoitettiin henkilöä, joka oli lappalaista syntyperää (lapsk härstamning) Hänellä oli oikeus hoitaa paitsi omia, myös ei-saamelaisen väestön omistamia poroja. Poroja saattoivat siis omistaa muutkin kuin saamelaista syntyperää olevat henkilöt. Tällaisen henkilöiden poromäärä oli kuitenkin rajoitettu kahteenkymmeneen poroon.²⁷⁰ Lainsäädännöllä siis vahvistettiin käytäntö, jota näissä jokilaaksoissa oli harjoitettu satojen vuosien ajan.

3. Yhteenveto

Edellä on tarkasteltu sellaisia historiallisia tapahtumia, joilla on joko suora tai välillinen yhteys saamelaisiin koskeviin oikeudellisiin kysymyksiin. Tällaisia kysymyksiä ovat saamelaisten ja suomalaisten vanhimmat tiedetyt asuinalueet nykyisen Pohjois-Suomen alueella, suomalainen uudisasutus, eri saamelaisryhmät ja näille ryhmille tyypilliset elinkeinot ja maankäyttömuodot.

Aluekysymyksen eräänä lähtökohtana oli sen selvittäminen, mitä voitaisiin pitää sellaisina alueena, jossa *ylimuistoiseen nautintaan* perustuvat saamelaisten maaomakeudet voisivat tulla kysymykseen. Lähtökohtana oli määritellä alue, jota saamelaisten tiedetään asuttaneen ensimmäisenä ja jolle suomalaiset uudisasukkaat ovat saapuneet vasta myöhemmin. Saamelaisilla tarkoitettiin tässä yhteydessä sitä, että henkilö oli saamelaista sukua ja hän sai toimeentulonsa saamelaiselinkeinoista, erityisesti poronhoidosta.

Tällä tavoin määriteltynä rajauksen piiriin jäivät ensinnäkin lapinkylien alueina tunnetut alueet. Toisaalta nämä kriteerit eivät toteudu varsinaisessa Tornionjokivarressa Pohjanlandin rannikon ja Pellon välisellä alueella eikä myöskään Kemijokivarressa aina Rovaniemen korkeudelle asti.

Ounasjokivarren pysyvän suomalaisasutuksen synty on mahdollista dokumentoida. Tiedetään, milloin ensimmäiset uudistalot on perustettu jokivarteen. Sama koskee myös Rovaniemen kuntakeskuksen pohjoispuolista Kemijokivartta aina Kemijärvelle asti. Kemijärven pysyvän suomalaisasutuksen oletetaan syntyneen 1630-luvulla.

Vaikka moni asia viittaa siihen, että myös saamelaiset ovat olleet myös nykyisen Rovaniemen pohjoisosan ja Kemijärven alueen ensimmäisiä asukkaita, tästä saamelaisasutuksesta on jäänyt vain vähän tietoja. Kemijärvellä alueen metsäsaamelainen asutus on päättynyt viimeistään siinä vaiheessa, kun suomalaiset uudisasukkaat aset-

²⁶⁹ Manker 1968, 33-72.

²⁷⁰ Manker 1968, 242-245.

tuivat alueelle. Tämän jälkeen lapinkylien lappalaisilla oli ainoastaan oikeus kalastaa Kemijärvenssä määrättyinä aikana vuodesta. Tämä kalastusoikeus tosin säilyi aina 1800-luvun alkuun asti.

Toisaalta ainakin Rovaniemeltä on löydettävissä yksittäisiä metsäsaamelaisia sukunimiä. Nämä nimet löytyvät kuitenkin talojen palvelusväen joukosta. Vaikka onkin hyvin todennäköistä, että myös nykyisen Rovaniemen pohjoisissa asuneiden metsäsaamelaisten elämäntapa on ollut vastaavanlainen kuin millaisena se myöhemmin tunnetaan pohjoisempina, Kittilän ja Sodankylän alueilla, heidän harjoittamastaan elinkeinosta ei ole säilynyt juurikaan tietoja. Noin 1700-luvun puolivälistä alkaen Rovaniemelle alkaa saapua saamelaisia poronhoitajaperheitä.

On katsottu, että metsäsaamelaist olivat myös Tornionlaakson alkuperäisiä asukkaita. Tällaisesta voi löytää myös yksittäisiä viitteitä. Kuitenkin siinä vaiheessa kun yksittäiset saamelaist tulevat 1600-luvulla esille asiakirjojen sivuilta, heidän elinkeinonsa muistuttaa läheisesti tunturialueen poronhoitajien elinkeinoa. Toimeentulon perusta oli poroissa, jotka olivat jatkuvassa paimenuksessa ja joita myös lypsettiin. Lisäksi hoidettiin suomalaisten talollisten omistamia poroja, mutta myös metsästettiin ja kalastettiin, mitä löytyy mainintoja kirjallisuudesta.²⁷¹ Lappalaisraitiot saivat myös täydennystä erityisesti nykyisen Ruotsin Lapin alueelta muuttaneista tunturisaamelaisista. Tämä voi selittyä aikakin osittain sillä, että niinkin etelässä kuin Ylitorniolla ja Pellossa lapinraja ja tunturialue sijaitsee vain noin sadan kilometrin päässä Tornionjoen länsipuolella.

Suomalainen talonpoikaisasutus oli pitkään pelkästään jokivarsiasutusta Tornion-Muonionjokivarressa ja kesti pitkään ennen kuin uudisasutus alkoi levitä varsinaisen jokivarren ulkopuolelle. Nykyisen Ylitornion, Pellon, Kolarin ja Muonion alueella näin alkoi tapahtua varsinaisesti vasta noin 1700-luvun puolivälissä lähtien.

Lappalaisraitioden harjoittama poronhoito säilyi pitkään elinvoimaisena erityisesti Tornionlaaksossa. Toisaalta, vaikka lappalaisia pororaitioita on merkitty myös Alatornion rippikirjoihin 1700-luvun puolivälissä, poronhoito varsinaisena elinkeinona loppui ilmeisesti tällä alueella 1800-luvun alkuun tultaessa.²⁷²

Keskeinen syy siihen, minkä vuoksi raitiosaamelaist säilyivät omana ryhmänään aina 1900-luvun alkuun, oli heidän harjoittamansa elinkeino. Toisin kuin metsästyksestä ja kalastuksesta pääasiallisen toimeentulonsa saaneiden metsäsaamelaisten, pororaitioden oli mahdollista sovittaa elinkeinonsa alueelle muuttaneiden suomalaisten uudisasukkaitten harjoittaman maanviljelyksen ja karjanhoidon kanssa.

²⁷¹ J. Fellman 1906 (III), 516; Tuisku 1985, 121 ja Holsterin sukuselvitys, 5.

²⁷² Alatornion asutuksesta ks. Vahtola 1991, 179-211.

LAPINMAAN JA MAASEUDUN VÄLINEN RAJA ELI LAPINRAJA

Nykyistä Suomen ja Ruotsin pohjoista aluetta halkoneella lapinrajalla (lappmarksrå) tarkoitettiin rajaa, joka erotti toisistaan Ruotsin valtakuntaan kiinteästi kuuluneet Perämeren rannikkopitäjät, kunkin pitäjän kohdalla sijaitsevasta samannimisestä Lapista (hallinnollinen raja). Joissain yhteyksissä lapinrajalla on voitu kuitenkin tarkoittaa myös suomalais-ruotsalaisen väestön asuinalueen pohjoisrajaa ennen vuoden 1673 asutusplakaatin antamista (väestöraja). On myös katsottu, että lapinraja oli nautintaraja tai että se erotti toisistaan kaksi erilaista maankäyttö- ja kiinteistöjärjestelmää (maankäytöllinen raja). Koska Lapinmaassa maksettiin erityistä maaveroa eli lapinveroa, lapinraja voidaan nähdä myös erilaisten verojärjestelmien välisenä rajana (verotuksellinen raja).

Yleensä puhutaan yhdestä Lapinmaan rajasta, mutta toisinaan myös useista lapinrajoista. Kysymys ei ole siitä, että samanaikaisesti olisi ollut olemassa useita lapinrajoja, vaan siitä, että Lapinmaan ja muun valtakunnan välisen rajan sijainti ei ole välttämättä ollut sama kaikkina aikoina. Eräänlaisena lähtökohtaoletuksena on pidetty sitä, että lapinraja on suomalaisasutuksen paineesta siirtynyt aikojen kuluessa pohjoiseen ja itään. Ei ole kuitenkaan selvää, missä raja on sijainnut keskiajalla tai 1500-luvulla tai onko mitään yhtenäistä rajalinjaa ylipäätään vielä tuolloin ollut olemassakaan.

Kyösti Julkun tutkimusten ansiosta Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välisen lapinrajan sijainti tiedetään 1600-luvun jälkipuolen tilanteessa.²⁷³ Myöhemmin, 1750-luvulla, lapinrajan sijainti määriteltiin virallisessa maanmittaustoimituksessa koko nykyisen Pohjois-Ruotsin alueella. Tämä toimitus ulottui myös nykyisen Suomen alueelle, jossa raja käytiin silloisen Tornion pitäjän sekä Suontavaaraan, Peltojärveen ja Kittilän lapinkyliin kuuluneiden alueiden välillä.

Oma kysymyksensä on myös se, miksi lapinraja menetti merkityksensä nykyisen Suomen alueella. Asia on kiinnostava muun muassa sitä taustaa vasten, että toisin kuin Suomessa, Ruotsin puolella lapinraja on edelleen olemassa ja sillä on myös maankäyttöön liittyviä oikeusvaikutuksia.

Lapinrajan maankäyttöön liittyvä oikeudellinen merkitys liittyy ensisijaisesti siihen, että lapinrajan pohjois- ja itäpuolella maa- ja vesialueiden käyttö oli varattu pääsääntöisesti lapinkyliä asuttaneille saamelaisille. Tilanne oli tämä erityisesti ennen vuoden 1673 asutusplakaatin antamista, mutta tämän jälkeenkin saamelaisilla säilyi

²⁷³ Ks. Julku 1968 passim. sekä Julku 1991, 36-40.

rajan pohjoispuolella erityinen oikeus määrättyihin maa- ja vesialueen käyttömuotoihin.

Tämän tutkimuksen näkökulmasta kysymys on kuitenkin ensisijaisesti siitä, että lapinraja muodosti myös lapinkylien etelärajan. Ne alueet, joilla saamelaisilla on katsottu olleen erityisiä maa- ja vesioikeuksia, sijaitsivat nykyisen Pohjois-Suomen alueella tämän rajan pohjois- ja itäpuolella. Jotta tiedettäisiin, mihin alueisiin esimerkiksi lapinkylien käräjillä esiin tulevat saamelaisten erityiset kiinteistöoikeudet kohdistuivat, tulee myös tietää, missä tämä alueen eteläraja nykyisen Pohjois-Suomen alueella sijaitsi.

1. Vanhin lapinraja

1.1 Lapinraja Tornionjoen vesistöalueella

Aikaisemmassa tutkimuksessa on katsottu, että rannikon talonpoikaisasutuksen ja Lapinmaan välillä olisi ollut olemassa erityinen rajalinja jo keskiajalla. Virrankoski olettaa, että Lapin raja on määrätty joskus 1400- tai 1500-luvuilla.²⁷⁴ Myös Luukko pitää todennäköisenä, että jo keskiajalla olisi sovittu tai määrätty, mitkä järvet (Tornionjoen vesistöalueella) kuuluivat lappalaisille, mitkä suomalaisille.²⁷⁵

Keskiajalta (1430) säilyneessä yksittäisessä Pellon kylän rajoja koskevasta tuomiosta todetaan, että Pellon rajat olivat Patakoski ja Sorva. Julkun mukaan Sorva, joka muodosti Pellon pohjoisrajan, tarkoittaa Tornionjoessa sijaitsevaa nivaa, joka sijaitsee noin viisi kilometriä nykyisestä Pellon taajamasta pohjoiseen. Julku tekee tässä myös sen johtopäätöksen, että tätä on pidettävä varhaisimpana tunnettuna ja myös eteläisimpänä Tornion pitäjän ja Tornion Lapin välisenä rajana.²⁷⁶ Ajankohta ja rajapaikan sijainti huomioiden asia voi olla hyvinkin näin. On kuitenkin otettava huomioon, että päätöksessä ei nimenomaisesti todeta, että kysymys olisi Tornion pitäjän pohjoisrajasta, jonka pohjoispuolelta olisi alkanut Lapinmaa, mutta tällainen johtopäätös voidaan tehdä tietysti siitä, että Pello oli vielä tuolloin ja pitkään tämän jälkeenkin Tornion pitäjän pohjoisin kylä.

Vanhin tiedossa oleva asiakirjatieto lapinrajasta nykyisen Suomen alueella löytyy vuoden 1549 Tornion pitäjän käräjiltä. Kyseisen vuoden käräjillä sakotettiin eräitä Tornionjokivarren talonpoikia siitä, että nämä olivat kalastaneet Lapin rajan sisäpuolella ilman lappalaisten lupaa.²⁷⁷ Tuomion saivat Dauitt-niminen mies Juoksengista²⁷⁸ ja kuusi muuta Matarengista, Alkkulasta, Turtolasta, Päckilästä ja Haapakylästä ole-

²⁷⁴ Virrankoski 1973, 508. Tässä yhteydessä hän tarkoittaa Kemin pitäjän ja Kemin Lapin rajaa.

²⁷⁵ Luukko 1954, 159. Myös Vahtola (1982, 141) yhtyy tähän käsitykseen, mutta jatkaa: "Tältä pohjalta syntyi ja vähitellen vakiintui käsitys ns. lapinrajasta, jonka pohjoispuolella oleviin järviin ja riistamaihin lappalaisilla oli loukkaamaton oikeus ja jonka pohjoispuolella lapinkylät sijaitsivat".

²⁷⁶ Julku 1975, 29-30. Samoin Julku 1991, 27

²⁷⁷ "...haffua giortt för fiske inna Lappe råå uthan lappanes Låff och minne".

²⁷⁸ Tornion lapin pirkkalaisista vuodelta 1553 olevassa luettelossa mainitaan mm. Dauith (D. Persson) Juoksengista. Nordlander 1907, 101.

vaa talonpoikaa. Päätöksestä ei käy selville, missä tuomitut olivat kalastaneet, mutta vuosien 1553-1554 veroluettelossa on lueteltu ne järvet, joissa mainitut henkilöt tuolloin kalastivat. Muiden luvatta Lapissa kalastaneiden talonpoikien kalajärvet sijaitsivat tuolloin pohjoisempana, mutta Dauitt-nimisen miehen kalajärvet olivat Pasma- ja Venejärvi nykyisen Kolarin kunnan alueella.²⁷⁹ Jos oletetaan, että hän olisi kalastanut tällä alueella myös muutamaa vuotta aikaisemmin ja häntä olisi sakotettu kalastamisesta tällä alueella, tämä voisi tarkoittaa sitä, että lapinraja olisi vielä tässä vaiheessa sijainnut nykyisen Kolarin eteläosassa sijainneen Pasmajärven etelä- tai länsipuolella. Asia ei ole välttämättä näin mutta saman talon väki kalasti normaalisti vuodesta toiseen samoja järviä.

Voidaan myös kysyä, minkä vuoksi heitä sakotettiin juuri tuolloin, kun tiedetään, että talonpojat olivat kalastaneet näillä alueilla jo paljon aikaisemminkin. Ajankohta on kuitenkin yhteydessä eräisiin tuolloin annettuihin määräyksiin. Vuonna 1543 Ångermanlannin ja Uumajan pitäjäläisille lähettämässä kirjeessä Kustaa Vaasa kieltää Lapin rajan lähellä asuvia talonpoikia (”där inemot lappegränsen”) loukkaamasta lappalaisten metsästysoikeutta.²⁸⁰ Vuonna 1551 annetulla kuninkaallisella kirjeellä turvattiin lappalaisille muun muassa oikeus kiinteään omaisuuteen, ja toisella samana vuonna annetussa kirjeessä kiellettiin Norrbottenissa asuvia pirkkalaisia ja maakauppiaita tekemästä lappalaisille haittaa heidän yksityisillä maillaan ja kalavesillä.²⁸¹

Ajankohta voisi siis viitata siihen, että talonpoikien rankaiseminen oli yhteydessä Kustaa Vaasan toimesta annettuihin saamelaisten suojaamiseen liittyviin määräyksiin. Tähän ajankohtaan liittyy kuitenkin myös verotukseen liittyvä muutos. Kyseiseen ajankohtaan asti lappalaisten verotusoikeus oli kuulunut pirkkalaisille.²⁸² Kun pirkkalaiset olivat siihen asti maksaneet kruunulle kiinteää korvausta lappalaisten verotusoikeudesta, kruunulla ei ollut tarvetta kiinnittää huomiota lappalaisten elinkeinojen turvaamiseen. Kruunun intressi lappalaisten elinkeinojen suojaamiseen syntyi vasta siinä vaiheessa, kun lappalaiset alkoivat maksaa veroa suoraan kruunun verovoudeille.

Moni asia viittaa siihen, että lapinraja olisi ollut Tornionjokivarressa vielä 1500-luvun puolivälissä nykyisten Pellon ja Kolarin kuntien rajalla. Jacob Fellmannin mukaan vuoden 1575 tienoilla lapinraja sijaitsi varmuudella huomattavasti etelämpänä kuin myöhemmin. Hän katsoo, että lapinraja sijaitsi aikaisemmin nykyisen Kolarin eteläosan korkeudella sijaitsevan Kögäsen alapuolella.²⁸³ Ilmeisesti rajan katsottiin sijaitsevan tällä kohdalla vielä myöhemminkin. Ravennalainen pappi Francesco Negri matkusti Skandinaviassa vuosina 1662-1666. Tällöin hän matkusti myös Tornionjokea myöten Svappavaaraan. Tätä matkaa kuvaavassa ker-

²⁷⁹ Ks. kuitenkin Kuoksu (2010, 23), jonka mukaan juoksenkilainen talonpoika ja pirkkamies David Persson kalasti vuonna 1554 Pasmajärveä ja Venejärveä. Kyseinen Pasmajärvi sijaitsi kuitenkin Kuoksun mukaan Jukkasjärvellä.

²⁸⁰ Göthe 1929, 30-31 ja Olofsson 1962, 287.

²⁸¹ Konung Gustaf den förstes registratur 1551, 331-334.

²⁸² Isak Fellmannin (1915, XLVI) mukaan uusi käytäntö ei kuitenkaan tullut käyttöön yhtä aikaa kaikissa Lapinmaissa. Luulajan ja Piittimen Lapinmaissa kruununvouti oli ilmeisesti kantanut verot jo vuonna 1549, mutta ei vielä Torniossa. Kuitenkin, myös tämän veron kantamisessa oli tapahtunut muutoksia. Lapinveroa koskeneista uudistuksista vuosilta 1552-1554, ks. Olofsson 1962, 316-319 ja Stecktzén 1964, 332-341.

²⁸³ J. Fellman 1906 (III), 506-507. Vrt. Vahtola 1982a, 126. Fellmannin kuvauksen tulkinnasta, ks. myös Peräpohjalainen 143/1916 (G. A. Andersson).

tomuksessaan hän toteaa, että Köngäs on "suomalaisten ja lappalaisten rajalla".²⁸⁴ Kun norjalainen Schnitlers keräsi vuonna 1745 tietoja alueiden käytöstä, Enontekiön saamelaiset kertoivat hänelle, että Muonionniska on vanhoina aikoina kuullut lappalaisille.²⁸⁵ Vielä voidaan mainita englantilainen Clarke, joka matkusti kesällä 1799 Tornijokea myöten Enontekiölle. Hänen matkakuvaksessa kerrotaan, että koski, josta ruotsalaiset käyttävät nimitystä *Utmoiks*, mutta suomalaiset nimeä *Lappea*, "on ilmeisesti vanha Tornion Lapin rajapaikka".²⁸⁶ Kysymys täytyi olla perimätiedosta, jonka Clarke oli kuullut paikallisilta asukkailta.

Vuonna 1571 Kuningas Juhana III antoi Tornion pitäjämäiselle Olof Olsson-nimiselle talonpojalle avoimen kirjeen, jolla hän sai harjoittaa kalastusta Muoniojoessa ja joen ympärillä sijaitsevilla järvillä, sitä vastaan, että hän maksaa tästä kalastuksesta verona kaksi tynnyriä suolattuja siikoja.²⁸⁷ Vuonna 1584 Juhanan antamassa turvakirjeessä kielletään Tornion talonpoikia ja muita häiritsemästä Suontavaaran kylän lappalaisia heidän tiluksillaan, jotka sijaitsivat heidän *Sonkamuoatkassa olevan rajan sisäpuolella* Lapinmaassa.²⁸⁸ Tämä on ensimmäinen tieto siitä, että lapinraja sijaitsi Sonkamuoatkassa. On siis mahdollista, että rajapaikka siirtyi alemmaksi, jostain Pellon ja Kolarin rajoilta nykyisen Muonion ja Enontekiön rajalle siitä syystä, että Juhana III:n vuonna 1584 antamassa päätöksessä todetaan näin.²⁸⁹ Tämä ei kuitenkaan välttämättä liity siihen, että Muonion tärkeimpien vesialueiden käyttö oli tätä aikaisemmin kuninkaan päätöksellä vahvistettu Olli Ollinpojalle, koska Kuningas oli myöntänyt vastaavanlaisen oikeuden samoihin aikoihin myös nykyisen Enontekiön alueelle.²⁹⁰

On ilmeistä, että varhaisessa vaiheessa lapinrajan sijainti oli tiedossa vain suurten jokien kohdalla. Kirjallisuudessa on pidetty mahdollisena, että rajan sijainti oli alkuaan määrätty vain varsinaisena kulkutienä käytetyn Muoniojoen kohdalla.²⁹¹ Tähän viittäisi myös se, että kun lapinraja käytiin 1750-luvulla, rajankäyntitoimikunnalla ei ollut tiedossa, missä raja sijaitsi Muoniojoen länsipuolella. Koska kuitenkin tiedettiin, että vuoden 1584 kirjeen mukaan Sonkamuoatka oli rajapaikka, raja päätettiin vetää sinne.²⁹²

1.2 Varhainen lapinraja Tornion- ja Ounasjoen välisellä alueella

Kysymys Tornion ja Kemin pitäjien pohjoisrajasta Tornion- ja Ounasjoen välisellä erämaa-alueella tuli kuitenkin esille 1500-luvun lopulla. Täyssinän rauhan rajan poh-

²⁸⁴ Negri 1700 (2014), 28.

²⁸⁵ Wiklund och Qvigstad I 1909, 436.

²⁸⁶ Clarke E. D. 1818, 407. Lappea sijaitsee Pellon ja Kolarin rajalla.

²⁸⁷ Portin 1822, 168. Olli Ollinpoika Tulkki omisti tuolloin Muonion tärkeimmät kalavedet. Ne olivat kuuluneet aikaisemmin 1550-luvulla hänen isälleen Armassaaren Tulkkilasta olevalle pirkkalaiselle ja lapinvoudille Olli Anundinpojalle. Ks. Kitkiöjoki 2001, 12.

²⁸⁸ I. Fellman 1912 (III), 84: "... som ligga inom theres rää Songamotka benämbd uti Lappmarken."

²⁸⁹ Kuitenkin esimerkiksi vielä Corneliuksen ja Bleun toimittamassa julkaisussa (1662-1663) "Atlas Major" lapinraja on merkitty ylittämään Tornionjoen Pellon kohdalta ja Kemijoen Ounas- ja Kemijoen yhtymäkohdasta.

²⁹⁰ Ks. luku VI.

²⁹¹ Ks. Hiltunen 1978, 150 ja Julku 1975, 30.

²⁹² Ks. myöhemmin

joisosaa käyvän komission esimiehenä toiminut Mauriz Jöransson eli suomalaisittain Mauri Yrjänänpoika oli palaamassa Tukholmaan, kun hän sai tehtäväkseen suorittaa laillisen tiluskatselmuksen ja tutkimuksen Länsipohjan Tornion pitäjän ja Pohjanmaahan kuuluvan Kemins pitäjän miesten kanssa. Tästä rajankäynnistä vuonna 1596 annetun tuomion mukaan raja lähti rannikolta Kemi- ja Kaakamajoen välillä sijaitsevasta Rajajoki-nimisestä purosta ja päättyi Mantojärveen (Mandajärf, Mändo-Jerfwi), joka sijaitsi 31 peninkulman päässä merestä ja kolmen peninkulman päässä Kemijoesta (Ounasjoesta), johon sen vedet laskivat.²⁹³

Tornion ja Kemins pitäjien välisen rajan päätepisteen sijainti on ymmärretty siten, että tämän rajapaikan pohjoispuolelta alkoi Lapinmaa. Vilkuna toteaa, että kun "Mandajärf" mainitaan 1596 maarajan äärimmäisenä pohjoisena päätepisteenä, on ilmeistä, että suomalaisen Kemins pitäjän alueen katsottiin päättyvän siellä ja sen takana alkoi lappalaisten alue.²⁹⁴ Julkun mukaan rajan päättyminen Mandojärvelle osoittaa, että sieltä alkoi Kemins Lappi.²⁹⁵ Asia on ilmeisesti ymmärretty näin myös omana aikanaan. Malmgrenin mukaan vuoden 1686 päätöksessä todetaan, että pitäjien ja lapinkylien välinen raja lähti Mantojärveltä.²⁹⁶

Myöhemmin, 1600- että 1700-luvuilla Tornion ja Kemins talonpoikien välille syntyi kuitenkin kiista siitä, missä mainittu Mantojärvi itse asiassa sijaitsi. Torniolaiset ja myöhemmin myös Kittilän edustaja katsoivat, että kysymyksessä oli nykyisen Rovaniemen pohjoisosassa sijaitseva Mäntyjärvi. Kemins pitäjän edustajat taas lähtivät siitä, että kyseinen järvi sijaitsi huomattavasti pohjoisempana, nykyisen Kittilän alueella.

Asia ratkaistiin vuonna 1777 annetussa maanjako-oikeuden tuomiossa. Vaikka asiasta ei erikseen tuomiossa mainita, oikeus katsoi, että Tornion pitäjän sekä Sodankylän ja Kittilän edustajien käsitys rajan suunnasta oli oikea eli Mantojärvi oli Ounasjoen alaosan sivujoen, Sinettäjoen vesistön latvajärvi eli nykyinen Mäntyjärvi.²⁹⁷ Tämä Songan kylän lähellä sijaitseva järvi sijaitsee nykyisen Rovaniemen kunnan alueella eli noin 35 kilometriä Rovaniemen nykyisestä kuntakeskuksesta luoteeseen.

Järven sijainnista on kuitenkin myös myöhemmin esitetty erilaisia käsityksiä. Osa tutkijoista on katsonut, että tuomiossa tarkoitettu Mantojärvi on Songan Mäntyjärvi. Enbusken mukaan Mantojärvellä oli todennäköisesti tarkoitettu Songan lähellä olevaa nykyistä Mäntyjärveä, mikä tulkinta vastaisi hänen mukaansa silloista asutus-

²⁹³ "... och sedan igenom alt landet en Sjö wid pass Tretijo en mihl ifroån Saltsjön neml. Mandojärffui som löper in i Kiemi Elfwen wid pass till 3 mihl ifrån Elfwen". Julku 1968, 7. Päätöksessä todetaan, että rajankäynti toimitettiin Kaarle- herttuan määräyksestä ja että siihen osallistui kaksi lautakuntaa Pohjanmaan puolelta (12 miestä lin ja 12 miestä Limingan pitäjistä) ja kaksi lautakuntaa Länsipohjan puolelta (12 miestä Kainuun (Kalixin) ja 12 miestä Luulajan pitäjistä). Tutkimuksen syynä olivat lähinnä pitkäaikaiset ja vakavat riidat lohenkalastuspaikoista. Ks. Vilkuna 1949, 346-347 ja 50. Päätös on suomennettu kokonaisuudessaan, ks. Vilkuna 1950, 12-20. Rajalinjalla tuli olemaan monta funktiota. Se oli paitsi Turun ja Upsalan hiippakuntien rajana, myös Länsipohjan ja Pohjanmaan läänien rajana samoin kuin Suomen ja Ruotsin välisenä rajana aina vuoteen 1809. Ks. Julku 1991, 16.; Enbuske 1996, 220.

²⁹⁴ Vilkuna 1949, 385.

²⁹⁵ Julku 1987, 162. Ks. myös Julku 1968, 3. Virrankoski (1970, 90), katsoo, että Lapin etelärajojen merkitys oli 1600-luvulla mm. se, että lappalaisten nautintaoikeudet eivät ulottuneet näiden rajojen eteläpuolelle.

²⁹⁶ Ks. Malmgren 1870, 43-44.

²⁹⁷ Julku 1968, 44.

kehitystä.²⁹⁸ Sammallahten mukaan ennen suomalaisasutuksen syntyä Kemijärvelle Lapin raja on ilmeisesti kulkenut Sinetän Mäntyjärveltä ja Sonkajärveltä Rovaniemen pohjoispuolitse Simojärvelle.²⁹⁹ Osa tutkijoista on sen sijaan katsonut, että kysymyksessä on ollut joku muu pohjoisempana sijaitseva järvi:

Vuonna 1949 julkaistussa artikkelissa Vilkuna pitää mahdollisena, että kysymyksessä olisi nykyisen Kittilän alueella sijainnut 'Karinsalmi' eli nykyinen Karijärvi. Nimi selittyy hänen mukaansa sillä, että suomalaiset uudisasukkaat olisivat ottaneet käyttönsä toisen nimen. Toisena perusteena hän mainitsee vuoden 1596 tuomion matkan: "... samoin etäisyys Kemijokisuulta 31 peninkulmaa on jotenkin sopiva. Linnuntietä matka on noin 190 km, vesiteitse lähemmäs 300 km." sekä sen, että nykyinen pitäjänraja kulkee läheltä järveä.³⁰⁰ Luukko viittaa tässä maanmittari Geddan vuonna 1675 tekemään kartan, johon Mantojärvi on merkitty Yllästunturin eteläpuolella olevalle Karijärvelle. Vuonna 1968 julkaistussa tutkimuksessa Julku katsoo, että Songan Mäntyjärveä tulee pitää Mandajärvenä.³⁰¹ ja että "kaikki tosiseikat puhuvat sen puolesta", että oikea Mandajärvi on Songan Mäntyjärvi.³⁰² Myöhemmin hän on kuitenkin katsonut, että vuoden 1596 päätöksessä tarkoitettu Mantojärvi olisi kuitenkin sijainnut huomattavasti pohjoisempana nykyisen Kittilän pitäjän alueella. Keskeisenä perusteena hän viittaa siihen, että alulla on Mantojärvi-niminen järvi.³⁰³ Myös muita vaihtoehtoja on esitetty.

Arvioitaessa kysymystä Mantojärven sijainnista, lähtökohdaksi tulee ottaa vuoden 1777 välimiesoikeuden tuomio, jossa asia selvitettiin Julkun mukaan perusteellisesti.³⁰⁴ Julku toteaa, että päätöksessä hyväksyttiin torniolaisten ja myöhemmin asian käsittelyyn osallistuneiden Kittilän ja Sodankylän edustajan käsitys siitä, että vuoden 1596 tuomion Mantojärvi on Sinetän kohdalla Ounasjokeen laskevan vesistöreitit ylin järvi eli Songan Mäntyjärvi. Koska asiasta on olemassa tuomioistuimen ratkaisu, jossa asiaa on todistajia kuullen käsitelty yksityiskohtaisesti, asian kiistämiseksi tulisi kyetä esittämään jotain sellaista konkreettista näyttöä, joka ei ole ollut aikaisemmin tiedossa tai joka muuten osoittaisi, että vuoden 1596 päätöksessä ei ole ollut kysymys Songan Mäntyjärvestä.

Asiaa ei ole kuitenkaan pyritty kyseenalaistamaan tästä näkökulmasta vaan lähtökohdaksi on otettu sellaisia tietoja, jotka käyvät ilmi itse päätöksestä. Asiassa on kyseenalaistettu se, kuinka nykyinen Songan Mäntyjärvi oli voitu kirjoittaa aikaisemmin muotoon Mandajärvi ja kuinka 31 peninkulmaa saataisiin täsmäämään.³⁰⁵ Seuraavassa käsitellään lyhyesti niitä tietoja, joita Mantojärven sijainnista on mainittu vuoden 1596 päätöksessä eli kysymystä järven nimestä ja sen etäisyydestä Pohjanlahdesta ja Ounasjoesta. Lisäksi viitataan niihin tietoihin, jotka tulevat esille Mantojärvestä 1600-luvulla laaditusta kartasta.

²⁹⁸ Enbuske 1996, 223.

²⁹⁹ Sammallahti 1982, 51.

³⁰⁰ Vilkuna 1949, 387-390. Vrt. myös Vilkuna 1950, 20 ja Julku 1991, 64.

³⁰¹ Julku 1968, 51.

³⁰² Julku 1987, 179-190.

³⁰³ Julku 1991, 65.

³⁰⁴ Julku 1968, 38, 41.

³⁰⁵ Julku 1968, 38 ja 1991, 64-65.

1.2.1 Mantojärven nimestä

Vaikka Songan lähellä oleva järvi tunnettiin 1700-luvulla nimellä Mäntyjärvi, tämä ei vielä tarkoita sitä, etteikö nimi olisi voinut olla 1500-luvun lopulla Mannajärvi tai Mandajärvi. Vahtolan mukaan Ylitornion ja Pellon jokilaakson ulkopuolella järvialueella järvien nimet ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta lappalaisperäisiä.³⁰⁶ Mäntyjärven läheisyydessä olevista alkujaan saamenkielisistä nimistä voidaan mainita ainakin Airi-, Antio-, Kavanto-, Sonka-, Sinettä-, Rattos, Vuosku-, Haisu, Nuora-, Suola- ja Kermajärvet. Tästä voidaan päätellä, että se väestö, joka aluetta on asuttanut ja nimennyt maastokohtia, on ollut saamenkielistä. Ei voitane ajatella, että Mäntyjärvi, joka on yksi alueen suurimmista järvistä, olisi ollut nimeämätön, kun monilla muilla ympäristön järvillä on ollut saamenkieliset nimet, ja saanut nimensä vasta suomalaisten toimesta tai että saamelaiset olisivat nimenneet järven suomalaisittain Mäntyjärveksi.

Järvellä on täytynyt olla alkujaan saamenkielinen nimi. Vahtolan mukaan lappalaisten antamat nimet ovat voineet muuttua identtisiksi joidenkin läheisten suomen sanojen kanssa.³⁰⁷ Tällaisesta löytyy esimerkkejä myös kyseiseltä alueelta. Sana 'suolo' tarkoittaa saamen kielellä saarta. Tämän niminen järvi on muuttunut 'Suolajärveksi', Kitkan lapinkylän alueella taas 'Suoliljärveksi'. Vastaavanlainen muutos voidaan nähdä myös edellä mainituissa haisu-, nuora- ja kerma-nimissä. Tällaista taustaa vasten on siis varsin todennäköistä, että Mäntyjärvi ei ole järven alkuperäinen nimi, vaan nimeä on edeltänyt Mäntyjärvi-nimeä muistuttava saamenkielinen nimi.

Mäntyjärvi on Sinetän kohdalla Ounasjokeen päättyvän kulkukelpoisen vesistöreitän ylin järvi.³⁰⁸ Vilkun mukaan 'Manto' on tavallinen ylimmäisen latvajärven ja -joen nimenä ja se on saatu alkujuurta ilmaisevasta lapin sanasta 'maddo' (alkuperä, lähde).³⁰⁹ Tämä tukisi sitä käsitystä, että Mäntyjärven alkuperäinen nimi olisi ollut Manda- tai Mantojärvi.

1.2.2 Mantojärven etäisyys Pohjanlahdesta ja Ounasjoesta

Vuoden 1596 päätöksen mukaan Mantojärvi sijaitsi 31 peninkulman päässä Pohjanlahden rannikolta ja kolmen peninkulman päässä Kemijoen vesistöön kuuluvas-ta Ounasjoesta. Epäselvää on kuitenkin ollut se, mitä peninkulmalla on 1500-luvun lopussa kyseisellä alueella tarkoitettu. Osa tutkijoista on lähtenyt siitä, että peninkulmalla on kyseisenä ajankohtana tarkoitettu samaa kuin nykyäänkin eli noin kymmentä kilometriä. Mikäli asia olisi näin, Mantojärven olisi pitänyt sijaita lähes kaksi kertaa pohjoisempana, eli syvällä Kolarin tai Kittilän alueella.

Mistään ei ole kuitenkaan pääteltävissä, että kyseisessä vuoden 1596 päätöksessä peninkulmalla olisi tarkoitettu kymmentä kilometriä. Vuoden 1760 maaherran kertomuksessa Länsipohjan maaherra Funck kirjoittaa, että ne peninkulmat, joista lappalaiset (Lapp och Fjällmännerne) puhuvat, ovat lyhyempiä kuin Ruotsin penin-

³⁰⁶ Vahtola 1980, 73.

³⁰⁷ Vahtola 1980, 63.

³⁰⁸ Mäntyjärven vedet virtaavat Jouttijärveen, sieltä Sonkajärveen, Sonkajärvestä Sinettäjärveen ja lopuksi Ounasjokeen.

³⁰⁹ Vilkuna 1949, 390.

kulmat.³¹⁰ Tässä yhteydessä maaherra mainitsee myös Sodankylän ja Kittilän lapinkylät, mikä viittaisi siihen, että maaherra tarkoitti myös nykyisen Suomen alueella sijainneita alueita.³¹¹

Lähtökohtana tulisi pitää sitä, että peninkulmalla on tarkoitettu sitä matkaa, jota tällä ilmauksella kyseisellä alueella ja aikana on tarkoitettu. Kun vielä 1700-luvun puolivälissä todetaan, että peninkulmat olivat Lapissa lyhyempiä kuin Ruotsin viralliset peninkulmat, on ilmeistä, että asia on ollut näin myös 1500-luvun lopulla. Asiasta olisi mahdollista saada varmuus, mikäli kyseiseltä alueelta ja ajankohdalta olisi tieto sellaisesta peninkulmista ilmoitetusta matkasta, joka koskisi jotain sellaista aluetta, jonka sijainnista ei ole epäselvyyttä. Tällainen tieto tulee esille Pohjois-Pohjanmaan voutikunnan maantarkastuskirjassa vuodelta 1606, jossa todetaan, että "Rovaniemen kylä sijaitsee 26 peninkulman päässä suolamerestä".³¹²

Tästä tiedosta voidaan tehdä seuraavia johtopäätöksiä. Rovaniemen nykyinen kuntakeskus, jota Rovaniemen kylällä on 1600-luvun alussa todennäköisesti tarkoitettu, sijaitsee Kemijokisuusta noin sadan kilometrin päässä.³¹³ Tällöin peninkulman pituudeksi tulee noin 3,8 kilometriä. Mäntyjärven ja merenrannan välinen etäisyys on nykyistä kunnanrajaa pitkin noin 110 kilometriä. Jos lähdetään siitä, että peninkulmalla on vuoden 1596 tuomiossa tarkoitettu 3,8 kilometriä, tulee peninkulmien määräksi 29. Mäntyjärven ja Ounasjoen välinen lyhin etäisyys linnuntietä on noin 16 kilometriä eli edellä mainitun peninkulman pituuden mukaan laskettuna noin neljä peninkulmaa. Kun otetaan huomioon, että kysymys on 1500-luvun lopulla suoretuilta välimatkojen arvioinnista, 29 ja 4 peninkulmaa ovat varsin lähellä vuoden 1596 tuomiossa ilmoitettuja 31 ja 3 peninkulmaa.

1.2.3 Mantojärven sijaintia kuvaava kartta vuodelta 1686

Olof Träskin vuodelta 1642 olevaan Kemin Lappia kuvaavaan karttaan, vuoden 1596 rajankäynnissä tarkoitetuksi Mantojärveksi on merkitty Songan Mäntyjärvi.³¹⁴ Pitäjien välinen raja käytiin vuonna 1686. Asiaa käsittelivät sekä Pohjanmaan että Länsipohjan kihlakunnantuomarit ja edustettuina olivat sekä Länsipohjan että Pohjanmaan talonpojat. Tästä rajankäynnistä on säilynyt kartta, johon on merkitty myös pitäjien välisen rajan päätepiste eli Mantojärvi (Kuva 1).³¹⁵ Rajan lähtöalue Pohjanlahden rannikolla on piirretty varsin yksityiskohtaisesti. Sen sijaan

³¹⁰ Frihetstidens landshövdningsberättelser. Kammar, ekonomia och kommersdeputationen. landshövdningars riksdagsrelationer 1760 – 62, Volym: R 3215.

³¹¹ Pitempien matkojen pituusmittana käytetty peninkulma (ruots. mil) on tarkoittanut eri maissa ja Ruotsissakin eri aikoina ja eri alueilla eripituista matkaa, mutta 1600-luvun puolivälissä lähtien peninkulmaksi vakiintui 36 000 jalkaa (10.69 km) ja metrijärjestelmän käyttöönoton jälkeen 10 km. Erään vuodelta 1695 olevan tiedon mukaan 18 vanhaa peninkulmaa vastaa 10:tä uutta peninkulmaa. Svenska Akademiens ordbok. Teoksessa 'Om Lappland och lapparne' von Düben toteaa, että Lapissa käytetty peninkulma (lapska mil) on huomattavasti lyhyempi kuin ruotsalainen peninkulma. von Düben 1873, 89.

³¹² Kemij Sochn Rouanemi by Ligger med Elffuen - 26 mihl från Saltts[iön?]. Voudintilit Pohjanmaa. VA 4861A: 87v.

³¹³ Välimatkat on mitannut 13.8.2014 maanmittauslaitoksen paikkatietoinsinööri Tuomo Kiviniemi.

³¹⁴ Julku 1991, 52.

³¹⁵ Kartta on painettuna Julku 1968, 14 ja 1991, 28. Kuntien nykyinen raja ja Mäntyjärven sijainti Ylitornion ja Rovaniemen rajalla (Kuva 2).

sisämaassa raja on piirretty ilman, että maastoon tai mittakaavaan olisi kiinnitetty huomiota. Kartasta käy myös selville, että Mantojärven muoto on liian symmetrinen, jotta se kuvaisi maastossa olevan järven todellista muotoa.³¹⁶ Kartasta saa sen käsityksen, että raja etelässä, Pohjanlahden rannikolla vastaa todellisia olosuhteita. Karttaa ei olisi ollut mahdollista laatia, jollei kartan piirtäjä olisi käynyt alueella. Sen sijaan tämän alueen ulkopuolella olevasta alueesta saa sen kuvan, että kartan laatija ei ole käynyt sisämaassa, vaan hän on piirtänyt kartan hänelle kerrottujen tietojen perusteella.

Kuvassa kolme on suurennos siitä kohdasta vuoden 1686 karttaa, joka koskee Mantojärveä. Kartta neljä kuvaa Mäntyjärveä ja sen eteläpuolella olevaa Jouttijärveä. Kuten kartoista käy selville, molemmissa kartoissa olevat järvet ovat lähes pohjois-etelä-suunnassa ja molemmissa kartoissa pohjoisimpaan järveen tulee pohjoisesta laskujoki ja eteläpäästä lähtee kaakkoon suuntautuva laskujoki.

1.2.4 Johtopäätöksiä Mantojärven sijainnista

Edellä olevasta käy selville, että vuoden 1596 päätöksessä olevat tiedot Mantojärven sijainnista viittaavat siihen, että kysymys oli Songan Mäntyjärvestä. Tätä kantaa edustivat jo 1700-luvulla myös Tornion pitäjän sekä Kittilän ja Sodankylän edustajat ja myös maanjako-oikeuden päätös perustui tähän lähtökohtaan.

Kiistan synnyn taustalla oli erityisesti se, että maanmittari Geddan vuonna 1675 laatimassa kartassa Kemin pitäjän ja Lapin välinen raja oli merkitty lähtemään läheltä nykyistä Kittilässä sijaitsevaa Kivijärveä tai Matala ja Syvä Karijärveä, jonka kemiläiset katsoivat olevan vuoden 1596 tuomion Mantojärvi. Tällainen näkemys on kuitenkin helppo kiistää. On otettava huomioon, että Gedda laati kartan kemiläisten yksipuolisen ilmoituksen mukaan ilman, että asiassa olisi kuultu toista osapuolta eli Lapinmaan asukkaita.³¹⁷ Kemiläisiltä jäi kuitenkin huomaamatta se, että Matala- ja Syvä Karijärvestä lähtevä laskujoki laskee Muonionjokeen eikä Kemi-joen vesistöön, kuten sen vuoden 1596 päätöksen mukaan olisi tullut tehdä. Lisäksi voidaan viitata siihen, että useissa myöhemmissä Lapinmaan puolella annetuissa kihlakunnanoikeuden päätöksissä katsottiin, että Geddan määrittelemä rajalinja ei edustanut oikeaa rajalinjaa. Kemiläisten vaatimusta vastaan on olemassa myös muita perusteluita.³¹⁸

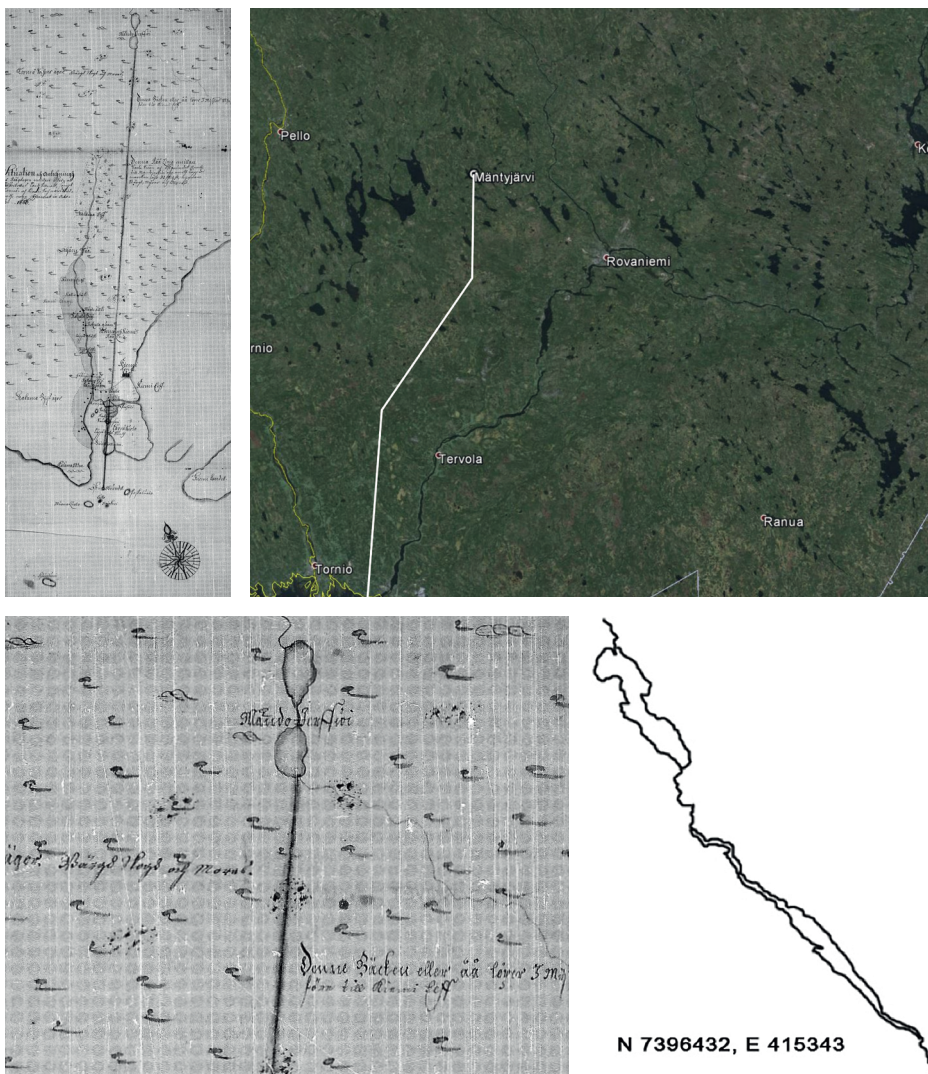
Kuitenkin myös Vilku on myöhemmin pitänyt mahdollisena, että kemiläisten käsitys Mantojärven sijainnista olisi oikea. Julku on taas aikaisemmin (1968) katsonut, että vuoden 1596 tuomiossa tarkoitettu Mantojärvi oli Songan Mäntyjärvi ja kemiläiset yksinkertaisesti siirsivät Mantojärven 80 kilometriä pohjoisemmaksi. Myöhemmin (1991) Julku on sen sijaan katsonut, että kysymys olisi eräästä toisesta Kittilässä sijaitsevasta järvestä. Ainoaksi konkreettiseksi perusteeksi jää kuitenkin se, että myös Kittilässä on tämän-niminen järvi. On kuitenkin otettava huomioon, että tämännimisiä järviä löytyy eri puolilta Lappia. Pelkästä nimestä ei voida päätellä sitä,

³¹⁶ Vrt. kuitenkin Julku, (1991, 107) joka toteaa, että vuoden 1686 kartassa ”järvien muoto viittaa Matala- ja Syvä-Karijärveen, mutta laskujoki Mantojärveen”.

³¹⁷ On myös katsottu, että tämä kemiläisten ilmoittama rajalinja tarkoitti itse asiassa vain sitä, mihin asti heidän kalastusnautintansa ulottuivat pohjoisessa. Ahvenainen 1970, 52.

³¹⁸ Ks. Julku 1968, 43-46.

Kuva 1: Vuoden 1686 rajakartta. Raja lähtee rannikolta ja päätty kaksiosaiseen Mäntylampiin. Kartta painettu, ks. Julku 1991, 28. Kuva 2: Nykyistä kunnanrajaa seuraava rajalinja, joka päätty Mäntylampiin. Kartan piirtänyt Tuomo Kiviniemi. Kuva 3: Mäntylampiä koskeva yksityiskohta vuoden 1686 kartassa. Karttaan on merkitty myös tulo- ja lähtöjoki. Kuva 4: Nykyistä Mäntylampi- ja Jouttijärven muotoa kuvaava kartta.

että kysymyksessä olisi vuoden 1596 päätöksessä tarkoitettu järvi, varsinkaan kun muut seikat eivät tue tällaista johtopäätöstä.

Tornion ja Kemin pitäjien päätepiste eli nykyinen Songan Mäntylampi sijaitsi varsin etelässä, jos sen sijaintia vertaa lapinrajan myöhempään sijaintiin Tornionjokivarressa. Aikaisempaan viitaten voidaan kuitenkin todeta, että on olemassa hyviä perusteluja sen käsityksen puolesta, että ennen kuin rajapaikka siirtyi Sonkamuohtaan, se sijaitsi nykyisen Pellon kunnan pohjoisosissa eli suunnilleen samalla korkeudella kuin Songan Mäntylampi.

Ahvenaisen mukaan se, että Kemin pitäjän asukkaat pyrkivät siirtämään pitäjän rajaa mahdollisemman pohjoiseen, johtui siitä, että kruunu ryhtyi suojelemaan lappalaisia

etelän tunkeutujia vastaan.³¹⁹ Asia on ilmeisesti ymmärrettävä tätä taustaa vasten. Lapinmaan rajan olemassaolo ja oikeudellinen merkitys on nähtävä nimenomaan valtiovallan toimenpiteiden seurauksena. Kuten edellä on todettu, jo Kustaa Vaasan ajoista kruunu pyrki turvaamaan lappalaisten maa- ja vesioikeuksia lapinrajan takana. Luvattomasta käytöstä myös rangaistiin. Talonpoikien näkökulmasta olisi siis tarkoituksenmukaista, että lapinrajan katsottaisiin sijaitsevan mahdollisimman kaukana heidän asuinsijoiltaan. Lisäksi voidaan todeta, että rajan eteläisempi sijainti olisi tarkoittanut sitä, että rajan pohjoispuolelle jääneet uudistilalliset olisivat vapautuneet pitäjäläisten yhteisistä rasituksista.

Mantojärven sijaintia arvioitaessa on myös otettava huomioon, että suomalaisten harjoittama kalajärvinautinta ja myöhempi uudisasutus etenivät pohjoiseen nimenomaan suurten jokien varsia myöten. Vaikka suomalaisia uudisasukkaita asettui jo varhaisessa vaiheessa Tornion- ja Kemijokien yläjuoksulle, jokien väliset vedenjakaja-alueet saattoivat säilyä tämän jälkeenkin saamelaisien nautinta-alueina. Tätä taustaa vasten on tavallaan ymmärrettävää, että saamelaisille kuuluneen alueen eteläraja on voinut sijaita etelämpänä, vaikka uudisasutus oli jokivarsissa ohittanut nämä alueet.

Edellä kuvattuun tapahtumakulkuun viittaavat Lapinmaan käräjillä 1760-luvulla annetut todistajanlausunnot. Koska kysymys oli pitäjäläisten välisestä rajakiistasta, Lapinmaan asukkaita ei kuultu asiassa. Tämä koski paitsi vuosien 1596 ja 1686 rajankäyntejä, myös vuosina 1763-64 asiaa käsitelleen valtiopäivien asettamaan rajankäyntideputaation toimintaa. Vuoden 1765 käräjillä kuultiin kuitenkin Kittilän lautamiehiä Klaes Kaukosta (90), Olof Sirkkaa (80) ja Pehr Kaukosta (62) valan nojalla. He kertoivat kuulleen vanhoilta jo kuolleilta miehiltä, että noin 150 vuotta sitten, Kittilän asukkaat olivat vanhastaan harjoittaneet peuranpyyntiä ja muuta metsäkäyntiä Kemin pitäjän Alajääskön talon alapuolella aina Mandojärvellä (renovoiduissa Mändöjärf) ja Sinettjärvellä asti. Kemin pitäjän asukkaat eivät taas ole puolestaan harjoittaneet tai edes väittäneet harjoittaneensa peuran- tai muuta pyyntiä kuin Mendojärvelle ja Sinettjärvelle asti.³²⁰ Vaikka tämä tieto on myös kyseenalaistettu, on otettava huomioon heidän kertomuksensa edustavan paikallisia oloja kuvaavissa asiakirjalähteissä kaikkein luotettavinta tietoa: kysymys oli lautamiehistä, joita kuultiin todistajina.³²¹

Tämän mukaan Lapinmaa eli Kittilän lapinkylä olisi vielä 1500-luvun lopussa ulottunut Ounasjoen länsipuolella, jokivarren ulkopuolella, useita kymmeniä kilometrejä nykyisen Kittilän etelärajan eteläpuolelle, aina Sinettäjoen vesistöille asti. Avoimeksi jää sen sijaan se, katsottiinko Kittilän lapinkylän alueen ulottuneen myös Mantojärven länsipuolelle eli nykyisen Pellon ja Ylitornion järviolueelle, mutta tämä on tietysti mahdollista.³²² Tältä osin on kuitenkin todettava, että mikäli asia olisi ollut

³¹⁹ Ahvenainen 1970, 51 ja 95.

³²⁰ Kittilän käräjät 28.2.1765. Lappi 6. Painettuna I. Fellman 1912 (III), 182-183.

³²¹ Vuoden 1777 maanjako-oikeuden käsittelyyn osallistui myös Kittilän ja Sodankylän nimismies Matlein, jonka mukaan Songan Mäntyjärvi oli aikaisemmissa tuomioissa tarkoitettu Mantojärvi. Hän ei kuitenkaan enää tässä vaiheessa lähtenyt vaatimaan sitä, että alueen tulisi kuulua Kittilään, mutta totesi, että koska kittiläläisillä oli ollut nautintoja Mandajärvellä saakka, ne tulisi säilyttää tulevaisuudessakin. Julku 1968, 42.

³²² Vrt. vuoden 1686 tuomio, jossa todetaan, että Mantojärven yläpuolella alkaa Lapinmaa - Tornion Lapinmaa länsipuolella ja Kemin Lapinmaa itäpuolella ("... so att hvarken Lappar eller finnar hafva sig till denne tiden derinnom nedsatt, utan ofvanföre taga Lappmarcken vid - Torneå Lappmark i Väster, och Kiemi Lappmarck i öster") Malmgren 1870, 43.

näin, tilanteen on täytynyt muuttua varsin nopeasti 1600-luvun alkupuolen aikana. Näin voidaan sanoa siitä syystä, että vuoden 1687 Kittilän käräjillä luetellaan Tornion pitäjän ja Kittilän lapinkylän väliset rajapisteet, jotka lähtevät Peltojärven lapinkylän rajasta ja päättyvät Rauvastenvuomaan, jossa raja yhtyy Rovaniemen rajaan. Lapinraja käytiin näiden rajapaikkojen mukaisesti myöhemmin puheeksi tulevassa vuoden 1754 rajankäynnissä. Tornionlaaksoon kuuluvien pitäjien itäraja oli siis suhteessa Enontekiön ja Kittilän alueeseen jo tässä vaiheessa sama kuin se on nykyäänkin.

1.3 Lapinraja Ounasjoen ja Venäjän rajan välisellä alueella

Ounasjoen itäpuolella lapinraja sijaitsi 1600-luvun lopulla huomattavasti Mäntyjärven pohjoispuolella eli Molkokönkällä, nykyisellä Rovaniemen ja Kittilän rajalla.³²³ On kuitenkin otettava huomioon, että Kemien ja Tornion pitäjien pohjoisraja tuli 1500-luvulla esille pitäjien välisen rajankäynnin yhteydessä. Lappalaisille kuuluva alue on siis voinut sijaita samaan aikaan etelämpänä myös joen itäpuolella, mutta tämä ei välttämättä tule esille kirjallisissa lähteissä.

Kemien Lapin varhaisen etelärajan sijaintia voidaan arvioida alueen verotuksesta säilyneiden tietojen avulla. Ruotsin varhaista verotusta tutkineen Johan Almquistin mukaan 1520-luvun verotusta koskevissa kirjeissä ei puhuta vielä mitään Kemien Lapista. Kemiä ei mainita myöskään vuoden 1530 vero-ohjeessa, mutta vuonna 1533 mainitaan ”Pohjanmaan” lapinvero ja vuoden 1552 luetteloissa tilitetään ensimmäistä kertaa erityinen vero ”Kemien pitäjältä”.³²⁴ Tätä on tulkittu siten, että tätä veroa suorittivat Pohjanmaan pitäjän alueella asuneet lappalaiset.³²⁵ Jacob Fellmannin mukaan tällä verolla ei tarkoitettu Länsipohjaan kuuluvan Kemien Lapin veroa, vaan sellaista veroa, joka kannettiin suoraan niiltä kruunun lappalaisilta, jotka asuivat varsinaisen lapinrajan alapuolella Kemien pitäjän alueella, tai sellaisilta, jotka asuivat pitäjän rajojen ulkopuolella, mutta harjoittivat metsästystä ja kalastusta pitäjän alueella.³²⁶

³²³ Ks. esim. Julku 1968, 26; Sodankylän ja Kittilän lapinkyläiden välinen raja on merkitty päättyvän Ounasjokeen Molkokönkään kohdalla vielä vuonna 1802 julkaistussa Wahlenbergin kartassa, samoin Vorren 1980, 244. Lapinkyläiden rajoista, ks. luku IV.

³²⁴ J. A. Almquist 1919-1922, 329. Vrt. Kustaa Vaasan kirje vuodelta 1531, joka koski Pohjanmaan lappalaisten kohtelemista. Kirjeestä käy selville, että kyseiset lappalaiset olivat olleet ennen kirjeen antamista erään Thomas Ericksson-nimisen miehen määräysvallan alaisuudessa. I. Fellman 1915 (IV), 14. Isak Fellmannin mukaan (1915 I, LX), noin vuoden 1530 tienoilla, Pohjanmaan Korsholman läänin veroissa mainitaan ’lapinvero’ (8 näätä) ja vuosien 1531, 1539, 1545 ja 1546 otsikolla, Kemien lappalaisten vero (7 näätä). Kemien pitäjä kuului tuolloin Korsholman lääniin. Myös vuoden 1549 luettelossa puhutaan Kemien lappalaisten verosta. Vuoden 1551 Pohjanmaan luettelossa mainitaan ’Lapinvero Kemien pitäjältä’ (lappskatt från Kemisocken). Seuraavana vuonna tämän veron oli kantanut Länsipohjan vouti. Fellmannin mukaan vuoden 1553 jälkeen Kemien pitäjän sääntövero ei mainita enää Pohjanmaan luetteloissa, mutta tämän jälkeen sitä ovat suorittaneet eräät Kemien Lapin lapinkylät. Vuosina 1556-1562 tämä vero sisältyy Kemien Lapin veroon. Vuonna 1563 veroa suoritti Sodankylä 3, Kittilä 1, Keminkylä 1, Sompio 3 ja Kuolajärvi 2 näädännahkaa.

³²⁵ Isak Fellmannin mukaan ’Pohjanmaan lapinvero’ tarkoitti eri asiaa kuin mitä lapinverolla yleensä tarkoitettiin. I. Fellman 1915 I, LXI. Samoin T. I. Itkonen 1944, 17. Gustafsson 1939, 75: ”Nämä Kemien pitäjän lappalaiset, joiden lukumäärää ei mainita, asustivat arvattavasti nykyisessä Kemijärven pitäjässä ja Rovaniemen pitäjän pohjoisilla rajamailla, joissa syrjäseuduissa kiinteää asutusta ei vielä ollut.”

³²⁶ J. Fellman 1906, 174.

Fellmannin mukaan vuodesta 1553 eteenpäin Pohjanmaan luetteloissa ei kuitenkaan enää puhuta tästä Kemin pitäjän sääntöverosta (stadgeskatt). Tästä ajankohdasta eteenpäin tätä veroa näyttävät hänen mukaansa sen sijaan suorittaneen eräät Kemin Lapin lapinkylät. Tämä selittyisi hänen mukaansa mahdollisesti sillä, että ainakin osa Kemin pitäjässä aikaisemmin asuneista lappalaisista oli siirtynyt lapinkylien alueelle ja veronmaksuvelvollisuus olisi siirtynyt heidän mukanaan. Avoimeksi jää kuitenkin se, millä perusteella Pohjanmaan lääniin kuuluvan Kemin pitäjän lappalaisten vero olisi siirtynyt Länsipohjan lääniin kuuluneen Kemin Lapin lappalaisten maksettavaksi. Eräänä mahdollisena selityksenä Fellman pitää veroa maksavien lapinkylien harjoittamaa kalastusta ja metsästystä Kemijärvellä eli veroa olisi maksettu tästä kalastuksesta ja metsästyksestä.³²⁷

Aikaisemmassa tutkimuksessa on siis lähdetty siitä sinällään ymmärrettävästä lähtökohdasta, että koska lähteissä puhutaan Kemin pitäjän ja Pohjanmaan voudin keräämästä lapinverosta, kysymys on ollut Kemin pitäjän alueella asuneista lappalaisista. On kuitenkin otettava huomioon, että tuolta ajalta olevissa veroluetteloissa ei puhuta mitään Kemin Lapista. Ensimmäisen kerran Kemin Lappi mainitaan vuoden 1554 luetteloissa. Tästä ajankohdasta eteenpäin ei taas puhuta mitään Kemin pitäjän lapinverosta. Kysymys saattoi siis olla siitä, että Kemin pitäjän lappalaisten verosta vastasivat itse asiassa Kittilän, Sodankylän, Sompion ja Kuolajärven lapinkylät.³²⁸

Vaikka asiaa ei erikseen todetakaan, Jacob Fellman ja muut saman käsityksen jakavat lähtevät siis siitä, että jo 1500-luvulla oli Kemin pitäjä ja Kemin Lappi eli ainakin periaatteessa oli myös olemassa näiden alueiden välinen raja. Mikäli asia on sen sijaan ollut se, että Kemin pitäjä ja Kemin Lappiin myöhemmin kuuluneet kylät ymmärrettiin vielä Ruotsin vallan alkuaikoina yhdeksi ja samaksi eli Kemin pitäjään kuuluvaksi alueeksi, voidaan kysyä, onko mitään varsinaista lapinrajaa vielä tässä vaiheessa ollutkaan.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on myös katsottu, että lapinraja olisi ollut olemassa jo keskiajalla. Tällöin on kuitenkin kysyttävä miksi ja kenen toimesta tällainen rajalinja olisi vahvistettu. Ruotsin kuninkaiden valta ei vielä keskiajalla ulottunut Kemin Lapin alueelle.³²⁹ Saamelaisia verottaneilla pirkkalaisilla ja rannikkoalueen talonpojilla ei ollut mitään syytä turvata saamelaisille oikeuksia jonkin erityisen rajalinjan pohjoispuolella, eikä kukaan ollut heitä tähän pakottamassa. Lapinraja, jonka tarkoituksena oli suojella saamelaisten alueita ja elinkeinoja saattoi tulla kysymykseen vasta siinä vaiheessa, kun alue oli riittävässä määrin Ruotsin suvereniteetin piirissä. Kemin Lapin osalta tilanne oli tämä aikaisintaan 1500-luvun puolivälissä, ja aikaisintaan

³²⁷ I. Fellman 1915, LXI-LXII.

³²⁸ On myös otettava huomioon, että 1500-luvulla olleesta Pohjanmaan eli Korsholman linnaläänistä perustettuun Pohjanmaan lääniin liitettiin aluksi myös Kemin Lappi, joka kuitenkin vuonna 1638 liitettiin Länsipohjan lääniin. Kemin pitäjä jäi tällöin läänin pohjoisimaksi pitäjäksi. Ahvenainen 1970, 18-19 Kemin Lappi oli siis osa Pohjanmaan lääniä aina vuoteen 1638 asti.

³²⁹ Läntiset lapinmaat eli Luulajan-, Piitimen- ja Tornion Lapit, tulivat Ruotsin kruunun epäsuoraan hallintaan viimeistään jo 1300-luvun alkupuolelta lähtien muun muassa pirkkalaisten toiminnan välityksellä. Sen sijaan Kemin Lappi tuli Ruotsin kruunun aktiivisen toiminnan piiriin todennäköisesti vasta noin 1500-luvun puolivälin tienoilla. Tätä ennen se oli ollut vahvemmin Venäjän alaisten karjalaisten vaikutuspiirissä. J. Vahtola 1980, 504-511 ja A. Vahtola 2003, 4.

tästä ajankohdasta eteenpäin on perusteltua puhua lapinrajasta osana ruotsalaista hallintoa ja lainsäädäntöä. Toisaalta voidaan todeta, että lappalaisten elinkeinoja on pyritty suojamaan jo tästä ajankohdasta lähtien. Tältä osin voidaan viitata edellä mainittuihin Kustaa Vaasan antamiin turvakirjeisiin, joilla pyrittiin turvaamaan saamelaiden maankäyttöä määrätyn rajalinjan pohjoispuolella.

Lappalaisten tiedetään kuitenkin kalastaneen myös sillä alueella, jonka myöhemmin katsottiin kuuluneen Kemin pitäjän alueeseen. Ahvenaisen mukaan varsinkin kappelin pohjoisrajalla oli järviä, joilla kalastivat sekä suomalaiset että lappalaiset.³³⁰ Hän mainitsee myös erään vuonna 1695 kalastusta koskevan oikeudenkäynnin, josta käy selville, että lappalaiset kalastivat niihin aikoihin Perunkajärven pohjoispuolella olevissa Saittajärvessä, Suopajärvessä ja Kirislammessa. Tässä oikeudenkäynnissä talolliset väittivät, että myös heidän on päästävä käyttämään näitä vesiä, koska heillä tilanomistajina on etuoikeus lappalaisiin nähden. Oikeus hyväksyi tämän vaatimuksen. Ahvenaisen mukaan tätä ilmeisesti tuki se, että maakirjaan merkittyjä savuja verotettiin myös järvikalastuksen tuotosta.³³¹ Kyseisenä ajankohtana lapinraja joka tapauksessa sijaitsi, lappalaisten omankin ilmoituksen mukaan, pohjoisempana, suunnilleen nykyisen Sodankylän etelärajan kohdalla. On kuitenkin mahdollista, että myös Ounasjoen itäpuolisen, mutta nykyään Rovaniemeen kuuluvan, alueen on aikoinaan katsottu olleen lappalaisten aluetta. Perimätieto tietää kertoa myös Rovaniemen pohjoisosissa sijainneesta Saitta-nimisestä lapinkylästä.³³²

Yhteenvetona voidaan kuitenkin todeta, että vaikka on olemassa viitteitä siitä, että myös Ounasjoen itäpuolisen Rovaniemen pohjoisosan on voitu katsoa kuuluneen Lapinmaahan vielä 1500-luvulla, tällä alueella mahdollisesti sijainneesta lapinrajasta ei ole säilynyt tietoja. Todennäköisempää on se, että mikäli Rovaniemen ja Sodankylän välillä on ollut erityinen rajalinja, se on jo tuossa vaiheessa sijainnut lähellä nykyistä Sodankylän ja Rovaniemen rajaa. Kysymys olisi lappalaisten vuoden 1687 käräjillä luettelemien rajapisteiden mukaan määräytyvästä rajalinjasta.

Rovaniemen ja Kemijärven välisellä Kemijoen jaksolla vanhimman lapinrajan on katsottu sijainneen Kamsajoen kohdalla, nykyisen Oikaraisen kylän yläpuolella.³³³ On mahdollista, että Kemijärvi on alun perin kuulunut lapinkylien alueeseen. Tähän viittaisi edellä mainittu Nils Fellmannin tallentama perimätieto, jonka mukaan ruotsalaiset hävittivät pirkkalaisaikana (n. 1300-1550) nykyisen Kemijärven alueella sijainneet Liuhtalan ja Permuslahden lappalaisyliä. Ainoa asiakirjatieto, joka viittaa siihen, että lapinraja olisi varhaisessa vaiheessa sijainnut Kemijärven alueella, on lap-

³³⁰ Ahvenainen 1970, 94-95.

³³¹ Vuoden 1608 verollepanon selityksessä mainitaan, että Korkalon, Muurolan ja Jaatilan asukkaat harjoittivat kalastusta samoilla järvillä kuin lappalaiset. Ahvenainen 1970, 94. Enbuske on vero- ja käräjaluetteloista koonnut tietoja rovaniemeläisten talollisten kalajärvistä 1600-luvun jälkipuoliskolta. Näissä on mainintoja myös lappalaisten kalastuksesta. Lappalaiset ovat kalastaneet muun muassa Eräjärvellä 1686, Kierkijärvellä 1671 (Sodankylän lappalaiset), Kiristenjärvellä 1695, Kuposjärvellä 1645, Kukasjärvellä 1682 (Sodankylän lappalaiset), Löysäkässä 1684, Rottajärvellä 1682, Rysslammella 1682, Säläsjärvellä 1682. Ks. Enbuske 1996, 330-331. Edellä mainittu Kierkijärvi on mahdollisesti Kierinkijärvi (vrt. Luukko 1954, 143).

³³² Ks. luku IV.

³³³ Ks. Enbuske 1996, 223-225.

palaisten vuoden 1687 Kemin käräjillä tekemä ilmoitus siitä, että Kemijärven Luutsinsalmi on vanha lapinrajan rajapaikka.³³⁴

Lappalaisten ilmoittamaa rajalinjaa voidaan pitää todellisena rajalinjana, kuten myöhemmin tulee puhe, eli myöskään rajan kulkemista Luutsinsalmen kautta ei ole syytä epäillä. Lapinrajan on kuitenkin täytynyt Kemijärvellä menettää merkityksensä viimeistään siinä vaiheessa, kun ensimmäiset uudistalot rakennettiin alueelle. Tämä on tapahtunut viimeistään 1600-luvun alkupuolella. Näin voisi päätellä siitä, että vuoden 1631 maakirjaan oli merkitty jo 13 taloa. Joka tapauksessa Kemijärven on katsottu kuuluneen Kemin pitäjään viimeistään vuonna 1631, koska Kemijärven kylä oli merkitty kyseisen vuoden Kemin pitäjän maakirjaan. Lapinraja sijaitsi siis tuossa vaiheessa Kemijärven ja sitä ympäröivien lapinkylien eli Sodankylän, Sompion, Kuolajärven ja Kitkan välillä.

Aina ei ollut kuitenkaan selvää missä Kemijärven ja lapinkylien välinen raja tarkkaan ottaen sijaitsi. Kuten myöhemmin tulee esille, Kemijärven asukkaat pyrkivät ulottamaan metsästysmatkansa lapinkylien alueelle.³³⁵ Oikeuskäytännöstä löytyy kuitenkin myös tapauksia, joista käy selville, että Kemijärven uudisasukkaat pyrkivät laajentamaan aluettaan naapureina olleiden lapinkylien kustannuksella:

Vuoden 1687 Kemin talvikäräjillä oli esillä asia, jossa rovasti Johan Tuderus ja kruunun nimismies Johan Matzsson ja eräät muut kertoivat kuinka Pahl Pelkonen perusti uudistilan Kemijärven yläpuolelle, jolloin tämä Pelkonen on tullut lapinveron alle. Joitakin vuosia sitten Kemin ja Lapin välistä rajaa selvittämään lähetetyt lautamiehet olivat kertoneet, että Pelkosen asuinpaikka on lapinrajan sisäpuolella, mutta toinen lautamiehistä kiisti nyt tämän ja sanoo, että ei ole koskaan antanut varmaa tietoa Pelkosen asuinpaikasta. Nyt hän kertoi, että Pelkonen asuu Kemin rajan sisäpuolella eikä ole koskaan ollut Lapissa.³³⁶ Ilmeisesti asia ei jäänyt tähän koska suomalaiset (finnar) Pelkoinen ja toinen uudisasukas Nills Pertuinen olivat haastaneet Kemin pitäjän asukkaat 1691 syytäen näitä siitä, että nämä yrittävät pakottaa heidät pois lapinverolta omien rasitteidensa alle, vaikka lautamiehet Kemissä ovat kertoneet maaherralle Gustaf Grassille 21.2.1690, että kantajat ovat oikeiden rajojensa sisäpuolella. Lappalaiset ovat vapaaehtoisesti sallineet kantajien asettua asumaan heidän tiluksilleen Sompion rajojen sisäpuolelle, minkä myös Sodankylän ja Keminkylän lappalaiset, jotka käyttävät ja pitävät hallussaan metsästysmaita ja kalavesiä kantajien asuinpaikan alapuolella todistivat oikeaksi. Kantajien asuinpaikka on pitkällä Sompion puolella rajaa. Kaksi Kemin pitäjän lautamiestä olivat tutkineet kyseisen asuinpaikan ja ja todenneet sen olevan yli 2 peninkulmaa lapinrajan sisäpuolella. Oikeus vahvistaa kantajien asumisoikeuden.³³⁷

³³⁴ Vrt. kuitenkin vuoden 1721 käräjillä käsitelty asia, jossa Sompion lappalaiset toteavat, että vuonna 1687 annetun päätöksen mukaan koko Kemijärvi on ennen kuulunut Lappiin ja että Kemijärven kirkko sijaitsee kaksi pnk:a vanhan Lapin rajan yläpuolella. Vanhaa rajapaikkaa kutsutaan Joutsen- eli Luutsinsalmeksi. Sompion käräjät 10.2.1721 fol. 299v-301.

³³⁵ Ks. luku VI.

³³⁶ Kemin talvikäräjät 21.2.1687. I. Fellman 1912 (III), 323. Asia ei kuitenkaan saanut lopullista ratkaisua, koska sama kiista oli esillä vielä vuoden 1795 rajankäynnissä. Ks. Malmgren 1870, 68-69. Julku 1968, 49.

³³⁷ Sompion ja Keminkylän käräjät 15.1.1691 fol. 659v-660v.

Tekstistä saa myös sen käsityksen, että Sodankylän ja Keminkylän alueet olisivat ulottuneet etelässä Sompion eteläpuolelle. Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin esillä olleessa toisessa tapauksessa kemijärveläiset olivat vaatineet itselleen Kitkan lapinkylän alueella sijainnutta Suolijärveä.

Kuusamon talonpojat olivat haastaneet Kemijärven talonpojat vudoen 1739 käräjille, syyttäen näitä tunkeutumisesta Suolijärvelle, joka oli 7.4.1691 päivätyn asiakirjan mukaan koko Kitkan kylän kalavesi syksyisin. Kalastus oli ollut kielletty kemijärveläisiltä. Vastajaat haastettiin seuraaville käräjille.³³⁸ Asia oli esillä myös muutamaa vuotta myöhemmin. Oikeuden pöytäkirjasta käy selville, että kruununvouti Anders Hackzell oli kertonut, että Länsipohjan maaherra on 20.7.1744 ja 14.11.1744 pyytänyt lausuntoja koskien Suolijärveä, jonka Kemijärven asukkaat haluavat itselleen. Kysymys oli siitä, kuuluuko se vanhastaan ja oikeasti heille. Nimismies Sigfrid Granroth, lautamies Simon Määttä ja Hans Lämsä, kaikki iäkkäitä miehiä, kertoivat kuululleensa useilta mutta erityisesti noin viisi vuotta sitten kuolleelta vanhalta Olof Patosalmelta sekä samoin paikkakunnan edesmenneeltä lappalaisnimismieheltä Pär Liungalta, että kemijärveläisillä ei ole Suolijärven muuta oikeutta kuin, että Kitkan kylän lappalaiset ovat antaneet heille luvan joksikin aikaa kalastaa järvessä. Järven ilmoitettiin sijaitsevan Kuusamon ja Kitkan rajojen sisäpuolella.³³⁹ Myös saman vuoden Kuolajärven käräjillä Hackzell kysyi sijaitseeko Suolijärvi Kuusamon rajojen sisällä vai ei. Lautamiehet todistavat, että järvi kuuluu Kemin Lapin rajojen sisäpuolelle ja varsinaisesti Kitkan kylälle. Kemijärven kylän asukkaat ovat kylläkin saaneet kalastaa järvessä Kitkan kyläläisten luvalla ja suostumuksella.³⁴⁰

Tapauksista käy selville, että kemijärveläiset pyrkivät laajentamaan aluettaan sekä pohjoiseen että etelään. Lopputulos oli kuitenkin se, että alueiden katsottiin sijaitsevan Lapinmaan puolella. Tapauksia voitaneen kuitenkin tulkita myös niin, että viimeistään 1700-luvun puolivälissä tilanne oli vakiintunut siten, että Kemijärven kuulumista Kemin pitäjään ei enää kyseenalaistettu ja Kemin pitäjän rajat sijaitsivat suunnilleen niillä alueilla missä ne myöhemminkin ovat sijainneet.³⁴¹

2. Pohjanmaan ja Lapinmaan välisen rajan sijainti 1670- ja 1680-lukujen tilanteessa

Maanmittari Jonas Gedda kävi Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välinen rajan vuonna 1675. Geddan suorittama rajankäynti liittyi vuoden 1673 Lapinmaiden asutusplakaaatin antamiseen. Uudisasutusta koskevien määräysten lisäksi siinä määrättiin myös, että varsinainen Lapinmaa tuli erottaa muista ruotsalaisista ja suomalaisista pitäjistä. Geddan rajalinja noudatti Kemin talonpoikien vähän aikaisemmin Kemin talvikäräjillä antamaa ilmoitusta rajan kulusta.³⁴² Rajapaikkaluettelo syntyi siis kemiläisten

³³⁸ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevät-käräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 510v-534v.

³³⁹ Kuusamon käräjät 7.-10.1.1745 fol. 798-822v.

³⁴⁰ Kuolajärven käräjät 15.1.1745 fol. 41-42v.

³⁴¹ Lopullisesti Kemin pitäjän rajat käytiin pohjoisessa vuonna 1795. Ks. Ahvenainen 1970, 52-55.

³⁴² Julku 1968, 9-11.

ilmoituksen pohjalta ja merkittiin sellaisenaan käräjäpöytäkirjaan ilman, että asiassa olisi kuultu toista osapuolta eli Kemin Lapin saamelaisia.³⁴³

Asian tultua tiedoksi lapinkylissä ryhtyivät lappalaiset yhteisesti vastustamaan tätä linjausta ja vuoden 1687 Kemin Lapin yhteisillä käräjillä lapinkylien edustajat protestoivat voimakkaasti Geddan esittämää rajalinjaa vastaan.³⁴⁴ Lappalaiset väittivät, että he eivätkä heidän esi-isänsä olleet milloinkaan kuulleet tällaisista rajapisteistä ja että Gedda ei ollut suorittanut mitään rajankäyntiä, vaan ainoastaan luottanut Kemin talonpoikien vilpilliseen ilmoitukseen.³⁴⁵ Kysymys Geddan rajapaikoista tuli esille myös vuoden 1701 käräjillä, jonne Kemin pitäjän Ilmolan kylästä oleva talollinen Johan Kauppi oli haastanut Sodankylän asukkaat koskien majavanpyyntiä. Kantaja esitti muun muassa maanmittari Geddan vuodelta 1675 olevan todistuksen, jonka mukaan kiistanalainen Kautjoki sijaitsi Kemin pitäjässä. Lappalaiset taas sanoivat Kautjoen sijaitsevan Lapissa. He katsoivat, että maanmittarin todistus perustui vain Kemin talonpoikien perusteettomiin kertomuksiin. Sompion, Kitkan, Kuolajärven ja Keminkylän kylien nimismiehet kertoivat Geddan rajan ulottuvan useissa kohdin jopa 10 peninkulmaa Lapin puolelle, missä lappalaiset ja uudisasukkaat asuvat ja pitävät hallussaan veromaita ja verotiluksia. Oikeus totesi, että kantaja ei pystynyt todistamaan Kautjoen sijaitsevan Kemin pitäjässä. Mikäli raja olisi kulkenut maanmittarin todistuksen mukaan, olisi suuri joukko lappalaisia ja uudistilallisia, jotka kaikki maksoivat lapinveroa, jäänyt pitäjän puolelle.³⁴⁶

Oikeus asettui siis lapinrajaa koskevassa kiistassa saamelaisten puolelle. Tämä oli oikeuden kanta myös myöhemmin. Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välistä rajaa tutkinut Kyösti Julku pitää varmana, että lappalaisten vuoden 1687 käräjillä ilmoittama rajapaikkaluettelo³⁴⁷ on perinteinen rajalinja.³⁴⁸

Kemin Lapin lappalaisen vuonna 1687 esittämä rajapaikkaluettelo sisältää luettelon Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välisistä rajapaikoista Ounasjoelta aina Kuusamon alueella sijainneen Maanselän lapinkylän etelärajaan, jossa lapinraja yhtyi Venäjän rajaan.³⁴⁹

³⁴³ Julku 1968, 11.

³⁴⁴ Sompion, Keminkylän, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän kylien käräjät 2.3.1687 (julk. I. Fellman 1915, 38-44).

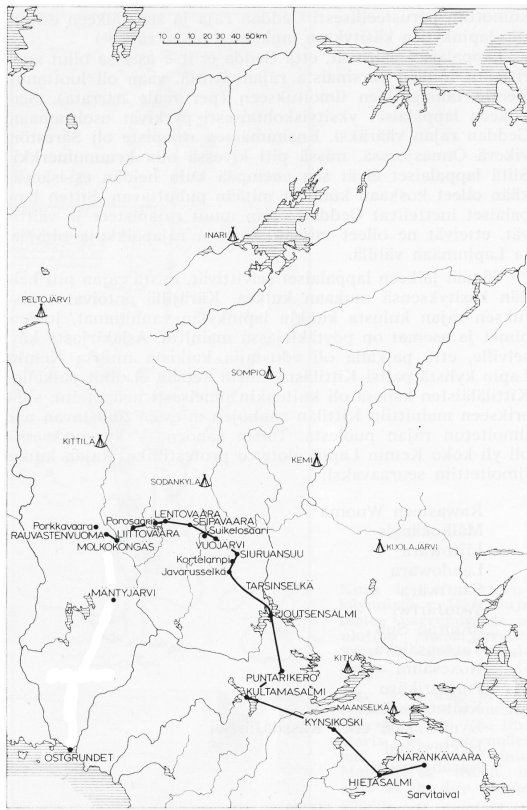
³⁴⁵ Julku 1968,15; I. Fellman 1912 (III), 41.

³⁴⁶ Inarin, Kitkan, Keminkylän, Kuolajärven, Sompion ja Sodankylän käräjät Sodankylässä 19.-20.2.1701 f. 115-121. Ks. myös Onnela 1995, 89.

³⁴⁷ Ks. I. Fellman 1912 (III), 41-44.

³⁴⁸ Julku 1968, 12-31, erit. 27-29. Samoin Virrankoski 1973, 505-510, Ervasti 1978, 91, Onnela 1995, 89 ja Enbuske 1996, 221.

³⁴⁹ Julku 1968, 29-30. Hänen mukaansa tämä rajalinja on vietävä ainakin 1500-luvulle. Perusteena hän viittaa siihen, että Kittilän ja Sodankylän lapinkylien välinen raja vuodelta 1602 edellyttää välttämättä tällaista aikasuhdetta. Ks. luku IV. On kuitenkin otettava huomioon, että näiden kahden lapinkylän kahta eteläisintä rajapistettä ei ole kyetty identifioimaan maastossa.

Lapinraja Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välillä. Kemijärven kohdalla raja on merkitty kulkemaan järven halki. Kysymyksessä on kaikkien vanhin tiedossa olevasta rajalinjauks. Lähde: Julku 1968, 18.

3. Vuosien 1751-1754 rajankäynti

Edellä oleva kartta kuvaa lapinrajan sijaintia Kemin ja Iin pitäjien ja Kemin Lapin välillä. Lapinrajan määrittäminen Tornion pitäjän ja siihen rajoittuvien Tornion Lapinmaan sekä Kemin Lapinmaan kuuluvan Kittilän lapinkylän välillä toteutettiin myöhemmin virallisessa maanmittaustoimituksessa. Kysymys ei ollut kuitenkaan lapinrajan sijainnista pelkästään Tornion pitäjän kohdalla, vaan rajankäynti toteutettiin vuosina 1751-1754 yhtäjaksoisena toimituksena kaikkien Länsipohjan läänin kuuluvien pitäjien eli Uumajan, Piitimen, Luulajan ja Tornion pitäjien sekä kunkin pitäjän kohdalla olevan Lapinmaan välillä. Rajan määrittämiseen oli päädytty käytännön syiden vuoksi. Oli huomattu, että uudisasutuksen edistämisessä uudisasukkaalle myönnettävät privilegijat olivat ratkaisussa asemassa. Käytännössä oli kuitenkin esiintynyt tilanteita, joissa uudisasukkaat eivät olleet saaneet lapinprivilegioita, vaikka heidän asumuksensa olisi sijainnut varsin lähellä sellaisia seutuja, joiden voitiin selvästi katsoa kuuluvan Lapinmaan. Toisaalta sellaisten

uudisasutusten, jotka sijaitsivat paljon lähempänä maaseutua eli pitäjiin kuuluvia alueita, katsottiin sijaitsevan Lapissa.³⁵⁰

Tämä epäjohtamukaisuus selittyi rannikon talonpoikien harjoittamalla kalastuksella. Nyt alettiin kuitenkin korostaa, että talonpojille ei enää olisi varsinaista hyötyä tästä kalastuksesta. Viranomaisten mukaan tästä aiheutui itse asiassa haittaa talonpidolle matkoista aiheutuvan ajanhukan ja kustannusten vuoksi. Rajan puuttumisen nähtiin olevan haitallista myös saamelaisille. Uumajan alueen talonpojat nimittäin vaativat tunturilappalaisilta maamaksua (landstull), kun nämä keväällä muuttivat tuntureilta alempana olevalle maalle. Lisäksi viitattiin siihen, että pitäjien ja Lapinmaan välinen rajankäynti paitsi hyödyttäisi tulevaa uudisasutusta, myös suojaisi saamelaisia ja heidän elinkeinojaan pitäjien talonpoikien aiheuttamalta haitalta.³⁵¹

Lapinraja käytiin Uumajan pitäjän ja Lyckselen Lapinmaan välillä vuoden 1750 kesäkuussa. Rajan sijainnista ei kuitenkaan oltu yksimielisiä. Lyckselen edustaja perusteli rajan kulkua muun muassa argumentilla, että eräs tunturi kuului Lapinmaahan sillä perusteella, että se sijaitsi keskellä lappalaisen Märten Olofssonin maata ja tästä maksettiin kruunulle vuosittaista veroa. Lisäksi hän viittasi siihen, että Skellefteon talonpoikien tiluksien ei koskaan katsottu ulottuneen niin korkealle.³⁵² Ei ollut täyttä selvyyttä siitä, missä maaseudun ja Lapin raja on vanhastaan kulkenut, mutta osapuolet lähtivät siitä, että tällainen raja oli olemassa. Lyckselen edustaja viittasi seutuihin, jotka ovat ylimuistoisista ajoista (urminnes tider) kuuluneet Lapinmaahan. Hän myös katsoi olevan riidatonta, että ”ne alueet, jotka kuuluvat lapinmaahan (lapinveromaahan) ovat kuuluneet ja niiden on tälläkin hetkellä katsottava kuuluvan Lapinmaan puolelle.”³⁵³ Myös Göthen mukaan oli riidatonta, että ne alueet, jossa lapinveromaat sijaitsivat, tuli katsoa kuuluvan Lapinmaan puolelle. Rajan sijainnin osalta annettiin painoarvoa vanhojen miesten todistuksille.³⁵⁴

Seuraavana vuonna kuningas antoi määräyksen ylimääräisen katselmusoikeuden (extra synerätt) asettamisesta.³⁵⁵ Kun oikeus ryhtyi käsittelemään Uumajan pitäjän ja Lapinmaan välistä rajaa, Lyckselen edustaja katsoi, että Lapinmaan asukkaille tulisi kuulua kalastusoikeuksineen kaikki se maa, mikä tulisi sijaitsemaan lapinrajan sisällä. Lisäksi hän vaati, että ne lappalaiset, joille ei ollut maata, tulisi saada pysyttää lapinrajan alapuolella sijaitsevilla kruununmetsissä. Uumajan pitäjän edustaja kiisti tämän ja viittasi siihen, että kruunulla oli vapaa määräysvalta metsiensä käyttöön.³⁵⁶

³⁵⁰ Selvän rajalinjan puuttumisesta aiheutuvista käytännön ongelmista, ks. Göthe 1929, 456-457.

³⁵¹ Olofsson 1974, 409.

³⁵² Göthe 1929, 459 alav. 2.

³⁵³ Göthe 1929, 461. Lapinveromaista, ks. luku IX.

³⁵⁴ Göthe 1929, 464-465. Piitimen alueen asutushistoriaa tutkineen Bylundin mukaan (1956, 36) sekä lappalaisessa että ruotsalaisessa traditiossa lähdettiin siitä, että Lapinmaan ja Länsipohjan rannikkoalueen välillä oli olemassa raja ja että rajankäynti tuli suorittaa tämän mukaisesti. Hänen mukaansa Lapinmaan raja oli rannikkoalueita vastaan määriteltä 1700-luvun puolivälissä kunnollisesti ainoastaan Muonionjokilaaksossa (vuoden 1584 päätös), minkä vuoksi yhteisymmärrys rajan sijainnista oli hyvin vaikea saavuttaa. Rajanvedossa tuli periaatteessa seurata vanhaa nautintaa (gammal hävd).

³⁵⁵ Ylimääräisen katselmusoikeuden tuomarina toimi lääninsihteeri Quist ja oikeuteen kuului kuusi lautamiestä. Göthe 1929, 470.

³⁵⁶ Göthe 1929, 474.

Kun katselmusoikeus siirtyi määrittämään Piitimen pitäjän ja Lapinmaan välistä rajaa, ongelmat näyttäytyivät monella tapaa samanlaisilta kuin ne olivat olleet Uumajan alueella. Göthe toteaa, että rajankäynnistä jää sellainen vaikutelma, että lapinveromaa on muutamassa tapauksessa ulottunut jonkin verran alemmaksi. Näin voidaan hänen mukaansa sanoa siitä syystä, että vaaroista ja muista luonnonpaikoista, jotka olivat antaneet lapinmaille nimensä, tuli rajapisteitä, mitä ne eivät todennäköisesti alkujaan olleet.³⁵⁷ Göthen mukaan rajankäynti toteutui siinä mielessä sopivaan aikaan että se esti rannikkoseutujentalonpoikia ottamasta Lapinmaahan kuuluneita alueita itselleen ja työntämästä lappalaisia pois alueelta.³⁵⁸

Kun oikeus siirtyi käsittelemään Ylitornion pitäjän ja Tornion Lapin välistä rajaa, ilmoittivat torniolaiset käsityksensä, että raja kulki Torravaarasta Täytinen-nimiselle tunturille, koska Tärännön asukkaiden vanhat ja tavanomaiset nautinnat ulottuivat tälle linjalle. Lapin edustajien mukaan rajan olisi tullut kulkea eri kautta, koska Lapin uudisasukkailla on metsästysmaansa siellä ja tällä alueella sijaitsi myös lappalaiselle Nils Andersson Pukarelle kuuluva Kändöjärvi. Tähän täräntöläiset vastasivat, että heillä oli verotettuja ja ruodutettuja (roterate) järviä tämän rajalinjan pohjoispuolella.

Täräntöläiset vetosivat muun muassa siihen, että Lapin asukkaiden metsästys Risavaarassa on tapahtunut täräntöläisten luvalla ja että kahden täräntöläisen kalavedet ovat Täytisen tunturin lähellä. Lisäksi heidän edustajansa esitti erään talonpojan kuittikirjan, mistä kävi selville, että kyseinen talonpoika on maksanut järvestä nuottaveroa useita vuosia vuoteen 1750 asti. Lappalainen Nils Andersson esitti vuodelta 1618 olevan todistuksen Jukkasjärven käräjiltä, josta kävi selville, että vouti antoi lautamiesten neuvosta ja suostumuksella kaksi järveä erälle Hindrik Hanssonille sekä käräjien pöytäkirjan vuodelta 1691, jossa siggevaaralainen Anders Johansson on riidoissa peuranpyynnistä täräntöläisen Hans Perssonin poikien kanssa. Tässä oikeudenkäynnissä oli esitetty niin ikään vuodelta 1618 oleva tuomio, jossa kielletään vastaajia sakon uhalla kalastamasta tai muutoin loukkaamasta kantajan omaisuutta RakK:n 20. ja 25. kappaleiden mukaan. Edelleen esitettiin ote Jukkasjärven käräjien pöytäkirjasta vuodelta 1722, jossa Anders Pickaraisen leski Ella Nilsdotter valitti täräntöläisen talonpojan Hans Hanssonin tunkeutuvan hänen kalavesilleen ja metsiin ja ansaillaan. Oikeus kieltää tämän edellä mainitun vuoden 1691 päätöksen mukaisesti. Näihin kolmeen dokumenttiin vedoten katsotaan, että riidan kohteena olevat kaksi järveä kuuluivat lappalaiselle Nils Anderssonille ja että näiden järvien tulee jäädä Lapinmaan puolelle.³⁵⁹

Oikeuden päätöksessä katsottiin, että Tärännön kylän ei tullut saada riidanalaisia järviä, koska niillä oli vähäinen merkitys ja koska oli epävarmaa voiko kylä saada itselleen tiluksia 3 tai 4 peninkulman päästä. Päätöksessä viitataan kuninkaan 8.7.1695 maaherra Gustaf Douglasille ja laamanni Jacob Burelle lähettämään kirjeen 8 §:n, jonka mukaan maaherran on vapautettava täräntöläiset nuottaverosta, jota he olivat siihen asti maksaneet Sáfwasjärvestä. Täräntöläiset olivat tyytymättömiä päätökseen ja ilmoittivat vevänsä asian laamannioikeuteen.

³⁵⁷ Göthen (1929, 480) mukaan se suvanto, järvi tai vaara, josta lapinmaa on saanut nimensä, sijaitsi yleensä maan keskellä, mutta harvoin tai ei koskaan maan ulkoreunalla. Ks. myös SOU 2006:14, 128-129.

³⁵⁸ Göthe 1929, 483. Lapinrajan määrittämisestä Piitimen alueella ks. myös Bylund, 1956, 35-43.

³⁵⁹ Extra synerätters protocollet 2.-3.7. Täräwarassa. fol. 393-.

Seuraavaksi oikeus ryhtyi käsittelemään Ylitornion ja Enontekiön välistä rajaa.³⁶⁰ Ylitornion pitäjän edustaja varanimismies Planting esitti oikeudelle jäljennöksen Juhana III vuonna 1584 antamasta suojelukirjeestä, jossa Tornion talonpoikia kiellettiin tekemästä haittaa Suottavaaran lappalaisten tiluksilla, jotka sijaitsivat Tornion Lapinmaassa, Sonkamuotkassa olevan rajan sisäpuolella. Planting, samoin kuin paikalla olleet muonionniskalaiset, eivät tienneet että muuta rajakirjettä olisi olemassa. Planting esitti oikeudelle myös vuosilta 1676 ja 1700 olevat otteet Enontekiön kihlakunnanoikeuden pöytäkirjasta, jossa oli kysymys Turtolan talonpoikien oikeudesta kalastaa Paittasjärvessä.³⁶¹

Plantingin esiintuomissa dokumenteissa mainitun Paittasjärven kerrottiin sijaitsevan puoli peninkulmaa Enontekiön Lapinmaahan kuuluvan Palojoensuun uudistilan alapuolella ja noin kaksi peninkulmaa (Muonionniskan) Kätkäsvannon yläpuolella. Planting kertoi, että tarkoituksena ei ollut, että Ylitornion ja Lapinmaan rajan olisi tullut ulottua aina Paittasjärvelle asti. Asiakirjojen tarkoituksena oli ainoastaan se, että Turtolan asukkaat saisivat myös tulevaisuudessa kalastaa esteettä Paittasjärvessä.³⁶² Planting totesi myös, että Juno- ja Waikojärvi kuuluivat kahdelle Kuivakankaan asukkaalle, jotka maksoivat järvistä vuosittain leiviskän haukia. Näiden järvien säilyttämiseksi kyseisillä henkilöillä rajalinja tulisi vetää järvien yläpuolelta. Järvien kerrottiin sijaitsevan Lainion kylän länsi-luoteispuolella ja 21 peninkulman päässä Kuivakankaan kylästä.

Muonionniskan asukkaat katsoivat, että heille ja heidän myötäpuolilleen pitäjässä kuului Jerisjärvi, Sieppijärvi, Keräsjärvi, Pyhäjärvi, Sängajärvi, Kynisjärvi, kaksi Nomalajärveä, kolme Rautelajärveä, kaksi Saivotjärveä sekä Särkijärvi. Lapinmaan edustajat esittivät sen sijaan kantanaan, että kaikki ne järvet ja lammet, jotka tulisivat sijaitsemaan rajalinjan yläpuolella, tulisivat kuulumaan Lapinmaahan.

Oikeus määräsi rajan sijainnista Muonionjoen länsipuolella, että lapinmies Nils Pickarin kalajärvien tulee jäädä rajalinjan yläpuolelle. Ylitornion pitäjäläiset olivat vaatineet, että rajalinjan tulisi kulkea siten, että heidän taloihinsa kuuluvat tilukset Kouxusuvannolla ja Lainiossa tulisivat jäämään rajalinjan alapuolelle. Tähän oikeus toteaa, että kyseisille paikoille perustetut uudistilat ovat jo kauan aikaa olleet merkittyinä Jukkasjärven Lapin maa- ja veronkantokirjaan. Oikeus määräsi rajan kulkemaan niiden järvien alapuolelta, jotka järvet sijaitsivat yli 20 ja lähes 30 pe-

³⁶⁰ Extra synerätters protocollet 19.7. uti Jokijalcaby (Kolari) fol. 423-426. Paikalla olivat edustajat Ylitornion pitäjästä sekä Jukkasjärven, Enontekiön ja Kittilän Lapinmaista.

³⁶¹ Ensimmäisessä tapauksessa kolme turtolalaisia talonpoikaa olivat ilmoittaneet oikeudelle, että he ja heidän esi-isänsä olivat ylimuistoista ajoista (yli 200 vuotta) harjoittaneet kalastusta Paittasjärvessä ja suorittaneet tästä veroa. Lisäksi viitattiin kalavesien niukkuuteen ja suoritettuun ruodutukseen. Syynä valitukseen oli se, että muutamat talonpoikien pojat olivat sotilaaksi joutumisen pelossa paenneet Lapinmaahan ja väittivät, että Paittasjärvi kuuluu Lappiin. Jälkimmäisessä päätöksessä kaksi Turtolan talonpoikaa valittivat sitä, että Lars Piessa ja tämän vävy Jöns Anundson tekivät heille haittaa heidän kalastuksessaan Paittasjärvellä, huolimatta siitä, että turtolalaiset maksoivat kyseisestä järvestä vuosittaista veroa ja että heidän esi-isänsä olivat yli sata vuotta maksaneet siitä veroa, minkä myös Nils Oravainen oli sanonut olevan totta. Oikeus määräsi, että Lars Piessan, tämän vävyn ja muiden lappalaisten oli pysyttävä poissa kyseisen Paittasjärven kalastuksesta 40 hopeamarkan sakon uhalla.

³⁶² Extra synerätterns protocollet 1. Augusti Muonionniska by fol. 426-432.

ninkulmaa niiden pitäjäläisten asuinpaikoista, jotka kyseisiä järviä olivat silloin tällöin käyttäneet. Näillä ja eräillä muilla perusteilla oikeus määräsi rajan kulkemaan Kuoksusuvannon ja Lainion alapuolelta Sonkamuotkaan vuonna 1584 annetun kuninkaallisen kirjeen mukaisesti.³⁶³

Seuraavaksi tuli esille kysymys Ylitornion pitäjän itäraajasta eli rajasta Kittilän lapinkylää vastaan. Kolarissa heinäkuussa pidetyssä kokouksessa esitettiin asianosaisille ote Kemin Lapin käräjien pöytäkirjasta vuodelta 1687, jossa Kittilän ja Ylitornion väliset rajapaikat on lueteltu Peltojärven lapinkylän rajasta etelään Rauvastenvuomalle. Sekä Kittilän edustajat että ylitorniolaisia edustanut Planting hyväksyivät tämän rajapaikkaluettelon ja raja käytiin pääpiirteittäin päätöksessä lueteltujen rajapaikkojen mukaisesti.³⁶⁴

4. Yhteenvetoa

Lapinrajalla tarkoitettiin alkujaan sitä rajaa, jossa suomalaisten talonpoikien asuttamien rannikkopitäjien alue päättyi ja jossa lappalaisille kuuluva alue alkoi. Tornionjokivarressa tämä rajapaikka on ilmeisesti vielä 1500-luvun puolivälissä ollut vielä pohjoisimman talonpoikaiskylän eli Pellon pohjoispuolella. Vuonna 1584 Juhana III:n antama suojelukirje vahvisti lapinrajan sijainnin kuitenkin Tornion-Muonionjokivarressa Sonkamuotkaan eli nykyiselle Muonion ja Enontekiön rajalle.

Tornion- ja Ounasjokien välisellä vedenjakaja-alueella Tornion- ja Kemin pitäjien välinen raja päättyi vuonna 1596 suoritetussa rajankäynnissä Mantojärveen. Kysymys oli nykyisen Rovaniemen kunnan pohjoisosassa sijaitsevasta Mäntyjärvestä. Vuoden 1687 käräjillä kuitenkin todettiin, että Kittilän ja Tornionlaaksoon kuuluvien pitäjien välinen raja kulkee Muonion-Tornionjoen ja Ounasjoen välistä vedenjakajaa myöten eli Kittilän nykyisen länsirajan mukaisesti ja tämä rajalinja vahvistettiin vuonna 1754 toteutetussa rajankäynnissä. Tässä rajankäynnissä lapinraja vahvistettiin siis Ounasjoen länsipuolella pohjoisemmaksi ja mahdollisesti myös idemmäksi, kuin mihin Kittilän lapinkylä vielä 1600-luvun alussa.

Ounasjoen ja Venäjän rajan välillä lapinrajan sijainti oli vuoden 1687 käräjillä esitetyn rajapaikkaluettelon mukainen. Vaikka onkin mahdollista, että myös Ounasjoen itäpuolella, nykyisen Rovaniemen alueella sekä Kemijärvellä, on ollut vastaavia lapinkyliä, kuin varsinaisen Kemin Lapin alueella, näistä lapinkylistä tai niiden sijainnista ei ole olemassa konkreettista näyttöä, eikä vuotta 1687 edeltäneestä lapinrajasta ole tietoa.

Viimeistään 1600-luvun alkupuolelta alkaen vahvistui myös käsitys, että Kemijärvi ei kuulu Lapinmahan. Tällä alueella lapinrajan sijainti vakiintui siten, että Kemijärvi tuli sijaitsemaan Rovaniemen tavoin Kemin pitäjän alueella ja nykyisten

³⁶³ Tältä osin oikeus toteaa: "...til nedre ändan af Sångamotka, i följe af Kongl. Brefwet, gifwit d. 10. Julii 1584., hwarmedelst Sångamotka tillika med alla de ägor, som thes öfwer om in uti Lappmarcken ligga, äro Lapparne uti Sondawara by i Enonteckis Lappmarck underlagde."

³⁶⁴ Extra synerätterns protocollet fol. 423-426. Tämän rajan määrittämisestä ja sijainnista maastossa ks. Julku 1991, 36-40.

Sodankylän Pelkosenniemen, Savukosken ja Sallan alueet jäivät Lapinmaan puolelle samoin kuin osa nykyisen Posion alueesta.

Vielä 1800-luvun alkupuolella lapinraja oli se rajalinja, joka jakoi nykyisen Pohjois-Suomen alueen kahteen erilliseen alueeseen. Vuodelta 1830 olevassa matkakertomuksessa Jacob Fellman toteaa Ounasjoen Molkokönkään kohdalla, että Ylijäästön talo kuuluu vielä Lapinmaan puolelle mutta Alajääskön talo on Rovaniemen pitäjän ensimmäinen talo. Tultuaan Alajääskön kohdalle, hän toteaa ”nyt olen siis jälleen Suomessa”.³⁶⁵ Vieraillessaan Sompion lapinkylän alueeseen kuuluneen Luurojokivarran kylissä hän mainitsee, että eräs paikallinen oli hiljattain tullut Kemijärveltä ja että asukkaat halusivat keskustella sellaisen henkilön kanssa, joka oli tullut ”lannanmaalta”. Tällä nimityksellä tarkoitettiin Fellmannin mukaan etelässä (lappiin) rajoittuvia seutuja.³⁶⁶

Suomessa Lapinmaan rajalla ei nykyään katsota olevan oikeudellista merkitystä, mutta Ruotsin puolella se on edelleen rajalinja, jonka mukaan määräytyy saamelaisille kuuluvia maa- ja vesialueiden käyttöön liittyviä oikeuksia.³⁶⁷ Ruotsissa lähdetään siitä, että lapinrajan pohjoispuolinen alue on varsinaista saamelaisaluetta ja saamelaisilla on erityinen maa- ja vesialueiden käyttöön liittyviä oikeuksia. Lapinraja (Lappmarksgränsen) sijaitsee samassa paikassa, mihin se vuosien 1751-1754 rajankäyntitoimituksessa määrättiin. Se on myös merkitty maastoon. Pohjoisessa lapinraja päättyy Suomen valtakunnan rajaan Sonkamuotkassa eli paikassa, jossa se jo Juhana III vuonna 1584 antaman kirjeen mukaan sijaitsi.

---

³⁶⁵ Matkallaan Kemijokea alaspäin hän toteaa, että (nykyisen Pelkosenniemen) Saunavaaran alapuolella on se rajapaikka, josta alkaa Pohjanmaahan ja Suomeen kuuluva alue. J. Fellman 1906 (I), 252, 654.

³⁶⁶ J. Fellman 1906 (I), 241.

³⁶⁷ Rennäringslag 1971:437 3 ja 17 §:t. Ks. myös SOU 1999:25 ja SOU 2006:14. 182-240.

IV

LAPINKYLÄT JA LAPINVEROMAAT

1. Lapinkylät

Alueellista jakoa lapinkyliin ja lapinveromaihin on pidetty saamelaisväestön oma-peräisenä instituutiona. On mahdollista, että lapinkylä on aikoinaan ollut koko sillä alueella, jolla saamelaisia tiedetään asuneen. Myöhemmin tunnettujen lapinkylien lisäksi perimätieto tietää kertoa myös muista lapinkylistä. Vuonna 1748 julkaistussa kuvauksessa Kemijärveltä, Nils Fellman kertoo vanhojen lappalaisten kertoneen hänelle, että Kemijärven itäpuolella oli vanhoina aikoina ollut suuri lappalaiskylä, jota kutsuttiin Luhtalaksi. Järven länsipuolella sijainnut lapinkylä oli taas Permuslahti. Ruotsalaiset hävittivät nämä molemmat kylät pirkkalaisaikana, ennen kuin lappalaiset taipuivat Ruotsin kruunun alaisuuteen.³⁶⁸

Jacob Fellmannille 1800-luvun alussa kerrotun perimätiedon mukaan Kemian pitäjän Ilmolan kylästä oleva Inkilä-niminen talonpoika olisi joukkoineen tuhonnut suuren lapinkylän, joka sijaitisi Saittassa, nykyisen Rovaniemen alueella, ja ottanut itselleen lappalaisille siihen asti kuuluneet kalastuspaikat. Nämä kalastukset olisivat kuuluneet Inkilälle aina pitäjän jakoon asti vaikka välimatkaa oli 12-13 peninkulmaa.³⁶⁹ Saittaa koskeva traditio näyttäisi pitävän paikkaansa ainakin siltä osin, että nykyisen Rovaniemen pohjoisosissa sijaitsevaan Saittajärveen oli osuutta muun muassa Ilmolan naapurikylän, Koroistenniemen Inkilällä.³⁷⁰

Nykyisen Pohjois-Suomen alueella sijaitsi, joko kokonaan tai osittain, 1600- ja 1700-luvuilla 13 lapinkylää. Tenon ja Utsjoen lapinkylät sijaitsivat nykyisen Utsjoen kunnan alueella.³⁷¹ Kun Tenosta tuli vuoden 1751 rajasopimuksen mukaisesti rajajoki, osa alueen lapinkyliä jäi Norjan puolelle. Nykyisen Suomen Käsivarren pohjoisosan tunturialueella sijaitti Rounala. Sen eteläpuolella sijainnut Suonttavara rajoittui etelässä silloiseen Ylitornion pitäjään. Raja sijaitti Muonionjokivarressa Sonkamuotkassa eli samassa paikassa kuin nykyinen Enontekiön ja Muonion raja. Vuoden 1809 Haminan rauhassa sovittiin, että Suomen ja Ruotsin raja tulee Muonionjokeen ja Kōnkämäenoon. Näiden jokien länsipuolella sijainneet, Rounalaan ja

³⁶⁸ J. Fellman. 1906 I, 368.

³⁶⁹ J. Fellman 1906 II, 129-130. Joka tapauksessa lappalaisia on tämän jälkeenkin asunut alueella, koska eräästä vuonna 1695 oikeudessa olleesta kalastusriidasta käy selville, että lappalaiset kalastivat Perunkajärven pohjoispuolella mm. Saittajärvessä. Ks. luku III.

³⁷⁰ Luukko 1954, 143.

³⁷¹ Tenon on saamea tarkoittaen suurta virtaa. Ilmeisesti samasta sanasta on kysymys myös Enontekiö-sanassa, joka varhaisissa asiakirjoissa on kirjoitettu myös muodossa "Tenontekiö" tai "Tenontekiäinen". Utsjoki on Tenon sivujoki, tarkoittaen pienempää jokea. Enontekiöllä sijainneista lapinkylistä, ks. Hiltunen 2007, 51-52 ja 66-79.

Suonttavaaraan aikaisemmin kuuluneet alueet, jäivät siis tuolloin nykyisen Ruotsin puolelle. Idässä Suonttavaara rajoittui Peltojärven lapinkylään, jonka vielä 1600-luvun alussa katsottiin kuuluvan Kemin Lappiin.³⁷² Nämä edellä mainitut kylät kuuluivat hallinnollisesti Tornion Lappiin samoin kuin Norjan puolelle vuoden 1751 rauhaa seuranneessa rajankäynnissä jääneet lapinkylät.³⁷³

Kemin Lapin eteläisin lapinkylä oli Maanselkä.³⁷⁴ Maanselän pohjoispuolella oli Kitkan lapinkylä. Nämä lapinkylät sijaitsivat nykyisen Kuusamon kunnan alueella. Osa Kitkan lapinkylän alueesta sijaitsi myös nykyisen Posion kunnan alueella. Kemin Lapia 1640-luvun alussa kartoittaneen Olof Träskin mukaan molemmat kylät olivat pieniä ja niissä eli vähäinen määrä köyhiä lappalaisia, jotka elivät enimmäkseen kalastuksella. Hänen mukaansa näissä kylissä olikin hyvät kalavedet, mutta vain vähän peurametsiä eikä lainkaan majavapuroja.³⁷⁵ Kuolajärven lapinkylän länsiosa sijaitsi nykyisen Sallan kunnan alueella ja itäosa nykyisen valtakunnanrajan takana. Träskin mukaan kylässä oli hyvät kalavedet ja peuramaat, mutta vähän majavapuroja.³⁷⁶ Sodankylän lapinkylä sijaitsi nykyisen Sodankylän kunnan alueella. Sodankylästä todetaan, että sillä on yhdessä Sompion kanssa koko Ruotsin Lapinmaan parhaat majavapurot ja lisäksi hyvät kalavedet sekä kohtuullisen hyvät peuramaat.³⁷⁷ Luiojokivarressa sijainneesta Sompion kylästä todetaan myös, että sen alueella on myös hyvät peurametsät, mutta vain vähän kalavesiä, minkä vuoksi sompiolaiset ostavat käyttämänsä kalan Inarin lapinkylän lappalaisilta.³⁷⁸ Pohjoisessa Sompion kylä rajoittui Inariin, etelässä se ulottui nykyisen Pelkosenniemen alueelle asti. Nykyisen Savukosken alueella sijainneessa Keminkylässä ilmoitetaan olleen hyvät peuramaat, mutta vähäiset kala- ja majavavedet.³⁷⁹ Kittilän lapinkylän alue kattoi nykyisen Kittilän alueen mutta vielä 1600-luvun alussa se ulottui Ounasjoen länsipuolel-

³⁷² Träskin kuvauksen (1642 ja 1643, 18, kohta B) mukaan Peltojärven lappalaiset suorittivat nykyään veronsa Tornion Lapin markkinapaikalla. Peltojärven kylän nimi on ilmeisesti suomalaisten antama tai ainakin kääntämä. Pelto-sanana alkuperäinen merkitys oli *kenttä*, tarkoittaen asuinpaikkaa tai tilapäistä oleskelupaikkaa, johon leiriydyttiin (esim. kalakenttä). Pelto-sanana varhaisempaa muotoa edustaa Tornionlaaksossa 'Pello'.

³⁷³ Tornion Lappiin kuului 1500-luvuun veroluetteloissa yhdeksän lapinkylää eli lännestä itään Siggevaara, Tingevara, Rounala, Suonttavaara, Kautokeino, Lapinjärvi, Aviovaara, Teno ja Utsjoki. Kautokeino ja Karasjoen välissä sijainnut Lapinjärvi (Lappojavre) menetti myöhemmin asemansa omana kylänään ja liitettiin Kautokeinoon (I. Fellman 1915, CIV alav. 1). Norjalaiset saattoivat käyttää lapinkylästä erilaisia nimiä. Utsjoesta käytettiin myös nimitystä Aritzby, Tenosta Juxby.

³⁷⁴ Maanselkä tarkoittaa vedenjakaja-alueita eli sitä, että alueelta virtaavat joet sekä länteen (Pohjanlahteen) että itään (Vienanmereen). Lapinkylästä ja nykyisistä kunnanrajoista ks. A. Vahtola 2006, 37.

³⁷⁵ Träsk 1642 ja 1643, 18, kohta K ja L.

³⁷⁶ Träsk 1642 ja 1643, 18, kohta H. Kuolajärven lapinkylän nimi tulee mahdollisesti kylän alueella sijainneesta Kuolajärvi-nimisestä järvestä. 'Kuola' tarkoittaa suomeksi 'kalaa'.

³⁷⁷ Keskisen Kemin Lapin lapinkylissä oli käytössä henkilönnimi 'soa', 'soas' tai 'suas'. Nimen taustalla voi siis olla myös henkilönnimi. Ks. myös Aikio 2001, 1. Wahlbergin mukaan Sodankylän (puhekielinen) muoto oli 'Sovankylä'.

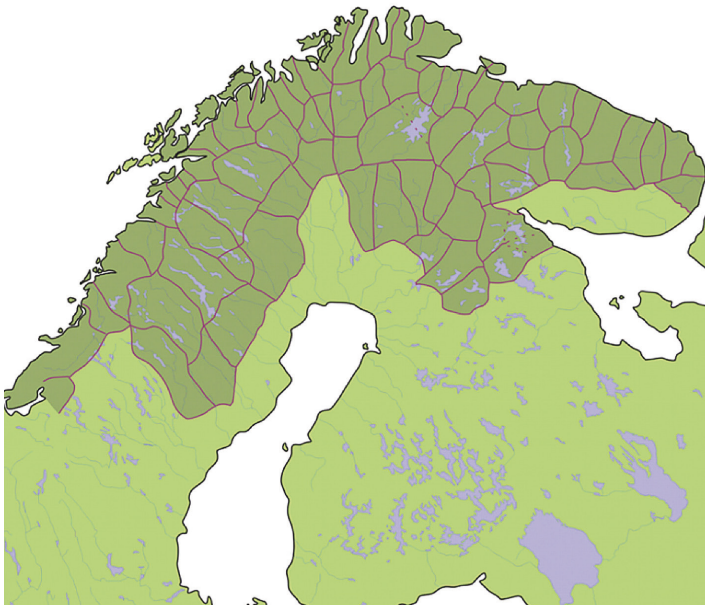
³⁷⁸ Träsk 1642 ja 1643, 18, kohta E ja F.

³⁷⁹ Träsk 1642 ja 1643, 19, kohta G. Keminkylä ei esiinny vielä vuoden 1553 veroluetteloissa, mutta kylläkin vuoden 1572 luetteloissa. Itkonen on olettanut, että Keminkylää ei mahdollisesti ollut olemassa vielä 1500-luvun puolivälissä. Ks. T.I. Itkonen 1948 I, 130. Isak Fellmanin mukaan Keminkylä tulee veroluetteluihin vuonna 1563. Hän olettaa, että tämä lapinkylä syntyi siten, että Sompio, Kuolajärvi ja Kitka antoivat maa-alueita uuden kylän käyttöön. I. Fellman 1910, XXX. Tästä ei ole kuitenkaan mitään varsinaista näyttöä. Keminkylän nimi on mahdollisesti yhteydessä siihen, että kylä sijaitsi Kemijoen latvajoen, Kemihaaran alueella.

lalla nykyisen Rovaniemen ja mahdollisesti myös Tornionlakson alueelle, kuten edellä on todettu. Träskin mukaan sekä Kittilän kalavedet että peuramaat ja majavapurot olivat vähäiset.³⁸⁰ Kemin Lapin pohjoisin lapinkylä oli Inari, jossa ilmoitetaan olleen erittäin hyvät kalavedet, hyvät villipeuramaat ja kohtuullisen hyvät majavajoet. Inari oli Träskin mukaan suurin ja paras lapinkylä koko Ruotsin lapinmaassa.³⁸¹

Ruotsin viranomaiset ottivat lapinkyliä mukaan määräytyvän lappalaisten oman aluejaon myös oman hallinnollisen ja verotuksellisen aluejaon perustaksi. Verot kannettiin lapinkylittäin. Jokainen lapinkylä muodosti myös periaatteessa oman käräjäkunnan, vaikka käytännössä useiden kylien käräjät voitiin pitää yhtä aikaa. Kussakin lapinkylässä oli oma (lappalais)nimismies, joka yleensä edusti kylään kuuluvia lappalaisia, esimerkiksi käräjillä. Lisäksi jokaisessa kylässä oli virkamiesten kyydityksistä vastaava henkilö. Nimismies ja kyytirättäri olivat vapautetut kylältä perittävistä veroista, vaikka heidät olivat merkitty veroluetteloon.

Lapinkylistä on ollut tapana käyttää myös ilmausta 'siida'. Kaikki lapinkylät eivät kuitenkaan olleet siidoja ainakaan siinä merkityksessä, että kaikki - hallinnollisen - lapinkylän alueella asuvat lappalaiset olisivat käyttäneet kylän aluetta yhteisesti. Tämä koski nimenomaan suurimpia lapinkyläiä. Kuolajärven lapinkylän sisällä oli kolme siidaa (Sonkajärven, Onkamoin ja Telnijärven) ja Inarin alueella ainakin kaksi (Paadarin ja Paatsjoen).

Pohjois-Fennoskandian lapinkylät. Lähde: Lapinkyliä rajat. Piirtänyt Johanna Roto. Julkaistu The Saami, A Cultural Encyclopaedia, 2005, 186-187. Kartta perustuu Samuli Aikion karttaan Lapinkylät Pohjois-Fennoscandiassa.

³⁸⁰ Träsk 1642 ja 1643, 18, kohta A. Vuoden 1555 voutintilissä mainitaan myös Lombuskala-niminen kylä, jonka Jacob Fellman (1906, 184) olettaa sijainneen Kittilän Tepastojen alueella. Ks. myös Hiltunen 2007, 67.

³⁸¹ Träsk 1642 ja 1643, 18 kohta C. Inarin kylän alueelta olevissa vanhoissa 1600-luvun käräjäpöytäkirjoissa mainitaan henkilönimi 'Enaresson' eli kylässä on ollut käytössä miespuolinen henkilönimi Enare. Kylän nimen taustalla voi siis olla henkilönimi. Ks. myös Aikio 2001, 2.

Lapinkylien alueet olivat jakaantuneet yksittäisten saamelaisperheiden hallussa olleisiin perintömaihin, joista alettiin myöhemmin käyttää nimitystä lapinveromaa. Näitä alueita käsitellään yksityiskohtaisemmin seuraavassa jaksossa. Lapinveromaiden lisäksi lapinkylän alueella oli kylälle yhteisesti kuuluvia alueita:

Vuoden 1701 käräjillä Kittilän asukkaat sopivat uudestaan, että kukaan ei saa kahden kylälle maksettavan riikintaalerin sakon uhalla kalastaa Sotkajärvessä, joka on ylimuistoista ajoista kuulunut koko kylälle, muulloin kuin ainoastaan käräjien ja veronkannon aikaan, jolloin läsnä olevat kalastavat siinä. Oikeutta täsmennettiin nyt kuitenkin siten, että päätöksessä todetaan, että kalastusoikeutta järvestä laskevalla purolla ei voida maanomistajilta (jordäganderne) kieltää.³⁸² Seuraavan vuoden käräjillä Kittilän nimismies Erich Ersson Jääskö oli haastanut Henrich Olofssonin Kallajärveltä. Kantaja valittaa, että vastaaja on ryhtynyt tuulastamaan syksyisin Ounasjoella, johon hänellä ei ole aiemmin ollut osuutta. Vastaajan perintöjärvikalastus on hänen mukaansa 8-9 peninkulman päässä Kallajärveltä, nimittäin Täpasjauri. Lautamiehet ja rahvas todistavat, että kyseinen jokikalastus kuuluu Kittilän verotalonpojille ylimuistoisen käytön perusteella eikä tätä vastaajaa enempää kuin muitakaan voida kieltää kalastamasta siellä. Vastaajaa kiellettiin kuitenkin kalastamasta kantajan asuinpaikan lähetyvillä, mutta muualla Ounasjoella saa hän saa kalastaa niin kuin muutkin verotalonpojat kalastavat.³⁸³

Vaikka Rounalan lappalaisten oikeudet liittyivät yleensä yksittäisten veromaiden käyttöön, oikeuskäytännöstä voidaan löytää viitteitä siitä, että myös tämän kylän alueella oli yhteisessä käytössä olevia alueita. Vuoden 1707 käräjillä kappalaista Olof Sirmaa kiellettiin 40 hopeamarkan uhalla vastedes aiheuttamasta haittaa lappalaisille nimeltä Per Henriksson, Jon Persson Souro, Mads Mikkelsso, Guttorm Persson Souro ja *muille Rounalan kylän lappalaisille* Katsojärvellä, Peurajärvellä, Sirasjärvellä, Pudijärvellä, Rauskisjärvellä ja Soojärvellä, koska nämä järvet olivat Rounalan kylän lappalaisten ylimuistoisia kalajärviä. Mikäli Sirma vielä tulee näille järville, lappalaisille annetaan lupa ottaa Sirmalta tämän nuotat ja verkot.³⁸⁴ Kysymys saattoi tietenkin olla myös siitä, että vaikka tässä yhteydessä puhutaan Rounalan lappalaisille kuuluvista järvistä, ne saattoivat kuitenkin varsinaisesti kuulua yksittäisten veromaiden alaisuuteen.

Lapinkylän sisällä sijaitsevien yhteisten alueiden lisäksi saattoi olla myös usealle lapinkylälle yhteisesti kuuluvia alueita. Tällainen alue oli ainakin Kemijärvi, jossa Soudankylän, Sompion, Keminkylän ja Kuolajärven lappalaisilla oli oikeus kalastaa mää-

³⁸² Kittilän käräjät 23.2.1701 fol. 123-130. Samaa järveä koskeva kalastus oli esillä neljäkymmentä vuotta myöhemmin. Nimismies Hindrick Hindersson Joackas kärjäkunnan puolesta oli haastanut lautamies Hindrick Andersson Ollilan, Johan Pehrsson Ryssin, Erik Salmen nuoremman, Tomas Nickisen ja Nils Johansson Ryssin, Nils Matssonin ja Olof Kallon. Kantajat kertovat, että heillä ei ole muita kalavesiä kuin mitä heidän käyttöönsä on vanhaan luvattu, nimittäin yhteisjärvi (allmännings träsket) Sotkajärvi, jossa he saavat kalastaa keväisin verkolla, mutta ei nuotalla, koska se on pieni ja matala. Talvisin on kaikilla oikeus kalasta Pilolla eli Kaltiolla. Tämän vuoksi kantajat anoivat, että kevät- ja kesäkalastus kiellettäisiin kokonaan. Sanotaan, että kyseiseen kalastukseen samoin kuin majavan- ja peuranpyyntiin on kaikilla kyläläisillä ollut yhtäläinen osuus. Kevät- ja kesäkalastus kielletään RakennusK:n 16. luvun 4. §:n mukaan. Kalastus oli tästä eteenpäin sallittua vain kyläläisten yhdessä määräämänä aikana. Erikseen kuitenkin mainittiin, että rahvas voi vanhaan tapansa halutessaan antaa jollekin köyhälle kalastusluvan. Kittilän käräjät 14.-15.3.1740.

³⁸³ Kittilän käräjät 5.3.1702 fol. 1341-1345.

³⁸⁴ Enontekiön käräjät 6.-7.2.1707 fol. 68-82.

rättynä aikana vuodesta. Alkujaan tämä suuri kalavesi oli ollut ilmeisesti pelkästään saamelaisten käytössä, mutta sen jälkeen kun Kemins pitäjän talonpojat olivat ulottaneet vuosittaiset kalastusmatkansa Kemijärvelle, järveä alettiin käyttää yhteisesti. Tämä käytäntö jatkui senkin jälkeen kun Oulujokivarresta muuttaneet uudisasukkaat asettuivat 1600-luvun alkuvuosikymmeninä asumaan pysyvästi Kemijärvelle. Vaikka Kemins talonpojat joutuivat tämän jälkeen luopumaan Kemijärven kalastuksesta, lap-palaisten kalastus jatkui Kemijärvessä aina vuoteen 1795, yritettiinpä vanhaa tapaa jatkaa vielä autonomian aikanaikin.

Pyrittäessä ymmärtämään saamelaisten maa- ja vesioikeuksien sisältöä ja luonnetta, joudutaan hakemaan vastauksia erityisesti kahteen kysymykseen. Ensiksi voidaan kysyä, mikä oli lapinrajan pohjoispuolella sijaitsevien alueiden fyysinen jako eli miten oikeus käyttää joitain määrättyjä maa- ja vesialueita oli alueellisesta määriteltä. Toinen keskeinen kysymys liittyy siihen kenellä oli oikeus päättää näiden alueiden käytöstä: kuuluiko tämä oikeus kruunulle vai kunkin lapinkylän alueella asuville saamelaisille yhteisesti vai kuuluiko se yksittäisten veromaiden haltijoille.

Seuraavassa pyritään selvittämään mitä oikeuksia lapinkylälle katsottiin kuuluvan. Lapinkylä oli toisaalta alueellisesti rajattu maanpinnan osa, toisaalta sen alueella asuneiden saamelaisten muodostama yhteisö. Kullakin lapinkylällä oli määrättyt rajat toisiaan vastaan. Jotta tiedettäisiin, mihin alueisiin eri lapinkylille kuuluneet maa- ja vesioikeudet ovat alueellisesti kohdistuneet, tulee myös tietää, missä eri lapinkylien rajat toisiaan vastaan ovat sijainneet. Mikäli saamelaisille kuuluneiden maa- ja vesioikeuksien kohdentamisessa tulee tarpeelliseksi edetä niin pitkälle, että halutaan tietää, kenelle jonkin määrätyn alueen maa- ja vesioikeudet ovat jossain tietyssä historian vaiheessa kuuluneet, on välttämätöntä tietää, minkä lapinkylän alueeseen kyseinen alue on kuulunut.³⁸⁵ Mikäli tiedetään minkä lapinkylän alueeseen jokin alue on kuulunut, lapinkylittäin laadituista maa- ja vesioikeuskirjoista on mahdollista selvittää myös henkilötasolla, keitä voidaan pitää tätä aluetta koskevien oikeuksien subjekteina jonain määrättyinä ajankohtana.

Keskeinen syy lapinkylien rajoja koskevien oikeustapausten läpikäymiseen on kuitenkin se, että lapinkylän maankäytöllinen asema tulee esille erityisesti näissä oikeudenkäynneissä. Oikeuskäytäntöä analysoimalla on löydettävissä vastauksia siihen, mitkä olivat ne maa- ja vesialueiden käyttöä koskevat kysymykset, joiden katsottiin kuuluvan lapinkylien eli alueen saamelaisen yhteisön toimivaltaan.

1.1 Lapinkylistä ja lapinkylien rajoihin liittyvästä oikeuskäytännöstä 1600-luvulta 1750-luvulle

1.1.1 Sodankylän ja Sompion lapinkylien raja

Vuoden 1680 käräjillä Sodankylän nimismies Anders Hansson, Peder Pedersson sekä vanha Anders Hansson olivat omasta ja koko kylänsä puolesta haastaneet Sompion

³⁸⁵ Ks. esim. Jällivaaran käräjäoikeuden tuomio (2016-02-03 T 323-09 s. 19-22) koskien metsä- ja kalastusoikeutta Girjaksen samebyn alueella. Oikeudenkäynnissä selvitettiin nykyisen Girjaksen samebyn alueen muodostumista aina 1500-luvulla alueella sijainneista lapinkylistä lähtien.

lappalaiset käräjille syyttäen näitä tunkeutumisesta heidän ylimuistoiselle kalavedelleen Rossoija-joelle pyytämään majavia, vaikka sompiolaiset eivät ole aiemmin tällaista tehneet. Oikeudessa esitettiin laamanninoikeuden 4.3.1666 antama tuomio, jossa sodankyläläiset ja sompiolaiset sopivat rajansa kulusta. Vastaajien pato tuomittiin maanlain RakennusK:n 34 luvun mukaan hävitettäväksi ja heitä rangaistiin RakennusK:n 25 luvun ja KäräjäK:n 39 luvun mukaisesti.³⁸⁶

Myös Sompion lappalaiset olivat haastaneet Sodankylän lappalaiset samoille käräjille väittäen vastaajien pyytäneen majavia Råjåja-nimisessä pienessä joessa, jonka sompiolaiset sanoivat sijaitsevan heidän puolellaan. Vastaajat olivat sanoneet joen kuuluvan heidän alueeseensa. Oikeus määräsi pidettäväksi katselmuksen. Seuraavan vuoden käräjillä osapuolet ilmoittivat päässeensä asiassa sopimukseen ja kertoivat, että joki jaetaan kahteen yhtä suureen osaan siten, että Sompion lappalaiset saavat joen yläosan itselleen ja jälkeläisilleen ikuisesti omaisuudekseen ja Sodankylä saa joen alaosan. Oikeus vahvisti sopimuksen.³⁸⁷

Vuoden 1714 käräjillä Sompion lappalaiset esittivät oikeudelle edellä mainitun vuoden 1681 pöytäkirjan, jossa sovittiin rajan kulusta kylien välillä. Sompiolaisten mukaan sodankyläläiset olivat kuitenkin ottaneet käyttöönsä suuremman osuuden kuin rajasopimus sallii. Oikeus määräsi pidettäväksi katselmuksen.³⁸⁸ Seuraavan vuoden käräjillä Sompion asukkaat kuitenkin kertoivat, että sodankyläläiset olivat edellisenä kesänä kieltäytyneet katselmuksesta, mikä nyt määrätään pidettäväksi uudelleen. Kysymys oli erityisesti rajan sijainnista Tankajoella. Oikeudelle kerrottiin myös, että rajan sijainnista olisi sovittu jo vuonna 1666 pidetyillä käräjillä. Katselmusmiehiksi määrättiin Keminkylän lautamies Matts Hansson Nousu ja Kittilän nimismies Johan Matzon. Oikeus totesi, että mikäli rajan sijainnista ei kylien välillä päästä sopimukseen, riita tulee tuoda seuraaville käräjille. Kiistaa oli majavanpyynnistä ja kalastuksesta.³⁸⁹ Asiaa päästiin käsittelemään vasta vuoden 1716 käräjillä. Antamassaan päätöksessä oikeus katsoi, että Tankajoella sijaitseva majavapato kuuluu Sompion kylälle.³⁹⁰ Seuraavan vuoden käräjillä oikeudessa käytiin lävitse katselmus ja riidanalaisia rajapaikkoja verrattiin vuonna 1666 tehtyyn päätökseen. Osapuolet saivat kuitenkin sovittua asian ja oikeus vahvisti sopimuksen.³⁹¹

1.1.2 Sodankylän ja Kittilän lapinkylien raja

Vuoden 1682 käräjillä Sodankylän lappalaiset, lautamies Peder Pedersson ja Peder Jacobsson omasta ja naapuriensa puolesta, olivat haastaneet Kittilän lappalaiset syyt-

³⁸⁶ Sompion, Keminkylän, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 2.3.1680. fol. 457v-459.

³⁸⁷ "...för sigh och sine Effterkommande till en ewärdeligh och oklandrat Egendoom". Sompion, Keminkylän, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 2.3.1680. fol 457v-459, sama 26.2.1681. fol 579v-580.

³⁸⁸ Sodankylän käräjät 4.3.1714 fol. 350v-352.

³⁸⁹ Sodankylän käräjät 23.2.1715 fol. 524v-530.f. 528 - 528v. "... som är emellan Sombiå och desse Sådan Kyla Boer angående huru wijda hwar och een Niuter sin Rätt och Råå märcke i Tangajäck ållf, weed deeras Båfwer och ibland harr fiske tillgodo ...."

³⁹⁰ Sodankylän käräjät 13.3.1716 fol. 631v-633. Päätöksessä luetellaan 4.3.1666 pidetyillä käräjillä luetellut rajapisteet: "... först wid Sadaap till Rofwafwi, Sox Soar och till Kittel nåmee [?] Rossålk derifrån till Tangaap och Koddewarast ..."

³⁹¹ Sodankylän käräjät 28.2.1717 fol. 115v-118v.

täen näiden pyytäneen majavia Jetzinjoella eli alueella, joka sijaitsee Sodankylän rajojen sisällä. Vastaajat sanoivat olevansa joen osakkaita kantajien kanssa ja kertoivat pyyntipaikan olleen Kittilän puolella rajaa. Oikeus määräsi toimitettavaksi katselmuksen Ruotsin lain mukaisesti.³⁹²

Rajan sijainti oli esillä vuoden 1713 käräjillä³⁹³ ja uudelleen vuoden 1719 käräjillä. Tällöin Sodankylän lappalaisnimismies Johan Aska esitti rajaa koskevan 20.1.1602 annetun tuomion, jossa luettiin rajamerkkejä. Oikeus määräsi suoritettavaksi katselmuksen rajan ja riidanalaisten patojen sijainnin selvittämiseksi.³⁹⁴ Asiaa päästiin käsittelemään vuonna 1722.³⁹⁵ Rajankäynti oli suoritettu ja osapuolet sopivat erään padon käyttämisestä vuorovuosin, mutta oikeuden mukaan kylien välinen raja oli edelleenkin se, millaisena se on määrätty vuoden 1602 tuomiolla. Päätöksessä luettiin vuoden 1602 päätöksessä mainitut rajapistet.³⁹⁶

1.1.3 Inarin ja Kittilän välinen raja

Vuoden 1702 käräjillä Kittilän lappalaiset olivat haastaneet Inarin lapinkylän lappalaiset kertoen, että vastaajat olivat rakentaneet kaksi majavapatoa Lismajoelle ja Afwahraan, jotka kuuluivat yksin kittiläläisille. Vastaajien mukaan Lismajoki oli rajana kylien välillä. Kantajat esittivät Sodankylän käräjillä 16.2.1622 laaditun rajakirjeen, jonka mukaan raja olisi Lismajoella ja *Paris Kallalla*, jonka yläpuolelle oikeus totesi kittiläläisten oikeuden ulottuvan.³⁹⁷

1.1.4 Sodankylän ja Inarin lapinkylien raja

Vuoden 1735 käräjillä Sodankylän nimismies oli haastanut Gabriel Johansson Aikion Inarista väittäen tämän pyytäneen kolme vuotta sitten kaksi majavaa Sodankylän rajajoen sisäpuolelta.³⁹⁸ Kun asia oli seuraavana vuonna esillä Sompion käräjillä, kantajat esittivät rajakirjeen 20.1.1602,³⁹⁹ jonka mukaan raja lähtee Jobmotkasta. He sanoivat, että Wittwuoma, jossa majavat oli pyydetty, kuuluu Sodankylän puolelle. Vastaajat taas sanoivat, että he eivät tiedä, missä Jobmotka sijaitsee tai onko se tunturi, vettä vai suota. Oikeus määräsi suoritettavaksi katselmuksen. Vieraiksi miehiksi valittiin sodankyläläisten esittämänä Hinrick Hinrickson Joakas Kittilän käräjäkun-

³⁹² Kittilän käräjät 5.3.1681 fol. 580-581v.

³⁹³ Kittilän käräjät 10.3.1713 fol. 189v-191v.

³⁹⁴ Sodankylän laamannioikeus 12.3.1719 fol. 493. Vuoden 1602 tuomiossa kerrottiin kylien välisinä rajapaikkoina olevan: "Mankaldwo [?], Kandojäncke, Rippi Jockj, Mauru på, Basilia sälcke, Sockesälck, Jobmuda." Seuraavilla käräjillä todettiin, että riidanalaisia rajamerkkejä koskevaa katselmusta ei oltu pidetty ja se määrättiin nyt pidettäväksi. Rajamerkit luetaan nyt uudestaan: 1 Mankaldio. 2 Kandojänka 3 RippiJocki 4. Mauruspä. 5 Pallias Sälkä. 6. Socksälke 7. JobbiMotka. Sodankylän käräjät 11.-12.3.1720. fol. 169v-171.

³⁹⁵ Sodankylän edustajina olivat nimismies Johan Andesson Aska, lautamies Pehr Andersson Sassalijärveltä ja Pehr Johansson Aunaljärveltä. Kittilän kylän edustajina olivat Johan Matzon Tepsa, lautamies Johan Hansson Ryss och Johan Hansson Panno sekä vieraina miehinä Johan Andersson Arfwid sekä Johan Hindersson Torri Sompiosta. Sodankylän käräjät 2.3.1722 fol. 460.

³⁹⁶ Sodankylän käräjät 1722 fol. 460v.

³⁹⁷ Sodankylän käräjät 28.2.1702 fol. 1335v-1341.

³⁹⁸ Sodankylän käräjät 7.-8.3.1735 fol. 817v-823v.

³⁹⁹ Ks. edellä, Kittilän ja Sodankylän välinen raja, jossa näiden kylien pohjoisimman rajapisteen Inaria vastaan ilmoitetaan olevan Jobmotka.

nasta ja inarilaisten esittämänä lautamies Jöns Andersson Arwid tai Per Matzon Kallatz Sompion kärjäkunnasta.⁴⁰⁰

Asia tuli ratkaistavaksi seuraavilla käräjillä. Samalla kertaa tuli käsiteltäväksi myös edellisiltä käräjiltä lykätty juttu, jossa vanha Eric Salmen oli haastanut omasta ja Kittilän kärjäkunnan puolesta nimismies Märten Wallen Inarista syyttäen tätä siitä, että tämä oli rakentanut vuonna 1733 villipeurahankaan Kittilän rajojen sisäpuolelle. Myös tässä asiassa oli määrätty pidettäväksi katselmus. Vieraiksi miehiksi valittiin Olof Kyrö Peltojärveltä ja Jöns Andersson Arbj tai Per Matzon Kallatz Sompion.⁴⁰¹ Molempien vastaajien, sekä Aikion, että Wallen, ilmoitettiin olevan Inarista ja Paadarin siidasta. Vieraiksi miehiksi valittujen inarilaisten (mm. Jon Olsson Morrotaja ja Matz Matzon Saijets) ilmoitettiin olevan Paatsjoen siidasta. Oikeus totesi, että Sodankylän esittämässä vanhassa dokumentissa vuodelta 1602 oli ollut nimiä, joita ei tunnettu. Pidetyssä katselmuksessa oli kuitenkin todettu, että tässä rajakirjeessä mainittu Jobmotka on Kittilän rajan läheisyydessä ollut Jobbilanseläksi kutsuttu paikka, mitä tietoa pidettiin varmana. Kysymyksessä on paikka, jossa Kittilän, Inarin ja Sodankylän rajat yhtyvät.⁴⁰² Vittavuoma-nimisen paikan, jossa Aikio oli pyytänyt majavat, sijaitsi Lismajoen latvalla vähän Inarin puolella. Se paikka, mihin Walle oli rakentanut peurahankaan, sijaitsi pohjoispuolella Ollanpäässä (Ollanpän Alla) ja Sodankylän maalla ja Sodankylän rajan sisäpuolella. Asia ei siis kuulunut lainkaan kittiläläisille. Asianosaiset sopivat asian ja oikeus vahvisti sopimuksen, jonka ilmoitettiin koskevan myös heidän lapsiaan ja heidän jälkeensä tulevia lapsia. Inarin osalta puhuttiin Inarista ja Paadarin kylästä.⁴⁰³

1.1.5 Sompion ja Inarin välinen raja

Vuoden 1727 käräjillä Olof Hindersson Inarista oli haastanut sisarenpoikansa Hindrich Matsson Mujon puolesta lappalaisen Anders Persson Soackin Sombiosta. Riita koski Lechtesskaidan-nimistä peuranpyynnin hangaspaikkaa. Kantaja valitti, että vastaaja on vallannut saman paikan. Kantaja kertoi hankaan olevan heidän vanhempiansa perintöhangas (föräldrars rätta arf hangas). Vastaaja sanoi hangaspaikan sijaitsevan Sombion rajojen sisäpuolella. Vastaaja esitti Kemin ja Tornion

⁴⁰⁰ Sompion käräjät 20.-21.2.1736 fol 642v-649v.

⁴⁰¹ Sompion käräjät 20.-21.2.1736. fol. 642v-649v.

⁴⁰² Jobbilanselästä raja menee itään paikkaan nimeltä RifwalaKäta Nenne eli Skrifwarin Käta Nenne ja sieltä edelleen samaan suuntaan Purrovaaraan ja sieltä edelleen Wittavuomalle, sieltä edelleen Peuravaaraan, sieltä Kántajänkälle, missä Kandawara-niminen vaara sijaitsee suon lähellä ja missä Inarin, Sodankylän ja Sompion väliset rajat yhtyvät.

⁴⁰³ Sompion käräjät 18.-19.2.1737 fol. 728-733. Vuoden 1736 käräjillä oli käsiteltävänä myös Inarin ja Aviovaaran välisen rajan sijainti. Päätöksessä kuvataan rajan sijainti. Inarin edustajia olivat Samuel Hansson Paltto ja tämän poika Samuel Samuelinpoika ja Märten Märtensson Aikio. Aviovaaran puolesta olivat nimismies Nils Siulsson, Jon Nilsson Guttorm, Jvar Persson Lill, Per Nilsson Guttorm ja poika Aslack Nilsson Warsi isänsä Nils Perssonin puolesta. Molemmat osapuolet hyväksyivät vanhan rajankäynnin, mikä tuli koskemaan myös tulevaisuudessa heidän lapsiaan ja heidän jälkeensä tulevia. Raja alkoi paikasta nimeltä Jskola Jockin Suu, minkä joen suun alapuolella on "kaatunut mänty", mihin rajamerkki on aikoinaan piirretty. Tästä raja kulkee Teno-joen Kuninkaan väylää (Kongz ädran, eli joen keskikohtaa myöten) paikkaan nimeltä Niolasaivi, jossa raja yhtyy Peltojärven rajaan (Peldojerfwj rää skall taga wid, så at Knärå derifrån går emillan Afio-wara och Peldojerfwj). Tenon ja Utsjoen käräjät 11.-12.2.1736 fol. 634v-639.

Lapinmaiden voudin Kiönick Perssonin 2.3.1630 laatiman kirjallisen sopimuksen Sompion ja Inarin lappalaisten välillä. Kyseisessä asiakirjassa luetellaan rajapisteet kylien välillä. Oikeus määräsi suoritettavaksi katselmuksen. Kantaja nimesi edustajakseen Mårten Mårtenssonin Inarista, jolla oli maansa Venäjän puolella, ja vastaa- ja Soack lautamies Matz Ramban Sodankylästä.⁴⁰⁴ Kun asia oli seuraavana vuonna esillä oikeudessa, ilmoitettiin, että katselmus on pidetty ja osapuolet ovat tehneet sovinnon. Lehteskaida kuului kokonaan vastaajalle, sillä 1.3.1630 laaditun rajakirjeen mukaan se sijaitsi Sombion puolella.⁴⁰⁵ Kysymys Inarin ja Sompion välisestä rajasta tuli uudelleen esille 17 vuotta myöhemmin. Asia oli esillä useita kertoja ja rajan sijainnista päätettiin pitää katselmus. Rajan sijainnin katsottiin määräytyvän vuoden 1630 rajakirjeen mukaisesti.⁴⁰⁶ Osapuolet päättivät pitäytyä vuoden 1630 rajakirjeen mukaisessa rajassa.⁴⁰⁷

1.1.6 Kuolajärven siidat

Vuoden 1731 käräjillä Kuolajärven käräjäkuntalaiset pyysivät, että annettaisiin päätös siitä osuudesta (proportion), mikä kullekin naapurille kuuluu niistä maksuista, joita heidän välillään on ollut vanhastaan tapana maksaa.⁴⁰⁸ Hakijat totesivat, että edellisillä käräjillä täällä, tai muillakaan Kemmin Lapin käräjillä, ei tällaista päätöstä ole annettu, vaikka näistä maksuista oli usein tullut valituksia ja heidän välillään oli aiheutunut asiasta tarpeettomia riitoja. Oikeudessa päätettiin, että Kuolajärven käräjäkunta jaetaan kolmeen osaan (lätter) eli Sonkajärveen, Telnijärveen ja Onkamoon. Päätöksessä myös lueltiin veromiehet nimiltä sekä se, monestako Venäjän veron jousesta kukin alue on vastuussa.⁴⁰⁹

Seuraavassa asiassa Telnijärven asukkaat olivat haastaneet Onkamon asukkaat. Ilmoitettiin, että Telnijärvi muodostuu kolmesta Venäjän veron jousesta ja Onkamo kahdesta jousenmaasta. Asian ilmoitettiin koskevan osapuolille kuuluvia vesiä, jokia ja soita. Todistamaan oli kutsuttu kaksi vanhaa miestä, Onkamon puolesta 75-vuotias Ifwar Andersson ja Telnijärven puolesta 67-vuotias Johan Tomsson Millo. Asiasta oli sovittu aikaisemmin porvari Nils Flurin läsnäollessa, mutta tällä ei kuitenkaan ollut tarvittavaa vaikutusta, minkä vuoksi he halusivat nyt, että oikeus vahvistaa ra-

⁴⁰⁴ Sompion käräjät 18.2.1727 fol. 254v-255v.

⁴⁰⁵ Sompion, Kuusamon, Kuolajärven ja Keminkylän käräjät 19.-20.2.1728 fol. 313v-316.

⁴⁰⁶ Sompion, Keminkylän, Kuusamon ja Kuolajärven käräjät 8.2.1743 fol. 799-803. Sompion käräjät 8.2.1744 fol. 470-472v. Inarin käräjät 25.1.1745 fol. 788-792v. Sompion, Keminkylän, Kuolajärven ja Kuusamon käräjät 10.-12.2.1746 fol. 562-573v.

⁴⁰⁷ " ... Befällnings mannen öfwer Kimi och Torneå Lapmarcker Könik Pärsson författat Rå-bref, hwarutinnan befans beslutit at Rå skildnaden bägge desse byar emellan efter träffad förening förblifwa skulle til begynnande, ther Torneå Lapmark emot tager ifrån Somus Kait, genast til Lappusälk, Puilak sälk, Raudon sälk, Sådajäncka och Kändänjänckä der Sådankylä Rå emottager ..."

⁴⁰⁸ Tällaisia maksuja ilmoitetaan olevan kyyditysmaksut, kymmenykset ja kruununverot, kaksi riikintaaleria vuodessa kirkkoherralle, kaksi riikintaaleria vuodessa tuomarille, yksi riikintaaleri ruotsalaiselle voudille, yksi riikintaaleri venäläiselle voudille tai jonkin verran enemmän, Kemmin rovastille joka toinen tai kolmas vuosi 2 riikintaaleria.

⁴⁰⁹ Kuolajärven käräjät 20.2.1731 fol. 880v-885.

jankäynnin, joka koskee Onkamon ja Telnijärven maata ja tiluksia.⁴¹⁰ Tilaisuudessa lueltiin sovittavan rajan kulku.⁴¹¹

Samoilla käräjillä käsiteltiin myös edellisiltä käräjiltä lykätty juttu,⁴¹² jossa Per Millo ja Gabriel Sarrin leski Karin Olofsdotter olivat haastaneet Mats Olssonin. Kantajat syyttivät vastaajan kalastaneen ilman heidän lupaansa heidän vesillään. Vastaajan mukaan hänellä oli Per Korjan lupa. Korja omisti osan maasta ja vedestä Telnijärven siidassa ja Korja oli ottanut hänet omasta tahdostaan kumppanikseen (med sig i lag). Vastaajalla oli verkko ja nuotta, joiden kanssa hän nousi Kuolajokea Kuolajärvelle ja kalasti siellä jakaen saaliin Korjan kanssa. Näissä olosuhteissa oikeus ei voinut muuta kuin vapauttaa vastaajan syytteistä. Lisäksi riideltiin vastaajan asuinpaikasta. Edellisessä pykälässä määritellyn rajan mukaan vastaajan asuinpaikka oli hieman Telnijärven puolella rajaa, kun taas Sarrin leskellä oli useimmat niittynsä Onkamon siidassa, vaikka hän kuului Telnijärveen. Niinpä vastaajan asuinpaikka Taivalselässä Kyllajamaalla tunnustetaan hänen ja hänen lastensa omaisuudeksi sopimuksella, että hän kalastaa yhdessä Per Millon ja Sarrin lesken kanssa Kuolajoella ja siihen liittyvillä vesillä kotitarpeiksi, mutta niittää heiniä Onkamon puolelta. Hän ei kuitenkaan saanut aiheuttaa haittaa Sarrin lesken vanhoille niityille. Hän sai nauttia majavanpyynnistä ja kaikista muista oikeuksistaan Onkamon siidassa, johon hän varsinaisesti kuului. Poikkeuksena oli se, että kun koko kylä taikka jotkut miehet liittyvät talvella yhteen peuranpyyntiä varten, tuolloin hänen tuli pyytää peuroja muiden kanssa Telnijärven siidassa. Muutoin häntä kiellettiin tunkeutumasta heidän oikeuksilleen.⁴¹³

1.1.7 Keminkylän raja Kuolajärveä ja Sompiota vastaan

Keminkylän lappalaisnimismies Märten Hansson ja samasta kylästä ollut Hans Matsson olivat haastaneet Keminkylän vuoden 1732 käräjille nimismies Hans Olssonin, renki Eric Halosen, Olof Tennon, Pärin Salmijärveltä, Olof Halosen ja renki Hindrick Hinderssonin Kuolajärveltä. Vastaajat olivat pyytäneet 13 villipeuraa Keminkylän

⁴¹⁰ Fördenskull anhålla dhe at följande Rågång emillan Ångoma och Telnijerfwi landh och ägor måtte blifwa fastält, hwilken och Rätten präfwat den skiäligaste och på al[] rättwisa grundad.

⁴¹¹ Rajan tulisi alkaa Kuolajärveltä ja mennä sieltä Sarvilahden yli ja sen jälkeen Korsajärvelle ja sieltä Sallanjärven joelle (Sallajerfwi Jockj) molempien Sallanjärvien välistä ja Onkamon puolta kosken yläpuolelle. Sieltä raja menee Telnijärvelle kosken alapuolelle ja siltä AhamaSälcään[?], sieltä Siikalammelle ja keskeltä yli Taivalselälle ja sieltä Taivajärvenpäähän. Oikeudessa todistavat seuraavat kiinteästi asuvat miehet (bofästa män) Ifwar Andersson, Olof Tomsson Millo, Lars Reisingen, Mats Tomsson Millo, Hans Olsson Märckjärveltä, Mats Andersson Komitz, ja Anders Peuna. Kuolajärven käräjät 20.2.1731 fol. 880v-885.

⁴¹² Edellisillä käräjillä Pär Tomsson Millo ja Gabriel Johansson Sarri olivat haastaneet Mats Olssonin. Kantajat syyttävät vastaajan asettuneen heidän maalleen (satt sig uppå deras Land), josta he maksavat veroa. Todistetaan, että vastaajalla, niin kuin muillakin on osa majavanpyynnistä, joka peuranpyynnin kanssa on jaettu kahteen yhtäläiseen osaan. Paikka, jolla vastaaja nyt asuu, sijaitsee Ongoweritzin puolella, jonka alaisuuteen hän kuuluu ja Telnijärven, johon kantajat kuuluvat, rajalla. Kantaja Gabriel omistaa vedet, jota vastaaja käyttää ilman lupaa. Kruununvouti Petter Pipping sanoo, että vastaajalle on etsittävä tila asumiseen, sillä hän on jo edellisenä vuonna maksanut täyttä veroa kylässä. Seuraaville käräjille päätetään hankkia kummankin siidan veronmaksajien selvitys tilanteesta. Kuolajärven käräjät 21.2.1730 fol. 859-860.

⁴¹³ Kuolajärven käräjät 20.2.1731 fol. 880v-885.

rajojen sisäpuolelta ja keminkyläläisten maalla Motkovaaralla. Kantajat vaativat korvausta puolesta pyydetystä saaliista. Vastaajista nimismies Hans Olsson sanoi, että hänen kumppaninsa ovat nuoria eivätkä tienneet rajan oikeaa kulkua. Rajan oikeasta sijainnista haluttiin kuulla vanhoja miehiä.

Oikeudelle esitettiin kemijärveläisten talonpoikien Lars Jaakkolan ja Mats Olilan 24.1.1732 antama todistus, jonka mukaan Keminkylä oli perustettu Sombion, Kuolajärven ja Kitkan kylistä ja sille oli annettu raja: Tellniön jokea ylös Maltajoelle. Tuolloin kylässä oli ollut 16 verolappalaista, mutta nyt vain kuusi. Rajalinja oli muotoutunut erään vanhan Nousu-nimisen miehen käyttämästä reitistä kalapaikaltaan Kumajärveltä kotipaikalleen.

Olof Kursu ja Anders Kuhmitsa olivat sanoneet, että Kemin tämän-puolinen maa on Kuolajärven maata. Keminkyläläiset kiistivät tämän. Heidän mukaansa tällaisen rajan olivat antaneet vain Kemijärven talonpojat, joilla ei ole vähäisintäkään tietoa Lapinmaan rajoista. Oikeudessa esitettiin Sombion lappalaisen 90-vuotiaan Pål Matson Pelcoisen ja kuolajärveläisten Anders Teiningin (89) ja Matz Kuhmitzan (70) todistus vuodelta 1722, jonka mukaan Siulia-niminen majavalahti Kiemikylässä ja puolet Votusvuonosta olivat ylimuistoisista ajoista kuuluneet Keminkylään siitä huolimatta, että joinakin vuosina Märten ja Mats Nousun köyhyyden vuoksi olivat Olof ja Ifvar Andersson Kuolajärveltä käyttäneet väkipakolla köyhien verolappalaisten maita. Osapuolet tekivät sovinnon ja vanha raja vahvistettiin siten, että Ackavaaran toinen puoli tuli kuulumaan Keminkylän asukkaille ja toinen puoli Onkamon väelle, Ackajoen alaosa tuli Keminkylälle, Kuolajärvi ja Onkamo käyttivät yläosaa eli latvaa.⁴¹⁴

Vuoden 1750 käräjillä lautamies Hans Nousu Keminkylästä oli haastanut omasta ja kylänsä puolesta Sompion asukkaat. Kantajat valittivat, että vastaajat olivat pyytäneet edellisessä helmikuussa peuroja Kaitawaralla sekä majavia Syrajoella, jotka molemmat paikat kuuluivat Keminkylän alueeseen. Kantajat vaativat, että heidän maansa tuli rauhoittaa tällaiselta haitanteolta. Vastaajat pitivät paikkoja ominaan. Oikeudessa todettiin, että rajan sijainnista ei ole dokumentteja, vaan että rajankulku perustui kylien väliseen vanhastaan voimaassa olleeseen sopimukseen. Koska rajan sijainnista ei ollut päätöksiä, oikeus määräsi suoritettavaksi rajankäynnin. Rajaa käymään määrättiin Keminkylän puolesta Hans Nousu ja Märten Andersson ja Sompion puolesta nimismies Mats Pelkonen ja Pär Mattsson.⁴¹⁵

1.1.8 Utsjoen raja Inaria ja Tenoa vastaan

Vuoden 1732 Tenon ja Utsjoen käräjillä lautamies Samuel Samuelsson Palto ja Nils Matsson Aike ja poika Johan Nilsson Inarista olivat haastaneet Utsjoen asukkaat. Kantajat esittivät Inarin käräjien pöytäkirjan 22.2.1672, jonka mukaan inarilaiset oli-

⁴¹⁴ Keminkylän käräjät 18.2.1732 fol. 408v-411. Kuitenkin jo seuraavana vuonna kuolajärveläiset olivat kaataneet peuran Keminkylän puolella rajaa. Lappalaisnimismies Märten Hansson ja Hans Matsson Keminkylästä olivat haastaneet Olof Olsson Salmjin Märckjärveltä ja nimismies Hans Olssonin rengin Erik Halosen Kuolajärveltä. Osapuolet sopivat, että vastaajat antavat kantajille näiden puolelta pyytämästään peurasta yhtä hyvän tilalle sekä kolme kuparitaaleria kuluina. Kuolajärven käräjät 22.2.1733 fol. 925-926v. ja Keminkylän käräjät 1733 fol. 923.

⁴¹⁵ Sompion ja Keminkylän käräjät 14.2.1750 fol. 543-549v.

sivat vuokranneet Venäjän lappalaisille joitain kalajärviä Näätämössä, alueella joka sijaitsi Ruotsin ja Inarin rajojen sisäpuolella Inarin tiluksilla.⁴¹⁶ Inarilaiset väittivät utsjokelaisten tunkeutuneen heidän tiluksilleen kylien välisen rajan yli. Oikeus määräsi pidettäväksi katselmuksen.⁴¹⁷ Kun asian käsittelyä jatkettiin seuraavilla käräjillä, riidan todettiin koskevan oikeaa rajaa metsässä ja maalla (rätta Rå och skilnaden dem emillan i skog och marck). Rajankäynti oli pidetty ja nyt luettiin rajapisteet.⁴¹⁸ Oikeus vahvisti tämän rajan. Kantajat olivat vaatineet utsjokelaisia vastuuseen siitä, että nämä olivat tunkeutuneet heidän veromailleen. Oikeus kuitenkin katsoi, että koska rajaa ei ole aiemmin ollut, ei vastaajia voinut näissä olosuhteissa tuomita sakkoihin, vaan heidän tuli korvata ainoastaan aiheuttamansa haitat.⁴¹⁹

Vuoden 1693 Utsjoen käräjillä Clemet Persson Tenolta valitti useiden miesten, erityisesti Nills Perssonin ja Hans Pålssonin Utsjoelta käyttäneen Tenon metsämaata villieläinten pyyntiin sekä kalastamiseen. Tällaista oli tapahtunut paitsi edellisenä vuonna myös kuluvana talvena. Oikeudessa myös todistettiin, että Nills Persson ja Hans Pålsson olivat olleet Tenon metsämaalla ja pyytäneet villipeuroja. Clemet Perssonin pyynnöstä kuitenkin päätettiin, että sillä kertaa Nils Persson ja Hans Pålsson auttaisivat tenolaisia kirkkoherra Anders Tornbergin kyyditysporojen kanssa Tenon ja Aviovaaran kylien välillä.⁴²⁰ Koska kuitenkin Tenon ja Utsjoen kylät riitelivät rajasta välillään, heidän tuli hankkia kaksi puolueetonta hyvää miestä molemmille puolille, jotka voisivat selvittää rajan oikean sijainnin ja tuoda asian käräjille edelleen selvitettäväksi.⁴²¹

1.1.9 Peltöjärven ja Kittilän raja

Vuoden 1660 Enontekiön käräjillä Mikkel Jönsson (Kyrö) Pellostal halusi pitää itsellään asuinpaikkansa (boostelle) Vuonttisjärvellä. Oikeudessa päätettiin, että koska

⁴¹⁶ Tämän seurauksena venäläiset ovat kuitenkin vähitellen omineet itselleen nautinnan ja oikeuden kyseisiin järviin ja siellä oleviin metsiin ja tiluksiin niin, että inarilaisilla ei ole enää oikeutta mennä Näätämölle. Maaherra Johan Graan on 26.12.1671 kieltänyt inarilaisia enää tästä lähtien antamasta venäläisten tulla heidän järvilleen tai käyttää heidän tiluksiaan metsissä ja mailla. Pikemminkin pitäisi köyhien Kemikylän lappalaisten, joilla ei ole mitään kalavesiä saada kalastaa siellä. Näätämön lappalaisia käskettiin siirtämään kotansa Ruotsin puolelta ja muuttamaan Venäjälle. Oikeudessa kuitenkin kerrotaan, että Venäjän lappalaiset olivat edellisillä käräjillä myöntäneet, että heillä ei ole oikeutta kyseisiin järviin, vaan että he ovat käyttäneet järviä inarilaisille suoritettavaa korvausta vastaan. "... hwarken Neutemä elr andra Ryska Lappar bruka deras Träsken elr skog, som innom then Swenska gräntzen elr Rämärken wjd namn Roudebock, Sulistjaurf, MaselKejaurff, aadeKulkussjaurff, Seisekifwi, Jiaroivetz, Ordokorkois, Kourstorbelweratz och Iockjaurj äro belägne ..."

⁴¹⁷ Tenon ja Utsjoen käräjät 8.-9.2.1732 fol. 396-403v.

⁴¹⁸ Rajan ilmoitetaan alkavan Jokijärveltä (Jockjjauri), mistä se menee suorana linjana lännes-tä Petäjajärven törmään (Petajajerfwj törmä), mihin on hakattu risti kaatuneeseen puuhun (hwarest dhe huggit et Korss utlj et ku]lträ [tulträ], sieltä edelleen keskeltä Siikajärven yli Kuntsiovaaraan (nordan på Kuntziowara) ja Solajockivaaran ja Kautzvaaran pohjoispuolelta Keiturikuruun (Bergskrifwan KeituriKurnu) ja Isokivipäähän Korkeavaaraan (Jso-kiwipä Korckiawara) ja sieltä edelleen Tednokesvaaraan (TednoKetzwara) ja Tenojoen tätä puolta Kamitijoentörmään (KamitiJockj Termä), mihin raja loppuu.

⁴¹⁹ Tenon ja Utsjoen käräjät 10.2.1733 fol. 910-914.

⁴²⁰ Utsjoen käräjät 3.2.1693. fol. 698 - 698v.

⁴²¹ Utsjoen käräjät 3.2.1693. fol. 698 - 698v.

hän oli perillinen sille vaimonsa kautta, hän sai pitää asuinpaikan.⁴²² Seuraavan vuoden käräjillä Peltojärven lappalaiset olivat haastaneet Kittilän lappalaiset. Asia koski Vuonttisjärveä, jonka kantajat sanoivat olevan heidän rajojensa sisäpuolella. Oikeudelle kerrottiin, että molemmat kylät käyttivät järveä ja oikeus päätti, että osapuolten tuli käyttää järveä niin kuin ylimuistoisista ajoista on käytetty.⁴²³

Asia tuli kuitenkin esillä uudelleen vuonna 1682. Kiistan ilmoitettiin koskevan vanhaa riitaa Vuonttisjärvestä ja sen oikeasta omistajasta (possession) sekä kylien välisen rajan kulusta. Peltojärven edustaja, vanha nimismies Nills Pedersson ja tämän veli Anders Persson esittivät 24.1.1621 päivätyyn vanhan ja huonokuntoisen kirjeen, jolla he halusivat osoittaa kyseisen järven olleen heidän alueellaan. Kantajat kiistivät väitteen ja lupasivat seuraaville käräjille hankkia vanhat kirjeet ja tuomiot.⁴²⁴ Asia oli esillä myös seuraavilla käräjillä, mutta kittiläläiset eivät olleet kyenneet hankkimaan peltojärviläisten edellisillä käräjillä esittämää kirjettä vanhempaa asiakirjaa. Asia lykättiin seuraaville, mikäli osapuolet eivät pääsisi asiassa sitä ennen sovintoon.⁴²⁵

Samoilla käräjillä oli esillä myös asia, jossa lautamies Nills Olufsson Kittilästä oli haastanut vaimo Ingridh Olufsdotterin Vuonttisjärveltä. Asia koski Palldosjärvi-nimistä järveä. Oikeus päätti, että molemmille sisaruksille tuli jättää osuudet. Kahdeksan vuotta myöhemmin eli vuonna 1690 Michel Kyrö Vuonttisjärveltä oli haastanut Nills Olufssonin Kittilästä koskien Palldosjärven kalastusta.⁴²⁶ Kun oikeus on tehnyt tarkan tutkimuksen asiassa (noga inqvisition om sakens rätta beskaffnenheet), se päätti, että toinen puoli järvestä kuului kantajalle ja toinen puoli vastaajalle. Puolueettomien miesten tuli jakaa järvi kahteen yhtä suureen osaan. Veroa osapuolten täytyi maksaa järvestä yhtäläisesti.⁴²⁷

Vuonttisjärveä koskeva kiista jatkui kuitenkin seuraavassa sukupolvessa. Vuoden 1698 käräjillä käsiteltiin asia, jossa Olof Nilsson Sirka Kittilästä katsoi olevansa oikeutettu Mikkel Kyrön poikien kanssa kalastamaan Wändesjärvellä. Anders Thomasson Rounalasta ja Nils Hätti todistivat Mikkel Kyrön ja muiden Peltojärven lappalaisten käytäneen järveä vanhastaan ja että järvi ei kuulunut Palldosjärveen, josta Sirkalla oli 1682 annetun tuomion mukaan puolet⁴²⁸ vaan sijaitsi peninkulman lähempänä Peltojärveä ja

⁴²² Enontekiön käräjät 3.2.1660 fol. 351a-351b. Kyrö ei ilmeisesti kuitenkaan asettunut asumaan pysyvästi Vuonttisjärvelle koska Peltojärven lappalaisnimismies Olof Persson viittasi 14 vuotta myöhemmin 3.2.1660 annettuun tuomion koskien Mikkel Jönsson -nimistä talonpoikaa Tornion pitäjän Pellon kylästä. Mikkel oli luvannut asettua asumaan Lappiin ja saanut luvan käyttää Mondesjärveä kyseisen lappalaisen kanssa. Mikkel ei kuitenkaan ollut asettunut asumaan Lappiin, vaan matkusti tänne vain keväisin parhaaseen kalankutuaikaan ja palasi sen jälkeen takaisin Ylitorniolle. Kruununvouti kielsi Mikkelä enää kalastamasta Lapissa. Enontekiön käräjät 1674 fol. 833a-834b.

⁴²³ Enontekiön kylän käräjät 4.2.1661 fol. 351b-352a.

⁴²⁴ Kittilän käräjät 5.3.1681 fol. 580-581v.

⁴²⁵ Kittilän käräjät 27.2.1682 fol. 699v.

⁴²⁶ Kittilän käräjät 1.3.1690 fol. 356v.

⁴²⁷ Kittilän käräjät 27.2.1682 fol. 699v.

⁴²⁸ Kysymys oli ilmeisesti siitä, että Palldosjärvi, joka on todennäköisesti nykyinen Pallasjärvi, sijaitsi Kittilän lapinkylän rajojen sisällä. Tämä järvi oli kuulunut kittiläläisten Nils Olufsson Sirkan ja tämän siskon Ingrid Olufsdotter Sirkan äidin suvun lapinveromaahan (ks. Kittilän käräjät 1658 fol. 337). Koska Vuonttisjärvelle muuttanut Mikkel Jönsson Kyrö oli mennyt naimisiin Ingrid Sirkan kanssa, Ingridin perintöosuuden kautta myös Vuonttisjärven Kyröille syntyi oikeus käyttää Pallasjärveä. Oikeus ei siis ilmeisesti kuulunut Peltojärven kylälle vaan ainoastaan Ingrid Sirkan jälkeläisille, jotka siis olivat isän puolelta Kyröjä.

oli sen rajojen sisäpuolella, missä Jöns Mikkelsson Kyrö nyt maksoi veroa, eikä Kittilän kylän rajojen sisäpuolella. Sirkka ei saanut kalastusoikeutta.⁴²⁹ Vuonna 1705 käsitellystä tapauksesta käy selville, että Pallasjärvi kuului Kittilään ja että lapinkylien välien raja kulki Vuonttisjärven ja Pallasjärven välissä. Samoilla käräjillä todettiin, että 1698 antaman päätöksen mukaan Mikkel Kyrön pojat Mikkel ja Jöns saivat kalastaa Wuonttisjärvellä. Veljekset riitelivät Salanginjärvestä, siitä sijaitsiko se Peltojärven vai Kittilän rajojen sisäpuolella. Päätettiin, että Jöns sai kalastaa järvessä veljensä kanssa niin kauan, kunnes kittiläläiset todistaisivat järven sijaitsevan Kittilän rajojen sisäpuolella.⁴³⁰

Vuonttisjärven asiaa käsiteltiin vielä vuonna 1734, jolloin Olof Jönsson Kyrö Enontekiön pitäjän Peltojärven kylästä oli kylänsä valtuuttamana haastanut Kittilän käräjäkunnan yläosan ja Sirkan asukkaat (öfwer byggarne samt Sirkas). Haaste koski Peltojärven ja Kittilän välistä rajaa. Oikeudessa esitettiin 5.3.1681 päivätty asiakirja, jonka mukaan Kittilän lappalaiset saivat puolet Wuondasjärvestä. Peltojärveläiset esittivät tuomiokirjeen 4.1.1626 sekä vuoden 1682 päätöksen.⁴³¹ Asia tuli esille vielä vuoden 1740 käräjillä, joilla käsiteltiin Vuonttissuvannon niittyjä ja Salankijärveä. Lopputulos oli, että sekä niityt että järvi säilyivät yhteisessä omistuksessa, kuten muinaisina aikoina.⁴³²

1.1.10 Suonttavaaran ja Rounalan välinen raja

Lars Nilsson Polamoifwa (eli Vasara) Suonttavaarasta oli haastanut Lars Andersson Juuson (Jose) Rounalasta vuoden 1731 käräjille. Polamoiva kertoi vastaajan tehneen hänelle haittaa kahden vuoden ajan Wuotiswuoman maalla, joka sijaitsi ylhäällä tunturissa ja jota kantajan isänisä ja isä olivat aiemmin moitteetta yksistään käyttäneet. Kantaja sanoi, että Suonttavaaran lähetti Per Olsson Knut sai häneltä tietyin ehdoin luvan pyytää villipeuroja siellä, mutta Knut meni yhteen vastaajan kanssa ja he olivat saaneet kaksi peuraa. Toinen, vastaajan saama, kuuluisi kantajan mukaan hänelle. Vastaaja myönsi asuneensa Wuotiswuomalla. Hän kuitenkin katsoi, että hänellä oli ollut siihen oikeus, koska alue sijaitsee Suonttavaaran ja Rounalan kylien rajalla. Vastaajan mukaan hänellä oli suurempi oikeus saada puolet peuroista, koska hän oli

⁴²⁹ Enontekiön käräjät 26.-27.1.1698 fol 295a-303b. Kolme vuotta myöhemmin pidetyillä käräjillä todettiin, että 27.1.1698 annetun tuomion mukaan Mikkel Kyrön pojilla oli yksistään oikeus Vuonttisjärven kalastukseen ja Olof Nilsson Sirkalla ei ollut sinne menemistä. Oikeus päätti, että Mikkel Kyrön pojilla Mikkelillä ja Jönsillä oli molemmilla yhtäläinen osuus järveen ja he saivat kalastaa siellä vuorotellen tai yhdessä ja jakaa saaliin keskenään. Jöns asuu isänsä asuinpaikkaa. Salanginjärvi kuului kuitenkin Jönsin veromaahan ja jäi yksin hänen käyttöönsä. Enontekiön käräjät 9.-11.2.1702 fol. 52-63.

⁴³⁰ Enontekiön käräjät 6.-7.2.1705 fol. 94-103. Pöytäkirjassa todetaan myös, että veljekset olivat tehneet vuoden 1703 käräjillä sopimuksen, jonka mukaan Jöns, joka asuu iäkkään isänsä Mikkel Jönsson asuinpaikkaa, hoitaa isänsä ja että Mikkel hoitaa äitinsä Ingrid Olofsdotterin.

⁴³¹ Kittilän käräjät 11.-12.3.1734 fol. 379v. Tätä aikaisemmin, vuoden 1721 Kittilän käräjillä, käsiteltiin uudistillainen Mickel Mickelsson Kyrön ja veljesten Olof, Johan ja Nils Sirkan Wuondosjärveä koskevaa asiaa. Oikeudessa todettiin, että aiemmin järvi oli tuomittu puoliksi Enontekiölle, puoliksi Kittilälle. Kantajan veli Jöns Mickelsson Kyrö kertoi käyttävänsä järven Enontekiön osuutta ja maksavansa siitä veroa mainitulle paikkakunnalle. Kantaja sen sijaan käytti Kittilälle kuuluvaa osaa, minkä vuoksi hän maksoi veroa Kittilässä. Myös vanha lautamies Johan Hansson ja 90-vuotias Hindrik Johensson todistivat asian olevan näin. Järven jaosta esitettiin vielä laamanni Jacob Jacobsson Grubbin tuomio 4.2.1661. Kittilän käräjät 27.-28.2.1721 fol. 311v.

⁴³² Kittilän käräjät 14.-15.3. 1740 ja Enontekiön talvi- ja kevätkäräjät 25.-30.1.1740 fol. 535b-552a.

Rounalan veronmaksaja, kuin Suonttavaaran neljännesmies Per Olssonilla, joka ei maksa mitään veroa. Oikeudessa selvitettiin rajapaikkoja. Osa lautamiehistä todisti paikan olleen kylien rajalla, osa taas kiisti sen.

Kun asia oli esillä seuraavilla käräjillä, käsiteltiin samalla myös riita-asia, jossa Rounalasta oleva Hans Nilsson oli haastanut Lars Andersson Johnen ja hänen lankonsa Thomas Nilssonin. Riita koski Wuonissawuoman maata. Molempien riidanalaisien paikkojen todettiin sijainneen Suonttavaaran lapinkylän alueella.⁴³³

1.1.11 Oikeuskäytännöstä tehtäviä huomiota

Sen jälkeen kun alue oli tullut Ruotsin hallinnon alaisuuteen, kruunun virkamiesten oli otettava kantaa myös lappalaisten keskinäisiin rajariitoihin. Myös lappalaisten intressissä oli viedä rajoja koskeva erimielisyys kruunun virkamiesten päätettäväksi. Ainoastaan tätä kautta oli saatavissa ratkaisu, jota myös toisen osapuolen oli noudatettava.

Ensimmäiset Ruotsin kruunun asiamiesten antamat vahvistukset rajoista on tehty jo ennen kuin varsinaisia käräjiä ryhdyttiin pitämään lapinkylien alueella. Tätä aikaisemmin oikeudenhoidosta olivat vastanneet kruununvoudit ja lapinkylien välisiä rajamerkkejä koskevat rajakirjeet näyttävät olleen voutien ja muiden kruunun edustajien laatimia ja vahvistamia. Kittilän ja Sodankylän välisistä rajapisteistä on päätetty jo 1602. Samaan aikaan on täytynyt olla tieto Kittilän ja Inarin rajasta. Kittilän ja Peltojärven rajasta on päätös vuodelta 1626 ja Sompion ja Inarin rajapaikat on vahvistettu kirjallisesti vuonna 1630. Pian tämän jälkeen Lapinmaassa alettiin pitää säännöllisiä tuomarin johtamia käräjiä, jolloin myös lapinkylien rajoja koskevat kiistat tulivat varsinaisen oikeudenhoidon piiriin.

Lapinkylien rajoja koskevat kiistat ratkaistiin samalla tavalla kuin rajankäyntiä koskevat prosessit valtakunnan muillakin alueilla. Kysymys rajan oikeasta sijainnista ratkesi yleensä sen mukaan, mitä asiasta oli aikaisemmissa tuomioissa määrätty. Mikäli tästä ei kuitenkaan ollut täyttä varmuutta, voitiin kuulla todistajia tai pidettiin katselmus, johon osapuolet esittivät ulkopuolisia edustajia, jotka oikeus hyväksyi. Vieraina miehinä käytettiin yleensä kolmanteen lapinkylään kuuluvia lappalaisia, jotka olivat riidan kohteeseen nähden esteettömiä. Joissain tapauksissa oikeus viittasi tuomion perusteissa myös Kristofferin maanlain säännöksiin. Tällainen oli esimerkiksi vuonna 1680 annettu oikeuden päätös, jossa Sodankylän ja Sompion välisessä riidassa toisen kylän alueelle rakennettu pato tuomittiin purettavaksi RakennusK:n 34 luvun perusteella ja vastaajia rangaistiin viittaamalla RakennusK:n 25. ja KäräjäK:n 39. lukuun.⁴³⁴

⁴³³ Enontekiön käräjät 25.-28.1.1731 fol. 848a-859a. Enontekiön käräjät 24.-28.1.1732 fol. 363a-383a.

⁴³⁴ Sompion ym. käräjät 2.3.1680. fol. 457v-459. Teon rangaistavuus ja siviilioikeudellinen vastuu näyttävät kuitenkin määräytyneen eri perusteiden mukaan. Tältä osin voidaan viitata vuoden 1732 Tenon ja Utsjoen ja toisaalta myöhemmillä Jukkasjärven 1785 käräjillä annettuihin päätöksiin. Molemmat tapaukset viittaavat siihen, että rajaloukkauksen rangaistavuuden edellytyksenä oli se, että oikeus oli vahvistanut rajan sijainnin. Mikäli asia ei ollut näin, rangaistusta ei tuomittu, mutta vastaajat joutuvat kuitenkin korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Tenon ja Utsjoen käräjät 10.2.1733 fol. 910-914. Enontekiön käräjät 16.-19.2.1785. Lappi 1.

Oikeus jonkin määrätyn alueen käyttöön määräytyi pääsääntöisesti lapinkyläisten välisen rajojen mukaisesti. Oikeus kuului sille kylälle, jonka rajan sisäpuolella kyseinen alue sijaitsi. Yhdessä tapauksessa toisen kylään kuuluvilla lappalaisilla oli oikeus käyttää määrättyä toisen kylän aluetta - majavanpyyntipaikkaa - johon katsottiin syntyneen ylimuistoinen nautinta.

Alueiden käyttö liittyi harjoitettuihin elinkeinoihin. Esimerkiksi Kittilän ja Peltojärven välisen rajan sijainti määräsi sen, kenellä oli kalastusoikeus joissain määrättyissä järvisä. Maa-alueiden käytön osalta kysymys oli yleensä peuran- tai majavanpyynnistä, joita metsäsaamelaiskylissä pääsääntöisesti harjoitettiin yhteiseen lukuun. Nämä elinkeinot muodostivat kyseisenä ajankohtana metsäsaamelaisten toimeentulon perustan. Ravinnon perustana olivat kala ja peuranliha. Erityisesti majavannaista saatiin ne tulot, joilla voitiin hankkia tarvikkeita ulkopuolisilta. Lapinkylille kuuluvista oikeuksista voidaan siis sanoa, että lapinkylällä oli toimivalta päättää kylän alueen käytöstä siltä osin, kuin kylän aluetta käytettiin sen asukkaiden toimeentulon näkökulmasta kaikkein merkittävimmällä tavalla. Oikeuskäytännöstä käy myös selville, että kylään kuuluvilla saamelaisilla oli myös toimivalta sopia kylän alueen rajojen sijainnista.

Vaikka lapinkylän alueesta ja sen käytöstä määräisivät lapinkylän alueella asuvat saamelaiset kollektiivisesti, tämä oikeus ei ollut poikkeukseton. Vuoden 1701 Kittilän käräjillä todettiin, että vaikka Sotkajärvi oli kylän yhteisessä käytössä, maanomistajilta ei voida kieltää kalastamista järvestä lähtevissä puroissa. Vastaavanlainen esimerkki tuli esille myös seuraavana vuonna pidetyillä Enontekiön käräjiltä, jolla Mikkel ja Jöns Kyrö olivat saaneet yhteisen kalastusoikeuden Vuonttisjärveen sillä perusteella, että se oli alkujaan kuulunut osittain Peltojärveen. Kuitenkin vain Jönsillä oli oikeus Salankijärven kalastukseen, koska sen todettiin kuuluneen hänen veromaahansa. Veromaahan haltijan oikeus ohitti siis tässä tapauksessa lapinkylälle kuuluvan oikeuden.

1.2 Lapinkylät ja niiden rajat vuoden 1750 jälkeen

Vuoden 1758 käräjillä käsiteltiin riitaa, jossa Rounalan lappalaiset⁴³⁵ olivat haastaneet kylän alueella pitkään asuneen Nils Guttormssonin. Kantajat kertoivat, että heidän esi-isänsä Rounalan lappalaiset olivat ikivanhoista ajoista lähtien hallinneet ja käyttäneet (innehaft och nyttjadt) Tatsajärveä, Mucka Wopiota ja Kollijärveä kalastukseen sekä Sleu[ ]ssaraa, Muckawaraa, Päräwaraa ja Liergiswaran maata. Tästä huolimatta vastaaja oli useana vuonna aiheuttanut kantajille vahinkoa mainituilla kalajärvillä sekä pyytänyt kaikenlaista riistaa Sleuswaralla, Muckawaralla, Parawaralla ja Tiergiswaralla. Kantajat vaativat vastaajaa lopettamaan tällaisen toiminnan.

Vastaaja sanoi, että hän ei ollut kalastanut muualla kuin Muckawopiojärvellä ja metsästännyt vain Muckawaran ja Parawaran maalla. Perusteeksi vastaaja sanoo, että hänen esi-isänsä olivat pitkähkön (långlige) aikaa yksinään (allena) hallinneet ja käyttäneet mainittua kalavettä ja maata. Näihin ei kantajilla ollut vastaajan mukaan mitään oikeutta. Vastaaja kutsui todistajaksi 82-vuotiaan Jon Jonsson Johaisen, joka kertoi kantajien kantaisien, Raunan lappalaisten antaneen Nils Gut-

⁴³⁵ Kantajia oli 16, joka kuuluivat Pilton, Suoron, Omman ja Lindin (Blind) sukuihin sekä kylän lappalaisnimismies Hans Olsson Kausari.

tormssonin esi-isille luvan kalastaa Muckawopiolla ja asua ja käyttää Muckawaraa, Pärawaraa ja Tiergiswaraa sitä vastaan, että saaja maksaisi veroa. Vastaajan isänisä oli käyttänyt tätä vettä ja maata kuolemaansa asti ja sen jälkeen vastaajan isä ja isän veli Per Rasmusson niin kauan kuin he elivät, ilman että kukaan muu oli tunkeutunut näille alueille. Vastaajan isänisä ei todistajan mukaan ollut antanut järven ja maiden luovuttajille mitään.

Kantajat kertoivat, että kyseinen kalavesi ja kolme maata oli annettu vastaajan isänisälle tämän köyhyden tähden elinajaksi. Kantajat totesivat, että vastaajan isänisä tai isä tai tämän veli eivät olleet maksaneen veroa kyseisistä eduista, ja kertovat itse maksaneensa veroa tähän päivään asti. Kantajat vaativat vastaajaa muuttamaan pois Tiockowomaan, missä hänen esi-isänsä muinoin asuivat. Oikeus tuomitsi vastaajan muuttamaan pois ja kielsi käyttämästä kyseisiä kalavesiä ja maita, koska ne kuuluivat Rounalan lappalaisten ikivanhaan nautintaan.⁴³⁶

Oikeustapauksesta käy selville, että vaikka jo vastaajan isoisa oli asunut kylän alueella, tämä ei vielä tarkoittanut, että hänelle olisi syntynyt oikeus käyttää kylän aluetta. Oikeuden päätöksessä lähdettiin siitä, että oikeus päättää kylän alueen käytöstä kuului niille, jotka kylän aluetta olivat vanhastaan asuttaneet. Heidän oikeutensa perustana oli vanha nautinta. Tapaus viittaa siihen, että lapinkylän osakkaan oikeus käyttää kylän aluetta ei kuulunut kaikille niille, jotka kulloinkin asuivat kylän alueella, vaan lähinnä vain niille, joita voitiin pitää kylän alkuperäisinä asukkaina.

Vuoden 1764 käräjillä Kuolajärven kylän majavanpyynnin osakkaat olivat haastaneet Keminkylän lappalaisnimismiehen Märten Nousun ja muut Keminkylän asukkaat. Osapuolet olivat kihlakunnantuomari Sadelinin aikana sopineet Akajoen majavanpyynnistä ja siitä, että raja kylien välillä kulkee Ritavaaran kosken kohdalla. Keminkyläläiset olivat kuitenkin pyytäneet kaksi majavaa rajan väärältä puolelta. Kuolajärveläiset vaativat majavien luovuttamista ja uhkasakon asettamista vastaisen varalle. Vastaajat esittivät oikeuden päätöksen 18. 2. 1732, jossa kylien rajaksi sovittiin Ackawara. Oikeus määräsi toimitettavaksi katselmuksen.⁴³⁷

Olof Olofsson Mämmi ja Hindrik Nilsson Nifwa Suontawarasta olivat haastaneet Anders Andersson Nikodemuksen ja Anders Jonsson Suoron Rounalasta vuoden 1769 käräjille. Kantajat vaativat, että vastaajia tulee kieltää pyytämästä peuroja Suonttavaaran maalla. Myös muut suonttavaaralaiset yhtyivät tähän vaatimukseen. Vastaajat ja paikalla olleet rounalalaiset katsoivat, että he saisivat pyytää peuroja yhdessä suonttavaaralaisten kanssa Petsingessa niin kuin he siihenkin asti olivat tehneet. Kiistelyn jälkeen suonttavaaralaiset pyysivät lykkäystä seuraaville käräjille, jotta he löytäisivät jonkin päätöksen, jossa rounalalaisilta kielletään pyynti Petsingessä ja muualla Suonttavaaran maalla.⁴³⁸

Ivalon kyläläiset olivat haastaneet kylän nimismiehen Johan Morottajan vuoden 1789 käräjille. Asia koski vastaajan Sompion rajojen sisäpuolella pyytämiä peuroja.

⁴³⁶ Enontekiön käräjät 16.2.1758. Larsen og Rauø 1997, 128-129.

⁴³⁷ Kuolajärven talvikäräjät 13. 3. 1764 fol. 669671.

⁴³⁸ Enontekiön käräjät 14.-16.2.1769. Larsen og Rauø 1999, 37. Kylien välisestä rajasta riideltiin jo aikaisemmin. Aslack Andersson Orbus Rounalasta oli haastanut Anders Nicodemuksen Suonttavaarasta vuoden 1737 käräjille koskien Monijärven kalastusta sekä sitä kumman kylän alueella järvi sijaitisi. Enontekiön käräjät 25.-29.1.1737. Lappi 1.

Sompiolaisilta kysyttiin, oliko Morottaja saanut heiltä luvan peuranpyyntiin heidän alueellaan ja mikäli asia oli näin, eikö kaikilla inarilaisilla sitten ollut sellaista oikeutta. Sompiolaiset sanoivat, että he eivät ole antaneet vastaajalle mitään yksinomaista oikeutta (utseslutande rätt) peuranpyyntiin, vaan ainoastaan sopineet inarilaisten kanssa, että alueella kaadetuista peuroista ei kuulu mitään osuutta sille, jonka alueella peura pyydettiin.⁴³⁹ Tämä oikeus ei kuitenkaan koskenut ansojen asettamista syksyisin.⁴⁴⁰

Vuoden 1775 käräjillä kylän oltermanni (Byålderman) Johan Matsson Neblosloka oli Sombion kyläläisten puolesta haastanut lautamiehen Mats Hindriksson Kairavuopion ja Johan Pullin. Asia koski Härkäjoen kalastusta, jonka kihlakunnanoikeuden ilmoitettiin vuonna 1676 määränneen sompiolaisille. Vastaajat olivat pyytäneet satimin kymmenen vuoden ajan Wenewarassa Sompion rajojen sisäpuolella ja tuulastaneet Härkäjäella, jolloin siellä olleet majavat olivat häiriintyneet. Vastaajat kiisivät koskaan kalastaneensa tai pitäneensä loukkuja Sompion rajojen sisäpuolella. Vastaajat esittivät oikeuden pöytäkirjat 14.3.1768 ja 1.2.3.1769, joista kävi ilmi, että Venevaaranhantä oli synnätty heidän uudistilojensa sadinmaaksi. Oikeus määräsi pidettäväksi katselmuksen, sen selvittämiseksi sijaitisiko riidanalainen paikka Sompion vai Sodankylän rajojen sisäpuolella. Muutoin oikeus kielsi vastaajia sakon uhalla metsästämisestä Sompion puolella ja kalastamasta Härkäjoella.⁴⁴¹

Alueen käyttöä koskevaa vaatimusta perusteltiin siis tässä vaiheessa myös sillä, että jokin alue oli määrätty katselmuksessa jollekin yksittäiselle kruununtilalle. Muilta osin oikeuden päätös viittaa siihen, että vielä tässä vaiheessa lapinkylien välisen rajan sijainti ratkaisi edelleen sen, kumman kylän alueella asuvilla henkilöillä oli oikeus alueiden käyttöön.⁴⁴²

⁴³⁹ "at de stadde å wildrehns fänge ägde, att inom hwarannans förmente råskillnader falla wild renar utan att någon del af samma fänge då borde tillhöra den inom hwars trackt samma renar fälde blifwit".

⁴⁴⁰ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 11.-13.3.1789 fol. 897-933. Kun asiaa käsiteltiin kaksi vuotta myöhemmin Inarin käräjillä, kantajina olivat Ivalon kyläläiset eli lautamies Mårten Morottaja ja Henrik Keva, Henrik Kua (Kuuva), Samuel Walle ja Henrik Kyrö ja vastaajana Johan Morottaja. Osa kyläläisistä (lukkari Jonas Aikio, Henrik Walle ja Johan Morottaja) oli jo sopineet vastaajan kanssa. Oikeudessa kerrottiin, että Sodankylän käräjillä sompiolaiset olivat sanoneet, että he eivät ole antaneet vastaajalle mitään muut pois sulkevaa oikeutta yksin pyytää villipeuroja Sombion Lapin rajojen sisäpuolella. Molemmat osapuolet tunnustivat, että peuranpyynnissä oli 15 osuutta (lotter). Vastaaja oli saanut 9 peuraa, joista kantajien pitäisi saada kolmasosa. Vastaaja suostui korvaamaan arvon rahassa. Inarin käräjät 25.2.1791 fol.628-630.

⁴⁴¹ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 27. 2. 1. 3. 1775 fol. 892906v.

⁴⁴² Erick Kärpä, Pähl Luuro, Mats Tackinen, Pähl Wara ja Lars Luuro Sombiosta olivat haastaneet lautamies Mats Hindrickssonin ja Olof Kairiavuopion Sodankylästä. Kantajat kertoivat, että vaikka Könköma ja Palämankangas sijaitsevat Sombion rajojen sisäpuolella, olivat vastaajat useana vuonna ja erityisesti tänä vuonna ottaneet ilman lupaa poronjäkälää kyseisiltä paikoilta ja ajaneet sitä kotiinsa. Kantajat vaativat vastaajia lopettamaan tämän ja korvaamaan tekonsa. Lautamiehet ja läsnä oleva rahvas todistivat, että Sodankylän kylällä oli vähäiset poronjäkälämaat. Osapuolet tekivät sovinnon, jonka mukaan vastaajat saivat hakea poronjäkälää rahakorvausta vastaan. Vastaajia kiellettiin laillisen rangaistuksen ja vahingonkorvauksen uhalla ottamasta ilman lupaa jäkälää Sompion alueelta. Sodankylän ym. käräjät 3.1776 fol. 715-727v. Vuoden 1776 Kittilän käräjillä oli syytteessä Enontekiön puolella asuva Lars Nilsson Raudus, joka oli ampunut oravia Kittilän rajojen sisäpuolella. Näytön puutteessa asia lykättiin seuraaville käräjille. Kittilän käräjät 12.3.1776.

Metsästys ja kalastus olivat Kemin Lapissa alueiden tärkeimmät käyttömuodot ainakin vielä 1700-luvun puolivälissä. Vaikka useista käräjätapauksista käy selville, että myös poronhoitoa harjoitettiin, poronhoitoon liittyvät maankäyttökysymykset eivät tulleet esille lapinkylien alueiden käyttöä koskevin erimielisyyksinä. Tämä selittyy ilmeisesti sillä, että metsälappalaisten alkuperäiseen poronhoitoon ei liittynyt porojen paimentamista, vaan porot olivat suurimman osan vuodesta vapaina metsissä ja syksyisen kokoamisen jälkeen osa poroista pidettiin kiinni. Koska poroja ei paimennettu, ei syntynyt sellaista tilannetta, joissa toisen kylän aluetta olisi tietoisesti käytetty poronhoidon harjoittamiseen. Siinä vaiheessa kun myös Kemin Lapissa poroja ryhdyttiin paimentamaan, myös kysymys toisen kylän alueen käyttämisestä nousi esille. Seuraava oikeustapaus on vuodelta 1782:

Anders Jaakkola oli haastanut Sodankylän kyläläisten puolesta Johan Pehrsson Tepsan, Johan Johansson Tepsan, Jacob Tepsan, Lars Pullin, lautamies Nils Kelontekemän, leski Ella Michelsdotter Kellontekemän, Hindrich Pullin, Erik Riipin ja Hindrich Pullin Kittilästä. Kantaja syytti vastaajien antaneen porojensa sekä niiden hoitajan oleskella Sodankylän rajojen sisäpuolella, mistä oli aiheutunut vahinkoa sekä porolaitumelle että majavanpyynnille. Osapuolet tekivät sovinnon, jonka mukaan vastaajat kieltävät poronhoitajaansa asumasta ja oleskelemasta (bo och wistas) kesällä tai talvella Sodankylän rajojen sisäpuolella. Kun syksyllä tulee lumentulon aika ja poroja aletaan etsiä, saavat vastaajat ensin ajankohdasta kuulutettuaan, etsiä porojaan myös Sodankylän alueelta ja viedä ne Kittilään omalle laitumelle. Sopimuksen rikkojalle asetettiin yhden riikintaalerin uhkasakko.⁴⁴³

Vielä Ruotsin vallan lopulla oikeus alueiden käyttöön määräytyi lapinkylien välisten rajojen mukaisesti. Vuoden 1798 käräjillä asetettiin uhkasakko niille, jotka antavat jollekin rajanaapurina sijaitsevan Lapin asukkaalle luvan Sombion kylän *vanhastaan tunnustettujen rajojen sisäpuolella* olevalla maalla metsästä tai harjoittaa muuta pyyntiä.⁴⁴⁴ Vuoden 1802 käräjillä todettiin, että irtain ja itsellistäväki oli ottanut tavakseen pyytää majavia Sodankylän, Sombion ja Keminkylän *rajojen sisäpuolella*, minkä vuoksi asetettiin uhkasakko niille, jotka pyysivät majavia ilman kyläläisten lupaa.⁴⁴⁵

Kaikilla vanhan Lapinmaan alueilla aluejako ei kuitenkaan ollut enää samanlainen kuin se oli aikaisemmin ollut. Vuoden 1791 käräjillä nimismies Reckhardt oli haastanut Lainiovuoman lapinkylän puolesta Saarivuomasta ja Jukkasjärven lapista olevat lappalaiset Anders Labban, Nils Maggan, Nils Braman vanhemman ja Henrik Parfan. Nimismies oli kertonut heidän aiheuttaneen monenlaista haittaa ja vahinkoa oleskelemalla tämän Lapin alueella. Oikeus asetti uhkasakon, jossa määrättiin, että Saarivuoman lappalaiset eivät saa oleskella Enontekiön La-

⁴⁴³ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 14.-16.3.1782 fol. 1109-1132v.

⁴⁴⁴ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 2.-5.3.1798 fol. 567-630.

⁴⁴⁵ Samoilla käräjillä Matts Aikio, Lars Aikio ja Hindrik Arrajerf olivat haastaneet Johan ja Pähl Mutenian, Olof Korpisen ja Anders Mustan. Kantajat olivat panneet edellisenä syksynä Raisinojalle kaksi iskurautaa, jotka vastaajat olivat ottaneet pois. Vastaajat sanovat rautojen olleen Sombion kylän rajojen sisäpuolella ja että he olivat ottaneet ne pois paljastaakseen ne, jotka harjoittavat luvatonta pyyntiä. Kantajat väittivät rautojen olleen Sodankylän puolella. Tätä vastaajat eivät voineet kiistää, minkä vuoksi heidät tuomittiin palauttamaan raudat. Sodankylän ym. käräjät 27.2.1802 fol. 217-276.

pinmaan puolella porotokkiensa ja kotiensa kanssa.⁴⁴⁶ Käytetyt termit viittaavat siihen, että alkuperäisiin lapinkyliin perustuva aluejako oli murenemassa. Saari- vuoma ja Lainiovuoma viittaavat täyspaimentolaisessa poronhoidossa käytettyihin jutaama-alueisiin ja Jukkasjärvi ja Enontekiö taas tässä yhteydessä seurakun- tien alueisiin.

Käytetyistä ilmauksista on pääteltävissä, että ikivanha lapinkyläjako oli ka- toamassa myös kielenkäytöstä. Vuoden 1807 käräjillä kruununtillalliset Pehr Stor, Michel Johansson ja Samuel Ericsson Peltovuomasta olivat haastaneet kruunun uudistillaisen Johan Kockon eli Tepaston Kittilän pitäjistä. Vastajien kerrottiin kalastaneen *Enontekiön pitäjän* rajan sisäpuolella sijaitsevassa järvessä nimel- tä Ylivuoma. Vastaja sanoi, että hänellä on muiden Kittilän pitäjäläisten kanssa kiistämätön oikeus kalastukseen kyseisessä järvessä, koska se sijaitsee Kittilän pi- täjänrajan sisäpuolella. Kantajat esittivät useita kirjallisia todisteita. He viittasivat Peltovuoman uudistilojen katselmuksiin ja siihen että kittiläläisten puolesta oli ai- kaisemmin myönnetty, että kantajilla oli järveen ikivanha oikeus (urälldriga rätthet) sekä RakennusK:n 17 luvun 3. kohtaan. Oikeus tuomitsi vastaajan sakkoihin luvat- tomasta kalastuksesta.⁴⁴⁷

Oikeudenkäynnissä ei puhuttu enää Peltojärven tai Kittilän lapinkylistä, vaan Enontekiön ja Kittilän pitäjistä ja pitäjänrajasta. Oikeudessa ei myöskään enää väi- tetty, että kiistanalainen alue kuuluisi Peltojärven lapinkylälle, vaan asiassa viitattiin uudistilojen katselmuksiin ja siihen, että kantajilla oli järveen ikivanha oikeus. Vaikka lapinkyliä koskevat maininnat ovat jääneet pois kärjäkirjojen sivuilta, itse asia rat- kaistiin kuitenkin samalla tavalla kuin aikaisemminkin.

Kuten edellä todettiin, lapinkylien rajoja koskevat kiistat liittyivät aikaisemmin lähes yksinomaan metsästyksen ja kalastuksen harjoittamiseen. Ajanjakson lopulla elinkeinojen muutos oli kuitenkin tuonut mukanaan alueiden uusia käyttömuo- toja. Tällaisia asioita olivat muun muassa se, kenellä oli oikeus alueella sijaitse- viin luonnonniittyihin tai se kenellä oli oikeus kerätä jäkälää määrätyltä alueelta. Sodankylän ja Kittilän välisessä riidassa oli taas kysymys siitä, oliko muuttuneen poronhoitotavan seurauksena aloitettu porojen paimentaminen sallittua toisen ky- län alueella. Kaikissa näissä tapauksissa asia ratkaistiin kuitenkin siten, että oikeus näihin alueiden käyttömuotoihin kuului lähtökohtaisesti sille lapinkylälle, jonka alueesta kulloinkin oli kysymys.

Koska alueita käytettiin alkujaan vain metsästyksen ja kalastuksen harjoittami- seen, tämä voi näyttäytyä myöhemmälle tarkastelijalle siten, että lapinkylien välisissä rajoissa olisi ollut kysymys lähinnä vain metsästyksen ja kalastukseen liittyvistä ra-

⁴⁴⁶ Enontekiön Lappi 14.-18.2.1791. Lappi 2. Seuraavan vuoden käräjille nimismies Reckhardt oli haastanut Jukkasjärven lapista olevan lappalaisen Anders Labban. Oikeudessa kerrotaan, että syytetty oli oleskellut poroineen Enontekiön Lapin alueella ja aiheuttanut Lainiovuo- man lappalaisille vahinkoa heidän porolaitumillaan ja muissa elinkeinoissa. Syytetty sanoo saaneensa oleskelulle luvan Idivuoman uudistillaiselta. Syytetty tuomitaan kuitenkin sak- koihin vuoden 1791 käräjien 29 §:ssä annetun päätöksen mukaisesti. Enontekiön Lappi 16 -20.2.1792. Lappi 2.

⁴⁴⁷ Enontekiön käräjät 17.2.1807 fol. 227-260v.

joista.⁴⁴⁸ Tällainen johtopäätös olisi kuitenkin liian yksioikoinen, koska rajoihin liittyviä kiistoja ei voinut vielä tässä vaiheessa tulla esille muuhun maankäyttöön liittyen. Edellä mainituista tapauksista käy selville, että mikäli aluetta on ryhdytty käyttämään jollain uudella käyttötavalla, lähtökohtana on ollut, että alueen käyttö myös sellaiseen tarkoitukseen kuului sille lapinkylälle, jonka alueesta oli kysymys.

Lapinkylien aluejako on myöhemmin korvautunut kunnallisella aluejaolla. Yhden lapinkylän alueesta on voinut muodostua vain yhden kunnan alue kuten esimerkiksi Inarissa ja Kittilässä. Toisaalta useamman lapinkylän alueesta on voinut muodostua yksi kunta kuten Enontekiöllä. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoittanut sitä, että ne alueet, joilla lapinkylät olivat sijainneet, olisivat menettäneet muusta valtakunnan alueesta poikkeavan asemansa. Tämä tulee esille vielä vuonna 1865 annetussa Keisarillisessa kirjeessä, joka koski henkirahan suorittamista. Kirjeen 5 §:ssä määrättiin henkirajan suorittamisesta varsinaisissa Lapinmaan seurakunnissa eli Enontekiöllä, Kittilässä, Sodankylässä, Kuolajärvellä, Inarissa ja Utsjoella samoin kuin Kuusamon pitäjässä.⁴⁴⁹ Kun Tenon lapinkylän alue kuului Utsjokeen sekä Keminkylän ja Sompon alueet Sodankylään, kyseinen asetus oli tarkoitettu koskemaan koko sitä aluetta, jolla lapinkylät olivat sijainneet. Vielä tässä vaiheessa siis lähdettiin siitä, että lapinrajan pohjoispuolella sijainnut lapinkylien alue oli muusta valtakunnasta poikkeavassa asemassa.

Nykyisen Enontekiön alueella sijainneet kolme lapinkylää jakaantuivat jo 1700-luvulla pienempiin alueisiin. Vuonna 1803 Enontekiön kirkkoherra Erik Grape kirjoittaa, että Enontekiöllä oli viisi lapinkylää eli Lainiovuoma, Könkämä eli Rounala, Suontavaara, Rämmavuoma ja Peltojärvi. Peltojärveä lukuun ottamatta nämä uudet lapinkylät eivät muistuttaneet enää muodoltaan vanhoja lapinkyläiä, vaan niiden muoto määräytyi nomadisen poronhoidon mukaan syntyneiden etelä-pohjoissuuntaisten jutaamareittien mukaisesti. Nykyisen Ruotsin alueella näiden myöhemmin syntyneiden lapinkylien alueet tulivat myöhemmin vahvistetuksi Ruotsin poronhoitolainsäädännössä tarkoitettujen lapinkylien alueiksi.⁴⁵⁰ Kun vanhan Enontekiön alue jaettiin Ruotsin ja Suomen kesken vuoden 1809 rajankäynnissä, raja tuli Könkämäenoon ja Muonionjokeen. Vielä

⁴⁴⁸ Kuvatessaan lapinkyläiä Jacob Fellman toteaa, että lappalaiset ovat ylimuistoista ajoista asti itse sopineet rajoistaan ja vanhan nautinnan perusteella vahvistaneet kyliensä väliset rajat. Lapinkylien rajoista hän toteaa että "nämä rajat, joihin vanhana aikana liittyviä riitaisuuksia esiintyi useasti tuomioistuimissa, tarkoittivat, sikäli kun minä asiaa tunnen, ainoastaan joki- ja järvikalastusta sekä metsästystä." Fellmannin mukaan toisen kylän alueella oli sallittua harjoittaa kalastusta ja metsästystä ainoastaan siten, että saadusta saaliista tuli luovuttaa osa - yleensä puolet - sille kylälle, jonka alueelta saalis oli saatu. J. Fellman 1906 (IV), 250-251.

⁴⁴⁹ Kejsersl. Förordning, om personella utskylder, den 20 Februari 1865.

⁴⁵⁰ Lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbetes i Sverige 4.6.1886. Ks. esim. SOU 1983:67, 74. On kuitenkin otettava huomioon, että lapinkylä-sanan käyttöönotto ei loppunut siinä vaiheessa, kun alkuperäiset lapinkylät menettivät merkityksensä. Lapinkylä-sanaa käytettiin tämän jälkeenkin, joskin muuttuneessa merkityksessä. Vuoden 1805 käräjillä oli esillä asia, jossa lappalainen Anders Ponga Rommavuoman kylästä oli haastanut Henrik Blindin Könkämältä. Todistaja Pehr Simma kertoo asuneensa samassa lapinkylässä (Lapp by) kantajan kanssa ja mennyt käymään Blindin lapinkylässä. Enontekiön käräjät 1805 f. 25v-27v. Tässä yhteydessä 'lapinkylällä' tarkoitettiin tunturi- tai raitiosaamelaisten paimennuskuntaa. Lapinkylä ei ollut enää alue vaan ryhmä ihmisiä poroineen. Porosaamelaisen lapinkylästä eli siidoista esitetyistä määritelmistä, ks. Linkola 1972, 72-73.

nykyäänkin Suomen Käsivarteen rajoittuvan lapinkylän nimi on Kōnkämä (Kōnkämä sameby) ja sen länsipuolella sijaitsee Lainion lapinkylä (Lainio sameby). Vanhoilla lapinkylillä ja Ruotsin poronhoitolainsäädännössä säädelyillä saamelaiskylillä on yhteistä edelleen se, että kysymys on sellaisesta rajoiltaan määrätystä alueesta, jossa kylään kuuluvilla saamelaisilla on oikeus käyttää kylän aluetta erikseen määrätyillä tavoilla.⁴⁵¹

2. Saamelaisten perintömaat eli lapinveromaat

2.1 Saamelaisten veromaat 1600-luvun jälkipuolella

2.1.1 Lapinveromaita ja niiden laajuutta koskevia kuvauksia

Lapinkylien sisällä maa- ja vesialueet jakaantuivat yksittäisten lappalaisten, perheen tai useiden perheiden käytössä olleisiin alueisiin. Erityisesti vanhemmissa käräjöpöytäkirjoissa puhutaan lappalaisen *maasta ja vedestä* tai *maasta ja rannasta*. Monessa tapauksessa käytetään ilmausta *tilukset* (ägor)⁴⁵² tai perintötilukset. Normaalisti kysymys oli yhdestä yhtenäisestä alueesta, mutta käräjöpöytäkirjoista löytyy viitteitä myös siitä, että kysymys on voinut olla myös kahdesta tai sitä useammasta alueesta.

1600-luvun viimeisellä vuosikymmenellä näistä alueista alettiin käräjöpöytäkirjoissa käyttää nimitystä veromaa (skatteland).⁴⁵³ Vuoden 1685 käräjillä puhuttiin Maanselän lapinkylän alueella sijaitsevista *verolappalaisten tiluksista* (Skattelapz Ägor).⁴⁵⁴ Vuoden 1691 Sodankylän käräjillä nimismies Johan Pehrsson syytti vanhaa Anders Hanssonia siitä, että tämä teki vahinkoa ja haittaa hänelle hänen *veromaallaan ja vesillään* (Skatteland och watn).⁴⁵⁵ Kolme vuotta myöhemmin Anders Persson syytti Inarin käräjillä nimismies Samuel Nillssonia siitä, että tämä oli pyytänyt peuran hänen rajojensa sisäpuolelta eli hänen *veromaaltaan* (innom dess Råå och Röör eller på hans Skattelandh).⁴⁵⁶

Lappalaisten maista on säilynyt myös aikalaiskuvauksia. Tornion kautta Lappiin 1660-luvulla matkannut Francesco Negri kuvaa lappalaisten kiinteää omaisuutta seuraavasti:

"Jokainen perhe tuntee oman maansa. Jokunen rikas lappalainen lienee olemassa, joka omistaa yli viidenkymmenen Italian peninkulman pituudelta vuoria, tasankoja,

⁴⁵¹ Ks. luku IX.

⁴⁵² Esimerkiksi vuoden 1691 käräjillä todetaan, että Nils Olufsson oli haastanut naapurinsa Oluf Hanssonin vaatien omistukseensa Ackuliwuoman tiluksia (ägor). Esitettiin oikeuden 7.3.1683 antama päätös, jonka mukaan vastaaja sai Ackulivuoman tilukset, sekä vedet että maat itselleen ja perillisilleen. Kittilän käräjät 5.1.1691. fol. 655v

⁴⁵³ Tätä ilmaisua oli kuitenkin käytetty jo aikaisemmin. Kemin Lappia kuvaavan kartan selostuksessa Olof Tresk (1642-1643, 18) luettelee Kemin Lapin rajapisteitä. Rajan päätepisteinen osalta hän toteaa, että Nädenevaara on Maanselän lappalaisten tilusten itäisin rajapaikka. Tämän vaaran eteläpuolelta alkavat Iin talonpoikien alueet ja pohjoispuolella sijaitsevat *venäläisten verolappalaisten yksityiset tilukset*. Hän käytti siis verolappalainen-sanaa puheessaan Venäjän puolen lappalaisista mutta ei sen sijaan kuvatessaan Ruotsin puolen lappalaisia. Ei ole kuitenkaan selvää, oliko erilaisen ilmausten käyttämisellä tarkoitus kertoa jotain eri maissa elävien lappalaisen oikeudellisesta asemasta vai ei.

⁴⁵⁴ Sompion, Keminkylän, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 27.2.1685. fol. 899-900

⁴⁵⁵ Sodankylän käräjät 8.1.1691 fol. 657v-658.

⁴⁵⁶ Inarin käräjät 13.2.1694 fol. 763v.

järviä, jokia laaksoja ja metsiä ... Lappalainen kisaa maaomaisuutensa laajuudessa pikemminkin Rooman ensimmäisten kuninkaitten kanssa kuten käy lukiessamme seuraavat sanat: *joiden valtakunta ei ollut laajuudeltaan enempää kuin viisitoista peninkulmaa*. ... He eivät tee kirjallisia sopimuksia, sillä heillä ei ole sellaisia taitoja, vaan pelkät todistajat riittävät. Niitä on läsnä kaksi tai kolme, sillä aikaa kun sopimuksen tekijät vahvistavat kaiken muutamalla sanalla ja puristavat sitten vastavuoroisesti toistensa kättä kaupan vahvistamiseksi. Samoin menettelevät myös todistajat, jotka sanaakaan sanomatta puristavat ensin sopimuksen tekijöiden kättä ja sen jälkeen keskenään. Jos kaupan tekijöillä ei ole luovuttaa vaihtokaupassa koko kaupan arvoa tai tavaraa, he lupaavat antaa lopun sovitusajan sisällä. Mikäli jotain eripuraa ilmenee, mikä ei ole tavallista, lapinvouti vierailunsa yhteydessä, kuultuaan osapuolilta ja todistajilta ristiriidan tilan, antaa heti tuomionsa ja henkilöt tyytyvät”.⁴⁵⁷

Vuonna 1674 julkaistussa Lapponiassa Schefferus kuvaa lapinkyliä ja yksittäisten perheiden käyttämiä alueita seuraavasti:

Näissä kylissä on jokaisessa useampia perheitä, joita sanotaan “savuiksi”. ... Kullakin perheellä eli savulla on kyläkunnan alueella oma määrätty nautinta-alueensa, josta se saa elannon itselleen ja eläimilleen. Se ei ole mikään maatila, mikäli joku erehtyisi niin ajattelemaan, vaan siihen kuuluu varsin pitkälle ja laajalti maata, johon mahtuu puroja, järviä, metsiä ja muuta sellaista, mikä kaikki on merkitty yhden määrätyn savun nautinta-alueeksi. Sellaisia savuja on kussakin kylässä siis melkein yhtä monta kuin sellaista perhettäkin ... Toisissa kylissä on savuja enemmän, toisissa vähemmän, riippuen siitä, onko kylä suurempi vai pienempi, tai sisältävätkö sen rajat laajemman vai suppeamman maa-alan. Näillä savuilla on nimensäkin, vaikka ei näytä tarpeelliselta niitä tässä esittää”.⁴⁵⁸

Vuodelta 1737 olevassa Kemin Lapin kuvauksessa Ervasti toteaa, että kesällä kullakin lappalaisperheellä oli omat asuinpaikkansa. Heillä on ensin omien kylänvanhintensa päätöksellä jaetut ja sitten esivallan nimissä, oikeudenpalvelijain vahvistuksella määrätty metsänsä ja järvensä. Tätä jaotusta noudatettiin niin tarkoin, että jos joku valitsi itselleen vakinaista asumista tai erilaista metsästystä varten paikan toiselta seudulta, tällaista henkilöä syytettiin yhteisen rauhan häiritsijäksi ja tehdyn sopimuksen rikkojaksi ja sellaisena rangaistiin.⁴⁵⁹

Nykyisen Suomen alueella sijainneita lappalaisten perintö-/veromaita ei tiedetä kartoitetun tai että niihin kuuluvia alueita tai laajuutta olisi muutenkaan selvitetty.⁴⁶⁰ Tässä suhteessa valaisevia ovat kuitenkin ne tiedot, jotka tulevat esille vuoden 1673 uudisasutusplakaatin valmistelusta.⁴⁶¹ Kahdessa vuodelta

⁴⁵⁷ Negri (1700) 2014, 45-46. Negrin kuvaus on ilmeisesti koskenut ensisijaisesti nykyisen Ruotsin alueella sijainneita lapinveromaita. Ks. Negri (1700) 2014, 46.

⁴⁵⁸ Schefferus 1674 (1963), 66-67. Tekstissä ei tarkemmin eritellä sitä mitä aluetta kuvaus koskee, mutta se voi koskea myös Kemin Lappia koska Schefferus oli saanut tietoja myös Tukholmassa opiskelleelta, mutta Sodankylästä kotoisin olleelta Olaus Sirmalta. Schefferus 1674 (1963), 7. Ks. myös Hiltunen 1998, 217 ja E. Itkonen 1940, 340-349.

⁴⁵⁹ Ervasti 1737 (1955), 18. Vilkonan mukaan Kemin Lapissa lapinkylien väestön muodosti ryhmä eri sukuja ja niihin kuuluvia sukulaisperheitä, jotka asuivat suurimman osan vuotta perheittäin hajallaan omilla vakinaisilla sukualueillaan. Vilkuna 1971, 201.

⁴⁶⁰ Kun Jukkasjärven käräjillä käsiteltiin vuoden 1751 rajatratkaattiin liittyvään selvitystä lappalaisten taloudenpidosta, todettiin, että (lapin)kylien ja veromaiden väliset rajat on kuvattu parhaiten vuoden 1695 verokirjassa. Vuoden 1695 maakirjassa ei kuitenkaan luetella veromaita kaikkien nykyisen Suomen alueella sijainneiden lapinkylien alueilta. Ks. luku VII.

⁴⁶¹ Ks. luku VI.

1670 olevassa kirjeessä⁴⁶² Länsipohjan maaherra Johan Graan toteaa, että yhden lappalaisten hallinnassa oli maita, jotka olivat ympäröimiltään (i omkrets) jopa 10 peninkulmaa. Neliönmuotoisen maan yhden sivun pituus olisi siis tämän mukaan ollut 2,5 peninkulmaa. Vuodelta 1673 olevassa muistiossa Graan puhui lappalaisten maista, jotka saattoivat olla pituudeltaan ja leveydeltään kolme uutta peninkulmaa. Tällaista laajuutta voitaneen kuitenkin pitää maksimikokona, koska Graanin pyrkimyksenä oli osoittaa, että lappalaisten hallussa oli niin laajoja alueita, että niille oli mahdollista osoittaa uudisasukkaita.⁴⁶³

Uumajan Lappiin kesällä 1671 tehdyn tutkimusmatkan aikana laadittiin myös kartta, jossa lappalaisten maajaotus kuvattiin.⁴⁶⁴ Maille oli merkitty ympäröysrajat, jotka erottivat ne toisten lappalaisten maista. Kunkin maan alueelle oli merkitty tärkeimmät kalavedet mutta myös muita vesistöjä.⁴⁶⁵ Kyseinen alue oli metsämaata, ja alueen lappalaisten toimeentulo perustui samanlaisiin elinkeinoin kuin nykyisen Pohjois-Suomen alueella asuneiden metsäsaamelaisien. On siis mahdollista, että myös nykyisen Suomen alueella asuneiden metsäsaamelaisperheiden aluejako vastasi kartassa kuvattua aluejakoa.

2.1.2 Veromaiden hallintaoikeuden sisällöstä

Oikeuskäytännöstä löytyy useita tapauksia, joissa käsitellään veromaiden hallintaa ja käyttöä. Pääsääntönä voidaan pitää, että ainoastaan sillä lappalaisella (perheellä), jolle maa kuului, oli oikeus käyttää siihen kuuluvia maa- ja vesialueita:

Clement Joxsson Inarista on haastanut Nills Mårtenssonin Aviovaarasta syyttäen vastaajan tunkeutuneen hänen kalavesilleen ja käyttäneen hänen järveään. Molempia käskettiin käyttämään sakon uhalla omia tiluksiaan.⁴⁶⁶ Nils Majjess oli haastanut Oluf Anderssonin käräjille koskien kalavettä eräässä Inarinjärven lahdessa. Kantajalla oli maansa ja rantansa kyseisen lahden ympärillä, mutta vastaajalla ei ollut siellä mitään tiluksia. Päätettiin, että lahti kuuluu kantajalla ja hänen kumppaneilleen.⁴⁶⁷ Anders Pädersson oli nostanut kanteen vaatien Hans Tomessonilta itselleen erästä puroa, jota tämän vanhemmat olivat hänen puolestaan käyttäneet ja joka sijaitsi hänen maillaan. Päätettiin, että kantaja luopuu purosta, koska se sijaitsi vastaajan mailla.⁴⁶⁸ Märten Enarsson syytti Nills Seifwerssonia siitä, että tämä tunkeutui hänen kalavesilleen nimeltä Sägosalmi ja Äifwos, jotka eivät kuulu vastaajalle tai hänen kansaperillisilleen, vaan olivat muiden oikeaa perintöä ja omaisuutta. Päätettiin, että vastaaja ei saa enää millään tavalla haitata kantajan ja hänen kumppaniensa perintökalastuksen harjoittamista.⁴⁶⁹ Per Olsson ja hänen poikansa Anders Pärsson Skiänk Inarista olivat haasta-

⁴⁶² Toinen 24.2.1670 päivätyistä kirjeistä on lähetty vuorikollegiolle ja toinen valtakunnankanslerille. Göthe 1929, 167.

⁴⁶³ Vrt. Lundmark 2006, 52.

⁴⁶⁴ Ks. Korpjaakko 1989, 417-418 ja s. 419, jossa osa kartasta on painettuna.

⁴⁶⁵ Göthe (1929, 186) toteaa, että kartasta saa ensimmäisen kerran selvän kuvan lappalaisten maiden suuruudesta. Vrt. kuitenkin Lundmark 2006, 54-55.

⁴⁶⁶ Aviovaaran kylän käräjät 1658 fol. 336v.

⁴⁶⁷ Inarin kylän käräjät 18.2.1661 f. 361v.

⁴⁶⁸ Sompion, Kuolajärven, Kitkajärven ja Keminkylän käräjät 1666 f. 404.

⁴⁶⁹ Inarin käräjät 1.3.1667 f. 603. Keminkylän metsälappalaiset muuttivat asuinpaikkaa useita kertoja vuodessa elinkeinon mukaan. Vuoden 1691 Sodankylän käräjillä nimismies Johan Pehrsson syytti vanhaa Anders Hanssonia siitä, että tämä teki vahinkoa hänen veromaallaan ja vesillä (wid Kittis Lodwa), mitä vastaaja ei kiistänyt. Oikeus päätti, että vastaaja saa oleskella Kittislodwalla ainoastaan kevästä Pekanmessuun, mikä on vanhastaan ollut tapana ja sallittua. Sodankylän käräjät 8.1.1691. fol. 657v-658.

nee naapurinsa Per Hindrichssonin koskien kalanpyydyksien käyttöä toisen kalavedessä. Oikeuden mukaan toisen oikealle maalle tai kalavesille ei mennä. Oikeus asetti 40 taalerin uhkasakon.⁴⁷⁰

Kielto käyttää toiselle kuuluvaa aluetta ei kuitenkaan ollut täysin ehdoton. Esimerkiksi sellaisessa tapauksessa, jossa lappalainen joutui kulkemaan toisen alueen kautta, hänellä katsottiin olleen tilapäisesti oikeus käyttää aluetta. Tällaisesta oli kysymys Sompion käräjillä vuonna 1668 käsitellyssä tapauksessa, jossa Johan Matsson, Lars Matsson ja Peder Johansson ja heidän kumppaninsa olivat haastaneet käräjille nimismies Hindrik Hanssonin. Kantajat valittivat, että vastaaja tunkeutuu heidän kalavesilleen, Rousto ja Roinahara-nimisille joille. Vastaaja sanoi, että hän oli laskenut verkonsa vain ohikulkumatkalla. Oikeus katsoi, että koska vastaaja oli viettänyt paikalla vain yhden yön, häntä ei tule tuomita rangaistukseen. Oikeus kuitenkin toteaa, että vastaajalla on ohikulkumatkallaan oikeus käyttää ainoastaan yhtä verkkoa.⁴⁷¹

Oikeuden haltijalla oli myös oikeus antaa ulkopuoliselle lupa alueen käyttöön, ja hänellä oli myös oikeus perua tällainen lupa. Tämä tuli esille Kittilän käräjillä vuonna 1677 käsitellystä asiasta, jossa Hans Jönsson oli haastanut vävynsä Anders Nilssonin oikeuteen kertoen vastaajan tunkeutuneen hänen kalavesilleen Kelontekemäjärvelle. Vastaaja sanoi tulleensa sinne kalastamaan appensa kutsusta. Kantaja sanoi, että kun hänen tyttärensä otti vastaajan miehekseen, oli kantaja ottanut vastaajan pojakseen jakamaan leivän hänen kanssaan, mutta vävyn vastentahtoisuutensa vuoksi hänet on nyt erotettu. Kantaja vaati vastaaja luopumaan osuudestaan kyseiseen kalastukseen. Kantaja esitti 16.2.1661 ja 14.3.1667 annetut tuomiot, joiden mukaan hänellä oli oikeus käyttää puolta Kelontekemäjärvestä. Oikeus katsoi, että vävy tai muut eivät saa ilman kantajan lupaa tulla hänen kalavesilleen laissa säädetyn rangaistuksen uhalla.⁴⁷²

Vuoden 1713 käräjillä neljä Pumpanen-nimistä lappalaista kertoivat, että rajalinja heidän Vaalajärvi-nimisen veromaansa ja uudistilallisen Hindrich Olofssonin Wahlajoella olevan asuinpaikan välillä sijaitsi Perwilakoskessa. Hindrich Olofsson ei saanut kalastaa tai niittää heinää kyseisen kosken yläpuolella.⁴⁷³ Tapauksessa oli siis kysymys varsin harvoin oikeudessa esillä olleesta asiasta eli veromaan rajan konkreettisesta rajapaikasta. Tapauksesta käy myös selville, että veromaan haltijalla oli oikeus, ei pelkästään metsästykseseen ja kalastukseen, vaan myös muuhun, tässä tapauksessa heinäntekoon.

Osaan päätöksiä sisältyy myös nimenomainen maininta siitä, mihin Kristofferin Maanlain kohtaan tuomio perustuu. Edellä mainitussa Sodankylän käräjillä vuonna 1669 käsitellyssä tapauksessa katsottiin, että molemmilla osapuolilla oli oikeus käyttää kalavesiä koska he ovat omistajia kylässä. Päätöksen perusteluissa viitattiin RakennusK:n 25. lukuun. Vastaavanlainen lakiviittaus sisältyy myös muutamaankin rikosperusteiseen oikeudenkäyntiin. Oluf Andersson Inarin kylästä oli mennyt toisen

⁴⁷⁰ Inarin käräjät 14.1.1699 fol. 372.

⁴⁷¹ Sompion käräjät 29.2.1668 f. 466v.

⁴⁷² Kittilän käräjät 10.3.1677. fol. 861v-862.

⁴⁷³ "Altderföre förmenas Hindrich, at eij utan låf bruka fiskerij eller höslag ofwanföre berörde Forss, wid laga böter och straff tilgörandes utan nöija sig wid de ågor, som ther nedan före belagne äre." Sodankylän käräjät 7. ja 9.3.1713 fol. 185-189v.

metsään pyyntiin, mistä syystä häntä sakotettiin RakennusK:n 20. luvun mukaan.⁴⁷⁴ Sompiolaista Oluff Aggiesonnia, joka oli vetänyt nuottaa toisen kalavedessä, sakotettiin RakennusK:n 25. luvun mukaisesti.⁴⁷⁵ Vuoden 1665 käräjillä todettiin, että Pålvel Olsson Kittilästä on kokenut samasta kylästä olevan Nills Olofssonin verkon. Myös hän sai sakot RakennusK 25. luvun mukaan.⁴⁷⁶ Kristofferin maanlain 20. luvussa säädettiin sellaisen henkilön rankaisemisesta, joka on pannut pyydyksiä toiselle kuuluvaan metsään ja 25. luvussa sellaisen henkilön rankaisemisesta, joka panee kalanpyydyksiä toiselle kuuluvaan kalaveteen.

2.1.3 Lapinveromaiden aluetta koskevista kiistoista

Suurin osa lapinveromaita koskevista erimielisyyksistä liittyi siihen, kenelle jokin yksittäinen alue kuului. Toisin kuin lapinkylien rajojen osalta, oikeus näyttää kuitenkin vain harvoin määränneen katselmuksen. Näin kuitenkin tehtiin esimerkiksi Inarin käräjillä vuonna 1667, jossa rajan sijainnista ei ollut täsmällistä tietoa. Asian todettiin koskevan riidanalaisia rajoja osapuolten metsien ja kalavesien välillä.⁴⁷⁷ Katselmus määrättiin pidettäväksi myös vuonna 1692 esillä olleessa jutussa, jossa Thomas Joransson oli haastanut Pähl Walliessonin asiassa, joka koski riitaa Inarinjärven Riepitzuolon saaresta ja sen ympärillä olevasta kalavedestä.⁴⁷⁸ Yleensä oikeus kuitenkin tyytyi määräämään, että alueita tulee käyttää samalla tavalla kuin niitä oli vanhastaan käytetty:

Mats Andersson Sodankylästä oli haastanut samasta kylästä olevan Per Perssonin koskien kalavesiä, jotka kuuluivat osapuolille heidän vanhempiansa jälkeen. Kantaja syytti vastaajan tunkeutuneen hänen osuudelleen kalavesistä. Päätettiin RakennusK:n 25. luvun mukaan, että osapuolet saavat käyttää kalavesiä koska he ovat omistajia kylässä ja joita heidän vanhempansa ja esi-isänsä ovat ylimuistoista ajoista käyttäneet ja että toinen osapuoli ei aiheuta toiselle haitta kalastuksessa.⁴⁷⁹ Oluff Pederssinpoika Kittilästä oli haastanut oikeuteen samasta kylästä olevan Hans Jonsson Hoikin. Riita koski kalavettä Storll-järvestä, jonka omistajia molemmat olivat. Päätettiin, että molempien tulee käyttää järveä, niin kuin he ovat vanhastaan ja ylimuistoista ajoista käyttäneet.⁴⁸⁰ Michiel Achiesson Kuolajärveltä syytti saman

⁴⁷⁴ Oluf Andersson i Ennar by hafuer gått i annars Skogh med gildrom blef derfore Saak efter det 20 Cap: i Byg. B. tre mark. Uthgaff - 3 mark. Inarin käräjät 21.2.1656 f. 318. Veromaan haltijan oikeudesta oli kysymys myös vuonna 1716 käsitellyssä asiassa, jossa Kittilän lautamies Erick Jääskö oli haastanut nuoren Lars Mokon ja Olof Jönssonin. Kantaja kertoi, että vaikka hän oli lähettänyt poikansa Andersin kahden peninkulman päähän kieltämään vastaajia tulemasta koiriensa kanssa metsään ampumaan oravia, vastaajat olivat tulleet ja alueella olevat porot olivat karanneet ja yhteensä 14 poroa joutunut hukkaan. Koska vastaajat olivat tulleet toisen metsään pyyntiin he saavat sakot RakennusK:n 20. luvun mukaan ja heidät veloitetaan auttamaan porojen löytämisessä. Kittilän käräjät 15.-16.3.1716 fol. 633v-636. Isänsä puolelta suomalaista sukua oleva Jääskö oli saanut itselleen lapinveromaan hallinnan seitsemän vuotta aikaisemmin. Ks. myös Kittilän käräjät 4.3.1708 fol. 211-212v ja Kuusamon ym. käräjät 16.-17. ja 20.3.1711 fol. 212-222v.

⁴⁷⁵ Oluf Aggieson i Somby hafuer dragit Noot i annars fiskevathn blef Saak efter det 25 Cap: i Byg: B. tre mark. Uthgaff - 3 mark. Inarin käräjät 21.2.1656 f. 318

⁴⁷⁶ Pålvel Olofsson i Kittila, hafwer Stillat Nääth för Nills Olofsson ibidem, Bleef Saak, effter det Cap. i Byg. B. tree march. Vtgaaf - 3 marcer. Kittilän käräjät 17.1 1665 f. 568.

⁴⁷⁷ Inarin käräjät 1.3. 1667 fol. 603.

⁴⁷⁸ Inarin käräjät 17.2.1692 fol. 745v.

⁴⁷⁹ Sodankylän käräjät 8.3.1669 fol. 865.

⁴⁸⁰ Sodankylän käräjät 27.2.1661 fol. 362.

kylän nimismiestä Hans Tomessonia siitä, että tämä oli tunkeutunut hänen maalleen majavanpyyntiin ym. Oikeus päätti, että osapuolten täytyy käyttää maata niin kuin he ovat ylimuistoista ajoista käyttäneet.⁴⁸¹ Olof Padersson oli haastanut Hans Joensson Kittilästä koskien Kallatijckajoen kalastusta sekä joitakin patopaikkoja pienissä joissa mainitulla järvellä. Asiassa oli annettu vuonna 1661 tuomio, jossa osapuolia kehoitettiin kalastamaan niin kuin vanhastaan on ollut tapa. Nyt riidelään yhdestä patopaikasta, mitä vastaaja käyttää nyt yhdessä kantajan kanssa. Kantaja väittää, että vastaaja ei ole koskaan aiemmin pyytänyt eräällä padolla. Vanha lautamies Nills Andersson todisti, että kyseinen pato kuului yksin kantajalle ja että kantaja oli pyytänyt siellä sekä keväisin että syksyisin. Kallatijkejärvessä todistaja ei tiennyt. Oikeus päätti, että osapuolet saavat pyytää niin kuin on ylimuistoista ajoista ollut, mutta mainittu pato kuuluu yksin kantajalle. Pieniä puroja mainitulla järvellä käytetään niin kuin parhaaksi nähdään. Kallatijkejokea käytetään vanhaan malliin, kuitenkin niin, että kantaja, jolla on oma kalavetensä alapuolella, ei saa panna mitään patoa estämään yläpuolella kalastavan Hans Joenssonin hauenpyyntiä.⁴⁸² Mats Matsson kumppaneineen oli haastanut Nils Seifuersson ja tämän myötäpuolet käräjille, koskien Inarinjärvessä olevaa kalavesirajaa. Kummallakaan osapuolella ei ollut tarkkaa tietoa rajan kulusta. Päätettiin, että osapuolten tulee kalastaa samalla tavalla, kuin heidän esi-isänsä olivat aiemmin kalastaneet ja mikä oli ylimuistoista ajoista ollut tapa.⁴⁸³ Nils Olufsson oli haastanut käräjille Oluf Hansson koskien kalastusta Lefunajärvessä, johon molemmilla oli oikeus. Päätettiin, että osapuolet kalastavat järvellä niin kuin aiemmin ylimuistoista ajoista on ollut.⁴⁸⁴ Kittilän käräjillä kiellettiin Sotkakaltio-joen osakkaita puuttumasta toistensa kalastukseen vastoin vanhaa ja ylimuistoista tapaa (emot gammall Wana och Vhrminnes pläghseed) ja määrättiin kiellon rikkomisesta 40 taalarin uhkasakko.⁴⁸⁵ Useiden todistajien kertomuksiin viitaten Inarin käräjät tekivät päätöksen, että Oluf Anderssinpoika saa käyttää kalavettä Mondasjärvessä yhtä suurella osuudella kuin hänen naapurinsa Per Erasmundssinpoika. Osapuolten ja heidän jälkeensä tulevien tulee käyttää kyseistä järveä sovussa sen jaon mukaan minkä heidän isänsä ovat keskenään tehneet. Osapuolia kiellettiin tunkeutumasta toistensa vesille tai metsiin tai maalle, jotka heille erityisesti kuuluvat (Särskilt tillhörer) ja joita heidän esi-isänsä ovat ylimuistoisesti nauttineet ja hallinneet (deras fader af Vhrminnes häfdat och possiderad).⁴⁸⁶

Lähtökohtana näyttää siis olleen se, että kunkin asianosaisen tuli käyttää alueita niin kuin niitä oli ylimuistoisesti käytetty. Oikeuskäytännöstä löytyy kuitenkin myös tapauksia, joissa ylimuistoisen nautinnan osalta viitattiin nimenomaisesti Kristofferin Maanlain ylimuistoista nautintaa koskevaan kohtaan. Vuoden 1684 käräjillä Orajär-

⁴⁸¹ Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 10.1.1665 f. 567v.

⁴⁸² Kittilän käräjät 14.3.1667 f. 604v - 605.

⁴⁸³ Dito kerade Matz Matzson med sine lagbröder till Nils Seifuersson och hans consorter om Råå och Röör vthi Enare tråskz fiskevathn förgifuandes at de giöra huar andra intrång der vthi, så Emädan ingen hade någon wiss kundskap eller Vndrätelse huarest deras Nästa Råå bör wara, alt så beslöt det dhe bruka som deras förfäder för dem brukat hafua med Sämio och som af vhrminnes warit hafua. Inarin käräjät 25.2.1668 fol. 466.

⁴⁸⁴ Samma dito kerade Nilss Olufson till Oluf Hanson om et tråsk lefunajefui [?] som de bägge ähro erfalne till och Oluf will förmena honom der vthi bruka med sig, och beslöt at de her efter som tillförnde af vhrmines varit hafua både der vthi bruka i lijka måto och vthi andra tråsk, som de omtuista. Kittilän käräjät 11.3.1668 fol. 467.

⁴⁸⁵ Kittilän käräjät 1680 fol. 460-461.

⁴⁸⁶ Inarin käräjät 22.2.1683 fol 669v. Kaksi vuotta myöhemmin Johan Olofsson toi asian uudelleen oikeuteen kertoen, että hän ei saa nauttia kalastusoikeuttaan Monusjärvessä häiritsemättä (Oturberat). Osapuolet tekivät kuitenkin sovinnon siten, että vesien auettua he kalastavat yhdessä aina Pederinmessuun asti. Inarin käräjät 20.2.1685 fol. 899.

ven vanhat haltijat sopivat siitä, että järvi jaetaan ylimuistaisen nautinnan mukaisesti viiteen osaan, eikä kenelläkään muulle tule kuulumaan osuutta järveen. Päätöksessä viitataan Maanlain, MaaK:n 1. lukuun.⁴⁸⁷

2.1.4 Lapinveromaan hallintaoikeuden siirtyminen perintönä

Metsäsaamelaisten toimeentulo perustui ensisijaisesti metsästykseseen ja kalastukseen. Riittävät metsästysalueet ja kalavedet olivat siis välttämättömiä toimeentulon kannalta. Niitä ei yleensä luovutettu vapaaehtoisesti. Oikeus veromaahan vaihtui yleensä perinnön kautta:

Nils Olufsson Kittilästä valitti, että hänellä on jotakin perintöä saatavana tältä kylältä äitinsä jälkeen mutta muut kyläläiset yrittävät estää häntä käyttämästä perintöoikeuttaan. Päätettiin, että Nils Olufsson sai käyttää maataan ja rantaansa, jonka hän on laillisesti saanut.⁴⁸⁸ Tomas Joensson Kuolajärveltä syyttää samasta kylästä olevaa Peder Pederssonia siitä että tämä ei anna muiden perillisten käyttää vettä ja maata. Oikeus päättää, että kaikkien tulee saada käyttää (vettä ja maata) koska he ovat perillisiä.⁴⁸⁹ Inarin kirkkoväärti Peder Olufsson oli haastanut naapurinsa Hans Sarresonin syyttäen tätä siitä, että varsinkin viime kesänä tämä oli yrittänyt estää häntä käyttämästä hänen vanhalta äidinisältään Johan Anderssonilta saamaansa perintöosansa (arfwedeh) ja oikeuttaan suurella Enarejärvellä ja Juodach- ja Cuchetwuon-nimisillä kalapaikoilla. Vanhat lautamiehet Pähl Walliesson, Peder Matsson ja Nils Saijesson sekä useat vanhat kyläläiset todistivat kyseisten kalapaikkojen olevan kantajan *Jure haereditario* (perintöoikeus) useiden hänen kanssaperillistensä kanssa. Vastaaja kielletään 40 hopeataalerin uhalla vastaisuudessa käyttämästä kyseisiä kalapaikkoja. Hänen on käytettävä vain vanhaa osuuttaan ja perintöosaansa (sin gamble proportional andeh) ja arfwelutt) järvellä.⁴⁹⁰

Myös Tenon lapinkylässä näytetään noudatetun alueiden jakoa perintötiluksiin ja kaikille lapinkylän osakkaille kuuluneisiin alueisiin. Kysymys näyttää yleensä olleen määrätystä kalastuspaikoista Tenolla. Tällaisesta oli kysymys vuoden 1686 käräjillä esillä olleessa asiassa:

Kysymys oli paikoista nimeltä Jnozo Påina- ja Räckas Kästet. Paikkoja on käytetty asianosaisten esi-isien perintöoikeuden perusteella (efter arftagningen). Oikeus havaitsee, että vaikka Sarre Clemmetsson ja Clemmet Pedersson sekä Germundh Jozsson yrittävät saada saman kalastuksen, ei heillä ollut siihen mitään perustetta. Päätetään, että jokainen kylässä käyttää perintöosuuttaan tämän paikkakunnan vanhan ja ylimuistaisen nautinnan mukaan, nimittäin poika yhtä paljon kuin tytär, kunkin osuuden ja hallussa pidettyjen oikeuksien jälkeen.⁴⁹¹ Kaksi vuotta

⁴⁸⁷ " ... blefwo Parterne och Gambla possessores i Trasket sins emillan wähl förlichte, så att Åra Jaurij, effter Vhrminne häfdh fördehlas Vthi femb jämblijke låtter, därest inge flere måtte sigh inrymma eller delachtige giöra, än som gammalt warit, hwilket och det 1 Cap. Jordabⁿ L. L. lijkmätigt ähr." Sodankylän käräjät 3.3.1684 fol. 915-915v.

⁴⁸⁸ Nilss Olufson i Kitilla besuärade sigh att hafua någon arf att fordra her i Byn effter sin moder, och nu willia andra byssmän förvägra honom bruuka effter sin arfz rät, huarföre beslötz att Nilss Olufson brukar sitt land och Strand effter som han med Rätto ähr erfallen till. Kittilän käräjät 1658 f. 337.

⁴⁸⁹ Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 10.1.1665 f. 567v.

⁴⁹⁰ Inarin käräjät 24.2.1689 fol 643-644.

⁴⁹¹ Resolverades, att hwar och en i byn brukar sin arfzlätt, effter denne landzorthens gamble och Uhrminnes praxin Nembl. Son lijka som datter, effter hvars och ens proportion och hafwande rättighet. Tenon kylän käräjät 15.2.1686 fol. 931-931v.

myöhemmin pidetyillä käräjillä Anund ja Clemet Germundsson olivat haastaneet sukulaisensa Samuel Clemetssonin ja Clemet Pädersonin. Riita koski kalastusta Tenolla. Oikeus päätti, että koska he kaikki ovat veljesten lapsia ja siten yhtä suuria perillisiä, niin he saavat omistaa, käyttää ja pitää hallussaan puolta osaa kumpikin Jwoxo Poine Kåstet -nimisessä paikassa. Tästä syystä kyseinen paikka tulee jakaa kahteen yhtäläiseen osaan. Sen sijaan Aikosat Kåstet -nimistä paikkaa saavat käyttää kaikki ne jotka osallistuvat kylän maksuihin (alle dhe som byens rättighet giöra och praestera).⁴⁹²

Mikäli perittävältä jäi maa, jossa oli jokin erityisen hyvä pyyntialue ja useammat perilliset halusivat tämän paikan itselleen, oikeudella ei ollut ohjetta, miten tällainen erimielisyys tulisi ratkaista. Ainoaksi keinoksi jäi kehottaa osapuolia sopimaan asiasta. Tällaisesta tilanteesta oli kysymys vuoden 1667 Kittilän käräjillä, jonne Päder Johansson oli haastanut veljensä Olof ja Hans Johanssonin. Kiista koski kalastusta lahdessa nimeltä *Kuivasalmi Oijan*. Osapuolet sopivat, että he käyttävät lahtea kukin vuoden kerrallaan. Vuoroista heitetään arpaa.⁴⁹³ Yhteisen alueen käytöstä oli kysymys myös vuoden 1687 käräjillä, jonne Thomass Jörenssoin oli haastanut Pål Wallissonin. Riita koski porolaidunta (Rehnbeet) Reptsaaarella. Osapuolet sopivat käyttävänsä kyseistä saarta vuorotellen vuosi kerrallaan. Myös heidän perillistensä oli tyydyttävä sopimukseen.⁴⁹⁴

Useissa tapauksissa tulee esille, että veromaata ei jaettu, vaan maata käytettiin perillisten kesken yhteisesti. Tällainen yhteisomistussuhde saattoi jatkua myös seuraavassa sukupolvessa. Yhteisomistussuhde ymmärrettiin määräosaiseksi ja se saatettiin ilmoittaa murtolukuna.⁴⁹⁵

2.1.5 Lapinveromaata koskevan yhteisomistussuhteen purkaminen

Sellaisissa tilanteissa, joissa kaksi tai useampi henkilö käytti alueita yhteisesti, oli yleistä, että osakkaitten välille syntyi erimielisyyttä alueen käytöstä. Oikeudessa esillä olleista asioista voi todeta, että monissa tapauksissa osapuolet kykenivät sopimaan kiistoista, mutta toisinaan asia jäi oikeuden ratkaistavaksi:

Johan ja Anders Hansson ovat haastaneet veljensä vuoden 1686 Sompion käräjille, syyttäen häntä siitä, että hän tekee haittaa heidän perintötiluksillaan (på deras Arfve ägor), erityisesti ansametsässä. Oikeus määrää kolme lautamiestä jakamaan metsän heidän kesken, minkä jälkeen lohkot määrätään arvalla.⁴⁹⁶ Vuoden 1684 käräjillä Åra Jaurin (Orajärven) asukkaat sopivat, että järvi jaetaan viiteen yhtä suu-

⁴⁹² Tenon kylän käräjät 14.2.1688 fol. 1054v.

⁴⁹³ Kittilän käräjät 14.3.1667 fol. 605. Erityisen hyvän pyyntipaikan hyödyntäminen yhteisesti näyttää olleen käytössä muuallakin. Henrich Olufsson oli haastanut Nils Sajjessonin vuoden 1680 Inarin käräjille väittäen, että vastaaja oli tunkeutunut kantajan vesille Auwahla-joella ja Noratwarp-nimisessä paikassa. Vanhat miehet ja saman kalaveden osakkaat Märten Augustiesson ja Märten Enartsson todistivat, että riidanalaisessa osassa jokea, ovat molemmat osapuolet heidän kanssaan oikeutettuja kalastamaan ylimuistoista ajoista ja että osapuolet ovat aina kalastaneet vuorotellen. Kantajan väite todetaan perusteettomaksi. Inarin käräjät 24.2.1680. fol 457-457v.

⁴⁹⁴ Inarin käräjät 23.2.1687 fol. 924-924v.

⁴⁹⁵ Esimerkiksi vuoden 1699 Inarin käräjillä oli esillä tapaus, jossa poika sai käyttää isänsä jälkeen 1/3 joesta. Päätöksessä viitataan MaaK:n 6. lukuun. Päätöksessä todetaan erikseen, että tästä osuudesta on maksettava myös veroa. Inarin käräjät 14.1.1699 fol. 371-373. Ks. myös Sodankylän käräjät 23.2.1706 fol. 172-174.

⁴⁹⁶ “... klanderlösa possession wara monde”. Sompion käräjät 10.3.1686 fol. 934.

reen osaan.⁴⁹⁷ Peder Erasmundsson Inarista oli haastanut samasta kylästä olevan kirkkoväärti Johan Olufssonin vuoden 1687 käräjille koskien Mondesjaurin kalastusta, josta oli riideltä jo useilla käräjillä (1683 ja 1685). Oikeudelle ilmoitetaan, että osapuolet ovat tehneet sovinnon, jonka mukaan kantaja saa itselleen ja jälkeensä tuleville moitteetta haltuunsa ja käyttöönsä järven itäpuolen ja vastaaja länsipuolen. Raja on Tarroniemestä yli järven Wäsipärään. Samoilla käräjillä nimismies Pål Enwaldsson, Tomas Jöransson ja Peder Sarresson riitelevät Waulajoesta, joka laskee Inarijärveen. Osapuolet jakavat joen kolmeen osaan.⁴⁹⁸ Mats Saritzsson oli haastanut Samuella Mårtenssonin vuoden 1688 käräjille. Oikeus määräsi lautamies Nils Saiassonin ja Pål Wallissonin jakamaan Kalitz-nimisen järven ja muut riidanalaiset kalavedet osapuolten kesken.⁴⁹⁹ Lautamies Nills Olufsson Kittilästä oli haastanut vaimo Ingridh Olufsdotterin Wuonttisjärveltä koskien Palldosjärvi-nimisestä järveä. Sen jälkeen kun oikeus on tehnyt tarkan tutkimuksen asiassa, se päättää, että toinen puoli järvestä kuuluu kantajalle ja toinen puoli vastaajalle. Puolueettomien miesten tulee jakaa järvi kahteen yhtä suureen osaan.⁵⁰⁰ Vuoden 1680 käräjillä todetaan, että Kittilän nimismies Hans Joensson ja hänen ystävänsä Oluf Pedersson Bulli ovat yhtäläisiä osakkaita metsään ja maahan Kombovaarassa sekä Jeesiöjokeen ja -järveen, mutta he eivät pääse sopuun ja anovat ulkopuolisia miehiä suorittamaan jaon heidän välillään. Määrätään jaon suorittajat.⁵⁰¹ Kaksi vuotta myöhemmin Kittilän lappalaiset antavat Oluff Bullille luvan tulevaisuudessa asua (nedh sätia och boo) Molkojärvellä, johon Oluff Bullin ja Kittilän nimismiesmiehen Hans Joenssonin ilmoitetaan olevan yhtä lailla osallisia. Ehtona on että Bullin pitää maksaa kruunun verot.⁵⁰² Anders Samuelsson oli haastanut isänsä veljen Oluf Wallissonin Inarin käräjille syyttäen tämän estävän häntä käyttämästä osuuttaan (lått) metsästä ja kalavesistä, joita hänen edesmennyt isänsä on hallinnut (possiderat), joten kantaja on joutunut muuttamaan äitinsä osuudelle (flyttia på sin Moders lått), joka on paljon huonompi. Kantaja vaatii saada käyttöönsä isänsä järviosuuden (Träske lått) ja muut, jotka vanhastaan ovat sille kuuluneet. Vastaaja sanoo, että kantaja on luvannut hänelle sen osuuden, jotka hänen isänsä vanhastaan on käyttänyt. Nyt kantaja ei ole tyytyväinen tähän. Oikeus määrää, että puolueettomat miehet tasaavat Ruotsin lain ja kuninkaallisten määräysten mukaan riidanalaiset tilukset (ägor) erityisesti Patio Jaur Pään.⁵⁰³

2.1.6 Veromaan haltijalle kuuluneen oikeuden siirtyminen kruunulle

Vuoden 1655 Enontekiön käräjillä käskynhaltija sanoi lappalaisille, että ne, jotka jäävät erämaahan (i ödemarken) kolmeksi vuodeksi eivätkä maksa kruunun veroja niistä järvistä ja metsistä, joita he käyttävät, menettävät oikeutensa näiden käyttöön (skall honom ifrån tages theras bruk) ja ne annetaan toiselle.⁵⁰⁴ Kysymys oli niin kutsutun verohylkysäännön soveltamisesta lappalaisten käyttämin maihin. Erityisesti se, että tapauksessa mainitaan kolmen vuoden määräaika, viittaa tähän.

⁴⁹⁷ Sodankylän käräjät 3.3.1684 fol. 915-915v.

⁴⁹⁸ Inarin käräjät 23.2.1687 fol. 924-924v.

⁴⁹⁹ Inarin käräjät 20.2.1688 fol. 1055v-1057v.

⁵⁰⁰ Kittilän käräjät 27.2.1682 fol. 699v. Edellä mainitun 27.2.1682 annetun tuomion mukaan järvi kuuluu puoliksi vastaajalle, puoliksi kantajalle. Kittilän käräjät 1.3.1690 fol. 355-356v.

⁵⁰¹ Kittilän käräjät 1680 fol. 460-461.

⁵⁰² Kittilän käräjät 27.2.1682 fol. 698v-699v.

⁵⁰³ Inarin käräjät 7.2.1693 fol. 699-699v.

⁵⁰⁴ Enontekiön käräjät 5.2.1655 fol 345b.

Vuonna 1685 Kuolajärven käräjillä eräs kyläläisistä oli ilmoittanut, että heidän joukossaan on monia, jotka käyttivät kalavesiä ja metsämaita, mutta eivät suorita veroa, vaan piiloutuvat veronmaksun aikaan. Tämän vuoksi nimismiehille ja lautamiehille annettiin lupa ajaa tällaiset henkilöt pois ja asettaa alueet muiden hyvien miesten käyttöön.⁵⁰⁵ Vastaavanlainen ilmoitus annettiin Inarin käräjillä vuonna 1693, jolloin käräjärahvaalle ilmoitettiin, että se joka ei suorittanut vuosittaisia verojaan, mutta kuitenkin käytti kalajärviä haitaksi muille ja pysyisivät poissa verojenmaksun aikaan, menettäisivät kalastuspaikkansa, jotka annettaisiin toisille.⁵⁰⁶

Aineistoon sisältyy myös muutama tapaus, jossa maalla ei ollut haltijaa ja asuinpaikka oli ollut autiona jo jonkin aikaa. Tällaisesta tapauksesta oli kysymys vuoden 1690 käräjillä, joilla todettiin, että Mikkel Persson Ossa Suonttavaarasta oli saanut voudin luvan ottaa asuinpaikan Peltojärveltä, josta ei ollut pitkään aikaan maksettu veroja. Asuinpaikkaa oli asunut aiemmin Nils Andersson Karist, joka ei ollut kuuheen vuoteen ilmaantunut veronmaksutilaisuuteen tai maksanut veroa kruunulle. Oikeus totesi, että *sen vuoksi asuinpaikka lankeaa kruunulle* ja annetaan Mikkel Perssonille.⁵⁰⁷

2.2 Lapinveromaat 1700-luvun alkupuolella

2.2.1 Kemin Lapin lapinkylien alueella sijainneet lapinveromaat

Kuten aikaisemminkin, oikeus veromaahan siirtyi yleensä perintönä isältä pojalle tai vävyllä, mutta myös kaukaisemilla sukulaisilla katsottiin olleen tällainen oikeus. Muutamassa tapauksessa veromaata itselleen vaativa lappalainen perusteli vaatimustaan myös sillä, että hän oli lähin perillinen.⁵⁰⁸ Yleensä kysymys oli siitä, että perilliset jatkoivat alueen käyttöä heti perittävän jälkeen. Vaikka perillinen ei ottanutkaan aluetta välittömästi haltuunsa, se ei kuitenkaan vielä merkinnyt sitä, että hän olisi menettänyt oikeutensa veromaahan. Vuoden 1719 Sodankylän käräjillä käsitellystä asiasta käy selville, että veli ei menettänyt perintöoikeuttaan sillä perusteella, että hän oli muuttanut asumaan toiselle paikkakunnalle.⁵⁰⁹ Kittilän käräjillä vuonna 1702 käsitellyssä tapauksessa oikeus antaa aikaisemmin maaseudun puolella asuneelle Anders Hanssonille oikeuden ottaa itselleen isänsä perintötilukset (Arfz Ägor) Akuliwoumalla. Päätöksessä viitataan MaaK:n 6. lukuun.⁵¹⁰ Kyseisessä lainkohdassa säädettiin siitä, kenellä oli oikeus lunastaa sukulaiselle kuulunut perintöluontoinen maa.⁵¹¹

Alueiden käyttöä koskevat erimielisyydet ratkesivat edelleen sen mukaan, kenen alueesta kulloinkin oli kysymys. Vuoden 1701 Kittilän käräjillä käsiteltiin asia, jossa lappalainen Nills Andersson oli haastanut Johan Nillson Sirkan koskien kan-

⁵⁰⁵ Sompion ym. käräjät 27.2.1685 fol. 900.

⁵⁰⁶ Inarin käräjät 7.2.1693 fol. 699-699v

⁵⁰⁷ Enontekiön käräjät 7.2.1690 fol. 349a-351b.

⁵⁰⁸ Sodankylän käräjät 13.-14.3.1718 fol. 292v-300 ja Kittilän käräjät 9. - 11.3.1732 fol. 429v-436v.

⁵⁰⁹ Sodankylän laamannioikeus 11.3.1719 fol. 490v-493.

⁵¹⁰ Kittilän käräjät 5.3.1702 Mf. GH 1724. Ks. myös Kittilän käräjät 4.-5.3.1717 fol. 119-122v. Hindrich Joackas-niminen lappalainen sai ottaa itselleen perintömaansa, riippumatta siitä, että hän oli asunut aikaisemmin maaseudulla, eli lapinrajan eteläpuolella.

⁵¹¹ Ks. Ulkuniemi 1978, 59.

tajalle yksinomaan kuuluvaa Kapsajokea. Vastaaja sai sakot RakennusK:n 25 luvun mukaan.⁵¹² Vuoden 1714 käräjillä vanha nimismies Erich Ersson Jääskö syytti Olof Pullia siitä, että tämä oli kalastanut koko vuoden Molckojärvellä, joka kuului kantajan Äijänpato-nimiseen asuinpaikkaan (bostället), minkä pöytäkirja 8.3.1712 osoitti. Vastaaja käskettiin asumaan ja pysymään Kelontekemäjärvellä, jossa hänellä oli sekä veromaa että kalavesi (där han äger både skatte land och fiskewattn) ja olemaan tunkeutumatta Molckojärvelle, jossa hän sai 20.3.1713 annetun päätöksen mukaan kalastaa vain muutaman kerran vuodessa.⁵¹³ Vastaavasti oikeuden päätöksellä kiellettiin kaikkia muita lappalaisia ja uudistilallisia 40 hopeamarkan uhallalla tunkeutumasta Olof Matssonin Bullin Jemoncakaniemj-nimiselle veromaalle Kelontekemäjärvellä.⁵¹⁴

Tässä vaiheessa tilanne oli kuitenkin muuttunut siten, että lapinkylien alueelle oli muuttanut myös suomalaisia uudisasukkaita.⁵¹⁵ Lisäksi osa lappalaisista oli alkanut harjoittaa maamiehen elinkeinoja, johon liittyi niittyjen käyttö ja karjan laidunnus. Tällaisesta muutoksesta kertoo Kuolajärveltä vuodelta 1733 oleva oikeustapaus:

Leski Karin Olofsdotter Sarrj ja Per Tomsson Millo Telnijärveltä olivat haastaneet Mats Olsson Kallungin Ongomasta. Kantajat syyttivät vastaajaa siitä, että tämä oli vastoin hänelle käräjillä 20.2.1731 §:ssä 7 annettua oikeutta (frihet) metsästännyt ja karkottanut villipeuroja heidän maallaan sekä vuonna 1732 muuttanut koko kartanonsa ja asuinpaikkansa (hela sin gård och bohag) Kyllanjaman asuinpaikasta 2½ pnk. kantajien alapuolelle ja kalastanut ilman lupaa Kuolajoessa loukaten heidän vanhoja nautintojaan. Lisäksi vastaajan karja oli aiheuttanut vahinkoa kantajien niityillä. Vastaaja halusi myös ottaa kaikki kantajien niityt. Vastaaja sanoi, että hän oli joutunut pyytämään peuroja kantajien maalla hädänalaisessa tilassa ja sama koskee kalastusta. Sen sijaan niittyjen käytön hän kiisti. Todistajat kuitenkin kertoivat hänen uhanneen ottaa niittyjä, jotka kuuluivat Sarrin tilaan. Vastaaja tuomittiin KuninkaanK:n 28 luvun mukaan sakkoihin ja vahingonkorvauksiin ja muuttamaan tilansa pois Sarrin ja Millon tiluksilta.⁵¹⁶

Uusi elinkeino tulee esille myös eräissä muissakin samoihin aikoihin oikeudessa olleissa asioissa. Vuonna 1731 Keminkylän käräjillä käsitellyssä tapauksessa oikeus katsoi, että vastaajalla ei ollut oikeutta määrättyjen niittyjen käyttöön pelkästään sillä perusteella, että hän asui Tomas Joackasin maata. Oikeus totesi, että koska lappalaiset eivät ole aiemmin pitäneet lehmiä, joita he nykyään ovat ottaneet elättääkseen, kyseisillä niityillä ei voitu katsoa olleen mitään määrättyä omistajaa.⁵¹⁷ Päinvastaiseen lopputulokseen tultiin edellisenä vuonna Kittilän käräjillä käsitellyssä jutussa, Johan Nilsson Sirkka vaati erästä Loukisensuu-nimistä niittyä itselleen sillä perus-

⁵¹² Kittilän käräjät 23.2.1701 fol. 123-130. Sodankylästä olevan Pär Matsson Kaukoin ja Johan Andersson Risokättan sekä uudisasukas Lars Elieson Torvisen välisestä Vaiskojärven kalastussopimuksesta, ks. Sodankylän, ym. kylien käräjät 22.2.1709 fol. 455v-459, sekä Pär Matssonin ja vastaajan myöhemmistä riidoista Sodankylän käräjät 4.3.1714 fol. 350v-352. Lappalaisten ja uudistilallisten välisistä sopimuksista, ks. myös Kuusamon talvi- ja kevät-käräjät 27.2-1.3.1734 fol. 361v-370.

⁵¹³ Kittilän käräjät 6.3.1714. fol. 352-356.

⁵¹⁴ Ks. Kittilän käräjät 8.3.1712 f. 536.

⁵¹⁵ Ks. luku VI.

⁵¹⁶ Kuolajärven talvi- ja kevät-käräjät 22.2.1733 fol. 925-926v.

⁵¹⁷ Keminkylän käräjät 17.2.1731 fol. 878-880

teella, että kyseinen niitty oli kuulunut hänen appensa Nils Nilssonin Torriänen-nimisen lappalaisen veromaahan. Lautamies Johan Hansson Ryss kertoi, että kyseinen niitty ei ollut kuulunut Torriäisen veromaahan vaan hänen isälleen. Oikeus katsoi niityn kuuluneen Torriäisen veromaahan, vaikka ei ollut osoitettu, että tämä olisi käyttänyt niittyä.⁵¹⁸

Muutamaa vuotta myöhemmin käsitellyssä jutussa oikeus veromaahan kuuluneeseen niittyyn siirtyi uudistilalle. Lappalaissyntyiseksi (af Lapsläkte född) mainittu Anders Ronkainen Viitasarelta oli haastanut talonpojan Eric Abramsson Karjalaisen ja tämän äidin vuoden 1739 Kuusamon käräjille. Kantaja vaati itselleen Vantajoen niittyä, koska hänen anoppinsa Margetha Persdotterin isänisä, lappalainen Johan Olofsson Junga niitti elinaikanaan tuolta niityltä heiniä lampailleen. Näistä maista ja vesistä kantaja oli alkanut maksaa veroa vuonna 1736.⁵¹⁹ Todistettiin Vantajoen niityn kuuluneen Jungan veromaahan, mutta Junga ei sitä ollut tarvinnut tai vaatinut. Oikeudelle kerrottiin, että vastaaja oli käyttänyt niittyä jo 46 vuoden ajan. Kantaja oli maksanut veroa (vasta) vuodesta 1736 alkaen Jungan muusta maasta ja vedestä. Kantajan vaatimus hylättiin. Perusteena viitattiin myös Kuninkaalliseen päätöksen veronalaisen maan vähentämisestä 14.8.1690.⁵²⁰

Kysymys veromaahan kuuluneiden niittyjen omistuksesta oli tullut Kittilässä esille jo aiemmin. Lappalainen Anders Nilsson esitti kihlakunnanoikeuden vuonna 1685 antaman todistuksen, jonka mukaan hän ja hänen esi-isänsä olivat olleet Mau-nojoen niittyjen oikeita omistajia (rätta ägare). Kyseisiä niittyjä oli käyttänyt Mats Kaukoinen. Oikeus totesi, että Per Olofssonin väite, että kyseinen niittymaa sijaitsi hänen veromaallaan, oli perusteeton. Mats Kaukosen poika Mats Matsson, joka oli nainut Anders Nilssonin tyttären Annan, sai pitää kyseisen niityn hallussaan, koska Anders oli luovuttanut sen vävyllään ja tyttärelleen vapaaehtoisesti. Sen sijaan kalastus- ja metsästysoikeus samalla paikalla kuului yksin Per Olofssonille, joka maksoi sen vuoksi veroa.⁵²¹

2.2.2 Enontekiön veromaat 1700-luvun alkupuolella

Vielä 1700-luvuun alussa Enontekiön lappalaisten maa- ja vesialuejako näyttäytyy käräjäaineistossa monella tavalla samanlaisena kuin Kemin Lapissa. Alue oli jakaantuneena yksittäisten lappalaisten tai perheiden hallussa olleisiin alueisiin, jotka oli saatu perintönä ja joihin kyseisellä lappalaisella oli muut poissulkeva käyttöoikeus:

Vuoden 1697 käräjillä Lars Guttormsson Rounalasta oli haastanut samasta kylästä olevan Olof Anderssonin. Kantaja syyttää vastaajan tehneen kolmen vuoden ajan hänelle vahinkoa kalastamalla Ruskojaurilla ja erityisesti Airowaran lahdella. Todistetaan, että Ruskojauri on ollut kantajan esi-isillä ja että kantaja maksaa siitä

⁵¹⁸ Kittilän käräjät 7.3.1730 fol. 877v-886v ja 9. - 11.3.1731 fol. 901v -906v. Vrt. myös vuoden 1702 käräjiä, jossa Peltojärvellä Kittilän rajalla sijaitsevan Jöns Kyrön asuinpaikkaa kutsuttiin veromaaksi, mutta vuoden 1740 käräjillä Olof Jönssonin asuinpaikkaa tilaksi ja asuinpaikaksi (hemmanskap och Bohlstad). Enontekiön käräjät 9.-11.2.1702 fol. 52-63 ja Kittilän käräjät 14. - 15.3. 1740.

⁵¹⁹ Kuusamon ja kitkan talvi- ja kevät-käräjät 27.2.-3.3.1738 fol. 592-617.

⁵²⁰ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevät-käräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 510v-534v.

⁵²¹ Kittilän käräjät 2.3.1703 fol. 936v-940.

veroa omasta sekä kahden lapsensa ja vävyjensä puolesta. Vastaaajaa kielletään haittaamasta kantajaa RakennusK:n 25 luvun nojalla.⁵²² Vuoden 1724 käräjillä Nils Lådwick oli haastanut Jon Labban Jukkasjärveltä. Vastaaaja oli tunkeutunut kantajan maalle paikoille, joita hän katsoo olevansa oikeutettu käyttämään metsästykseseen edesmenneen isänsä veljen jälkeen. Vastaaajaa kielletään sakon uhalla enää menemästä kantajan maalle.⁵²³ Seuraavan vuoden käräjillä Jon Hansson Blind oli haastanut lappalaisen Anders Persson Pilton. Kantaja syyttää vastaajan aiheuttavan poikansa Per Andersson Pilton kanssa häiriötä asuessaan Ombiwuoman asuinpaikalla (bostället). Molemmilla osapuolilla on oikeus asua kyseisellä alueella. Päätetään, että maantavan mukaan kumpikin saa pitää tavanomaiset kotapaikkansa Ombiwuomalla ja olemaan aiheuttamatta toisilleen häiriötä. Kuitenkin päätetään toimittaa katselmus sen selvittämiseksi, onko kantajalla aihetta valittaa vastaajan häiriönteosta maalla.⁵²⁴ Seuraavan vuoden käräjillä Nils Thomasson Pärwi oli haastanut lautamies Olof Persson Heikan. Kantaja syyttää vastaajan asuneen kantajan tavanomaisella asuinpaikalla (boställe) ja aitala eli staburilla 3 vuotta sitten. Kun kantaja oli tullut paikalle, hänen kätköstään olivat puuttuneet kahdet ketunraudat. Vastaaaja sanoo asuneensa paikalla ilman lupaa ja että lähes samalla paikalla oli hänen lisäksi ollut kaksi muutakin kotaa, nimittäin hänen veljensä Jon Ungan ja hänen lankonsa Lars Simman. Vastaaaja tuomitaan sakkoihin RakennusK:n 17 luvun mukaan, koska tämä oli asunut kantajan aitala ilman omistajan tietoa ja lupaa.⁵²⁵ Vuoden 1730 käräjillä käsitellään riitaa, jossa Lars Olsson Hurri eli Tallia oli haastanut Per Thomasson Nirpin. Kantaja syyttää vastaajan ottaneen pois kahdet kantajan ketunraudat Rostolta, tunturilta nimeltä Broska. Oikeudenkäynnissä selvitetään alueen käyttöä ja hallintaa eri aikoina ja viitataan muun muassa kihlakunnantuomari Gruppinn vuodelta 1697 olevaan tuomioon. Vastaaaja vapautetaan syytteistä. Muut ketunpyyntiin osallistuneet saavat sakot RakennusK:n 19 ja 20 lukujen mukaisesti.⁵²⁶

Oikeus veromaahan oli yleensä saatu perintönä joko toiselta tai molemmilta vanhemmilta tai puolison kautta. Oikeutta voitiin perustella myös sillä, että asianosaisen tai tämän saantomies maksoi tai oli maksanut veroa riidan kohteena olevasta

⁵²² Enontekiön käräjät 12.2.1697 fol. 118a-120a.

⁵²³ Enontekiön käräjät 27.1.1724 fol. 69b-73b.

⁵²⁴ Enontekiön käräjät 27.-28.1.1725 fol. 140a-155a. Kahdeksan vuotta myöhemmin sama asia tuli uudestaan oikeuteen. Katselmus oli edelleen suorittamatta. Kantaja Lind kertoo vastaaja Pilton tunkeutuneen Kummawuoman laidunmaalle eli Ombiwuoman asuinpaikalle. Vastaaaja sanoo olevansa yhtä oikeutettu kuin kantajakin Kummawuoman laidunmaahan. Kantaja oleskeli poroineen Kummawuomassa ennen kuin vastaaja tuli aitalleen ja staburilleen. Oikeus suostuu kantajan vaatimiin korvauksiin. Kuitenkin ennen kuin vuoden 1725 tuomiossa määrätty katselmus on toimitettu, oikeus ei voi ratkaista asiaa. Enontekiön käräjät 25.-29.1.1733 fol. 875b-896a.

⁵²⁵ Enontekiön käräjät 24.-27.1.1726 fol. 186a-197b. Monessa tapauksessa kysymys on Rounalan ja Suonttavaaran rajoilla sijaitsevista alueista ja asianosaisina ovat eri lapinkyliin kuuluvat henkilöt: Nils Kock oli haastanut Hans Riusackin ja Johan Åiian Suonttavaarasta koskien Kioppiwuomaa (25.-29.1.1733 fol. 875b-896a); Anders Heina ja Per Rikonen Kautokeinosta koskien Moniajarvää (24.-29.1.1735 fol. 751b-774a); Verolappalaiset Tomas Johansson ja hänen veljensä Knut Johansson Noti (Nutti) Lainiowuomasta ja Olof Heikka Rounalasta koskien SitzeSolon kalapaikkaa Rostojärvässä (25.-29.1.1737); Anders Heina ja kirkkoväärti Jon Siri Kautokeinosta koskien Wuotackowuoman veromaahan kuuluneen Lupojärveen kalastusta sekä Enontekiön ja Kautokeinon rajaa (25.-30.1.1740 fol. 535b-552a); Anders Pata Sonttavaarasta ja Siul Siulsson ym. Kautokeinosta koskien Metzivuoman maata (23.-27.1.1741 fol. 506a-517b).

⁵²⁶ Enontekiön käräjät 23.-27.1.1730 fol. 829a-842a.

alueesta.⁵²⁷ Käräjäaineistoon sisältyy myös tapaus, jossa maa oli jaettu kahteen osaan. Vuoden 1729 käräjillä Jakob Åiia todistaa, että Per Tauko ja Nicodemus Olsson olivat Wuotakawuoman maan ja sille kuuluvien tilusten oikeita perillisiä ja että kyseiset miehet olivat asianmukaisesti verotettuja. Oikeus määräsi lautamiesten Mons Eriks-sonin ja Henrik Wasaran jakamaan Wuotakawuoman kahteen yhtäläiseen osaan.⁵²⁸

Ainakin osassa edellä mainituista tapauksista kiista liittyi epäilemättä myös porojen paimentamiseen vaikka tätä ei erikseen mainitakaan. Käräjäaineistoon sisältyy kuitenkin myös päätöksiä, jossa riita maankäytöstä liittyi nimenomaan poronhoitoon:

Anders ja Jon Pilto ja lanko Guttorm Jonsson Labba olivat laiduntaneet porojaan Per Persson Guttormin veromaalla;⁵²⁹ Hans Johansson Jufwa oli haastanut Per Andersson Pilton koskien porojen laiduntamista Wisangissa;⁵³⁰ Lars Nilsson Palopää oli haastanut Lars Olsson Hurrin koskien laidunnusta toisen veromaalla.⁵³¹ Per Andersson Pilto oli haastanut Amund Jonsson Labban, koskien luvatonta laiduntamista kantajan veromaalla Kommauoma ja Kommajärvi. Vastaaaja tuomitaan luvatonta laidunnuksesta RakennusK:n 9. luvun mukaisesti;⁵³² Samaan lainkohtaan viitattiin myös Per Pilton ja Jon Maggan sekä tämän poikien Jon, Nils vanhemman ja Nils Jonsson nuoremman välisessä riidassa, jossa vastaajat olivat laiduntaneet porojaan kantajan veromaalla, minkä vuoksi kantajan porot olivat joutuneet ruuan puutteeseen;⁵³³ Lars Juuso oli haastanut lankonsa Thomas Thomman koskien porojen laiduntamista kantajan veromaalla Kaskaswuomassa;⁵³⁴ Anders Nilsson Blind oli haastanut Lars Persson Lallan koskien luvatonta laiduntamista kantajan veromaalle Peltowomalla.⁵³⁵

Vaikka porojen laiduntamisesta oli ollut riitoja aikaisemminkin, tämän tyyppisten erimielisyyksien määrä näytti kasvavan 1730-luvulla ja erityisesti 1740-luvulla. Koska oikeudenkäyntejä, joissa porojen kerrottiin tunkeutuneen toisille kuuluneille alueelle, oli yhä enemmän, viittäisi tämä siihen, että porojen määrä oli lisääntynyt.⁵³⁶ Ilmeisesti porojen määrä oli jo varsin suuri ja laitumet kuluneita jo aikaisemmin.

⁵²⁷ Hans Nilsson ja Lars Andersson Jose (Juuso) koskien Wuonissawuoman maata Rounalassa, missä kantajalla on stabuurinsa eli aittansa Thomas Nilssonin kanssa (25.-28.1.1731 fol. 848a-859a); Nicodemuksen leski Maya Amundsdotter ja Anders Larsson Heina koskien Wuotakawuomaa (25.-29.1.1733 fol. 875b-896a); Per Andersson Pilto ja Hans Larsson Gunnar koskien Weiomatton-veromaata (25.-29.1.1737); Per Andersson Pilto Seitolahdelta ja Per Larsson Guttormin leski Elin Mortensdotter ja poika Per Persson Guttorm. Kantaja syyttää vastaajien kiistävän häneltä osuuden Seitolahden ja Ariolahden kalavedestä Rostojärvellä. (23.-27.1.1741 fol. 506a-517b); Kolmilla käräjillä käsiteltiin Henrik Guttormssonin ja Anders Larsson Heinan välistä riitaa, joka koski osuutta M(u)oniojärveen (15.2.1742. fol. 370a-371b, 18.-20.1.1743 fol. 483a-492b ja 11. - 20.1.1744 fol. 73a-84b) sekä tapaus, jossa Aslak Orbus oli haastanut Anders Oijan, koskien Raistunturi-nimistä veromaata (20.-22.1.1746 fol. 58a-73b).

⁵²⁸ Enontekiön käräjät 25.-28.1.1729 fol. 888a-897b.

⁵²⁹ Enontekiön käräjät 23.-27.1.1741 fol. 506a-517b.

⁵³⁰ Enontekiön käräjät 18.-20.1.1743 fol. 483a-492b.

⁵³¹ Enontekiön käräjät 18.-20.1.1743 fol. 483a-492b.

⁵³² Enontekiön käräjät 17.-20.1.1744 fol. 73a-84b.

⁵³³ Enontekiön käräjät 19.1.1747. fol. 77a-87b.

⁵³⁴ Enontekiön käräjät 17.-20.1.1744 fol. 73a-84b.

⁵³⁵ Enontekiön käräjät 24.-25.1.1749 fol. 100a-105a.

⁵³⁶ Vuonna 1722 oikeudessa todettiin, että Rounalassa oli enemmän poroja kuin Suonttavaarassa ja Peltöjärvellä. Enontekiön käräjät 24. ja 26.1.1722 fol. 442b-449b.

Tähän viittaisi vuoden 1729 käräjillä esillä ollut asia. Lars Nilsson Polamoifwa oli haastanut Lars Larsson Simman ja Olof Larsson Lallan Jukkasjärveltä. Kantaja kertoi vastaajien kaksi vuotta aikaisemmin 10 viikon ajan laiduntaneen porojaan kantajan porolaidunmaalla Paukotamoiwitundurilla. Kantaja katsoi, että laitumen puutteessa hän on menettänyt 18 poroa. Vastaajat suostuivat maksamaan korvauksia.⁵³⁷

Edellä kuvatut oikeudenkäynnit kertovat siitä, että vielä 1740-luvulla jako yksityisiin lapinveromaihin oli voimassa Enontekiön tunturiseudulla ja oikeus antoi oikeus-suojaa, mikäli toisen maalle oli tunkeuduttu. Toisaalta porojen laiduntamiseen liittyvien kiistojen yleistyminen kertoo maankäyttöä koskevasta muutoksesta. Kysymys oli joko siitä, että poromäärät olivat kasvaneet tai siitä, että kaikki poronomadit eivät enää kunnioittaneet siihen asti vallinnutta aluejakoa, tai molemmista.

2.2.3 Verohylkysäännön soveltaminen lapinveromaihin

Yleensä veromaa tai osuus siihen siirtyi isältä pojalle tai vävyille ja joissain tapauksissa myös kaukaisemmille sukulaisille. Vuoden 1713 Kemin Lapin käräjillä oli kuitenkin esillä tilanne, jossa veromaa oli jäänyt autioksi:

Vuoden 1713 Kittilän käräjillä Claes Sircka esitti samalta päivältä olevan kruununvouti Petter Pippingin todistuksen, jonka mukaan hänellä on lupa ottaa haltuunsa (til-låtit at optaga) Nills Olofssonin veromaa, joka on jonkin aikaa ollut ilman asukasta ja josta hän on tänä vuonna maksanut ulosteot. Oikeus vahvistaa luvan ja määrää lautamies Johan Hanssonin ja Lars Nilssonin toimittamaan katselmuksen sen selvittämiseksi, mitä maa- ja vesialueita tämän veromaan alaisuudessa aiemmin on käytetty. Selvitys on tuotava seuraaville käräjille.⁵³⁸

Kysymyksessä oli samanlainen kuin edellä Peltöjärvellä vuonna 1690 esillä ollut tilanne. Myös Claes Sirkka oli ensin kääntynyt kruununvoudin puoleen ja pyytänyt tältä veromaata itselleen. Vaikka tässä tapauksessa ei erikseen todetakaan, että veromaa olisi siirtynyt kruunulle verojen maksamisen laiminlyönnin seurauksena, päätöksessä kuitenkin mainittiin, että veromaa oli ollut jonkin aikaa ilman asukasta, mikä tarkoitti sitä, että verot olivat jääneet maksamatta. Verohylkysäännösten perusteella oikeus päättää veromaasta oli siirtynyt kruunun virkamiehelle. Käytännössä tällainen tilanne oli vain väliaikainen. Sopivan henkilön löytyessä vouti sopi veromaan luovuttamisesta hänelle.

Verohylkysääntöä sovellettiin veromaihin ainakin vielä 1730-luvun lopulla. Tämä käy selville vuoden 1737 Jukkasjärven käräjiltä:

Kemin ja Tornion Lapinmaiden kihlakunnantuomarin Carl Sadelinin laatimassa, Keinosuandossa 8.1.1737 päivätyssä asiakirjassa allekirjoittajina Jöns ja Larsson Ullat, kerrotaan, kuinka Jönssin edesmennyt veli Per Ullati Juccasjärven käräjäkunnasta oli monta vuotta sitten ottanut vaimonsa kanssa haltuun edesmenneen Reutio-nimisen lappalaisen veromaan ja asuinpaikan ja maksanut siitä vuosittaista veroa Jokkmokin veronkantopaikalla, ilman, että olisi syntynyt mitään rästejä kruunulle tai muille. Siten tila ei ole joutunut verohylyksi eli kruunulle (således intet råkat i skattewrak eller Crono). Allekirjoittajat anoivat maaherralta ja oikeudelta, että Karl Hansson, jonka haltuun omaisuus oli joutunut, luovuttaisi lasten isän irtaimen pe-

⁵³⁷ Enontekiön käräjät 25.-28.1.1729 fol. 888a-897b.

⁵³⁸ Kittilän käräjät 10.3.1713 fol. 189v-191v.

rintöosuuden ja sallisi näiden oikeina veronomistajina (såsom rätta skattägande) asua äitinsä kanssa isänsä maalla (på sin fasta grund och fädernes ort). Karl Hanssonin tulisi vastata tilan veroista kunnes alaikäiset lapset, jolle oikeus kuuluu, tulisivat täysi-ikäisiksi siten että kruunu tai kukaan muu ei saisi heille kuuluvaa osuutta.⁵³⁹

Tässä tapauksessa todettiin siis nimenomaisesti, että koska veromaasta oli maksettu yhtäjaksoisesti veroja, se oli säilynyt yksityisessä omistuksessa. Päinvastaisessa tapauksessa oikeus veromaahan olisi siirtynyt kruunulle. Myös kihlakunnantuomari Sadelinin tuomiokunnan toisella laidalla oli samana vuonna esillä riita, jossa sukulunastusta vaativat kantajat viittasivat siihen, että veromaasta oli maksettu veroa katkeamattomasti. Tätä Maanselän lapinkylän alueella sijainneen Haukinimen uudistilan sukulunastusriitaa käsitellään kuitenkin omistusoikeutta koskevassa jaksossa.⁵⁴⁰

3. Lapinveromaat, saamelaisten elinkeinot ja maankäytön muutos 1700-luvun jälkipuoliskolla

3.1 Vuoden 1749 Lapinmaan reglementti

Marraskuussa 1749 annettu reglementti oli osoitettu niille, jotka joko jo asuvat Lapinmaassa tai haluavat asettua sinne.⁵⁴¹ Toisin kuin aikaisemmissa eli vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaateissa, joita käsitellään toisessa yhteydessä,⁵⁴² vuoden 1749 reglementissä käsiteltiin varsin tarkkaan uudistilan perustamismenettely ja uudistilallisen oikeudet, mistä syystä tällä säädöksellä oli konkreettista vaikutusta alueiden käyttöön. Tästä syystä vuoden 1749 reglementtiä tarkastellaan tässä yhteydessä:

Reglementin ensimmäisen pykälän mukaan sellaisen henkilön, joka haluaa perustaa uudistilan Lapinmaahan tulee tehdä tästä ilmoitus maaherralle ja saada tästä itselleen kirjallinen lupa. Reglementin 2-4 §:ssä säädetään uudistilan perustamista koskevasta menettelystä, josta osa suoritetaan maaherran, osa kihlakunnan oikeuden, osa taas kruununvoudin, nimismiehen tai lautamiesten toimesta (5 §). Vapaa vuosien päätyttyä uudistila tulee mitata geometrisesti ja panna verolle. Tämän ei kuitenkaan tule tapahtua niiden rajojen ja rajamerkkien mukaan, jotka aikaisemmassa katselmuksessa on todettu, vaan manttaalin mukaan, mikä taas määräytyy tilusten hyvyyden perusteella (6 §). Kukaan ei voi kuitenkaan katsoa viljelleensä tai tehneensä työtä sellaisella paikalla, johon hän on pystyttänyt yhden tai useamman heinäsuovan, haasion tai ladon ja joihin hän on kerännyt heinää tai muuta karjanruokaa, jonka luonto antaa, ilman ojen tekemistä tai raivaamista. Sen sijaan sellaiset alueet ja tilukset tulee katsoa viljellyksi, jotka soiden kuivaamisen ja raivaamisen kautta tehdään kelvollisiksi ja hedelmällisiksi peltojen ja niittyjen viljelyyn. *Tämän mukaisesti kenelläkään ei ole parempaa oikeutta sellaisiin heinää ja metsää kasvaviin rämeisiin, joille uudisasukas voi perustaa uudistilansa.* Samalla ta-

⁵³⁹ Jukkasjärven käräjät 13.-21.1.1737. Larsen og Rauø 1995, 1.

⁵⁴⁰ Ks. luku VIII.

⁵⁴¹ Kong. Reglemente den 24. November 1749 för dem, som antingen redan bo och bygga i Lappland eller och hädaneftre till landets uppbruknde därstädes sig nedsätta vilja. Painettuna mm. Poignant 1872, 37-43.

⁵⁴² Ks. luku VI.

voin myöskään sellaisen henkilön ei voida katsoa kärsivän vääryyttä, joka yhden tai useamman uudisasutuksen perustamisen seurauksena menettää sellaisia alueita, joita hän on käyttänyt ainoastaan lintujen ja eläinten pyyntiin. Sama koskee myös kalavettä ja muuta sellaista, jossa ei ole varsinaisesti kysymys maanviljelystä (7 §).

Kahdeksannessa pykälässä todetaan, että uudisasukkaitten laaja-alainen kuljeksiminen metsissä riistan perässä on tähän asti haitannut maanviljelystä. Seuraavaksi todetaan, että *lapinrahvas (lappallmogen)*, joka osittain maksaa tästä veroa (*hvilka till en del för slikt skatta*), ehtii hyvin pyytämään ja ampumaan kaiken sen riistan, jossa on kysymys arvokkaimmista turkiksista. Tämän vuoksi määrätään, että uudisasukkaalla on oikeus harjoittaa metsästystä vain ½ pnk:n päässä kotoaan. Mikäli toinen uudisasukas asettuu ensimmäisen uudisasukkaan lähelle, ei jälkimmäisellä ole mitään yksityistä oikeutta eläinten ja lintujen pyyntiin tällaisella alueella, vaan molempien tulee käyttää aluetta yhteisesti. Sen sijaan peto- ja vahinkoeläinten pyyntiin sovelletaan yleistä lakia (8 §).

Yhdeksännessä pykälässä säädetään, että siinä määrin kuin se on mahdollista, tulisi jokaisella uudistilallisella olla kalastusoikeutta tarpeensa mukaisesti, minkä vuoksi kenellekään ei tule antaa pysyvään omistukseen niin paljon kalavesiä, että ne, jotka voivat asettua uudisasutukselle sopiville paikoille, voivat myös harjoittaa kalastusta tarpeensa ja toimeentulonsa mukaan. Myöhemmin (14 §) säädetään erikseen, että jokaisella uudistilallisella on oikeus, siellä missä kalavettä on, kalastaa kotitarpeeksi.⁵⁴³

Sekä vuoden 1749 reglementissä, että sitä seuranneessa vuoden 1760 lapinvoudin ohjesäännössä pyrittiin konkreettisesti vaikuttamaan niihin asioihin, jotka olivat olleet viranomaisten tavoitteena jo pitkään. Keskeisenä tavoitteena oli uudisasutuksen edistäminen. Säädöksessä viitattiin niihin privilegioihin, joita uudisasukaille oli aikaisemmissa uudisasutusta edistäväissä säädöksissä myönnetty. Erikseen maitaan jo vuoden 1673 uudisasutusplakaatissa⁵⁴⁴ ollut 15 vuoden verovapaus, mikä saatettiin erityistä syistä nyt määrätä myös tätä pidemmäksi. Kruununvoudin tuli nyt myös joka kolmas vuosi suorittaa tarkastus, jossa selvitettiin uudistilan rakentamisvelvoitteiden edistymistä. Sen sijaan käytännössä lähes kuolleeksi kirjaimiksi jäi vuoden 1749 reglementin 8 §:än sisältyvä uudisasutuksen tehostamiseksi tarkoitettu määräys, jonka mukaan uudistilallisella oli oikeus harjoittaa metsästystä vain puolen peninkulman päässä kotipaikastaan. Oikeuskäytännöstä käy selville, että tätä määräystä ei sovellettu käytännössä juuri lainkaan. Ainoastaan muutamassa Enontekiöltä olevassa tapauksessa viitataan siihen, että uudisasukkailla ei ollut oikeutta harjoittaa eränkäyntiä niin kaukana kotipaikoiltaan. Näissä tapauksissa kysymys oli kuitenkin kalastuksesta, jota saatettiin harjoittaa kymmenien kilometrien päässä uudistiloilta.

Vuoden 1749 reglementistä voidaan kuitenkin todeta, että esillä olevia kysymyksiä lähestyttiin lähes yksinomaan elinkeinollisista ja kruunun fiskaalisista lähtökohdista käsin. Kiinteistöoikeudelliset kysymykset jäivät säädöksen ulkopuolelle, vaikka säädös ulotti vaikutuksensa myös maa- ja vesioikeuksien alueelle. Tämä ei kuitenkaan näytä olleen mitenkään poikkeuksellista kyseisenä ajankohtana. Lainvalmistelussa ei juurikaan pidetty silmällä yksityishenkilölle kuuluvien oikeuksien turvaamista vaan pyrkimyksenä oli lähinnä toteuttaa valtiovallan näkökulmasta tärkeinä pidettyjä tavoitteita ja uudistuksia

⁵⁴³ Vuoden 1749 reglementtiä tarkastellaan myös verotuksen yhteydessä.

⁵⁴⁴ Ks. luku VI.

Reglementin määräyksillä oli konkreettinen vaikutus saamelaiden maankäyttöön. Säädöksen mukaan se, että jotain aluetta käytettiin vain metsästyksen ja kalastukseen, ei estänyt uudistilan perustamista tällaiselle alueelle. Kun vielä 1700-luvun alkupuolella oikeus myönsi uudisasutusluvan ehdolla, että uudisasutuksesta ei saanut aiheutua haittaa tai vahinkoa lappalaisten elinkeinoille kuten metsästykselle ja kalastukselle, lappalaisen elinkeinot eivät enää 1700-luvun loppupuolella olleet esteenä uudistilan perustamiselle.⁵⁴⁵

3.2 Oikeuskäytäntö

3.2.1 Kemin Lappi

3.2.1.1 Lapinveromaita koskevat maininnat

Tultaessa 1700-luvun jälkipuolelle lapinveromaita koskevat maininnat käyvät oikeuskäytännössä vähäiseksi. Tämä koskee suurinta osaa Kemin Lapin lapinkylistä. Inarin eteläpuolisella alueella puhuttiin lähinnä vain uudistiloille kuuluvista oikeuksista ja toisaalta kylän jakamattomaan alueeseen kohdistuvista oikeuksista. Oikeuskäytännöstä löytyy kuitenkin myös tapauksia, joista tulee esille, että lapinveromaat olivat vielä tässä vaiheessa oikeudellinen realiteetti myös eteläisten lapinkylien alueella. Vuoden 1748 Kuusamon käräjillä oli esillä asia, jossa lapinveromaan haltija (innehavaren af ett lapskatte land) Pål Tauriainen Tavajärveltä oli haastanut uudistilallisen Mickel Leinosen Watajärveltä. Kantaja syytti vastaajan kalastaneen Korikinniskalla, vaikka hän ei ollut antanut tälle lupaa kalastaa kyseisellä järvellä muualla kuin neljännespeninkulman matkalla itäpäästä kohti länttä. Tämän vastaaja myönsi, mutta samalla hän kiisti kalastaneensa muualla, kuin mihin hänellä oli oikeus. Lautamiehet todistivat järven kuuluneen vanhastaan Tauriaisen verolle pantuihin tiluksiin (skattlagde tillhörighet). He myös todistivat, että vastaajalla ei ollut uudistilalleen mitään laillista (Lagfäst) oikeutta.⁵⁴⁶ Samasta ajankohdasta voi löytää myös muita manintoja, jotka liittyivät alueella sijainneisiin lapinveromaihin.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Ks. luku VI.

⁵⁴⁶ Kuusamon käräjät 23.-26.2.1748 fol. 43-60v.

⁵⁴⁷ Vuoden 1752 Kuusamon käräjillä puhutaan Matts Veteläisen ja Olof Palosaaren yhteisestä veromaasta (skattland), jolta vastaaja Palosaari oli löytänyt seitsemän ketunpentua. Kantaja Veteläinen vaati vastaajaa luovuttamaan vanhan tavan mukaan osan pennuista itselleen, koska hän asuu lähellä. Vaikka vastaaja kertoo, että hän ei tiedä mitään tällaisesta tavasta ja pitää sitä joka tapauksessa vanhentuneena, oikeus kuitenkin tuomitsee vastaajan korvaamaan kantajalle tämän osuuden. Kuusamon käräjät 9.13.1.1752 fol. 245260. Anders Määttä oli haastanut Lars Tauriainen seuraavan vuoden käräjille vaatien osuutta viidestä porosta (peurasta), jotka hän löysi edellisenä kesänä heidän ja Lars Heikisen yhteiseltä veromaalta (skattland). Luettiin edellisillä käräjillä laadittu pöytäkirja, jossa pitäjäläiset toteavat, että kaikki veromaan osakkaat saavat osan tuollaisesta löydöstä (Kuusamon käräjät 10.3.1753 fol. 105). Vanhaan lapinveromaahan kuuluneista alueista voi olla kysymys myös vuoden 1757 Kuolajärven käräjillä käsitellyssä jutussa, jossa Mats Matsson Hari oli haastanut lautamies Johan Korjan. Kantaja vaati osuutta majavasta, joka on pyydetty noin peninkulman päässä hänen asuinpaikkansa alapuolelta Tungi-joelta ja siten *hänen rajojensa sisäpuolelta*. Vastaajan mukaan kyseinen pyyntipaikka on tunnustettu venäläiselle Ärrijärven lappalaisille, joiden luvalla hän oli paikalla pyytänyt. Lisäksi vastaajan mukaan hänen tiluksensa ovat lähempänä kuin kantajan. Määrättiin pidettäväksi katselmus. Kuolajärven käräjät 24.2.1757 fol. 95-96.

Edellä mainittu tapaus on kiinnostava sen vuoksi, että neljä vuotta aikaisemmin eli vuoden 1744 Kuusamon käräjillä oikeus oli katsonut, että kaikki maa oli kruununmaata.⁵⁴⁸ Tämä ei kuitenkaan näytä tarkoittaneen siinä vaiheessa varsinaisesti muuta kuin sitä, että lapinveromaita ei enää pidetty vero- vaan kruununluontoisena. Tämän ajankohdan jälkeenkin lapinveromaita kutsuttiin tällä nimellä ja ne maa- ja vesialueet, jotka olivat siihen astikin katsottu kuuluneen johonkin lapinveromaahan, kuuluivat siihen tämän jälkeenkin. Käräjäkirjoista löytyy myös tapauksia, joista käy selville, että vielä tuolloin alueita käytettiin myös perinteisellä tavalla. Tämä käy selville esimerkiksi vuonna 1751 Sodankylän käräjillä käsitellystä asiasta:

Erick Bombanen ym. olivat haastaneet Mats Johanssonin, joka oli heidän kanssosaajansa. Kantajat syyttävät vastaajaa siitä, että tällä on tapana mennä keväisin ennen muita Vaalajärvelle kalaan ja metsästämään kärppiä ja oravia järven lähellä sijaitsevista metsistä. Kantajat vaativat oikeutta velvoittamaan vastaajan luopumaan tällaisesta omavaltaisuudesta. Oikeudelle kerrotaan, että yhteinen kevätppynti alkaa valpurinmessusta ja kestää eskonmessuun ja syksyisin pertunmessusta jäidentuloon asti. Viitaten RakennusK:n 17 lukuun, vastaaja veloitetaan kalastamaan yhdessä muiden osakkaiden kanssa mainittuina aikoina. Todetaan, että metsästyksen ei ole todistettu tapahtuneen jonkin yksityisellä maalla (enskylte land), joten oikeus ei voi vastaajaa tuomita, mutta kehottaa vastaajaa tulevaisuudessa varomaan metsästämisestä maalla, josta joku muu maksaa veroa.⁵⁴⁹

Vaalajärveä käytettiin siis kutuaikana yhteisesti. Oikeus sovelsi tapaukseen vuoden 1734 lain RakennusK:n 17 lukua, jossa säädettiin yhteiseen alueen käyttämisestä. Järven lähistöllä olevista maa-alueista todettiin, että kysymys oli yksityistä maista, joista maksettiin veroa. Kysymys oli siis lapinveromaista, vaikka tätä ilmausta ei käytettykään. Lapinveromaa-termin katoamisesta käräjäpöytäkirjojen sivuilta kuvaa Kuolajärven käräjillä vuonna 1751 käsitelty asia, jossa Lars Olofsson Kursu kertoi, että vastaajat eivät olleet antaneet hänen osallistua yhteiseen majavanpyyntiin, vaikka hänen uudistilansa entisellä asukkaallakin oli ollut oikeus siihen. Oikeudenkäynnin lopputulos oli se, että oikeus antoi, viitaten RakennusK 17 lukuun, olosuhteisiin ja kohtuuteen, kantajalle oikeuden osallistua majavanpyyntiin. Tilanteessa näyttää kuitenkin olleen vaikeuksia päättää, millä nimellä Kursun asuinpaikkaa olisi pitänyt kutsua. Kantaja puhui asumastaan uudistilasta (nybygge) ja majavanpyynnistä, joka oli kuulunut veromaahan (skatland).⁵⁵⁰ Konseptipöytäkirjassa oli alkujaan ollut sana maa (Land), joka oli kuitenkin yliviivattu ja kirjoitettu: *lapinverolla oleva uudistila* (under Lapps katt Nybygge). Myöhemmin puhuttiin kuitenkin myös *veromaasta* (skatland) ja *uudisasutuksesta* (nybruk).⁵⁵¹ Tässä tapauksessa *lapinveromaa* katoaa siis siitä syystä, että sitä aletaan kutsua uudisasutukseksi.

Veromaan käytännön merkityksen katoamisesta kertoo kaksi vuotta myöhemmin esillä ollut käräjätapaus. Mats Hari Sulasalmelta oli haastanut Hans Ifwarssonin. Riita koski niittyjä, joita kantaja sanoi niittäneensä jo yli 20 vuotta, kun taas vastaaja

⁵⁴⁸ Ks. luku VIII.

⁵⁴⁹ Sodankylän käräjät 27.2.1751 fol. 587-590v.

⁵⁵⁰ Kuolajärven, Kitkan, Maanselän ja Kuusamon kylien käräjät 20. 2. 1751 fol. 596599.

⁵⁵¹ Kuolajärven, Kitkan, Maanselän ja Kuusamon käräjät Kuolajärven käräjäpaikalla 20.2.1751 fol. 73-75v.

oli alkanut näyttää niittyjä vasta vuotta aiemmin, kun tämä hankki lehmän. Vastaaja sanoi kyseisten niittyjen sijainneen *hänen rajojensa sisäpuolella*. Lautamiehet kertoivat, että kantajalla on enemmän niittyjä, metsiä ja kalavesiä kuin vastaajalla. Oikeus päätti, että vastaaja saa niityt siihen asti, *kunnes yleinen niittyjen ja muiden maatilusten tasaus suoritetaan kylällä*.⁵⁵²

Vastaaja puhuu rajojensa sisäpuolella olevista niityistä. Koska kumpikaan asianosaisista ei viitannut siihen, että kysymys olisi ollut uudistilalle syynätyistä niityistä, kysymys oli ilmeisesti vastaajan veromaalla sijainneista niityistä. Vastaaja lähti siitä, että niityt kuuluivat hänelle, koska ne sijaitsivat hänen rajojensa sisäpuolella. Oikeuden päätöksessä tätä asiaa ei kuitenkaan mainita. Lisäksi päätöksestä voidaan tehdä sellainen johtopäätös, että mikäli kantajalla olisi ollut vähemmän niittyjä, hän olisi saanut niityt itselleen. Kysymys oli siis *tarpeesta* eli sellaisesta perusteesta, johon ei ollut aikaisemmin viitattu.

Veromaa-termin katoamisesta kertoo myös Kittilän käräjillä vuonna 1759 käsitelty asia. Oikeudenkäynnissä tuli esille, että osapuolten tilat oli jaettu noin 70 vuotta sitten yhdestä Sirkka-nimisestä uudistilasta. Tässä oikeudenkäynnissä alkuperäisestä, Nils Sirkalle kuuluneesta maasta, käytettiin nimitystä 'uudistila'. Kuitenkin vuoden 1658 käräjillä⁵⁵³ puhuttiin Nils Olufssonin 'maasta ja rannasta', jonka hän oli saanut perintönä äidiltään. Myöhemmin käytettiin ilmausta 'veromaa'. Vielä vuoden 1744 käräjillä Nils Köngäs yritti testamentata hänelle kuuluneen, alkuperäisestä Sirkkan veromaa muodostetun, Rautakönkään veromaan.⁵⁵⁴ Oikeudenkäynnistä käy siis selville, että oikeuskäytännössä ei käytetty enää 1750-luvun lopulla ilmausta 'veromaa', vaan puhuttiin uudistiloista. Tässä vaiheessa uudistila-nimitystä käytettiin myös taakautuvasti siten, että uudistiloiksi kutsuttiin myös sellaisia asuinpaikkoja, joissa oli aikaisemmin kutsuttu vermaiksi.

Tämä terminologia muutos on mahdollisesti yhteydessä vuoden 1744 käräjiin, jolloin kaikkien, sekä lapinkylien, että lapinveromaiden, alueiden katsottiin kuuluvan kruunulle.⁵⁵⁵ Tämä voi olla syy siihen, minkä vuoksi veromaa-termi katoaa varsin nopeasti tämän jälkeen käräjäpöytäkirjoista. Veromaa viittaa siihen, että maasta suoritettiin veroa, mikä taas oli osoitus alueeseen kuulumisesta veronmaksajalle.

Inarissa ensimmäiset uudistilojen katselmukset toimitettiin 1750-luvun lopulla.⁵⁵⁶ Vuoden 1758 käräjillä käsiteltiin Kittilässä olleen Hindrick Mickelssonin (Kyrö) ja Inarin verolappalaisen Hindrik Kuuvan hakemus. Käsiteltäessä kalastusta, ne käräjäkunnan asukkaat, jotka olivat siihen asti kalastaneet Ivalonjoella, totesivat, että he eivät vastusta hakemusta, jos heillä säilyy oikeus kalastaa Ivalonjoella

⁵⁵² Kuolajärven käräjät 3.3.1753 fol. 77-79v. Myös vuonna 1760 käsitellyssä Hans ja Anders Morottajan ja Matts Kuuvan välisessä kalastuskiistassa oikeus ratkaisee asian mutta toteaa, että asia vahvistetaan siihen asti, kunnes *lähempi tasoitus lapinrahvaan välillä kalastuksesta voidaan suorittaa*. Inarin käräjät 28. ja 30. 1.1760 fol. 379-384v.

⁵⁵³ Kittilän käräjät 1658 fol. 337.

⁵⁵⁴ Ks. luku VIII.

⁵⁵⁵ Ks. luku VIII.

⁵⁵⁶ Inarin ensimmäinen uudistila oli kuitenkin perustettu jo aikaisemmin lautamies Johan Aikiolle. Ks. käräjät 28 ja 30. 1. 1760 fol. 379384v. 16 vuotta myöhemmin pidetyssä katselmuksessa luetellaan tilan kalavedet mutta todetaan eläinten ja lintujen pyynnin olevan yhteinen Inarin asukkaitten kanssa. Inarin käräjät 24.-26.2.1776 fol. 709-712.

uudistilan perustamisen jälkeenkin. Tämä sopi myös hakijoille.⁵⁵⁷ Saman uudistilan 18 vuotta myöhemmin pidetyssä katselmuksessa hakijana oli vain Hindrik Kyrö. Hindrik, Pehr ja Hindrik Pålson Kuuva kertoivat, että he olivat tähän asti kalastaneet uudistilalle syynätyllä Alajärvellä vuosittain Marianpäivästä alkaen ja halusivat jatkaa kalastusta myös tulevaisuudessa. Lautamiehet kuitenkin totesivat, että Kyrön tilalla oli vähän kalavettä, kun taas protestin esittäjillä oli kalavesiä muualakin tässä Lapissa. Hindrik ja Pehr Kuuva luopuivat Alajärvestä. Kyrö ja Hindrik Pählsson Kuuva sopivat, että Alajärvi jää yksi Kyrölle, mutta Kyrö antoi Kuuvalla oikeuden kalastaa Molkojärvellä.⁵⁵⁸

Samoilla vuoden 1758 käräjillä oli esillä myös verolappalaisen pojan Isak Isaksson Paadarin asia. Hän oli syynäyttänyt uudistilan Waskojoelle. Vedoten vanhaan veromaahansa (gamla skattland) lappalainen Johan Abrahamsson vastusti sitä, että Isak Isakssonin sallittaisiin Waskojoella raivaavan niittyjä pitemmälle kuin Sörmo-tejille. Hakija kuitenkin kertoi, ettei hän voisi muuten saada elatusta itselleen. Kruunun nimismies Helander ja lappalaisnimismies Hans Paltto kertoivat, että Johan Abrahamssonilla oli 13 muun lappalaisen kanssa yhteinen veromaa (skatteland), joka oli 16 tai 15 peninkulmaa pitkä ja leveydeltään paikoin 8, 3, 2 ja 1 peninkulmaa.⁵⁵⁹ Todistettiin, että Johan Abrahamssonilla oli tarpeeksi tilaa ilman Isak Isakssonille syynätyjä tiluksiakin.⁵⁶⁰

Edellä mainituista päätöksistä tulee esille lähtökohta, jonka mukaan uudistilallisella tulisi olla niin paljon tiluksia, että hän tulisi toimeen. Vaikka alueet sijaitsivat jonkin veromaan alueella, tämä ei estänyt sitä, etteikö näitä alueita olisi voitu vaatia uudistilan käyttöön. Toisaalta lappalaisen käytössä olleita tiluksia ei voinut vähentää niin paljon, että hänen toimeentulonsa vaarantuisi. Myös tässä tapauksessa tulee siis esille, että *tässä vaiheessa ei ollut enää ratkaisevaa se, kenen veromaahan alue oli kuulunut, vaan tarve ja kohtuus*. On kuitenkin otettava huomioon, että näissä tapauksissa kysymys oli uudistilojen perustamisesta, mikä oli erikseen laissa säännelty.⁵⁶¹ Muilla alueilla vanhaa aluejakoa saatettiin sen sijaan edelleen noudattaa.

Myös eräistä muista päätöksistä voi löytää viitteitä lapinveromaa-instituution rapautumisesta. Kylännimismies Anders Morottaja oli haastanut neljä muuta kyläläistä vuoden 1782 käräjille. Kantaja vaati osuutta peuroista, jotka vastaajat olivat saaneet kantajan maalta ja hänen porojensa joukosta. Oikeus totesi, että osapuolilla ei ollut mitään sopimusta saaliin jaosta ja pyynti tapahtui aikana, jolloin kukin etsi maastosta porojaan ja joiden seassa oli myös villipeuroja. Koska lapinrahvaalla oli oikeus avoimella maalla (öppna marcken), joka tässä tuomiokunnassa oli jakamaton, pyytää villipeuroja, joita

⁵⁵⁷ Inarin käräjät 1. 3. 1758 fol. 316319.

⁵⁵⁸ Inarin käräjät 24.26. 2. 1776 fol. 709712.

⁵⁵⁹ Vaikka tässä yhteydessä puhutaankin veromaasta, kysymys saattoi olla siitä, että tarkoitettiin siitaa ja sen alueella asuvia saamelaisia. Ks. Nahkiaisoja (2006, 52), jonka mukaan inarilaiset merkittiin aina vuoteen 1781 asti veroluetteloissa yhdeksi lapinkyläksi. Sen sisällä he olivat kuitenkin jakaantuneet neljään kyläkuntaan eli Paatsjokeen, Ivalonjokeen, Paadariin ja Muddusjärveen. Tapauksessa mainittu Vaskojoki sijaitsi Paadarin kyläkunnan alueella. Vuoden 1781 veroluettelon mukaan kylässä oli 10 veroa maksavaa ruokakuntaa.

⁵⁶⁰ Inarin käräjät 1.3.1758 fol. 318-319.

⁵⁶¹ Ks. luku VI.

voitiin tavata millä paikalla tahansa, oikeus hylkäsi kantajan vaatimuksen.⁵⁶² Tuomioistuimien ei siis antanut merkitystä kantajan väitteelle, jonka mukaan peurat oli pyydetty hänelle kuuluvalta maalta. On kuitenkin otettava huomioon, että mikäli kysymys oli yhteiseen lukuun suoritettavasta peuranpyynnistä, ei sillä, kenen alueelta peurat oli pyydetty, ollut merkitystä.

Seuraavan vuoden käräjillä lukkari Jon Aikio sekä Mats ja Sarri olivat haastaneet kylän nimismiehen Anders Morottajan ja viisi muuta kyläläistä. Kantajat syyttivät vastaajien estäneen heitä kalastamasta Ivalonjokisuulla, vaikka he katsovat siihen olevansa yhtä lailla oikeutettuja. Sarrin isän veli asui lähellä ja kantajilla ei ollut mitään kelvollista kalavettä paikoilla, jotka heille oli jaettu. Vastaajat sanoivat, että kalastus tässä Lapissa on jaettu rahvaan kesken ja että riidanalaisella paikalla kalasti 14 osakasta. Oikeudelle kerrottiin, että alueella oli yli 40 järveä, jotka olivat pituudeltaan kolmen ja yhden peninkulman väliltä, ja että nämä järvet oli jaettu noin 40 lappalaisen kesken, minkä jaon kruunun palvelijat olivat vahvistaneet. Oikeus ei voinut kyseistä jakoa mitenkään muuttaa, vaan se kehotti kantajia esittämään anomuksensa maaherralle Uumajassa.⁵⁶³ Tapauksesta käy selville, että kalastuksen osalta aluejako oli edelleen voimassa. Tapauksessa ei kuitenkaan puhuttu enää lapinveromaista, vaan vain siitä, että alueen järvet oli jaettu lappalaisten kesken.

Neljä vuotta myöhemmin esillä olleessa asiassa oli kysymys siitä, kenellä oli oikeus asua edesmenneen Pehr Kuvvan asuinpaikkaa. Paikkaa asunut Abram Aikio kertoi olevansa valmis maksamaan *kodasta ja muista rakennuksista*. Oikeus kuitenkin päätti, että paikalle sijoitetaan Kuvvan poika ja tämän äiti ja nämä saavat *rakennukset ja muut eläinten ja lintujen pyyntiä koskevat edut*.⁵⁶⁴ Koska Aikion ostoparjous koski ainoastaan rakennuksia, tapauksesta saa sen käsityksen, että kiinteäksi omaisuudeksi katsottiin siinä vaiheessa ainoastaan kota ja muut rakennukset. Tämän lisäksi asuinpaikan haltijalle kuului myös oikeus eläinten ja lintujen pyyntiin. Aivan 1700-lopulla oikeudessa oli esillä tapaus, jossa lappalainen Matts Olofsson Saijas oli haastanut lautamies Märten Morottajan ja uudistilalliset Lars, Michel ja Johan Kyrön sekä Mats Hetan.

Kantaja kertoo, että hän oli saanut asianmukaisen luvan asua Ivalonjoensuu-nimistä lappalaisasuinpaikkaa, (Lappboställe), joka oli aiemmin lappalaisen Johan Morottajan hallussa ja hänet oli pantu verolle samoista kalastus- ja muista tiluksista, minkä veron hän oli kruunulle maksanut.⁵⁶⁵ Vastaajat olivat kuitenkin estäneet häntä kalastamasta Ivalojoella. Vastaajat sanovat, että joen kalastus oli yhteinen heidän ja Ivalojoensuun edellisen asukkaan kanssa, mutta nyt kantaja oli sulkenut joen suun niin että kalojen nousu estyi. Tästä syystä vastaajat olivat estäneet kantajaa kalastamasta kyseisellä tavalla. Vastaajat katsoivat, että jos kantaja sulkee joen suun, pitää heidän kaikkien päästä osalliseksi tähän kalastukseen. Kantaja sanoo, että hänellä ei ole ollut tarkoitusta haitata niiden kalastusta, joilla on yhtäläinen oikeus hänen

⁵⁶² Inarin käräjät 28.2.-1.3.1782 fol. 1103-1105v.

⁵⁶³ Inarin käräjät 3.-4.3.1783 fol. 460-462v.

⁵⁶⁴ “... det af Pehr Henricsson Kova i lifts tiden innehafda bonings ställe inrymmas med den der å befinteliga Byggnad samt öfrige åtföljande förmoner i djur och fogel fånge”. Inarin käräjät 23.-26.2.1787 fol. 390-394.

⁵⁶⁵ “och han för det samma med dertill hörande fiske och öfrige lägenheter, blifvit behörigen skattlagd, samt ränta till Kongl: Majj och Kronan erlagt”

kanssaan. Hän on ainoastaan pyrkinyt käyttämään niitä kalastuspaikkoja (fiske lägenheter), jotka ovat aiemmin kuuluneen Ivalojensuun alaisuuteen ja joista hän maksaa veroa. Oikeus katsoo, että koska kantajalla on hallussaan kyseinen lappalaisasuinpaikka, ei häntä voida estää yhteisestä kalastuksesta vastaajien kanssa, koska asuinpaikan entisellä asukkaallakin on ollut kyseinen oikeus.⁵⁶⁶

Lappalaisten käyttämistä alueista ei siis näissä tapauksissa käytetty nimitystä *perintömaa*, *veromaa* tai *lapinmaa*, vaan *lappboställe* eli lappalaistila tai -asuinpaikka. Vaikka aluetta ei tässäkin tapauksessa kuvata enää yhteisenä rajoiltaan määriteltynä alueena, tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö asia olisi voinut olla näin. Tapauksista käy myös selville, että osa lappalaisten veromaihin kuuluneista alueista oli siirtynyt alueelle perustettaville uudistiloille. Vaikka tällainen menettely olikin tapahtunut laillisesti, oikeus antoi edelleen oikeussuojaa myös lappalaisasuinpaikan hallintaan sisällytyneelle kalastukselle.

3.2.1.2 Metsästysoikeus

Alkujaan veromaan haltijalla oli pääsäännön mukaan oikeus käyttää veromaan aluetta haluamallaan tavalla. Metsäsaamelaisten lapinkylien alueella tämä tuli esille erityisesti metsästyksen ja kalastuksen yhteydessä. Porosaamelaisten asuttamalla tunturialueella veromaan haltijalle kuuluva oikeus tuli taas esille paitsi näiden elinkeinojen harjoittamisessa, myös poronhoitoon liittyvässä maankäytössä. Seuraavassa veromaajärjestelmän hajoamista pyritään selvittämään metsästysoikeuden näkökulmasta.

Metsästysoikeuden muuttumisen osalta merkittävänä voidaan pitää vuoden 1784 Kittilän käräjillä annettua päätöstä, jossa Erik Välitalo oli haastanut renki Klaes Helpin. Kantaja kertoi, että vastaaja oli metsästännyt pyssyllä kantajan sadinmaalla Kuusijärvenmaalla. Kantaja vaati uhkasakon asettamista. Oikeudelle kerrottiin, että vastaaja oli irtolainen, jolla ei ollut hallussaan uudistilaa. Niinpä häntä kiellettiin, *niin kauan kuin hän ei hanki itselleen uudistilaa, metsästämistä eläimiä tai lintuja millään paikalla ilman lupaa*.⁵⁶⁷ Irtolaisella tarkoitettiin kyseisenä aikana henkilöä, jolla ei ollut omaa tilaa. Tilalla vuosipalveluksella ollutta palvelusväkeä ei myöskään pidetty irtolaisina.⁵⁶⁸

Metsästyksen harjoittaminen edellytti siis tapauksen mukaan uudistilan perustamista. Vain uudistilallisilla ja heidän palvelusväellään oli siis tämän mukaan metsästysoikeus. Toisaalta tämän on täytynyt tarkoittaa myös sitä, että, vain uudistilojen haltijoilla oli oikeus päättää alueiden käyttämisestä metsästykseen. Miten lapinveromaalle perustetun uudistilan metsästysoikeus ymmärrettiin? Säilyikö tällaisella uudistilalla joitain sellaisia oikeuksia, jotka olivat aikaisemmin kuuluneet veromaan haltijalle?

Lautamies Anders Musta oli haastanut uudistilallisen Johan Rieston vuoden 1783 käräjille. Kantaja kertoi vastaajan asettaneen peura-ansoja *hänen alueensa sisäpuolelle*. Mustan mukaan vastaajan kotipaikka on paljon kauempana kyseisestä paikasta kuin kantajan. Vastaaja kertoo, että paikka, jossa hänellä oli aikaisemmin ansoja, on synnäty ja annettu toisten lähellä asuvien käyttöön. Oikeudelle kerrotaan, että kan-

⁵⁶⁶ Inarin käräjät 1.-2.3.1799 fol. 584-587v.

⁵⁶⁷ Kittilän Lappi 27.2.-1.3.1784 Lappi 7.

⁵⁶⁸ Ks. esim. Andersson 1915, 137.

taja asuu yli kaksi pnk:a lähempänä kyseistä paikkaa kuin vastaaja. Todetaan, että tässä Lapissa on tapana, että rahvas pyytää peuroja ampumalla kaikkialta, mutta ansojen asettamiseen käytetään vain uudistiloja lähimpänä sijaitsevia metsiä. Oikeus toteaa, että näissä olosuhteissa, ja koska uudistilallisilla ei ole lupa metsästä heidän uudistiloilleen kuuluvien metsien ja paikkojen ulkopuolella (utom de deras Nybyggen underlagd skogar och ställen) ja koska kantaja asuu kolmen, mutta vastaaja peräti viiden pnk.:n päässä riidanalaisesta paikasta, vastaajaa käsketään ottamaan ansansa pois.⁵⁶⁹

Kuten oikeudelle kerrottiin, yhteinen peuranpyynti oli lapinkylän yhteinen elinkeino. Tämä koski erityisesti kevättalvella suoritettavaa yhteistä peuranajoa.⁵⁷⁰ Lapinveromaan alueella suoritettava muu metsästyksellinen kuului sen sijaan pääsääntöön mukaan veromaan haltijalle. Kantaja puhui ”hänelle kuuluvan alueen” sisällä sijaitsevista ansoista. Koska hän ei viitannut siihen, että kysymys olisi hänen uudistilalleen synnätystä alueesta, kysymys oli ilmeisesti aikaisempaan veromaahan kuuluneesta alueesta. Oikeuden päätös viittaa siihen, että veromaan haltijan oikeutta ei enää tunnustettu. Oikeudenkäynti päättyi kantajan kannalta myönteisesti, mutta perusteena oli se oikeudellisesti merkityksetön seikka, että kantaja asui lähempänä riidanalaisesta alueesta. Veromaan haltijalle kuulunut oikeus oli ilmeisesti myös vuoden 1759 käräjillä esillä olleen asian taustalla:

Erick Bombainen oli haastanut Johan ja Olof Jeesiön. Kantaja toteaa, että kaksi niityä sekä Palsinselän ja Katsackanvaaran sadinmaat kuuluvat yksin hänelle, mutta ovat nyt vastaajien hallussa. Vastaajat kertovat esi-isänsä maksaneen veroa kyseisestä sadinmaasta kauan aikaa ja kantajalla olevan tarpeeksi sadinmaita tilallaan. Osapuolet tekevät sovinnon ja vastaajat luovuttavat kantajan uudistilalle toisen niityistä, koska heillä on uudistilallaan riittävästi niittyjä. Kantaja luopuu vaatimuksesta toiseen niityyn. Sadinmaiden osalta vastaajat katsovat, että he ja heidän esi-isänsä ovat maksaneet näistä sadinmaista veroa kauan aikaa ja että kantajalla on tilallaan paljon sadinmaita ja hän voi niitä hankkia lisää, joten riidan kohteena olevat sadinmaat tulisi kuulua heille. Oikeus määrää suoritettavaksi sadinmaiden katselmuksen sen selvittämiseksi kuinka paljon osapuolilla on sadinmaita ja millaisia mahdollisuuksia niistä on synnätä lisää.⁵⁷¹

Metsäsaamelaista sukua olleen Pumpasen mukaan kiistanalaiset alueet kuuluivat hänelle. Koska hän ei kuitenkaan väittänyt, että kyseiset sadinmaat olisi synnätty hänen uudistilalleen, kysymys oli ilmeisesti siitä, että ne olivat kuuluneet hänen tai hänen edeltäjänsä veromaahan.⁵⁷² Pöytäkirjassa ei puhuta mitään veromaista tai veromaihin kuuluvista tiluksista. Oikeus ei siis enää pannut painoa sille, kenelle sadinmaat olivat aikaisemmin kuuluneet tai kuka niistä on maksanut veroa, vaan määräsi katselmuksen.

⁵⁶⁹ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 1783 fol. 474v-475.

⁵⁷⁰ Ks. vuoden 1694 Inarin käräjät, jossa nimismies Samuel Nilsson, joutui jakamaan pyytämänsä peuran lihat siitä syystä, että peura oli kaadettu Anders Perssonin veromaan alueella. I. Fellman 1912 (III), 47. Ks. myös J. Vahtola (2003, 126), joka toteaa, että mikäli saamelainen tappoi peuran omalla veromaallaan, jonka käytöstä hän maksoi veroa, kuului eläin hänelle.

⁵⁷¹ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 6 3. 1759 fol. 873890v.

⁵⁷² Vuoden 1762 Sodankylän veroluettelosta käy selville, että Erik Ersson Pumpasella oli Ahvenvaara-niminen lapinveromaa ja Erik Pumpanen maksoi veroa myös Hans Pärssonin Vaalajärvi-nimisestä maasta.

sen sen selvittämiseksi kuinka paljon osapuolilla oli sadinmaita. Lähtökohtana oli siis tarve ja kohtuus eikä siis se, kenelle kuuluvasta alueesta oli kysymys.

Lapinveromaan haltijalle kuulunut metsästysoikeuden sijaan tuli oikeus pyytää riistaa uudistilalle syynätyllä sadinmaalla. Oikeus sadinmaahan voitiin vahvistaa myös erillisessä katselmuksessa.⁵⁷³ Uudistilalle kuuluneella sadinmaiden tuli kuitenkin sijaita oman lapinkylän alueella.⁵⁷⁴ Oikeus sadinmaahan tarkoitti paitsi sitä, että oikeuden haltijalla oli oikeus asettaa alueelle satimia ja loukkuja, myös sitä, että muilla ei ollut oikeutta metsästää alueella.⁵⁷⁵ Metsästyksen osalta kysymys oli muut pois sulkevasta oikeudesta. Toisaalta se ei estänyt alueen muuta käyttöä. Vuoden 1788 käräjillä vaadittiin, että vastaajaa kielletäisiin keräämästä poronjäkälää toisen sadinmaalta sellaisena aikana syksystä, jolloin useimmat linnut saadaan. Oikeus kuitenkin katsoi, ettei se voinut kieltää vastaajaa tai muita naapureita kylässä keräämästä jäkälää alueilta, joihin heillä oli pääsy.⁵⁷⁶ Oikeus metsästää toisen sadinmaalla voitiin kieltää myös yhteisesti koko lapinkylän alueella.⁵⁷⁷

Tämän uudistilalle kuuluvan määrättyyn alueeseen kohdistuvan yksityisen metsästysoikeuden lisäksi uudistilojen perustamiskatselmuksista löytyy mainintoja kylän yhteisellä alueella suoritettavasta metsästyksestä. Esimerkiksi vuoden 1757 käräjillä Olof Mustan uudistilan katselmuskirjassa todettiin, että riista- ja lintumaat ovat kylän yhteisellä maalla.⁵⁷⁸ Joissain tapauksissa viitattiin siihen, että tilalla oli hyvät

⁵⁷³ Ks. Sodankylän, ym. käräjät 46. 3. 1765 fol. 672677. Johan Danielsson Sircka oli menettänyt sadinmaita metsäpalon vuoksi. Lisäksi hänelle oli syynäty vähän linnunansamaita. Tämän vuoksi hakija oli hakannut ansoja useille vaaroille. Hänelle annetaan lupa kyseisten maiden käyttöön. Kittilän Lappi 1.3.1794 Lappi 8.

⁵⁷⁴ Pähl Waara Luirosta haluaa kruunun uudistilalleen sadin- ja loukkumaita (flaka och giller länder). Lautamies Kairavuopio kiisti hakijan oikeuden Pärsakumbuun, koska se on hänen käytössään. Lautamiehet kuitenkin todistivat, että paikka on Sombion rajojen sisäpuolella eikä siten Kairavuopion Sodankylässä sijaitsevan tilan alaisuudessa. Sodankylän ym. käräjät 14.-16.3.1782 fol. 1109-1132v.

⁵⁷⁵ Pehr Kaukonen oli haastanut Olof Kallon ja Karl Pudaksen. Kantaja vaatii, että vastaajia kielletään tästä lähtien pyytämästä lintuja, kärppiä ja oravia kantajan sadinmaalla nimeltä Kuoskissälckä. Vastaajien kiistäessä, kantaja esittää kruununutilansa katselmuksen, jossa paikka on syynäty hänen tilalleen. Kittilän Lappi 22.-24.2.1775 fol. 10v. Käsiteltäessä Erik Mäckon uudistilan jakokatselmusta Abraham Jääskö kertoi, että Molkojärventaival-niminen sadinmaa kuului yksin hänelle. Muut alakyläläiset taas väittivät, että kyseinen sadinmaa on yhteinen. Heillä ei ollut kuitenkaan esittää katselmuskirjoja. Oikeus annettiin Mokolle. Kittilän Lappi 16.3.1789. Vuoden 1770 käräjillä oli kysymys siitä, että vastaaja oli ampunut oravia ja lintuja kantajan sadinmailla. Kittilän käräjät 6. 3. 1770 § 12. Muutamaa vuotta myöhemmin vastaaja oli pyytänyt kärppiä ja mennyt pyssyn kanssa kantajan sadinmaalle. Vastaaja suostuu korvauksiin. Kittilän Lappi 8.-9.3.1774. fol. 11v-12. Seuraavan vuoden käräjillä vaadittiin kieltoa ja uhkasakkoa, jotta vastaaja ei enää pyytäisi kantajan kolmella nimeltä mainitulla sadinmailla lintuja, kärppiä tai oravia. Kittilän käräjät 22.-24.2. 1775 fol. 11.

⁵⁷⁶ Kittilän Lappi 26.-28.2. 1788 Lappi 7.

⁵⁷⁷ Vuoden 1762 Kittilän käräjillä käräjäkunnan asukkaat anovat uhkasakon asettamista niille, jotka päästävät koiransa irti syksyisin tai talvisin tai pyytävät oravia tai lintuja toisten kyläläisten sadinmailla. Kielto ei kuitenkaan koske karhuja, peuroja, ahmoja, saukkoja, susia tai muita sellaisia eläimiä, joita kylän asukkailla on oikeus pyytää missä tahansa. Kittilän käräjät 10.3.1762 § 12. Vuonna 1765 oikeus asettaa Sodankylän, Sompion ja Keminkylän asukkaiden pyynnistä uhkasakon niille, jotka ampuvat tai pyytävät oravia, kärppiä tai lintuja toisten kyläläisten mailta (på andre Byemäns land). Sodankylän ym. käräjät 6.3.1765 fol. 676v.

⁵⁷⁸ Sompion käräjät 19.2.1757 Lappi 4.

lintumaat ja laitumet 'allmänningillä'. Vaikka näiden merkintöjen ensisijainen tavoite oli kuvata uudistilan elinkelpoisuutta, niistä käy kuitenkin selville, että uudistilallisella katsottiin olevan metsästysoikeus kylän yhteisellä alueella. Oikeuskäytännöstä löytyy päätöksiä, joiden mukaan tämä oikeus oli vain uudistiloilla. Vuoden 1781 Kittilän käräjillä kiellettiin irrallisia renkejä ja muuta väkeä sakon uhalla kalastamasta ja metsästämisestä lintuja ja eläimiä tai muuta sellaista tämän Lapin metsissä ja maalla. Syyksi ilmoitettiin veroa maksaville uudistiloille aiheutuva haitta.⁵⁷⁹ Metsästysoikeus oli siis muuttunut siten, että uudistilan haltijalla oli muut pois sulkeva metsästysoikeus uudistilalle syynättyjen sadinmaiden alueella, mutta yhteinen metsästysoikeus lapinkylään kuuluvalla muulla alueella.

Alueen tärkeimmän riistaeläimen majavan metsästysoikeus oli pitkään saame-laisten yksinoikeus. Sama koski myös peuranpyyntiä. Vuonna 1758 oikeus kuitenkin katsoi, että myös lapinkylien alueelle muuttaneilla suomalaisilla on oikeus näiden eläinten pyytämiseen.⁵⁸⁰ Muutamassa tapauksessa mainittiin myös uudistilan oikeudesta majavanpyyntiin. Vuoden 1752 käräjillä Hendirich Hansson halusi jakaa Waiskojärvi-nimisen uudistilansa poikapuolensa Johan Thomassonin kanssa. Tilalle kuuluvien kalajärvien (Ora- ja Waiskojärvi) jälkeen todettiin, että majavanpyynti on yhteinen naapureiden kanssa.⁵⁸¹ Vastaavanlaisia mainintoja löytyy myös peuranpyynnistä. Honganniemen uudistilan jakokatselmuksessa todettiin sadin- ja ansamaita koskevan luettelon jälkeen, että tilalle kuului myös "peuranpyynti yhdessä koko Kittilän kylän kanssa Kittilän rajojen sisäpuolella"⁵⁸²

3.2.1.3 Kalastusoikeus

Lapinveromaihin kuuluneiden alueiden ja uudistiloille vahvistettavan kalastusoikeuden välinen suhde tulee esille vuoden 1761 Kittilän käräjillä, joilla käsiteltiin Olof Sirkkan uudistilan katselmusta:

Kantajat Eric Salmi ja Anders Konttinen kertoivat oikeudelle, että Kukasjärvi, Pyhäjärvi ja Aakenusjärvi, jotka oli syynätty Sirkkan kalavesien joukkoon, olivat Salmen poikien Johanin ja Nilsin sekä Konttisen vanhoja kalajärviä. Kyseisten järvien omistaja (ägare) oli aiemmin ollut lappalainen Hindrik Hindriksson Joakas, joka oli kuitenkin köyhyyden vuoksi muuttanut Norjaan, minkä jälkeen Salmi ei ollut ainoastaan maksanut lappalaisen velat (gäld) vaan myös ottanut vastuulleen Joakasin veron (skatt) ja maksanut sen siitä lähtien. Konttisen isällä Mats Hindrikssonilla oli lisäksi ollut osakkuus kyseisten järvien kalastukseen Joakasin kanssa. Kantajat vaativat, että Sirkalle ei annettaisi niihin osuutta ja pysyvät asian lykkäämistä seuraaville käräjille, jonne he voisivat tuoda tuomiot, jotka he ja heidän esi-isänsä olivat kyseisiä järviä koskien saaneet. Sirkka kertoi, että hänen appi-isänsä Hindrik Hindriksson Joakas oli kalastanut kyseisillä järvilla (Konttisen isän) Mats Hindrikssonin kanssa, joten hänellä tulisi olla kalastukseen

⁵⁷⁹ Kittilän Lappi 27.2.1781. Lappi 7 § 19.

⁵⁸⁰ Sodankylän käräjät 13.3.1758 fol. 323-324. Siitä kenelle metsästysoikeus henkilötasolla kuului, ks. VI luku.

⁵⁸¹ Oikeus viittaa 30.6.1747 annettuun asetukseen koskien tilan jakamista. Sompion, Sodankylän ja Keminkylän käräjät 21.-22.1.1752 fol. 241a-244v. Vuonna 1763 suoritetun Johan Pullin uudistilan katselmuspöytäkirjassa mainitaan "majavanpyynti yhdessä Kittilän kanssa". Kittilän Lappi 26. - 28.2. 1765.

⁵⁸² Kittilän Lappi 17.3.1783. Lappi 7 § 1.

yhtäläinen oikeus.⁵⁸³ Seuraavilla käräjillä Konttinen esitti oikeuden päätökset 1683, 1702 ja 1717 ja Salmi edellisen vuoden päätöksen, joiden perusteella he vaativat järven kalastusoikeutta yksin itselleen. Lautamiehet totesivat, että Kuukasjärveä ja Pyhäjärveä on vanhastaan käytetty Agenusjärven alaisuudessa. Hakija Sirkka kertoi, että hänen vaimonsa Margareta on edesmenneen Hendrick Joakas-nimisen lappalaisen tytär. Sirkka anoi kalastusoikeutta järviin yhdessä kantajien kanssa. Salmi taas sanoi, että hänellä oli hallussaan mainitun Joakasin veromaa (skattland) ja katsoi, että kaikkien veromaahan kuuluvien kalavesien tulisi kuulua hänelle. Viitaten Konttisen oikeudelle jättämiin päätöksiin, oikeus toteaa, että näissä päätöksissä oikeus on tunnustanut lappalaiselle Hindrick Hindricksson Joakasille ja hänen perillisilleen oikeuden Aakenusjärveen eli Aakenusvuomaan, joka alaisuudessa Kukasjärvi ja Pyhäjärvi ovat olleet ja Sirkka on naimisissa kyseisen Joakasin tyttären Margarethan kanssa. Lisäksi oikeus toteaa, että Kontisella ja Salmella on riittävästi kalajärviä. Sirkalle annetaan kalastusoikeus, yhdessä toisten kanssa.⁵⁸⁴

Päätös on vuodelta 1762. Kyseessä oli siis viimeinen vuosi, jolloin kantajat vielä maksoivat lappalaisilta perittyä lapinveroa.⁵⁸⁵ Salmi väitti, että hän oli maksanut veromaasta menevän veron, eikä tätä kiistetty. Tämä ei kuitenkaan antanut hänelle yksinoikeutta alueen käyttöön. Sirkka taas katsoi, että hänen oikeutensa perustui veromaan haltijalle kuuluneeseen oikeuteen, joka oli siirtynyt hänelle hänen vaimonsa perintönä. Oikeus siis hyväksyi sen lähtökohdan, että veromaan haltijalle kuuluneet oikeudet olivat siirtyneet haltijan jälkeläiselle. Lisäksi viitattiin kohtuuteen ja tarpeeseen. Viimeksi mainitulle perusteelle löytyi tukea myös vuoden 1749 Lapinmaan reglementistä.⁵⁸⁶

Kuten edellä todettiin, monessa tapauksessa uudistilalle kuuluvien järvien lukumäärä määräytyi sen mukaan, kuinka paljon kalajärviä kunkin uudistilan katsottiin tarvitsevan. Ajanjakson alkupuolella uudistiloille tulevista kalajärvidä päätettäessä järvet yleensä luettiin nimiltä. Monissa tapauksissa saatettiin määrätä kalastuksesta myös yksityiskohtaisemmin, esimerkiksi siten, että tilalle kuuluu kevät- tai syyskalastus tai että kalastusoikeus kohdistuu vesistön määrättyyn osaan tai että joitain järviä kalastettiin vuorovuosin. Tällaiset yksityiskohtaiset kalastusta koskevat määräykset olivat tyyppillisiä myös siinä vaiheessa, kun veromaita koskevaa jakoa vielä noudatettiin. Ajanjakson loppupuolella kalastusta koskevat määräykset tulivat varsin yleisluontoisiksi. Esimerkiksi vuonna 1797 pidetyssä Kittilän Kyrön uudistilan jakokatselmuksessa luettiin ensiksi tilan kalavedet ja sen jälkeen todettiin, että myös kaikki muut kalavedet ja joet ja purot yhdessä kyläläisten kanssa.⁵⁸⁷ Kaksi vuotta myöhemmin pidetyssä Könkään kylän Paksuniemen uudistilan jakokatselmuksessa todettiin,

⁵⁸³ Kittilän käräjät 3. 3.1761 fol. 720723v.

⁵⁸⁴ Kittilän Lappi 8.-10.3.1762 fol. 3-4.

⁵⁸⁵ Ks. luku VII.

⁵⁸⁶ Vuoden 1754 käräjillä oikeus viittaa vuoden 1749 reglementtiin ja toteaa, että uudistilaa perustavalta ei voida ottaa pois oikeutta kalastaa läheisissä järvissä kotitarpeiksi. Kittilä 14.-15.3.1754. Toisessa Vuontisjärven kalastusta koskevassa kiistassa oikeus viittaa vuoden 1749 reglementin 9 §:n, jonka mukaan yhdellekään uudistilalle ei voida antaa niin paljon kalavettä, että muut uudistilat joutuvat väistymään kalastuksesta. Kittilän Lappi 18.-19.1799 § 19.

⁵⁸⁷ Kyrön tilalle kuuluvina järvinä luetaan Pallasjärvi, Keräsjärvi, Sjeppijärvi, Saifwojärvi, Wuontisjärvi, Salangijärvi ja Jerisjärvi 17.-18.3.1797 Lappi 8 § 9. Vuonna 1795 pidetyssä Hans Johansson Nousun uudistilan katselmuksessa Keminkylässä todetaan, että kalavedet ovat yhteiset kaikkien kyläläisten kanssa. Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 27.2.1796 fol. 472-576.

että kaikki Kittilän rajojen sisäpuolella olleet kalavedet olivat yhteiset.⁵⁸⁸ Käsiteltäessä Perttusen kruununtilan jakokatselmusta vuonna 1799, todettiin, että kalavesiä ovat kaikki Sombion kylän rajojen sisäpuolella olevat järvet, niihin laskevat ja niistä laskevat joet ja ojat yhdessä kyläläisten kanssa.⁵⁸⁹

Edellä siteerattu Aakenus- ym. järvien kalastusoikeutta koskenut kiista kuvaa myös lapinveromaiden katoamista. Lapinveromaihin kuuluneet vesialueet tulivat ilmeisesti sisältymään monessa tapauksessa jonkin uudistilan tiluksiin. Kuten myöhemmin tulee esille, oikeuskäytännöstä löytyy esimerkkejä, että tilanteessa, jossa lappalainen oli perustanut uudistilan veromaalleen, monet veromaahan aikaisemmin kuuluneet järvet syynättiin uudistilalle.⁵⁹⁰ Toisaalta oikeuskäytännöstä käy myös selville, että yksittäiseen lapinveromaahan kuuluneet kalajärvet saattoivat jakaantua usean lapinveromaan alueelle perustetun uudistilan kesken.⁵⁹¹

Lappalaisille kuulunut oikeus alueiden käyttöön näyttää säilyneen pisimpään nimenomaan kalastuksen yhteydessä. Tämä tulee esille paitsi oikeuskäytännössä myös eräissä aikalaiskuvauksissa. Laguksen vuonna 1772 julkaistussa Kuusamon alueen kuvaksessa kirjoitetaan, että "lappalaisilla oli täysi suoja kalavesiinsä" mutta muita elinkeinoja rajoitettiin vuosittain.⁵⁹²

3.2.1.4 Porojen laiduntamisoikeus

Edellä mainitussa Inarin käräjillä vuonna 1782 käsitelystä tapauksessa todetaan, että kylän porolaidun oli jakamaton eli yhteistä. Myös muiden Kemin Lapin lapinkylien alueella porolaidun oli yhteisessä käytössä. Tämä tulee esille useissa porovarkautta koskevissa oikeudenkäynneissä.⁵⁹³ Toisaalta oikeuskäytännöstä puhutaan myös yksityisestä porolaitumesta.

Lautamies Matts Riipi oli haastanut Michel Jesiön 1787 käräjille. Kantaja kertoo vastaajan edellisenä syksynä ottaneen kiinni kantajalle kuuluneen poron Pumpasen uudistilan porolaitumelta. Vastaaja sanoo, että hän oli useiden muiden kanssa tavannut laiturilla poron, jonka merkkiä ei tunnettu, minkä vuoksi poro oli otettu kiinni.⁵⁹⁴ Yksityisestä laidunmaasta puhutaan myös vuoden 1801 käräjillä, jonne (pororaitio) Jacob Mella ja Abraham Tepsa olivat haastaneet Nils Nilivaaran. Kantajat olivat ottaneet

⁵⁸⁸ Kittilän Lappi 18.-19.3.1799 § 6.

⁵⁸⁹ Vuonna 1800 käsitellyssä Pähl Pählson Luiron uudistilan katselmuksessa kalavesinä luetellaan Kuifwajärvi, Menetjärvi ja "kaikki muut järvet ja joet ja purot Sombion kylän rajojen sisäpuolella yhdessä kyläläisten kanssa". Sodankylän käräjät 4.-6.3.1800 fol. 509-512. Vuoden 1806 käräjillä käsiteltiin sekä Kelontekemän että Kallon tilojen jakokatselmuksia. Molemmissa tapauksissa todetaan, että tilanpuoliskot saavat kalastuksen "Kittilän käräjäkunnan kyläläisten kanssa kaikissa järvissä, joissa ja puroissa kotitarpeeksi". Kittilän käräjät 28.2.1806 § 2,4,10 ja 16.

⁵⁹⁰ Ks. luku VI.

⁵⁹¹ Lars Pehrsson Kylli oli haastanut Sigfrid Hansson Lämsän. Vastaaja oli kalastanut harjusen kutuaukana kantajan kalavedellä Tärkämäjoella. Kantaja esittää KO:n päätöksen 23. 7. 1688 ja Petter Borgin todistuksen 17. 7. 1742, jossa kerrotaan lappalainen Anders Muckolalla olevan muiden kalavesien joukossa myös kyseinen järvi. Oikeudessa todistetaan, että kantajalla ja yhdeksällä muulla uudistilallisella, joihin vastaaja ei kuulu, on nykyään käytössä kaikki lappalaisen Muckolan eläessään käyttämät kalavedet. Kuusamo 1764 Svea Hovrätt Nbtn 44, Mf. FR 681 § 42.

⁵⁹² Lagus 1772, 225-226, 230.

⁵⁹³ Ks. esim. Kittilän Lappi 27.2.-1.3.1784 § 3. Lappi 7. Näistä tapauksista ks. Joona 2006, 256.

⁵⁹⁴ Sodankylän Sompion ja Keminkylän käräjät 9.-10.3.1787 fol. 408-444 § 7.

kiinni vastaajan poroja tämän puolesta. Vastaaja sanoo kantajien ottaneen porot kiinni hänen omalla laidunmaallaan (egit betesland) eikä heille kuulu sen tähden mitään korvausta. Kantajat taas kertovat tavanneensa porot Sombion kylän yleismaalla (Sombio Bys Allmännings marck).⁵⁹⁵ Sodankylän käräjillä oli todistettu, että kittiläläisiä poroja oli ollut lähellä Siurunmaan uudistilaa Kitisen itäpuolella, Sodankylän ja Sompion kylien välillä, ja että kantaja Mella oli ne ottanut kiinni ja huolehtinut niistä.⁵⁹⁶ Paikka oli ollut kaukana vastaajan tilalta ja tämän porolaitumelta.⁵⁹⁷

Vaikka tapauksissa puhutaan yksityisistä porolaitumista, niistä ei saa kuitenkaan selkeää käsitystä, että tällä olisi tarkoitettu sitä, että vain tällaisen laidunmaan haltijalla olisi ollut oikeus laiduntaa poroja kyseisellä alueella. Niin kauan kuin poronhoitotapa säilyi sellaisena, että porot eivät olleet jatkuvassa paimenuksessa, jonkin määrätyn alueen käyttäminen yksityisenä porolaitumena ei ollut edes mahdollista.⁵⁹⁸ Toisaalta samalta ajalta löytyy päätöksiä, joista käy selville, että poronhoitotoita oli alettu suorittaa määrättyillä alueilla yhteisesti.⁵⁹⁹ Poronhoitoa alettiin harjoittaa monessa tapauksessa yhteiseen lukuun kylittäin eli vanhan lapinkylän alue jakaantui vähitellen pienempiin alueisiin, joissa porot koottiin ja eroteltiin yhteisesti. Nämä vapaaehtoi- siin sopimuksiin perustuvat yhteenliittymät edelsivät nykyisiä paliskuntia.⁶⁰⁰

Käräjillä ei ole esillä tapauksia, joissa porojen laiduntamista olisi pyritty kieltämään tai rajoittamaan uudistilan tiluksilla.⁶⁰¹ Toisin kuin muun maankäytön osalta tilusten syyntäänemisen uudistilalle ei katsottu estävän tällaisten alueiden käyttämistä myös toisille kuuluvien porojen laiduntamiseen. Lapinveromaiden katoamisella ja uudistilojen perustamisella ei siis ollut vaikutusta porojen vapaaseen laiduntamisoikeuteen.

3.2.1.5 Yhteenvetoa

Edellä olevista oikeustapauksista käy selville, että 1700-luvun loppuun tultaessa veromaat olivat menettäneet Kemin Lapissa merkityksensä sellaisina alueellisesti ra-

⁵⁹⁵ Kittilän Lappi 28.2 -1.3.1800 Lappi 9 § 41.

⁵⁹⁶ Sodankylän Lappi 12.3.1801. Lappi 5 § 83.

⁵⁹⁷ Kittilän Lappi 17-19.3.1801. Lappi 9 § 70.

⁵⁹⁸ Kuitenkin noin 1700-luvun puolivälistä lähtien myös Kemin Lappiin alkoi saapua saamelaisia poronhoitajia, jotka toivat mukanaan poronhoitotavan, jossa porot olivat jatkuvassa paimenuksessa (ks. luku II).

⁵⁹⁹ Kittilän käräjillä vuonna 1785 käsitellyssä riidassa Michel Jääskö oli haastanut Erik Alan ja Erik Ylitalon. Asiassa tulee esille, että asianosaiset sekä muut alakyläläiset olivat olleet kokoamassa poroja *yhteiseltä laidunmaalta*. Kittilän käräjät 15.3.1785 fol. 453-455. Vuoden 1801 Kittilän käräjillä viitataan siihen, että lautamies Mickel Mäkelä on osakkaana porolaitumessa, johon muun muassa Mannojoen niityt kuuluvat. Kittilän Lappi 17.-19.3.1801 Lappi 9 § 48.

⁶⁰⁰ Ks. KM 1929:8, 13; Kortessalmi 2007, 364. Ervastian (1977, 182) mukaan monet Kitkan lapalaisista asettuessaan uudisasukkaiksi ryhtyivät harjoittamaan paitsi karjan-, erityisesti poronhoitoa. Tällaisista hän mainitsee Olli Aikion Suolijärven Särkisaaresta, Pekka Pätsin Kitkan Porosaaresta, Heikki Kallungin Kallunginjärveltä, Olli Ollinpojan Patosalmelta ja Juho Sarven Kitkan Riihiniemeltä. Vieraillessaan Mustan metsäsaamelaisukuun kuluneen Pehr Korvasen luona vuonna 1824 Jacob Fellman (1906 I, 161) kertoo, että Korvasella oli parisataa poroa, joita hoidettiin lähimetsissä ja pidettiin paremmin kuin talon hevosia.

⁶⁰¹ Myös poronhoidon käytännön harjoittaminen näyttää saaneen oikeussuojaa. Johan ja Pähl Alatalo olivat haastaneet Olof Nousun vuoden 1793 käräjille. Kantajat valittivat vastaajan pitävän koiriaan irti ja ilman valvontaa yhteisellä porolaidunmaalla, minkä seurauksena kantajien ja muidenkin porot säikkyvät. Vastaajaa kielletään sakon uhalla päästämästä koiriaan yhteiselle porolaitumelle. Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 7.-9.3.1793 fol. 605.

jattuina alueina, joiden käyttöön veromaan haltijalla oli pääsäännön mukaan muut pois sulkeva oikeus. Vanhaa aluejakoa sovellettiin siinä vaiheessa enää vain Inarissa ja sielläkin se näyttää koskeneen lähinnä vain kalastusoikeutta eli oikeutta määrättyjen vesialueiden käyttöön.⁶⁰²

Veromaihin aikaisemmin kuuluneet alueet olivat tässä vaiheessa joko uudistilojen käyttöön vahvistettuja alueita tai kruunun yleismaata.⁶⁰³ Oikeus metsästyksen kuului uudistilalle, mikäli kysymys oli uudistilalle syynätystä sadinmaasta.⁶⁰⁴ Uudistiloille syynättyjen alueiden ulkopuolella metsästyksessä oli sallittua uudistilallisille ja heidän palvelusväelleen. Vuoden 1749 reglementissä ollut puolen peninkulman sääntö jäi käytännössä kuolleeksi kirjaimiksi.

Inarin eteläpuolisessa Kemissä kalastusoikeus oli muodollisesti uudistiloilla. Toisaalta pääsääntö näyttää olleen, että kenelläkään ei ollut toista parempaa oikeutta niillä alueilla, jotka sijaitsivat uudistiloille vahvistettujen alueiden ulkopuolella.⁶⁰⁵ Uudistilojen käyttöön olivat siirtyneet myös kaikki ne käyttöoikeudet, jotka uudistiloille oli vahvistettu kuten niityt, lehdesmetsät, kotitarvepuita koskevat alueet, jäkälänottoalueet. Porojen laiduntamisoikeuteen uudistilojen perustamisella ei sen sijaan näytä olleen suoraa vaikutusta.

3.2.2 Tornion Lappi ja Enontekiö

3.2.2.1 Lapinveromaat ja täysnomadismi

Hindrick Jounus oli haastanut Pehr Olofsson Suoron vuoden 1759 käräjille. Kantaja vaatii vastaajaa muuttamaan pois *Munia wuoman* maalta, koska siellä ei ollut Suorolle tilaa. Vastaaja esitti kruununvouti Hackzellin 11.2.1756 antaman luvan, jossa hänelle annettiin lupa käyttää Munia Wuoman maata ja kalavettä siihen asti, *kunnes tutkimus ja tasoitus lapinrahvaan välillä suoritetaan*. Lappalaisnimismies Hans Kausari ja Anders Pärsson Jäunus kertoivat Muniawomassa olevan tilaa vastaajalle. Oikeus totesi, että vastaajalta ei voida ottaa pois oikeutta käyttää maata ja vettä mainittuun tarkastukseen asti. Hindrik Guttormsson ja hänen poikaansa Guttorm Hindriksson Jounusta kehoitettiin asumaan yhdessä vastaajan kanssa niin kauan kuin elävät.⁶⁰⁶

Nils Hurri oli haastanut Jukkasjärven lappalaisen Jon Jonsson Labban. Kantaja syytti vastaajaa siitä, että tämä oli asunut useita vuosia kantajan veromaalla Paljasjärven ja Rickasjärven välillä, mikä paikka oli Enontekiön rajojen sisäpuolella. Vastaajan

⁶⁰² Myöhemmin myös Inarissa tapahtumien kulku oli samanlainen kuin muuallakin. Kuten edellä todettiin, Inarin kalastajasaamelaiset perustivat ensimmäiset uudistilat jo 1750-luvulla. Suurin osa uudistiloista perustettiin kuitenkin vasta 1800-luvun puolella.

⁶⁰³ Ks. luku VIII.

⁶⁰⁴ Eric Sattanen oli haastanut lautamies Olof Tepsan. Kantaja kertoo, että hänellä oli loukku (giller) kruunun allmänningilla (å Krono Allmännings marken) Vastaaja sanoo, että Miconrofva-niminen sadinmaa kuuluu hänen uudistilalleen. Koska loukku sijaitsee vastaajan uudistilan käyttöön annetulla maalla, saa vastaaja pitää saaliinsa. Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 14.-17.3.1803 fol. 585-652.

⁶⁰⁵ Kun vuoden 1750 Kuusamon käräjillä kaksi uudistilallista kiisteli erään alueen käytöstä, oikeus toteaa, että molemmilla on yhtäläinen oikeus kruunun allmänningiin niin kauan kuin paikkaa ei ole asianmukaisesti syynätty ja immission kautta toiselle annettu. Kuusamon käräjät 23.2.1750 fol. 546-559.

⁶⁰⁶ Enontekiön käräjät 19.2.1759 fol. 58.

asumisen vuoksi peurat karkottuvat kantajan veromaalta. Lisäksi vastaaja oli ampu-
nut ja pyytänyt kaikkea riistaa (willt). Kantaja vaati vastaajaa muuttamaan pois ja
maksamaan oikeudenkäyntikulut. Vastaaja sanoi saaneensa neljännesmies Lars Ma-
rakattilta ja Nils Marakattilta luvan asua jonkin aikaa heidän Luongaswoma-nimisel-
lä veromaallaan, koska siellä oli jäkälämaata. Vastaaja oli tullut sinne ja Rickasjärvelle
ja katsonut tarpeelliseksi jäädä sinne, koska Luongaswomassa oli melko vähän lunta,
minkä vuoksi porot olisivat voineet joutua siellä oleviin ansoihin. Vastaaja ei ollut
tiennyt maan kuuluvan kantajalle ja lupaa muuttaa pois sieltä. Vastaaja kuitenkin kat-
soo, että hänen ei tarvitse maksaa mitään korvauksia, koska kylänimismies Hindrik
Palocka oli antanut hänelle luvan jäädä joksikin aikaa Rickosjärvelle. Suonttavaaran
lappalaiset todistivat, että Luongaswoma ei kuulu yksistään Marakatteille, vaan oli
kylän yhteistä maata. Vastaajalla oli oma veromaa Jukkasjärven lapissa. Vastaaja mää-
rättiin sakon uhalla muuttamaan takaisin Jukkasjärvelle.⁶⁰⁷

Vuoden 1776 käräjillä saadaan päätökseen Rostojärven Sitzesuolon kalastuspaikkaa
koskeva riita. Tästä alueesta oli riideltä useita kertoja mm. 1730-luvulla ja tämän jälkeen-
kin.⁶⁰⁸ Osapuolet päätyivät sovintoon, jonka mukaan kaikki saivat kalastaa Rostojärvellä.
Vastaaja Walkiapää ja Kohmunen kutuaikana yhdessä Rotsosojfwista Wacktalackteen,
Guttorm Unga, Pehr ja Johan Nutti ja Heikka kutuaikana yhdessä Sitsesuolon saarella ja
Wasarosarella, eikä osapuolilla ollut mitään oikeutta toistensa kalapaikoille kutuaikana.
Kutuaajan jälkeen kukin sai kalastaa koko Rostojärvellä millä paikalla tahansa.

Aikaisemmassa päätöksessä puhuttiin vielä veromaasta. Nyt kuitenkin ainoas-
taan sovittiin siitä, että Rostojärvellä kalastetaan kutuaikana määrättyillä paikoilla,
mutta sen jälkeen jokainen sai kalastaa järvellä vapaasti. On mahdollista, että so-
pimus kertoo Enontekiön maankäytössä 1700-luvulla tapahtuneesta muutoksesta,
jonka seurauksena veromaat menettivät merkityksensä. Enontekiön maankäyttöä
tutkineen Arellin mukaan yksittäisiä veromaita ei mainita veroluetteloissa vuoden
1759 jälkeen, ja sana *veromaa* mainitaan käräjäpöytäkirjassa viimeisen kerran vuon-
na 1775. Hän kuvaa veromaiden katoamista seuraavasti:

Arellin mukaan niillä Lapinmaan alueilla, joilla metsäporonhoito oli vallitseva, oli edel-
lytykset kiinteämpään maa-alueen jakaantumiseen.⁶⁰⁹ Hänen mukaansa metsäsa-
melaisten muuttomatkat olivat lyhyempiä, heillä oli vähemmän poroja ja he liikkuivat
pienemmillä alueilla. Tämä tarkoitti hänen mukaansa sitä, että metsäsaamelaiset ky-
kenivät - tai että heillä oli tarvetta - pitää yllä erityistä aluejakoa. Tunturiporonhoidossa
oli sen sijaan kysymys varsinaisesta nomadismista, jossa suurten porolaumojen kans-
sa suoritettu yksisuuntaisen muuttomatkan pituus saattoi olla 300-400 kilometriä.

⁶⁰⁷ Enontekiön käräjät 15.-20.2.1760, Larsen og Rauø 1997, 214-216 § 5.

⁶⁰⁸ Guttorm Unga ja Joen Guttormsson Loddan puolesta hänen vaimonsa Margaretha Gut-
tormsdotter olivat haastaneet lautamies Tomas Nuttin vuoden 1758 käräjille. Myös Nutti
saa kalastusoikeuden. Enontekiön käräjät 18.-2.1758. Seuraavan vuoden käräjillä Tomas
Nutti, Jon Ladda ja Guttorm Unga sopivat kalastuksesta vuorovuosin. Enontekiön käräjät
20. 2. 1759 fol. 61v-62. Vuoden 1775 käräjillä Hindrik Kuhmunen oli haastanut Guttorm
Walkiapään. Kantajan isä Hindrik Kuhmunen, jonka veromaata kantaja nyt asuu, oli eläes-
sään yksin kalastanut Rostojärvessä Wachtalacti-nimisessä paikassa. Määrätään suori-
tettavaksi katselmus sen selvittämiseksi, sijaitseeko Wachtalahti Sitsesuololla. Enontekiön
käräjät 13-15.2.1775. Lappi 1 § 3.

⁶⁰⁹ Tältä osin Arell viittaa Tegengreniin (1952, 5 ss.), Berglandiin (1975, 462 ss.) ja Hultbladiin
(1968, 54 ss.).

Arell katsoo, että tämän vuoksi tuli yhä vaikeammaksi ja lopulta mahdottomaksi pitää yllä veromaiden välisiä rajoja. Hänen mukaansa moni asia viittaa siihen, että kiinteä aluejako oli yhteydessä niihin alueisiin, joissa harjoitettiin puolinomadista metsäporonhoitoa. Toisaalta tunturiporonhoidon ja löyhän aluejaon välillä on havaittavissa selvä yhteys.⁶¹⁰ Enontekiön kärjääineistosta Arell toteaa, että 1730- ja 1740-luvuilla, jolloin lappalaisten maankäyttöön liittyviä kärjätapauksia oli eniten, riidan kohteena oli useasti oikeus kalastukseen. Laiduntamista koskevia riitaisuuksia oli erityisesti yksittäisten veromaan haltijoiden välillä, erotuksena myöhempään aikaan, jolloin laiduntamista koskevat riidat olivat useimmiten kollektiivisia ja kylienvälisiä. Eräät kärjätapaukset viittaavat hänen mukaansa siihen, että suurimmat poronomistajat luopuivat ensimmäisenä käyttämästä veromaitaan.⁶¹¹

Loppuyhteenvedossa Arell toteaa, että vielä 1730- ja 1740-luvuilla täysnomadismi oli vielä yhteydessä veromaa-jakoon, mutta kysymys oli lähinnä ylimenokaudesta. Tällainen oli mahdollista vain niin kauan, kun porojen määrä ei ollut liian suuri suhteessa veromaan laidunkapasiteettiin eikä poronhoito niin aikaa vievää, ettei se sallinut laajemman kalastuksen harjoittamista. Kun poromäärät olivat kasvaneet riittävästi, maanjakoa oli mahdotonta pitää voimassa. Poromäärien kasvaessa veromaista tuli liian pieniä ja oli luonnollista, että alueita alettiin käyttää kollektiivisesti.⁶¹² Perusteluissaan hän viittaa ensisijaisesti kärjöpöytäkirjoista saataviin tietoihin, joita hän täydentää veroluetteloista ja aikalaiskuvauksista saaduilla tiedoilla. Arellin mukaan veromaiden häviäminen oli siis poronhoitoelinkeinossa tapahtuneen muutoksen seurausta. On kuitenkin otettava huomioon, että vaikka Arell puhuu koko Enontekiöstä, asiaa ei voi yleistää koskemaan koko Enontekiön aluetta. Kysymys oli ainakin aluksi vain varsinaisesta tunturialueesta. Muu alue eli Suonttavaaran lapinkylän eteläosa ja Peltojärven lapinkylän alue tulisi tässä suhteessa rinnastaa pikemminkin Kemin Lappiin, jossa veromaiden merkityksen katoamisen keskeisenä syynä oli uudisasutus.

Arell katsoo, että yksittäiset veromaat eivät olleet enää nautinnan kohteena noin vuoden 1780 tienoilla.⁶¹³ Tällaiseen käsitykseen viittäisi myös vuoden 1792 kärjillä käsitelty riita-asia:

Mårten Nutti oli haastanut Pehr Harjun. Kantaja syytti vastaajaa, että tämä oli tunkeutunut hänen laidunmaalleen (betes land) Koumavaaran Koumavuomalla. Vastaaja Harju sanoi, että hän ei ole koskaan pitänyt porojaan muilla alueilla kuin siellä, missä hän on jo kauan oleskellut ja laiduntanut porojaan. Oikeudessa todetaan, että *tässä Lapissa lapinrahvaalla ei ole mitään yksityisiä laidunalueita*. Oikeus kieltää sakon uhalla osapuolia muuttamasta niin lähelle toisiaan, että siitä aiheutuu tämän kaltaisia hankaluuksia.⁶¹⁴

⁶¹⁰ Tästä käsityksestä ja sen perusteluista, ks. Arell 1977, 252-254, 272. Tässä yhteydessä hän viittaa myös Holmbäckin tutkimuksessa (1922, 35) esitettyyn kohtaan, jossa viitataan erilaisiin olosuhteisiin Piitimen, Uumajan ja Luulajan Lapeissa. Kyseisessä kohdassa esitetty näkemys perustui siihen, että metsän ulottuminen ylemmäs tuntureille mahdollisti maiden välisen aluejaon säilymisen pitempään.

⁶¹¹ Arell 1977, 258. Tässä yhteydessä hän viittaa sekä virkamiesten kuvauksiin, että muihin tietoihin 1700-luvun puolivälistä.

⁶¹² Arell 1977, 259.

⁶¹³ Arell 1977, 239, 250-251.

⁶¹⁴ "Och som uti denne Lappmarck LappAllmogen icke äger några för hvar och en enskildt tillslagne betes trackter; Altså Kunde någon widare Tings Rättens åtgärd icke äga rum, än at Parterne tillsades, at wid 1. Rsd^{rs} wite icke så nära flytta in på hwarannan med deras Rehnjor dar, at blandning deraf och annan olägenhet förordsakas". Enontekiön Lappi 16.-20.2. 1792 § 25.

Veromaiden häviäminen täysnomadismiin siirtymisen seurauksensa saa tukea myös muista lähteistä. Vuoden 1749 Jukkasjärven käräjillä oli esillä maaherranviraston kirje, jossa pyydettiin selvittämään, minkä vuoksi osa seurakunnan asukkaista muuttaa talvisin pois seurakunnasta. Kirjeen käsittelyn yhteydessä kerrottiin, että kenellekään tässä Lapissa, samoin kuin eteläisissä Lapeissäkaan, ei ole jaettu haltuun mitään veromaata, vaan kaikki oli yhteistä ja paikkaa vaihdettiin karjan laitumen tarpeiden mukaan, niin kuin vanhastaan on tapahtunut.⁶¹⁵ Kolme vuotta myöhemmin todettiin, ettei kenellekään (Norjaan muuttavalla) ole sellaista maata, jolla voisi oleskella koko vuoden ja että heidän veromaansa olivat kylän allmänningiä.⁶¹⁶ Tämä tieto viittaisi siis siihen, että yksityiset veromaat olisivat Jukkasjärvellä menettäneet merkityksensä jo ennen 1700-luvun puoliväliä.

Myös eräät aikalaiskuvakset viittaavat siihen, että poroja ei laidunnettu enää yksittäisten veromaiden rajojen puitteissa, vaan kylän yhteisellä laidunmaalla. Turdfjällin mukaan Jukkasjärven lappalaisilla oli ollut vanhastaan ainakin joiltain osin määrätty veromaansa, mutta myöhemmin maata käytettiin yhteisesti siten, että kunkin kylän lappalaiset muuttivat mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan ylöspäin ja alaspäin, pysyen kuitenkin yleensä sen kylän alueella, johon he kuuluivat. Aina ei kuitenkaan oltu kovin tarkkoja siitä, mentiinkö toisen kylän alueelle.⁶¹⁷ Myös Grape kirjoitti vuonna 1803, että (Enontekiöllä) jokaisella kylällä oli oma alueensa ja jokaisella lappalaisella erityinen veromaansa, joita ei kuitenkaan merkitty rajamerkeillä. Nykyään useimmat eivät enää anna merkitystä vanhalle nautinnalle, vaan muuttavat oman mielensä mukaan kylästä toiseen mistä aiheutuu heidän välillään monenlaisia riitoja.⁶¹⁸

3.2.2.2 Lapinveromaat ja uudisasutus

Enontekiön käräjillä käsiteltiin 1750-1760-luvuilla useita kertoja kruunun nimismies Johan Maunun ja Per Vasaran välistä alueiden käyttöä koskevaa kiistaa. Kiistan kohteena ollut alue sijaitsi Suonttavaan lapinkylän pohjoisosissa lähellä Rounalan rajaa. Tässä kiistassa Vasarat viittasivat vaatimustensa perusteina useita kertoja siihen, että

⁶¹⁵ " ...at ingen i denne som de södre Lappmarkerne något afdelt skatteland innehafwa, utan alt samfält, til omväxling ifrån den ena till den andra Orten alt efter som nödwändigheten af theras Boskaps bete ärfordra kan, och at så af ålder skiedt". Jukkasjärven käräjät 1749. Larsen og Rauø 1996, 190.

⁶¹⁶ Jukkasjärven käräjät 1752. Larsen og Rauø 1997, 23.

⁶¹⁷ . Turdfjällin mukaan pitäjä on aikaisemmin ollut veroluetteloissa jaettuna kahteen kylään eli Siggevaaraan ja Tingevaaraan mutta nykyään neljään kylään eli Saarivuomaan, Talmaan, Rautusvuomaan ja Kaalasvuomaan. Ensimmäinen alue sijaitsee Lainio- ja Vittankijokien välissä, toinen Vittanki- ja Torniojokien välissä, kolmas Tornio- ja Rautusjokien välissä ja viimeinen Rautus- ja Calixjokien välillä. Turdfjällin kuvaus sisältyy Hülphersin julkaisemattomaan kokoelmaan, ks. Wiklund och Qvigstad II 1909, 264. Tässä vaiheessa eli 1770-luvulla Jukkasjärven vanhojen lapinkyläiden alue oli siis jo jakaantunut pohjois-eteläsuuntaisiin jutaamareitteihin.

⁶¹⁸ Grape 1803 (1969), 275. Ks. myös Jacob Fellman 1906 (III), 514), jonka mukaan jokaisella lapinkylällä on oma alueensa ja jokaisella verolappalaisella oma erityinen veromaansa. Mitään rajamerkkejä ei ole kuitenkaan asetettu ja useimmat eivät joko halua tai kykene noudattamaan (rajoja) johtuen porojen tavasta vaeltaa vapaasti ympäriinsä. Hän toteaa, että porojen mukana lappalaiset ovat ensin yhdellä alueella ja sitten toisella ja muuttavat kesäksi Norjaan.

kysymys oli heidän suvulleen kuuluneen veromaan alueesta. Seuraavassa käydään tämän oikeudenkäynnin tapahtumakulku pääpiirteittäin lävitse:

Johan Maunu oli haastanut Per Vasaran vuoden 1758 käräjille ja kertoo vastaajan niittäneen ja antaneen eläintensä talloa ruohoa useilla kantajan niityillä,⁶¹⁹ jotka ovat yli 100 vuotta kuuluneet nimismiehen uudistilalle. Vastaaja sanoo alkaneensa edellisenä kesänä raivata omaa Kelottijärvi-nimistä uudistilaa. Hän sanoo, että häntä ei voida panna asiasta vastuuseen, koska niityt sijaitsevat hänen esi-isiansä ikivanhalla veromaalla. Oikeudessa todistetaan, että kantaja tai hänen isänsä ovat ainakin joskus niittäneet kyseisiä niittyjä. Oikeus määrää pidettäväksi tiluskatselmuksen sen selvittämiseksi, ovatko kyseiset niityt välttämättömiä vastaajan tilalle vai voidaanko ne antaa kantajalle.⁶²⁰

Kaksi vuotta myöhemmin pidetyillä käräjillä Maunu kertoo, että Vasara oli yksin niittänyt Kutusaaren niityn, joka on vanhastaan kuulunut kantajan uudistilalle. Vastaaja sanoo, että vaikka kantajan isä niitti Kutusaaren niittyä pitkäkhön aikaa, se tapahtui vastaajan esi-isien luvalla. Hän katsoo, että koska kyseinen niitty sijaitsee vanhalla veromaalla, se kuuluu hänelle eikä kantajalle. Oikeudessa todetaan, että veromaa, jonka vastaaja ja hänen kanssaperillisensä tahtovat saada yksin omistukseensa (allena tilägna), on noin 3-3½ peninkulmaa pitkä ja kaksi peninkulmaa leveä.⁶²¹ Todistajana kuullaan Hindrik Nivaa, joka kertoo kantajan ja hänen isänsä niittäneen Kutusaarta uudistilallaan varmuudella 14 vuotta ja että vastaajien veromaalla on ainakin joitain mahdollisuuksia niittyjen raivaamiseen. Oikeus kieltää vastaajaa sakon uhalla enää niittämästä Kutusaaren niittyä. Korvauksiin vastaaja ei joudu, koska hän oli niittänyt Kutusaarella ajatellen sen kuuluvan hänen veromaalleen. Oikeus määrää osapuolia sakon uhalla niittämään niittyjä puoliksi niin kauan kuin katselmus on pidetty ja oikeus antanut siitä lausuntonsa.⁶²²

Vasaroiden uudistilan myöhemmistä vaiheista käy selville, että vastaaja oli luopunut vaatimasta erästä niittyä itselleen.⁶²³ Seuraavana vuonna oikeudelle kerrottiin, että vastaaja oli vastoin mainittuja päätöksiä edellisenä kesänä niittänyt riidanalaiset niityt yhtä

⁶¹⁹ Kyseiset niityt olivat Fatzipelko, Kentanpä, Pickosari, Kartiranta ja Sarenpä.

⁶²⁰ Enontekiön käräjät 16.-2.1758. Lappi 1.

⁶²¹ Oikeudessa todetaan, että vastaajan kanssaperilliset ovat lautamies Nils Wasara, Nils Pallopä ja Lars Wasara ja että vastaajalla on 4 lehmää, lautamies Wasaralla ja Palopäällä molemmilla yksi lehmä, mutta Lars Nilsson Wasaralla ei yhtään. Kyseistä vanhaa veromaata kutsutaan vastaajan mukaan Kellotowuomaksi, Wuotiswuomaksi, Wokanen - tai Wokasjärveksi ja Kutsurimaaksi.

⁶²² Enontekiön käräjät 15.-20.2.1760. Larsen og Rauø 1997, 223-225.

⁶²³ Vuoden 1767 käräjillä käsiteltiin Pehr Jonsson Wasaran Kelottijärven uudistilan katselmusta. Nils Wasara kertoi, että uudistilalle syynätyt niityt ja kalavedet sijaitsevat hänen ja hakijan esi-isien vanhalla veromaalla ja jos hänen poronsa kuolisivat, olisi hänen saatava Pehr Jonssonin uudistilalta niittyjä yhden lehmän elättämiseksi. Tähän hakija ei suostu. Enontekiön käräjät 13.-17.2.1767 § 8. Parikymmentä vuotta myöhemmin Olof ja Nils Wasaran uudistilan perustamiskatselmuksessa luetellaan uudistilan rakennukset ja kuvataan laitumia, metsästysmahdollisuuksia ja kalastusta. Vikkurinniemen uudistilan asukkaat kiistivät hakijoiden oikeuden Nillivopiolouto-nimiseen niittyyn, joka kuului protestojien mukaan heidän uudistilalleen. Oikeudelle esitettiin vuodelta 1762 oleva pöytäkirja, jossa oikeus kehottaa hakijoiden isää Pur Wasaraa haastamaan Vikkurinniemen tilan asukkaat koskien kyseistä niittyä. Haastetta ei kuitenkaan koskaan tehty. Niitty on noin yhden peninkulman päässä Vikkurinniemen ja noin 1/4 peninkulman päässä Wasaran uudistilalta, jonka hakijoiden isän todetaan perustaneen 30 vuotta sitten. Hakijat kertovat, että Vikkurinniemen uudistilalla on enemmän niittyjä kuin sen asukkaat pystyvät niittämään. Viitaten vuoden 1762 pöytäkirjaan, oikeus katsoo, että niittyä on pitkän aikaa käytetty Wickurinniemen tilalta, joten sitä ei voida antaa Wasaroille. Enontekiön lappi 14.-19.2.1789. Lappi 1 § 3.

lukuun ottamatta. Maunu vaati, että vastaajaa kiellettäisiin tekemästä näin vastaisuudessa ja lisäksi luovuttamaan puolet niittämistään heinistä. Nimismies Magnus sanoi, että hän voi luovuttaa vastaajan uudistilalle osuutensa Fatsipelckasta, Pickosaresta, Kartirandasta ja Sarenpäästä, mutta Kentänpään niityn hän halusi itselleen ja veljelleen Vikkurinniemen uudistilalle. Lisäksi kantajat valittivat vastaajan niittäneen Niliwuopioluodon niityltä, joka oli vanhastaan kuulunut Wikkurinniemen uudistilalle. Vastaaja sanoi niittäneensä kolmea niittyä, koska hänen Kelottijärven uudistila ei tullut toimeen ilman niitä ja toisti sen, että niityt sijaitsivat hänen esi-isiensä vanhalla veromaalla. Vastaaja sanoi, että kantajien tila voi tulla toimeen ilman kyseisiä niittyjä, jotka sijaitsivat peninkulman päässä Vikkurinniemen tilalta. Kantaja Magnus esitti elokuussa mainituilla uudistiloilla pidetyt syynit ja luopui Niliwuopiota lukuun ottamatta muista niityistä. Nilivuopion osalta riita lykättiin seuraaville käräjille. Muiden niittyjen siirtyminen vastaajan uudistilalle lähti maaherran vahvistettavaksi.⁶²⁴

Peltojärven lapinkylän alueelle Leppäjärvelle uudistilan perustanut Olof Kihlanki valitti vuoden 1765 käräjillä, että hänen uudistilallaan oli aivan liian heikot kalavedet ja anoi, että hänelle synnättäisiin muita kalavesiä. Kyseiselle uudistilalle oli synnätty Suorgimajärvi, Haukijärvi ja Kaasmasjärvi. Oikeudessa luettiin vuodelta 1760 oleva pöytäkirja lappalaisen Erik Eiran veromaalla pidetystä katselmuksesta. Eiran veromaan ilmoitettiin olleen puolitoista peninkulmaa pitkä ja yksi peninkulmaa leveä ja pöytäkirjassa lueteltiin Eiran yksin käyttämät kalavedet. Eräs näistä oli hyväksi kalajärveksi mainittu Näkkäläjärvi. Lautamiehet kertoivat, että Näkkäläjärvi sijaitti vain puolentoista peninkulman päässä Leppäjärven uudistilalta. Koska hakijalla oli heikot kalavedet ja Eiralla taas enemmän vesiä kuin hän kotitarpeiksi tarvitsi, annettiin hakijalle todistus, että hän voi osallistua Näkkäläjärven kalastukseen.⁶²⁵

Seuraavan vuoden käräjillä käsiteltiin edesmenneen (lappalaisen) Anders Jacobsen Ujan hallitseman maan ja kalavesien katselmus: Siika- ja haukikalastus valakunnanrajalla olevalta Urtivaaran tunturiylängöltä etelään ja ½ peninkulmaa luoteeseen Ujjajärvelle. Oikeudessa todettiin, että Ujalla ei ollut lapsia eikä perillisiä. Kruunun nimismies Maunu pyysi saada uudistilansa alaisuuteen kyseiset kalajärvet, joita ei kukaan käyttänyt ja hallinnut. Hänen uudistilallaan todettiin olleen aika heikot edut, minkä myös lapinrahvas todisti. Koska rajanaapureilla tai lähimmillä asukkailla ei ollut huomauttamista, järvet annettiin nimismiehelle.⁶²⁶

⁶²⁴ Enontekiön käräjät 20.-23.2.1761 § 7. Lappi 1. Ks. myös seuraavan vuoden käräjät, joilla Pehr Jonsson Wasara esitti käräjien edellisenä vuonna antaman päätöksen ja anoi saada käyttää omalta tilaltaan Niliwuopiolaita-niittyä, koska se kuului hänen esi-isiensä veromaahan ja on Wasaralle täysin korvaamaton. Hakijat (Maunut) kiistivät Wasaran vaatimuksen sanoen niityn olevan heidän uudistilansa vanha niitty ja sanoivat Wasaran jo edellisillä käräjillä luopuneen kyseisestä niitystä. Asia lykättiin seuraaville käräjille. Wasaraa kiellettiin sakon uhalla niittämästä niittyä ennen lopullista päätöstä. Enontekiön talvikäräjät 11.2.1762. Larsen og Rauø 1997, 46.

⁶²⁵ Enontekiö 1765 Lappi 1. Eiran veromaata ei mainita enää vuoden 1793 käräjillä, jossa käsiteltiin Näkkäläjärven suvun kantaisän Klaes Kaukosen pojan Hindrikin uudistilahakemusta. Kalastus Turkotajassa, kahdessa Raskaltiossa, Seurisjärvässä, Palojärvässä ja Kamasjärvässä. Hetan kyläläiset sanoivat, että mainitut kalajärvet ovat kylän yhteisiä ja he varaavat myös itselleen oikeuden kalastaa kyseisissä järvissä. Enontekiön Lappi 14. - 18.2.1793 Lappi 2.

⁶²⁶ Enontekiön talvikäräjät 13.-17.2.1766. Larsen og Rauø 1997, 197-198.

Samoilla vuoden 1765 käräjillä käsiteltiin myös nykyään Ruotsin puolelle sijaitsevan Idivuoman uudistilan jakokatselmusta. Osan jaettavan tilan käytössä olleista järvistä ilmoitettiin kuuluneen Pehr Iware-nimiselle lappalaiselle, joka köyhyytensä vuoksi oli muuttanut Norjaan. Järvet olivat sittemmin joutuneet Idivuoman uudistilalle ja myös nämä järvet jaettiin. Kylännimismies Hindrik Pallocka, Jon Magga ja Anders Keisare kertoivat useiden niittyjen sijainneen Pallockan veromaalla, joidenkin niittyjen sijainneen taas Maggan ja Nils Hurun veromaalla sekä erään niityn Keisaren veromaalla. He kertoivat, että mikäli he menettävät poronsa, he aikoivat perustaa tulevaisuudessa uudistilat.⁶²⁷ Protestoijat katsoivat, että heillä oli verolappalaisina kyseisiin alueisiin muita parempi oikeus. Uudistilalliset (Riskat) sanoivat, että kaikki kyseiset niityt olivat olleet heidän asumansa uudistilan käytössä siitä asti, kun se noin sata vuotta aiemmin perustettiin. Protestoijia kehoitettiin haastamaan uudistilalliset oikeuteen.⁶²⁸

Edellä mainituista päätöksistä voidaan seuraavaa. Vasaran mukaan hänellä oli parempi oikeus sellaisiin niittyihin, jotka sijaitsevat hänen suvulleen kuuluneella veromaalla.⁶²⁹ Oikeuden päätöksessä ei oteta kantaa tähän asiaan. Oikeus perustelee päätöstä lähinnä vain sillä, miten tarpeelliseksi yksittäisten niittyjen katsottiin eri uudistiloille olevan. Ilmeisesti merkitystä oli myös sillä, kuinka kaukana ne sijaitsevat.

Uudistilan elinkelpoisuus ratkaisi myös oikeuden käyttää Eiran lapinveromaalla sijaitsevaa Näkkäljärveä. Leppäjärven uudistilalla katsottiin olleen vähän kalajärviä, mutta Eiralla taas enemmän kuin hän kotitarpeekseen tarvitsi. Uudistilan oikeus määräytyi tarpeen mukaan. Lapinveromaan haltija joutui hyväksymään sen, että myös uudistilallisella oli oikeus käyttää veromaahan kuuluneita alueita, mikäli tuomioistuimien katsoi sen tarpeelliseksi. Lopputulokseen ei näytä vaikuttaneen myöskään se, että Eira oli lappalainen, jonka toimeentulo tuli ilmeisesti lähinnä vain lappalaislinkeinosta, kun taas uudistilalliselle kalastus oli vain yksi toimeentulon lähde.

Aineistoon sisältyy myös yksi aivan Ruotsin vallan loppuun sisältynyt oikeustapaus, jossa lappalaiset Johan Kitt ja Johan Pehrsson Eira Peltovuomasta olivat haastaneet uudistilallisen Olof Perssonin Vuontisjärveltä. Kantajat syyttivät vastaajan käyttäneen *heidän omistamaansa* kalavettä, mutta luopuvat kanteesta, koska heillä ei ollut tarvittavia todisteita.⁶³⁰ Tästä kesken jääneestä oikeudenkäynnistä käy kuitenkin selville se, että nämä lappalaiset katsoivat vielä tässä vaiheessa, että heillä oli sellaista kalavettä, jossa uudistilallisella ei olisi ollut oikeutta kalastaa. Ilmeisesti he kuitenkin katsoivat, että heillä ei ollut mahdollisuutta menestyä, koska asia jätettiin kesken.

⁶²⁷ Ajankohta huomioon ottaen lappalaisten toteamus viittaisi tuolloin varsinkin Jukkasjärvellä raivonneeseen pororuttoon, minkä seurauksena monet porolappalaiset olivat menettäneet koko poro-omaisuutensa. Ks. A. Hellantin kirje 7.3.1766 maaherralle koskien porotautia. I. Fellman 1910, 262.

⁶²⁸ Enontekiön käräjät 15.-19.2.1765. Larsen og Rauø 1997, 138.

⁶²⁹ Vanhojen käsitysten säilymisestä kertoo mahdollisesti myös vuodelta 1783 oleva oikeustapaus, jossa uudistilallinen Nils Johansson Peltovuomasta oli haastanut uudistilansa entinen asukkaaksi Magnus Johanssonin. Kantaja oli saanut tilaansa (n:o 2) kruununvouti Helandin immission, mutta vastaaja ei ollut antanut kantajan ottaa tilaa haltuunsa. Vastaajan vaimon Margaretha Pehrssonin avustaja katsoo, että Magnuksella ei ole ollut lupaa luovuttaa tilaa, koska se on vanhoista ajoista lähtien kuulunut vaimon esi-isille. Kantaja esittää vastaajan immission (1780) ja omansa (1782). Oikeus totesi asian kuuluvan maaherralle. Enontekiön käräjät 17.-21.2.1783 § 15. Lappi 1.

⁶³⁰ Enontekiön käräjät 15.-18.2.1809 fol. 26-27.

Vaikka veromaan haltijalla ei ollut enää oikeutta pitää veromaahan kuuluneita alueita pelkästään itsellään, veromaan haltijan jälkeläinen saattoi silti säilyttää käyttöoikeuden tällaisiin alueisiin. Saamelaista sukua ollut Lars Marainen oli haastanut Måns Muotkajärven vuoden 1770 käräjille. Kantaja kertoi vastaajan kalastaneen edellisenä kesänä kantajan järvessä Nolangilla. Vastaaja sanoi väkensä kalastaneen Nolangilla nimismies Tornbergin luvalla. Tornberg kuitenkin kiisti antaneensa lupaa. Oikeudelle kerrottiin, että Marainen oli köyhä eikä hänellä ollut henkensä pitimiksi muuta kuin kalastus. Lisäksi Nolangin kalastus kuului vanhojen miesten mukaan yksin kantajalle ja tämän esi-isille. Vastaaja tuomittiin korvauksiin.⁶³¹

Vaikka oikeus vahvistikin kalastusoikeuden Maraiselle, päätöksessä ei viitata mihinkään konkreettiseen oikeusperusteeseen, vaan lähinnä kohtuuteen eli kantajan köyhyteen sekä siihen, että järvi oli aikaisemmin kuulunut hänen suvulleen. Päätöksessä ei puhuta mitään veromaasta, vaikka ilmeistä on, että järvi sijaitsi hakijan suvulle aikaisemmin kuuluneen veromaan alueella.⁶³²

Enontekiölle asettuneet suomalaiset ulottivat pyyntiretkensä myös kaukaiselle tunturialueelle. Suomalaisten uudistilallisten ja saamelaisten oikeus kalastukseen tulee esille erään tällaisen tilanteen yhteydessä. Vuoden 1789 käräjillä oli esillä asia, jossa lähetti Märten Rasmusson Rasti oli haastanut uudistilallisen Pehr Nilsson Nivan. Kantaja kertoi vastaajan tunkeutuneen hänen kalavesilleen Wajata- ja Mukajärvelle. Vastaaja sanoi kalastaneensa kirkkoherra Engelmanckin luvalla ja kertoi, että hän ei halua enää vastaisuudessa aiheuttaa haittaa kantajalle. Kantaja osoitti taloustirehtööri Anders Hellantin 17.2.1775 antamalla immissiolla, että hän oli oikeutettu kalastamaan kyseisissä järvissä ja että Lapin uudisasukkaat eivät saa vastoin reglementtiä kalastaa tai metsästää niin kaukana kodeistaan. Vastaajaa kiellettiin sakon uhalla häiritsemästä kantajan kalastusta.⁶³³

Muutamaa vuotta myöhemmin sama Märten Rasmusson, joka nyt mainittiin lappalaiseksi, oli haastanut Johan Raattaman, huonemies Pehr Nivan ja renki Frans Sirviön. Kantaja esitti oikeudessa edellä mainitun Hellantin vuonna 1775 allekirjoittaman todistuksen. Kantaja kertoi, että vastaajat olivat kalastaneet useita vuosia sekä Wajatas- että Muckajärvessä. Raattama kiisti kalastaneensa mainituissa järvissä, mutta piti mahdollisena, että hänen poikansa oli kalastanut kyseisissä järvissä. Niva ja Sirviö kertoivat kalastaneensa mainituissa järvissä uudistilallisen Johan Mämmin luvalla. Kun asian käsittelyä jatkettiin seuraavana vuonna, Nivaa ja Sirviötä kutsuttiin irtolaisiksi ja todettiin, että kantajalla oli viranomaisten todistukset vuosilta 1775 ja 1777. Näissä todistuksissa todettiin, että uudistilallisilla ei ollut oikeutta kalastaa

⁶³¹ Enontekiön käräjät 12.-14.2.1770. Larsen og Rauø 1997, 62.

⁶³² Myöhemmin kyseinen järvi päättyi ilmeisesti Lars Maraisen pojan perustamalle uudistilalle. Vuoden 1797 käräjillä käsiteltiin Lars Larsson Marakattin uudistilahakemus. Kartanonttonni ja kenttä/pelto sijaitsevat kruunun allmanningillä. Marakatt on jo rakentanut paikalle pirtin ja navetan. Käsiteltiin peltomaa, niityt, kalavedet kotitarpeiksi Soja-, Longas-, Nolangi-, Masangi- ja Kaulackijärvessä, laidun, puun saanti, metsästysmahdollisuudet, myllyn paikka. Enontekiön Lappi 20.-23.2.1797. § 16. Lappi 2.

⁶³³ "... Nybyggare i Lappmarckerne emot Reglementet icke är tillåtit at med fiske och djur fänge färdas långt ifrån deras hemwisten; Altså blef Nifva wid 1. Rsd. wite förbuden, at hädanefter Rasti med fiskande uti desse trask förfördela; Hwilket förständigades." Enontekiön käräjät 14.-19.2.1789 § 13. Lappi 1.

kyseisissä järvissä, jotka annetaan verolappalaisten yksinomaisiksi kalavesiksi siihen asti, kunnes pitäjän järvet jaetaan. Oikeus katsoi, että uudistilallisilla, ja vielä vähemmän irtolaisilla, ei ollut oikeutta kalastaa useiden peninkulmien päässä uudistiloilta ja siten aiheuttaa haittaa lappalaisten kalastukselle. Oikeus kielsi sakon uhalla vastaajia kalastamasta mainituilla järvillä, joilla kantaja tai muut lappalaiset kalastivat.⁶³⁴

Tapauksesta käy selville, että vaikka lappalaisilla katsottiin olevan yksinomainen oikeus mainittuihin järviin, tämän ei kuitenkaan katsottu perustuneen mihinkään yksityisoikeudelliseen oikeuteen vaan taloustirehtööri Anders Hellantin antamaan kirjalliseen lupaan. Vaikka oikeudenkäynnissä oli aikaisemmin vedottu siihen, että alueet olivat kuuluneet hakijan suvulle,⁶³⁵ oikeuden katsottiin kuitenkin nyt perustuvan ensisijaisesti viranomaisilta saatuun lupaan. Jälkimmäisessä tapauksessa kantaja viittasi myös vuoden 1749 Lapin reglementtiin, jossa uudistilallisen oikeus metsästykseseen oli rajattu puolen peninkulman etäisyyteen. Tähän säännökseen vedottiin kuitenkin oikeuskäytännössä hyvin harvoin. Tässä tapauksessa kysymys oli myös siitä, että kalavedet sijaitsivat yli kymmenen peninkulman päässä uudisasukkaitten tiloista, mihin oikeudenkäynnissä myös viitataan. Käytännössä tilanne oli ilmeisesti se, että uudistilalliset käyttivät kaikkia niitä alueita, joita heidän oli tarkoituksenmukaista hyödyntää. Tämän käytön ulkopuolelle jäivät ainoastaan sellaiset alueet, jotka oli varattu pelkästään jonkin yksittäisen uudistilan käyttöön⁶³⁶ tai joiden käyttö oli viranomaisten tai oikeuden päätöksillä varattu määrätyille lappalaisille. Tällaisia päätöksiä tulee kuitenkin oikeuskäytännöstä esille vain muutama.

Veromaan hallintaan perustuva oikeus ei tule enää esille näissä oikeudenkäynneissä, mutta joissain tapauksissa voitiin vedota siihen, että kalastusoikeus perustui lappalaiselta saatuun lupaan. Tällaisesta tapauksesta oli kysymys vuoden 1780 käräjillä, jonne Nils Riska ja Johan Niva olivat haastaneet Olof Persson Kuttasen. Kantajat syyttivät vastaajan tunkeutuneen heidän kalavedelleen Riskajärvelle, jota kantajat pitivät hallussaan Nils Larsson Hurrin kanssa tehdyn sopimuksen perusteella. Vastaja taas sanoi, että hän oli tehnyt järven kalastuksesta sopimuksen Anders Marosen kanssa. Kantajat kuitenkin sanoivat, että Marosella ei ollut lupaa antaa vastaajalle kalastusoikeutta Riskajärveen ja Maronen kiisti antaneensa luvan. Vastaja tuomittiin korvaamaan kalastukselle aiheutunut haitta.⁶³⁷

⁶³⁴ Enontekiö 19.2.1803 § 10. Enontekiön Lappi 18.-23.2.1804 § 31. Lappi 2.

⁶³⁵ Varakruununvouti Hackzell todisti samassa asiakirjassa (21.2.1777), että kruununnimismies Tornberg ja lähetti Lars Nilsson Markat, todistivat, että Märten Rasmusonin, Rounan kylän lähetin sekä hänen puoliveljensä Per Nilsson Rastin vanhemmat muinoin kalastivat yksin Muckajärvellä, joten heille annettiin kalastusoikeus samaan järveen siihen asti, kunnes kalavesien jako tulevaisuudessa suoritetaan. Enontekiön käräjät 1803 § 16.

⁶³⁶ Kuitenkin, samalla tavalla kuin Kemin Lapissa, uudistilan haltija saattoi joutua jakamaan kalastuksen muiden kanssa. Perusteena viitattiin vuoden 1749 reglementin 9 §:n. Ks. Enontekiön Lappi 19. - 22.2.1799. Lappi 2.

⁶³⁷ Enontekiön käräjät 14.-16.2.1780. Larsen og Rauø 1999, 70-71. Anders Andersson mainitaan myöhemmin myös erään toisen kiistan yhteydessä. Lautamies Johan Raattama Kuttasesta oli haastanut lappalaisen Anders Marakattin. Kantaja valittaa, että vastaaja ei ollut ainoastaan itse, vaan antanut myös muiden kalastaa Routusjärvessä, jossa kantaja on vanhastaan (af fordno) kalastanut. Näin kantajan oikeuksia oli loukattu. Kruununvouti Westberg otti tehtäväkseen tasata kalastuksen osapuolten kesken. Enontekiön Lappi 14.-18.2.1793 § 13. Lappi 2.

Myös eräissä muissa päätöksissä kalastusoikeutta perustellaan sillä, että se on saatu saamelaista sukua olevalta henkilöltä. Näissä päätöksissä ei kuitenkaan tarkemmin yksilöidä, mihin luvan myöntäneen henkilön oma oikeus perustui. Kysymys saattoi olla edellä mainituista viranomaisen tai oikeuden päätöksistä, mutta toisaalta ei voida sulkea pois sitäkään mahdollisuutta, että lappalaisen oikeuden taustalla olisi ollut alueella aikaisemmin ollut veromaa. Tältä osin voidaan viitata esimerkiksi edellä mainittuun tapaukseen, jossa kantajat kertoivat oikeudelle, että heidän oikeutensa perustui Nils Larsson Hurrin kanssa tehtyyn sopimukseen. Kaksikymmentä vuotta aikaisemmin esillä olleesta tapauksesta käy selville, että Nils Larsson Hurrilla oli veromaa, joka sijaisi Enontekiön rajojen sisällä Paljasjärven ja Rickasjärven välillä.⁶³⁸ Viisi vuotta myöhemmin puhuttiin Nils Larsson Hurrin (Huru) veromaasta mutta myös siitä, että henkilöt, joihin Hurri kuului, saivat toimeentulonsa poronhoidosta.⁶³⁹ On siis mahdollista, että Hurri, joka oli porosaamelainen ja oleskeli kesän Jäämeren rannikolla, oli antanut veromaahansa kuuluneen järven käyttöoikeuden uudistilallisille. Koska asiassa ei tullut kuitenkaan esille mihin Hurrin oikeus perustui, siitä ei voida siis sanoa mitään varmaa.

Käräjillä käsitellyistä asioista suurin osa liittyy kalastukseen. Uudisasutukseen liittyen metsästysoikeus ei tule juurikaan esille. Vaikka edellä mainitussa Vasaroiden uudistilaa koskevassa katselmuspöytäkirjassa todettiin, että tilalla oli ”melko hyvät metsästysmahdollisuudet”, tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että uudistilalla tai Vasaroilla olisi katsottu säilyneen jokin erityinen metsästysoikeus vanhan veromaan alueella.⁶⁴⁰ Kysymys oli uudistilan kannattavuuden arvioimisesta.

Edellä mainitut päätökset valaisevat veromaiden merkityksen häviämistä nykyisen Enontekiön alueella 1700-luvun jälkipuoliskolla. Osa veromaiden alueella sijainneista järvistä ja niityistä siirtyi alueelle perustettujen uudistilojen käyttöön, mutta suurin osa jäi ulkopuolelle. Ilmeistä kuitenkin on, että myös tällaisten alueiden yksityisnautinta loppui viimeistään 1790-luvulle tultaessa. Edellä on viitattu vuonna 1792 annettuun päätökseen, jossa oikeus toteaa, että Enontekiöllä ei ole yksityisiä porolaidunmaita. Enontekiön kirkkoherra Erik Grape kirjoitti vuonna 1803, että aina vuoteen 1799 asti seudulla oli voimassa sekä uudistilallisia että lappalaisia koskeva ylimuistoinen nautinta kalavesien osalta, mutta myöhemmin jokainen sai kalastaa missä halusi.⁶⁴¹

Vuoden 1749 reglementistä voidaan todeta, että siinä säännellään uudistilojen perustamista, mutta siitä tai sen antamista seuranneesta oikeuskäytännöstä ei saa tukea sellaiselle tulkinnalle, että sillä olisi tavoiteltu lapinkylien alueisin tai la-

⁶³⁸ Enontekiön käräjät 15.-20.2.1760, Larsen og Rauø 1997, 214-216.

⁶³⁹ Enontekiön käräjät 15.-19.2.1765. Ks. edellä.

⁶⁴⁰ Kemin Lapissa peuranpyynti oli vanhastaan saamelaisten yksinoikeus. Villipeuranpyynti oli esillä myös edellä mainitussa vuoden 1780 käräjillä käsitellyssä asiassa, jossa Nils Riska ja Johan Niva olivat haastaneet Olof Persson Kuttasen. Vastaaja Kuttanen vaati osuutta tapahtuneeseen pyyntiin. Kantajat sanovat, että vastaajalla, koska hän on irtain uudistilallinen (såssom löser Nybyggare), ei ole mitään osuutta peuranpyyntiin, eikä varsinkaan uudistilasta kaukana olevilla paikoilla (aldra minst på de ifrån Nybyggen aflägsne ställen). Vastaaja ei pystynyt todistamaan, että hänellä olisi ollut osuus peuranpyynnistä kantajien kanssa. Enontekiön käräjät 14.-16.2.1780. Larsen og Rauø 1999, 71-72.

⁶⁴¹ Grape 1803 (1969), 265.

pinveromaihin kohdistuvien oikeuksien kumoamista tai poistamista. Asia voidaan ymmärtää mahdollisesti siten, että koska vuoden 1749 reglementti ja monet muut myöhemmät säädökset käsittelivät ensisijaisesti tai pelkästään uudistiloja ja uudisasutusta, lapinkylien lappalaisille yhteisesti tai lapinveromaan haltijalle yksityisesti kuuluvat oikeudet jäivät vähitellen pois käytännön oikeuselämästä. Asia voidaan nähdä myös siten, että koska lappalaisille kuuluneista maa- ja vesioikeuksia ei enää säädetty myöhemmässä lainsäädännössä, ei voida olettaa, että myöhemmät, Lapinmaan oikeudellisiin erityispiirteisiin perehtymättömät tuomarit olisivat voineet pitää yllä aikaisempaa traditiota. Toisaalta kysymys voi olla myöhemmin esille tulevasta, oikeuskäytännössä 1740-luvulla tapahtuneesta maanomistusoikeutta koskevasta tulokinnan muutoksesta.⁶⁴²

---

⁶⁴² Ks. luku VIII.

V

SAAMELAISTEN MAAOIKEUDET TUTKIMUKSESSA, LAINVALMISTELUSSA JA OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ

1. Saamelaiset, maankäyttö ja maa- oikeudet 1800-luvun kirjallisuudessa ja lainvalmistelussa

Valtio-oikeuden professorin Johan Jacob Nordströmin⁶⁴³ Ruotsin valtiopäiville vuonna 1871 antama lausunto koski paitsi erästä lappalaisten asemaa sivuavaa lainsäädäntöhanketta, heidän oikeudellista asemaansa laajemminkin. Lausunnon alussa Nordström toteaa, että myös lappalaisilla, samalla tavoin kuin muillakin kansalaisilla tulee olla oikeuksiaan koskeva täysi suoja. Nordströmin mukaan tämä tarkoitti erityisesti oikeutta harjoittaa häiritsemättä sellaisia elinkeinoja, jotka olivat soveliaita niille pohjoisille alueille, joilla lappalaiset olivat ylimuistoisista ajoista asti asuneet.⁶⁴⁴ Hänen mukaansa vireillä oleva lainsäädäntöhanke, minkä Nordström tulkitsi lappalaisten kannalta negatiiviseksi, olisi ristiriidassa sen sivistysvaltion keskeisen peruseränteen kanssa, jonka mukaan lain tulee olla sama kaikille ja kaikkien tulee olla yhdenvertaisia lain edessä. Hänen mukaansa uudisasutuksen ja maanviljelyksen "luulotellulla rajoittamattomalla laajuudella" suhteessa nomadiseen elämänmuotoon, on katsottu olevan sellainen painoarvo, että muut oikeudet käsitkset ovat saaneet väistyä.⁶⁴⁵

Nordströmin mukaan useiden kuuluisien historioitsijoiden mukaan ne kansat, joihin lappalaiset kuuluivat, asuttivat Skandinavian pohjoisosia aikaisemmin kuin ne myöhemmin tulleet germaanit, joista ruotsalaiset ja norjalaiset polveutuvat. Lappa-

⁶⁴³ Turussa 1801 syntynyt Nordström työskenteli mm. Helsingin yliopiston valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden professorina. Nordströmin tärkein oikeushistoriallinen teos on vuosina 1839-40 ilmestynyt laaja *Bidrag till den svenska samhällsförfatningens historia efter de äldre lagarna till senare hälften af sjuttonde seklet I-II*. Vuonna 1846 Nordström siirtyi Ruotsiin, jossa hän sai valtionarkistonhoitajan viran. Heikinheimon mukaan Nordström osoittautui yliopisto-opettajana "erittäin teräväksi ja työkykyiseksi", mutta - ainakin myöhemmin - mielipiteitään vanhoilliseksi. Ks. Heikinheimo 1955, 545-546. Jälkimmäinen arvio näyttää kuitenkin sopivan huonosti yhteen sen kanssa mitä Nordström lausuu käsitksinään lappalaisista ja heidän oikeuksistaan. Suhteessa omaan aikaansa, Nordströmin esittämiä käsitksiiä voidaan pitää pikemminkin radikaaleina.

⁶⁴⁴ Tällä alueella Nordström tarkoittaa Finnmarkia, joka yhdeksännellä vuosisadalla alkoi nykyisen Norjan Halgalandista ja ulottui aina Valkoiselle merelle yhtä etelässä kuin Halgaland eli 65 leveyspiirille. Tämä maa oli Nordströmin mukaan erämaata, jossa vaelsivat ainoastaan lappalaiset (finsk-lappska) nomadiheimot (s. 384).

⁶⁴⁵ Nordström 1871 (1979), 383-386.

laisen kohtalona oli tulla työnnettyksi yhä pohjoisemmaksi. Hänen mukaansa kokosinä historiallisena aikana, josta tiedetään, pohjoisen lappalaisia ei voida pitää minään ilman maata tai aluetta olevana, ympäriinsä muuttavana kansana, kuten romaaneja, vaan päinvastoin se alue, jossa he asuvat on, vaikkakaan ei laajuudeltaan, kuitenkin sijainniltaan se sama, joka se on ollut heidän historiansa alusta asti. Tämä maa oli suuri Lapinmaa.⁶⁴⁶

Lapinmaan vanhimpina asukkaina lappalaisilla oli Nordströmin mukaan täysi oikeus näihin laajoihin alueisiin, minkä vuoksi lappalaisia voidaan pitää näiden alueiden omistajina. Kun norjalaiset ja ruotsalaiset myöhemmin ottivat hallintaansa suuria osia Lapinmaan kuuluneista alueista, he samalla ottivat alueella asuvat lappalaiset valtansa alle. Näin syntyi lappalaisten oikeutta heidän vanhoihin maihinsa koskeva kaksoissuhde. Lappalaisilla oli alun perin molemmissa maissa häiritsemättömän hallintaoikeus maihinsa. Siinä valtakunnassa, jonka alamaisia he olisivat, heidän oikeutensa Lapinmaihin oli historialliselta pohjalta omistusoikeus (eganderätt på historik grund) ja heidän oikeutensa (laiduntamis- ja metsästysoikeus) oli toisessa valtiossa rasiteoikeus (servitutsrätt), joka myös on esineoikeus. Ei voida katsoa, että heidän vanha omistusoikeutensa olisi alueiden valloittamisen seurauksena menetetty. Näin voidaan Nordströmin mukaan todeta siitä syystä, että kristittyjen valtioiden yleinen kansanoikeus lähtee siitä peruseriaatteesta, että yksityistä kiinteään omaisuuteen kohdistuvaa omistus- tai hallintaoikeutta, ei menetetä toisen valtion suorittaman valtauksen seurauksena. Eikä kysymys ole siitä, että omistuksen tarvitsee olla yksilöllinen, vaan sama koskee myös kollektiivista tai yhteistä omistusoikeutta kuten kihlakunnan yleismaita, jakamatonta kuolinpesää, monista muista tilanteista puhumattakaan. Sillä seikalla, että Lapinmaita ei ollut jaettu yksittäisiin perheille ja yksityisille kuuluviin lohkoihin ei ole tässä suhteessa merkitystä.⁶⁴⁷ Nordströmin mukaan ymmärretään hyvin, että lappalaisten henkilöinä ja heidän irtaimen omaisuutensa tulee nauttia suojaa, mutta helposti unohdetaan, että myös heidän historiallinen omistusoikeutensa niihin alueisiin tulee suojata ja sama koskee myös heidän elinkeinojaan.⁶⁴⁸

Myös myöhemmin hän toistaa kantansa, jonka mukaan historiallinen omistusoikeus kyseisiin maihin kuuluu lappalaisille. Tässä yhteydessä hän kuitenkin toteaa, että nykyään ei voida katsoa, että olisi olemassa maata, jonka ei katsottaisi kuuluvan kenellekään. Mikäli alueiden ei osoiteta kuuluvan yksityisille, ne kuuluvat kruunulle. Hän toteaa myös, että kruunu ei ole koskaan esittänyt Lapinmaihin kohdistuvaa, yleismaita (allmänningar) koskevaa tai muutakaan vaatimusta, lukuun ottamatta poliittisia tai alueellisia näkökohtia.

Nordströmin mukaan on historiallisesti tunnettua, että lappalaiset omistivat ja määräsivät kyseisistä alueista, ennen kuin ne tulivat Ruotsin ja Norjan määräysvallan alle. Koska kiinteään omaisuuteen kohdistuva omistusoikeus ei hänen mukaansa häviä valloituksen seurauksena, vaikka poliittinen valta muuttuukin, täytyy tämän tarkoittaa sitä, että ne lappalaiset, jotka tulivat Ruotsin vallan alle, periaatteessa säi-

⁶⁴⁶ Nordström 1871 (1979), 383-386.

⁶⁴⁷ Nordström 1871 (1979), 394.

⁶⁴⁸ Nordström 1871 (1979), 394-395.

lyttivät itsellään ja jälkeläisillään sen oikeuden alueisiinsa, mikä heillä oli ollut ennen valloitusta.

Nordström toteaa hänellä olevan hyvin tiedossa, että tämä käsitys ei ole yleisesti hyväksytty, mutta koska nyt on kysymys siitä, tunnustetaanko uudisasukkaille näihin alueisiin parempi oikeus kuin itse lappalaisille, ei ole kohtuutonta, että näistäkin olosuhteista ja lähtökohdista muistutetaan, samoin kuin ylimuistoisesta nautinnasta, mihin lappalaiset voivat myös vedota. Viitaten laissa olevaan ylimuistoisen nautinnan sanamuotoon, Nordström toteaa, että se periaate, mikä on ylimuistoisen nautinnan lähtökohtana, tulee mitä suurimmassa määrin sovellettavaksi myös lappalaisten tilanteeseen ja kaikkein vähiten voidaan hyväksyä oikeudeksi sitä, että lappalaiset tulisi, alueelle tunkeutuvien kolonistien edun vuoksi, ajaa pois heidän ikivanhoilta, heidän elinkeinossaan välttämättömiltä laidunmailtaan eli mailta, jotka he ovat vanhastaan omistaneet.⁶⁴⁹

Suomalaisen Liljesträndin maanluontoja koskevassa tutkimuksessa käsitellään myös lappalaisia. Hän toteaa, että vaikka lappalaisista on löydetty selviä merkkejä Hämeestä 1400-luvulta ja Savonlinnasta vielä kauan tämän jälkeenkin, on kuitenkin vaikea yhtyä siihen usein esitettyyn käsitykseen, että lappalaiset olisivat olleet maan alkuperäisiä asukkaita (urinnevånare) eli aborigiineja (aborigines). Hänen mukaansa sama koskee sitäkin, että suomalaiset olisivat myöhemmin tulleina vallanneet nämä alueet. Hänen mukaansa kysymys on pikemminkin siitä, että suomalaiset ja lappalaiset ovat kehittyneet eri suuntaan. Suomenlahden rannikolla asuneella oli vilkkaita yhteyksiä, mutta nämä puuttuivat niiltä, jotka kiertelivät sisämaan lähes luoksepääsemättömissä erämaissa. Heiltä puuttui myös kehitykseen tarvittava riittävä ravinto. Heistä tuli kalastajia ja metsästäjiä, he "kutistuivat lappalaisiksi".⁶⁵⁰

Omistusoikeudesta hän toteaa, että niin kauan kuin maanviljelystä ei harjoitettu ja toimeentulo saatiin ainoastaan niillä tuotteilla, jotka saadaan suoraan luonnosta, ei vaatimus omistusoikeudesta tavallisesti ulottunut pitemmälle kuin, että toista esitettiin käyttämästä ja nauttimasta sitä, mitä toinen oli koonnut itselleen. Nomadin oikeus ulottui Liljesträndin mukaan kuitenkin tätä pitemmälle, sillä nomadi omistaa laumansa kautta pääomaa, jonka hoitamisessa hän näkee vaivaa ja jota hän haluaa tämän vuoksi suojata. Tätäkin suurempi on maanviljelijän vaatimus, sillä hän edellyttää omistusoikeutta maahan, jota hän viljelee ja johon hänen tuottava pääomansa on kiinnitetty ja tämä hänen vaatimuksensa täytyy kasvaa samassa suhteessa kuin hänen elinkeinonsa on riippuvainen ahkeruudesta ja uutteruudesta, toisin kuin luonnon primitiivisestä tuottokyvystä.⁶⁵¹

Ruotsalaisen Åströmin mukaan vanhimpana aikana pääelinkeinot olivat kalastus, metsästys ja karjanhoito. Siltä osin kuin voidaan puhua maanviljelyksestä, kysymys on ilmeisesti ollut kaskeamisesta. Hänen mukaansa kivikauden ruotsalaisen sukuyhteiskunnan jäsenet ovat olleet nomadeja. Pronssikaudella oli siirrytty maanviljelykseen, minkä seurauksena nomadisesta elämäntavasta siirryttiin pysyvään asutukseen. Nomadi-kaudella ei ollut Åstömin mukaan mitään perusteita puhua

⁶⁴⁹ Nordström 1871 (1979), 395-396.

⁶⁵⁰ Liljestränd 1894, 40-41.

⁶⁵¹ Liljestränd 1894, 12-13.

mistään maahan kohdistuvasta omistusoikeudesta. Maata käytettiin metsästykseseen, kalastukseen, karjanhoitoon, heinäntekoon, kaskeamiseen, eikä maa kuulunut kenellekään, vaan se oli kaikkien käytettävissä (res nullius). Jokainen perhe ja suku käytti maata niin kuin parhaaksi näki. Määrätynlaisista nautintaa tiettyihin maa-alueisiin saattoi esiintyä, mutta kysymys oli vain eräänlaisesta ylimenovaiheesta ennen siirtymistä todelliseen omistusoikeuteen, joka syntyi vasta siinä vaiheessa, kun siirryttiin kiinteään asumiseen ja maan viljelemiseen. Tällaista maanomistusoikeutta oli kahden lajia: julkista ja yksityistä. Julkisen omistusoikeuden subjekti oli suku (ättstaten) ja yksityisen omistusoikeuden subjekti oli perhe. Suvun omistusoikeuden kohteena oli viljelemätön maa, ja perheen omistusoikeuden kohteena viljelty maa. Tämä yksityinen omistusoikeus perustui Åstömin mukaan ei-kenenkään omistuksessa olevan alueen valtaukseen (ockupation af en res nullius).⁶⁵²

Vuonna 1884 ilmestyneessä maanomistusoikeutta koskeneessa oikeustieteellisessä väitöskirjassaan ruotsalainen Hjelmerius sivuaa myös lappalaisten oikeutta maahan. Maanomistusoikeutta koskevassa jaksossa hän toteaa, että ensimmäinen Ruotsin alueelle saapunut kansa on saanut toimeentulonsa metsästyksestä ja kalastuksesta. Tämän kannan tueksi hän viittaa Tacituksen ja Procopiuksen pohjoisia kansoja ja heidän elintapojaan koskeviin kirjoituksiin. Näissä kirjoituksissa olleiden tietojen perusteella Hjelmerius tekee sen johtopäätöksen, että kysymys on ollut lappalaisista ja että lappalaiset ovat vanhimpina aikoina asuttaneet koko Ruotsin aluetta.

Hjelmerius toteaa, että lappalaisten alkuperäinen elinkeino - metsästyks ja kalastus - on ollut taloudellisen kehityksen alimmalla askelmalla. Hänen mukaansa ei voi olla tiedossa, miten oikeusjärjestys on näitä elinkeinoja säädellyt. Hän pitää kuitenkin todennäköisenä, että oikeus metsästykseseen ja kalastukseen on lappalaisten, samalla tavalla kuin muidenkin samalla kehitystasolla olleiden kansojen parissa, ilmennyt suvun ja ryhmän vapaana ja yhteisenä oikeutena suhteessa toisiin. Maanomistusoikeudella oli varsinaista merkitystä vasta siinä vaiheessa, kun maa-alue on väestönkasvun seurauksena otettu käyttöön.

Hjelmeriuksen mukaan vasta siinä vaiheessa, kun lappalaisten harjoittama metsästyks ja kalastus ei enää riittänyt tyydyttämään heidän lisääntyneitä elintarviketarvetta siirryttiin poronhoitoon. Siirtyminen metsästyksestä ja kalastuksesta nomadismiin näyttäisi hänen mukaansa tapahtuneen jo varsin aikaisessa vaiheessa. Viitaten lappalaisia koskeviin kirjoituksiin hän olettaa, että tämä on tapahtunut 1500- ja 1800-lukujen välissä. Se oikeus, mikä lappalaisilla nomadeina oli maahan, oli suvun tai suvun osan yhteinen laidunnusoikeus. Vähitellen lappalaiset ryhtyivät käyttämään aluettaan yhä säännöllisemmin, ja heillä on nykyään määrätty muuttoreitit, ja he majoittuvat samoille seuduille kuin heidän esi-isänsä ovat vanhan tavan mukaan majoittuneet. Näillä laidunalueilla, eli niin katsotuilla poronhoitomailla, ei ole mitään määrättyjä rajoja, vaan porot laiduntavat vapaasti ympäristössä, mutta mitä lähemmäksi tullaan lappalaisen kotaa, sitä välittömämpää on hänen maahan kohdistuva hallintansa ja sitä suurempaa on hänen maahan kohdistuva omistusoikeutensa.

---

⁶⁵² Åström 1897, 15-16.

Toisaalta, mitä kauemmaksi lappalaisen asuinpaikasta mennään, sitä heikommaksi tulee omistusoikeus, kunnes se lopulta katoaa yleismaahan (allmänning).⁶⁵³

Hjelmeriuksen mukaan kuluneiden satojen vuosien aikana lappalaisten vanhoihin poronhoitomaihin kohdistuneeseen oikeuteen on tullut monia heikennyksiä ja rajoituksia. Osittain tämä on tapahtunut sen kautta, että uudisasutus on rajoittanut heidän oikeuttaan, osittain hallinnollisten viranomaisten toiminnan seurauksena. Viimeksi kysymys on ollut siitä, että tietyt alueet on jaettu poronhoitoalueiksi. Tämä oli Hjelmeriuksen mukaan seurausta siitä, että maanviljelystilat ovat aikojen kuluessa tulleet lappalaisten vanhalle alueelle. Se Norlannissa oleva maa, jota ei ole otettu maanviljelyskäyttöön ja joka on tätä kautta tullut osaksi taloa, katsotaan nykyään valtion omaisuudeksi, minkä seurauksena lappalaisilla on ainoastaan niin laaja käyttöoikeus maahan minkä valtio eri aikoina heille myöntää.⁶⁵⁴

2. Isak Fellman

Vuonna 1912 Isak Fellman⁶⁵⁵ julkaisi laajan kokoelman oikeustapauksia 1600- ja 1700-luvuilta Tornion ja Kemin Lapinmaiden alueelta. Julkaisu sisältää laajan Lapinmaan oikeudenhoitoa käsittelevän johdannon. Analysoidessaan tuomioistuinten päätöksiä hän toteaa, että oikeus antoi ilmoituksia sekä lainhuudoista että kiinnekirjoista, jotka eivät koskeneet pelkästään lappalaisten maita (lapplanden), vaan myös kalastuspaikkoja, järviä, majavapatoja, niittymaita ja vastaavia. Hän toteaa, että myös syytinkisopimukset vahvistettiin (uppbjodos) oikeuden toimesta. Tällaisia sopimuksia esiintyi Fellmannin mukaan jo 1600-luvulla mutta ne eivät olleet harvinaisia tämän jälkeenkään. Myös testamenttia koskevat asiat olivat Fellmannin mukaan tavallisia. Hän toteaa myös, että mikäli ulkopuolinen halusi ottaa hallintaansa ja käyttöönsä maata lapinkylän alueelta, edellytyksenä näytti alkujaan olleen kaikkien lapinkylän osakkaitten hyväksyntä.⁶⁵⁶

3. Holmbäck

Kymmenen vuotta Fellmanin julkaisemien asiakirjojen jälkeen ruotsalainen oikeushistorioitsija ja esineoikeuden professori Åke Holmbäck julkaisi lapinveromaita ja niiden historiallista kehitystä koskevan tutkimuksen.⁶⁵⁷ Tutkimuksen esipuheessa hän

⁶⁵³ Tässä yhteydessä Hjelmerius viittaa Cajanukseen (1870, 85).

⁶⁵⁴ Hjelmerius 1884, 43-45.

⁶⁵⁵ Nils Isak Fellman oli koulutukseltaan lakimies. Hän toimi muun muassa Vaasan HO:n presidenttinä ja oli useiden komiteoiden, mm. Suomen perustuslakikodifiointikomitean (1885-86), jäsenenä. Hänet kutsuttiin Senaatin oikeusosaston jäseneksi vuonna 1887. Fellman työskenteli myös tutkijana ja julkaisi tutkimuksia lainopin alalta. Heikinheimon mukaan Isak Fellmannin varsinaisena harrastuksena oli kuitenkin Lappi, jossa hänen sukunsa jäsenet olivat vaikuttaneet 1600-luvun puolivälistä lähtien. Heikinheimo 1955, 189.

⁶⁵⁶ I. Fellman 1912 (III), LXII-LXIII.

⁶⁵⁷ Lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling (SOU 1922:10).

toteaa, että hän on käyttänyt tutkimuksessa paitsi Wiklundin ja Qvigstadin sekä Isak Fellmannin julkaisemia dokumentteja, mutta myös aikaisemmin julkaisematonta aineistoa, josta suurimman osan Wiklund oli koonnut jo aikaisemmin, Ruotsin muuttolappalaisia koskevaan tutkimukseensa liittyen.⁶⁵⁸

Holmbäckin mukaan tuomiokirja-aineistosta käy selville, että alueellinen jako lapinveromaihin oli olemassa jo 1600-luvun puolivälissä ja että tuomioistuimet kunniottivat ja suojasivat tätä jakoa. Viitaten muiden pohjoisten alkuperäiskansojen vastaavaan käytäntöön, Holmbäck pitää tällaista jakoa lappalaisten ikivanhana omapepäisenä instituutiona.⁶⁵⁹ Hänen mukaansa jo 1600-luvun puolivälissä sitä maata, joka oli lappalaisella hallinnassa, kutsuttiin veromaaksi ja sen oikeuden, joka lappalaisella oli maahan, katsottiin olleen yhteydessä hänen suorittamaansa veroon.

Holmbäckin mukaan sinä aikana, kun lappalaisella oli hallintaoikeus veromaahan, hänellä oli - suhteessa muihin lappalaisiin - vahva oikeus maahan. Vain hänellä oli oikeus käyttää sitä. Mikäli toinen lappalainen halusi jollain tavalla käyttää maata, kuten usein oli tilanne tunturilappalaisten osalta talvella, oli tämä mahdollista ainoastaan vapaaehtoisien sopimuksen perusteella ja useasti korvausta vastaan. Holmbäckin mukaan tästä säännöstä oli ainoastaan se poikkeus, että lappalaiset saattoivat muuttomatkoillaan oleskella 1-2 vuorokautta vieraalla veromaalla.

Sen sijaan luovutuksen yhteydessä oikeutta ei Holmbäckin mukaan voida pitää vahvana. Tilanteessa, jossa lappalainen sai haltuunsa lapinveromaan, jolla ei aikaisemmin ollut asukasta, tai tilanteessa, jossa veromaa siirtyi lappalaiselta toiselle, näyttäisi Holmbäckin mukaan olleen kysymys siitä, että se oikeus perustui tuomioistuimen toimesta tapahtuneeseen luovutukseen. Tuomioistuin luovutti maan, joka oli tullut autioksi tai päätynyt verohylyksi. Sen vahvistusta haettiin myös silloin, kun lappalainen halusi haltuunsa maan, joka oli aikaisemmin kuulunut hänen isälleen tai apelleen sekä myös silloin kun oikeus maahan oli saatu lappalaisten välisellä kaupalla.⁶⁶⁰ Toisaalta tuomioistuin ei voinut kuitenkaan täysin vapaasti luovuttaa veromaata, vaan se oli sidottu erityisesti perintöoikeudellisiin sääntöihin: mikäli tuomioistuin luovutti veromaan muulle kuin sukulaiselle ja sukulainen vei asian tuomioistuimeen, joutui ensimmäisen oikeus väistymään.⁶⁶¹

Holmbäckin mukaan ei ilmeisesti ole mahdollista saada selville, onko tämä oikeuden toimesta tapahtunut luovuttaminen ollut olemassa jo lappalaisten oman oikeudenhoidon aikana vai onko se saanut alkunsa vasta ruotsalaisten tuomioistuinten aikana. Hänen mukaansa voidaan kuitenkin pitää todennäköisenä, että maan siirtyessä esimerkiksi isältä pojalle perintöoikeus on ensisijainen ja tuomioistuimen myötävaikutus vasta toissijainen. Holmbäckin mukaan varmasti voidaan kuitenkin sanoa, että käytännön, jossa tuomioistuimelta tai hallinnolliselta viranomaiselta haettiin oikeutta maahan, on täytynyt laajeta sen jälkeen, kun nomadinen poronhoito on alkanut yleistyä. Lapinmaiden asujaimis-

⁶⁵⁸ Holmbäck 1922, 4. Holmbäck mainitsee erikseen, että aineistoon sisältyy muun muassa 2 500 foliosivua kopioita Lapinmaan alioikeuksien pöytäkirjoista 1600- ja 1700-luvuilta sekä 1800-luvun alkupuolelta.

⁶⁵⁹ Holmbäck 1922, 34.

⁶⁶⁰ Holmbäck 1922, 40.

⁶⁶¹ Holmbäck 1922, 40-41.

ton muuttuessa yhä liikkuvammaksi on autiona olevien tilojen määrän täytynyt lisääntyä, mikä antoi tuomioistuimille aiempaa enemmän vaikutusvaltaa. Metsälappalaisille on myös Holmbäckin mukaan täytynyt olla tarvetta tällaiseen helposti osoitettavaan, kouriintuntuvaan oikeuteen, suojaksi alueelle tunkeutuvia tunturilappalaisia vastaan.⁶⁶²

Vaikka lappalaisilla olisi aikaisemmin ollut se käsitys, että he omistavat veromaansa, ja vaikka tämä käsitys tuli esille myös yksittäisissä lausunnoissa, vieläpä ruotsalaisten tuomioistuinten päätöksissä, Holmbäck katsoo, että tämän käsityksen on täytynyt väistyä jo 1600-luvulta lähtien. Syynä tähän oli tuomioistuinten toimesta suoritettu asumisoikeuden myöntämisen. Koska tuomioistuimen myöntämä asumisoikeus kohdistui veromaahan, joita perittiin, vallitsevaksi käsitykseksi on helposti tullut se, että varsinainen oikeus lapinveromaahan oli riippuvainen tuomioistuimen toimesta tapahtuvasta sijoituksesta, ei sen sijaan perintöoikeudesta. Tällä perusteella Holmbäck katsoo, että tuomioistuinten ei voida katsoa antaneen mitään todellista omistusoikeutta, vaan korkeintaan elinikäisen käyttöoikeuden, mihin sisältyi perilliselle etuoikeus saada kyseinen oikeus perittävän jälkeen.

Holmbäck perustelee tätä käsitystä myös seuraavasti: Mikäli lappalaisilla olisi ollut omistusoikeus lapinveromaihin, tulisi lappalaisten oikeuden kohdistua kiinteään omaisuuteen. Mikäli lapinveromaat olisivat lappalaisen hallinnassa kiinteää omaisuutta, olisi niiden tullut olla lainhuudatuksen, sukulunastusoikeuden ja kiinnekirjojen (laga fasta) kohteena, eikä pelkästään luovutuksen yhteydessä, mutta myös silloin, kun maasta tuli verohylky tai se autioitui. Toisaalta Holmbäck kuitenkin tässä yhteydessä myös toteaa, että lainhuudatuksesta on löydettävissä mainintoja vielä 1600-luvun tuomiokirjoista ja myös sukulunastusta koskevia sääntöjä on tuolloin noudatettu. Viimeiset tapaukset, joissa lapinveromaat ovat olleet lainhuudatuksen kohteena, Holmbäck on löytänyt 1730- ja 1740-luvuilta.⁶⁶³

Kolmantena perusteena puuttuvan omistusoikeuden puolesta Holmbäck viittaa siihen, että Länsipohjan maaherra Johan Graanin kuninkaalle toimittamasta muistiosta käy selville Graanin lähtökohta, jonka mukaan uudisasukkailla oli esteettä oikeus asettua lapinveromaille. Holmbäckin mukaan lappalaisia ei tälläkään perusteella voida pitää veromaiden omistajina.⁶⁶⁴

Holmbäck katsoo, että tuomioistuimet eivät edes 1600-luvulla, jolloin lappalaisten oikeus veromaihin oli vahvimmillaan, hyväksyneet lappalaisten oikeutta omistusoikeudeksi. Myöskään tämän jälkeen lappalaiset eivät saaneet omistusoikeutta, vaan päinvastoin, heidän oikeutensa hallinnassaan oleviin alueisiin alkoi heikentyä. Holmbäckin mukaan oli kaksi syytä, jotka estivät lappalaisia saavuttamasta omistusoikeutta veromaihinsa: kruunu otti itselleen omistusoikeuden Lapin erämaihin ja valtiovalta ryhtyi myös voimakkaasti ajamaan vaatimusta, että lapinmaiden tuli olla

⁶⁶² Holmbäck 1922, 41-42.

⁶⁶³ Holmbäck 1922, 42-43.

⁶⁶⁴ Holmbäck 1922, 43. Muutamaa vuotta aikaisemmin Boethius oli käsitellyt samaa asiaa. Hän kuitenkin näki asian siten, että vaikka lappalaisia pidettiin yksittäisten veromaiden omistajina, tämä ei kuitenkaan estänyt sitä, että myös muille annettiin oikeus asettua asumaan veromaiden alueelle. Boethius 1919, 64.

avoimena uudisasutukselle.⁶⁶⁵ Holmbäckin mukaan vuoden 1683 metsäasetus oli se säädös, joka vei lappalaisilta mahdollisuuden saavuttaa omistusoikeus:

Lapissa vuoden 1683 säädöksen täytyi johtaa siihen, että lappalaisten mahdollisuus saada omistusoikeus lapinveromaihin tuli poissuljetuksi. Koska eivät edes kiinteästi asuvat, joilla oli riidaton omistusoikeus taloonsa, voineet kuninkaan oikeuden vastaisesti saada itselleen niitä alueita, joita he katsoivat omikseen, on luonnollisesti poissuljettua, että lappalaiset, joiden omistusoikeutta lapinveromaihin ei koskaan oltu yleisesti tunnustettu, ja jotka käyttivät maitaan ainoastaan metsästyksen, kalastuksen ja poronhoitoon - ja monin paikoin vain määrättyinä aikoina vuodesta – voisivat saavuttaa kuninkaallisen oikeuden vastaisesti omistusoikeutta veromaihinsa. Kruununtiloja lukuun ottamatta Lapinmaasta tuli kuninkaan ja kruunun maata.⁶⁶⁶

Holmbäckin mukaan käsitys kruunun omistusoikeudesta lapinveromaihin ei ollut kuitenkaan vielä 1739 murtautunut lävitse alioikeuksissa. Tältä osin hän viittasi kahteen kyseiseltä vuodelta olevaan oikeustapaukseen, joista toinen on Lyckselen kihlakunnanoikeudesta ja toinen Kuusamossa sijainneen Haukinimen uudistilan sukulunastusoikeudenkäynti, jonka vaiheita Holmbäck käsittelee yksityiskohtaisesti. Oikeudenkäynnin kohteena oli kysymys siitä, oliko lapinveromaille perustettua uudistilaa pidettävä vero- vai kruununluontoisena.⁶⁶⁷

Holmbäck kuitenkin toteaa, että vaikka Lapinmaan asumattomia alueita ryhdyttiin pitämään kruunun omaisuutena, eivätkä ne enää siis olleet res nullius, ei sen tarvinnut merkitä, että lappalaisten oikeus kiinteistöön olisi heikentynyt. Mahdollista olisi ollut, että kruunun oikeus suuriin erämaihin olisi jäänyt vain teoreettiseksi opinkappaleeksi ja että aikaisemmat oikeusolot olisivat säilyneet samanlaisina kuin aikaisemminkin tai yksityinen oikeus olisi voinut jopa vahvistua. Tässä yhteydessä hän viittaa kruunun talonpoikaan, jonka oikeus maahan vahvistui koko 1700-luvun ja vuonna 1789 vahvistettiin talonpojalle perinnöllinen hallintaoikeus viljelemäänsä tilaan. Holmbäckin mukaan näin ei tapahtunut lapinveromaiden osalta, vaan lähtökohta kruunun omistusoikeudesta asumattomaan maahan Lapinmaassa alkoi heikentää lappalaisten oikeusasemaa. Tämä johtui hänen mukaansa kruunun aloittamasta voimakkaasta uudistusasetuspolitiikasta, joka johti ruotsalaisten ja suomalaisten uudisasukkaitten pohjoiseen suuntautuvaan virtaan.⁶⁶⁸

Holmbäck huomauttaa, että esimerkiksi vuoden 1673 Lapinmaiden uudisasutusplakaatti ei määrittele, millä edellytyksillä uudisasutuksen perustaminen oli mahdollista. Hänen mukaansa näyttäisi olevan selvää, että aikaisemmassa valmistelussa lähdettiin siitä, että maan haltijana olevalta lapinmieheltä ei tarvinnut saada lupaa suunnitellun uudisasutuksen perustamiseen. Sen paremmin lainsäädäntö kuin oikeuskäytäntökään ensimmäisinä vuosikymmeninä vuoden 1673 plakaatin

⁶⁶⁵ Holmbäck 1922, 43.

⁶⁶⁶ Holmbäck 1922, 47.

⁶⁶⁷ Holmbäck 1922:10, 48-49. Holmbäckin mukaan käsitys lapinveromaista kruunun omaisuutena käy selvälle myös siitä, että asumisoikeuden myöntäminen lapinveromaille siirtyi yleisiltä tuomioistuimilta kuninkaan käskynhaltijalle, jonka tehtäviin kuului valvoa kruununmaita ja käyttää tuomiovaltaa. Tällaisia päätöksiä on tehty jo 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella ainakin Åselessa, Arjeplogissa ja Jokkmokissa. Kuitenkin vielä 1799 tuomioistuin antoi Jokkmokissa asumisoikeuden lapinveromaille. (ks. Holmbäck 1922, 49 alav. 5).

⁶⁶⁸ Holmbäck 1922, 50-51.

antamisen jälkeen, ei anna Holmbäckin mukaan vastausta tähän kysymykseen. Se runsas oikeustapausaineisto, jossa uudistilojen perustamista käsiteltiin, vaikenee hänen mukaansa asiasta. Kysymys ei myöskään joutunut oikeuden ratkaistavaksi niissä tapauksissa, joissa lappalainen katsoi, että hänen elämilleen jäi riittävästi laidunaluetta ja hänelle itselleen järviä kalastamiseen, mistä syystä hän hyväksyi uudisasukkaan asettumisen maalleen.

Holmbäckin mukaan näyttäisi siltä, että viranomaiset suojasivat lappalaisten intressejä, minkä vuoksi lappalaisen ja uudisasukkaan välinen konflikti ei koskaan kärjistynyt äärimilleen. Sen jälkeen, kun uudistilaa koskeva hakemus oli jätetty kuninkaan käsilyntäjälle, tämä pyysi asiasta lausunnon oikeudelta, joka puolestaan määräsi nimismiehen ja lautamiehet toimittamaan asiassa katselmuksen. Tässä katselmuksessa lappalaisella oli Holmbäckin mukaan luonnollisesti oikeus esittää käsityksensä asiassa. Mikäli lappalainen katsoi, että hänen poronhoitomailleen tai kalastukselleen ei tulisi aiheutumaan haittaa, hän ei protestoinut uudisasutusta vastaan. Mikäli lappalainen sen sijaan ilmoitti kärsivänsä haittaa, Holmbäckin mukaan uudisasukas katsoi yleensä paremmaksi sopia asiasta. Muussa tapauksessa hän saisi lappalaisesta vihamiehen itselleen.⁶⁶⁹ Mikäli lappalaisen oikeus esimerkiksi poronhoitoon ja kalastukseen kärsisivät todellista haittaa uudisasutuksesta, ei sen perustaminen olisi sallittua. Holmbäckin mukaan käytännöksi muodostui se, että lappalainen ei voinut estää uudistilan perustamista maalleen mikäli hänen poronhoito-, kalastus- tai muut oikeutensa eivät kärsineet vahinkoa.⁶⁷⁰

4. L. I. Itkonen

Vuonna 1927 valtioneuvosto päätti asettaa komitean selvittämään ”erinäisiä poronhoitoa koskevia kysymyksiä”. Komitean tehtävänä oli selvittää a) kysymystä porotalouden, uudisasutuksen ja metsätalouden suhteesta pohjoisimmassa Suomessa ja b) tarkistaa ehdotus poronhoitolaiksi. Komitean sihteeriksi tuli varatuomari L. I. Itkonen, jonka käsiä komiteamietintöön sisältyvä historiallinen katsaus sekä poronhoidon harjoittamiseen liittyvä oikeudellinen arviointi käytännössä olivat.⁶⁷¹

Aluksi mietinnössä todetaan, että koska poronhoito on yleensä vähimmin tunnettuja elinkeinoja maassamme ja sitä säännöstelevä lakiehdotus ”koskettelee uutta lainsäädännön alaa”, katsottiin tarpeelliseksi laatia yleispiirteinen selonteko tämän elinkeinon aikaisemmista vaiheista maassamme.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Holmbäck 1922, 51.

⁶⁷⁰ Holmbäck 1922, 52.

⁶⁷¹ Lauri Itkonen oli Inarin kirkkoherran Lauri Arvid Itkosen poika ja hän työskenteli pitkään Enontekiön nimismiehenä ja sen jälkeen Oulun lääninhallituksen palveluksessa, missä hän oli erityisesti Lapin asioiden esittelijä. Hän oli varsinaisena asiantuntijana, sihteerinä, jäsenenä tai puheenjohtajana lukuisissa poronhoitoa sekä Suomen ja sen naapurimaiden välisiä porosopimuksia käsittelevissä komiteoissa, toimikunnissa ja neuvottelukunnissa vuosina 1925-1948. Hän toimi myös Saamelaisasiain komitean puheenjohtajana vuosina 1948-1951. Linkola 1985, 146-147.

⁶⁷² Komitean kirjelmä valtioneuvostolle, KM 1929:8, 2. Poronhoitolakikomitean mietintöön sisältynyttä historiallista katsausta on arvioinut Vilkuna (1971, 201).

Komitean mukaan poronhoito oli vielä 1500-luvulla melkein yksinomaan lappalaisten käsissä. Lappalaisilla katsottiin myös olevan riidaton nautintaoikeus perinteisiin, ikivanhoihin asuma-alueisiinsa, *lappalaismaihinsa* eli *lappeihinsa*. Juhana III:n suojelukirje vuodelta 1584 ja Kaarle IX:n suojelukirje vuodelta 1602 merkitsivät komitean mukaan lappalaisilla lappeihinsa olevien vanhojen oikeuksien "täydellistä tunnustamista", mutta tästä huolimatta suomalaisten tunkeutuminen lappalaisten alueelle jatkui. Komitean mukaan vuoden 1673 uudisasutusplakaatti "kylmästi syrjäytti lappalaisten tunnustetut oikeudet, tarjoamatta heille mitään korvaukseksi".⁶⁷³

Vuoden 1695 asutusplakaatista todetaan, että siinä vielä tunnustetaan lappalaisten oikeudet, mutta plakaatissa myönnettyjen ja lappalaisten vanhojen oikeuksien jyrkkä ristiriita jäi kuitenkin komitean mukaan täysin sovittamattomaksi. Molemmat asukasryhmät olivat komitean mukaan oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa nähden muodollisesti suunnilleen samassa asemassa, mutta suomalaisilla oli kuitenkin monessa suhteessa musertava ylivoima. Tässä yhteydessä kysymys on erityisesti suomalaisten uudisasukkaitten asettumisesta Kitkan ja Maanselän lapinkylien alueille.⁶⁷⁴

Poronhoidon harjoittamisoikeutta koskevissa perusteluissa todetaan, että Ruotsissa poronhoito-oloilla on suureksi osaksi samanlainen historiallinen tausta kuin Suomessa ja että nimenomaan Ruotsissa on lainsäädäntö tapahtunut "poronhoitokäytännöllä olleeksi katsotun ylimuistoisen nautinnan perusteella, nautinnan, jolla on tulkittu olleen tavanomaisen oikeuden pyhyys". Viitaten laatimaansa historialliseen katsaukseen, komitea toteaa, että Suomessa poronhoitomme perustajilla, lappalaisilla "oli, ei ainoastaan ikivanhaan käytäntöön nojautuva, vaan myös aikansa sitovimmalla tavalla kuninkaan kirjallisilla vakuutuksilla vahvistettu oikeus kenenkään häiritsemättä käyttää kaikkea lapeissaan olevaa maata mm. poronhoitotarkoituksiin". Tätä lappalaisten etuoikeutta kyllä komitean mielestä rikottiin ja kierrettiin, vieläpä esivallan määräyksillä osittain syrjäytettiin, mutta sitä "ei kuitenkaan milloinkaan nimenomaan kumottu".⁶⁷⁵

5. Haataja

Maa- ja vesioikeuden professori Kyösti Haatajan asutuslainsäädäntöä käsittelevässä tutkimuksessa käsitellään myös Lapin asuttamista. Tässä yhteydessä sivutaan myös lappalaisten maa- ja vesioikeuksia. Haataja toteaa, että Ruotsin oikeuden mukaan laajat asuttamattomat erämaat olivat aina 1600-luvulle kenellekään kuulumattomia, vaikka valtiolta järjestikään niiden käyttöä.⁶⁷⁶ Haatajan mukaan vuoden 1683 metsäasetuksella yleismaat julistettiin kruunun yksityiseksi omaisuudeksi ja asetus koski myös Lappia. Hänen mukaansa Graanin memoriaalista vuodelta 1673 käy selvillä, että lappalaisilla ei ollut kalastusvesiinsä, metsästysmaihinsa ja laidunmaihinsa muuta oikeutta kuin se, jonka käytäntö ja tosiasiallinen hallinta heille antoi. Heidän katsottiin käyttävän

⁶⁷³ KM 1929:8, 5-8. Ks. luku VI.

⁶⁷⁴ KM 1929:8, 8.

⁶⁷⁵ KM 1929:8, 50.

⁶⁷⁶ Haataja 1940, 45.

kruunun maata, jonka käyttöoikeudesta maaherralla oli oikeus määrätä. Kun he eivät käyttäneet kaikkia etuuksia, voivat toiset elinkeinonharjoittajat saada oikeuden niiden etuuksien käyttöön, joita lappalaisille ei kuulunut, kuitenkin edellytyksillä, ettei lappalaisia häiritty heidän elinkeinoissaan. Haataja toteaa, että tämän mukaisesti on katsottava, että "lappalaisille ei kuulunut yksityistä omistusoikeutta haltuunsa ottamiin alueisiin, vaan jonkinlainen elinkautinen nautintaoikeus perilliselle kuuluvalla etuoikeudella saada tällainen oikeus perittävän jälkeen. Tämän oikeuden antoi kullekin tuomioistuin".

Haatajan mukaan on myös osoituksia siitä, että metsästys- ja kalastusoikeuden katsottiin määrättyllä, kylän alueeksi luetulla alueella kuuluneen kyläyhteiskunnalle kokonaisuudessaan. Vanhoissa tuomiokirjoissa on osoituksia myös siitä, että kyläkunnalle katsottiin kuuluvaksi määrätty metsämaat ja kalavedet, joille toisten kylien asukkaat eivät saaneet käyttöoikeuttaan ulottaa, uhalla, että heitä voitiin rangaista luvottomasta viljelyksestä. Maanluontokysymyksestä Haataja toteaa, että Lapissa olevat tilat katsottiin kruununluontoisiksi eikä perintöluontoisiksi vaikka asiassa oli epävarmuutta olemassa. Kun lappalaistenkin hallussa olevat alueet katsottiin kruununluontoisiksi, oli siitä seurauksena että lappalaisten ja uudisasukkaitten väliset tilusriidat tulivat maaherran ratkaistaviksi.⁶⁷⁷

6. Tegengren

Kemin Lapin metsälappalaisten elämää tutkineen Helmer Tegengrenin mukaan sekä 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuoliskolla sekä tuomioistuimet että lappalaiset noudattivat johdonmukaisesti periaatetta, että ainoastaan lappalaisilla sekä uudisasukkaitten pojilla, jotka olivat naimisissa lappalaistytön kanssa, oli oikeus harjoittaa majavanpyyntiä ja että tämä on sopusoinnussa jo maakuntalakien ajalta periytyvän lainsäädännön kanssa. Lappalaisten kyläalueelle muuttaneita uudisasukkaita pidettiin alkujaan ainoastaan lappalaisten maan viljelijöinä, ja heidät oli suljettu majavanpyynnin ulkopuolelle. Majavanpyynti kuului lain mukaan henkilölle "joka omisti maan". Tegengrenin mukaan tämä sekä suomalaisten kaskeamisesta Lapinmaassa syntynyt oikeuskäytäntö viittaavat siihen, että lappalaisilla katsottiin Kemin Lapissa alun perin ollee täysi omistusoikeus kylän metsästysalueeseen eli kylän rajojen sisällä olevaan alueeseen. Tämän käsityksen tueksi hän viittaa myös siihen, että Kemin Lapin ensimmäiset uudisasukkaat ilmeisesti suorittivat maksun uudistiloistaan suoraan lappalaisille.⁶⁷⁸

7. Prawitz

Gunnar Prawitzin tutkimus perustuu pääasiassa samaan Wiklundin keräämään oikeudenkäyntiaineistoon, jota myös Holmbäck oli hyödyntänyt. Tutkimuksen

⁶⁷⁷ Haataja 1940, 51-53. Tässä yhteydessä hän mainitsee myös vuoden 1695 verollepanon, vuoden 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatit, vuoden 1749 ohjesäännön sekä lapinvoudin johtosäännöt vuosilta 1695 ja 1760.

⁶⁷⁸ Tegengren, 1952, 118-120.

johdannossa hän toteaa, että Holmbäckin esiintuomia käsityksiä niistä seikoista, jotka johtivat saamelaisten oikeuksien vähittäiseen heikkenemiseen, ei voida pääpiirteittäin osoittaa vääräksi. Hän kuitenkin katsoo tarpeelliseksi käydä yksityiskohtaisemmin lävitse tätä kehitystä erityisesti siitä näkökulmasta, kuinka pitkään jatkunutta nautintaa koskevat käsitykset ovat vaikuttaneet käytännön oikeuselämissä.⁶⁷⁹

Prawitzin mukaan se, että lapinveromaita voitiin periä, käy aineistosta selvästi esille. Tältä osin hän viittaa nykyisen Ruotsin alueella annettuihin oikeuden päätöksiin 1650-1660-luvuilla. Hänen mukaansa myös sukulunastuksesta löytyy esimerkkejä. Tältä osin hän viittaa muun muassa Arjeplogin käräjillä vuonna 1658 sekä Enontekiön käräjillä 1666 olleisiin tapauksiin. Prawitzin mukaan myös verohylkyä koskevia säännöksiä sovellettiin lapinveromaihin. Tässä yhteydessä hän viittaa Luulajan Lapin käräjillä 1656 annetun päätöksen, jonka mukaan ne lappalaiset, jotka eivät suorita verojaan ja ovat poissa kolme vuotta, menettävät maansa ja toisia lappalaisia voidaan asettaa heidän mailleen.⁶⁸⁰

Vastaavanlainen kuva muodostuu Prawitzin mukaan myös vuotta 1715 edeltäneestä ajanjaksosta, mutta myös uusia piirteitä alkoi tulla esille. Lapinveromaiden vapaaehtoisten luovutusten yhteydessä ei tullut esille lainhuutoja, mutta luovutuksesta ilmoitettiin käräjäoikeudelle. Prawitzin mukaan saamelaisilla näyttää olleen muut poissulkeva oikeus lapinveromaihinsa, lukuun ottamatta oikeutta kulkea toisen maan kautta vuosittaisen vaelluksen yhteydessä. Esimerkkejä löytyy myös siitä, että lapinveromaita on jaettu. Tältä osin hän viittaa Luulajan Lapin käräjillä vuonna 1705 ja Uumajan Lapin käräjillä vuonna 1706 käsiteltyihin tapauksiin.⁶⁸¹

Prawitzin mukaan kyseisenä ajanjaksona runsaassa materiaalissa esiintyy vain muutama harva tapaus, jotka viittaavat regaalioikeuteen. Vuonna 1712 Åselen käräjillä puhutaan 'veromaasta' kruununmaana, mutta Prawitzin mukaan on mahdollista, että tällöin tarkoitettiin verohylkyä, koska hakijana ollut lappalainen oli laiminlyönyt maksaa verot maasta kymmenen vuoden ajalta. Toisaalta oikeuden veromaasta käyttämä termi, 'avradsland' viittaa Prawitzin mukaan maan kruununluontoisuuteen. Hän viittaa myös samana vuonna Arvidsjaurin käräjäoikeudessa olleeseen tapaukseen, jossa oli kysymys siitä, että maan haltijana ollut lappalainen oli kuollut ja jättänyt jälkeensä vain kymmenvuotiaan pojan, joka ei ollut kykenevä käyttämään maata, eikä suorittamaan maksuja kruunulle minkä vuoksi oikeus määräsi "voudin suostumuksella" veromaan toiselle lappalaiselle. Tässä tapauksessa maa ei mennyt perintönä, mikä Prawitzin mukaan ilmeisesti johtui maasta suoritettavan maksun turvaamisesta. On kuitenkin mahdollista, että asian taustalla olisi nähtävissä käsitys kruunun omistusoikeudesta sen vuoksi, että oikeus viittaa voudin hyväksyntään. Prawitz toteaa, että ainoastaan nämä

⁶⁷⁹ Prawitz, 1967, 2. Käyttämästään Wiklundin aineistosta Prawitz toteaa, että aineisto koostuu nykyään Ruotsin valtionarkistossa säilytettävistä Svean hovioikeuteen lähetetyistä Lapinmaan renovoiduista tuomiokirjoista, jotka käsittävät ajanjakson 1645-1845. Hänen mukaansa aina 1700-luvun puoliväliin asti näyttäisivät kaikki lapinveromaita koskeneet oikeudenkäynnit sisältyvän aineistoon.

⁶⁸⁰ Prawitz 1967, 3-5 ja 9.

⁶⁸¹ Prawitz 1967, 6.

tapaukset - sekä yksi kalastukseen liittyvä tapaus - ovat sellaisia, joista voidaan löytää viitteitä kruunun regaalioikeuden suuntaan.⁶⁸²

Vuoden 1716 Arjeplogin käräjillä oli esillä lapinvouti Biurin lappalaiselle antama sijoituslupa (immission) asettua toisen lappalaisen maalle. Kun asiaa käsiteltiin oikeudessa, Biur viittasi vuoden 1695 maakirjaan ja ohjesääntönsä 5 §:än, joiden mukaan ”lappalaisia tulisi pyrkiä saamaan Norjan puolelta tänne”. Oikeuden mukaan tämä kuuluisi kuitenkin Kamarikollegiolle vuonna 1685 annetun kuninkaallisen kirjeen nojalla. Se mitä Biur tarkoitti viitatessaan vuoden 1695 maakirjaan, jää Prawizin mukaan epäselväksi, mutta viittaaminen lapinvoudin ohjesäännön 5 §:än liittyi ilmeisesti siihen, että muuttaminen lapinkylien välillä oli ohjesäännössä määrätty voudille. Prawitz toteaa, että sen enempää vouti kuin oikeuskaan eivät väittäneet mitään lapinveromaiden maanluonnosta. Biurin tavoitteena oli kuitenkin ilmeisesti se, että lapinveromaita koskevat kysymykset tulisi kuulua hallintoviranomaisille. Tässä tapauksessa oikeus myös siirsi asian maaherran päätettäväksi. Se, mitä maaherra asiassa päätti ei ole tiedossa, mutta seuraavien vuosien pöytäkirjoissa esiintyy useita tapauksia, joissa lapinvouti myönsi asumisoikeuden. Toisaalta myös kihlakunnan oikeus myönsi samaan aikaan asumisoikeuksia lapinveromaille ja päätti myös muista lapinveromaita koskevista asioista.⁶⁸³ Prawitz viittaa tässä yhteydessä seuraaviin tapauksiin:

Vuoden 1731 Lyckselen käräjillä käsiteltiin uudisasukkaan ja lapinveromaan haltijan välistä riitaa, joka koski erästä veromaalla sijainnutta kalavettä. Oikeus katsoi, että koska sekä uudisasutus, että lappalaisen maa oli kruunun ja riita koski omistusoikeutta, tulisi uudisasukkaan siirtää asia maaherran ratkaistavaksi. Samoin ratkaistiin erästä lapinveromaalla sijainnutta järveä koskenut riita vuoden 1732 Arvidsjaurin käräjillä. Vuoden 1731 Jokkmokin käräjillä kahden lappalaisen välinen riita siirrettiin lääninhallitukseen. Sen sijaan saman vuoden Arjeplogin käräjillä käsiteltiin lappalaisten aluetta koskenut riita samoin kuin riita paremmasta oikeudesta eräseen veromaahan. Myös seuraavan vuoden Lyckselen käräjillä käsiteltiin rajariita lapinveromaiden välillä. Åselen käräjäoikeus ratkaisi asian paremmasta oikeudesta veromaahan vuonna 1733. Erästä maata, joka oli ollut autiona, kutsuttiin kruununmaaksi Arvidsjaurin tuomiokirjassa 1733. Saman vuoden Jokkmokin tuomiokirjassa puhutaan veromaasta, joka ”ei ole mitään perintö- vaan kruununmaata”. Eräässä uudisasukkaiden ja lappalaisten välisessä riidassa oli kysymys siitä, sijaitsiko riidan kohteena ollut järvi Luulajan pitäjän kruunun yleismaalla vai lapinveromaalla ja Lapinmaassa. Kun asia oli esillä Jokkmokin käräjillä, oikeus totesi, että talonpojat asuivat kruunun yleismaalla, mutta myös lappalainen oli kruununmaan asukas (”som ock ett kronoland åbor”). Vuonna 1737 Jokkmokin kihlakunnan oikeus antoi tuomion paremmasta oikeudesta veromaahan, eikä asiassa mainittu alistamista. Erästä vuodelta 1735 olevasta ratkaisusta käy ilmi, että maaherra Gyllengrip katsoi itsellään olevan oikeuden päättää lapinveromaita koskevasta riidasta. Mihin tämä oikeus perustuu, jää Prawizin mukaan epäselväksi.⁶⁸⁴

⁶⁸² Prawitz 1967, 8.

⁶⁸³ Esimerkkeinä oikeuden päätöksistä, joissa viitataan myös voudin hyväksyntään, Prawitz mainitsee Jokkmokin käräjät 1725 ja Arjeplogin käräjät 1733 ja 1736. Vouti oli antanut asumisoikeuden autiolle veromaalle vuonna 1731.

⁶⁸⁴ Prawitz 1967, 12-14.

Yhteenvetona Prawitz toteaa, että ajanjaksolla 1716-1739 käytäntö näyttää hyvin horjuvalta sen suhteen tulisiko lapinveromaita koskevat asiat käsitellä tuomioistuimissa vai hallintoviranomaisissa. Prawitz käy myös yksityiskohtaisesti lävitse jo Holmbäckin esiintuomaa tapausta, jossa Jukkasjärven eli siis Kemin ja Tornion Lapinmaiden kihlakunnanoikeus antoi päätökset lainhuudoista ja kiinnekirjasta Kivivuoma-nimiseen lapinveromaahan vuosina 1737-1739. Koskien lainhuudatusta, Jukkasjärven käräjäoikeuden päätös oli Prawitzin mukaan poikkeuksellinen (särställning).⁶⁸⁵

Prawitz käy pääpiirteissään lävitse myös nykyisen Kuusamon alueella sijainneen Haukiniemen uudistilan sukulunastusta koskevan oikeudenkäynnin vuosilta 1739-40. Kun hän seuraavaksi käsittelee oikeuskäytäntöä ajanjaksolla 1740-1791, hän toteaa, että joko Haukiniemen oikeudenkäynnistä tai jostain muusta syystä, tuomioistuimissa palattiin samaan käytäntöön mikä vallitsi ennen edellä mainittua lapinvouti Biurin toiminnasta seurannutta muutosta. Voudit lakkasivat myöntämästä asumisoikeuksia veromaille. Kihlakunnanoikeudet käsittelivät tällaiset asiat, samoin kuin sellaiset asiat, joissa oli kysymys paremmasta oikeudesta lapinveromaahan sekä rajoista näiden välillä.

Prawitzin mukaan kyseisen ajanjakson loppupuolella oikeuskäytännössä nousee esille myös uusi asia. Kun oikeudenkäynnin kohteena on se, kenellä on parempi oikeus lapinveromaahan, aikaisemmin suurin paino oli pantu perintö- ja sukulunastusoikeudelle. Nyt aletaan kuitenkin ottamaan huomioon se, millainen maankäyttötarve hakijalla on. Vaikka ratkaisuihin edelleen otettiin huomioon perintöoikeudelliset seikat, arvioinnissa tulevat yhä enemmän esille tarveharkinta (lämplighetsprövning). Saamelainen, jolla on pieni porotokka, mutta suuri maa, joutuu jakamaan maan toisen saamelaisen kanssa, jolla on paljon poroja, mutta riittämätön maa tai jolla ei ole maata lainkaan. Prawitzin mukaan alussa kihlakunnanoikeudet näyttivät panneen painoa aikaisemman haltijan suostumukselle, mutta myöhemmin tuomioistuin katsoi sillä itsellään olevan oikeus päättää alueen käytöstä vastoin maan haltijana olleen saamelaisen tahtoa.⁶⁸⁶

Prawitzin mukaan käsitys, jonka mukaan lapinveromaat olisivat kruununluontoisia, ei ole kuitenkaan kokonaan kadonnut, vaan se tulee toisinaan esille. Tältä osin hän viittaa yksittäiseen tapaukseen vuodelta 1762 sekä Arvidsjaurin käräjillä vuonna 1781 tehtyyn päätökseen, jossa eräs lappalainen oli hakenut oikeutta oleskella yleismaalla (allmänning). Oikeus kuitenkin katsoi, että lappalaisen tulisi hakea lupaa lääninhallituksesta. Toisaalta saman vuoden Arjeplogin käräjillä oikeus antoi lappalaiselle oikeuden käyttää edesmenneen lappalaisen vero- eli laidunmaata, koska maa ei ollut kenenkään hallinnassa. Muutamassa tapauksessa, mutta ei kovin usein, tapahtui myös niin, että hakija ei hakenut lupaa tuomioistuimelta, vaan lääninhallitukselta. Pääsääntöisesti kihlakunnanoikeudet jatkoivat kuitenkin asumisoikeuden myöntämisiä lapinveromaille.⁶⁸⁷

Eräässä vuonna 1775 annetussa päätöksessä saamelainen oli kääntynyt lääninhallituksen puoleen vaatien yksinoikeutta erääseen lapinveromaahan, johon useilla oli

⁶⁸⁵ Prawitz 1967, 15-16.

⁶⁸⁶ Prawitz 1967, 19-20.

⁶⁸⁷ Prawitz (1967, 21) viittaa tässä yhteydessä Arjeplogin, Arvidsjaurin, Jokkmokin ja Jälliväärän käräjiin ajanjaksolla 1778-1792.

oikeus. Asia siirrettiin kihlakunnanoikeudelle, joka ratkaisi asian. Valitusosoituksessa todettiin kuitenkin seuraavasti: ”joka on tyytymätön päätökseen voi valittaa Kuninkaan Käskeynhaltijalle OikeudenkäymisK:n 10 luvun 16 §:n mukaisesti”. Prawitzin käsityksen mukaan valitusosoitus aloittaa lapinveromaita koskevan uuden ja erikoisen käytännön. Viittaus mainittuun lainkohtaan tarkoitti hänen mukaansa selvästi sitä, että lääninhallituksen pitää tuomita ensimmäisenä instanssina riidassa, joka koskee kruunun omaisuutta, mutta edellä mainittu päätös tarkoittaa sitä, että kihlakunnanoikeus olisi ensimmäinen ja lääninhallitus toinen instanssi. Tämä näyttää myös muodostuneen käytännöksi.⁶⁸⁸

Prawitzin mukaan maaherra af Donnerin lapinvouti Hasselbounille 6.7.1792 lähettämä kirje on merkittävä tapahtuma lapinveromaiden historiassa. Kirjeen tarkoitus oli hänen mukaansa tehdä todeksi teoria lapinveromaan kruununluontoisuudesta.⁶⁸⁹ Kihlakunnanvoudin ohjesäännön kruununmaata koskevat määräykset oli tarkoitus soveltaa myös lapinveromaihin ja myös OikeudenkäymisK:n 10:16 tuli soveltaa niihin. Prawitz kuitenkin toteaa, että kirjeestä puuttui kokonaan se kihlakunnanoikeuksien soveltama periaate, jonka mukaan saamelaiselta saatettiin jopa ottaa pois tämän maa ja antaa se toiselle, jos toisen katsottiin tarvitsevan maata enemmän. Kirjeessä puhutaan lapinveromaan siirtymisestä perintönä sekä sopimuksen perusteella läheisempien ja kaukaisempien naapureiden välillä. Maaherralla ei näytä olleen sellaisia tavoitteita, että lapinveromaa tai osa siitä voitaisiin ottaa pois haltijalta ja antaa jollekin toiselle. Kirjeen sisältö poikkesi siis kihlakunnanoikeuksissa noudatetusta käytännöstä.

Prawitz toteaa, että käsitys lapinveromaiden kruununluontoisuudesta tulee esille tuomiokirjoissa silloin tällöin noin sadan vuoden aikana (vuotta 1792 edeltävä aika). Tätä taustaa vasten on mahdollista ajatella, että maaherra af Donnerin toimenpide olisi ollut vain muodollinen vahvistus jo aikaisemmin vakiintuneelle käsitykselle. Prawitzin mukaan asiaa ei voida kuitenkaan tulkita näin. Kirjeessä edellytetty järjestely otettiin hänen mukaansa vastaan uutena asiana sekä saamelaisten joukossa että kihlakunnanoikeuksissa.⁶⁹⁰

Prawitzin mukaan myös kihlakunnanoikeudet suhtautuivat torjuvasti maaherran toimintaan ja kieltäytyivät lähes kymmenen vuoden ajan tuomitsemasta maaherran määräyksien mukaan, noudattaen aikaisempaa käytäntöä. Lääninhallitus sen sijaan sovelsi uutta määräystä. Vähitellen tuomioistuimet kuitenkin antoivat periksi ja alkoivat siirtää lapinveromaita koskevia asioita lääninhallituksen käsittelyyn.⁶⁹¹ Terminologiaa koskevassa jaksossa Prawitz toteaa, että kuvatessaan lappalaisen oikeutta lapinveromaahan kihlakunnanoikeudet käyttivät veroluontoisuuteen tai omistusoikeuteen viittaavia ilmauksia aina 1700-luvun jälkipuoliskolle asti, jolloin käsitys lapinveromaiden kruununluontoisuudesta alkoi saada jalansijaa alueen tuomareiden ja virkamiesten keskuudessa.⁶⁹²

⁶⁸⁸ Ks. Prawitz 1967, 22.

⁶⁸⁹ Kirje on painettuna Holmbäck 1922, liite V.

⁶⁹⁰ Prawitz 1967, 25.

⁶⁹¹ Prawitz 1967, 26.

⁶⁹² Prawitz 1967, 28.

8. Hultblad

Filip Hultbladin vuonna 1968 ilmestyneessä tutkimuksessa selvitettiin elinkeinorakenteen muutosta Jokkmokin alueella Luulajan Lapissa. Hultbladin mukaan lapinveromaalla eli lapinmaalla ymmärrettiin aluetta, joka määrättyä kruunulle maksettavaa veroa vastaan oli luovutettu yhdelle tai useammalle veronmaksajalle.⁶⁹³ Hän toteaa, että aineisto vahvistaa täysin sen käsityksen, että maata ei luovutettu omistusoikeudella vaan ainoastaan käyttöoikeudella. Veromaan haltijan henkilökohtaiseksi omaisuudeksi luettiin ainoastaan maalla olevat rakennelmat kuten loukut ja satimet (1 tap.). Käyttöoikeus oli kuitenkin hänen mukaansa etu (nyttighet), joka voitiin hankkia ja luovuttaa samalla tavalla kuin kiinteä omaisuus. Tavallisimmin maa saatiin perintönä, yleensä vanhemmilta (17 tap.). Oikeuden perusteeksi vedottiin useita sukupolvia kestäneeseen tai ylimuistoiseen nautintaan, mikä oli Hultbladin mukaan ratkaiseva peruste hallinnan saamiseksi (17 tap.) Vedota voitiin myös aikaisempaan käytäntöön (efter förra vanligheten). Oikeus voitiin saada myös avioliiton kautta (5 tap.), ostamalla, lahjana, testamentilla (4 tap.), vaihtamalla (1 tap.) tai muulla luovutuksella. Myös syytinki (föroråd) on ollut käytössä (1 tap.) metsälappalaisilla, mutta tunturilappalaisilla sitä ei ole Hultbladin mukaan yleensä käytetty. Käyttöoikeus maahan voitiin myydä kokonaan tai osaksi: puoli käyttöoikeutta koko maahan (ostaja sai käyttää maata yhdessä jonkun toisen kanssa) tai yksinomainen käyttöoikeus osaan alueesta (8 tap.).

Mikäli maa vapautui - autioitui - esimerkiksi siitä syystä, että veromaan haltija kuoli, tai köyhtyi, eikä maata tarvitsevia perillisiä ollut, kihlakunnanoikeus saattoi tuomita maan kokonaan ulkopuoliselle henkilölle, mikäli tällä oli tähän todellinen tarve (2 tap.) Eräissä tapauksissa oikeus saattoi jopa määrätä haltijan luopumaan käyttöoikeudesta tai osasta siitä heikomman nautinto-oikeuden omaavan nomadin hyväksi, mikäli toinen selvästi tarvitsi enemmän laidunalueita (10 tap.) Hultbladin mukaan tunturilappalaisten promäärä vaihteli huomattavasti. Mikäli nautinta olisi otettu liiaksi huomioon, olisi se ajan myötä aiheuttanut liiallisen epäsuhtan laidunmaiden saatavuuden ja niiden tarpeen välillä.⁶⁹⁴

9. Arell

Nils Arell tutki väitöskirjassaan poronomadismin maankäyttöä ja sen muutosta Enontekiön alueella ajanjaksolla 1660-1880.⁶⁹⁵ Tutkimuksen vanhimmasta ajanjaksosta (1660-1709) hän Prawitztiin viitaten toteaa, että moni seikka viittaa sellaiseen käsitykseen, että oikeudenkäyntien kohteena olleet vesialueet katsottiin joko haltijana olevan saamelaisen tai mahdollisesti lapinkylän omaisuudeksi.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Hultblad 1968, 81.

⁶⁹⁴ Hultblad 1968, 83.

⁶⁹⁵ Arell 1977, 23, 32.

⁶⁹⁶ Arell 1977, 142.

Arellin mukaan 1730-1740-luvut muodostavat sen ajanjakson, jolloin veromaan käyttöön liittyviä oikeustapauksia on selvästi eniten. Tämä koskee sekä aikaisempaa että myöhempää aikaa. Kalastukseen liittyviä erimielisyyksiä oli määrällisesti eniten. Metsästyksen liittyvät riitaisuudet koskivat useimmiten villipeuranpyyntiä ja molemmat osapuolet olivat yleensä saamelaisia. Laiduntamista koskevat riitaisuudet olivat yksittäisten veromaiden haltijoiden välisiä, toisin kuin myöhemmin (1780-1809), jolloin laiduntamisriidat olivat kollektiivisia ja asianosaisina esiintyvät kyläkunnat.⁶⁹⁷

Saamelaisten ja uudisasukkaitten ensimmäisistä kosketuksista Arell toteaa, että uudisasukas saattoi ostaa suurempia tai pienempiä etuja (nyttighet), jotka muodostivat uudisasutuksen perustan. Myyjänä oli se veromaan haltija, jonka alueella kyseiset käyttöoikeudet olivat. Oikeuskäytännöstä käy selville, että tällaisia kauppoja tehtiin ensimmäisten uudisasutusten perustamisen yhteydessä, mutta tapausten vähäisyydestä johtuen ei ole mahdollista arvioida yksityiskohtaisemmin tämän käytännön merkitystä. Olosuhteet viittaavat kuitenkin Arellin mukaan siihen, että veromaan haltijat pitivät itseään käyttöoikeuksien "omistajina". Vaikka tällaisen omistusoikeuden oikeudellista luonnetta on vaikea arvioida, kysymys oli joka tapauksessa siitä, että kyseisen veromaan haltijan oikeutta myydä käyttöoikeuksia ei kyseenalaistettu. Arellin mukaan tällaisia luovutuksia on tehty sekä ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaattia että sen jälkeen.

Ajanjaksoa 1730-1765 voidaan Arellin mukaan luonnehtia pronomadisiin siirtymisen ajanjaksoksi. Aikaisempi poronhoitotapa, jossa kalastuksella ja metsästyksellä oli tärkeä merkitys, oli muuttumassa laajamittaiseksi täyspaimentolaisuudeksi suurine porokarjoineen. Sen sijaan aikaisemmin keskeisiä maankäyttökysymyksiä, eli tornionlaaksolaisten kalastusta sekä erilaisten maa- ja vesialueiden käyttöoikeuksien luovuttamista, esiintyy vain vähäisessä määrin 1700-luvun puoliväliin tultaessa.⁶⁹⁸

Arellin mukaan muutamat periaatteellisesti tärkeät oikeustapaukset osoittavat, että veromaan haltijan oikeus käyttämiinsä resursseihin oli hyvin vahva. Kalastuksella ja metsästyksellä oli suuri merkitys. Hänen mukaansa näyttää myös siltä, että poronhoito ja toisaalta metsästyksen kalastus olivat yhteensoveltumattomia elinkeinoja siinä mielessä, että suuri poromäärä vähensi metsästyksen ja kalastuksen tarvetta ja mahdollisesti myös vaikeutti niiden yhteistä harjoittamista. Väestömäärältään suurin lapinkylä Rounala nousee maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä myöhemmin keskeiseen rooliin, toisin kuin aikaisemmin, jolloin sitä tuskin mainitaan aineistossa. Arellin mukaan tämä liittyy veromaa-käsitteen yleistymiseen.⁶⁹⁹

Ajanjaksolle 1780-1809 olivat sen sijaan tyypillistä pronomadien ja uudisasukkaitten väliset maankäyttöä koskevat erimielisyydet. Tätä aikaisemmin elinkeinojen välisiä riitaisuuksia ei juurikaan ollut, vaan maankäyttöön liittyvät erimielisyydet olivat lähinnä elinkeinojen sisäisiä.⁷⁰⁰ Viitaten oikeuskäytäntöön, Arell toteaa ka-

⁶⁹⁷ Arell 1977, 119, 255.

⁶⁹⁸ Arell 1977, 161-162.

⁶⁹⁹ Yli puolet Enontekiön identifioituista veromaista sijaisi Arellin mukaan Rounalan kylän alueella. Arell 1977, 162, 247-248.

⁷⁰⁰ Arell 1977, 163.

lastuksesta, että saamelaisten kalastusoikeutta suojattiin ja uudisasukkaitten etäälle ulottuvia kalastusretkiä pyrittiin rajaamaan. Hän toteaa, että kun kalavedet ilmeisesti aikaisemmin ymmärrettiin veroluonteisiksi, niiden käyttöä koskevat erimielisyydet näyttäytyivät tuolloin veromaan haltijoiden välisinä riitaisuuksina. Kun eräs verolappalainen 1770-luvun loppupuolella anoi kalastuslupaa eräisiin järviin, hän sai luvan mutta samalla todettiin ”siihen asti kunnes kalavesien lopullinen jako tapahtuu”. Arellin mukaan tätä ei voitane tulkita muuten kuin siten, että kyseinen kalavesi ymmärrettiin kruununluontoiseksi. Lupa annettiin myös kruununvirkamiehen, ei kihlakunnanoikeuden toimesta. Arellin mukaan tällöin ei enää tulisi puhua omistusoikeudesta mainittuihin etuihin. Edellä mainitulla tavalla saatu käyttöoikeus oli joka tapauksessa vahva, eikä tätä kalastusoikeutta riitautettu uudisasukkaitten taholta. Arellin mukaan uudisasukkaat olivat osapuolina useimmissa kalastusta koskevissa oikeudenkäynneissä ja nämä riitaisuudet kohdistuivat useasti vesialueisiin, jotka aikaisemmin olivat kuuluneet eri veromaihin.⁷⁰¹ Metsästystä koskevissa erimielisyyksissä veromaa-käsitteeseen ei Arellin mukaan viitattu.⁷⁰²

Yhteenvedossa Arell toteaa, että Tornion Lapinmaata koskeva aineisto suurelta osin vahvistaa sen käsityksen lapinveromaiden luonteesta minkä Hultblad oli tuonut esille koskien Luulajan Lapinmaata.⁷⁰³ Useimmiten veromaan hallintaan saaminen perustui pitkään jatkuneeseen nautintaan, mutta myös tuomioistuin saattoi luovuttaa maan. Mikäli asianomaisella arvioitiin olevan enemmän etuisuuksia kuin hän tarvitsi kotitarpeiksi, oikeus saattoi määrätä, että osa näistä tuli jakaa jonkun toisen kanssa. Veromaata käyttivät yhteiseen lukuun yleensä sellaiset henkilöt, jotka olivat sukulaisuussuhteessa keskenään. Useassa yhteydessä keskusteltiin siitä kuinka monelle verolappalaiselle määrättyllä maalla oli tilaa. Joissain tapauksissa kihlakunnanoikeus määräsi, että ”ylimääräisten” saamelaisten oli muutettava. Arellin mukaan näin tapahtui erityisesti silloin, kun kyseisillä henkilöillä oli maata käytettävissä muualla.⁷⁰⁴ Hänen mukaansa ne porosaamelaiset, jotka vuosittain muuttivat kesäalueelle Norjaan, käyttivät veromaata ainoastaan osan vuotta (syyskuusta huhti/toukokuuhun). 1700-luvun puolivälistä lähtien veromajaotus muuttui yhä heikommaksi ja katosi kokonaan vuosisadan loppuun tultaessa.⁷⁰⁵

10. Bäärnhjelm

Hovioikeudenneuvos Mauriz Bäärnhjelmin vuonna 1977 julkaistu artikkeli liittyi tuolloin vireillä olleeseen ja myöhemmin esille tulevaan verotunturioikeudenkäyntiin. Bäärnhjelmin lähtökohta on, että Ruotsin oikeusjärjestyksen osalta on virheelistä puhua maahan kohdistuvasta omistusoikeudesta ennen vuotta 1800. Hänen mukaansa omistusoikeus syntyi sarjalla lainsäädäntötoimenpiteitä ajanjaksolla 1789-

⁷⁰¹ Arell 1977, 168.

⁷⁰² Arell 1977, 168.

⁷⁰³ Arell 1977, 234.

⁷⁰⁴ Arell 1977, 236.

⁷⁰⁵ Arell 1977, 273.

1810. Erityisen keskeinen tässä suhteessa oli vuonna 1789 annettu yhdistys- ja vauskirja, jossa talonpojan maanomistusoikeus turvattiin.

Bäärnhielmin mukaan ennen tätä ajankohtaa ei kenelläkään voida katsota olleen maahan kohdistuvaa omistusoikeutta sellaisena kuin tämä käsite nykyaikana ymmärretään. Jokaisella oli jonkinlainen oikeus maahan mutta kenelläkään ei vielä tuolloin ollut omistusoikeutta. Vaikka vuosina 1789-1810 valtiopäivillä tehtyjen päätösten yhteydessä ei juurikaan puhuttu tai kirjoitettu omistusoikeudesta, tämä tuli kuitenkin Bäärnhielmin mukaan tarkoittamaan sitä, että se aikaisemmin voimakkaasti rajoitettu hallintaoikeus, joka talonpojilla siihen asti oli ollut, muuttui oikeudeksi, jota meidän aikamme terminologialla voidaan kutsua omistusoikeudeksi.⁷⁰⁶

Bäärnhielmin mukaan vuosien 1789-1810 uudistukset eivät kuitenkaan koskeneet kaikkia. Ulkopuolelle jäivät, paitsi torpparit, mäkitupalaiset ja saariston kalastajat, myös *saamelaiset*. Kysymys oli sellaisista ryhmistä, joita valtaapitävät eivät tarvinneet ja joiden asiaa he eivät halunneet edistää. Bäärnhielm toteaa, että jos lähtökohtana pidetään hänen edustamaansa käsitystä, jonka mukaan talonpojilta, uudisasukkailta ja muilta kiinteästi asuvilta puuttui omistusoikeus käyttämiinsä alueisiin ennen vuotta 1789, olisi epähistoriallista ja epäloogista ajatella, että nomadisilla saamelaisilla olisi ollut (sellainen maahan kohdistuva) oikeus, joka olisi ollut merkittävästi vahvempi kuin paikallaan asuvalle väestölle kuuluva oikeus.⁷⁰⁷

11. Vuoden 1978 perustuslakivaliokunnan lausunto

Kysymys saamelaisten vanhoista maa- ja vesioikeuksista nousi esille kolmen pohjoisimman kunnan vesipiirirajankäyntien yhteydessä 1970-luvun lopulla. Käsitellessään hallituksen esitystä,⁷⁰⁸ joka koski Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa suoritettavaa vesialueiden rajankäyntiä koskevaksi lainsäädännöksi, eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan, että luontaistaloudesta huomattavan osan toimeentulostaan saavilla, maata omistamattomilla, kysymyksessä olevien kuntien asukkailla, joista valtaosa kuuluu saamelaisväestöön, on perinteisesti ollut ja edelleenkin on vähintään nautintaperusteisiin oikeuksiin rinnastettava oikeus kalastukseen. Tällaista kalastusoikeutta tulee ammattikalastuksen ja kotitarvekalastuksen osalta pitää sellaisena varallisuusarvoisena etuna, joka nauttii perustuslainsuojaa.⁷⁰⁹

Lausunnon taustalla olivat erityisesti eräiden valiokunnan asiantuntijoiden eli professori Mikael Hidénin sekä apulaisprofessorien Ilkka Saraviidan ja Antero Jyrängin asiaa koskevat lausunnot. Heidän kannanottonsa näyttävät perustuneen erityisesti silloisen saamelaisvaltuuskunnan sihteerin Heikki J. Hyvärisen laatimaan selvitykseen, joka julkaistiin seuraavana vuonna komiteanmietintönä.⁷¹⁰ Tässä komiteanmietinnössä tuodaan esille muun muassa Vaasa-kuninkaiden antamat suoje-

⁷⁰⁶ Bäärnhielm 1977, 59.

⁷⁰⁷ Bäärnhielm 1977, 58-59, 62.

⁷⁰⁸ HE 243/1976 vp.

⁷⁰⁹ PeVL 7/1978 vp., 2.

⁷¹⁰ KM 1979:30.

lukirjeet sekä Isak Fellmannin vuonna 1912 julkaisemaa oikeuskäytäntöä 1600- ja 1700-luvuilta erityisesti Inarin lapinkylän eteläpuolella sijainneiden Kemin Lapin lapinkylien alueilta. Edellä mainittujen asiantuntijoiden lausunnoissa todetaan muun muassa seuraavaa:⁷¹¹

11.1 Hidén

Hidén toteaa, että jos yrittää muodostaa käsitystä siitä, minkälainen on tilaa omistamattomien saamelaisten oikeus aikaisempien, ehkä nykyisenkin, lapinkylien maihin ja vesiin, voidaan suhteellisen helposti esittää eräänlaiset äärivaihtoehdot. Voidaan joko katsoa, että vanha lapinkyläjärjestelmä on ainakin oikeudellisen merkityksen arvioimisen kannalta täysin kuollut eli että lapinkylille aikaisemmin kuulunut omistusoikeus kyseisiin maihin ja vesiin on tapahtuneen kehityksen, eli uudistilojen perustamisen, verojärjestelmän muutoksen ym., vuoden 1886 metsälain ja sitä edeltävien säädösten ym., menettänyt vähitellen merkityksensä ja väistynyt tilajärjestelmään perustuneen ja valtion omistusoikeuden tieltä. Tämä käsitys näkyy hänen mukaansa joissain viranomaisten kannanotoissa ja valmisteluasiakirjoissa. Toinen äärimmäisyys olisi katsoa, että lapinkylillä on aikoinaan ollut omistusoikeus, jonka varhaisesta olemassaolosta, Hyvärisen tutkimus esittää aivan riittävästi näyttöä, on edelleen olemassa, ja että siihen ovat tulleet vain ne rajoitukset ja kavennukset, joiden voidaan katsoa laillisesti syntyneen ja tällaisia rajoituksia ovat vain ne kavennukset, jotka ovat lainvoiman saaneessa isojakotoimituksessa perustettu.⁷¹² Hidén toteaa, että jos lähdetään siitä, että lapinkylillä on aikanaan ollut viranomaiskäytännössä tunnustettu oikeus alueeseensa tai enempi oikeus kuin kruunulla silloisissa oloissa, niin kuin hänen mukaansa näyttää ilmeiseltä, ei tämän oikeuden voida katsoa menettäneen merkitystään tai hävinneen pelkästään sillä perusteella, että on kulunut paljon aikaa ja yleisesti on lähdetty siitä, että kyseistä oikeutta ei enää ole. Jotta oikeuden voitaisiin katsoa hävinneeksi, tulisi Hidénin mukaan kyetä osoittamaan joko selvä lainsäädäntö tai kannanotto siitä, että kyseistä oikeutta ei enää ole. Toinen mahdollisuus olisi se, että olisi olemassa lainvoimaisen viranomaisien päätös, jossa selväsanaisesti on lähdetty siitä, että kyseinen oikeus on poistettu tai katsottu, että sitä ei enää ole. Hidénin mukaan aineistosta muodostuu se käsitys, että meillä ei ole lainsäädännössä selväsanaisesti poistettu lapinkylien oikeutta tai selväsanaisesti lähdetty siitä, että sitä ei enää ole olemassa.⁷¹³ Hänen mukaansa myös kysymyksessä oleva kalastusmahdollisuus on johdettavissa niihin omistus- ja luonnonvarojen käyttöoikeuksiin, joita lapinkylillä on aikanaan selvästi katsottu olleen. Hänen mukaansa näitä kalastusmahdollisuuksia tulisi pitää myös suomalaisen oikeusjärjestelmän piirissä relevantteina oikeuksina.⁷¹⁴

11.2 Saraviita

Viitaten esitettyyn aineistoon, Saraviita toteaa, että lapinkylät ovat joinain aikoina olleet jopa oikeusnormien tunnustamia, veroja maksavia kollektiivisia maanomistussyksiköitä, joilla on ollut kiistaton oikeus maahan ja kalastukseen. Vähitellen la-

⁷¹¹ Niistä hallituksen esityksestä, joita PeV:n lausunto koski, asiantuntijoiden lausunnoista sekä PeV:n lausuntoa koskevista huomioista, ks. Joono 2011, 41-87.

⁷¹² PeV 19.5.1978, ptk., 10.

⁷¹³ PeV 19.5.1978, ptk., 11.

⁷¹⁴ PeV 19.5.1978 ptk., 11-12.

pinkylien oikeusasemaa on horjutettu perustamalla uudistiloja. Hänen mukaansa asiakirjoista näyttää kuitenkin käyvän ilmi, että missään vaiheessa lapinkylien kollektiivista maankäyttöoikeutta tai oikeutta kalastaa ei ole kokonaan julistettu menetetyksi tai poistetuksi. Lapinkylien oikeudet ovat kyllä hänen mukaansa jatkuvasti kaventuneet ja vähentyneet. Hänen mukaan asiakirjojen valossa näyttää siltä, että saamelaiskylillä on vanhastaan katsottu olevan kollektiivinen omistusoikeus maahan ja oikeus käyttää vesialueita. Sittemmin tämä omistusoikeus lienee rauennut, mutta saamelaiset ovat jatkuvasti kalastaneet kaikilla, ilmeisesti myös, pääosin kuntiin rajoittuvien asuma-alueidensa vesialueilla. Asiakirjoista jäi hänen mukaansa kuitenkin epäselväksi se, kuinka laajoja nuo asuinalueet ja lapinkylien alueet ovat olleet, suhteessa kunnan rajoihin. Asiakirjojen mukaan näyttää lisäksi siltä, että maata omistavat ja maata omistamattomat saamelaiset ovat yhtä lailla kalastaneet vuosisatoja valtion pohjoisella vesialueella.⁷¹⁵ Saraviita katsoo, että saamelaisväestö on vuosisatojen aikana vakiinnuttanut oikeutensa kalastaa kaikissa asuinkuntansa vesialueissa, jotka ovat olleet vanhojen lapinkylien alueella. Tämä koskee hänen mukaansa sekä kotitarve- että ammattikalastusta. Hänen mukaansa lappalaisilla näyttää olevan sellaisia kalastusoikeuksia, joita muualla Suomessa oleva säädännäinen oikeus ei tunnusta. Hänen mukaansa on kuitenkin epäselvää voidaanko nämä käyttöoikeudet luonnehtia tavanomaiseen oikeuteen perustuvaksi vai pohjautuvatko ne ennen suomalaista lainsäädäntöä voimassa olleeseen Ruotsin vallan aikaiseen oikeuteen, jota ei ole kumottu.⁷¹⁶

11.3 Jyränki

Jyränki toteaa, että lapinkyllillä oli ollut erityinen omistusoikeutensa, joka 1800-luvulle tultaessa oli kuitenkin kaventunut jo elinkeino-oikeudeksi porojen laiduntamiseen, kalastukseen ja metsästyksen. Hän toteaa, että saamelaiset, rinnan muiden lain edellytykset täyttävien kuntalaisten kanssa, ovat nauttineet täyttä kalastusoikeutta asuinkuntansa vesissä. Tämän oikeuden voidaan hänen mukaansa alun perin katsoa kuuluneen osana lapinkylien oikeuksiin ja tässä mielessä voidaan sanoa, että saamelaiset ovat keskeytyksettä nauttineet kalastusoikeutta vuosisatojen ajan. Vaikka omistusoikeus kussakin kunnassa oleviin vesiin voidaan muodollisesti katsoa kuuluvan valtiolle ja manttaalikunnalle, kuuluu saamelaisväestölle ja erinäisille muille henkilöryhmille samanaikaisesti kuitenkin tosiasiallinen kalastusoikeus kaikissa vesissä.⁷¹⁷ Jyränki katsoo, että jos lakiehdotukset pantaisiin toimeen se merkitsisi sitä että saamelaisten ikivanha, tähän asti jatkunut kalastusoikeus lakkaisi kokonaan. Jos ja kun lakiehdotukset tuolta pohjalta saavat lainvoiman, tulisi nyt ensimmäisen kerran 200 vuotta kestäneen ylimenokauden jälkeen vahvistetuksi vesien osalta se saamelaisten oikeuksien kaventaminen, joka sai alkunsa 1700-luvun alkupuolelta. Hän katsoo, että sellaisin muodoin kuin mitä meidän oikeusjärjestelmässämme on ollut tapana, kaventamista ja poistamista ei ole toistaiseksi vahvistettu. Saamelaisten ikivanha kalastusoikeus muuttuisi maksulliseksi, luvanvaraiseksi oikeudeksi. Jyrängin mukaan vanhojen lapinkylien osakkaitten kalastusoikeus kyseisellä vesialueella on ollut vuosisatoja voimassa aina meidän aikaamme saakka. Hän toteaa, että erään käsityksen mukaan tämä on viimeinen jäännös lapinkylien vanhoista oikeuksista.⁷¹⁸

⁷¹⁵ PeV 19.5.1978 ptk. 16.

⁷¹⁶ PeV 19.5.1978 ptk., 17-18.

⁷¹⁷ PeV 19.5.1978 ptk. 20-21.

⁷¹⁸ PeV 19.5.1978 ptk. 23.

12. Verotunturioikeudenkäynti

Vuonna 1981 Ruotsin korkeimman oikeuden tuomioon päättyneessä niin kutsutussa verotunturioikeudenkäynnissä oli kysymys paremmasta oikeudesta erääseen Pohjois-Jämslänissa sijaitsevaan tunturialueeseen. Julkaistun oikeustapauksen otsikon mukaan oikeudenkäynnissä oli kysymys muun muassa "mahdollisuudesta vanhimpina aikoina saada omistusoikeus isännättömään maahan käyttämällä sitä poronhoitoon, metsästyksen ja kalastukseen" sekä niistä oikeudellisista perusteista, joiden nojalla valtion voidaan katsoa saaneen omistusoikeuden tunturialueisiin. Oikeuskäsittely kesti 15 vuotta ja lyhennettynäkin Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu on laajuudeltaan noin 250 sivua. Kysymys oli siis saamelaisten maanomistusoikeuden edellytyksiä koskevasta ennakkopäätöksestä.

Ruotsin vanhemmasta lainsäädännöstä HD:n päätöksessä todetaan, että yksityisen aatelittoman henkilön osalta on tuskin mahdollista puhua maahan kohdistuvasta omistusoikeudesta nykyisessä merkityksessä 1600-luvulla ja sama koskee suurta osaa 1700-lukua. Kysymys on lähinnä siitä oikeudesta, joka verotalonpojalla oli kyseisenä aikana (veromiehenoikeus). Oleellinen piirre tässä oikeudessa oli se, että talonpojalla oli muilta suojattu oikeus käyttää maata ja käyttää hyväkseen maasta saatava tuotto, sekä siitä, että maa kulki perintönä. Lisäksi talonpojalla oli oikeus määrätä maasta luovuttamalla, panttaamalla sekä määrättyissä tapauksissa testamenttaamalla. Mikäli perintömaata myytiin suvun ulkopuolelle, talonpojan sukulaisella oli oikeus lunastaa maa itselleen määrättyillä edellytyksillä. HD:n mukaan talonpojan määräysvaltaa maahan oli rajattu voimakkaasti monessa suhteessa ja hänen mahdollisuuttaan pitää maata hallussaan rajoitti erityisesti se, että maa saattoi tulla verohylkynä kruunulle, mikäli hän laiminlöi veronmaksun kolmelta vuodelta.

Oikeus kuitenkin toteaa, että tämä talonpojan oikeus oli se oikeus, josta myöhemmin kehittyi se, mitä tänä päivänä tarkoitetaan omistusoikeudella. Kysymys oli erityisesti siitä, että vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjan myötä talonpojan asema vahvistui. HD:n mukaan keskeiseksi kysymykseksi muodostuu se, voidaanko saamelaisilla kyseisenä aikana katsoa olleen käyttämiinsä alueisiin sellainen oikeus, joka on rinnastettavissa veromiehenoikeuteen ja joka samalla tavalla on voinut kehittyä siksi omistusoikeudeksi, mitä tällä sanalla sen nykyisessä merkityksessä tarkoitetaan.⁷¹⁹

Kustaa Vaasan vuoden 1542 kirjeestä oikeus toteaa, että voidaan hyvin ajatella, että mainitusta kirjeestä huolimatta saamelaiset saattoivat valtauksen ja nautinnan kautta hankkia veromiehenoikeuden tai vastaavan oikeuden alueisiin Lapinmaassa. HD:n mukaan omistusoikeus isännättömään maahan saatiin pääsääntöisesti viljelemällä maata. Tämän lisäksi oli myös mahdollista saada veromiehenoikeuteen rinnastettava oikeus käyttämällä maata pelkästään metsästyksen, kalastukseen ja poronhoitoon ilman että sitä viljeltiin. Samassa yhteydessä myös todetaan, että myöhemmässä oikeuskäytännössä ylimuistaisen nautinnan katsottiin tietyissä olosuh-

⁷¹⁹ NJA 1981:1, 184.

teissa synnyttävän omistusoikeuden, mikäli maa-alueetta - vaikka sitä ei viljeltykään - käytettiin tavalla, joka oli alueen luonnollinen käyttötapa.⁷²⁰

Juhana III:n vuonna 1584 Suonttavaaran lappalaisille ja Kaarle IX:n vuonna 1602 Kemin Lapin lappalaisille antamista kirjeistä HD toteaa, että ei ole täysin selvää, millaista oikeutta kirjeillä oli tarkoitus suojata.⁷²¹ Toisessa yhteydessä todetaan, että Juhana III:n kirjeellä oli merkitystä Haukiniemeä koskevassa oikeudenkäynnissä. Viitaten näihin kirjeisiin HD toteaa, että kyseinen aineisto tukee ilman epäilystä sitä kantajapuolen esittämää käsitystä, että ainakin maan pohjoisissa osissa saamelaiset saivat oikeussuojaa samalla tavalla kuin verotalonpojat. Oikeus kuitenkin toteaa, että ei ole selvää, rinnastettiinko heidät muilta osin talonpoikiin, esimerkiksi siltä osin, että heillä olisi ollut oikeus määrätä alueistaan.

HD toteaa, että ei ole selvää, millä edellytyksillä saamelaisten voitiin katsoa saaneen veromiehenoikeuteen rinnastettavan oikeuden. Oikeuden mukaan oli kuitenkin selvää, että mikäli saamelaiset asuivat pysyvästi alueella, tällöin ei muilta osin vaadittu selkeää hallintaa. Sellaisessa tilanteessa, jossa tällainen hallintaa koskeva ydinalue puuttui, voidaan olettaa, että se käyttö, joka voidaan rinnastaa maanviljelyyn, on periaatteessa täytynyt olla intensiivistä, pysyvää ja merkittävässä määrin sellaista, että toiset eivät ole häirinneet tätä käyttöä. HD:n mukaan ei voida katsoa riittäväksi, että suurten tunturialueiden ollessa kysymyksessä vain pientä osaa tästä alueesta käytetään säännöllisesti. Oikeuden mukaan tuli myös edellyttää, että käytetyllä alueella on tullut olla ainakin jonkinlaiset kiinteät rajat. Tässä suhteessa oikeuden mukaan oli kuitenkin riittävää, että alueen laajuus kävi selville maastosta.⁷²²

Soveltaessaan näitä kriteerejä oikeudenkäynnin kohteena olevaan, Jämtlannissa sijaitsevaan verotunturiin, oikeus toteaa, että saamelaisia on ollut vähän suhteessa alueen suuruuteen ja sama koskee myös saamelaisten poroja. Omistusoikeuden kannalta kriittisenä ajankohtana, 1600-luvun puolivälissä, oltiin vasta siirtymässä täyspaimentolaisuuteen ja että alueesta on ollut kilpailua kiinteästi asuvien talonpoikien taholta. Oikeuden mukaan on myös epäselvää, onko alueen rajoja koskeva vaatimus täyttynyt. Tässä yhteydessä myös todetaan, että sellaiset alueet, erityisesti Kemin ja Tornion Lapinmaat, joissa on ollut taipumus rinnastaa saamelaiset verotalonpoikiin, sijaitsevat kaukana Jämtlannista.⁷²³

Käsitellessään ajanjaksoa 1645-1789 oikeus katsoo, että tärkeä este saamelaisosa-puolen esittämälle käsitykselle on ollut vuoden 1683 metsäasetus. Oikeuden mukaan tällä asetuksella, jonka muodollisena perustana oli Kustaa Vaasan kirje vuodelta 1542, kruunu esitti yksityisoikeudellisen vaatimuksen sellaisiin kaukana sijaitseviin, omistajaa vaille oleviin alueisiin, jota pidettiin metsämaana. Oikeus kuitenkin katsoo, että kysymys omistusoikeudesta ei tullut lopullisesti ratkaistuksi vuoden 1683 asetuksella, vaan että tässä suhteessa ratkaisevaa oli myöhäisempi kehitys ja se, miten asetusta myöhemmin tulkittiin. HD:n mukaan oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa on todettu, että asetusta perustuu sille käsitykselle, että kaikella maalla on omistaja - jos ei muita -

⁷²⁰ NJA 1981:1, 190-191.

⁷²¹ NJA 1981:1, 187.

⁷²² NJA 1981:1, 191.

⁷²³ NJA 1981:1, 196-197.

niin joka tapauksessa valtio. Muun muassa tästä syystä vuoden 1683 metsäasetus teki saamelaisille vaikeammaksi saada veromiehen oikeus tai tätä vastaava oikeus suhteessa kruunun oikeuteen.⁷²⁴

Haukiniemen sukulunastusta koskevasta oikeudenkäynnistä ja Sadelinin vuoden 1740 kuvauksesta,⁷²⁵ HD toteaa seuraavasti:

Erityisen merkittävää on, että Haukinimen oikeudenkäynnissä saamelaisten omistusoikeus sai tukea pitkän kokemuksen saamelaisten olosuhteista omaavalta tuomarilta. On kuitenkin korostettava, että tämä näyttää varsinaisesti koskevan metsäsaamelaisia. Se mitä Sadelin sanoo tunturilappalaisten "omista perintömaista" ei tarkoita, että heillä olisi ollut veromiehen oikeus käyttämiinsä alueisiin. Pikemminkin hän asettaa tunturilappalaisten vastakohtaksi metsälappalaiset, joiden veromaat Sadelinin mukaan katsottiin verotiluksiksi ja joita myös useasti viljeltiin. Kyseinen alue sijaitsee kuitenkin kaukana (Jämtlannin) verotunturista ja tällä alueella on erilainen oikeudellinen historia, minkä vuoksi sen merkitys nyt käsillä olevassa oikeudenkäynnissä on rajallinen.⁷²⁶

Kysymys eri alueella ja erilaisia elinkeinoja harjoittaneista lappalaisista tulee esille myös toisessa yhteydessä. Oikeuden mukaan ei voida lähteä siitä, että tunturisaa- melaisten laajoja tunturialueita koskevaa käyttöä arvioitaisiin samalla tavalla kuin esimerkiksi metsäsaamelaisten intensiivisempää maankäyttöä.⁷²⁷

13. Korpijaakko-Labba

Kaisa Korpijaakko-Labban vuonna 1989 julkaistun oikeushistoriallinen väitöskirjan alueellinen rajausta käsittää lähtökohtaisesti koko Länsipohjan Lapinmaan. Erikseen kuitenkin todetaan, että Uumajan, Luulajan ja Piitimen Lappien tuomiokirja-aineisto ei vuodesta 1720 eteenpäin sisälly aineistoon.⁷²⁸ Ajallisesta rajauksesta todetaan, että tutkimuksen alku- ja loppujankohtien määräytymiseen ovat "melko voimakkaasti vaikuttaneet puhtaasti lähdetekniset tekijät". Tutkimustehtävän täsmentämiseen liit- tyen todetaan, että suurimman mielenkiinnon kohteena ovat olleet Suomen alueella olevat Länsipohjan lapinmaan osat. Viimeiset päätökset, joihin tutkimuksessa viit- taan, ovat vuodelta 1747.⁷²⁹

Korpijaakko-Labba katsoo, että erityisesti analyttisellä tutkimusotteella oli an- nettavaa maanomistusoikeutta koskevassa tutkimuksessa:

⁷²⁴ NJA 1981:1, 200.

⁷²⁵ Ks. luku VIII.

⁷²⁶ NJA 1981:1, 202.

⁷²⁷ NJA 1981:1, 180.

⁷²⁸ Korpijaakko 1989, 85 alav. 10.

⁷²⁹ Tutkimuksessa viitattu oikeudenkäyntiaineisto koostuu seuraavien lapinkylien käräjiltä: Uumaja ym. 2 tapausta (1664-1699), Åsele 1 (1660), Lycksele 5 (1700-1720), Arjeplog 15 (1656-1720), Luulaja 1 (1656), Arvidsjärvi 7 (1676-1709), Jokkmok 13 (1674-1740), Jukkasjärvi 13 (1660-1733), Enontekiö 37 (1655-1747), Koutokeino 7 (1655-1733), Aviovaara 2 (1658-1693), Teno 3 (1677-1688), Inari 13 (1656-1733), Kittilä 5 (1658-1731), Sodankylä 16 (1661-1738), Sompio 17 (1666-1743), Keminkylä 2 (1730-1735), Kuolajärvi 5 (1665-1736) sekä Kitka ja Maanselkä (Kuusamo) 8 (1686-1739).

... käsitteenmuodostukseen ja erilaisiin historiallisiin tarkasteluihin liittyviä tutkimuksellisia intressejä ei ole johdonmukaisesti pyritty pitämään erillään toisistaan. Oikeudellisen tutkimuksen peruslähtökohtien kehityttyä tästä edelleen *analyttisen* eli *funktionaalisen* tutkimusperinteen suuntaan tilanne on monessa suhteessa muuttunut ratkaisevasti ... sillä, että uudempi oikeustieteellinen tutkimus on niinkin voimakkaasti keskittynyt oikeussuhteiden ja henkilörelaatioiden hajotteluun ja analysoimiseen, on kuitenkin tässä tutkimuksessa asetettuja tutkimusongelmia ajatellen eräs merkillepantava seuraus: aikaisemmin esitetyt ja ilmeisen vaillinaisiksi muodostuneet teoriat omistusoikeuden syntymisestä eivät ole missään vaiheessa joutuneet perusteellisen uudelleenarvioinnin kohteeksi.⁷³⁰

Korpijaakko-Labba pitää keskeisenä ongelmana sitä, kuinka oikeutta on staattisessa suhteessa suojattu yleisen sivullistahoon nähden sekä kysymystä siitä, millaisia oikeuksia oikeuden dynaamisella tasolla on syntynyt.⁷³¹ Lähtökohta on analyttisessä esineoikeudellisessa kirjallisuudessa esitetty ajatusmalli kiinteistönomistajan oikeusasemasta sellaisena, kuin se on määritelty esimerkiksi Zittingin ja Rautialan esineoikeuden oppikirjassa. Oikeuskäytäntöä analysoimalla pyritään selvittämään, millaista staattista suojaa veromaan haltija sai tuomioistuimessa.⁷³² Tämän jälkeen tutkimukseen sisältyvät erilliset jaksot kalastuksen, metsästyksen ja poronhoidon oikeussuojasta ja kiinteän omaisuuden hallinnan loukkaamisesta. Korpijaakko-Labba katsoo, että veromaan puitteissa tapahtuneen kalastuksen, metsästyksen ja poronhoidon harjoittamista on pidetty niihin kohdistuvan omistusoikeuden käyttämisenä ja sen ulkoisena ilmenemismuotona.⁷³³ Laillisia saantoja ja kompetenssia koskeva luku sisältää erilliset jaksot perintöoikeudesta ja testamentista, varsinaisista kiinteistönluovutuksista ja ylimuistoisesta nautinnasta. Näiden kysymysten osalta hän katsoo, että lapinveromaita ja niihin liittyviä etuuksia on voitu luovuttaa toisille ja ylimuistoisen nautinnan ja perinnön tapaan luovutuksia on käsitelty laillisina saantoina, joiden seurauksena myös maan tosiasiallinen käyttö on siirtynyt oikeussubjektilta toiselle. Lappalaisella on myös ollut hänen mukaansa yksityinen suojattu käyttövapaus maihinsa nähden ja omaisuus on ollut siirtymiskelpoista lainsäädännön asettamissa rajoissa.⁷³⁴ Loppuyhteenvedossa Korpijaakko-Labba toteaa lapinveromaan haltijan oikeusasemasta seuraavasti:

Alioikeuskäytännön mukaan lappalaisten oikeusasemassa on voitu havaita kaikki ne elementit, joiden pohjalta nykyisin puhutaan omistusoikeudesta: lappalaiset ovat nauttineet lainsäädännön takaamaa omistajanhaltijan oikeussuojaa suhteessa muihin maankäyttäjärühmiin, olipa kohde lapinveromaa tai lapinkylä. Oikeusasemaan liittyvän kompetenssin osalta lappalaisten oikeus on vastannut omistus- tai paremminkin verotalonpojan oikeusaseman edellyttämiä ulottuvuuksia. Maat ovat kulkeneet perintönä, niitä on voitu lahjoittaa, pantata, vuokrata ja luovuttaa. Maille on myönnetty jopa lainhuutoja ja kiinnekirjoja.⁷³⁵

⁷³⁰ Korpijaakko 1989, 60-62.

⁷³¹ Korpijaakko 1989, 305 vrt. 307. Perintömaita koskevia oikeudenkäyntejä on analysoitu otsikoiden "hallinta ja staattinen suoja" sekä "luovutuskompetenssi ja dynaaminen suoja" alla.

⁷³² Korpijaakko 1989, 306-308.

⁷³³ Korpijaakko 1989, 308-351.

⁷³⁴ Korpijaakko 1989, 404-405.

⁷³⁵ Korpijaakko 1989, 582.

Korpijaakko-Labban mukaan myös verohylkysäännöstöön liittyvä käytäntö osoittaa väijäämättömästi, että lapinveromaita ei pidetty kruunun- vaan veroluontoisina tiluksina.⁷³⁶ Hänen mukaan lappalaisten oikeus maahan oli omistusoikeus.⁷³⁷ Korpijaakko-Labban mukaan aikaisemman tutkimuksen perusvirheellisyys piilee “lähdekriittisesti epähyväksyttävässä menettelyssä”⁷³⁸ sekä “taipumuksesta tehdä harvoista lähdetiedoista erittäin pitkälle meneviä ja rohkeita johtopäätöksiä.”⁷³⁹

Korpijaakko-Labban myöhempi, vuonna 2000 julkaistu tutkimus on kronologista ja temaattista jatkoa väitöskirjatyölle. Tutkimuksen lähtökohta on johdannossa esitetty kysymys “missä vaiheessa ja minkälaisiin oikeudellisiin seikkoihin perustuen saamelaiden aikaisemmin omistama maa on muuttunut kiinteistörekisterissä valtionmaaksi”. Todistustaakka valtionmaiden omistusoikeudesta siirtyy valtiolle. Lähtökohtana on se, että saamelaiset ovat olleet maanomistajia. Mikäli tämä omistusoikeus olisi siirtynyt valtiolle, tulisi omistusoikeuden siirtymiselle olla olemassa oikeudellisesti hyväksyttävä saanto.⁷⁴⁰

Toisin kuin väitöskirjassa, tässä myöhemmässä tutkimuksessa oikeuskäytäntöä ei juurikaan hyödynnetä.⁷⁴¹ Tutkimuksessa todetaan, että Kemin Lapin eteläisimpien lapinkylien alueelta ”ei ole löydettävissä luotettavaa asiakirja-aineistoa, joka liittyisi ruotsinvallan aikaiseen oikeustilaan ja sen mukaiseen lappalaisten oikeusasemaan”. Käräjäpöytäkirjoista todetaan, että “1800-luvun oloissa käräjäpöytäkirjat valaisevat vanhoja lappalaisoikeuksia korkeintaan välillisesti sikäli kun käräjiä ylipäänsä on pidetty tai niille on ollut mahdollista päästä.”⁷⁴² Tämä lähteitä koskeva rajaus aiheuttaa sen, että se keskeinen aineisto, jonka nojalla lappalaisten katsottiin olleen maanomistajia, jää jatkotutkimuksen ulkopuolelle. Muun muassa kysymys siitä, milloin ja miksi omistusoikeuden kohteeksi ymmärrettyjen veromaiden hallinta menetti merkityksensä ja milloin lappalaisia ei enää pidetty maanomistajina, jäivät tutkimuksen ulkopuolelle.

Keskeiseksi tutkimusaineistoksi muodostuvat maakirjat ja veronkantoluettelot.⁷⁴³ Lähtökohtana on vuoden 1739 maakirja. Tutkimuksessa korostettuja seikkoja ovat

⁷³⁶ Korpijaakko 1989, 464.

⁷³⁷ Korpijaakko 1989, 589-590.

⁷³⁸ Korpijaakko 1989, 588. Tutkimuksessa olevia kameraalisia kysymyksiä käsitellä myöhemmin, ks. luku VII.

⁷³⁹ Korpijaakko 1989, 590-592: Tällaisia lappalaisten oikeusaseman kannalta liian rohkeita johtopäätöksiä on Korpijaakko-Labban mukaan tehnyt Haataja, joka on “näkemystensä tueksi esittänyt ainoastaan sellaiset lähteet tai sellaisia kirjallisuusviittauksia, jotka ovat tukeneet aiottua johtopäätöstä”. Hänen mukaansa ”erityisen tuomittavaa se on silloin kun menettely näyttää pohjautuneen selvään aineiston karsintaan” Haatajan osalta hän viittaa Kustaa Vaasan 1551 antamaan rantamatalaoikeutta koskevan kirjeen, jota Haataja on siteerannut. Toisena tutkijana hän mainitsee Holmbäckin ja hänen ”selvitykseen liittyvät epätasällisyydet, joista ainakin yhtä on vaikea pitää pelkästään huolimattomuudesta johtuvana”. Holmbäckin ja Halosen osalta hän (s. 403) toteaa, että ”ratkaisevat johtopäätökset on perustettu yhteen mielivaltaisesti rajattuun ilmiöön, tai muutamaan harvaan, luonnollista yhteyksistä irrotetun lähdetiedon varaan”.

⁷⁴⁰ Korpijaakko-Labba 2000, 6.

⁷⁴¹ Sivulla 41 viitataan kahteen vuosilta 1685 ja 1687 olevaan, sekä sivulla 77 vuodelta 1736 ja sivulla 78 vuodelta 1730 oleviin, jo väitöskirjassa mainittuihin oikeustapauksiin. Sivulla 128-129 käydään lävitse Inarin ja Utsjoen käräjillä käsiteltyä kalastustilan perustamismenettelyä.

⁷⁴² Korpijaakko-Labba 2000, 7.

⁷⁴³ Korpijaakko-Labba 2000, 8.

vuoden 1749 Lapin reglementin 8 §, jossa uudisasukkaan oikeus metsästää rajattiin puolen peninkulman alueelle kotipaikastaan⁷⁴⁴ sekä vuonna 1760 uusitun lapinvoudin ohjesäännön 18 §, jonka mukaan voudin tuli pyrkiä sovitteluun uudisasukkaitten ja lappalaisten välisiä, erityisesti kalastusta, metsästystä ja laidunalueita koskevia, riitaisuuksia ja pitää silmällä, että jokainen pysyisi varsinaisessa elinkeinossaan.⁷⁴⁵

Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä koskevassa jaksossa ei oteta suoraan kantaa maanomistuskysymykseen eikä siihen, keitä tulisi pitää saamelaisten maaomikeuksien nykyisenä oikeudenomistajina. Tässä yhteydessä kuitenkin todetaan, että lappalaisilla oli aivan kiistatta metsälainsäädännön tarkoittama ”parempi oikeus” muuhun kuin isojaolla jo tiloille annettuun alueeseen, mutta tätä aluetta ei ole kuitenkaan missään toimituksessa selvitetty. Myöhemmin todetaan, että ”uudistilan perustaminen merkitsi myös lappalaisen kohdalla siirtymistä tilallisten ryhmään ja tilallisena verotettavaksi” ja että ”lappalaisuus siinä merkityksessä, että sen nimissä on vaadittu oikeuksia maahan, on juridisena ja kiinteistöoikeudellisena käsitteenä täysin onttu.” Hänen mukaansa ”tarkassa juridisessa katsannossa lappalainen merkitsee itse asiassa erityistä ”kiinteistöä”, oikeusasemaa, joka on perustunut tietynlaiseen maankäyttöön, tietynlaiseen maaverotukseen ja tietynlaisiin maakirjamerkintöihin.”⁷⁴⁶

14. Wirilander

Alkuperäiskansoja koskevan ILO-sopimuksen ratifointikeskusteluun liittyen Suomen oikeusministeriö pyysi vuonna 2000 oikeustieteen tohtori Juhani Wirilanderilta maanomistusta koskevan asiantuntijalausunnon. Lausunto sisältää erilliset jaksot sekä Kemin että Tornion Lapinmaiden osalta.

Ruotsinvallan ja autonomian ajan metsälainsäädäntöön viitaten, Wirilander toteaa kruunun lähteneen viimeistään 1600-luvulla siitä, että kruunulla on määräysvalta kylärajan ulkopuolella oleviin kaukaisiin erämaihin. Hän katsoo, että on olemassa lähinnä käräjäpöytäkirjoihin perustuvaa näyttöä siitä, että ”kylissä asuvalla perheellä on sekä yksin, että muiden kanssa ollut kylän rajojen sisäpuolella kalavesiä ja kalastuspaikkoja, riistanpyyntipaikkoja ja laidunalueita asumuksen pihapiiriksi katsottavien alueiden lisäksi”. Hän toteaa, että käräjäpöytäkirja-aineistosta päätellen lappalaisilla on ollut veromaihinsa oikeus, joka rinnastuu nykyisen käsityksen mukaiseen omistajanhallintaan. Hänen mukaansa erityisen selvästi omistusoikeuteen viittaa Kuusamon ym. käräjillä vuosina 1728 ja 1730 esillä ollut lainhuutotapaus, jossa tyyppillisen lappalaisomaisuuden, majavanpyyntipuron ostajille myönnettiin lainhuudot ja kirjaaminen. Wirilanderin mukaan lainhuutoa ei olisi voitu myöntää, ellei myyjää olisi pidetty omistajana.⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ Korpijaakko-Labba 2000, 71-72.

⁷⁴⁵ Korpijaakko-Labba 2000, 76, 88, 156 ja 168.

⁷⁴⁶ Korpijaakko-Labba 2000, 226. Tässä yhteydessä hän toteaa, että ”lappalainen ei siis tässä merkityksessä ole fyysinen henkilö, eikä lappalaisuuteen voi tältä kannalta voi liittyä senkaltaista ”periytymistä” kuin nykyisin pyritään väittämään. Näin ollen ”lappalaisuutta” on myös täysin mahdotonta ryhtyä selvittämään arkeologisin, saati sitten DNA-tutkimuksin: kiinteistöoikeudelliset seikat eivät näistä löydöistä ilmene”.

⁷⁴⁷ Wirilander 2001, 60.

Sen sijaan lapinkylän omistusoikeudesta alueeseensa ei Wirilanderin mukaan ole riidatonta näyttöä.⁷⁴⁸ Hän katsoo, että niissä tilanteissa, joissa tunkeutumisesta lapinkylän alueelle on vaadittu rangaistuksia tai korvauksia, tilanne on ollut se, että tunkeutuja on tehnyt muutakin kuten asettanut pyydyksiä osakkaiden pyyntipaikoille, kalastanut tai asettunut asumaan. Hänen mukaan Lapissa on katsottu olleen “myös avointa maata, isännätöntä maata, joka ei kuulunut erityisesti kenellekään.”⁷⁴⁹

Saamelaisten verotusta hän ei pidä merkittävänä. Hän toteaa, että 1500- ja 1600-lukujen verotusta Kemin Lapissa voidaan luonnehtia lähinnä henkilö- tai elinkeinoverotukseksi. Hänen mukaansa pelkästään sen pohjalta on mahdotonta tehdä päätelmiä saamelaisten oikeudesta lapinkylien maa-alueisiin.⁷⁵⁰

15. Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä

Saamelaisten maoikeuksia koskevan keskustelun eräänlaisena lähtökohtana voidaan meillä pitää Isak Fellmannin vuonna 1912 julkaisemia Tornion ja Kemin lapinkylien alueelta olevia alioikeuden päätöksiä. Vaikka jo aikaisemmin oli katsottu, että lappalaisten perinteinen maankäyttö nauttisi tietynlaista oikeussuojaa, vasta Fellmannin julkaisemista oikeustapauksista käy selville, että lappalaisten oikeutta käyttämiinsä alueisiin pidettiin oikeuskäytännössä veroluontoisena oikeutena. Kihlakunnanoikeuden lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevat päätökset koskivat myös lapinveromaita. Niitä on voitu periä, myydä, lahjoittaa, vuokrata, pantata ja ne ovat olleet sukulunastuksen kohteena samalla tavoin kuin veroluontoinen omaisuus yleensä. Tämä ei olisi ollut mahdollista, mikäli alueita olisi pidetty kruununmaana.

Aikaisemmin oli katsottu, että yksityinen omistusoikeus voi tulla kysymykseen vasta siinä vaiheessa, kun maata ryhtydtään viljelemään. Fellmannin julkaisemista oikeustapauksista käy kuitenkin selville, että maanviljelyksen harjoittaminen ei ollut tässä suhteessa ratkaisevaa. Lappalaisten oikeus käyttämiinsä alueisiin katsottiin vero-oikeudeksi, vaikka alueita käytettiin vain metsästyksen, kalastukseen ja poronhoitoon. Tämä lähtökohta hyväksyttiin myöhemmin myös verotunturioikeuden käynnissä.

Fellman katsoi, että tällaisia päätöksiä annettiin erityisesti 1600-luvulla, mutta tällaisia päätöksiä löytyy vielä 1700-luvullakin. Holmbäck tuo esille sen, että tällainen päätös annettiin Kemin Lapissa vielä vuonna 1739, jolloin käsiteltiin Haukinimen uudistilan sukulunastusoikeudesta syntynyttä riitaa. Toisaalta Arell, viitaten kruununvoudin vuonna 1770 Enontekiöllä antamaan kalastuslupaun, katsoo että aluetta pidettiin siinä vaiheessa kruununluontoisina. Mikäli asia on näin, tulkinnan on

⁷⁴⁸ Wirilander 2001, 60.

⁷⁴⁹ Wirilander 2001, 60.

⁷⁵⁰ Wirilander 2001, 21 ja 51.

täytynyt muuttua 1739-1770 välisellä ajanjaksolla.⁷⁵¹ Oma kysymyksensä on tietysti se, onko Arellin tutkimuksessa tarkoitettua aluetta pidetty missään vaiheessa veroluontoisena.. Tämä voidaan kyseenalaistaa sillä perusteella, että esimerkiksi HD:n mukaan veroluontoisuus koski lähinnä vain metsäsaamelaisten käyttämiä alueita.

Holmbäckin tutkimuksen tekee merkittäväksi ennen muuta se, että hän oli arvostettu sekä oikeushistorian että maa- ja vesioikeuden tuntija. Hänen tekemänsä johtopäätökset lapinveromaiden oikeudellisesta luonteesta ovat olleet myöhemmän tutkimuksen ja lainvalmistelun lähtökohtana. Nykyisen Suomen alueella sijainneiden Lappien oikeustilaa arvioitaessa on otettava huomioon, että vaikka Holmbäck mainitseekin hyödyntäneensä Fellmannin oikeustapauskokoelmaa, hänen tutkimuksessaan mainitut tapaukset painottuvat nykyään Ruotsin alueella sijainneiden lapinkyläalueille.⁷⁵²

Holmbäckin tutkimus lapinveromaa-instituution oikeudellisesta luonteesta oli ensimmäinen monella tavoin hyvin haastavasta tutkimusaiheesta. Tutkimuksessa tuodaan esille sekä kruunun omistusoikeuden puolesta, että sitä vastaan puhuvia argumentteja ja ne kriteerit ja ne oikeudelliset perustelut, jotka hän esittää ovat säilyneen myös monessa muussa myöhemmässä tutkimuksessa. Toisaalta Holmbäckin tekemät johtopäätökset jättävät tilaa myös useille avoimille kysymykselle.

Holmbäck katsoo, että lappalaisen oikeus veromaahan perustui tuomioistuimen toimesta tehtyyn luovutukseen. Kuitenkin veromaan hallinnan siirtymisen ilmoitetaan tapahtuneen myös yksityisoikeudellisena saantona: perintöoikeudellisena saantona tai siviilioikeudellisena luovutuksena. Tällaisissa tapauksissa veromaan haltija päätti, kenelle hän veromaan luovuttaa, ei tuomioistuin. Holmbäck ei perustele tarkemmin, mitä hän tarkoittaa puhuessaan tuomioistuimen toimesta tapahtuneesta luovutuksesta.

Holmbäck katsoo, että omistusoikeus edellyttäisi veromaiden tulkitseminen kiinteäksi omaisuudeksi. Tämä taas edellyttäisi, että lainhuudatusta, kiinnekirjoja tai sukulunastusoikeutta koskevia säädöksiä olisi sovellettu lapinveromaihin. Samalla hän kuitenkin ilmoittaa löytäneensä jälkiä tällaisesta käytännöstä sekä 1600-luvulta että 1700-luvun alkupuolen tuomiokirjoista.⁷⁵³ Asiassa ei käy selville minkä vuoksi Holmbäck toisaalta edellyttää sukulunastusta koskevien ja muiden säädösten soveltamista, mutta todettuaan, että näin on ollut tehty, hän ei pidä tätä osoituksena alueiden veroluontoisuudesta.

Holmbäck katsoo, että vuoden 1683 metsäasetus oli se säädös, joka viimeistään tarkoitti sitä, että lappalaisten oikeutta ei voi pitää omistusoikeutena. Hän perustelee asiaa siten, että koska edes kiinteästi asuvat talonpojat, joilla oli riidaton oikeus taloonsa, eivät voineet saada omakseen alueita, joita he pitivät ominaan, ei ole mahdol-

⁷⁵¹ Vrt. kuitenkin Prawitz, jonka mukaan nykyään Ruotsin puolella sijainneiden Lapinmaidan alueella lappalaisilla katsottiin oikeuskäytännössä olleen veromiehenoikeuteen rinnastettava oikeus vielä 1700-luvun lopulla. Prawitzin tekemiin johtopäätöksiin liittyy kuitenkin eräitä avoimia kysymyksiä, joihin ei tässä yhteydessä ole mahdollista puuttua.

⁷⁵² Arellin kritiikistä Holmbäckin käyttämän aineiston osalta, ks. Arell 1977, 43. Tutkimusta kohtaan esitetystä muusta kritiikistä, ks. Hafströmin lausunto, joka liittyi edellä mainittuun verotunturioikeudenkäyntiin. Ks. Hafström 1979, 397-410.

⁷⁵³ Tässä yhteydessä hän viittaa kuuteen käräjäpöytäkirjaan vuosilta 1658-1695 (Holmbäck 1922, 42 alav. 3).

lista, että pelkästään metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa harjoitettavia lappalaisia olisi voitu pitää veromaiden omistajina. Epäselväksi jää kuitenkin se, minkä vuoksi alioikeuskäytännössä veromaita pidettiin veroluontoisina vielä vuonna 1739.

Hultblad ei varsinaisesti selvitä asiaa oikeudellisesta näkökulmasta. Omistusoikeuskysymyksen osalta hän viittaa Holmbäckiin.⁷⁵⁴ Holmbäckin johtopäätöksiä seuraten hän katsoo, että kysymys oli käyttö- ei omistusoikeudesta. Hultblad toteaa, että henkilökohtaiseksi omaisuudeksi luettiin vain veromaalla olevat, metsästystä varten tehdyt rakennelmat. Perusteena hän viittaa kuitenkin vain yhteen vuodelta 1737 olevaan oikeustapaukseen.⁷⁵⁵ Kyseistä oikeustapausta ei voi kuitenkaan vielä tulkita näytöksi edellä mainitun käsityksen puolesta. Tapauksessa oli kysymys siitä, kummalle samasta kylästä olevalle lappalaiselle veromaa kuului. Oikeus tuomitsi maan kantajalle, mutta kantajan tuli korvata vastaajalle ne loukut ja satimet, jotka tämä oli maalle rakentanut.⁷⁵⁶ Tapaus ei siis kerro veromaahan kohdistuvan oikeuden sisällöstä. Kihlakunnanoikeus ainoastaan määräsi korvaamaan sen työn, mitä maata hallussaan pitänyt lappalainen oli tehnyt ja mikä jäi oikean omistajan hyväksi. Nykyjuridiikan termein voitaisiin ehkä puhua perusteettoman edun palautuksesta.

Bäärnhelm kiistää maanomistusoikeuden siitä lähtökohdasta, että ennen vuonna 1789 tapahtunutta yhdistys- ja vakuuskirjan antamista kenelläkään, eikä varsinkaan saamelaisilla, voinut olla omistusoikeutta. Vasta tämän säädöksen antamisen jälkeen ja eräiden muiden lainsäädäntötoimien seurauksena talonpojan oikeus hallitsemaansa tilaan vahvistui siten, että voitiin puhua omistusoikeudesta. Tähän liittyen on erityisesti viitattu siihen, että vasta vuonna 1789 poistui määräys, jonka nojalla talonpojan talo saattoi jo kolmen vuoden maksamattomien verojen seurauksena joutua verohylyksi ja valtion omistukseen.

Tällainen lähtökohta voidaan kuitenkin myös kyseenalaistaa. Ajatusmallin keskeinen ongelma on se, että oikeuden ”vahvuus” on eri asia kuin se mitä maanomistusoikeudella normaalisti ymmärretään. Oikeus kiinteistön käyttöön voi olla hyvin rajoitettu ja siitä huolimatta tätä oikeutta voidaan luonnehtia omistusoikeudeksi. Nykyajasta haettuna esimerkkinä voidaan viitata vaikkapa tontinomistajan oikeuteen kaava-alueella. Hän voi käyttää omistamaansa maa-alueita vain rakentamiseen ja rakentaminenkin on tarkkaan säädelty. Mikäli hän ei rakenna tietystä määräajassa, häneen voidaan kohdistaa sanktioita. Vaikka hänen vapautensa käyttää kiinteistöä on hyvin rajattu, ja joka tapauksessa paljon rajatumpi kuin vaikkapa veromaan haltijana olleen saamelaisen, hänen maanomistusoikeuttaan ei kyseenalaisteta.

Kolmen vuoden säännön osalta voidaan todeta, että nykyaikanakin henkilö voi menettää kiinteistön omistusoikeuden jo yhden vuoden maksamattomista veroista. Tätä ei ymmärretä siten, etteikö hän olisi tätä aikaisemmin ollut kiinteistön omista-

⁷⁵⁴ Hultblad 1968, 81-82.

⁷⁵⁵ Hultblad 1968, 83.

⁷⁵⁶ Hultblad 1968, 413: ”976, som var född i Sjokksjokks by, krävde, att lappmannen 767 från samma by skulle till honom avstå hans faders land, Stenträsket (Y 21), som han brukat efter faderns, Anders Michelssons, död utan någon immission. Då nämnden intygade detta och att 976:s farfadern brukat landet mot skatt, dömdes 767 att avstå detsamma, dock skulle 976 med 12 dlr kmt ersatta de 100 dugliga flakar och 100 dito giller som 767 uppsatt på landet. 14/2 1737.”

ja.⁷⁵⁷ Kuten myöhemmin tulee esille, aikaisemmassa maanomistusoikeutta koskevassa tutkimuksessa ei ole katsottu, että yksityinen maanomistusoikeus olisi syntynyt Ruotsissa vasta vuosien 1789-1810 säädösten seurauksena. Lähtökohtana on ollut, että yksityinen maanomistusoikeus on alkujaan syntynyt alkuperäisten saantojen eli ylimuistoisen nautinnan ja valtauksen seurauksena.⁷⁵⁸ Vuosien 1789-1810 lainsäädäntöä on yleensä tulkittu siten, että sillä ainoastaan vahvistettiin talonpojan maa-oikeudellista asemaa.

Yhteenvedon voidaan kuitenkin todeta, että vaikka saamelaisten vero-oikeudesta käyttämiinsä alueisiin Kemin ja Tornion Lapeissa on olemassa näyttöä vielä 1730-luvun lopulla, moni asia on edelleenkin epäselvä. Ei ole selvää, koskiko tämä kaikkien lapinkylien alueita. Ei ole myöskään selvää, mikä on se oikeudellinen peruste, jonka nojalla lappalaisilla katsottiin olleen mainittu oikeus. Ei ole myöskään tiedossa, milloin ja mistä syystä alueita on alettu pitämään valtionmaana. Näitä kysymyksiä ei ole selvitetty nykyisen Suomen alueella aikaisemmassa tutkimuksessa.⁷⁵⁹ Näiden kysymysten selvittäminen on kuitenkin välttämätöntä, jotta voitaisiin arvioida sitä, mikä merkitys saamelaisten vanhoille maa- ja vesioikeuksille tulisi nykypäivänä antaa.

---

⁷⁵⁷ Bäärnhelmin käsitystä on kritisoinut myös Korpjaakko-Labba (1989, 298-302).

⁷⁵⁸ Ks. luku VIII.

⁷⁵⁹ Ks. kuitenkin Joona 2006, 122-160.

VI

SAAMELAISTEN JA SUOMALAISTEN VÄLISET MAANKÄYTTÖÄ KOSKEVAT OIKEUSKYSYMYKSET

Tässä jaksossa maa- ja vesioikeuksien tarkastelukulma liittyy oikeuksien subjekteihin. Kysymys on siitä, miten saamelaisten ja suomalaisten kiinteistöoikeudellinen asema erosi toisistaan. Tässä yhteydessä saamelaisella tarkoitetaan lapinkylien alueella asunutta alkuperäisväestöä ja oikeuksilla niitä maa- ja vesioikeuksia, joita heille lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä katsottiin kuuluvan. Suomalaisilla taas tarkoitetaan sitä suomalaista talonpoikaisväestöä, joka asui lapinrajan eteläpuolella, sekä niitä suomalaisia, jotka osittain jo ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaattia, mutta erityisesti tämän jälkeen, siirtyivät uudisasukkaiksi lapinkylien alueelle.

Ajallisesti tarkastelu jaetaan kolmeen erilliseen jaksoon. Ensimmäisessä jaksossa käydään aluksi lävitse lapinrajan eteläpuolella asuneiden suomalaisten talonpoikien harjoittamaa, osittain lapinkylien alueelle ulottunutta, kaukonautintaa. Mikä oli tämän nautinnan sisältö ja mihin sen katsottiin oikeudellisesti perustuvan? Lisäksi tässä jaksossa tarkastellaan sitä, mihin saamelaisten maa- ja vesioikeuksien katsottiin lapinkylien alueella perustuvan ja miten näitä oikeuksia tulkittiin hallinto- ja oikeuskäytännössä ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamista.

Toisen jakson muodostaa vuoden 1673 uudisasutusplakaatin valmistelu ja plakaatin antamista seurannut suomalaisten uudisasukkaitten saapuminen lapinkylien alueelle. Tarkoituksena on pyrkiä selvittämään, miten saamelaisten ja toisaalta suomalaisten uudisasukkaitten kiinteistöoikeudellinen asema tässä vaiheessa ymmärrettiin.

Kolmannen tarkasteltavan vaiheen muodostaa vuoden 1673 jälkeinen ajanjakso, jossa toisaalta tarkastellaan saamelaisten maa- ja vesioikeudellista asemaa suhteessa lapinrajan eteläpuolella asuviin talonpoikiin ja toisaalta sitä vaihetta, kun uudisasukkaat olivat jo vakiinnuttaneet asemansa lapinkylien alueella. Kysymys on siitä, millaiseksi väestöryhmien maankäyttölinen asema tässä vaiheessa muodostui.

1. Suomalaisten talonpoikien eränautinta sekä saamelaisten maa- ja vesioikeudellinen asema ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamista

1.1 Tornion ja Kemijokivarsia asuttaneiden suomalaisten talonpoikien jokien latvaveksillä harjoittama kaukokalastus oli vanhaa perua. Kysymys ei ollut myöskään mistään

Tornion- ja Kemijokivarsia asuttaneiden suomalaisten talonpoikien jokien latvaveksillä harjoittama kaukokalastus oli vanhaa perua. Kysymys ei ollut myöskään mistään

paikallisesta ilmiöstä. Vastaavanlaista erämaiden kaukonautintaa harjoitettiin aikoi-
naan kaikissa Perämeren pohjoisosan rannikkopitäjissä.⁷⁶⁰

Tornionjoen vesistöalueella järvikalastusta tiedetään keskiajalla harjoitetun pää-
asiassa niistä taloista käsin, jotka sijaitsivat jokivarressa Kainuunkylän ja Pellon vä-
lisellä alueella.⁷⁶¹ Nykyisen Suomen puolella kalastusta harjoitettiin nykyisten Yli-
tornion, Pellon, Kolarin, Muonion ja Enontekiön kuntien alueilla. Yksittäisiä järviä
saattoi olla myös Rovaniemen ja Kittilän alueella. Vuoden 1566 haukiveroluettelon
mukaan Tornion pitäjän talonpojilla oli 71 verotettua "tunturijärveä", minkä lisäksi
verottamattomia ilmoitetaan olleen 22. Talonpojat eivät kuinkaan kalastaneet kaikil-
la järvillä yksin, vaan osaa järvistä kalastivat myös alueella asuvat lappalaiset, jotka
myös maksoivat järvien kalastuksesta veroa.

Vuoden 1570 veroluettelossa olevan ilmoituksen mukaan Tornion pitäjän ta-
lonpojat eivät maksaneet veroa 12 järvestä. Nämä järvet oli luovutettu lappalaisten
käyttöön ja 11 järveä oli jätetty kokonaan autoiksi eli kalastamattomiksi. Syyksi il-
moitettiin se, että talonpojilla ei ollut riittävästi väkeä eräkalastusta harjoittamaan.⁷⁶²
Luukon mukaansa lappalaisten käyttöön siirtyneitä järviä olivat muun muassa Aalis-,
Nuusu-, Jeris-, Karesuvanto- ja Palojokijärvet⁷⁶³. Aalisjärvi sijaitsee nykyisen Pellon
ja Kolarin rajalla, Nuusujärvi Muonionjoen länsipuolella Kolarin korkeudella, Jeris-

⁷⁶⁰ Luukon mukaan jokainen Perämeren rannikon jokisuun asutuskeskus pyrki valtaamaan
erämaita sekä läheltä että kauempaa jokilatvoilta, ja ensiksi tulevan oikeudella voitiin
päästä osalliseksi myös naapurijokilaakson erämaista. Tästä ns. haukijärvikalastuksesta
on mainintoja jo 1400-luvulta. Luukko 1954, 136-151 ja Virrankoski 278-289. Ahvenaisen
(1970, 51) mukaan yksityisen talon kannalta oli tärkeää, mitkä järvet se oli saanut nautin-
taansa ja kuinka hyvin se oli onnistunut karkottamaan lappalaiset rannoilta. Kemin pitäjän
talot maksoivat 1500-luvulla suurimpien järvien pyynnistä kruunulle erillistä veroa, mutta
vuoden 1608 jälkeen kalavesien verotus yhdistettiin talon manttaaliin. Enbuske 1996, 333.

⁷⁶¹ Luukon (1954, 413) mukaan vuonna 1553 Tornionlaakson talonpojat kalastivat seuraavissa
järvissä: Martos-, Toras-, Alpos-, Muonionniska-, Lamps-, Ruoko-, Kyläs-, Pal-
las-, Korva-, Visanninsuu-, Saitta-, Nurmo-, Rauvas-, Ainatti-, Kaalis-, Näkkälä-, Satta-,
Kyykkä-, Pasma-, Vaatto-, Sieppi-, Lohi-, Temminki-, Vaikko-, Pentäs-, Palolompolo-,
Ara-, Nuusu-, Meras-, Jurva-, Kuormakka-, Särki-, Kyläs-, Soutamis- Jukkas-, Järven-,
Korpilompolo-, Idi-, Siilas-, Manna-, Jeris-, Saarikoski-, Muodoslompolo-, Muonionsu-
vanto-, Utku-, Lappama-, Mieko-, Pessalompolo-, Liiva-, Kura-, Puosto-, Jänkis-, Pitkä-,
Raanu-, Rattos-, Jolma-, Meltos-, Lilja-, Aihe-, Lialompolo-, Ounas-, Kyykkä-, Portimo-,
Näkkälä-, Majamalompolo-, Marja-, Karesuvanto-, Tullinkisuvnanto-, Meras-, Sara-, Pait-
tas-, Äkäs- Ylläs- ja Aalisjärvi. Kaukaisimmat kalapaikat sijaitsivat jopa 30 peninkulman
päässä. Vahtolan mukaan 1500-luvun puolivälissä Siggevaaran saamelaiden kanssa kalasti
yksi Niemisen talo Jukkasjärvellä ja yksi talo Kuormakkajärvellä ja Soutamisjärvellä, yksi
Kainuunkylän talo Kaalasjärvellä ja yksi Vittankijärvellä, yksi Turtolan talo Paittajärvellä
ja Päckilän talo Vaikkojärvellä. Yksi Mataringin talo kalasti Rounalan saamelaiden kanssa
Vuonttisjärvellä. Suonttavaaran saamelaiset kalastivat yhden Armassaaren talon kanssa
Mannajärvellä ja kahden Kuivakankaan talon ja yhden Alkkulan talon kanssa Tullinkisu-
vannolla. Lisäksi muutamit selvästi Lapissa sijainneet järvet kuten Näkkäläjärvi, Idijärvi,
Siilasjärvi, Sotkajärvi ja Ounasjärvi, olivat yksin Ylitornion talonpoikien käsissä. J. Vahtola
1991, 258.

⁷⁶² "Ty bönderne giffue så före at Lapperne them bruke och eliest Nogle her aff liggie i öde
för thenn Nödh skuld att the haffua inge Drengier som them bruke." Kyseiset järvet olivat
Pelloioka-, KareSa- (Käres-), Kome-, Kalla-, Erie- ja Nux-, Iunckes-, Ruthe- (Rwthe-), Alis-,
Isoko-, Affua- ja Lepesjärvet. Vuoden 1572 luettelossa on lisäksi mainittu Kärendajärvi ja
Leolompolo. SRA Landskapshandlingar Norrland: Västerbotten 1570, nro. 2. MF CD 2064
ja 1572, nro. 7., MF CD 2064. Ks. myös J. Vahtola 1980, 82 ja 1991, 190.

⁷⁶³ Luukko 1954, 414-415.

järvi Muoniossa ja kaksi viimeksi mainittua Enontekiöllä. Luukko tulkitsee tätä siten, että lappalaiset pääsivät uudelleen alkuperäisten kalavesiensä käyttäjiksi.⁷⁶⁴

Kemijoen vesistöalueella haukijärvikalastus ei juurikaan poikkea Tornion talonpoikien harjoittamasta kaukonautinnasta. Kesäaikaista järvikalastusta harjoitettiin jopa satojen kilometrien päässä yläjuoksulla sijaitsevilla järvillä. Erona oli kuitenkin se, että Kemijoen alueella ne talot, joista eräjärvikalastusta harjoitettiin, sijaitsivat lähellä rannikkoa ja Kemijokisuuta. Kemin pitäjän Liedakkalan, Ilmolan, Koroistenkylän ja Paakkolan haukijärvet sijaitsivat 1500-luvulla laajalla alueella nykyisen Rovaniemen, Etelä-Sodankylän, Kemijärven, Sallan, Posion ja jopa Savukosken, alueella.⁷⁶⁵

Kaikkein vanhimmassa vaiheessa eräjärvien haltuunotto on ilmeisesti tapahtunut yksinkertaisesti vahvemman oikeudella. Tällaiseen menettelyyn viittaavaa perimätietoa löytyy ainakin Rovaniemen ja Kemijärven alueelta. Kuitenkin myös käräjäpöytäkirjoista löytyy mainintoja siitä, miten tämä kalastus on saanut alkunsa. Vuoden 1674 Enontekiön käräjillä oikeudelle kerrottiin, että jotkut suomalaiset Tornioista olivat ostaneet lappalaisilta heidän parhaat järvensä niin, että lappalaisten täytyi mennä maaseudulle kerjäämään tai muuttaa Norjaan. Oikeudelle kerrottiin, että suomalaiset juottavat lappalaisille ensin paloviinaa ja sitten hankkivat heiltä parhaat kalajärvet ja tilukset. Tällainen menettely kiellettiin 2.5.1672 annetun plakaatin nojalla.⁷⁶⁶

Vuoden 1688 Jukkasjärven käräjillä oli esillä oikeustapaus, jossa kirkkoherra Samuel Rehn valitti Ylitornion Alkkulan talonpoikien kalastavan pappilan ja lappalaisten kalavesillä. Tässä yhteydessä vanhat miehet kertovat talonpoikien kalastuksen saaneen alkunsa, kun birkekarlit eli kauppatalonpojat olivat tulleet Lappiin tavaroineen. Heillä oli ollut mukana verkkoja, joilla he kalastivat niin kauan, kuin he kävivät kauppaa, maksaen lappalaisille (tästä kalastuksesta) vähäisen korvauksen. Vastaajina olleet talonpojat taas vetosivat siihen, että he maksavansa vuosittaista veroa näistä vesistä.⁷⁶⁷

Vuoden 1701 Sodankylän käräjillä oli esillä asia, jossa käsiteltiin Kemin pitäjältä olevan Johan Kaupin ja Sodankylän asukkaiden välistä riitaa. Tässä oikeudenkäynnissä lappalaiset kertoivat oikeudelle, että silloin kun Lapissa ei ollut vielä paljon väkeä eikä uudistilallisia, useat talonpojat olivat alkaneet kalastaa joillakin järvillä ja siten saaneet niihin nautinnan.⁷⁶⁸

Kysymys talonpoikien kalastuksesta oli myös hallintoviranomaisten käsiteltävänä 1600-luvun lopussa. Vuonna 1691 laaditusta, lappalaisten verotusta käsittelevästä niin kutsutusta Tranan muistiosta käy ilmi, että Tornion ja Kemin Lapinmaiden lap-

⁷⁶⁴ Luukko 1954, 414.

⁷⁶⁵ Kemijoen vesistön eräjärvikalastuksesta, ks. Ahvenainen 1970, 94-104.

⁷⁶⁶ Enontekiön käräjät 1674 fol. 833a-834b.

⁷⁶⁷ Larsen og Rauø 1997, 164.

⁷⁶⁸ Inarin, Kitkan, Keminkylän, Kuolajärven, Sompion ja Sodankylän käräjät. 19.-20.2.1701. f. 96-123. Ks. myös Onnela 1995, 89. Vrt. myös I. Fellman, (1915, XCV) jonka mukaan Kemin ja Iin talonpojat harjoittivat kalastusta Kemin Lapissa ainakin 1400-luvun loppupuolelta lähtien. Tässä yhteydessä hän myös toteaa, että metsästystä ja kalastusta oli alettu harjoittamaan alueella, joka oli ollut alun perin yksinomaan lappalaisten aluetta, kunnes lopulta oli ryhdytty väittämään, että heille oli syntynyt nautinta valtaamiinsa alueisiin (intagor). Fellmannin mukaan se, että näistä järvistä oli alettu maksamaan hauki- eli järvice- roa, oli omiaan tekemään tyhjäksi lappalaisten oikeuden.

palaiset olivat valittaneet maaherra Skriikille siitä, että talonpojat kalastivat lapinrajan pohjoispuolella sijaitsevilla järvillä:

Lappalaiset olivat valittaneet, että osa pitäjien asukkaista oli ominut itselleen järviä, jotka sijaisivat Lapinmaan rajan sisäpuolella. Kysymys oli järvistä, joihin lappalaiset olivat luovuttaneet käyttöoikeuden vuokraa vastaan⁷⁶⁹ mutta sen jälkeen kun talonpojat olivat niitä jonkin ajan käyttäneet (häfdat), he olivat ottaneet vastatakseen kruunulle niistä suoritettavasta määrätyn suuruudesta verosta (viss taxa). Lappalaiset esittävät nyt, että he saisivat järvet takaisin itselleen. Tranan muistiossa todetaan, että maaherran selostuksessa ei kuitenkaan mainittu mitään siitä, että tämä olisi selvittänyt tarkemmin asiaa tai sen todenperäisyyttä. Trana toteaa, että hän ei ole kyennyt saamaan tileistä mitään tietoa siitä milloin ja minkälaista veroa talonpojat olivat järvistä ryhtyneet suorittamaan. Trana katsoo, että ennen kuin asiasta mitään päätetään, maaherran tulisi tarkoin tutkia 1) tulisiko tällaisten järvien pikemminkin (rätteligen) kuulua (belägne) lappalaisten tiluksiin ja onko niiden menettäminen mahdollista korvata muilla tiluksilla, 2) kuinka talonpojat ovat järvet alkujaan saaneet ja mitä veroa he (niistä) nykyään suorittavat ja milloin ja minkä säädöksen mukaan se on alkanut sekä 3) mikä olisi Kuninkaalle edullisinta: se että lappalaiset käyttävät järviä vai talonpojat. Maaherran oli lähettävä vastaukset näihin kysymyksiin kuninkaalliselle Kolleegiolle.⁷⁷⁰

Molemmilla vesistöalueilla eräjärvikalastus jatkui koko 1600-luvun.⁷⁷¹ Vuosisadan loppupuolelle tultaessa Kemijoen alueella järviä kuitenkin myös vuokrattiin lähempänä asuville.⁷⁷² Kemijärven kalastus siirtyi alemmaa jokivarresta tulleilta kalamiehiltä järven rannalle asettuneille uudisasukkaille. Ounasjoelta ei ole säilynyt tietoja siitä, että kemiläiset olisivat kalastaneet 1700-luvulla Kittilän Sirkan järvillä kuten edellisellä vuosisadalla. Kittilän lapinkylän alueelta ei kyseisellä ajanjaksolla löydy oikeustapauksia, joissa riidan kohteena olisi talonpoikien harjoittama kaukonautinta lapinkylän alueella. Vuoden 1740 käräjillä käsitellään kuitenkin riita-asia, joka valaisee talonpoikien ja Lapinmaan puolella asuvien maankäyttöön liittyviä oikeussuhteita kyseisenä ajankohtana:

Lautamies Erik Ersson Jääskö Äijänpadolta (Ounasjoelta) sekä Henrich Pålsson Pulli ja lappalainen Henrich/Per Ersson Haloinen, molemmat Kelontekemältä, olivat haastaneet Lars Larsson Måckan Hietanivalta kertoen tämän kalastaneen luvottomasti Molko- ja Saarijärvissä. Kantajat esittävät KO:n päätöksen 8.3.1712, jossa kielletään kaikkia lappalaisia, 40 taalarin uhalla, kalastamasta kyseisissä järvissä, jotka kuuluvat Jääskölle, joka maksaa veroa Äijänpadosta. Tämä ei kuitenkaan koske Olof Matsson Bullia Kelontekemältä, joka sai Jääsköltä laillisen luvan. Molkojärvi on pääjärvi, johon kuuluvat myös Saarijärvi ja Kinisjärvi. Vastaaaja on kalastanut ilman kantajien lupaa Saarijärvessä vuonna 1738. Vastaaaja kertoo kalastaneensa järvessä Kemin pitäjän verotalonpojan Per Andersson Niskan luvall-

⁷⁶⁹ ”Lapparne dem för lega skola affterlätit att bruka”

⁷⁷⁰ I. Fellman 1915, 225. Ilmeisesti maaherralta ei tullut vastausta, koska asia toistetaan lähes sellaisenaan 3.11.1692 annetussa Kamarikollegion mietinnössä. Ks. I. Fellman 1915, 249-250.

⁷⁷¹ Virrankoski 1973, 278-289. Ks. myös Ahvenainen 1970, 94-104 ja Vahtola 1996, 166-169. Vrt. kuitenkin Luukko 1954, 135.

⁷⁷² Enbusken (1996, 333) mukaan muistona syvältä menneisyydestä Kemin alapitäjän talollisilla oli vielä 1600-luvulla lukuisia Rovaniemen järviä nautinnassaan, eivätkä he niistä toki halunneet luopua. Useinkaan alapitäjän asukkaat eivät enää 1600-luvun loppupuolella lähteneet ylämaihin kalaan, vaan he vuokrasivat oikeudet yläpitäjän talollisille.

la. Niska sanoo pyytäneensä Mockoa kalastamaan kyseisessä perintövedessään, joka on jäänyt hänen osuudelleen, yhdessä lappalaisten kanssa. Järvien käytöstä oli annettava korvauksena vuosittain yksi tai kaksi leiviskää kuivia haukia. Niska esitti Kemn KO:n päätöksen 15.7.1681 sekä Kemn laamannioikeuden tuomion 17. ja 19.7.1675, joiden mukaan Molkojärvi kuuluu Tomas Hindersson Sahrenille Koivukylästä ja Per Andersson Niskan perintötilalle yhteisesti käytettäväksi. Kantaja Jääskön isä Erik Matsson alkoi tuohon aikaan käyttää järviä ja rakensi sinne torpan, joka oli kyseisen tuomion mukaan täytynyt hävittää. Lisäksi Niska esitti Kemn KO:n päätöksen 1673 ja Kemn LO:n tuomion 1675, joiden mukaan Molkojärvi kuului puoliksi Per Andersson Niskan perintötilalle. Kantajat sanovat, että silloin kun kyseiset tuomiot on annettu, Kemn pitäjäläiset riitelivät keskenään lappalaisten järvistä ja omaisuudesta kuulematta lappalaisia ja että tuomiot ovat ristiriidassa heidän (lappalaisten) vapauksien ja vanhan pitäjän ja Lapinmaan välisen rajan kanssa, minkä rajakirje 5.3.1702 osoittaa. Molkojärvi ja useat siihen kuuluvat järvet ovat Lapinmaan rajojen sisäpuolella Laittavaarassa. Osapuolet tekivät sovinnon. Niska ja hänen kanssaosakkaansa Mats Persson Sahren Koivukylästä antavat kantajille oikeuden kyseisten järvien kalastukseen sitä vastaan, että nämä luovuttavat vuosittain puolitoista leiviskää kuivia haukia. Ehtona on kuitenkin se, että kun Niska ja Sahren itse tulevat pyyntiin, pitää heidän saada myös kalastaa. Heillä ei ole kuitenkaan mitään oikeutta käydä lappalaisten metsissä pyytämässä oravia tai majavia tai mihinkään muuhun lappalaisten metsänkäyttöön, mikä olisi vastoin heidän oikeuksiaan.⁷⁷³

Päätöksestä käy selville, että jokivarren alajuoksulta harjoitettu eräjärvikalastus oli jo tässä vaiheessa hiipumassa. Tästä huolimatta rannikkoalueen talonpojat katsoivat, että heidän asumillaan taloilla oli edelleen oikeus kalastukseen. Kysymys talonpoikien harjoittamasta eränautinnasta näyttää olleen erityisen ajankohtainen 1730-1740-luvuilla. Asiaa käsitellään useissa Länsipohjan läänin maaherran Gyllengripin valtiopäiville antamissa kertomuksissa:

Vuoden 1736 valtiopäiväkertomuksessa todetaan, että mitään mittausta ja säännönmukaista verollepanoa maasta ja muista tiluksista ei ole läänissä tehty, eikä siten missään maakirjassa näy, mitkä maat ja tilukset kuuluvat millekin tilalle. Niinpä asukkaat ovat vallanneet tiloilleen paikkoja, jotka ovat jopa 17 peninkulman päässä tilasta. He ovat vallanneet kalavesiä, sadinmaita, metsästysmaita, soita ja niitytilkkuja, joita he väittävät käyttäneensä tilan alaisuudessa kun lääni vuonna 1695 ruodutettiin ja joiden perusteella heidät pantiin sotamiehiä pitämään. Kertomukseen sisältyy myös luettelo niistä paikoista Tengeliöjoella, joilla talonpojat väittävät omistavansa oikeuksia kalastukseen, metsästykseen ja sadinmihin ja joista heidät on ruodutettu (rotering).

Vuodelta 1740 olevassa kertomuksessa maaherra kertoo, että ruodutuksessa on otettu perusteeksi epämääräinen (opålitlig) ala, joka kyläkunnilla ja tiloilla oli, minä vuoksi nämä tulivat nauttimaan laajoja jäkälämaita, lehdesmetsiä ja tuohimaita ynnä muita. Näin Lapinmaahan rajoittuvat kyläkunnat ovat maaherran mielestä saaneet liian suuria alueita. Kylät ovat saaneet näin laajat alat, koska ne nuotta- ja verkkokalastukset, josta maksettiin veroa vain jokin punta tai marka, sijaitsivat kaukana. Nämä ovat kuitenkin vallanneet alueita näiden kalastuspaikkojen ympärillä, joten uusille tiloille ei ole jäänyt tilaa. Kertomukseen sisältyy myös lausunto siitä, tulevatko tilukset jaetuksi läänissä pelkän veron vai veron ja ruodutuksen mu-

⁷⁷³ Kittilän käräjät 14. - 15.3 1740 § 3.

kaan. Lausunnossa katsotaan, että tilojen on saatava pitää tilukset, jotka ruodutuksessa on huomioitu, minkä kuninkaallinen kirje vuodelta 1695 sallii.

Maaherran 1741 lähettämässä kirjeessä todetaan kalajärvien verotuksesta, että metsien erottaminen olisi kyllä hyödyllistä, varsinkin kun voidaan sanoa, että se joka omistaa maan, omistaa rannan. Asiaa ei tule siis ymmärtää niin, että joka omistaa rannan omistaa myös maan, koska yhdellä kyläkunnalla tai tilalla on kalavesiä monien peninkulmien päässä. Tämä tarkoittaisi sitä, että kylät/tilat omistaisivat 15 tai 20 peninkulman laajuiset maat ja metsät. Tällöin kruunulle ei jäisi osuutta eikä uusia tiloja voitaisi perustaa ja maata raivata.⁷⁷⁴

Näistä kuvauksista käy selville, että ainakin Länsipohjan läänin alueella taloille kuuluvan kalastusoikeuden perusteena viitattiin myös sotamiehen pitoa koskevaan velvollisuuteen, jota vastaan kyläkunnat ja talot olivat saaneet oikeuden maa- ja vesialueiden käyttöön. Nämä oikeudet oli vahvistettu kuninkaan vuonna 1695 antamalla kirjeellä. Oikeutta kalastukseen perusteltiin myös sillä, että siitä maksettiin erityistä veroa. Tämä peruste tulee esille myös oikeuskäytännössä.

Arellin mukaan aikaisemmalle ajanjaksolle tyypillisiä Tornionlaakson talonpoikien kalastusta koskevia riitaisuuksia esiintyi Enontekiöllä enää vain vähän 1700-puoliväliin tultaessa.⁷⁷⁵ Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että itse kalastus olisi loppunut. Kysymys saattoi olla vain siitä, että kalastus ei aiheuttanut kiistoja. Ilmeistä kuitenkin on, että eräjärvien kaukonautinta oli jo tässä vaiheessa menettänyt suurelta osin merkityksensä.

Kysymys järvien käytöstä tuli esille myös lapinrajan määrittämisen yhteydessä vuonna 1754 eli siinä yhteydessä kun lääninsihteeri Quistin johtama ylimääräinen tarkastusoikeus käsitteli Tornion pitäjän ja Tornion Lapin (Enontekiön) välisen rajan sijaintia.⁷⁷⁶

Lapinmaan edustajat esittivät kantanaan, että kaikki ne järvet ja lammet, jotka tulisivat sijaitsemaan rajalinjan yläpuolella, tulisivat kuulumaan Lapinmaahan. Niiden tulisi olla Lapin asukkaiden käytössä samaa taksaa vastaan, mitä he ovat jo aikaisemmin kruunulle maksaneet. Kruunun asiamies yhtyi tähän vaatimukseen. Hän perusteli tätä sillä, että alhaalla pitäjässä olevat talolliset eivät olleet niitä käyttäneet pitkiin aikoihin sekä sillä että talolliset laiminlyövät talonpidon, vaikka talonpito olisi heille ajan myötä kannattavampaa. Hän viittasi myös siihen, että Lapinmaahan perustettaisiin enemmän uudistiloja, mikäli järvet olisivat Lapinmaan asukkaiden käytössä.

Oikeus totesi päätöksessään, että niiden järvien osalta, jotka tulevat sijaitsemaan tulevan maaseudun (landet) ja Jukkasjärven, Enontekiön ja Kittilän Lapinmaiden välille vahvistettavan rajalinjan yläpuolella, olisi kohtuullista ja julkisen edun mukaista, että näitä järviä tulevat käyttämään Lapinmaan, eivätkä pitäjän asukkaat, siitä syystä, että pitäjäläisten asuinpaikat sijaitsevat kaukana näitä järvisiä ja suurimmalla osalla heistä on lohenkalastus Tornionjoessa ja epäilemättä enemmän peltoja ja niittyaita kuin he ehtivät hoitamaan. Lapinmaassa olevista

⁷⁷⁴ Länsipohjan läänin maaherran Gyllengripin kertomus valtiopäiville vuodelta 1736 (RA R2692 S4795, kortti 18/20 1238v–1239, 1270), 1740-41 (RA R2777 S4798, kortti 16/26 ja RA R2777 S4798 kortti 18/26), 1742-43 (RA R2843 S4799, kortti 20/35 s. 562), 1746-47 (RA R2913 S4800, kortti 47/67 s. 1157-58).

⁷⁷⁵ Arell 1977, 161-162. Ks. myös Hiltunen 1978, 130-131.

⁷⁷⁶ Ks. luku III.

järvistä suoritetaan vähäistä veroa tai niistä ei makseta veroa lainkaan, mistä on kruunulle enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Kyseisten järvien rannoilla on hyviä viljelysmahdollisuuksia, mutta mikäli pitäjän talonpojat käyttävät näitä järviä, niille ei asetu uudisasukkaita. Mikäli järvet pysytetään Lapinmaassa, saa kruunu yhtä suuren tai jopa suuremman verotulon, kun uudisasutukselle soveliaat paikat tulevat asutuksi ja viljellyiksi. Se, että mainitut järvet ovat kruunutiluksia ja että maaherralla on määräysvalta niiden suhteen, kävi oikeuden mukaan selville sekä OK 10 luvun 16 §:stä sekä 8.7.1695 annetusta kuninkaan kirjeestä maaherra Douglasille ja laamanni Burelle. Kirjeessä käsiteltiin tällaisia järviä ja todettiin, että olisi kohtuullisempaa, että näistä järvistä pannaan verolle ennemmi lappalaiset kuin kaukana asuvat talonpojat.⁷⁷⁷

Ahvenaisen mukaan Kemijoen vesistöalueella eräjärvien yksityisnautinta loppui 1700-luvun puoliväliin tultaessa.⁷⁷⁸ Hänen mukaansa syynä oli oikeuskäytännössä tapahtunut muutos. Vuoden 1748 Kemin pitäjän käräjillä oikeus toteaa, että ”yhteisellä kansalla” on oikeus pienkalastukseen joissa, järvissä ja lammissa itse kunkin kyvykkyyden mukaan. Ahvenaisen mukaan 1700-luvun jälkipuoliskolla kalastusriitoja ei tuotu enää oikeuteen.⁷⁷⁹ Tämä viittaisi siihen, että oikeus ei enää tässä vaiheessa antanut oikeussuojaa kalajärvien yksityisnautinnalle. Kysymys oli siis Kemin pitäjän aluetta koskevasta KO:n päätöksestä, mutta kuten edellä on tullut esille, myös Kemin Lapin alueella tilanne oli 1700-luvun jälkipuoliskolla se, että kalajärvien yksityisnautinta ei saanut enää oikeussuojaa. Alueen kalajärviä synnättiin uudistiloille. Perusteena oli monessa tapauksessa yksinkertaisesti se, että uudistilan katsottiin tarvitsevan kalajärviä toimeentulonsa turvaamiseksi tai sitten kalastuksen katsottiin olevan yhteistä kaikille uudistiloille.⁷⁸⁰

Kysymys jokivarren taloille kuuluvien eränautintojen oikeudellisesta sisällöstä on asia, jota ei tässä yhteydessä ole tarpeellista käsitellä tämän yksityiskohtaisemmin. Aikaisemmassa tutkimuksessa tätä kysymystä on sivuttu yleisellä tasolla.⁷⁸¹ Talonpoikien eräjärvikalastuksen lähtökohtana on kuitenkin ollut se, että kysymys ei ollut henkilöön liittyvästä vaan talolle kuuluvasta oikeudesta. Luukon mukaan Kemijoen vesistöalueella kalavesiosuuden suuruus oli yleensä riippuvainen kyläosuudesta eli asianosaisen maksamasta veromäärästä. Kalavesi seurasi taloa, mutta se saattoi myös

⁷⁷⁷ Extra synerätterns protocollet fol. 426-432 v. Maanomistuskysymyksestä, ks. luku VIII.

⁷⁷⁸ Ahvenainen 1970, 103. Vrt. Enbuske 1996, 334. Vuodelta 1738 olevassa Kemin ja Tornion Lapinmaita koskevassa Hacksellin kuvauksessa Kuusamon kohdalla todetaan, että yleinen valituksen kohde on se, että Kuusamoon rajoittuvien pitäjien talonpojat ovat vallanneet eräitä järviä, joiden katsotaan sijaitsevan Lapinmaan rajan sisällä. Tällaisia ovat Solijärvi (Kemijärven talonpojat), Liviajärvi (Iin talonpojat), Korpua-, Irni- ja Kerojärvi (Pudasjärven asukkaat), Iijärvi (Paltamon talonpojat) sekä Lappna-, Risti-, Sauna-, Sari-, Mojowa- ja kaksi Marijärveä (Kemijärven talonpojat). I. Fellman. 1910, 153-154.

⁷⁷⁹ Ahvenainen 1970, 103.

⁷⁸⁰ Ks. luku IV.

⁷⁸¹ Viitaten Jaakkolan ja Voionmaan tutkimuksiin, Luukko toteaa, että yksityisomistus on ollut muinaisilla erämaille yleisesti vallitseva: kullakin talolla ja yksityisellä henkilöllä on ollut tietyt rajoitetut metsästysmaansa, joihin toisen ei ole ollut lupa pyydyksiään virittää. Luukko lähtee siitä, että koko Pohjanlahden rannikkoseudulla ja myös Tornionlaakson ja Kemin pitäjän talonpoikien maankäytössä on ollut kysymys tällaisesta yksityisomistukseen perustuvasta maankäytöstä. Kemijoen vesistöalueella eräjärvikalastus oli hänen mukaansa verrattavissa yksityisomistukseen. Ks. Luukko 1954, 120-135, erit. 120, 132-135.

vaihtaa omistajaa kaupan, lahjan tai testamentin kautta. Myös Tornionjoen vesistö-alueella kalastuksia voitiin periä, myydä ja vaihtaa.⁷⁸²

Oikeuskäytännöstä tulee esille mainintoja siitä, että kalastusoikeus olisi alkujaan kuulunut lappalaisille ja talonpoikien kalastus olisi syntynyt myöhemmin. Kuitenkin, viimeistään 1500-luvun puolivälissä tämän kaukokalastuksen on täytyntä olla jo varsin laajamittaista. Jo tällöin kaukaisimmat kalajärvet sijaitsivat lapinrajana myöhemmin tunnetun rajan pohjois- ja itäpuolella.

Kalastusoikeuksista kiisteltäessä talonpojat vetosivat ylimuistoiseen nautintaan tai siihen, että kalastuksesta suoritettiin erityistä veroa.⁷⁸³ Myöhemmin, 1700-luvulla, Tornionlaakson talonpojat vetosivat myös vuonna 1695 Länsipojan läänissä toteutettuun ruotulaitoksen uudistukseen.⁷⁸⁴ Tornionlaakson talonpoikien argumentaatiossa on löydettävissä myös tendenssi, jonka mukaan kysymys ei ollut vain kalastusoikeudesta, vaan myös muusta, erilaisesta maankäytöstä. Näin voidaan sanoa erityisesti niistä alueista, jotka sijaitsivat lapinrajan eteläpuolella eli lähempänä talonpoikien kotiseutua. Hallintoviranomaiset eivät tällaista käsitystä jakaneet. Lisäksi voidaan viitata siihen, että veronmaksu, jolla oikeutta monessa tapauksessa perusteltiin, koski vain kalastusta.

Taloille kuuluvat maa-alueet määriteltiin isojaossa. Kalajärvien kaukonautinta elinkeinona oli loppunut jo huomattavasti aikaisemmin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että itse kalastusoikeus olisi tullut kumotuksi. Kalastuslainsäädäntömme sisältää niin kutsutun erityisperusteisen kalastusoikeuden.⁷⁸⁵ Tämä oli se oikeudellinen peruste, jonka nojalla vuonna 2002 päättyneessä kiinteistönmäärittämis-toimituksessa eräälle Pellossa sijaitsevalle tilalle vahvistettiin kalastusoikeus Muoniossa, lähellä Kittilän rajaa sijaitsevaan Äkäsjärveen. Perusteluissa viitattiin muun muassa vuoden 1554 haukiveroveroluettelon, vuoden 1748 katselmuspöytäkirjaan sekä vuodelta 1812 olevaan kalaveroluettelon.⁷⁸⁶ Päätöksessä lähdetään siis siitä, että edellä kuvattu kalajärvien kaukonautinta on synnyttänyt jokivarren vanhoista taloista muodostetuille tiloille ylimuistoiseen nautintaan ja veronmaksuun perustuvan kalastusoikeuden aina usean sadan kilometrin päässä sijaitseviin järviin ja tämä oikeus on edelleen olemassa.

1.2 Saamelaisten turvaksi annetut kuninkaalliset suojelukirjeet ja lapinrajan eteläpuolella asuvat suomalaiset talonpojat

1.2.1 Vaasa-kuninkaiden antamat kirjeet

1.2.1.1 Kustaa Vaasan antamat kirjeet

Vuonna 1543 Ångermanlannin ja Uumajan pitäjäläisille lähettämässä kirjeessä Kustaa Vaasa kieltää Lapin rajan lähellä asuvia talonpoikia (“där inemot lappegränsen”)

⁷⁸² Luukko 1954, 141-414.

⁷⁸³ Enontekiön käräjät 11.2.1667 fol. 603a-603b.

⁷⁸⁴ Ks. Göthe 1929, 353-354, 454-455.

⁷⁸⁵ Ks. Vuoden 1982 KalastusL 13,1 § ja Laki sisältävä määräyksiä välirajasta vedessä 31/1902. Ks. myös Honkanen 1983, 94 ja siinä mainitut lähteet.

⁷⁸⁶ Ks. Lapin maanmittaustoimiston kiinteistönmäärittämis-toimitus 19.-21.11.2002, TN 4111-106265-2.

loukkaamasta lappalaisten metsästysoikeutta.⁷⁸⁷ Seuraavana vuonna Kuningas antaa kirjeen, joka on osoitettu niille pirkkalaisille, joilla oli määräysvalta (befalningen) Länsipohjan lappalaisiin. Kirje on sisällöltään pitkälti samanlainen kuin kaksi vuotta aikaisemmin Norlannin talonpojille annettu kirje.⁷⁸⁸ Siinä kielletään kenenkään estämästä niitä, jotka halusivat asettua asumaan sopiville paikoille Lapinmaassa. Kirjeen mukaan Lapinmaassa on köyhille ihmisille hyviä tiluksia ja mahdollisuuksia asettua asumaan ja rakentaa talonsa. Kirjeessä mainitaan myös erikseen metsästävät lappalaiset ja todetaan, että tuossa maanääressä riittää ”Jumalan kiitos” erämaita lappalaisille ja muille köyhille miehille, jotka haluavat asettua Lapinmaahan ja muualle Länsipohjaan. Nämä voivat asua rinnakkain aiheuttamatta toisilleen vahinkoa.⁷⁸⁹

Vuonna 1551 Kustaa Vaasa antoi kaksi kirjettä, joilla muun muassa turvataan lappalaisten oikeus maa- ja vesialueiden käyttöön. Toisella kirjeellä kiellettiin venäläisiä keräämästä veroja tai muitakaan rasituksia niiltä Ruotsin alamaisilta, meri- ja tunturilappalaisilta (siöfinner och fieldlapper), jotka asuivat Ruotsin rajojen sisällä sijaitseissa kylissä, sekä muilta, jotka olivat asiasta valittaneet. Nykyisen Suomen alueeseen kuuluvat kirjeessä mainituista kylistä Teno, Utsjoki ja Inari.⁷⁹⁰ Kirjeessä otettiin asukkaat kuninkaan suojeluun ja heille turvattiin muun muassa oikeus kiinteään omaisuuteen.⁷⁹¹ Seuraavana päivänä annettu toinen kirje koski pirkkalaisten ja muiden Norrbottenin asukkaiden oikeuksia Länsimerellä (Jäämerellä). Kirjeessä määrättiin myös, että kyseiset pirkkalaiset ja muut maakauppiat eivät saa tehdä lappalaisille mitään haittaa tai vahinkoa heidän yksityisessä omistuksessaan olevilla kalavesillä ja maillaan.⁷⁹²

1.2.1.2 Juhana III:n Suonttavaaran lappalaisille vuonna 1584 antama suojeluskirje

Vuonna 1584 Ruotsin Kuningas Juhana III antoi nykyisen Enontekiön eteläosassa sijainneen Suonttavaaran lapinkylän lappalaisille seuraavan kuninkaallisen kirjeen:

Me Juhana III teemme tietäväksi, että alamaisemme lappalaiset Tornion Lapinmaan Suonttavaaran kylässä ovat valittaen antaneet tietää, että alamaisemme, Tornion pitäjän talonpojat ja muut tekevät vahinkoa heidän tiluksillaan, jotka sijaitsevat Lapinmaassa, heidän Sonkamuotkassa olevan rajansa sisäpuolella, ja ovat nöyrästi anoneet, että he saisivat mainitut tiluksensa, vanhana ja ylimuistoisena

⁷⁸⁷ Göthe 1929, 30-31; Olofsson 1962, 287.

⁷⁸⁸ Ks. luku VIII.

⁷⁸⁹ ”Lapparne hade icke deste minne att sökie och fare om kring effther wildiur, effther (: Gudt tesz loff:) Skoger och wildmarcker räckie wäl till j then landzenden, så att Lappene och the andre fatige men, som vele sökie och byggie sich hemmen vp, kunne på både sijder vthan hwart anners skade och förderff bliffwe widt macht.” Konung Gustaf den förstes registratur XVI, 1544, 122.

⁷⁹⁰ Kirjeessä mainitut kylät ovat Varånger, Lemuno, Navo, Upfothen, Theno, Altha, Öria, Res-ten, Enartt, Useiokij, Lappeierff, Affvenara, Temno och Knothakiljan.

⁷⁹¹ ”... som ther um byggie och boo, udi vårt konungzlige hägn, värn, frid, beskydd och beskern och besynnerligen till att hegne, frijde, beskydde och förstvare them, theres hustrur, barn, hion, godz, ägedeler, och alth thet them tij[ll]kommer, rörligt och orörligt för alth öffvervolth ...” Gustaf den Förstes Registratur XXII, 1551, 331-332.

⁷⁹² ”... samme våre birkarler och landzköppmen, som med theris reener till sådane fiske dragendes varde, icke göre våre siöfinner eller lapper på theris ägne estskijlte fiske och landgrund, som in för theris äger ligge, någer hinder eller förfong, utenn bruke theris fiske i oppenbare haffed, som andre göre etc.” Konung Gustaf den förstes registratur XXII, 1551, 333-334.

nautintanaan, esteettömästi ja kaikkien häiritsemättä, nauttia, käyttää ja pitää, niin me olemme oikeuden täten armollisesti suoneet ja myöntäneet, kuten me nytkin suomme ja armollisesti myönnämme, että mainitut Suonttavaaran kylässä asuvat lappalaiset, eivätkä ketkään muut, saakoot nauttia, käyttää ja hallita niitä tiluksia, jotka sijaitsevat edellä mainitun Sonkamuotkan rajan sisäpuolella Lapinmaassa, niin kuin edellä on sanottu: sen tähden täten kiellämme alamaisiamme Tornion pitäjässä ja kaikkia muita ketä hyvänsä he lienevätkin, tekemästä edellä sanotuille Suonttavaaran kylän asukkaille vahinkoa ja haittaa epäsuosiomme ja ankaran rangaistuksen uhalla.⁷⁹³

1.2.1.3 Kaarle-herttuan Kemin Lapin lappalaisille vuonna 1602 antama suojeluskirje

Vuonna 1602 Kaarle-herttua (kruunattuna Kaarle IX) antoi Kemin Lapin lappalaisille seuraavan sisältöisen kirjeen:

Me Kaarle ... teemme tiettäväksi, että kruunun alamaiset ja lappalaiset Kemin Lapinmaasta erityisesti Kittilästä, Sodankylästä, Peltojärveltä, Kitkajärveltä ja Maanselästä, ovat olleet täällä luonamme ja valittaneet, että pirkkalaiset ja jotkut talonpojat ovat tehneet heille vääryyttä ja aiheuttaneet heille vahinkoa heidän kalavesillään siten, että nämä ovat väkivalloin käyttäneet samoja järviä. Lappalaiset ovat pyytäneet, että he saisivat, kyseisiä järviä ja kalavesiä, koska he maksavat niistä veroa⁷⁹⁴, käyttää esteettömästi ja pitää itsellään. Tämän vuoksi olemme antaneet heille suojakirjeen ja ottaneet heidät vaimoineen, lapsineen, palvelusväkineen, taloineen ja asuntoineen, tiluksineen, kaiken lähempänä tai kauempana sijaitsevan, kiinteän ja irtaimen omaisuuden,⁷⁹⁵ kaiken sen mitä he omistavat, meidän suojaamme ja varjeluumme kaikelta väkivallalta ja vääryydeltä, siten että kaiken tulee tapahtua laillisesti eikä mitenkään muuten. Meidän voutiemme, pirkkamiesten ja kaikkien muiden tulee tietää, että nämä eivät aiheuta (lappalaisille) minkäänlaista haittaa tai vahinkoa.⁷⁹⁶

1.2.2 Vuosien 1584 ja 1602 kirjeet oikeus- ja hallintokäytännössä

Säännöllisiä tuomarin johtamia käräjiä alettiin pitää Kemin ja Tornion Lapinmaiden lapinkyliissä vuodesta 1639 alkaen. Tätä ennen lapinkylien alueella tapahtuneita asioita käsiteltiin Kemin ja Tornion pitäjänkäräjillä. Lapin maankäyttöasioita voitiin kuitenkin käsitellä myös maakäräjillä (landsting). Vuonna 1615 Kuningas määräsi lapinvouti Reinhold Steigerin pyynnöstä kutsuttavaksi Tornioon kokoon maakäräjät, jossa oli tarkoitus käsitellä viranomaisten, talonpoikien ja lappalaisten välille syntyneitä riitoja.⁷⁹⁷ Useissa käsitellyissä asioissa oli kysymys siitä, että Tornionlaakson talonpojat olivat käyttäneet lapinrajan takana sijaitsevia alueita. Osa näistä asioista lykättiin tarkemman selvityksen tekemistä varten, mutta yhdessä tällaisessa asiassa annettiin ratkaisu:

⁷⁹³ Vuoden 1584 turvakirje on siteerattu alkuperäisessä muodossa vuoden 1727 Enontekiön käräjäpöytäkirjassa, ks. I. Fellman 1912 (III), 84-85 ja kokonaisuudessaan käännettynä vuoden 1929 poronhoitolakikomitean mietinnössä. KM 1929:8, 6.

⁷⁹⁴ "... aldenstund the däräf rettigheet utgöre ..."

⁷⁹⁵ "... hus, hem, ägor, närby och fjerran, rörligt och örörligt ..."

⁷⁹⁶ Kirje on painettu J. Fellman 1906 (III), 539 sekä Malmgren 1870, 5-6.

⁷⁹⁷ Maakäräjät pidettiin Torniossa 19.6.1615. Lautakunnassa oli 24 edustajaa. Edustajat olivat mm. Uumajan, Bygden, Lövangerin, Skellefteon, Piitimen, Luulajan, Kainuun (Kalix) ja Tornion pitäjistä. Paikalla oli myös lappalaisia ja paljon muuta käräjärahvasta. Ks. Steckzén 1964, 442.

Steiger syytti Suonttavaaran lappalaisten puolesta Petter Karista (Petter Jönsson i Karis) siitä, että tämä oli kalastanut erästä lappalaisten rajan sisäpuolella sijaitsevaa Ilur(Ilve)-järveä. Karist vastasi, että hän, hänen isänsä ja hänen isovanhempansa olivat lappalaisten luvalla (Loff och minne) käyttäneet kyseistä järveä ja maksaneet siitä asianmukaisesti kruunulle veroa, mikä käy myös veroluettelosta selville ja minä vanhat miehet voivat todistaa. Hän myös sanoi, että hänellä on tätä asiaa koskeva Juhana-kuninkaan kirje. Lautakunta kuitenkin katsoi, että Suonttavaaran lappalaisilla oli Juhanan III:n ja Kaarlen IX:n antamat kirjeet, joiden mukaan nämä saavat käyttää kaikkea sitä mikä sijaitsee heidän rajansa sisäpuolella (få bruka allt som ligger inom deras rå och rör). Lautakunta toteaa, että aikaisemmin tehdyssä tutkimuksessa oli käynyt selville, että kyseinen järvi, ja muutamat muut järvet, sijaitsevat lappalaisten rajamerkkien sisäpuolella, minkä vuoksi kyseiset kalavedet tuomittiin takaisin lappalaisille (dömdes under lapparna igen). Karista ja tämä veljeä kielletään 40 markan sakon uhalla koskaan enää käyttämästä kyseisiä järviä.⁷⁹⁸

Tämä, vain muutamia vuosia kuninkaallisten kirjeiden antamisen jälkeen annettu tuomio, viittaa siihen, että lappalaisille katsottaisiin kuuluvan yksinomainen oikeus kaikkiin lapinkylien alueella sijaitseviin tiluksiin. Myöhemmin Tornionjokivarren talonpojilla katsottiin kuitenkin olleen laillinen oikeus kalastaa määrätyissä lapinrajan pohjoispuolella sijaitsevilla järvisä.⁷⁹⁹ Tässä yhteydessä ei ole mahdollista käydä asiaa lävitse yksityiskohtaisemmin, mutta eräistä oikeustapauksista voi saada viitteitä siihen, mihin talonpoikien oikeuden katsottiin perustuvan:

Vuoden 1667 Enontekiön käräjillä käsiteltiin asia, jossa Peltojärven lapinkylän lappalaisnimismies oli haastanut Ylitorniolta olevan Henrik Madssonin. Asia koski Ketkawondis- ja Perilajärven kalastusta, josta kantaja halusi sulkea vastaajan pois kirjeellä, jonka Baltzar Bäck oli vuonna 1609 antanut. Asiassa todistettiin, että vastaaja ja hänen esi-isänsä ovat ylimuistoista ajoista käyttäneet kyseisiä järviä ja oikeus päätti, että vastaaja ja hänen kumppaninsa saavat käyttää järviä puoliksi ja toista puolta saavat käyttää lappalaiset.⁸⁰⁰

Vuoden 1701 käräjillä oli esillä asia, jossa Suonttavaarasta oleva (lappalainen) Lars Andersson Markatt oli haastanut Ylitornion pitäjän Turtolan kylästä olevat talonpojat Henrik Larssonin sekä Jöns ja Knut Erikssonin. Kantaja kertoi vastaajien aiheuttavan hänelle suurta haittaa Paitasjärven kalastuksessa, joka järvi sijaitsee 5 peninkulmaa Lapinrajan sisällä ja on vanhastaan kuulunut hänen veromaahansa. Vastaajia kiellettiin sakon uhalla enää kalastamasta järvellä, elleivät he osoita omistavansa jonkin oikeuden järveen.⁸⁰¹

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin Turtolan kylästä oleva Henrik Hedström oli haastanut lappalaisen Nils Larsson Markattin koskien Paitasjärven kalastusta, jonka kantaja katsoo kuuluvan tilalleen oikeuden 5.2.1676 antaman tuomion mukaan. Vastaaja sanoo, että hän omistaa vero-oikeuden kyseisen järven kalastukseen ja että järvi on vanhastaan kuulunut hänen veromaalleen. Vastaaja esitti

⁷⁹⁸ Päätöksessä määrättiin, että lappalaisten tulee suorittaa kyseisestä ajankohdasta eteenpäin järvistä menevä vero (stadga) kaksi leiviskää siikoja, mikä tulee merkitä veroluetteloon. Samernas Vita Bok VI:1 1979, 41-41. Ks. myös Stecktzén 1964, 443. Ainakin osasta päätöksiä valitettiin vain vähän aikaisemmin Tukholmaan perustettuun Svean hovioikeuteen, jossa valitukset käsiteltiin lokakuussa 1615. Kalastusta koskevasta asiasta ei ilmeisesti kuitenkaan valitettu. Ks. Prawitz 1964, 448-452.

⁷⁹⁹ Ks. luku III.

⁸⁰⁰ Enontekiön käräjät 11.2.1667 fol. 603a-603b.

⁸⁰¹ Enontekiön käräjät 6.-7.2.1701 fol. 62-77.

oikeuden 6.2.1701 antaman päätöksen, jossa vastaajan isä Lars Anderssonin valituksen johdosta kantajan tilan silloisia haltijoita kiellettiin sakon uhalla tulemasta kalalle Paitasjärvelle. Kantaja sanoo, että v:n 1701 tuomiossa mainitut tilansa haltijat olivat levottomina aikoina kykenemättömiä asiakirjojen suhteen ja kyseisen kalastusedun valvonnassa. Kantaja sanoo, että hän on vasta joitakin vuosia sitten saanut käsiinsä kyseisen tuomion (1676) ja vaatii vastaajaa tyytymään siihen oikeuteen, mikä hänen esi-isilläänkin on ollut eli veljensä Perin ja muiden lappalaisten kanssa luopumaan järven käytöstä. Vuoden 1676 tuomiossa Pitcha Lars, joka oli vastaajan isänisä ja lanko Jöns Amundsson sekä muut lappalaiset saavat sakon uhalla kiellon olla kalastamatta Paitasjärvellä. Järven saivat sen sijaan turtolalaisen Henrik Henrikssonin perilliset. Tuomiossa todetaan, että tuolloisten asukkaiden esi-isät ovat yli sata vuotta käyttäneet järveä ja maksaneet siitä vuosittain veroa leiviskän haukia, mikä vero on vieläkin merkitty maakirjassa kantajan tilalle. Vuoden 1701 tuomio kumoutui.⁸⁰²

Vuotta aikaisemmin talollinen Henrik Karist Ylitornion Armassaaresta oli haastanut Lapin talonpojat Samuel Riskan Idivuomasta ja Nils Erikssonin Karesuvannosta sekä lappalaisnimismies Anders Henrikssonin Suontavaarasta. Kantaja sanoo, että hän maksaa veroa Iddejärven kalastuksesta. Järvi sijaitsee Lapinrajan sisällä. Kantaja esittää lääninkonttorin rästituettelon, jonka mukaan hän on kirjattu verolle järvestä, ja verot ovat jääneet kahdeksalta vuodelta saamatta. Kantaja haluaa velkoa verot vastaajilta, jotka käyttävät järveä ja ovat maksaneet siitä veroa. Vastaajat esittävät Juhana III kirjeen 10.7.1584, joka on kirjattu vuoden 1727 pöytäkirjan. Vastaajat sanovat maksaneensa vuosittain veronsa kantajalle. Asia päätetään antaa maaherran käsiteltäväksi.⁸⁰³

Käräjätapauksista käy selville, että Kaarle IX:n asiamies Balzar Bäck oli vuonna 1609 antanut Peltojärven lappalaisille kirjeen, jonka mukaan näillä olisi ollut yksinoikeus kyseisiin järviin. Kun lappalaiset yrittivät tämän kirjeen nojalla estää Tornionlaaksosta järvillä kulkeneen talonpojan kalastuksen, tämä vetosi siihen, että hänellä on ylimuistoinen nautinta kyseisiin järviin. Koska kummallakin osapuolella voitiin katsoa olevan laillinen peruste järven käyttöön, oikeus joutui antamaan päätöksen, jossa järvien käyttö jaettiin puoliksi kummallekin. Lappalainen Lars Marakatt vaati nykyään Ruotsin puolella sijaitsevaa Paitasjärveä itselleen sillä perusteella, että järvi sijaitsi hänen veromaallaan. Marakatt voitti aluksi asian, mutta myöhemmin löytyneestä, vuonna 1676 annetusta oikeuden päätöksestä kävi kuitenkin selville, että talonpojilla katsottiin olleen järveen ylimuistoinen nautinta, minkä lisäksi järvestä oli maksettu veroa, joka oli myös merkitty kantajan tilalle.

Tapauksista saa sen kuvan, että vuosien 1584 ja 1602 kirjeiden antamisen jälkeen asia ymmärrettiin siten, että lappalaisilla oli yksinoikeus koko lapinrajan takana sijaitsevan alueen käyttöön (Balzar Bäckin kirje 1609 ja Maakäräjien päätös 1615). Tällaista tulkintaa voi perustella kirjeiden sanamuodolla. On kuitenkin mahdollista, että käytäntö oli samanlainen jo tätä aikaisemmin. Tältä osin voidaan viitata jo 1550-luvulla annettuihin päätöksiin, joissa Tornion talonpoikia kiellettiin kalastamasta lapinrajan pohjoispuolella.⁸⁰⁴ Näistä päätöksistä ei käy selville, mihin lappalaisten oikeus

⁸⁰² Enontekiön käräjät 24.-29.1.1734 fol. 294a-317a.

⁸⁰³ Enontekiön käräjät 25.-29.1.1733 fol. 875b-896a.

⁸⁰⁴ Ks. luku III.

on perustunut mutta vuoden 1615 maakäräjien päätöksessä peruste tulee esille. Kysymys on vuosien 1584 ja 1602 kuninkaallisista kirjeistä.

Vuodesta 1639 eteenpäin asioiden käsittely kuului lapinkylien alueella toimineelle kihlakunnanoikeudelle. Vuodelta 1667 olevasta päätöksestä käy selville, että oikeuden mukaan lappalaisilla ei kuitenkaan enää tässä vaiheessa katsottu olleen muut pois sulkeva oikeus kaikkiin lapinrajan takana oleviin alueisiin. Tässä vaiheessa sellaisilla Tornionjokivarressa olevilla taloilla, jotka pystyivät vetoamaan ylimuistaiseen nautintaan ja/tai veronmaksuun⁸⁰⁵ oli oikeus kalastaa määrättyjä lapinrajan takana sijaitsevia järviä. Tämä oli myös hallintoviranomaisten tiedossa, aina Tukholmassa asti.⁸⁰⁶ Tällainen lähtökohta on ymmärrettävä, koska kyseisenä aikana sekä veronmaksu että ylimuistoinen nautinta olivat laillisia perusteita alueiden käyttöön. Todistustaakka oli kuitenkin talonpojilla.

Kysymys lappalaisten maa-oikeuksista kärjistyi kuitenkin erityisesti Kemin Lapissa. Ilmeisesti jo 1620-luvulla ensimmäiset Pohjanmaalta tulleet suomalaiset uudisasukkaat asettuivat asumaan Lapin rajalla sijaitsevan Kemijärven rannoille. Siihen asti järvi oli ollut sekä lappalaisten että alempana Kemijokivarressa asuneiden talonpoikien kalajärvenä. Oulujokivarresta saapuneet tulokkaat sopivat alapitäjäläisten kanssa, että he maksavat Kemin pitäjän alemmille kylille korvauksena kymmenen leiviskää haukia vuodessa.⁸⁰⁷ Erään kalastusriidan yhteydessä tuli myös esille, että nämä uudisasukkaat olivat saaneet asettua Kemijärvelle sillä ehdolla, että he eivät aiheuta vahinkoa kenenkään vanhoille omistuksille tai nautinnoille.⁸⁰⁸

Maaherra Melcher Werenstedtin vuoden 1638 päätöksessä todetaan, että Kemin Lapista olevat lappalaiset olivat valittaneet Kemijärvellä asuvien talonpoikien aiheuttamasta vääryydestä.⁸⁰⁹ Kemijärven asukkaat kalastivat ja kulkivat heidän metsissään harjoittaen kaskeamista, minkä seurauksena eläimet pakenivat ja lappalaiset menettivät turkikset, joista he saivat suurimman osan elannostaan. Maaherran päätöksessä viitataan Kuningas Kaarlen 14.6.1602 päivätyyn kirjeeseen, jossa määrätään (lydher), että Kemin lappalaiset saavat nauttia ja pitää itsellään järviään ja kalavesiään ilman, että heidän oikeuttaan loukataan tai että heille aiheutetaan vahinkoa. Tämän vuoksi maaherran päätöksessä määrättiin, että Kemijärven uudisasukkaat eivät saa aiheuttaa mainituille lappalaisille mitään haittaa ja vahinkoa heidän metsissään ja

⁸⁰⁵ Haukijärvikalastuksesta ryhdyttiin suorittamaan veroa suoraan kruunulle ilmeisesti vuonna 1553. Vuonna 1552 Kustaa Vaasan toimesta aloitettiin laaja kalastusta koskeva inventointi ja vuonna 1553 Länsi-Pohjan voutin Jöns Håkanssonin laatimat luettelot muodostavat ensimmäisen luettelon verotetuista kalajärvistä. Sen sijaan keskiajalla kalastus ei ilmeisesti vielä ollut verotuksen kohteena. Ks. Steckzén 1964, 323 ja siinä mainittu kirjallisuus.

⁸⁰⁶ Edellä mainitussa, ilmeisesti vuodelta 1691 olevasta Kamarikollegion muistiosta käy selville, että Kemin ja Tornion Lapinmaiden lappalaiset olivat valittaneet siitä, että talonpojat olivat saavuttaneet nautinnan eräisiin lapinrajan sisällä olevan alueisiin ja että he maksoivat alueista veroa. Ks. I. Fellman 1915, 230.

⁸⁰⁷ Tämä vuokranmaksu jatkui aina vuoteen 1691, jolloin kemijärveläiset valittivat asiasta Kemin pitäjän käräjillä ja maaherra Grass kumosi sopimuksen. Ks. Virrankoski 1973, 29 ja Rytkönen 1989, 58.

⁸⁰⁸ Ks. Rytkönen 1989, 58.

⁸⁰⁹ Kyseiset lappalaiset mainitaan myös nimiltä: Matts Thomasson Sompioista, Hans Hansson ja Niels Mickelsson Keminkylästä (Kemij) ja Mijkel Sarrison Kuolajärveltä.

kalavesillään, vaan että nämä saavat säilyttää vanhan nautintansa (gamla häffd) ja kalastuksensa kuninkaallisten kirjeiden määräysten mukaisesti.⁸¹⁰

Myös Kemin pitäjän käräjillä annettiin 1600-luvun puolivälissä päätöksiä, joissa oli kysymys lappalaisten oikeudesta maa- ja vesialueisiin. Vuoden 1646 Kemin pitäjän kesäkäräjillä, joilla myös maaherran todettiin olevan paikalla, oikeudessa käsiteltiin seuraava riita-asia:

Kemin Lapin lappalaiset, Jacob Matzi ja Nijls Mickelsson Sodankylästä ja Johan Matzin Sompion sekä Hans Hansson olivat nostaneet omasta ja edustamiensa lappalaisten puolesta kanteen Kemijärven asukkaita vastaan. Lappalaiset kertoivat kemijärveläisten tekevän heille haittaa ja vahinkoa. Kantajat esittivät oikeudelle Kuningas Kaarlen 14. 6.1602 kirjeen sekä maaherra Creutz'n päätöksen 14.7.1632 ja maaherra Werenstedin päätöksen 21.7.1638, joiden mukaan lappalaisilla oli oikeus kalastaa Kemijärvellä ja kulkea Kemijärvelle kalastamaan ja että muut, erityisesti ne uudisasukkaat, jotka Kemijärvelle olivat hiljattain asettuneet, eivät saaneet tehdä heidän oikeuksilleen minkäänlaista haittaa ja vahinkoa. Samalla tavoin valitettiin myös alempana (Kemijokivarressa) asuvista (Nederbyggjarne). Myös näiden kerrottiin tunkeutuvan lappalaisten yksityisille tiluksille ja nautinnoille (anskyld e ägor och häfdh) lappalaisten majavapadoilla. Oikeuden päätöksessä todetaan, että uudisasukkaitten tulee pidättäytyä tästä laillisen rangais- tuksen uhalla ja lappalaisilla tulee olla oikeus esteettömästi säilyttää vanha nau- tintansa (obehindrad niuta och hafva sijna gamla häfdh) sekä yksityisillä järvillä, mailla että majavapadoilla ja lisäksi heillä on kalastusoikeus Kemijärvellä Eskelin- päivästä Olavinpäivään, kuten he ovat sitä vanhoista ajoista asti harjoittaneet ja mistä heidän rehellisesti saaduissa (välfånga) kirjeissään määrätään. Kemijärven asukkaat saavat pitää vanhan nautintansa (pro quota) eikä lappalaisten tule tehdä näille haittaa kaskeamisessa.⁸¹¹

Tuomioistuimen puheenjohtajana toimi Jacob Hansson Nycarlus, mistä syystä täs- tä päätöksestä on myöhemmin käytetty nimitystä Nycarluksen tuomio.⁸¹² Vastaavan sisältöinen on myös Kemin pitäjän käräjien päätös 13.7.1653, jossa oikeus kieltää Kemijärven asukkaita estämästä lappalaisia vanhassa nautinnassaan, joka heillä on kuninkaallisten ja muiden laillisten (lagfångna) kirjeiden mukaisesti.⁸¹³

Tuomioistuimen kanta oli samanlainen myös Kemin Lapin käräjillä. Vuonna 1666 Sompion ja Sodankylän asukkaat syyttivät, ilmeisesti Kemijärveltä saapunut- ta, Hendrick Henderssonia siitä, että tämä asui heidän maallaan ja aiheutti heille suurta haittaa. Kantajat esittivät maaherra Johan Granin 16.3.1665 antaman kirjel- män, jonka mukaan kukaan kylän ulkopuolinen ei saa asua heidän maillaan ilman koko kyläkunnan suostumusta. Oikeus päätti, että kukaan ei saa sakon uhalla aset- tua sinne ilman maanomistajien lupaa ja suostumusta.⁸¹⁴ Vuoden 1672 Sodankylän

⁸¹⁰ J. Fellman 1906 III, 533-534.

⁸¹¹ J. Fellman 1906 III, 542-543.

⁸¹² Ks. myös Malmgren 1870 IV, 28.

⁸¹³ J. Fellman 1906 III, 543.

⁸¹⁴ Somy och Sodenkyla byer beswärade sigh öfwer Hendrick Hendersson att han sitter in på deras ägor, och dem stort intrång påförer; beroopandes sigh in på Landz höfdingens wäl- b:ne h: Johan Grans skrifwelse af den 16 Martij 665, att ingen Vtbyess man må sittia in på deras ägor, Vtom heela byssens samtyckio, Och beslöt det ingen må sigh der nedersättia wed sine penninge bötter, Vtan iordägandens lof och samtyckio. Sompion, Kuolajärven, Kitkajärven ja Keminkylän käräjät 1666 f. 403-404.

käräjillä vaadittiin uudisasukas Paavali Pelkoselle rangaistusta siitä, että tämä oli tunkeutunut lappalaisten alueelle:

Kruunun nimismies Arent Grape syytti Pelkosta mm. siitä, että tämä oli 8-9 vuotta sitten asettunut Sompion, Keminkylän, Kuolajärven ja Sodankylän kylien ylimuistoisille vanhoille *asuinpaikoille niiden vanhojen kirjeiden vastaisesti, joita kuninkaasivat antaneet lappalaisille ja joilla kirjeillä heille oli vahvistettu heidän vanhat omistuksensa ja tiluksensa metsässä ja maalla*. Nimismies viittasi myös Kemian kihlakunnan oikeuden vuonna 1669 antamaan päätökseen ja maaherra Graanin 16.3.1665 sekä 27.12.1671 antamiin päätöksiin, joissa oli määrätty, että nimismiehen tuli hävittää Pelkosen kota ja ajaa Pelkonen pois. Pelkonen vetosi asiassa valtakunnan neuvos Stiernschöldiltä saamaansa kirjalliseen lupaan. Tästä oikeus kuitenkin totesi, että se oikeutti syytetyn asumaan vain Kemijärvellä olevaa autiotilaa. Pelkonen vetosi myös Kemian käräjillä 16.7.1646 annettuun tuomioon, mutta oikeus totesi, että siinä ei käsitelty nyt vireillä olevaa asiaa. Oikeus ei myöskään hyväksynyt Pelkosen väitettä siitä, että lappalaisten ja Kemian (Kemijärven) asukkaiden tilusten välillä ei itse asiassa ole mitään määrättyä rajaa. Oikeus katsoi, että Pelkonen oli asettunut Kemian Lapin lappalaisten yksityisesti kuuluville tiluksille (enskjildt tillhörige ägor) ja aiheuttanut näille vahinkoa heidän elinkeinoissa eli metsästyksessä ja kalastuksessa. Oikeus määräsi syytetylle Maanlain Kuninkaan K:n 28 kappaleen perusteella 40 hopeataalerin sakon ja määräsi tämän pysymään Kemijärvellä.⁸¹⁵

Seuraavassa jaksossa tulee puhe vuoden 1673 Lapinmaiden uudisasutusplakaatista. Vaikka suomalaisilla uudisasukkailla olikin plakaatin antamisen jälkeen oikeus asettua asumaan lapinkylien alueelle, tällä ei kuitenkaan näytä olleen vaikutusta siihen oikeussuojaan, mitä oikeus antoi lapinkylien alueella asuville saamelaisille:

Kolme lapinkylää valittiin vuoden 1674 käräjillä siitä, että lapinrajan eteläpuolella asuvat talonpojat loukkasivat heidän aluettaan. Kuolajärven asukkaat valittivat Kemian talonpoikien vuosittain tekevän heille enemmän ja enemmän suurta vahinkoa tunkeutumalla heidän kalavesilleen, mistä aiheutui suurta köyhyyttä. Asia annettiin maaherran hoitoon.⁸¹⁶ Kitkan käräjillä valittiin Iin talonpoikien tekevän heille suurta haittaa Kitkajärvellä. Asia annettiin maaherran hoitoon, jotta talonpoikia kielletäisiin tunkeutumasta lappalaisten tiluksille.⁸¹⁷ Vuoden 1683 Iin kesäkäräjillä Kitkan kylän lappalaiset Peer Johansson Junck, Mårthen Andersson Patosalmi ja Peer Andersson olivat haastaneet viisi henkilöä Kollajan, Pudasjärveltä ja Livon kylästä. Kantajat valittavat, että vastaajat ovat vallanneet lappalaisilta Kitkajärven. Kantajat ovat yrittäneet edellisillä Oulun talvikäräjillä saada oikeutta käskemään iiläisiä tulemaan Lapin käräjille. Näin ei ole kuitenkaan tapahtunut. Vastaajille oli asetettu 40 markan sakko, joka heille langetetaan. Kitkajärvi tuomitaan lappalaisille.⁸¹⁸ Maanselän käräjillä rahvas valitti, että talonpojat aiheuttavat heille jatkuvasti enemmän haitta. Tästä aiheutuu suurta köyhyyttä ja että heillä ei ole enempää tilaa. Asia annetaan maaherran hoitoon.⁸¹⁹ Vuoden 1680 käräjillä suomalaista Erich Anderssonia kiellettiin 40 hopeataalerin uhalla tunkeutumasta Sodankylän lappalaisten kalavesille, olivatpa ne minkä nimisiä tahansa. Vastaja oli jo aikaisemmin kielletty kruununvouti Arend Grapen toimesta. Samoilla

⁸¹⁵ Päätös on julkaistu painettuna J. Fellman 1906 (III) 549-553. Ks. myös Onnela 1995, 158-162.

⁸¹⁶ Kuolajärven käräjät 29.2.1674 fol. 840-841.

⁸¹⁷ Kitkan kylän käräjät 3.3.1674 fol. 841.

⁸¹⁸ Iin kesäkäräjät 16.18.7.1683. I. Fellman 1912 (III), 310.

⁸¹⁹ Maanselän käräjät 5.3.1674 fol. 841-842.

käräjillä Sodankylän nimismies Anders Andersson nuorempi syyttää Sodankylän lappalaisten puolesta Kemijärven suomalaisia Mattz Oinasta, Tomas Tapiolaista, Mattz Tapiolaista, Nicho Perttusta ja Pähl Pelkosta siitä, että nämä olivat vastoin laamanninoikeuden 1673 antaa päätöstä tunkeutuneet lappalaisten majavanpyyntiin alueella, joka on näiden lappalaisten rajojen sisäpuolella. Vastaajista paikalle oli tullut vain Pelkonen.⁸²⁰ Vuoden 1697 käräjillä Sodankylän lappalaiset olivat haastaneet suomalaisia käräjille ja kertoivat, että vastaajat olivat edellisenä talvena veronkannon ja käräjien aikaan menneet Sodankylän lappalaisten metsiin ja maille (Lapparnes Skogh och mark) ilman lupaa ja ampuneet joukon peuroja. Vastaajat eivät olleet kuitenkaan tulleet paikalle.⁸²¹ Kitkan kylän lappalaiset olivat haastaneet Kemijärveltä olevan Mats Halosen vuoden 1700 käräjille, kertoen tämän ampuneen peuroja heidän maallaan. Vastaaja joutui maksamaan sakkoja ja korvaamaan asianomistajille yhteensä 12 taaleria. Vastaajaa ja muita hänen naapureitaan kiellettiin sakon uhalla tunkeutumasta Kitkan lappalaisten metsiin ja maille. Päätöksessä viitattiin RakennusK:n 20. lukuun ja vuoden 1664 metsäasetukseen.⁸²²

Useimmissa tapauksissa kysymys oli siitä, että lapinkylien alueelle tunkeutuneet talonpojat asuivat pitäjien alueella eli KO:n tuomiopiirin ulkopuolella. Tällaisissa tapauksissa asia annettiin maaherran tehtäväksi. Näistä päätöksistä käy myös selville, että myöhemmin puheeksi tuleva vuoden 1673 plakaatti ei ollut vaikuttanut lappalaisten maa- ja metsäoikeudelliseen asemaan siltä osin, kuin kysymys oli lapinrajan eteläpuolella asuneista suomalaisista. Osa tapauksissa mainitusta suomalaisista asui kuitenkin jo lapinkylien alueella. Nimistä päätelleen tällaisia henkilöitä olivat ilmeisesti Matti Oinas, Nico Perttunen ja Paavali Pelkonen. Heihin suhtauduttiin siis samalla tavalla kuin lapinrajan eteläpuolella asuviin talonpoikiin.

Lappalaisten oikeutta käyttämiinsä alueisiin käsitellään yksityiskohtaisesti myös vuoden 1701 käräjillä. Kemin pitäjältä Ilmolan kylästä oleva Johan Kauppi on haastanut Sodankylän asukkaat käräjille koskien oikeutta majavanpyyntiin Sodankylän Kautojalla. Kaupin mukaan lappalaiset olisivat tehneet vuonna 1682 kahden Patokoskelta ja Pirttikoskelta olevan (suomalaisen) kanssa sopimuksen koskien majavanpyyntiä Rijsäjalla. Kaupin mukaan tässä sopimuksessa oli sovittu, että molemmat osapuolet pyytäisivät ojalla vuoronperään. Sodankylän lappalaisten mukaan kysymys oli kuitenkin siitä, että kyseiset henkilöt asuvat lähellä Lappia ja että heidän esi-isänsä olivat tulleet pyytämään majavia Rysojalle. Tämä oli lappalaisten mukaan tapahtunut pyyntiin oikeutettujen lappalaisten hyväntahtoisella luvalla. Lappalaiset olivat kuitenkin jo vuonna 1602 valittaneet tällaisesta Kuningas Kaarle IX:lle, joka kirjeessään 14.8.1602 kielsi sellaisen häirinnän. Vastaavanlainen kieltö oli heidän mukaansa annettu myös Kemin käräjillä 15.7.1646. Näistä kielloista huolimatta talonpojat olivat käyttäneet järviä kalavesinä, mistä lappalaisille on aiheutunut suurta köyhyyttä. Jos majavanpyyntikin nyt sallitaan talonpojille, ei lappalaisilla, jotka eivät voi viljellä peltoa tai niittyä,

⁸²⁰ Sodankylän käräjät 4.3.1680 fol. 459-459.

⁸²¹ Sodankylän ja Kittilän käräjät 8.-9.3.1697 fol. 123v-131. Ks. myös Sodankylän ja Kittilän käräjät 21.2.1698. fol. 308-310 ja Sodankylän käräjät 9.1.1699 fol. 369-370.

⁸²² Sompion, Keminkylän, Kitkan ja Maanselän käräjät 1700 fol. 545-549.

olisi elantoa eikä veronmaksukykyä. Lisäksi viitattiin siihen uudistilallisia oli aiempaan verrattuna paljon enemmän.

Oikeus totesi, että kantaja ei pysty todistamaan Kautjoen sijaitsevan Kemin pitäjässä tai että hänen esi-isänsä olisivat pyytäneet siellä majavia tai saaneet laillista tuomiota. Oikeuden mukaan kyseinen paikka sijaitsee lapinrajan pohjoispuolella. Oikeus viittasi Kaarle IX:n suojeluskirjeeseen vuodelta 1602, Kemin käräjien päätökseen 1646 ja Kuningas Kaarle XI:n 8.7.1695 antamaan päätökseen, jotka kaikki asiakirjat antavat lappalaisille luvan ilman talonpoikien häirintää saada käyttää järviä ja majavapuroja. Majavien arvo tuomittiin kylälle.⁸²³

Kuten myöhemmin tulee puhetta, Maanselän ja Kitkan lapinkylät hajosivat saamelasina yhteisinä varsin pian sen jälkeen, kun suomalaisia uudisasukkaita oli muuttanut suurin joukoin näiden kylien alueelle vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamisen seurauksena. Tämän on katsottu tapahtuneen jo 1690-luvulla.⁸²⁴ Edellä kuvattuja oikeustapauksia ei esiinny näiden lapinkylien alueella enää tämän jälkeen. Kysymys on todennäköisesti siitä, että alueelle jääneet vähälukuiset saamelaiset eivät enää vieneet tällaisia asioita käräjille. Pohjoisempana, jossa lapinkylät edelleen toimivat oikeuskäytäntö jatkun samanlaisena tämän jälkeenkin. Kemijärveläisten ja Sodankylän saamelaisten välillä kylän alueelle tunkeutumisesta käräjäotiin myös 1730-luvun lopulla:

Vuoden 1732 Sodankylän käräjillä käsiteltiin⁸²⁵ riitaa, jossa Sodankylän nimismies Per Andersson oli kyläläisten puolesta haastanut Nils Jounin ja Mats Halosen Kemijärveltä. Vastaajat olivat pyytäneet ilman lappalaisten tietoa majavia *Wuostama Ladualla*. Vastaajat sanovat, että eivät halua anastaa Wuostimonlatvaa, vaan että se kuuluu Lapinmaahan ja sanovat tietämättömyyttään käyttäneensä lappalaisten vettä. Kantajat taas kertovat, että paikka on ollut niin kauan aikaa yksinomaan lappalaisten, että siitä ei ole voinut olla epätietoisuutta. Vastaajat tuomitaan sakkoihin RakennusK:n 25 luvun perusteella.⁸²⁶ Lappalaisnimismies oli haastanut kyläläisten puolesta myös Lars Halosen samoille käräjille. Vastaaja oli pyytänyt majavia edellisenä syksynä ilman kantajien lupaa Waiskolatvalla. Kantajat haluavat vastaajalle lailliseen rangaistukseen ja että häntä kiellettäisiin niiden asetusten perusteella, jotka koskevat lappalaisten majavan-

⁸²³ Kitkan, Keminkylän, Kuolajärven, Sompion ja Sodankylän käräjät Sodankylässä 19.-20.2.1701. f. 96-123. Ks. myös Onnela 1995, 89. Myös seuraavan vuoden käräjillä viitattiin Kuningas Kaarle IX:n 14.6.1602 antamaan kirjeeseen sekä maaherra Hans Clerckin 2.3.1687 antamaan kieltoon. Kysymys oli mm. lappalaisten kalastukselle aiheutuneesta haitasta. Kuusamon ja Kitkan kylien käräjät 10.-11.1.1702 fol. 13261332v. Ks. myös Sodankylän käräjät 28.2.1700. fol. 549-552, Sodankylän, Sompion, Kuolajärven ja Keminkylän käräjät 2.-3.3.1710 fol. 655-659, Sodankylän käräjät 5.3.1712 fol. 531v -535, Sodankylän käräjät 2.3.1722 fol. 460-462. Sodankylän käräjät 19.2.1724 fol. 82v-86v, Sodankylän käräjät 8.3.1725 fol. 169-172v. Kuolajärven käräjät 22.-23.2.1734 fol. 359v-361 ja Kuolajärven käräjät 22. ja 24.2.1735 fol. 806-807.

⁸²⁴ Ks. Ervasti 1978, 88-89 ja A. Vahtola 2006, 71.

⁸²⁵ Asian oli pannut vireille Sodankylän kyläläisten puolesta Sompion lappalaisnimismies Anders Johansson Musta, joka oli haastanut mainitut talolliset. Vastaajien ilmoitettiin pyytäneen majavia *Wuostama Ladualla*, joka on tämän Lapin rajojen sisäpuolella 6 pnk:n päässä käräjäpaikalta. Sodankylän käräjät 4.3.1730 fol. 874-877. Asia oli esillä myös seuraavilla käräjillä, jolloin todettiin, että vastaajat olivat pyytäneet majavia *Wuostama Laduan* joella eli purolla, jonka pitäisi kuulua yksinomaan kantajille. Sodankylän käräjät 6.3.1731 fol. 900-901.

⁸²⁶ Sodankylän käräjät 6.3.1732 fol. 423-429.

pyyntiä ja niitä tiluksia, jotka heille kuuluvat tai heidän elinkeinojaan. Vastaaja tuomitaan sakkoihin RakennusK:n 25 luvun perusteella.⁸²⁷

Seuraavana vuonna käräjille oli haastettu Eric Perttunen Saunavaarasta ja viisi kemi-järvelläistä. Vastaajat olivat pyytäneet majavia Wuostamapitkähäkoskiniskalla, jonka kantajat katsovat kuuluvan yksinomaan heille. Kantajat esittivät vaatimustensa tueksi Kuningas Kaarle IX:n lappalaisille 1602 antaman kirjeen, Kemin pitäjien KO:n 15.7.1646 ja tämän KO:n 4.3.1680 antamat päätökset, Kemijärven talollisten ja tämän kylän asukkaiden välisen sopimuksen 20.2.1682, Kuninkaallisen päätöksen 8.7.1695 sekä Kemin KO:n 4.3.1711 antaman tuomion. Todettiin, että tämän kärjäkunnan asukas Johan Pehrsson Pyhäjärveltä asuu paikasta vain ½ vanhan pnk:n päässä, kun taas lähin talollinen Nils Nilsson Jouni asuu yhden uuden pnk:n päässä. Oikeudessa esitettiin Jonas Persson Geddan Kemin pitäjäläisten puolesta 28.2.1675 kirjoittama todistus koskien rajaa Kemin pitäjän ja Lapin välillä sekä Kemin pitäjän käräjien pöytäkirja 18.2.1678. Oikeus ei kuitenkaan antanut merkitystä näille asiakirjoille, vaan katsoi, että riidanalainen paikka kuuluu Lapinmaahan ja vastaajat tuomittiin korvaamaan saaliin arvo.⁸²⁸ Tämäkään päätös ei kuitenkaan estänyt suomalaisia tunkeutumasta Sodankylän alueelle, vaan heidät jouduttiin haastamaan käräjille myös myöhemmin.⁸²⁹

Kuten oikeuskäytännöstä käy selville, oikeus suojasi lappalaisten maankäyttöä lapinrajan pohjoispuolella myös vuoden 1673 uudissustusplakaatin antamisen jälkeen. Oikeus perusteli näitä päätöksiä vuoden 1602 kuninkaallisella kirjeellä, maaherran päätöksillä sekä Lapin että Kemin pitäjän KO:n päätöksillä. Lisäksi viitattiin Kristofferin maanlakiin ja sen 20. ja 25. lukuun. Useimmissa tapauksissa kysymys oli lapinrajan eteläpuolella asuvista suomalaisista, mutta ainakin Saunavaaralle asettunut Perttunen asui jo lapinrajan pohjoispuolella.

Vuosien 1584 ja 1602 kuninkaalliset kirjeet tulivat esille myös Piitimen laamannioikeuden vuoden 1739 sekä Kamarikollegion vuoden 1742 päätöksissä, joissa nämä kirjeet mainittiin nykyisen Suomen alueella asuneiden lappalaisten oikeuksien perustana.⁸³⁰ Ilmeisesti viimeisen kerran näihin kirjeisiin vedottiin oikeuskäytännössä vuonna 1747:

Muonionniskan kylän asukkaat, Johan Nilsson Suonttavaaran verolappalaisten puolesta sekä eräät muut Suonttavaaran asukkaat olivat haastaneet Jon Amundsson Labban ja tämän pojat Enontekiön käräjille. Kantajat syyttivät vastaajien asettuneen Sonkamuotkan rajalle, joka erottaa tämän Lapin ja Muonionniskan ja Suonttavaaran, ja aiheuttaneen haittaa metsästyksessä, erityisesti karkottamalla porot (peurat). Kantajien mukaan vastaajien pitää hankkia elantonsa Jukkasjärveltä. Kantajat esittivät Kuningas Juhana III:n kirjeen 10.7.1584, jossa kiellettiin aiheuttamasta mitään haittaa Suonttavaaran kylälle ja lappalaisille

⁸²⁷ Sodankylän käräjät 6.3.1732 fol. 425. Toisessa samoilla käräjillä käsitellyssä jutussa tuomittiin myös Mats Halonen sekä Elias Eliasson (Torvinen). Vastaajat olivat panneet majavapadon lappalaisten pyyntipaikalle Mellanjoelle. Oikeuden päätöksen mukaan vastaajat olivat asettaneet luvatta pyydyksiä toisen kalaveteen ja tuomitsi heidät RakennusK:n 25 luvun nojalla sakkoihin. Sodankylän käräjät 6.3.1732 fol. 423-429. Ks. myös Kittilän käräjät 5.3.1722 fol. 462v-464v.

⁸²⁸ Sodankylän käräjät 6.3.1731 fol. 900-901 ja 6.3.1732 fol. 423-429 Lapinrajan sijainti oli keskeisenä kiistakysymyksenä Kuolajärven käräjillä vuonna 1729 käsitellyssä riidassa. Kuolajärven käräjät 20.2.1729 fol. 912v-916v.

⁸²⁹ Sodankylän käräjät 5.-7.3.1733 fol. 932v-938 sekä 9.-10.3.1738 fol. 617v-625.

⁸³⁰ Ks. luku VIII.

heidän maallaan, jonka Sonkamuoika erottaa maaseudusta.⁸³¹ Muonionniskan ja Suonttavaaran tilukset vapautetaan sakon uhalla laittomalta käytöltä.⁸³²

Tässä vaiheessa tilanne oli muuttunut siten, että toisin kuin aikaisemmin, ongelmaksi oli muodostunut lännestä ja pohjoisesta metsälapin alueelle levittäytymään pyrkivät tunturisaamelaiset. Oikeuden päätöksessä Juhana III antamaa kirjettä tulkittiin Suonttavaan alueen osalta sananmukaisesti siten, että se turvasi alueen maankäyttöä, olipa kysymyksessä kuka tahansa Asiaan ei siis vaikuttanut se, että kirje oli alun perin annettu Tornionlaakson talonpoikia vastaan.

Neljäkymmentä vuotta myöhemmin oikeus ei ollut enää tietoinen Juhana III suojelukirjeestä. Uudistilallinen Pehr Magnusson Muotkajärveltä oli haastanut Johan Michelsson Kokon Kätöksuvannosta, Ylitornion pitäjistä. Kantaja syytti vastaajan pyytäneen majavia Enontekiön puolella Svoupatous- eli Wittajoella. Vanha neljännesmies Lars Larsson Marakatt kertoi kyseisen joen sijaitsevan puoli peninkulmaa Lapinmaan rajan sisäpuolella. Oikeuden päätöksessä todettiin, että *koska oikeudella olevan tiedon mukaan, tähän päivään mennessä ei ole annettu mitään määräystä, jossa olisi kielletty kätöksuvantolaisia metsästämisestä Enontekiön Lapin rajojen sisäpuolella*,⁸³³ oikeus jättää vastaajan tuomitsematta. Koska kuitenkin aiheutuisi suurta haittaa, mikäli pitäjäläiset saisivat metsästä Lapinmaan rajan sisäpuolella ja koska asukkaat maksavat siitä (metsästyksessä) veroa kruunulle, oikeus kieltää Kätöksuvannon uudistilallisia sakon uhalla metsästämisestä ja kalastamasta lapinrajan sisäpuolella tai millään muullakaan tavalla aiheuttamasta haittaa tai vahinkoa rajan lähellä asuville uudisasukkaille.⁸³⁴

Oikeus siis toteaa, että sillä ei ollut tiedossa sellaista säädöstä, jonka nojalla lapinrajan eteläpuolella asuvien talonpoikien metsästyksessä olisi voitu katsoa lainvastaiseksi. Päätöksessä viitataan myös enontekiöläisten maksamaan lapinveroon, mutta siitä ei käy selville tarkoitettiinko tässä yhteydessä varsinaista lapinveroa vai jotain muuta. Tässä vaiheessa oikeutta ei siis enää perusteltu lappalaisten suojaksi annetuilla kuningallisilla kirjeillä tai muilla päätöksillä tai määräyksillä.⁸³⁵

⁸³¹ Asia oli ollut aikaisemmin esillä ainakin kaksi kertaa (Enontekiön käräjät 17.-20.1.1744 fol. 73a-84b ja 20.-22.1.1746 fol. 58a-73b). Vuoden 1746 käräjillä nimiltä mainittiin Labba-, Landa- ja Åmma-nimisiä Jukkasjärven lappalaisia. Vuoden 1727 käräjillä Suonttavaaran lappalaiset eli nimismies Henrik Ivarsson, Jacob Uja, Erik Olsson Hätti, Mons Erikson, Hensik Larsson Vassara, Olof Nilsson ja Lars Nilsson Vasara sekä muut esittivät oikeudelle Juhana III:n kirjeen originaalin ja pyysivät, että kirjeen teksti merkittäisiin oikeuden pöytäkirjaan. Heidän mukaansa olisi vaarana, että kirje joutuisi hukkaan. Näin myös tehtiin. Asia liittyi Tornion pitäjän talonpoikien lapinrajan takana harjoittamaan kalastukseen. Larsen og Rauø 1994, 35.

⁸³² Enontekiön käräjät 19.1.1747 fol. 77a-87b.

⁸³³ "Som Tings Rätten icke äger sig bekant det något förbud blifwit till denne dag utfärdat, hvilket förbjudes Ketkesoando Byamän at inom denne Lappmarcks gränts färdas efter wildt och annat fänge."

⁸³⁴ Enontekiön käräjät 16.-19.2.1785 Lappi 1.

⁸³⁵ Vastaavanlainen tilanne oli ollut esillä vuoden 1703 käräjillä. Suonttavaaran lappalaiset olivat haastaneet Ylitornion Muonionniskan kylän talonpojat. Kantajat olivat syyttäneet vastaajia siitä, että nämä olivat ampuneet lapinrajan sisäpuolella joukon villipeuroja. Kantajat eivät voineet kuitenkaan todistaa, ammuttiinko porot sen lapinrajan sisäpuolella, mikä oli vahvistettu Kuningas Johanin kirjeessä 10.7.1584. Koska katselmuksesta ja rajankäynnistä koituisi liian suuret kustannukset, jutusta luovuttiin. Enontekiön käräjät 6.-7.2.1703 fol. 68-95.

1.2.3 Yhteenvetoa

Sekä Kustaa Vaasan että Juhana III:n ja Kaarle-herttuan antamat kirjeet ovat sisällöllisesti varsin yhdenmukaisia. Niissä puhutaan lappalaisten tiluksista, joihin niitä käytävillä lappalaisilla on yksinomainen, muut poissulkeva oikeus. Sekä Kustaan Vaasan vuoden 1551 että Kaarlen vuonna 1602 antamassa kirjeessä puhutaan lappalaisten kiinteästä (orörlig) omaisuudesta. Vuoden 1551 jälkimmäisessä kirjeessä määrätään, että kukaan ei saa aiheuttaa lappalaisille vahinkoa heidän yksityisillä maillaan ja kalavesillään. Vuoden 1584 kirjeessä puhutaan lappalaisten tiluksista. Käytetyt sanamuodot viittaavat siihen, että kyseisenä ajanjaksona lappalaisilla katsottiin olleen yksinomainen oikeus alueiden käyttöön. Oikeus- ja hallintokäytännössä lappalaisten oikeutta kuitenkin perusteltiin vain Juhana III ja Kaarle IX antamiin kirjeisiin eli ainakin ne katsottiin oikeudellisesti velvoittaviksi.

Kirjeiden sanamuodot ja niiden soveltamiskäytäntö viittaavat siihen, että ylimuistoinen nautinta oli se peruste, jonka nojalla lappalaisilla katsottiin olleen mainittu oikeus. Vuoden 1672 oikeudenkäynnissä Pelkosta syytettiin siitä, että tämä oli asettunut Kemin Lapin lapinkylien ”ylimuistoisille vanhoille asuinpaikoille niiden vanhojen kirjeiden vastaisesti, joita kuninkaat olivat antaneet lappalaisille ja joilla kirjeillä heille oli vahvistettu heidän vanhat omistuksensa ja tiluksensa metsässä ja maalla”. Vuoden 1584 kirjeessä käytetään ilmausta: *vanha ja ylimuistoinen nautinta*. Maaherra Werenstedin 1638 antamassa päätöksessä, joka perustui vuoden 1602 kirjeeseen, puhutaan lappalaisten *vanhasta nautinnasta*. Asia voidaan nähdä myös siten, että alueiden hallinnan ylimuistoisuus on se saanto, johon lappalaisten maa-oikeuden katsotaan perustuvan, ja että mainituilla kirjeillä kuninkaat olivat vahvistaneet, että lappalaisilla oli tällainen oikeus.

Kyseissä kirjeissä ja oikeuskäytännössä oikeussuojaa annettiin nimenomaan saamelaisille kollektiivisesti. Kysymys oli kunkin lapinkylän saamelaisille yhteisesti vahvistetusta oikeudesta alueen käyttöön. Lapinkylän aluetta suojattiin yhtenä kokonaisuutena. Vuoden 1602 kirje koski sanamuotonsa mukaisesti kaikkia Kemin Lapin lapinkyläiä. Ainakin kahdessa päätöksessä tämä asia myös tuodaan esille siitä näkökulmasta, että vuoden 1602 kirjaan tarkoituksena oli suojella kaikkia Kemin Lapin saamelaisia.⁸³⁶

⁸³⁶ Vaikka Pelkonen oli asettunut asumaan vain yhden lapinkylän alueelle, häntä syytettiin siitä, että hän oli asettunut ”Sompion, Keminkylän, Kuolajärven ja Sodankylän lappalaisten ylimuistoisille asuinpaikoille”. Kahta vuotta myöhemmin pidetyillä Maanselän käräjillä asukkaat valittivat, että talonpojat loukkaavat yhä enemmän heidän oikeuksiaan ja vanhaa nautintaa, mikä on vastoin Kuninkaan kirjettä. Oikeudelle kerrottiin, että heillä ei ole enempää tilaa, nimittäin kalavesiä, metsää ja maata, koska venäläiset asuvat heidän itäpuolellaan ja pohjoispuolella on suuri suolameri. He haluavat nauttia Kuninkaan kirjeessä turvattua oikeutta käyttää kalavesiä ja maata. Asia annettiin maaherran hoidettavaksi. Maanselän käräjät 5.3.1674 fol. 841-842. Vaikka asia tuli siis esille Maanselän käräjillä, sen katsottiin koskevan myös muissa Kemin Lapin kylissä asuvia lappalaisia.

2. Vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatit

2.1 Vuoden 1673 asutusplakaatin valmistelu

Kuten edellä olevasta oikeuskäytännöstä käy selville, vielä 1670-luvun alussa lähtökohta oli se, että oikeus päättää lapinkylien alueen käytöstä kuului kunkin kylän alueella asuville lappalaisille. Lappalaiset käyttivät alueita ensisijaisesti elinkeinonsa eli metsästyksen, kalastuksen ja poronhoidon harjoittamiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että asettuminen lapinkylien alueelle tai maanviljelys olisivat olleet kiellettyjä, vaikka myös näin on esitetty.

Asia ei voi olla näin, koska viimeistään 1600-luvun puolivälissä suomalaista uudisasutusta oli syntynyt Muonionjokivarteen, Suontavaaran lapinkylän alueelle nykyisen Enontekiön eteläosiin sekä Ounasjokivarteen Kittilän lapinkylän alueelle. Tämä ei kuitenkaan vielä kerro siitä, kenellä oli oikeus käyttää alueita tai päättää niiden käytöstä. Lapinkylien alueelle oli mahdollista asettua asumaan, mikäli lappalaiset eivät vastustaneet asiaa. Uudisasukas saattoi asettua sellaiselle alueelle, josta ei ollut haittaa lappalaisten elinkeinolle tai hän saattoi saada oikeuden avioliiton kautta. Kysymys laillisesta oikeudesta alueisiin tuli esille vain niissä tilanteissa, joissa saamelaiset vastustivat asiaa ja ennen vuoden 1673 uudisasutusplakaattia asia ymmärrettiin siten, että lapinkylien alueelle ei voinut asettua omavaltaisesti.

Vuonna 1673 annettu Lapinmaiden asutusplakaatti toi muutoksen tähän käytäntöön. Plakaatin antamisen jälkeen suomalaisia uudisasukkaita alkoi myös saapua suuremmissa määrin lapinkylien alueelle. Koska kysymys on lappalaisten oikeusaseman kannalta keskeisestä säädöksestä, tutkimustehtävän kannalta on tarpeellista käydä yksityiskohtaisemmin lävitse plakaatin valmistelua. Tämä on välttämätöntä, jotta olisi mahdollista arvioida niitä oikeudellisia lähtökohtia, jotka plakaatin antamisen taustalla olivat ja tätä kautta myös sitä merkitystä, mikä plakaatilla voidaan katsoa olevan saamelaisten nykyiseen oikeusasemaan.⁸³⁷

Vuoden 1673 plakaatin katsotaan syntyneen Länsipohjan läänin maaherran Johan Graanin⁸³⁸ aloitteesta. Synä plakaatin antamiseen on mainittu valtiovallan erityisessä suojeluksessa olleen kaivosteollisuuden työvoimapula, joka oli konkretisoitunut Piitimen Lapissa sijainneen Nasatunturin malminkuljetukseen liittyvissä ongelmissa. Toisena synä olivat valtakunnan pohjoisten alueiden puolustaminen, mihin liittyvät puutteet olivat käyneet selviksi norjalaisten hävittyä edellä mainitun Nasatunturin hopeakaivoksen vuonna 1658 Ruotsin omien lappalaisten avustuksella. Vihollisuuksien epäiltiin puhkeavan myös Ruotsin ja Venäjän välillä.⁸³⁹

⁸³⁷ Kalmarin plakaattia ja sen antamiseen johtaneita syitä ovat tutkineet mm: Göthe 1929, 127-208; Olofsson 1974, 37-55; Mattson 1977, 42-57; Korpijaakko 1989, 467-495 ja Hiltunen 2003, 63-86 ja 2007, 139-181. Muista plakaattia ja sen seurauksia käsitelleistä tutkijoista voidaan mainita ainakin: Holmbäck 1922, 11-12; Tegengren 1952, 75-; Stille 1965, 334, 226; Prawitz 1966, 9-12; Virrankoski 1973, 83-97; Arell 1977, 71-75 ja 1979, 7-9; Ervasti 1978, 76-79; Onnela 1995, 152-155; Vahtola 1982, 123-127 ja Lundmark 2006, 50-60.

⁸³⁸ Maaherra Graanin toiminnasta yleisesti, ks. Nordlander: Johan Graan landshövding i Västerbotten 1653-1679.

⁸³⁹ Mattsson 1977, 42-43.

Kolmantena syynä on tuotu esille Lapinmaan käyttämättömien resurssien hyödyntäminen maanviljelyksen ja karjanhoidon kautta, jolloin myös kruunun verotulot saataisiin kasvamaan.

Kyseisenä aikana saamelaisista ei katsottu juurikaan voitavan hyötyä edellä mainituissa asioissa. Graanin käsityksen mukaan nämä kysymykset saataisiin ratkaistua, mikäli suomalaisia ja ruotsalaisia uudisasukkaita saataisiin muuttamaan Lapinmaihin. Neljäntenä syynä on mainittu pakanuuden kitkeminen lappalaisista. Kyseisenä ajankohtana heitä pidettiin seitojen palvojina ja muun taikauskon harjoittajina.⁸⁴⁰

Lappalaiset olivat vastanneet hopeamalmin kuljetuksesta Luulajan Lapissa sijaitsevista kaivoksista. Kuljetukset olivat kuitenkin lappalaisille raskaita. Monet olivat kieltäytyneet niistä tai muuttaneet pois alueelta. Graanin vuoden 1660 alussa laatimassa kaivostoiminnan ongelmia koskevassa kirjeessä käsitellään myös sitä, voidaanko lappalaisia hyödyntää malminkuljetuksissa. Tässä kirjeessä maaherra esittää, että tulevaisuudessa varsinaisia verolappalaisia ei enää rasitettaisi malminkuljetuksilla, vaan kruunu hoitaisi ne. Tällöin lappalaiset voisivat vapaasti keskittyä käyttämään maitaan ja kalavesiään.⁸⁴¹

Kahdessa vuoden 1670 helmikuun lopulle päivätyssä kirjeessä⁸⁴² Graan kertoo, kuinka hän on parhaillaan valmistelemassa maakirjaa kaikkien lapinkylien ja lappalaisten erityisistä maista ja kalavesistä. Tässä maakirjassa lappalaisen maa ja kalavedet mainitaan nimiltä. Maaherra toteaa, että tästä työstä on suurta hyötyä tulevaisuudessa. Hänen mukaansa ainoastaan sitä kautta, että jokainen lappalainen ilmoittaa, millaisia tiluksia hänellä on, ja maanmittari kartoittaa nämä, voidaan saada selvyys siitä, kuinka paljon kullakin lappalaisella on tiluksia. Graanin mukaan yhden lappalaisen hallinnassa on maita, jotka ovat ympäröimältään (i omkrets) jopa 10 peninkulmaa ja vieläkin enemmän. Mikäli yhdellä lappalaisella on enemmän tiluksia, kuin hän kykenee käyttämään, tulisi tällaisia tiluksia osoittaa⁸⁴³ (förordna) nauttimaan useampia perheitä, mitä kautta Lapinmaat saataisiin asutettua. Maaherran tarkoitus oli lähettää Kamarikollegiolle luonnos ehdotukseksi Uumajan Lapin maakirjaksi.⁸⁴⁴

⁸⁴⁰ Kaikki nämä syyt esitetään jo Göthen vuoden 1929 tutkimuksessa. Tämä tutkimus on ollut monen myöhemmän kirjoituksen perustana. Ks. Göthe 1929, 176-177.

⁸⁴¹ Göthe 1929, 128. Göthen viitteessä ilmoittama päiväys on 18.1.1660 (tekstissä vuosi 1661). Vrt. tekstin muotoilun osalta (Olofsson 1974, 38), joka toteaa, että vuoden 1660 aikana Graan olisi käsitellyt asiaa useissa kirjelmissä. Olofssonin siteeraamassa kohdassa todetaan: "själva skattelapparna, som ha deras eget land och vatten, måtte bli obesvärade ...". Ilmeisesti kysymys on vuoden lopulla (22.11.) laaditusta kirjeestä. Ks. myös Korpiaakko 1989, 472.

⁸⁴² Toinen 24.2.1670 päivätyistä kirjeistä on lähetetty vuorikollegiolle ja toinen valtakunnan-kanslerille. Göthe 1929, 167.

⁸⁴³ Vrt. Olofsson 1965, 44.

⁸⁴⁴ Göthe 1929, 169 ja Olofsson 1965, 44. Tämä Graanin Uumajan Lapinmaata koskevan maakirjan luonnos (utkast) on painettuna Wiklund-Qvigstad II 1909, 237-240. Johdannossa todetaan, että maaherra on laatinut luettelon niistä maista, joita kukin lappalainen hallitsee (besitter), erityisine kalavesineen ja joista ei ole aikaisemmin ollut mitään tietoa. Maakirja jakaantuu kylien mukaan neljään osaan eli Uumajan, Graanin, Lais- eli Raanin ja Wapsteinin kyliin. Kukin lappalainen mainitaan nimeltä, minkä jälkeen on hänen maansa nimi ja maahan kuuluvat kalajärvet. Lappalaisten maita on yhteensä 77. Muutamassa tapauksessa, 2-5:llä lappalaisella on yhteinen maa ja kalajärvet.

Vuoden 1670 lopulla,⁸⁴⁵ lääninsä tilasta koskevassa selostuksessa Graan kertoo nyt tietävänsä, kuinka eräät pitkään esillä olleet ongelmat tulisi ratkaista. Göthen mukaan tässä kertomuksessa Graan ryhtyy ensimmäistä kertaa puhumaan sen puolesta, että ruotsalaiset ja lappalaiset tulisivat asumaan yhdessä.⁸⁴⁶ Kirjelmän alussa käsitellään kaivostoimintaan liittyviä kysymyksiä läntisten Lapinmaiden alueella, minkä jälkeen siirrytään käsittelemään Lapinmaan fyysisiä ominaisuuksia:

Kirjelmässä todetaan, että vaikka Lapinmaa koostuu pääasiassa vuorista, soista ja järivistä, monilla alueilla on myös heinämaita ja lehtimetsiä, joista myös muut eläimet kuin porot voivat saada ravintonsa. Näille alueille myös ruotsalaiset voisivat asettua asumaan. Hän kuitenkin katsoo, että ennen tätä on välttämätöntä laatia Lapinmaista maakirja. Tällaista ei ole hänen mukaansa koskaan aikaisemmin tehty yhdenkään kuninkaan tai hallituksen toimesta. Graan toteaa, että aikaisemmin on kylläkin lappalaisten nimilistoja laadittu joistain Lapeista ja toimitettu Kamarikollegiolle, mutta ei koskaan luetteloa lappalaisten maista ja vesistä. Hänen mukaansa tällaisesta maakirjasta kävisi selville, että sellaisessa tilanteessa, jossa yksi tai useampi lappalainen on kuollut tai muuttanut pois Lapinmaasta, toinen voidaan määrätä hoitamaan ja käyttämään maata kuninkaan hyödyksi ja eduksi. Edelleen hän toteaa, ettei ole myöskään tiedossa minkä laatuisia eri maat ovat ja millä alueilla on parempia ja huonompia tiluksia, jotka tulisi jakaa jokaisen tarpeen mukaan ja tämän jälkeen panna verolle.⁸⁴⁷ Nämä maakirjat voitaisiin tehdä saman mallin mukaan kuin muutkin maakirjat Ruotsin muissakin provinseissa on tehty. Maaherran mukaan Lapinmaissa on lukemattomia vuoria ja järviä, joista jokaisella on oma nimensä ja jotka on jaettu lukuisten perheiden kesken, mutta koskaan ei ole laadittu maakirjaa, johon olisi merkitty vuoret ja suot, joilla määrättyjen eläinten pyyntipaikat sijaitsevat, eikä myöskään järvet, joissa itse kullakin on omat pyyntipaikkansa. Niin kauan kuin tilanne on se, että kunkin lappalaisen tiluksia ei ole mitattu, ei myöskään voida tietää millä alueilla on heinää ja lehtimetsää, jotka ovat sopivia ruotsalaisille, ja joita lappalaiset eivät tarvitse poroilleen. Sen jälkeen kun Lapinmaat on jaettu osiin - mikä täytyy tapahtua kesäaikana, jotta kaikki alueet voidaan tarkistaa - voidaan nähdä mille alueille ruotsalaisia voi asettua. Hänen mukaansa maakirjat tulisi laatia kaikista Lapinmaista. Maakirjoista olisi hänen mukaan myös se hyöty, että mikään lappalaisen nautinnassa oleva alue ei jäisi piiloon. Toisaalta kukaan ei voisi oikeudettomasti vallata toisen maata, mikä koskee erityisesti sellaisia, jotka ovat kuolleet tai muuttaneet suurin joukoin maaseudulle tai valtakunnan muihin provinseihin. Tällöin toiset lappalaiset ovat ottaneet heidän maansa yhden veron alle. Korostaessaan tarvetta laatia maakirja, maaherra viittaa myös omiin kokemuksiinsa, jotka hän oli itse saanut Uumajan Lapista, jossa kertoo olleensa edellisenä talvena.⁸⁴⁸

Kuninkaan vastaus tuli muutamaa kuukautta myöhemmin. Helmikuussa 1671 päivätyssä kirjeessä Graanin ehdotus Lapinmaan tilusten kartoittamisesta hyväksytään. Kamarikollegion asiaa käsittelevässä kirjeessä painotetaan, että merkitseminen ja kartoittaminen tulee tapahtua kaikessa hiljaisuudessa, mihin myös Kuninkaallisessa kirjeessä viitattiin. Tavoitteena oli Länsipohjan Lapinmaan niin tarkkaa mittaami-

⁸⁴⁵ I. Fellman 1910, 161-163. Fellman on jättänyt otsikosta pois päivämäärän, mutta asiakirjan lopussa hän toteaa: "Öfvert är brevet antknadt Janua(!) den 20 Oktob. 1670. Vrt. kuitenkin Prawitz (1966, 9) jonka mukaan tämä kirjelmä saapui kuninkaalle 20.1.1670.

⁸⁴⁶ Göthe 1929, 172.

⁸⁴⁷ "... ej heller hafwer varit witterlig huru landet ähr beskaffedt, och hwar ordt, efter dess bättre eller ringare lägenheet, bör deelas tll hwar och eens nödtorfft, och sådan skatteläggas."

⁸⁴⁸ Kirjeen sisällöstä ks. Göthe 1929, 174-177.

nen,⁸⁴⁹ että voitaisiin laatia jonkinlainen maakirja. Toiveena oli myös se, että lappalaiset saataisiin pysymään Ruotsin Lapinmaissa samoin kuin kruunun tulojen lisääminen.⁸⁵⁰ Tämän jälkeen Graan laati ohjesäännön tehtävään valituille maanmittari Jonas Geddalle ja notaari Lars Holmille.

Kuten ohjesäännöstä käy selville, keskeinen tavoite oli selvittää mahdollisuudet uudisasutuksen harjoittamiseen, minkä lisäksi tuli pitää silmällä myös malmilöytöjä sekä kirkollisia kysymyksiä.⁸⁵¹ Graan kuvaa Geddan ja Holmin matkan tuloksia Kamarikollegiolle 6.10.1671 päivätyssä kirjeessä.⁸⁵²

Uudisasutuksen valmisteluun liittyy myös Lapinmaan käräjillä suoritettujen kalajärviä koskevat kyselyt. Vuoden 1671 Jukkasjärven käräjillä määrättiin maaherra Graanin kirjeen perusteella tutkittavaksi kaikki seudun kalajärvet ja tilukset, joita itse kukin käyttää sekä se, ovatko jotkut tilukset käyttämättöminä (öde). Jukkasjärven lappalaiset kuitenkin anoivat lykkäystä seuraaville käräjille.⁸⁵³ Sama kirje luettiin viikkoa myöhemmin Enontekiön käräjillä. Vastauksessaan lappalaiset luettelevat Rounalan, Suonttavaaran ja Peltojärven kylien järviä ja niiden käyttäjiä sekä luonnehtivat järvien laatua.⁸⁵⁴ Kun heitä tiedusteltiin, onko heidän metsissään ja vesillään

⁸⁴⁹ Göthe 1929, 179: "noga avmätt och till lapparna uti vissa byar och distrikter fördelt, så att defter någonlunda en jordebok kunde över lappmarken upprättas".

⁸⁵⁰ Göthe 1929, 178-179.

⁸⁵¹ Johtosäännön (päivätty 9.5.) mukaan lappalaiset eivät saisi saada sellaista käsitystä, että heiltä tulotaisiin jollain tavoin ottamaan pois heidän kohtuullisia oikeuksiaan, jotka heille kuuluvat. Heille tulee kertoa, että Kuninkaallisen majesteetin tarkoitus on antaa heidän olla maillaan ja kalavesillään (1 §). Geddan ja Holmin tuli kesäkuussa, heti jäiden lähdön jälkeen mennä Uumajajoen kautta Lyckseleen ja selvittää missä raja Länsipohjan ja varsinaisen Lapinmaan välillä sijaitsee ja kysellä ihmisiltä mistä voisi löytyä hyödyllisiä asuinpaikkoja, erityisesti sellaisia missä olisi niittyä, lehtimetsää ja kalavettä, koska ei voi olla suuriakaan toiveita mistään varsinaisesta peltomaasta (2 §). Kaikkialla missä he matkustaisivat, heidän tulisi tutkia maan tiluksia ym. (3 §) Kartan tulee, mikäli mahdollista, sisältää koko alue jokaisesta Lapinmaasta, nimineen ja asuntoineen ja lisäksi luettelot ja mittaukset mahdollisista niittymaista, lehtimetsistä ja kalajärvistä samoin kuin mahdollisista asuinpaikoista, sekä niiden laadusta, olivatpa ne maata tai vettä (4 §). Notaarin tuli täydentää näitä maanmittarille annettuja tehtäviä siten, että hän huomioi kaikki tilukset, jotka kuuluvat kuhunkin asuinpaikkaan (boställe), luetteloiden niittutilukset sen mukaan kuinka monta heinäkuormaa kustakin on saatavissa sekä sen kuinka paljon lehtimetsää, peltomaata, kasvikimaata, metsää oli talojen tarpeeseen, niittyjä ja laidunmaata lehmille ym. Lisäksi tulee selvittää, millaisia kalajärviä alueella on ja millaista kalaa niistä saadaan. Notaarin tulisi myös pyrkiä selvittämään metsästysmahdollisuudet ainakin ajateltujen asuinpaikkojen läheisyydessä (5 §). Lappalaisille tulee antaa lupauksia hyvityksistä, jos he kertoisivat mistä voisi löytää hyviä asuinpaikkoja (6-7 §). Apuna olisi se luettelo, jonka maaherra oli laatinut vuonna 1670 (6-7 §). Mikään kiire ei saisi estää sitä, että tutkimus tehtäisiin huolellisesti ja tarkkaan tulisi selvittää, missä parhaat asuinpaikat sijaitisivat aina tuntureille asti sekä Lapinmaan ja Länsipohjan rajan lähellä (8-9 §). Göthe 1929, 178-180.

⁸⁵² Göthe 1929, 183-198.

⁸⁵³ Jukkasjärven käräjät 28.1.-30.1.1671 fol. 670a-672b. Maaherran kirje on päivätty 15.1.1670.

⁸⁵⁴ Enontekiön käräjät 6.2.1671. fol. 672b-675b. Rounalan kylässä Kilpisjärveä - joka on kalastuksen kannalta heikko järvi - käyttää koko kylä yhteisesti. Rounalalaisten ilmoitetaan kalastavan enimmäkseen Länsimerellä koska järvet ovat heikkoja. He eivät kuitenkaan tiedä, että mikään järvi olisi aivan käyttämätön. Ylitorniolaisten talonpoikien ilmoitetaan käyttävän Suonttajärven Pallajärveä ja maksavan siitä maaveroa. Peltojärvellä mainitaan olevan pieniä järviä, jotka kuuluivat heidän maansa ja tilustensa alle, mutta joiden nimiä ei tiedetä, koska niitä ei käytetä, sillä niistä ei saada kalaa. Ks. myös Hiltunen 2003, 65-67, jossa käräjäpöytäkirjassa mainitut järvet ja niiden käyttäjät luutellaan nimiltä. Vrt. Holmbäck 1922.10, 16.

tilaa useammille ihmisille, nämä vastasivat, että jos heidän vähäisille tiluksille tulee enemmän ihmisiä, he kuolevat nälkään. Enontekiöllä ilmoitettiin, että Kilpisjärveä lukuun ottamatta kullakin järvellä on omat käyttäjänsä.⁸⁵⁵ Utsjoen ja Tenon kyseisen vuoden käräjäpöytäkirjassa tällaisesta selvityksestä ei ole mainintoja.⁸⁵⁶

Näistä tuloksista voidaan panna merkkeille myös, että vaikka maaherran kirjeen mukaan tuli luetteloida sekä järvet että tilukset (lägenheter), ei maatiluksista puhuta mitään. Ainoastaan Peltojärvellä puhuttiin järvistä, jotka kuuluvat heidän maidensa ja tiluksiensa alle. Hiltunen pitää selvänä, että vastaavanlaisia selvityksiä olisi tehty myös Kemin Lapin lapinkylissä, mutta kärjäkirjojen aukollisuudesta johtuen näiden tiedustelujen tulokset eivät ole käytettävissä.⁸⁵⁷

Uudisasutusta valmisteltaessa asiaa tarkasteltiin lähes yksinomaan hallinnollisesta ja tarkoituksenmukaisuuskysymyksiä korostavasta näkökulmasta. Oikeuskysymys nousi esille vasta valmistelun loppuvaiheessa. Graanin kuninkaalle lähettämässä, vuodenvaihteeseen 1672-1673 ajoitetun muistion lopussa todetaan seuraavasti:⁸⁵⁸

Aluksi todetaan, että ne kuninkaan alamaiset, joita kutsutaan lappalaisiksi, ovat "muutama sata vuotta sitten" asettuneet asumaan ja oleskelemaan maahan, mitä heidän mukaansa kutsutaan Lapinmaaksi. Käsitellessä niitä etuja, joita ruotsalaisesta asutuksesta valtakunnalle seuraisi, Graan ottaa esille myös sen kysymyksen, että toisen kansan asettuminen lappalaisten alueelle voisi loukata näiden oikeuksia ja haitata näiden elinkeinoja. Hän kuitenkin katsoo, että näin ei tule tapahtumaan, koska "ruotsalaisten ja lappalaisten elinkeinot ovat täysin erilaiset", mistä syystä he voivat asua hyvin yhdessä. Hän viittaa siihen, että ruotsalaiset käyttävät niittyjä ja peltomaata - ja siellä missä tällaista maata löytyy - kaskimetsää sekä lehtimetsää karjanrehuksi, mutta lappalaiset eivät sen sijaan vähimmässäkään määrin. Muistion mukaan kruunulle olisi myös haitallista, mikäli lappalaiset voisivat estää maan viljelemisen, mitä he eivät itse ole koskaan harjoittaneet. Kalastuksen osalta maaherra toteaa, että uudisasukkaitten kalastamisesta saattaisi ensi näkemältä aiheutua lappalaisille vahinkoa, koska myös Lapinmaahan asettuneiden ruotsalaisten uudisasukkaitten on pakko kalastaa. Hänen mukaansa näin ei tulisi kuitenkaan tapahtumaan, koska Lapinmaassa on niin paljon järviä, että lappalaisilla ei ole mitenkään mahdollista käyttää kaikkia niitä kalastusmahdollisuuksia (fiskelägenheter), joita Lapissa on, vaan suuri osa on käyttämättömänä.⁸⁵⁹ Metsästyksen osalta todetaan, että eläinten pyynti on tosin osittain ja joillain alueilla heidän elinkeinonsa, mutta myöskään tällä asialla ei olisi suurta merkitystä, koska lappalaiset saavat ensisijaisesti elantonsa poroista. Graanin mukaan monien lappalaisten - erityisesti niiden, jotka asuvat tuntureilla ja joita kutsutaan tunturilappalaisiksi - metsästäminen on varsin vähästä tai he eivät metsästä lainkaan. Uudisasutus olisi maaherran mukaan

⁸⁵⁵ Ks. myös Koutokeinon (10. - 11.2) ja Aviovaaran (15.2) käräjät.1671. fol. 675v - 678. Hiltunen 2003, 67.

⁸⁵⁶ Tenon kylän käräjät 18.2.1671 ja Utsjoen kylän käräjät 21.2.1671 fol. 678v.

⁸⁵⁷ Ks. Hiltunen 2003, 64-68. Tämän käsityksen puolesta puhuu erityisesti se, että tämä todetaan uudisasutuslakaattia valmistelleen komission mietinnössä, ks. myöhemmin.

⁸⁵⁸ Muistion otsikko on: 'Muistio Kunink. Maj. koskien uudisasutusta ja kirkollisia kysymyksiä Lapinmaassa.' Muistio on allekirjoittamaton ja päiväämätön. Muistiota on kuitenkin pidetty Graanin laatimana. Boethius 1919, 64. Muistio on painettuna Prawitz 1966, liite 1. Ks. myös Hiltunen 2003, 71-77.

⁸⁵⁹ Samassa yhteydessä todetaan myös, että lappalaiset eivät ole koskaan aikaisemmin kyenneet hankkimaan itselleen niin paljon kalastusvälineitä, joita niin monen järven kalastamisessa tarvitaan, minkä vuoksi suuri osa (järvistä) on vuosittain käyttämättömänä (utan hävd och bruk).

myös yksi keino saada lappalaiset kasvattamaan porokarjojaan. Koska jotkut lappalaiset asuivat sellaisilla asuinpaikoilla, jossa oli pelto- ja niittymaata, tällaisten lappalaisten täytyisi muuttaa ruotsalaisten tieltä, jotka pystyvät viljelemään näitä alueita. Maaherran mukaan tällaiset alueet eivät kuitenkaan olleet kaukana sellaisista alueista, joissa pelto- ja niittymaita ei ollut. Hänen mukaansa tällaiset lappalaiset voisivat asettua sellaisten lappalaisten luokse, joilla on kohtuuttoman suuret maat ja paljon kalavettä, koska osa lappalaisista hallitsee maita, jotka olivat noin kolmen nykyisen peninkulman pituisia ja saman levyisiä. Tällä tavalla monet lappalaiset voisivat auttaa itseään. Tämän jälkeen seuraa oikeuskysymyksen kannalta keskeinen toteamus. Muistiossa todetaan, *että lappalaiset saattavat kärsiä myös haittaa uudisasutuksesta, mutta heillähän ei ole muuta kuin se minkä tosiasiallinen käytäntö nauttia näitä alueita heille antoi. Kuninkaallisella majesteetilla oli mahdollisuus panna esitys täytäntöön kruunun hyödyksi, koska lappalaiset ovat alun perin barbaarista kansaa ja he ovat tulleet tänne muilta seuduilta ja asettuneet Lapinmaahan, eivätkä he kykene esittämään kuninkaallisia kirjeitä tai vahvistuksia omavaltaisesti haltuunsa ottamiin tiluksiin, maihin ja kalavesiin.*⁸⁶⁰

Muistio sisältyy myöhemmin asetetun, Lapinmaan asutusta valmistelleen komission asiakirjoihin.⁸⁶¹ Tämän komission lähtökohtana oli Graanin vuoden 1670 ehdotus, josta komissio toteaa, että siinä on kiinnitetty huomiota pelkästään lappalaisten olosuhteisiin. Tämän jälkeen komission lausunnossa todetaan, että asiaa on tutkittu Uumajan Lapinmaan kartoituksella sekä Luulajan, Piitimen, Tornion ja Kemin Lapinmaissa suoritetuilla tarkastuksilla (besiktning). Komission mukaan on käynyt selville, että suomalaisille ja ruotsalaisille löytyy sopivia niittymaita karjanhoitoon, järviä ja jokia, jotka ovat aivan autioina ja käyttämättöminä. Samassa yhteydessä todetaan, että ruotsalaisten ja lappalaisten elinkeinot ovat luonteeltaan erilaisia ja että niiden harjoittaminen ei aiheuta haittaa toisen elinkeinon harjoittamisessa.⁸⁶² Tämän jälkeen viitataan Graanin ehdotukseen koko maan asuttamisesta ja todetaan, että uudisasutuksen seurauksena lappalaiset saataisiin vieroitettua pakanuudesta ja kruunulle saataisiin lisää tuloja. Lisäksi viitataan siihen hyötyyn, mikä asutuksesta aiheutuu maan puolustamisen kannalta. Komission käsityksen mukaan asukasmäärän kasvamisesta seuraisi myös uusia malmilöytöjä.⁸⁶³ Kuninkaallinen plakaatti Lapinmaan asuttamisesta annettiin Kalmarissa syyskuussa 1673. Plakaatin alussa todetaan, että Ruotsin kuninkaat ovat kantaneet huolta kaikkien niiden maiden asuttamisesta, jotka ovat olleet heidän alaisuudessaan. Erityisen tarkkaa huolta he ovat kuitenkin plakaatin mukaan kantaneet Lapinmaasta ja sen asukkaista sekä hengen että ruumiinkin puolesta. Tämän jälkeen todetaan:

Kuningas on kuitenkin saanut tietää, että tämä työ ei ole vielä valmis ja koska pidämme velvollisuutenamme, että lappalaisista huolehdittaisiin tyydyttävän opetuksen kautta heidän sielujensa autuudeksi ja että maa joka nyt on autiona ja käyttämättö-

⁸⁶⁰ Ks. Prawitz 1966, 10-11.

⁸⁶¹ Komission 'Lapinmaan asuttamisesta' puheenjohtaja oli vuorikollegion presidentti Erik Fleming, jäsenenä valtakunnanneuvokset Johan Gyllenstierna ja Henrik Felkenberg sekä valtiosihteeri Johan Paulin Oliwekrants. Göthe 1929, 198. Komission lausunto on päivätty 16.7.1673.

⁸⁶² Göthe 1929, 198: "Svenska och lapska invånare på artskilt sätt dreve sitt näringsfång och det i den grad, att de ej borde vara i vägen för varandra."

⁸⁶³ Göthe 1929, 199.

mänä ja josta lappalaiset eivät voi elinkeinoissaan saada hyötyä ja etua, raivattaisiin valtakunnalle hyödyksi suomalaisten ja ruotsalaisten toimesta niityiksi ja laitumiksi ja elannoksi metsästä, virroista ja järvistä, mainitsemattakaan tässä sitä hyötyä mikä vuorilaitosten kautta on odotettavissa. Sekä lappalaisten, että niiden, jotka sinne tulevat tämän jälkeen asettumaan, jumalanpalveluksen edistämiseksi, katsotaan tarpeelliseksi, että Lapinmaa erotetaan muista suomalaisista ja ruotsalaisista seurakunnista ja jaetaan erillisiin pitäjiin ja kahteen rovastikuntaan. Jotta Länsipohjassa ja Pohjanmaalla sekä Ångermanlannissa ja Jämtlannissa asuvat ruotsalaiset ja suomalaiset paremmin suostuisivat muuttamaan Lapinmaahan ja asettumaan siellä talollisiksi, ja raivaamaan ne asuinpaikat, jotka he katsovat sopiviksi ja joihin heille voidaan antaa asumisoikeus, olemme me halunneet antaa heille 15 vuoden lykkäyksen kaikista veroista ja maksuista riippumatta siitä minkä nimisiä ne ovat. Tämän jälkeenkään heitä ei voida asettaa korkeammalle verolle kuin itse lappalaisia, joiden kanssa heidät asetetaan yhdenvertaisiksi. Tämän lisäksi heidät vapautetaan sotaväenotosta kaikkina aikoina.⁸⁶⁴

2.2 Eräitä vuoden 1673 plakaatin valmisteluun liittyviä huomioita

Graanin alkuperäinen tavoite oli, että lappalaisten maiden sijainti tulisi selvittää ja ne tulisi mitata. Tämä olisi turvannut myös lappalaisten asemaa. Myöhemmin hän kuitenkin esittää, että uudisasutuksella ei olisi vaikutusta lappalaisten asemaan tai elinkeinoihin.⁸⁶⁵ Vielä vuodenvaihteeseen 1672-1673 ajoitetussa Graanin muistiossa maaherra pyrkii vakuuttamaan lukijan siitä, että mitään ristiriitoja ei väestöryhmien välille voi syntyä, koska nämä harjoittavat erilaisia elinkeinoja. Oikeuskysymystä ei tarvitse ottaa esille, mikäli asia esitetään siten, että oikeudet eivät joudu keskenään ristiriitaan.

Oikeuskysymys tulee varsinaisesti esille vasta muistion lopussa, jossa todetaan, että lappalaiset ovat barbaarista kansaa ja saapuneet alueelle vasta muutama sata vuotta sitten ja ottaneet omavaltaisesti haltuunsa käyttämänsä maat. Tämä lappalaisten oikeuksien puuttumista koskeva kannanotto on siinä määrin jyrkkä, että muistioita on epäilty jopa väärennökseksi.⁸⁶⁶ On kuitenkin otettava huomioon, että Graan oli jo tätä aikaisemmin lähes kahden vuoden ajan esittänyt, että ruotsalaisia uudisasukkaita tulisi saada muuttamaan Lapinmaahan. Vaikka asiaa ei tuodakaan erikseen

⁸⁶⁴ Kongl. Plakat den 27 September 1673, angående lappmarkernas bebyggande. Säädos on painettuna mm. Malmgren 1870, 35-37 ja Poignant 1872, 20-21 ja osittain suomennettuna Ervasti 1978, 77-78.

⁸⁶⁵ Göthen (1929, 172) mukaan 20.10.1670 päivätyssä kirjelmässä Graan esittää ensimmäistä kertaa, että ruotsalaiset ja lappalaiset voisivat asua yhdessä.

⁸⁶⁶ Korpijaakko (1989, 486-487) viittaa siihen, että muistio on päiväämätön ja allekirjoittamaton ja että "muistion sävy poikkeaa räikeästi Graanin aikaisemmista lausumista" ja toimenpiteistä. Kuitenkin jo maakirjojen laatimisen yhteydessä Graan viittaa siihen, että tästä seuraisi kruunulle suurta hyötyä, koska tätä kautta saataisiin selvyys lappalaisten maista. Tässä yhteydessä Graan toteaa, että jos havaittaisiin, että hänellä olisi enemmän maata kuin hän kykeni käyttämään, voitaisiin sinne määrätä useampia (uudisasutusperheitä) maata nauttimaan (Göthe 1929, 168). Kalajärvitiedusteluissa oli sama uudisasutusta valmisteleva tavoite kuin maakirjan laatimisella. Asiaa ei voitane tulkita siten, että kysymys olisi ollut pelkästään lappalaisten oikeuksien turvaamisesta. Lundmark katsoo, että muistiossa esitetty oli yhdenmukaista sen kanssa mitä Graan oli aikaisemmin todennut (2006, 51 ja 56). Ks. myös Hiltunen 2003, 76.

esille, tähän sisältyy samalla se, että hänen käsityksenä mukaan uudisasukkailla olisi laillinen oikeus muuttaa lappalaisten hallinnassa olevalle alueelle. Kuitenkin, vielä senkin jälkeen, kun Graan oli esittänyt ajatuksen uudisasutuksesta, hän on käytännön virkatehtävissään katsonut, että lappalaisten maa-oikeuksia ei voi loukata.⁸⁶⁷

Muistiassa esitetyt käsitykset ovat kuitenkin ristiriidassa saamelaisen oikeuksia koskevien tietojen kanssa. Suomalaisten asettuminen lappalaisten alueelle ei ollut oikeuskäytännössä sallittua lappalaisten tahdon vastaisesti ja rannikkopitäjien talonpoikien oikeus eränavointaan koski vain kalastusta. Kalastuksenkin osalta kysymys oli vain niistä järivistä, joihin talolla katsottiin olleen laillinen peruste. Muistion lopussa esitetyt käsitykset olivat ristiriidassa myös Graanin aikaisempien, mutta myös häntä edeltäneiden Länsipohjan maaherrojen esittämien käsitysten kanssa.

Asiaa ei voi ymmärtää myöskään niin, että lappalaiset eivät voisi esittää kuninkaallisia kirjeitä alueiden käyttöön. Vaikka tällaisia alueita saattoikin olla muiden Lapinmaiden alueilla, Tornion Lappiin kuuluvan Suontavaaran ja koko Kemin Lapin osalta lappalaisten oikeuden katsottiin päinvastoin perustuvan nimenomaan kuninkaallisiin kirjeisiin eli Juhana III:n ja Kaarle IX:n antamiin kirjeisiin.

Viittaus lappalaisten barbaarisuuteen ei näy ainakaan oikeuskäytännössä. Se, että lappalainen oli oikeudenkäynnissä toisena osapuolena, ei sinällään vaikuttanut jutun lopputulokseen, vaan heidän asemansa tuomioistuimissa oli samanlainen kuin valtakunnan muillakin asukkaita. Muistiassa väitetään myös, että lappalaiset ovat tulleet Lapinmaahan muualta ja vasta muutama sata vuotta aikaisemmin. Tarkoituksena on mahdollisesti pyrkiä osoittamaan, että lappalaiset eivät voi vedota alkuperäisiin saantoihin, valtaukseen ja ylimuistoisen nautintaan. Kuitenkin, vielä nykyäänkään ei tiedetä, että saamelaiset olisivat muuttaneet Lappiin jonain tiettyä ajankohtana, mutta joka tapauksessa heidän katsotaan asuneen Lapissa jo silloin, kun Ruotsi ulotti valtansa näille alueille ja Ruotsin lakia alettiin soveltaa Lapissa.⁸⁶⁸

Vuoden 1673 muistion lopussa esitetyt näkemykset tulee ymmärtää Graanin omasta tilanteesta käsin. Hänen käsityksen mukaan uudisasutus oli se keino, millä esiin nousseet ongelmat voitiin ratkaista. Mikäli hän olisi lappalaisten oikeuksien osalta pysynyt aikaisemmin vallinneessa, ja hänen itsensäkin noudattamassa, kannassa, uudisasutus ei olisi voinut toteutua. Maaherran tehtävänä oli kuitenkin ensisijaisesti edistää kruunun tavoitteita.⁸⁶⁹ Vaikka vuoden 1673 muistiota on pi-

⁸⁶⁷ Ks. edellä mainitut 1666 käräjät, jossa esitettiin maaherra Graanin 16.3.1665 antaman kirjelmä, jonka mukaan kukaan kylän ulkopuolinen ei saa asua heidän (lappalaisten) maille ilman koko kylän suostumusta. Kannanmuutos on ilmeisesti tapahtunut vuoden 1672 aikana sillä Pelkosen häätämistä koskeva kirje on päivätty aivan vuoden 1671 lopulle ja edellä mainittu päiväämätön muistio on Göthen (1929, 191) mukaan laadittu joko vuoden 1672 lopulla tai vuoden 1673 alussa. Lundmark (2006, 55-56) katsoo, että Graan muutti kantansa.

⁸⁶⁸ Lappalaisten alkuperä ja kysymys heidän muuttamisestaan Lapinmaan oli kyseisenä ajankohtana keskustelun kohteena. Ks. esim. Torneus 1672 (1900), 11-19, Schefferus 1674 (1979), 85-105.

⁸⁶⁹ Esimerkiksi Kuninkaan Graanille 20.4.1667 lähettämässä varsin jyrkkäsävyyisessä kirjeessä vaadittiin - tämän virkavelvollisuuksiin viitaten - maaherraa löytämään keinot kirjeessä mainittujen epäkohtien korjaamiseksi, joita olivat lappalaisten karkaaminen mailtaan ja noituuden harjoittaminen sekä eräät kirkolliset kysymykset. Ks. Göthe 1929, 162-163 ja 168-169.

detty saamelaisten oikeuksista - tai pikemminkin niiden puuttumisesta - kertovana asiakirjana,⁸⁷⁰ muistiossa esitetyjä tietoja arvioitaessa, myös edellä esitetyt näkökohdat tulee ottaa huomioon.

Tämän tutkimuksen keskeinen kysymyksenasettelu liittyy siihen, voidaanko katsoa, että lappalaisten vanhat maankäyttöoikeudet olisi menetetty laillisesti. Voidaanko myös nykyaikana katsoa, että saamelaisten maa- ja metsäoikeudet ovat edelleen olemassa, vaikka niiden olemassaoloa ei enää tiedostetakaan? Plakaatista ja sen esitöistä voidaan todeta, että ne oikeudelliset perusteet, joihin tässä yhteydessä nojattiin, eivät pitäneen paikkaansa ainakaan Kemin Lapin osalta ja sama koskee myös Tornion Lapinmaahan kuulunutta Suonttavaaran lapinkylää.

Varsinaisessa plakaatissa lappalaisten maa- ja metsäoikeuksiin ei oteta kantaa.⁸⁷¹ Tämä voi selittyä sillä - näin asiaa ainakin perusteltiin - että väestöryhmien välille ei elinkeinojen erilaisuuden vuoksi voinut syntyä ristiriitoja, mistä syystä ei myöskään ollut tarvetta säännellä väestöryhmien maankäyttöä.

Plakaatin sanamuodon mukaan uudisasukkaat "saivat asettua asumaan (Lapinmaahan) ja ottaa asuttavakseen ne asuinpaikat, jotka heistä sopivimmilta näyttävät ja joihin heidät voitiin sijoittaa."⁸⁷² Mitä tämä tarkoitti suhteessa lappalaisten maa- ja metsäoikeuksiin, jäi siis monella tavalla avoimeksi. Tämä asia tuli ratkaistavaksi oikeuskäytännössä.

Vastaus siihen, aiheutuiko plakaatista haittaa saamelaisten elinkeinoille, riippuu pitkälti siitä, tarkoitetaanko metsä- vai tunturilappalaisia. Valmistelun aikana Graan toteaa, että lappalaisille ei aiheutuisi vahinkoa, koska nämä saavat pääasiallisen toimeentulonsa poronhoidosta. Tämä oli kuitenkin liian yksipuolinen ja osittain myös totuudenvastainen kuva. Toteamus piti paikkaansa vain osassa Lapinmaata eli lähinnä vain varsinaisella tunturiylängöllä. Poronomadismi oli vasta hiljattain saapunut nykyisen Suomen alueelle. Metsälappalaisten toimeentulon perusta oli metsästäys ja kalastus, poronhoidon ollessa lähinnä sivuelinkeinon asemassa. Graan vetoaa myös siihen, että Lapinmaassa on niin paljon maita ja vesiä, että niitä riittää sekä uudisasukkaille että lappalaisille.⁸⁷³ Metsäsaamelainen elinkeino edellytti toimeentulon saamiseksi varsin laajoja alueita. Virheellisenä tietona voidaan ainakin Kemin Lapin osalta pitää sitä valmistelun aikana esillä ollutta käsitystä, jonka mukaan lappalaisten käytössä olisi niin paljon järviä, että he eivät ehdi kalastaa niitä. Nimenomaan kyseisenä ajankohtana Kemin Lapin käräjillä on esillä useita valituksia, joissa on kysymys siitä, että pitäjän talonpojat tunkeutuvat kalastamaan lappalaisten alueelle, minkä kerrotaan vievän lappalaisilta toimeen-

⁸⁷⁰ Käsitellessään kysymystä "millainen oikeus lappalaisilla oli heidän hallussaan oleviin alueisiin" Haataja siteeraa erityisesti vuoden 1673 memoriaalia. Haataja 1940, 51-53.

⁸⁷¹ Myöhemmin vuoden 1673 uudisasutusplakaatille on kuitenkin haluttu antaa oikeudellista merkitystä. Kysymys oli 1730-luvun lopulla alkaneesta ja vuoden 1742 Kamarikollegion päätökseen päättyneestä riidasta, joka koski lapinveromaiden maanluontoa. Tässä yhteydessä lapinveromaiden kruununluontoa puolustaneet viittasivat siihen, että koska uudisasutus oli sallittua, kysymys täytyy olla kruununluontoisesta maasta. Kamarikollegio ei kuitenkaan perustele ratkaisuaan tällä seikalla. Ks. luku VIII.

⁸⁷² "de boställen upptaga, som de finna bekväma och [som] dem till ända kunde bliva inrymde".

⁸⁷³ Vastaavanlainen käsitys on ollut viranomaisilla jo huomattavasti aikaisemmin. Se tulee esille jo Kustaa Vaasan vuoden 1544 kirjeessä. Ks. edellä.

tulon edellytykset. Mikäli lappalaisilla olisi enemmän järviä kuin he tarvitsevat, ei tällaisiin valituksiin olisi ollut aihetta.

Vain vähän sen jälkeen, kun suomalaiset uudisasukkaat olivat saapuneet Kemin Lapin eteläisten lapinkyläiden alueelle, osa metsäsaamelaisista menehtyi nälkään kato vuosien (1696-1699) aikana. Tämä koski erityisesti Kitkan ja Maanselän saamelaisia.⁸⁷⁴ Vastausta vaille jää, missä määrin tämä oli seurausta siitä, että satonsa menettäneet suomalaiset joutuivat henkensä pitimiksi kalastamaan ja metsästäämään ja sitä kautta edelleen lisäämään metsäsaamelaisten ahdinkoa. Selvää kuitenkin on, että uudisasukkaitten saapuminen Lapinmaan alueelle aiheutti ongelmia nimenomaan metsäsaamelaisille. Kuten käräjäpöytäkirjoista tulee myöhemmin esille, uudisasukkaitten harjoittama laajamittainen kaskeaminen hävitti metsiä ja karkotti metsänriistan. Tämän lisäksi suomalaiset tosiasiallisesti harjoittivat metsästystä ja kalastusta myös elinkeinonaan, mikä kavensi metsälappalaisten toimeentulon perustaa. Metsäsaamelaisten vaikea tilanne tulee esille myös aikalauskertomuksissa.⁸⁷⁵

Tunturilappalaiset olivat sen sijaan huomattavasti paremmassa asemassa. He saivat toimeentulonsa ensisijaisesti poronhoidosta. Ajatus rinnakkain, omia elinkeinojaan harjoittavista väestöryhmistä toteutui lähinnä metsänraja-alueelle muuttaneiden uudisasukkaitten ja poronomaalien välillä. Eräitä jokilaaksoja lukuun ottamatta uudisasukkaat eivät voineet asettua varsinaiselle tunturialueelle jo siitäkään syystä, että tällä alueella ei ollut mahdollisuuksia uudisasutukseen ja vaikka suomalaiset tulijat ulottivat kalastusretkensä myös tunturijärville, ei poropaimentolaisten toimeentulo ollut tämän vuoksi uhattuna. Näiden pohjoisten lapinkyläiden alueella kehitys muodostui itse asiassa päinvastaiseksi. Tunturilappalaisten vuosittaiset vaellukset ulottuivat vähitellen yhä kauemmaksi itään ja etelään nykyisen Suomen alueelle ja kasvaneet porokarjat söivät ja talloivat uudisasukkaitten jokivarsiniityiltä keräämiä heiniä. Laajamittainen poronhoito vaikeutti uudisasukkaitten toimeentuloa seuduilla, jotka jo muutenkin sijaitsivat maanviljelyksen äärialueilla.

On katsottu, että Graan ei ymmärtänyt, mitä plakaatin antaminen tarkoitti Kemin Lapissa. Erehtyikö hän vai tiesikö hän mitä plakaatista seuraisi? Hiltunen tulee hyvin perusteisiin tulokseen, että käsitys plakaatin valmistelijan hyväuskoisuudesta vaatii tarkistusta siltä osin, kuin se koskee uudisasutuksen ja metsälappalaisten välistä suhdetta. Hiltunen mukaan Graan oli perillä metsälappalaisten elämäntavasta, joka kuitenkin näyttäytyi valtiollaan näkökulmasta tuottamattomana ja vaikeasti kontrolloitavana. Tuotantovoimaltaan heikon pyyntikulttuuriin perustuvan elämäntavan haluttiin väistyvän uudisasutuksen tieltä. Sen sijaan tunturialueiden poropaimentolaisuuden voitiin nähdä tukevan valtiollaan tavoitteita.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ I. Fellman 1915, 300-301. Fellmannin mukaan erityisen pahasti olisivat kärsineet juuri Maanselän ja Kitkan lapinkylät. Vuoden 1699 Kuusamon käräjillä nimis- ja lautamiehet kertoivat, että osa suomalaisista ja lappalaisista oli näinä vuosina kuollut nälkään, osa lähtenyt toisille paikkakunnille etsimään elantoa, ja että jäljellejääneet olivat niin köyhiä, että eivät voi maksaa verojaan ja joutuivat pitämään itsensä hengissä puunkuorileivällä, hevosten ja koirien jne. lihalla. Kuusamon kylän käräjät 3.-4.2.1699. fol. 377.

⁸⁷⁵ Ks. luku II.

⁸⁷⁶ Hiltunen 2003, 82.

2.3 Vuoden 1673 plakaatin antamista seurannut oikeuskäytäntö

Ensimmäinen suomalainen uudisasukas esitti hakemuksensa jo uudisasutusplakaatin antamista seuranneena vuonna eli vuoden 1674 käräjillä. Kysymyksessä oli kaksi vuotta aikaisemmin alueelta karkotettu Paavali Pelkonen, joka nyt haki uudelleen asumislupaa Sompion lapinkylän alueelle. Rahvas sanoi itse käyttävänsä kyseistä asuinpaikkaa (bostället) ja asiasta päätettiin pyytää maaherran lausunto.⁸⁷⁷ Kun asia tuli uudelleen esille vuonna 1677 hakijoina olivat Pelkosen lisäksi myös kaksi muuta uudisasukasta eli Hans Christophersson ja Erich Oinas. He anoivat saada nauttia hyväkseen kuninkaan säädöstä ja muuttaa Lapinmaan rajan sisäpuolelle viljelemään peltoa ja heinämaita ja maksamaan veroa Ruotsille ja Venäjälle saman tavan mukaan kuin muutkin lappalaiset. Lappalaiset todistivat, että ne paikat, joille anojat ovat asettuneet, ovat Lapinmaan rajan sisäpuolella. Viitaten Kalmarin plakaattiin ja maaherra Johan Graanin 3.4.1675 antamaan selitykseen (förklaring) oikeus hyväksyi hakemukset.⁸⁷⁸

Oikeuden päätöksestä ei käy tarkemmin selville, millä perusteella hakijat saivat asumisoikeuden. Olisi voinut olettaa, että lappalaiset olivat vastustaneet asumisoikeuden myöntämistä, mutta oikeus olisi ollut pakotettu myöntämään asumisoikeus. Näin voisi päätellä siitä, että asiassa oli pyydetty Graanin lausunto. Maaherran kanta on taas tullut selville jo aikaisemmin. Vuoden 1691 käräjillä asiasta kuullut Pelkonen ja Perttunen kuitenkin kertoivat, että lappalaiset olivat *vapaaehtoisesti* sallineet hakijoiden tulla tiluksilleen Sompion rajojen sisäpuolelle vuonna 1677, minkä myös Sodankylän ja Keminkylän lappalaiset, joiden ilmoitettiin käyttävän ja pitävän hallussaan alueita (fältter) ja kalavesiä kantajien asuinpaikan alapuolella, myös todistivat oikeaksi. Pelkosella ja Perttusella oli nyt mukanaan myös maaherra Hans Clerckin 5.7.1681 antama kirje, jossa heille vahvistetaan oikeus asua Lapissa vuoden 1673 plakaatin mukaisesti. Vuoden 1691 käräjät vahvistavat Pelkosen ja Perttusen asumisoikeuden.⁸⁷⁹

Näistä vuoden 1691 käräjillä esitetyistä tiedoista saa sen käsityksen, että Sompion lappalaiset olisivat hyväksyneet sen, että hakijat asettuvat heidän alueelleen. Toisaalta se, että maaherra Clerk oli tämän jälkeenkin joutunut ottamaan kantaa tähän asiaa, viittaisi siihen, että asia oli ollut tämän jälkeenkin epäselvä. Kuitenkin viimeistään vuoden 1691 käräjillä Pelkonen ja Perttunen saavat siis oikeuden asumaan Lapinmaan puolelle.

⁸⁷⁷ Kolme päivää myöhemmin pidetyillä Sodankylän käräjillä Gabriel Tuderus anoi saada pappilan perustamista varten itselleen tilukset (den lägenheet), joilta Pelkonen oli aikaisemmin tuomittu pois. Paikalla näyttäisi olevan heinämaita, joilta saataisiin rehua pappilan karjalle. Rahvas suostui antamaan tilukset papille. Sompion käräjät 25.2.1674 fol. 839-840v ja Sodankylän käräjät 28.2.1674 f. 843v. Näistä oikeudenkäynneistä ja Pelkosen toiminnasta laajemminkin, ks. Onnela 1995, 157-169. Ks. myös Virrankoski 1973, 78-97, jossa käydään yksityiskohtaisesti lävitse suomalaisten uudisasukkaitten saapuminen Kemin Lapin alueelle.

⁸⁷⁸ Hans saa asuinpaikan Kairavuopionsuulta, Erich TelamaWuorenpäästä ja Pelkonen Kilpinmaanpaikalta. Sompion, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 3.3.1677 fol. 860v-861. Ks. myös Onnela 1995, 157-169.

⁸⁷⁹ Sompion ja Keminkylän käräjät 15.1.1691 fol. 659-661.

Eteläisimpien lapinkylien eli Maanselän ja Kitkan alueella uudisasukkaitten saapuminen tapahtui kuitenkin varsin toisenlaisessa ilmapiirissä. Maanselän lappalaiset haastoivat Sotkamosta ja Pohjanmaalta tulleet talonpojat ensimmäistä kertaa vuoden 1683 käräjille.⁸⁸⁰ Lappalaiset valittavat vastaajien tunkeutunut väkivaltaisesti heidän rajojensa sisäpuolella sijaitseviin metsiinsä ja maillensa ja hävittävän heidän metsiään, joista he ovat saaneet parhaimmat turkiksensa ja peurat. Kantajat kertovat, että he eivät enää saata asua noilla seuduilla, vaan heidän täytyy mennä Venäjälle. Talonpojat eivät olleet kuitenkaan saapuneet käräjille, minkä vuoksi oikeus päättää ilmoittaa asiasta Pohjanmaan maaherralle ja kihlakunnantuomarille ja pyytää, että talonpojat haastetaan Lapinmaan käräjille, mikäli nämä vielä tunkeutuvat kyseisten lappalaisten metsiin ja maille.⁸⁸¹

Seuraavien vuosien aikana tulijoita yritettiin saada tuloksetta Lapin käräjille. Vuoden 1685 Kemin pitäjän käräjillä uudisasukkaitten avustajana toiminut Lapin kirkkoherra Hindrich Cajanus viittasi vuoden 1673 Kalmarin plakaattiin ja totesi, että 14 Sotkamosta ja Paltamosta Kajaanin läänistä tullutta uudistilallista ovat perustaneet tilat Lappiin ja anovat nyt oikeudelta vahvistusta ja todistusta tiloilleen. He eivät tiedä, mihin heidän tulee tulla nauttimaan lakia ja oikeutta. Lautamiehet todistavat, että kaikki nämä neljätoista uudistilaa ovat Iin pitäjän yläpuolella Pohjanmaalla, lähellä Venäjän rajaa. Cajanus vaati, että asian käsittely pitää siirtää Lapin tuomarilta Iin käräjille. Tämän asian oikeus jättikin maaherran ratkaistavaksi. Viitaten Kalmarin plakaattiin ja Metsäjärjestyksen 8 ja 17 §:n kyseiset uudistilat kuitenkin määrättiin pysytettäväksi. Oikeus totesi, että maaherran määräysvaltaan kuuluu tilojen tilusten määrittäminen.⁸⁸²

Asia tuli esille myös viikkoa myöhemmin pidetyillä Iin pitäjän käräjillä, joilla oikeuteen tuli myös kolme lappalaista eli lautamies Nils Andersson Aikasarra, Erich Mattzson Rinnas ja Peer Johansson Olass. He valittivat alueelle Kajaanin läänistä tulleista sotkamolaisista ja muista. Nämä ovat tulleet heidän vanhoille takamailleen ja nautinnoilleen (Uthmarck och häfd) ilman vähäisintäkään todistusta siitä, kenen luvalla he ovat sinne asettuneet. Uudisasukkaat hävittävät heidän metsänsä kaskeamalla aivan lähellä heidän asuinpaikkojaan ja kotasijojaan. Lappalaiset esittävät rikkikuluneen kopion Kuningas Kaarle IX:n suojeluskirjeestä 14.6.1602, jonka mukaan kukaan ei saa aiheuttaa heille haittaa. Lisäksi he esittivät Lapin tuomarin vuonna 1684 kaikille uudistilallisille annetun haasteen saapua Sompion käräjille. Kukaan ei ollut tullut. Lisäksi esitetään kruununvouti Grapen 28.2.1685 antama todistus, jonka mukaan anojat ovat pyytäneet oikeuden apua, koska heidän mailleen on tullut ilman kenenkään todistusta (lupaa) irtolaisia, jotka kaskeamisellaan hävittävät heidän metsiään ja maitaan niin, että kaikki eläimet ja riista kaikkooa,

⁸⁸⁰ Jo vuoden 1680 Iin käräjillä lautamies Bengt Sääväläinen valitti vieraista pitäjistä kuten Sotkamosta tulleista 7-8 irtolaisesta, jotka olivat asettuneet torppareiksi pitäjän latvoille Lapin rajan viereen pitäjäläisten hauenkalastuksen ja lappalaisten suureksi vahingoksi. Torpparit olivat hakanneet suuria kaskia eivätkä maksaneet veroja kruunulle, vaan ainoastaan Lapin papille Gabriel Tuderukselle. Iin kesäkäräjät 28.6.17.1680. I. Fellman 1912 (III), 307308. Ks. myös Ervasti 1978, 81.

⁸⁸¹ Kuolajärven, Kitkan, Maanselän, Sompion ja Keminkylän käräjät 1.3.1683 fol. 670-670v.

⁸⁸² Kemin käräjät 13.15.7.1685. I. Fellman 1912, 313314.

koska sieltä ei löydy laidunta ja ravintoa. Myös heidän kesyt poronsa karkaavat ruuan puutteessa.⁸⁸³

Talonpojat saatiin haastetuksi vasta vuoden 1686 Lapin käräjille. Maanselän nimismies ja rahvas kertovat talonpoikien asettuneen heidän metsiinsä ja maallensa, turmelevan heidän kaikki näätä-, orava- ja peura- sekä sadinmaansa eli lintumetsät harjoittamalla kaskenpolttoa. Kantajat sanovat, että heidän oli täytynyt paeta kotiseuduiltaan Venäjän rajalle, missä he eivät voi nauttia laillisesti saatuja privilegioita. Vastaajat ovat polttaneet osan kantajien satimista Viitasaarella, missä ovat heidän parhaat porolaitumensa sekä monia muita paikkoja. Vastaajat taas kertovat lähteneensä kotiseudultaan, koska väki oli siellä lisääntynyt enemmän kuin maata riitti nautittavaksi. He anovat Kalmarissa vuonna 1673 annetun plakaatin mukaisesti oikeutta saada muuttaa Lappiin, koska täällä on niitty- ja peltomaita sekä yltäkyläisesti kaskimetsiä, niin, että täällä voisi elää kolminkertainen väkimäärä. Vastaajat saavat sakot kahdesta käräjiltä poissaolosta sekä metsien ja satimien polttamisesta. Oikeudelle kuitenkin kerrotaan, että lappalaisten ja uudisasukkaitten välillä on tehty sopimuksia, joiden perusteella osa talonpojista saa jäädä asumaan:

Mats Ikäpäivänpojan tiluksille Johan Andersson Pesonen, Erick Luukkonen ja Jacob Tapio; Johan Olofssonin tiluksille Per Staphansson Mustonen, Anders Pesonen ja Mitchell Rando; Anders Perssonin autiotilalle⁸⁸⁴ Erich Mattsson Heltunen, Petter Heikkinen ja Ifwar Olofssonin tiluksille Olof Kosuri. Muut 32 talonpoikaa eli nuorta miestä joutuvat hakemaan viranomaisten lupaa sitten kun löytävät sopivat asuinpaikat, mutta he eivät saa loukata lappalaisten rehellisesti saatuja privilegioita.⁸⁸⁵

Tämä päätös ei kuitenkaan muuttanut tilannetta, vaan vuoden 1690 Lapin käräjillä Maanselän ja Kitkan lappalaiset syyttävät talonpoikia siitä, että nämä olivat asettuneet heidän vanhoille veromaille ja kalavesille ja tuhonneet kaskeamisella heidän riistametsänsä ja vieneet kantajien mahdollisuudet veronmaksuun. Kantajat esittävät kaksi Pohjanmaan KO:n päätöstä (1688 ja 1689), jossa suomalaisia kielletään asettumasta lappalaisten maille tai aiheuttamasta mitään haittaa lappalaisten oikeuksille ja tiluksille. Ilmeisesti myös maaherra oli paikalla, koska oikeuden pöytäkirjan mukaan maaherra ja oikeus käseivät vastaajia poistumaan Lapista ja lapinkylien mailta 40 hopeataalerin sakon uhalla. Perusteena viitataan KuninkaanK:n 28 lukuun ja muihin kuninkaallisiin määräyksiin.⁸⁸⁶

Lappalaiset Lars Nillsson ja Ikäpäivä Matsson Maanselän kylästä olivat haastaneet samoille käräjille Sotkamosta tulleen suomalaisen Oluf Pohjalaisen ja kertovat tämän ottaneen itselleen asuinpaikan kantajien tiluksilta ja tehneen heille suurta vahinkoa kalavesillä ja metsissä ja polttaneen heidän näätämetsänsä. Kantajat sanovat villieläinten pakenevan kokonaan heidän mailtaan suomalaisten kaskeamisen vuoksi. Jos vastaaja saa olla pitempään paikalla, joutuvat kantajat kokonaan perikatoon. He

⁸⁸³ Iin käräjät 20.22.7. 1685. I. Fellman 1912 (III), 316319.

⁸⁸⁴ Ervastin (1978, 84) mukaan kysymyksessä ei kuitenkaan ollut Antti Piettarinpojalle, vaan tämän veljelle Agni Piettarinpojalle kuulunut autiotila. Vuoden 1688 käräjillä Heikkinen ja Hiltunen selvittävät, että he olivat saaneet Antti Piettarinpojalta oikeuden asettua asumaan tämän veljelle kuuluneelle autiotilalle, mistä heillä oli oikeuden todistus.

⁸⁸⁵ Maanselän käräjät 4.3.1686 fol. 932v-933v.

⁸⁸⁶ Sompion Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 25.2.1690 fol. 354-355.

viittaavat edellä mainittuihin Pohjanmaan oikeuden päätöksiin, jossa heidän vanhat oikeutensa vahvistetaan. Vastaaja sanoo asettuneensa kantajien maille heidän luvallaan ja auttaneensa heitä vähän veron maksussa. Kaskenpoltosta vastaaja on antanut korvaukseksi tynnyrin ruista. Oikeus päättää, että vastaajan on muutettava pois kantajien mailta Kuninkaank:n 28 luvun mukaisesti.⁸⁸⁷ Kyseisillä käräjillä ja muilla käräjillä oli esillä useita uudisasukkaan asuinpaikkaa koskevia tapauksia:

Isak Lämsä Paltamosta anoo lupaa ottaa haltuun asuinpaikka Anders Martenssonin tiluksilta ja yhden peltomaan Hindrich Thomassonin maalta Patosalmen Virranniemeltä. Mainitut henkilöt antavat suostumuksensa. Per Purlinen Iisalmen Nissilän kylästä anoi lupaa saada perustaa tila Koikisenjärvelle, Kuolajärven, Kitkan ja Kemi-järven rajalle. Pyyntöön suostuttiin, mutta häntä kiellettiin aiheuttamasta mitään haittaa mainituille kylille näiden laillisesti saaduilla tiluksilla. Lars Tenhoinen Siika-joelta saa kiellon olla perustamasta mitään asuinpaikkaa/tilaa tai asettumasta aloilleen verolappalaisten veromaalle nimeltä Ruåkoma, missä näillä on metsästyspaikka (willdiurs fångh), ilman kyseisten verolappalaisten lupaa. Matts Röndo Pielisen Nurmisen kylästä anoo lupaa perustaa tila Tolvanniemelle Anders Olssonin ja Oluf Junkan perillisten tiluksille, mihin hän saa maanomistajien luvan. Henrich Åhajnen Paldamon Ristijärven kylästä anoo lupaa perustaa tila Kitkalle Kilpiniemeen, joka paikka sijaitsee Oluf Johanssonin perillisten rajamerkkien sisällä (på -- Råå mark), mihin hän saa maanomistajien luvan. Mats Ahåinen Paltamosta anoo lupaa perustaa tila Oluf Natigan rajojen sisälle Ruckojärvelle, mihin hän saa luvan, koska kyseisten rajojen sisällä on hänelle tilaa. Hakija saa kehotuksen maksaa asiaankuuluvaa veroa kruunulle.⁸⁸⁸ Seuraavana vuonna suomalaiset Isak Lämsä ja Erich Naijem Sotkamosta saavat luvan tulla asumaan Patosalmelle ja Virranniemelle ja saavat puolet tiluksista (metsää, maata, kalavettä ja muita etuja niittyä ja peltoa Kiviskoskella). Toista puolta käyttää ja pitää hallussaan Oluf Andersson mainitulla Patosalmella ja Virranniemellä.⁸⁸⁹ Joissain tapauksissa kysymys on ollut siitä, että lappalainen on luovuttanut uudistilalle veromaahan kuuluneita tiluksia: Kemin vuoden 1686 talvikäräjillä kirkkoherra Cajanus kertoi oikeudelle, että lappalainen Ifwar Olofsson Kuusamosta oli rovasti Johanns Tuderuksen läsnä ollessa luovuttanut (låtitt) uudistilallinen Nils Kasuriselle tiluksiaan (sine Ägor) Nissillä ja Erichin Niemellä (utj Nissi och Erichz Niemi), joihin tiluksiin kuuluvat niityt ja kalastuspaikat luetellaan pöytäkirjassa. Kenelläkään ei ollut huomauttamista. Asia merkittiin tiedoksi ja huudatettiin ensimmäisen kerran.⁸⁹⁰

Eräistä oikeudessa käsitellyistä tapauksista voi myös saada yksityiskohtaisempia tietoja siitä, miten lappalaiset ja toisaalta alueelle jo saapuneet uudisasukkaat pyrkivät turvaamaan oikeutensa suhteessa uusiin tulijoihin. Vuoden 1688 Kuusamon käräjillä Hiltunen ja Heikkinen-nimiset uudisasukkaat halusivat kirjattavaksi oikeuden pöy-

⁸⁸⁷ Sompion ym. käräjät 25.2.1690. fol. 353v. Edellisen vuoden käräjillä Kuolajärveltä oleva Anders Aikiesson oli haastanut Kemijärveltä Kuolajärvelle tulleen suomalaisen Henrich Henrichsson. Kantaja kertoo vastaajan tulevan aiheuttamaan suurta vahinkoa. Oikeus kieltää vastaajaa asettumasta asumaan millekään paikalle ilman viranomaisten ja oikeuden lupaa. Samoilla käräjillä Kitkan lappalaiset antavat suostumuksensa Paltamosta tulleelle Oluf Olofssonille saada asettua talolliseksi heidän luokseen. Sompion ym. käräjät 28.2.1689 fol. 644-645v.

⁸⁸⁸ Kitkan kylän käräjät 29.2.1692 fol. 748v-750v.

⁸⁸⁹ Kitkan ja Vasaraperän käräjät 21.2.1693. fol. 703v

⁸⁹⁰ Kemin talvikäräjät 19.20.2.1686. I. Fellman 1912 (III), 320. Ervasti toteaa, että päätöksestä ei käy selville mitä Kasurinen teki vastapalvelukseksi, mutta hän pitää todennäköisenä, että hän sitoutui maksamaan Ivvar Uulanpojan verot. Ervasti 1978, 82.

täkirjaan, mitä niittyjä lappalainen Anders Persson oli ilmoittanut kuuluneen hänen edesmenneen veljensä Agnin perintömaahan, jolle Hiltunen ja Heikkinen olivat saaneet Anderssilta luvan asettua asumaan. Ilmeisesti tarkoituksena oli se, että muut uudisasukkaat eivät alkaisi omimaan kyseisiä niittyjä. Samoilla käräjillä lappalaiset Matz Ikäpäivä, Ikäpäivä Matzon ja Junga Olufsson halusivat saada kirjatuksi kalavetensä oikeuden pöytäkirjaan. Heidän osaltaan todetaan erikseen, että pyynnön synnä on se, että suomalaiset eivät voisi tunkeutua niille. Kaksi heistä saa todistuksen siitä, että kalastuspaikat ovat heidän vanhoja nautintojaan ja omaisuuttaan MaaK:n 1. ja 10. lukujen mukaisesti. Kolmas lappalainen ilmoittaa, että hänen kalavetensä Seijnenpärässä ovat kaksi vanhaa peninkulmaa. Oikeus julistaa nämä kalavedet vapaaksi häirinnästä ja asettaa päätöksen rikkojille uhkasakon ja määrää ne hänen käyttöönsä vanhana nautintana KuninkaanK:n 28. luvun ja MaaK:n 1. ja 10. lukujen perusteella.⁸⁹¹ Eräässä tapauksessa uudisasukkaita määrätään myös korvaamaan kaadetut kaskeet lappalaiselle.

2.4 Vuoden 1695 uudisasutusplakaatti

Vuoden 1695 heinäkuussa Länsipohjan maaherra Douglasille lähettämässään kirjeessä Kuningas Kaarle XI ottaa esille Kitkan ja Maanselän lapinkylien alueella tapahtuneen kaskeamisen. Kirjeessä todetaan, että näiden kylien lappalaiset ovat valittaneet suomalaisista, jotka ovat asettuneet heidän mailleen.⁸⁹² Kirjeessä viitataan kaskeamista koskevaan plakaattiin ja Pohjanmaan maaherra Ehrenskiöldille annettuun määräykseen tutkia, onko kaskeamista tapahtunut. Kirjeen mukaan Maanselän kylän alueelle asettuneiden uudisasukkaiden kerrotaan olevan ”kovaa ja taipumatonta väkeä”, ja määrätään, että nimismiehen tulee yhdessä lapinvoudin kanssa valvoa, että kruunun plakaatteja ja määräyksiä noudatetaan.⁸⁹³

Uudistettu Lapinmaiden uudisasutusplakaatti annettiin vuoden 1695 syyskuussa. Plakaatin alussa toistetaan vuoden 1673 plakaatin pääkohdat. Tämän jälkeen kuitenkin todetaan, että vapaavuosien jälkeen uudisasukkaat tulee pannaan verolle. Tämä verollepano tulee tapahtua niiden tilusten mukaan, joita he nauttivat ja käyttävät, mutta muilta osin, mikä koskee myös lappalaisia, heidän ei tarvitse maksaa henkirahaa eikä heitä kirjoiteta sotilaaksi. Kuitenkin ne, jotka näitä erivapauksia tahtovat nauttia, eivät saa harjoittaa liiallista (överflödig) kaskeamista. Kaskeamisen seurauksena metsät häviävät ja metsäpaloja syntyy helpommin. Uudisasukkaitten tulee rakentaa taloja, viljellä peltoja ja raivata niittyjä samalla tavalla kuin on tapana muissakin provinseissa. Tämän vuoksi määrätään ankarasti, että

⁸⁹¹ Kuusamon käräjät 23.-24.7.1688 fol. 111-120. Samoilla käräjillä myös Iin talonpojat hakevat oikeuden päätöksiä niiden kalajärvien osalta, jotka he katsovat kuuluvan itselleen. Oikeus määrää, samalla tavoin kuin lappalaistenkin kohdalla, kyseiset järvet talonpojille samoihin lainkohtiin viitaten. Ensimmäisten talonpoikien kalajärven osalta kuitenkin todetaan, että ”kunnes kruunu katsoo etunsa vaativan erityistä muutosta”. Tämä toteamus liittyi mahdollisesti kruunun taholta eri yhteyksissä esitettyyn vaatimukseen, että talonpojilla ei ollut oikeutta ulottaa nautintojaan miten kauas tahansa asuinpaikoiltaan. Ks. edellä.

⁸⁹² ”som sig på dheras land hafva nedsatt”

⁸⁹³ Till Lahdshöfdningern Douglas swar angående des förrätning i Lappmarken. 8.7.1695 J. Fellman. 1906 (III), 603.

maaherrojen ja muiden kruunun alaisten alueella, tulee pitää tarkoin silmällä, että liiallisella kaskeamisella ei hävitetä metsiä. Erityisesti Kitkan ja Maanselän kylien lappalaiset ovat valittaneet heidän luokseen asettuneiden suomalaisten paljosta kaskeamisesta. Näiden maamiesuudisasukkaitten (lantmansnybyggare), jotka ovat sinne asettuneet asumaan, tulee raivata maata pelloiksi ja niityiksi sekä rakentaa taloja ja muita tarpeellisia rakennuksia.⁸⁹⁴

2.5 Vuoden 1695 uudisasutusplakaattia seurannut oikeuskäytäntö

2.5.1 Suomalaiset uudisasukkaat

2.5.1.1 Kemin Lapin lapinkylät

Vuoden 1695 uudisasutusplakaatin jälkeen annetut uudisasutusta koskevat päätökset poikkeavat eräissä suhteissa aikaisemmista päätöksistä. Vuoden 1673 plakaatin antamisen jälkeen annetuissa päätöksissä kiellettiin aiheuttamasta haittaa lappalaisten laillisesti saaduilla tiluksilla. Vuoden 1695 plakaatin jälkeen annetuissa päätöksissä kiellettiin lisäksi harjoittamasta liiallista kaskeamista ja edellytettiin, että uudisasukkaat keskittyvät maanviljelyyn. Lisäksi kielletään aiheuttamasta lappalaisille haittaa näiden tiluksilla ja elinkeinoissa:

Vuoden 1696 käräjillä Joen Larsson Sompioista oli haastanut Mats Materon syyttäen tätä tunkeutumisesta luvatta hänen niityilleen, joita hän on 19 vuoden ajan käyttänyt. Vastaajaa kielletään käyttämästä niittyjä 40 taalarin sakon uhalla ja kehotetaan hankkimaan muu tila vuosina 1673 ja 1695 annettujen asutusplakaattien mukaisesti sekä viljelemään peltoa ja niittyä. Lisäksi kiellettiin aiheuttamasta verolappalaisille vahinkoa metsästyksessä tai kalastuksessa (diurskog och fiskewattn).⁸⁹⁵ Vuoden 1700 käräjillä sotkamolainen Johan Hynkai sai haltuunsa Patosalmen eli Wirranniemen uudistilan ja hänet velvoitettiin hoitamaan tilaa vuoden 1695 reglementin mukaisesti ja olemaan kaskeamatta liiaksi tai haittaamasta lappalaisten kalastusta tai metsästystä näiden verotiluksilla. Samoilla käräjillä suomalainen Johan Henrichsson Lätto esitti Kemin käräjillä 21.2.1687 annetun päätöksen ja pyysi päästä suomalaisen Mats Jacobssonin anomalle asuinpaikalle (Boställe) Wähäkäräjärvelä. Paikalla ei ole rakennuksia. Vuosien 1673 ja 1695 Lapin asutusplakaattien mukaisesti asuinpaikka tiluksineen vahvistetaan Letolle ja hänet määrätään maksamaan veroa vapaavuosien jälkeen käyttämiensä tilusten suhteessa. Hakijaa varoitetaan liiallisesta kaskeamisesta ja kehotetaan keskittymään peltojen ja niittyjen raivamiseen ja tarpeellisten rakennusten rakentamiseen. Häntä kielletään haittaamasta lappalaisia metsästyksessä tai kalastuksessa näiden verotiluksilla vastoin heidän tahtoaan ja suostumusta.⁸⁹⁶ Vuoden 1704 käräjillä Pähr Karjalaiselle myönnetään uusi asuinpaikka Kuusamon Maaningjärveltä. Mainittujen plakaattien nojalla Karjalaisen sallitaan ottaa kyseinen paikka haltuunsa raivattavakseen ja asuttavakseen myös jälkeläisilleen. Karjalaista kiellettiin ilman lupaa kaskeamasta tai haittaamasta lappalaisia heidän metsissään ja kalavesissään. Hänen tuli viljellä

⁸⁹⁴ Kongl. Maj. förnyade Plakat den 3. September 1695, om lappmarkernas bebyggande och de förmåner och friheter, som de, hvilka sig der nedsätta, åtnjuta skola. Painettuna mm. J. Fellman 1906 (III), 134-135 ja Poignant 1872, 33-34.

⁸⁹⁵ Sompion käräjät 13.2.1696. fol. 930-930v.

⁸⁹⁶ Kitkan ja Kuusamon käräjät 8.-9.3.1700 fol. 555v-568v.

peltoja ja niittyjä ja rakentaa rakennukset asuinpaikalleen ja maksaa veroa hallus-
saan pitämiensä tilusten mukaisessa suhteessa.⁸⁹⁷ Vuoden 1704 käräjillä Olof Halo-
nen Kemijärveltä oli haastanut lappalaiset Pär ja Matts Anderssonin. Kantaja esitti
vouti Salomon Steigmanin 20.2.1703 hänelle antaman asiakirjan, jonka mukaan
hän saisi luvan perustaa asuinpaikan Kuringe-nimiselle paikalle Kuolajärven kylän
alueelle. Paikalla on talonpojalle tarpeellisia edellytyksiä. Kuringe sijaitsi kuitenkin
vastaajien veromaalla ja nämä olivat estäneet Olofia toteuttamasta aiettaan. Nyt
osapuolet ovat sopineet, että Olof saa asua paikalla ja nauttia puolta siellä olevis-
ta heinämaista, mutta muutoin hänen tulee raivata itse niittynsä ja peltonsa, joihin
löytää mahdollisuuksia. Vuosien 1673 ja 1695 plakaatien mukaan hän saa Kuringe-ni-
misen asuinpaikkansa mainituilla ehdoilla. Hän ei saa kuitenkaan ryhtyä liialliseen
kaskeamiseen tai aiheuttaa haittaa lappalaisille heidän metsissään tai kalavesissä
ilman näiden antamaa lupaa, vaan hänen tulee raivata peltoa ja niittyä ja rakentaa
rakennukset.⁸⁹⁸ Seuraavan vuoden käräjillä Matts Andersson kuitenkin kertoi, että
Halonen oli alkanut vallata itselleen enemmän kuin hänelle kuuluisi. Oikeus määrä-
si kiistan kohteena olevan niityn jaettavaksi.⁸⁹⁹

Kuten edellä olevista tapauksista käy selville, sellaisissa tilanteissa, joissa uudisasukas
asettui veromaalle, pääsääntö näyttää olleen, että uudisasukas ja lappalainen sopivat
asiasta. Kaikista tapauksista ei käy selville mikä oli sopimuksen sisältö, mutta joissain
tapauksista suomalainen oli luvannut maksaa lappalaiset verot, antaa viljaa ja aina-
kin yhdessä tapauksessa kysymys oli syytinkikaupasta. Tämä oli pantu merkille myös
viranomaisten toimesta. Maaherran Grassin kuninkaalle vuonna 1687 lähettämässä
kirjeessä todetaan, että suomalaisia ja lappalaisia asuu nykyään sekaisin Maanselän
lapinkylän alueella ja että suomalaisia on asettunut myös Kittilän ja Kitkan lapinky-
lien alueelle. Kirjeessä todetaan, että suomalaiset ”suorittavat veronsa lappalaisille,
koska he käyttävät näiden tiluksia”⁹⁰⁰

Oikeuskäytännöstä löytyy myös tapauksia, joissa uudisasutuslupaa ei myönnet-
ty lappalaisten vastustuksen vuoksi. Vuonna 1703 Sodankylän lautamies Anders
Hansson (Aska) oli haastanut kemijärveläisen Lars Torvisen. Kantaja valittaa, että
vastaaja on asettunut edellisenä kesänä luvatta hänen veromaalleen ja niittänyt hei-
nämaata, joka kuuluu Risikottaan, jonka paikan (orth) kantaja ja hänen veljensä
poika Nills Mattsson ovat edellisen vuoden käräjillä saaneet luvan jakaa kahdeksi
asuinpaikaksi (Boostälten). Vastaaja on jo rakentanut joitakin rakennuksia ja rai-
vannut vähän peltomaata ja tuonut paikalle 5 lehmää ja sonnin. Vastaajan mukaan
Rijsokåtan maa riittäisi kolmelle uudisasukkaalle, minkä rahvas kiisti. Vastaajalle
ehdotetaan toista asuinpaikkaa, Waijskolampea, mutta tämä ei halunnut muuttaa

⁸⁹⁷ Kuolajärvi, Kitka, Maanselkä ja Kuusamo 2.3.1704 fol. 1131.

⁸⁹⁸ Kuolajärvi, Kitka, Maanselkä ja Kuusamo 2.3.1704 fol. 1129-1130.

⁸⁹⁹ Sompion ja Kuolajärven käräjät 27.2.1705 fol.117-119. Useimmat uudisasukkaat olivat
lapinrajan eteläpuolelta tulleita suomalaisia. Kuitenkin jo vuoden 1705 käräjillä oli esilä
hakemus, jossa hakijana oli jo toisen polven suomalainen uudisasukas. Edesmenneen
uudistilallisen Erich Anderssonin poika Pähl Tallavaarasta anoi oikeuden lupaa saada pe-
rustaa asuinpaikka Sodankylän kylään Kariovuopionsuu -nimiselle paikalle. Hän sai luvan
edellytyksellä, että hän ei syyllisty liialliseen kaskeamiseen tai aiheuta haittaa lappalaisille
näiden metsissä ja kalavesillä ilman lupaa, vaan viljelee peltoa ja niittyä. Sodankylän kärä-
jät 1.3.1705 fol. 119-120.

⁹⁰⁰ ”... och giöra sin skatt till Lapparna, för dett dhe deras ägor häfda.” I. Fellman 1915, 210-
211.

sinne. Oikeus kuitenkin päätti, että vastaaja saa asuinpaikkansa Vaiskolammelta, jonka tilukset (ägor) pitää jakaa, samoin kuin Risokätällä, kolmeen yhtäläiseen osaan vastaajan, kantajan ja tämän veljenpojan kesken. Vastaaja tuomitaan korvaamaan kantajille edellisenä kesänä aiheuttamansa vahinko. Torvinen suostui muuttamaan Vaiskonlammelle.⁹⁰¹

Erich ja Pehr Pumpanen olivat haastaneet (Kittilän Kallojärveltä tulleen) Henrich Olofssonin vuoden 1708 Sodankylän käräjille. He kertoivat vastaajan asettuneen asumaan heidän veromaalleen, mistä kylän majavanpyynnille aiheutuu merkittävää haittaa. Henrik velvoitetaan muuttamaan kauemmas joen yläjuoksulle. Seuraavan vuoden käräjillä hän saa oikeuden asettua Wahlajoelle Lapinmaan asutusplakaattien mukaisesti ja kyläkunnan luvalla (med byelagets lof och minne). Oikeus vahvistaa hakemuksen.⁹⁰²

Vuoden 1725 käräjillä Anders Pitkä, jota aikaisemmillä käräjillä oli kutsuttu lappalaiseksi, oli haastanut renki Eric Nojosen ja kertonut tämän tunkeutuneen hänen maalleen, rakentanut pirtin ilman lupaa Kallunkijärvelle noin puolen peninkulman päähän kantajasta ja käyttävän maata ja vettä luvatta, vaikka vastaajalla ei ole esittää käytölleen mitään perustetta. Lautamiehet ja rahvas todistavat, että kantaja vero-oikeuksineen ei kestä vastaajan toimintaa. Oikeus päätti, että vastaajan pirtti hävitetään. Lisäksi hän saa 12 hopeataalerin sakot ja joutuu korvaamaan maanomistajalle kaikki vahingot.⁹⁰³

Vuoden 1733 Kuolajärven käräjillä todetaan, että lappalaisen Mats Harin pojat ovat kasvaneet ja haluavat itse käyttää esi-isiensä veromaata Sonkajärvellä. Tämän vuoksi Harin maalta häädetään talollisenpoika Henric Lämsä, joka on seitsemän vuotta asunut veromaalla. Hänet velvoitetaan sakon uhalla ilmaantumaan seuraaville käräjille.⁹⁰⁴ Viikkoa myöhemmin pidetyillä Kuusamon käräjillä todetaan, että Kuolajärven käräjillä talollisenpoika Hinrich Lämsä on joutunut häädetyksi lappalaisen Mats Harrin maalta, koska perilliset haluavat itse käyttää maata.⁹⁰⁵

Muutamassa tapauksessa lupa myönnettiin, vaikka lappalaiset olivat vastustaneet hakemusta. Vuoden 1739 käräjillä, eli siinä vaiheessa, kun Maanselän ja Kitkan lapinkylät olivat jo käytännössä hajonneet, todetaan että Titus Karjalainen oli kahta vuotta aikaisemmin saanut luvan perustaa tilan Mourujärven lapinmaalle (lapeland), mistä (lappalaiset) Olof Olofsson Patosalmi ja Anders Olsson Maninga olivat valittaneet. Synnä oli se, että tila sijaitsisi enimmäkseen heidän tiluksillaan. Paikalla oli kuitenkin pidetty katselmus, jossa oli todettu, että hän ei ole haitaksi

⁹⁰¹ Sodankylän käräjät 27.2.1703 fol. 106-111 ja 932v-936v sekä 1.3.1705 fol. 119-120. Torvinen saapumisesta Risikodan veromaalle, ks. myös Onnela 1995, 171.

⁹⁰² Sodankylän käräjät 28.2.1708. fol. 202-211 ja 22.2.1709 fol. 455v-459.

⁹⁰³ Päätöksen perusteluissa viitattiin 29.8.1664 annetun metsäasetuksen 17 ja 18 §:in. Kitkan ja Maanselän käräjät 1.-2.3.1725 fol. 167v.

⁹⁰⁴ Kuolajärven talvi- ja kevätkäräjät 22.2.1733 fol. 925-926v

⁹⁰⁵ Asia tuli esille siitä syystä, että Lämsä oli tullut oikeuteen (Kitkan) lappalaisen Olof Patosalmen kanssa. Patosalmi on antanut Lämsälle luvan asettua hänen yksityisille tiluksille (dess esnkylte ägor) Kolmaikajärvellä. Kitkan naapureilla ja asukkailla ei ollut huomautettavaa. Asia lähetettiin vielä maaherralle. Lämsälle annettiin lupa maanomistajan suostumuksella ja hyväksynnällä katsoa itselleen sopiva asuinpaikka ja nauttia asutusplakaattien mukaisia etuja. Kuusamon käräjät 27.-28.2.1733 fol. 927-932.

Kitkalla asuville naapureilleen. Titus saa lastensa ja perillistensä edestä saman lapinmaan rakennettavakseen.⁹⁰⁶

2.5.1.2 Enontekiön uudisasukkaat

Uudisasutusplakaattien perustella uudistiloja perustettiin myös nykyisen Enontekiön alueella sijainneiden lapinkylien alueelle. Vuoden 1697 Enontekiön käräjillä Ylitornton pitäjän Mataringista syntyisin oleva Henrik Hetta anoo lupaa asettua uudisasukkaaksi Lappiin ja hankkia peltoa ja niittyä "esi-isiensä maille ja kalavesille Ounasjärvelle". Lupa myönnetään mutta sillä edellytyksellä, että hänen tulee noudattaa vuosien 1673 ja 1695 plakaateissa määrättyjä ehtoja. Hänen tulee varustaa uudistilansa asianmukaisilla rakennuksilla, eikä hän saa ryhtyä liialliseen kaskeamiseen eikä aiheuttaa naapureilleen tai muille verolappalaisille uhkaa tai haittaa näiden oikeinsaaduilla verotiluksilla.⁹⁰⁷ Tässä tapauksessa kysymys oli siis sellaisesta harvinaiseksi jääneestä tilanteesta, jossa tulokas asettui asumaan talolle Lapin puolella sijaistsevan kalajärven rannalle. Kuitenkin myös tässä tapauksessa uudisasukasta kiellettiin aiheuttamasta lappalaisille haittaa näiden verotiluksilla.⁹⁰⁸

Vuoden 1703 käräjillä suonttavaaralainen Mons Eriksson (Maunu) kertoo, että hän on etsinyt itselleen uuden asuinpaikan, Wickori Koskiniemen, joka ei sijaitse lähellä Enontekiön kirkkoa ja jossa on tarpeelliset edellytyksen yhdelle asukkaalle. Paikalla on asunut aiemmin ikäloppu ja raihmainen lappalainen Jöns Nilsson Åia, jonka Mons on joitakin vuosia sitten ottanut luokseen ja luvannut elättää kuolinpäivään asti. Jakob Jönsson Åia, joka maksaa veroa kyseisestä maasta, oli hyväksynyt sopimuksen, kuitenkin sillä ehdolla, että Jönsillä on oikeus kalastaa joillakin Wikkurikoskiniemellä olevilla järvillä. Mons saa kyseisen asuinpaikan vuosien 1673 ja 1695 plakaattien mukaisilla ehdoilla. Hän ei saa ryhtyä ylenmääräiseen kaskeamiseen eikä hän saa aiheuttaa lappalaisille haittaa heidän metsissään ja kalavesissään ilman heidän lupaansa, vaan hänen tulee raivata peltoa ja niittyä.⁹⁰⁹

Vuoden 1735 käräjillä talollisenpoika Johan Johansson Muonionniskalta Ylitornton pitäjämästä esitti kruununvouti Hackzellin edellisenä vuonna antaman kirjallisen luvan saada asettua asumaan talolliseksi Peldovuomalle Portuslombolalle sen jälkeen, kun paikka on etukäteen nimis- ja lautamiehen toimesta syynätty ja tutkittu. Johan on aloittanut talon rakentamisen ja pellon ja niityn raivaamisen Vuontisjär-

⁹⁰⁶ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevät-käräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 533v. Samoilla käräjillä käsiteltiin myös Olof Karjalaisen hakemus. Hän oli ilmoittautunut haluavansa asettua asumaan Lakosen Autio -nimiselle lapinmaalle (Lappelandet Lakosen Aution). Hän saa luvan koska todetaan, että hakija ei ole liian lähellä Kitkalla olevia naapureitaan. Viitaten vuosien 1673 ja 1695 hänen tulee kuitenkin olla kaskeamatta liiaksi ja viljellä peltoa.

⁹⁰⁷ Enontekiön käräjät 12.2.1697 fol. 118a-120a.

⁹⁰⁸ Vastaavanlaisesta tilanteesta oli kuitenkin kysymys vuoden 1718 käräjillä, joilla uudistillinen Olof Olofsson Baas kertoo asettuneensa asumaan Mattojärvelle. Baas esittää marjosaarelaisen Mads Henrikssonin 27.9.1710 allekirjoittaman asiakirjan, jolla Mads Henriksson luovuttaa Baasille neljäsosansa Matjajärvestä (*Kranasta*). Hän esittää myös muita asiakirjoja. Hakija anoo nyt kirjallista lupaa nauttia tätä asuinpaikkaa (Booställe) moitteetta. Oikeus antaa Baasille oikeuden perustaa uudistilan Matjajärvelle, minne tämä on kolme vuotta sitten asettunut, määräysten ja plakaattin mukaan. Viitaten vuosien 1673 ja 1695 plakaatteihin oikeus määrää Baasin raivaamaan peltoa ja niittyä ja olemaan ryhtymättä laittomaan kaskeamiseen. Enontekiön käräjät 7.-8.2.1718 fol. 271b-281a.

⁹⁰⁹ Enontekiön käräjät 6.-7.2.1703 fol. 68-95.

vellä yhden peninkulman päässä Per Persson Eirasta ja kahden peninkulman päässä Henrik Henriksson Hetasta. Johan saa luvan vuosien 1673 ja 1695 asutusplakaattien mukaisesti ja 15 vapaavuotta. Päätös lähetettiin maaherran vahvistettavaksi. Johania kielletään aiheuttamasta mitään haittaa lappalaisten vanhastaan nauttimille perintö-oikeuksille.⁹¹⁰

2.5.2 Suomalainen uudisasukas lapinveromaan haltijana

Muutamassa tapauksessa myös suomalainen uudisasukas saattoi saada oikeudelta luvan veromaan hallintaan. Tällaisesta tilanteesta oli kysymys vuoden 1692 käräjillä, jossa Paltamon pitäjistä tullut Olof Kämpälä anoo lupaa antaa syytinki vanhalle miehelle Hindrich Tomssonille Kitkalta tämän kuolemaan asti sitä vastaan, että hän käyttäisi tämän tiluksia nimeltä 'Kaukoniemi Sunsan Pärä'. Oikeus myöntää luvan edellyttäen, että Kämpälän maksaa asiaankuuluvaa lapinveroa kruunulle. Vuoden 1695 maakirjaan asia oli merkitty siten, että Kämpälä maksaa veron lappalaisen Hindric Tommassonin maasta Kitkalla.⁹¹¹ Ilmeisesti Kämpälä kuitenkin kuoli pian tämän jälkeen. Vuoden 1700 käräjillä tulee esille, että Kämpälä oli luovuttanut asuinpaikkansa Michell Määtälle. Edellisillä käräjillä asuinpaikan tarkistamaan määrättyt lautamiehet kertoivat, että paikalla oli ollut vain yksi pirtti eli sauna ja kelvoton navetta sekä kaadettu kaski. Määtä maksoi korvauksen Kämpälän leskelle.⁹¹² Ilmeisesti asuinpaikka ei säilynyt pitkään Määtänkään hallussa. Asuinpaikan myöhemmistä vaiheista käy selville, että sen haltuunsa saanut suomalainen uudisasukas ei voinut enää myöhemmin vedota siihen, että alue oli aikaisemmin kuulunut veromaahan.⁹¹³

Vuoden 1707 Kitkan käräjillä oikeudelle kerrotaan, että Henrich Nillsson Säkkinen Iin pitäjän Jokijärven kylästä, oli tullut pitäjään vuonna 1698. Säkkinen saa luvan käyttää lappalaisten Märten Marsakan ja Skiälje Anten jättämää autiota maata Hickewänpärän järvellä Kitkan kylässä. Hänen tulee suorittaa maasta vuosittaista lapinveroa, koska siellä ei ole maata, jota voisi raivata pelloiksi tai niityiksi, vaan hänen täytyy elättää itsensä vain kalastuksella ja metsästyksellä.⁹¹⁴

Vuoden 1709 Kittilän käräjillä todetaan, että vanhan Olof Johansson Ryssän asuimalta Ackinis joen suu -nimiseltä veromaalta ei ole maksettu veroja (utlagor) kruunulle 12 vuoteen ja Olof on kuollut kuusi vuotta aikaisemmin. Nuorelle Erich Ersson Jääskölle annettiin lupa ottaa veromaa haltuunsa, kuitenkin niin, että Ryssän kaksi

⁹¹⁰ ”förhinder uti deras arfzrättigheter som de af ålder för sig sielfwa haft hafwa”. Enontekiön talvi- ja kevätjärjät 24.-29.1.1735 fol.751b-774a.

⁹¹¹ ”Olof Hindersson Kappälä Skattar för Lappen Hindrich Tomsson i Landt Kitka”. Vuoden 1695 maakirja s. 45-46.

⁹¹² Kitkan ja Kuusamon kylien käräjät 29.2.1692. fol. 748v-750v ja 8.-9.3.1700 fol. 555v-568v

⁹¹³ Johan Hindersson Kurtti Kilpijärveltä Kitkalta oli haastanut Anders Andersson Pitkän Kallungista vuoden 1736 käräjille. Kantaja esittää oikeuden 29.1.1692 antaman tuomion, jonka mukaan edesmennyt Olof Kämpälä, jonka asuinpaikkaa kantaja nyt asuu, on saanut kyseisen maan ja kalavedet testamentilla Hinrick Tommasson-nimiseltä lappalaiselta, joka oli aikanaan ollut useiden lappalaisten kanssa osallisena Kallunkijärveen. Vastaaja haluaa nyt kuitenkin kiistää kantajalta tämän oikeuden. Lopputulos on se, että oikeus tuomitsee kalaveden RakennusK:n 25 luvun mukaisesti vastaajalle, joka maksaa siitä veroa. Kuusamon käräjät 28.2.-3.3.1736 fol. 654-668.

⁹¹⁴ Kuusamon, Maanselän ja Kitkan kylien käräjät 14.-15.1.1707 fol. 401v-405.

täysi-ikäistä tytärtä Kierstin ja Karin saavat yhtä lailla asua siellä ja nauttia yhdes-
sä kolmasosaa veromaan tiluksista. Jääskö saa maasta kaksi kolmasosaa ja sitoutuu
maksamaan veron koko maasta.⁹¹⁵

Saman vuoden Enontekiön käräjillä Muonionniskan kylästä tullut Per Olsson
kertoo, että hän ei voi jäädä kotiinsa eikä hän raihnaisuutensa tähden ole kelvollinen
sotilaaksi. Hän anoo lupaa perustaa asuinpaikka Tornion Lappiin Peltojärven kylään
paikalle nimeltä *Angra råa*, missä ennen asui Pål Sarresson, joka on muuttanut Nor-
jaan ja luovuttanut asuinpaikan 20.2.1707 päivätyllä asiakirjalla Perille, joka lupaa
maksaa vuodesta 1710 yhtä suurta veroa kuin Pål Sarressonkin aiemmin, nimittäin
kaksi hopeataaleria vuodessa. Oikeudelle kerrotaan, että Peltojärven kylä on suurel-
ta osin jätetty autioksi. Siellä on aiemmin asunut useita lappalaisia, mutta nykyään
vain muutamia. Vuosien 1673 ja 1695 plakaattien perusteella Per Olssonille annettiin
lupa asettua asumaan kyseiselle paikalla. Hän saa kolme verovapaata vuotta, minkä
jälkeen hänen tulee maksaa korkeampaa, uudistilan tilusten mukaan määräytyvää
veroa. Hänen täytyy raivata peltoa ja niittyä paikoille, missä hän ei aiheuta haittaa
lappalaiselle Per Erikssonille.⁹¹⁶

Vuoden 1719 Sodankylän käräjillä kappalainen tiedusteli, ottaako erään orvon
köyhän pojan lähin suku hänet elätettäväkseen. Uudistilallinen Hindrich Olsson
(Jeesiö) lupasi ottaa tämän Per-nimisen pojan elätettäväkseen, jos hän saa kalastaa
Waalajärvessä, joka kuului pojan isälle, ja maksaa siitä veroa. Kruununvoudilla ei ol-
lut huomauttamista asiaan ja lupa annettiin.⁹¹⁷

Seuraavana vuonna pidetyillä käräjillä Hindrich Olsson Jeesiö haluaa saada ma-
javanpyyntioikeuden orvon Johan Johansson nimisen pojan maalle, jonka pojan hän
on ottanut elättääkseen. Hakijan poika Olof Hindersson on jo vuoden ajan maksanut
veroa. Kyläläiset sanoivat, että he eivät voi antaa osuutta majavanpyyntiin kahdelle
talonpojalle, jotka asuvat yhdellä tilalla (gård), vaan Johanin tulee lapinsukuisena saa-
da käyttää osuuttaan majavanpyynnistä 14.8.1602 ja 8.7.1695 annettujen kuninkaal-
listen määräysten mukaan sitten, kun hän itse ottaa haltuunsa oman maansa, josta
hakija nyt maksaa veroa. Seuraavan vuoden käräjillä kyläläiset ja ne, joilla on oikeus
Vaalajärveen, kertovat kuitenkin sopineensa orpopoika Johan Johanssonin maasta
ja vedestä. Jeesiön ilmoitetaan ottaneen mainitun pojan kaksi vuotta sitten elätet-
täväkseen ja hän on myös maksanut kruununveroa pojan maasta ja vedestä. Oikeus
vahvistaa sopimuksen 4.7.1695 annetun määräyksen 3 §:n mukaan. Sopimus on voi-
massa niin kauan kuin Jeesiö vaatettaa ja elättää orpopoikaa talossaan sekä maksaa
kruunun veroa tämän puolesta.⁹¹⁸

⁹¹⁵ Kittilän käräjät 26.2.1709 fol. 459-460v. Saman vuoden Sodankylän käräjillä Pär Jacobsson
luovuttaa syytinkikaupalla Sassalijärven veromaansa Kittilästä tulleelle nuorelle miehelle
Olof Olofssonille. Hän saa oikeuden käyttää veromaata aluetta yhdessä Pär Jacobsonin po-
jan kanssa. Sodankylän, Inarin, Sompion ym. käräjät 22.2.1709 fol. 455v-459.

⁹¹⁶ Enontekiön käräjät 8.-9.2.1709 fol. 71-77.

⁹¹⁷ Sodankylän laamannioikeus 12.3.1719 fol 493-495v.

⁹¹⁸ Sodankylän käräjät 11.-12.3.1720 fol. 169v -171, ja 25.2.1721 fol. 308-30. Ks. myös Sodan-
kylän käräjät 6.-7.3.1734 fol. 370v-374, 9.-10.3.1738 fol. 617v-625 ja 9.-10.3.1739 fol. 535-
544, jossa käsitellään yksityiskohtaisesti veronmaksuun perustuvaa sekä lapinveromaan
haltijan ja toisaalta uudistilallisen oikeutta Vaalajärven kalastukseen.

Vuoden 1737 Sodankylän käräjillä todetaan, että Matz Matzon Halonen oli asettunut Kamokanifvalle, edesmenneen lappalaisen maalle (En afleden Lappes Landh), mihin hän hakee lupaa. Kenelläkään ei ollut huomauttamista. Oikeus toteaa, että lupa myönnetään vuosien 1673 ja 1695 plakaattien nojalla. Halosta kielletään kuitenkin ryhtymästä kaskenpolttoon sekä aiheuttamasta haittaa lappalaisille heidän padoillaan ja kalastuksessaan ilman heidän lupaansa. Hänen tulee työskennellä ahkerasti, raivata peltoa ja niittyä ja rakentaa rakennuksia samalla tavoin kuin maaseudulla on tapana. Haloselle myönnetään 15 vuoden verovapaus.⁹¹⁹

2.5.3 Suomalaisien uudisasukkaitten saapuminen lapinkylien alueille - yhteenvetoa oikeuskäytännöstä

Edellä olevasta oikeuskäytännöstä käy selville, että vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatit eivät muuttaneet oikeuskäytännössä siihen asti vallinnutta peruseriaa-tetta. Lähtökohtana oli, että alueiden käyttöä koskeva puhevalta kuului edelleen joko lapinkylielle tai tyypillisessä tapauksessa, veromaan haltijalle.⁹²⁰ Erityisesti vuoden 1673 plakaatin antamisen jälkeen annetuissa päätöksissä tulee esille, että suomalaiset uudisasukkaat eivät voineet asettua vapaasta lappalaisen maalle. Lappalaisten vaatimuksesta oikeus saattoi edelleen määrätä uudisasukkaat poistumaan alueelta. Tässä yhteydessä voitiin viitata Kristofferin maanlain KuninkaanK:n 28 lukuun, joka koski maan tai muun kiinteän omaisuuden väkivaltaista anastamista.

Monissa tapauksissa kysymys oli siitä, että uudisasukkaat ja lappalaiset sopivat asiasta. Sopimukset vaikuttavat vapaaehtoisilta, mutta on myös esitetty, että saamelaisia olisi painostettu tällaisiin sopimuksiin.⁹²¹ Korvauksena saattoi olla taloudellinen hyvitys, syytinkisopimus tai vaikkapa orpopojasta huolehtiminen.⁹²² Näissäkin tilanteissa lähtökohtana oli kuitenkin se, että lappalaisilla oli oikeus määrätä alueista ja niiden käytöstä.

Aineistoon sisältyy kuitenkin muutama oikeustapaus, joissa oikeus myönsi oikeuden asettua alueella lappalaisten vastustuksesta huolimatta. Tällaisia päätöksiä näytetään kuitenkin tehdyn lähinnä vain sellaisissa tilanteissa, joissa oikeus harkitsi, että uudisasukkaasta ei aiheudu haittaa alueella asuville saamelaisille. Käräjäpöytäkirjoista käy myös selville, että ainakin muutamassa tapauksessa oikeus edellytti, että alueella pidetään katselmus asian selvittämiseksi.

Tällaisissa tilanteissa uudisasutusplakaatit siis muuttivat siihen asti vallinnutta asetelmaa. Lappalaiset eivät voineet enää päättää kaikesta maankäytöstä lapinkylien alulla, vaan tilanteissa, joissa kysymys oli uudisasutuksen edellyttäjästä maan-

⁹¹⁹ Sodankylän käräjät 8.-9.3.1737 fol. 762-766v.

⁹²⁰ Ks. myös Onnela (1995, 170), jonka mukaan uudisasutusplakaattien jälkeen noudatettiin käytäntöä, jonka mukaan "lappalaisten oma hyväksyntä tarvittiin heidän veromaalleen asumaan aikovalle".

⁹²¹ Virrankoski (1973, 93-94) viittaa tässä yhteydessä saamelaisten köyhyyteen, väkivallan uhkaan sekä siihen, että suomalaisia oli jo 1680-luvulla Kuusamossa enemmän kuin saamelaisia. Hänen mukaansa saamelaisilla ei ollut keinoja estää heidän maidensa riistämistä. Ervastin (1978, 85) mukaan "sekä taloudellisesti, että fyysisesti ylivoimaiset lantalaiset pakottivat köyhät metsästysmahdollisuutensa täysin menettäneet ja lukumääräisesti alivoimaiset lappalaiset henkilökohtaisiin sopimuksiin".

⁹²² Ks. myös Virrankoski 1973, 94.

käytöstä, joka ei aiheuttanut haittaa lappalaisten omalle maankäytölle, he joutuivat hyväksymään sen, että uudisasukkaalla oli oikeus asettua asumaan alueelle. Tämä oli muutos aikaisempaan. Asia voidaan ymmärtää myös niin, että uudisasutusplakaateilla valtiovalta poisti lappalaisilta yhden heidän maa-oikeuteensa kuuluneen entiteetin. Tässä vaiheessa kysymys oli kuitenkin vain tästä. Tässä yhteydessä oikeuskäytäntöä on seurattu 1730-luvun loppupuolelle asti.

Uudisasukkaan maa- ja vesioikeudellinen asema oli varsin rajattu. Uudisasukkaan oikeus rajoittui asuinpaikan hallintaan ja sillä harjoitettavaan maanviljelykseen ja karjanhoitoon. Lisäksi hänen tuli keskittyä uudistilansa rakentamiseen. Vuoden 1695 uudisasutusplakaatin antamisen jälkeen, lähes kaikkiin uudisasutuslupiin sisältyi ehto, jonka mukaan uudisasukkaan tuli keskittyä maamiehenelinkeinoihin, eikä hänellä ollut oikeutta haitata saamelaisten maankäyttöä. Tällä tavalla asia esitetään myös aikalaiskertomuksissa. Vuodelta 1772 olevassa Kuusamon kuvauksessa Lagus kertoo, että vuoden 1673 plakaatin nojalla suomalaiset uudisasukkaat saivat laillisen oikeuden asettua asumaan Kemin Lapin alueelle mutta kuitenkin aina sillä edellytyksellä, että he eivät aiheuta lappalaisille mitään haittaa.⁹²³

Uudisasutusplakaatit tai niiden soveltamista koskeva oikeuskäytäntö ei siis sinällään ollut syy metsäsaamelaisten aseman jyrkkään heikkenemiseen. Mikäli oikeuden päätöksiä olisi noudatettu, suuria ongelmia ei olisi syntynyt. Ongelmat syntyivät sitä, että uudisasukkaat eivät noudattaneet tehtyjä päätöksiä. He alkoivat harjoittaa sekä metsästystä että kalastusta.

Jacob Fellman toteaa vuonna 1831, että vaikka plakaattien antamisesta oli hyötyä, ei voida kieltää, etteikö niistä olisi aiheutunut myös paljon vahinkoa. Näitä säännöksiä kiertämällä tehtiin loppu lappalaisten vapauksista ja oikeuksista heille kuuluneisiin maihin. Suurin vahinko aiheutui siitä, että uudisasukkaat hävittivät ja polttivat metsiä, joista lappalaiset saivat toimeentulonsa ja joista nämä pitivät huolta. Mikäli lappalaiset – kuten Venäjän puolella – olisivat saaneet pitää maansa, olisivat metsät yhtä hyvässä kunnossa kuin Venäjällä. Hänen mukaan lapinrajan alapuolella olisi ollut laajoja viljelemättömiä alueita, jotka olisivat riittäneet niille, jotka houkuteltiin Lapinmaan puolelle. Mikäli lappalaisten oikeus metsään ja veteen olisi säilytetty siinä arvossa kuin mitä se oli ennen vuoden 1673 plakaattia, metsät olisivat hyvässä kunnossa ja riistaa olisi yhtä paljon kuin aikaisemminkin.⁹²⁴

2.5.4 Saamelaiset uudisasukkaat

Edellä on viitattu vuoden 1703 käräjillä esillä olleeseen asiaan, jossa Sodankylästä oleva lappalainen ja lautamies Anders Hansson (Aska) valitti siitä, että Kemijärveltä tullut Lars Torvinen oli asettunut hänelle ja hänen veljenpojalleen kuuluneen veromaan alueelle. Sen jälkeen kun asia on ratkaistu, Anders Hansson kertoo oikeudelle, että myös hän on alkanut raivata uutta asuinpaikkaa veromaallaan Risokädalla. Hän kertoo rakentaneensa joitain rakennuksia ja raivanneensa jonkin verran peltoja. Hän hakee kirjallista lupaa vuosien 1673 ja 1695 plakaattien mukaisesti.⁹²⁵ Myös Andersin

⁹²³ Lagus 1772, 225.

⁹²⁴ J. Fellman 1906 (I), 654.

⁹²⁵ Sodankylän käräjät 27.2.1703 fol. 112-113v.

veljenpoika Nills Mattsson hakee lupaa ja varmistusta asua Risokådan asuinpaikkaa (Boostället), jonka hallinta on hänelle edellisenä vuonna varmistettu ja jota hän on alkanut parantaa rakennusten ja tilusten osalta. Anders Hanssonille ja tämän veljenpojalle myönnetyt luvat ovat ensimmäisiä lappalaisille myönnettyjä uudisasutuslupia Kemin Lapissa.⁹²⁶

Seuraavalla vuosikymmenellä oikeudessa oli esillä kaksi muuta Sodankylän lapinkylän alueella asuvan lappalaisten uudisasutushakemusta:

Vuoden 1716 käräjillä lappalainen Olof Andersson anoo oikeudelta vahvistusta asuinpaikalleen, jonka hän on ottanut haltuunsa neljä vuotta sitten ja asettunut asumaan taloa (husligen nedersat). Paikka on nimeltään Satuswissi eli Satus Selke Satusjoella. Tätä vastaan sepän poika Lars Matsson esitti KO:n 5.3.1704 päiväämän pöytäkirjan, jonka mukaan seppä Mats Larsson sai kirkkoherran, kappalaisen ja kyläläisten luvan asettua asumaan Sodankylän kirkon itäpuolelle ja siellä virtaavalle joelle ja raivata sieltä peltomaata. Tätä vastaan lautamiehet ja lappalaisnimismies Mats Johansson kertoivat, että tämä Olof Andersson on asettunut omalle maalleen, josta hän on jo kauan maksanut kuninkaalle veroa. Niinpä päätettiin, että Olof saa oikeuden todistuksen ja varsinkin sen vuoksi, koska maa kuuluu suvun kautta lappalaisille (som landet ähr Lapparnes uti Släkten). Olof saa käyttää ja pitää hallussaan maata niin kauan kuin hän maksaa kuninkaan veroja ja uloste-koja. Oikeus viittaa 3.9.1695 annettuun asutusplakaattiin, jonka mukaan Olofille annetaan lupa raivata peltoa ja niittyä.⁹²⁷

Vuoden 1920 käräjillä Johan Persson Kaikon anoo lupaa Pyhäjärven asuinpaikalleen (boställe), jolla hän on asunut jo 8 vuotta ja maksanut veroa jo vuotta aiemmin. Hakija valittaa kemijärveläisten häiritsevän häntä. Kylän vanhimmat ja lautamiehet todistivat Pyhäjärven sijaitsevan Lapinmaan rajamerkkien sisäpuolella. Kruununvouti Pipping kertoi veronmaksun käyvän ilmi veroluettelosta. Viitaten nimismies Johan Hansson Askan ja lautakunnan ilmoitukseen, oikeus antaa todistuksen Pyhäjärven maan ja rannan, jolle hakija on asettunut talolliseksi, kuulumisesta Lappiin ja antaa hakijalle 1673 ja 1695 annettujen plakaattien mukaisesti luvan raivata sinne peltoa ja niittyä ja viljellä maata.⁹²⁸

Minkä vuoksi lappalaiset alkoivat hakemaan uudisasutuslupia juuri tuolloin? Kaikkiin näihin kolmeen tapaukseen liittyi se, että alueen käytöstä oli tullut kiistaa lappalaisten ja alueella asuvien suomalaisten välillä. Askojen veromaalle tullut Torvinen oli niittänyt heidän maallean sijainneita niittyjä, mitä vastaan Askat olivat protestoineet.⁹²⁹ Vuoden 1716 tapauksessa suomalainen seppä Lars Matsson (Halonen) oli asettunut veromaalle ja hänen poikansa vastusti lappalaisen Olof Anderssonin asettumista uudisasukkaaksi omalle veromaalleen. Myös vuoden 1720 tapauksessa,

⁹²⁶ Sodankylän käräjät 27.2.1703 fol.114-115. Ks. kuitenkin vuoden 1692 Kitkan käräjät, joilla Olof Andersson saa anomuksensa mukaan luvan perustaa itselleen asuinpaikan perintömaalleen (på sin Arf Jordh). Kitkan käräjät 29.2.1692 fol. 749v.

⁹²⁷ Sodankylän käräjät 13.3.1716 fol. 631v-633. Ks. myös Onnela 1995, 173.

⁹²⁸ Sodankylän käräjät 11.-12.3.1720. fol. 169v-171.

⁹²⁹ Mats Hansson oli mennyt Lars Torvisen asuinpaikalle aikoen käydä miehen kimppuun, mutta koska ei ollut löytänyt Larsia kotoa, hän oli kiroillut ja hakannut vasta rakennetun talon nurkkia. Vastaaja sanoo syyn olleen siinä, että Torvinen on tehnyt hänelle ja hänen suvulleen suurta vääryyttä niittämällä Rijsokådan tiluksia. Vastaaja saa sakot. Sodankylän käräjät 27.2.1703 fol. 932v-936v.

hakiessaan uudistilan perustamisoikeutta, Per Kaikon kertoo oikeudelle, että kemijärveläiset häiritsivät häntä.⁹³⁰

Kaksi ensiksi mainittua tapausta viittaavat siihen, että vaikka alueelle muuttaneille suomalaisille ei kuulunut lähtökohtaisesti muuta oikeutta kuin oikeuden uudistilallisille vahvistamat oikeudet, he kuitenkin esittivät vaatimuksia, jotka kohdistuivat veromaan haltijana olleeseen lappalaiseen. Perustamalla uudistilan myös lappalaisella oli mahdollisuus turvata asemansa ja saada kirjallinen päätös (uudistilalle) vahvistettujen alueiden käyttöön.⁹³¹ Lapinveroa maksavan lappalaisen ja uudistilallisen välinen maankäytöllinen suhde tulee esille vuodelta 1763 olevasta käräjätapauksesta:

Mats Johansson Bombanen oli haastanut serkkunsa (Syskonebarn) lautamies Erik Eriksson Bombaisen. Kantaja vaatii vastaajaa luovuttamaan puolet Kuskentän niitystä, joka sijaitsee alueella, josta sekä kantajan että vastaajan esi-isät ovat maksaneet lapinveroa, jota veroa kantaja yhä maksaa. Vastaaja sanoo mielestään olevansa oikeutettu niityn käyttöön, koska hän on sen aidannut ja käyttänyt uudistilallaan häiritsemättä jo 12 vuoden ajan. Vastaaja esittää oikeuden pöytäkirjan 12.3.1754, jossa kaikki Waalajärven vieressä olevat niittymaat annetaan huomautuksetta vastaajan uudistilalle. Oikeus toteaa, että koska *Waalajärven ympärillä olevat niityt on syynätty vastaajan uudistilalle, ei kantajan vaatimus ole oikeutettu*. Vastaaja kuitenkin antoi kantajalle tämän köyhyyden tähden luvan käyttää erästä toista niittyä.⁹³²

Oikeustapaus kertoo siitä, että uudistilojen perustamisen jälkeen lapinveron maksu ei enää turvannut oikeutta alueiden käyttöön. Mikäli alue oli syynätty uudistilalle, ei sillä, että toinen maksoi alueesta lapinveroa, ollut enää vaikutusta asiaan. Uudistilallisen ja alkuperäisessä elinkeinossa pysytelleen lappalaisen erilainen oikeudellinen asema tulee esille myös myöhemmältä ajalta olevissa aikalaiskuvauksissa. Jacob Fellman kertoo, että kun hän matkusti vanhan Sompion lapinkylän alueella, häneltä kysyttiin jatkuvasti neuvoa riita-asioissa sekä oikeudenkäynti- ja katselmuskirjojen sisällöstä. Hänen luokseen oli tullut muun muassa eräs kurja ja kumarainen lappalainen, ilman papereita ja pöytäkirjoja, valittaen, että eräs suomalainen oli ajanut hänet kodistaan, jonka alueen tämä oli saanut itselleen uudistilan katselmuksessa.⁹³³

On kuitenkin otettava huomioon, että vaikka lappalainen perusti uudistilan, tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että hän olisi luopunut vanhasta elinkeinostaan. Met-

⁹³⁰ Sodankylän lappalaiset olivat haastaneet neljä kemijärveläistä talonpoikaa vuoden 1712 käräjille. Kantajat kertoivat näiden kalastaneen kahtena vuonna kantajien ylimuistoisella kalajärvellä Pyhäjärvellä ja panneen majavapatoja Pyhäjokeen, jotka kuuluvat yksinomaan kylälle. Kantajat toivovat oikeuden tunnustavan heidän vanhan nautintansa. Lisäksi lappalainen Pär Mattsson Kaukoin, joka asuu kyseisen järven vieressä, valitti samojen talonpoikien käyneen hänen luonaan, särkeneen tavaroita ja vieneen heiniä, jotka hän oli niittänyt kyseiseltä joelta. Sodankylän käräjät 5.3.1712 fol. 534v-535. Per Kaikosen ja hänen poikansa Johan Perssonin vaiheita tutkinut Onnela toteaa, että Per Matsson Kaikkonen oli merkitty vuoden 1695 maakirjaan Orajärven veromaan haltijaksi lappalaiselinkeinoja harjoittaen. Kaikokset olivat muuttaneet Pyhäjärvelle, jossa kemijärveläiset kuitenkin aiheuttivat perheelle niin paljon haittaa ja vahinkoa, että Johan Persson yritti muuttaa takaisin Orajärvelle, tässä kuitenkin onnistumatta. Ks. Onnela 1995, 174-175.

⁹³¹ Vrt. Lundmark (2008, 116), joka toteaa, että turvatakseen asemansa monet metsäsaamelaiset hakivat oikeutta perustaa uudistila veromaansa alueelle.

⁹³² Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 7.3.1763 Lappi 4.

⁹³³ J. Fellman 1906 (I), 161.

säsaamelaisen elinkeinon mukaan alueita vaihdettiin useamman kerran vuodessa metsästyksen ja kalastuksen mukaan ja eri alueita hyödynnettiin erityisesti silloin, kun se oli kaikkein tuottoisinta. Kalastukseen keskityttiin erityisesti keväällä hauen kutuaikana sekä syksyllä. Myös niissä sopimuksissa, joita lappalaiset tekivät alueelle asettuneiden suomalaisten kanssa, tuli esille se, että he pyrkivät turvaamaan myös vanhan elinkeinon harjoittamisen.

Vuoden 1709 käräjillä edellä mainittu Pär Matsson Kaukoin ja Johan Andersson Risokättasta olivat haastaneet uudistilallisen Lars Torvisen. Riita koski kalastusta Waijskojärven. Osapuolet sopivat, että järven omistajina (ägare) kantajat kalastavat keväisin oikeana kutuaikana 8 tai 14 päivää yksistään Wajojärven ja tänä aikana Lars Torvinen ei saa asettaa kalanpyydyksiään ilman muiden lupaa. Muuna aikana vastaaja saa kalastaa siellä niin kuin parhaaksi näkee.⁹³⁴

Vuonna 1715 Sodankylän Vaalajärven metsälappalaiset (Pumpaset) sopivat alueelle asettuneen uudisasukkaan kanssa, että he kalastavat uudisasukkaan kanssa haukea Eskilimessusta Bartholomeuksen päivään, minä aikana uudisasukas saa kalastaa Vaalajärvellä. Lisäksi lappalaiset pidättivät itsellään pyynnin, joka kohdistuu nk. Pi-jhlo Kalaan, kuten he sitä kutsuivat.⁹³⁵

3. Henkilön syntyperä ja oikeus lappalaisten maa- ja vesioikeuksiin

Asukkaitten syntyperään viitataan käräjillä useasti siinä yhteydessä, kun pyritään selvittämään jonkin alueen käytön aikaisempia vaiheita. Kun kysymys on ollut ylimuistoisen nautinnan tai noudatetun käytännön osoittamisesta, todistajina on useasti kuultu henkilöitä, joiden erikseen todetaan olevan lapinsukuisia. Ilmeisesti tällöin viitataan siihen, että tällaisella henkilöllä oletettiin olevan parempi tieto alueen menneisyydestä kuin jollain toisella.

Siinä vaiheessa kun lapinkylien alueella asui pelkästään lappalaisia, kysymys siitä, keitä voidaan pitää saamelaisille kuuluvien maa- ja vesioikeuksien subjekteina, ei ollut vielä relevantti. Nämä oikeudet kuuluivat kaikille lapinkylän osakkaille. Kuitenkin siinä vaiheessa, kun suomalaisia uudisasukkaita oli asettunut asumaan pysyvästi lapinkylien alueelle ja väestöryhmien välillä solmittiin avioliittoja, nousee esiin kysymys keitä tulisi pitää lappalaisille kuuluvien maa- ja vesioikeuksien subjekteina. Toisaalta myös lappalaiset alkoivat perustaa uudistiloja. Myös tässä yhteydessä nousi esille kysymys siitä, keitä tulisi pitää lappalaisille kuuluneiden oikeuksien omistajana.

3.1 Lappalaisen ja suomalaisen välinen avioliitto

Aikaisemmassa kirjallisuudessa on useasti viitattu siihen, että suomalainen uudisasukas sai lapinoikeudet naimalla saamelaista sukua olevan naisen. Oikeuskäytännöstä löytyy muutamia tapauksia, joissa tämä kysymys on esillä:

⁹³⁴ Sodankylän ym. käräjät 22.2.1709 fol. 455v-459.

⁹³⁵ Sodankylän käräjät 23.2.1715 fol. 528-529v.

Vuoden 1700 Kittilän käräjillä talonpoika (bonden) Mats Kaukonen anoo, että hänen poikansa Mats Matssonin tulisi saada osuus majavanpyynnistä, koska hän on nainut lappalaisen tyttären tältä kylältä ja haluaa maksaa kruunulle veroa niin kuin muutkin kyläläiset. Lisäksi Kaukonen anoo, että hän ja hänen veljensä Per Kaukonen saisivat luvan pyytää villipeuroja keväisin yhdessä Kittilän kyläläisten kanssa. Kyläläiset antavat nuorelle Mats Matsson Kaukoiselle osuuden majavanpyynnistä, kunhan tämä maksaa kruunun veroja ja muita kylältä vaadittuja maksuja. Lisäksi kyläläiset lupaavat ottaa Mats ja Per Kaukoisen kanssaan keväiseen peuranyyntiin.⁹³⁶

Vuoden 1716 Sodankylän käräjillä talonpojan poika Pål Ersson, joka oli ottanut lapintytön, sai osuuden majavanpyynnistä kyläläisten suostumuksella, mutta ehdolla, että mikäli hän tai muu lappalaistytön vaimokseen ottanut talollisenpoika aiheuttaa haittaa lappalaisille, pyyntiosuus otetaan pois.⁹³⁷

Molemmissa tapauksissa kylään kuuluvat saamelaiset antoivat hakijoille oikeuden lappalaisille kuuluviin elinkeinoihin. Kysymys ei ollut siitä, että tämä oikeus olisi tullut avioliiton mukana, vaan lappalaiset suostuivat ottamaan tällaisen henkilön mukaan pyyntiin. Konkreettinen syy oli kuitenkin avioliiton solmiminen. Asia voidaan ymmärtää myös siten, että suomalaista sukua oleva mies käytti itse asiassa puolisonsa oikeutta. Kuten oikeuskäytännöstä tulee esille, tytön ja pojan perintöoikeudessa ei ollut eroa.

Jälkimmäisessä tapauksessa viitataan myös siihen, että tämä tulisi koskemaan myös muita vastaavia tapauksia. Ilmeisesti tällaisia tilanteita oli ollut muitakin. Kuten myös kirjallisuudessa on todettu, suomalaisten ja saamelaisten välisissä avioliitoissa kysymys oli monessa tapauksessa siitä, että mies oli suomalainen ja vaimo saamelainen.⁹³⁸

3.2 Lappalaisen perustama uudistila

Edellä mainittu lappalaisen Anders Hansson Askan vuonna 1703 veromaalleen perustama uudistila on ensimmäisiä saamelaisten lapinkylien alueelle perustamia uudistiloja. Samoilla käräjillä myönnettiin uudisasutuslupa sekä Kemijärveltä alueelle saapuneelle suomalaiselle uudisasukkaalle Lars Torviselle että Anders Hanssonin veljenpojalle Nills Mattsonille.

Kaikille kolmelle lupa myönnettiin lupa samoilla ehdoilla. Oikeus varoitti liiallisesta kaskeamisesta ja aiheuttamasta haittaa lappalaisille, jotka maksavat veroa maasta metsissä ja kalavesistä, ilman heidän lupaansa. Kaikille myönnettiin asutusplakaattien mukaisesti 15 verovapausvuotta.⁹³⁹

⁹³⁶ Kittilän käräjät 1.3.1700 fol. 552v-555. Vuoden 1712 käräjillä käsitellystä tapauksesta käy selville, että poika oli ryhtynyt maksamaan myös lapinveroa. Uudisasukas (nybyggjaren) Mats Matsson Kaukonen Kittilästä kertoi vaimonsa Elin Iwarsdotterin kuolleen kolme vuotta sitten. Sen jälkeen Mats oli asunut samoin Mats-nimisen ainoan poikansa kanssa uudistilalla. Poika on maksanut vuosittain lapinveroa mutta isä ulostekoja itse (Palonien) tilalta. Kittilän käräjät 8.3.1712 fol. 535-538v.

⁹³⁷ Sodankylän käräjät 13.3.1716 fol. 631v-633.

⁹³⁸ Ervasti 2006, 71.

⁹³⁹ ”Och icke lägger sigh på Öfwerflödigt Swediande, därigenom Skogen uthödes, Och Skogz Eldh kan förorsakas, eller præjudicerar dee Lappar som här effter Skatten för det i Landet, i Skoug och Fiskewattn, utan deres lof Och minne, utan uppbrukar Åker” Sodankylän käräjät 27.2.1703 fol. 932v-936v.

Sen sijaan myöhemmin eli vuosina 1716 ja 1720 kahden muun lappalaisen uudistilallisen eli Oluf Anderssonin ja Per Kaikon osalta päätökset ovat sisällöltään erilaiset. Näissä päätöksissä ainoastaan viitataan vuosien 1673 ja 1695 plakaatteihin ja puhutaan pellon ja niityn raivaamisesta. Niissä ei sen sijaan kielletä aiheuttamasta lappalaisille haittaa eikä hakijoille myöskään myönnetä verovapautta. Kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että nämä ehdot olisivat jääneet pois lupaehdoista. Vielä vuonna 1737 uudisasutuslupa sisälsi ehdon, että uudisasukas saa perustaa uudisasutuksen vain sillä ehdolla, että hän ei aiheuta haittaa lappalaisille näiden maankäytössään.⁹⁴⁰

Suomalaisten ja lappalaisten perustamien uudistilojen ero tulee esille vuoden 1715 käräjillä, jossa Eric Matsson oli haastanut neljä Pumpanen-nimistä lappalaista sekä Per Salmen. Oikeuden pöytäkirjassa viitataan siihen, että Vaalajärvellä asuva kantaja on merkitty veronkantokirjaan uudistilalliseksi. Tämän jälkeen todetaan, että *sellaiset uudistilalliset, jotka verovapausvuosien kuluttua joutuvat verolle pelloistaan ja niityistään, eivät saa oikeutta vanhojen verolappalaisten metsänkänäntiin tai järvikalastukseen*.⁹⁴¹ Tästä syystä oikeus ei voi myöntää kantajalle oikeutta kalastaa Vaalajärvessä.

Lappalaisten perustamien uudistilojen osalta käytännön on täytynyt vaihtua vuosien 1705-1715 välillä. Myöhemmin esille tulevasta oikeudenkäynnistä viitataan maaherra Mannenburgin kruununvouti Pippingille 3.5.1713 päivätyn ohjeeseen, jonka mukaan yhdellekään uudistilalliseksi tai uudistilallisen pojalle ei saa antaa osuutta majavanpyyntiin tai muihin tiluksiin (lägeneheter), jotka kuuluvat lappalaisille (som Lapparne tilkomma).⁹⁴² Kysymys on ainakin siitä, että suomalaisilla uudistilallisilla ei ollut oikeutta saamelaisten oikeuksiin,⁹⁴³ mutta se ei kerro vielä siitä, miten tulisi suhtautua tilanteeseen, jossa saamelainen oli perustanut uudistilan.

Edellä mainituista päätöksistä käy kuitenkin selville, että viimeistään vuodesta 1715 eteenpäin oikeuden kanta tähän asiaan oli se, että lappalainen säilytti hänelle kuuluneet maa- ja vesioikeudet uudistilan perustamisesta huolimatta. Perusteet tulevat ilmeisesti esille vuoden 1716 päätöksessä, jossa todetaan, että Oluf Andersson on perustanut uudistilan *omalle maalleen, josta hän on jo kauan maksanut veroa*. Kysymys ei siis ollut tyypillisestä tilanteesta eli suomalaisen uudisasukkaan perustamasta uudistilasta vaan siitä, että lappalainen perusti uudistilan veromaalleen. Uudistilan

⁹⁴⁰ Sodankylän käräjät 8.-9.3.1737 fol. 762-766v. (ks. edellä). Toisaalta jo tätä ajankohtaa aikaisemmin löytyy päätöksiä, joissa tätä kieltoa ei enää ole.

⁹⁴¹ Sodankylän käräjät 23.2.1715 fol. 528-529.

⁹⁴² Kittilän käräjät 9.-12.3.1733 fol. 949v.

⁹⁴³ Vuoden 1730 Kittilän käräjillä Jöns Mickelsson Kyrö, joka oli aikaisemmin asunut Peltojärvellä, mutta avioitunut myöhemmin Kittilän Kallojärveltä olevan Elin Mickelsdotterin kanssa, anoo saada osuuden majavanpyyntiin lappalaisten kanssa, koska hänellä oli aiemmin, 40 vuotta sitten, osuus kylässä ja ennen kuin hänet viranomaisten käskystä muutettiin täältä Peltojärvelle, hän oli muiden kyläläisten kanssa vannonut majavanpyyntivalan. Lappalaisnimismies Johan Nilsson Sircka ilmoitti tätä vastaan, ettei Kallojärven uudistilallisilla eikä hakijan naimalla leskellä ole koskaan ollut mitään osuutta ja että hakija on kerran erotettu mainitusta valasta. Nimismiehen mukaan lappalaisilla on oikeus nauttia hyväkseen kuninkaallista kirjeitä ja päätöksiä, Kuningas Kaarle IX:n lappalaisille 14.8.1602 antamaa suojeluskirjettä ja Kaarle XI:n 8.7.1695 antamaa päätöstä. Lisäksi viitataan siihen, että hakija on mennyt naimisiin talollistilalle. Hakemus hylätään. Kittilän käräjät 7.3.1730 fol. 883-884v.

perustamisesta huolimatta tällainen henkilö säilytti lappalaisstatuksensa, ja hänen oikeutensa lappalaisille kuuluneiden maa- ja vesialueiden käyttöön säilyi entisellään.

Verotuksen osalta tämä tarkoitti sitä, että lappalaisten perustamat uudistilat eivät saaneet verovapausvuosia.⁹⁴⁴ Tällaisten uudistilojen haltijoina olleet lappalaiset jatkoivat keskeytyksettä lappalaisilta perityn lapinveron maksamista. Heitä ei myöskään kutsuttu uudistilalliseksi vaan lappalaisiksi. Veroluetteloissa tämä tilanne jatkuu Kemian Lapissa Inaria lukuun ottamatta aina vuoteen 1763, jolloin uudistilan perustaneet tai lappalaiselinkeinojen ohella myös uudisasukkaan elinkeinoja harjoittamaan ryhtyneet lappalaiset siirretään veroluettelossa uudistilallisten joukkoon. Enontekiöllä uudistilan perustaneita saamelaisia siirrettiin uudisasukkaitten luetteloon jo muutamaa vuotta aikaisemmin.⁹⁴⁵

Metsäsaamelaista sukua olevat Askat tulivat kuitenkin vuoden 1703 päätöksen mukaan merkityksi varsinaisiksi uudisasukkaiksi. Tämä olisi tarkoittanut sitä, että heillä ei olisi oikeutta saamelaisten maa- ja vesioikeuksiin. Myöhemmin esille tulevasta oikeudenkäynnistä käy kuitenkin selville, että he olivat säilyttäneet saamelaisille kuuluvat oikeudet. Näin siitä huolimatta, että heidän uudistilojaan koskivat samat määräykset kuin suomalaistenkin perustamia uudistiloja.⁹⁴⁶ Se, että saamelaista sukua olevien Askojen perustamalle uudistilalle asetettiin samanlaiset ehdot kuin suomalaisten perustamille uudistiloille, selittyy aivan ilmeisesti sillä, että vuonna 1703 annettu päätös oli ensimmäisiä, joissa oli kysymys saamelaisesta uudisasukkaasta. Askalle luettiin samat ehdot kuin muillekin uudistilallisille, ilman, että kysymys henkilön syntyperästä tai siitä, että uudistila oli perustettu heidän veromaalleen, olisi tullut lainkaan esille. Käytäntö muuttui vasta myöhemmin. On mahdollista, että tämä muutos liittyi maaherra Mannenburgin vuoden 1713 kirjeeseen.

3.3 Uudistilallinen, joka on sekä saamelaista että suomalaista sukua

Vuoden 1730 käräjillä Erik Matsson Hietaniemi oli haastanut Kittilän lapinkylän kyläläiset kertoen, että nämä eivät halunneet antaa hänelle osuutta majavanpyynnistä, vaikka hänellä oli vaimonaan puhdas lapintyttö (en pur Lapp dotter) Kirstin Pärssdotter Ryss. Kyläläisiä edustanut lappalaisnimismies Johan Sircka perusteli asiaa toisaalta sillä, että kantaja oli asettunut tilalle (Boställe), jossa talollinen nimeltä Lars Mickelsson Åtama asui aiemmin. Åtamalla, kuten myöskään kantajan isällä Mats Jääsköllä, ei ollut majavanpyyntioikeutta. Toisena perusteena hän viittasi siihen, että kantaja oli maaverolla. Näillä perusteilla Sircka katsoi, että kantajalla ei ole edellä mainittujen kuninkaallisten kirjeiden perusteella oikeutta majavanpyyntiin.⁹⁴⁷

Kun asian käsittelyä jatkettiin seuraavana vuonna, oikeudelle kerrottiin, että kantajan Erik Mattssonin isän äiti oli Aili Persdotter -niminen lappalainen ja Erik itse on

⁹⁴⁴ Tämä oli se peruste - joskin vain osatotuus - johon valtiopäivämies Matti Riipi vetosi pyrkiessään saamaan Lappiin perustetuille uudistiloille vero-oikeuden ilman lunastusta 1700-luvun loppupuolella. Ks. Joona 2006, 213-222.

⁹⁴⁵ Ks. luku VII.

⁹⁴⁶ Sodankylän käräjät 9. - 10.3.1736 f. 674 - 674v.

⁹⁴⁷ Lanko Johan Persson Ryss otti hänet kuitenkin kumppanikseen siihen asti, kunnes KO saisi asian selvitettyä. Kittilän käräjät 7.3.1730 fol. 877v-886v.

nainut Kirstin Persdotterin, jonka vanhemmat ovat lappalaisia. Kruunuvouti Pipping ja Johan Sircka vastustivat anomusta sillä perusteella, että hakija oli ottanut haltuunsa Lars Mickelsson Åtaman asunpaikan (boställe), joka oli pantu uudistilan verolle ja että maaherra Engelbrecht Mannenburgin päätöksen mukaan majavanpyynti oli kielletty kaikilta talonpojilta (bönder) 14.8.1602 lappalaisille annetun suojeluskirjeen ja 8.7.1695 annetun päätöksen perusteella. Asia lykättiin edelleen seuraaville käräjille, jotta maaherran päätös saadaan nähtäville ja selvitetään, onko hakijan tila merkitty kruunun maakirjassa lapin- vai maaveroa maksavaksi.⁹⁴⁸

Asia tuli uudelleen käsiteltäväksi kaksi vuotta myöhemmin. Tila oli merkitty uudistilan verolle. Oikeuden pöytäkirjassa todetaan lappalaisten tällä paikkakunnalla enimmäkseen viljelevän peltoja ja niittyjä kuten uudistilalliset (som andra nybyggare). He kuitenkin maksavat veroa majavanpyynnistä ja lappalaiset ovat kahden vuoden aikana antaneet hakijalle osuuden majavanpyyntiin. Oikeus toteaa, että se ei voi tuomita Eric Matzonia pois lain ja kuninkaallisten määräysten mukaisista lapinoikeuksista pelkästään siitä syystä, että hän asuu Hietanimen uudistilaa. Oikeuden mukaan tämä oikeus ei perustu Hietaniemen tilan hallintaan, vaan *ese kuuluu hänelle, hänen lapinsukuisuutensa perusteella*. Mikäli tila tulevaisuudessa kuitenkin päättyy uudisasukkaitten tai uudisasukkaitten poikien käsiin, ei oikeus tulisi kuulumaan heille. Se olisi vastoin säädöksiä.⁹⁴⁹

Samoilla käräjillä oli esillä myös edellisiltä käräjiltä lykätty asia, jossa Per Matsson Kaukonen nuorempi oli haastanut Jacob Jacobsson Tepaston ja Johan Panulaisen lapset:

Kantaja haluaa saada osuuden ja oikeuden kalastaa vastaajien kanssa Kelontekemällä, Kuolajärvellä, Nunnarajärvellä, Jisiöjärvellä ja kaikilla niiden ympärillä olevilla pienillä järville. Kantajan äidinäiti Maria oli Hans Jönssonin tytär; Hans Jönsson asui aiemmin kyseisillä järville ja maksoi niistä veroa. Kantajan äidinäiti oli avioitunut edesmenneen Anders Nickisen kanssa. Oikeudessa esitetään maaherra Mannenburgin kruunuvouti Pippingille antama ohje 3.5.1713, jonka mukaan yhdellekään uudistilalliselle tai uudistilallisen pojalle ei saa antaa osuutta majavanpyyntiin tai muihin tiluksiin, jotka kuuluvat lappalaisille. Oikeudelle esitettiin myös oikeuden pöytäkirja 7.3.1679 koskien tiluksia, joita kantajan äidinisä lappalainen Anders Nilsson omisti (ägt) Kittilässä ja jotka kaikki tilukset lankesivat Tomas Nickiselle, joka nai Anders Nilssonin tyttären Margetan ja joista Per Matsson Kaukonen kokonaan erottiin käräjillä ensimmäisen kerran 10.3.1725 esitetyn testamentin mukaan. Lisäksi esitettiin oikeuden pöytäkirja 8.3.1711, jonka mukaan Kuninkaan maa ja vesi tällä paikkakunnalla on lappalaisten omistuksessa ja josta lappalaiset maksavat kuninkaalle vuosittaista veroa. Kellontekemällä ja muilla mainituilla järville oli aiemmin

⁹⁴⁸ Kittilän käräjät 9. - 11.3.1731 fol. 901v-906v

⁹⁴⁹ Ty kan Häradz Rätten intet finna sig befogat at utdöma Eric Matzon ifrån dess lag och Kong^e förordningar likmäßige Lapperättighet der utinnan för den orsaken skull at han Hietaniemj Nybygge bebor. utan blifwer han med dess hustru och barn der wid handhafder så länge han inom Lapslächtet förblifwandes warder med de sina för deras enskylte Perssoner, men icke för Hietaniemi skull boställe. Men om det samma framdeles råkade utj Nybyggare eller Nybyggare Söners händer så kan wäl en sådan rättighet emot förordningarne icke blifwa det samma följachtigt utan lærer nu som tilförne anses för sig sielf som et annat nybygge. Så emedan Eric Matzon anhåller om denne Rättens utlåtande här öfwer sig och dess effterkommande til wederbörlig underrättelse i framtiden, har Rätten honom sådant intet förwägra Kunnat. Kittilän käräjät 9.-12.3.1733 fol. 949v-949v.

viisi verolappalaista, mutta nykyään vain neljä eli Jacob Tepast, Olof Bullj, Anders Bullj ja Hindrich Bullj. Johan Tepsan ja Johan Panulaisen lapset ovat vielä pieniä ja ensiksi mainitulla on isänisän äidin Annan kautta omistuksessaan puolet pelloista, niityistä, metsistä ja kalavesistä. Jacob Jacobsson Tepastolla ja jälkimmäisillä on koko osa äitinsä Elinin, Hans Jönssonin tyttären kautta. Marian osuus vesistä kuuluu hänen tyttärensä pojalle Per Matssonille, jolla ei muutoin ole yhtään kalavettä vaan vain isänsä Mats Kaukosen kanssa jaettu asuinpaikka. Vaikka kantaja viljelee maata, ei häneltä hänen mielestään voi ottaa pois kalastusoikeutta, joka kuuluu hänelle lappalaissukuisuuden kautta, onhan hänellä jo osuus majavanpyyntiin. Oikeus katsoo, ettei *hakijalta voi ottaa pois kalastusoikeutta mainittuihin järviin, koska mainittu maaherran ohje ei näytä koskevan lappalaissukuisia vaan uudistilallisia ja heidän poikiaan*. Hakijalle ei anneta kuitenkaan suurempaa osuutta kuin hänen esi-isillään oli. Lopuksi kuitenkin todetaan, että jos lappalaiset tällä paikkakunnalla lisääntyvät, he itse tarvitsevat kaikki järvet, jolloin myös kruunun saatavat voisivat lisääntyä. Tällöin olisi kohtuulista ja oikeudenmukaista, että Kaukonen luopuisi oikeuksistaan ja tyytyisi maan ja peltojen viljelyyn.⁹⁵⁰

Vuoden 1736 Sodankylän käräjillä Hindrik Hansson Aska, jonka ilmoitetaan olevan isänsä puolelta lapinsukua (Lapsläckt uppå fadernes sida) ja äitinsä puolesta Kemijärven talollisten sukua, kertoo menneensä Vaiskolammen tilalle avioon edesmenneen Tomas Matsson Torvisen lesken Karin Matsdotterin kanssa. Käräjäkunnan lappalaiset olivat siitä lähtien kieltäneet kantajalta osuuden majavanpyyntiin, mitä hän oli tähän asti harjoittanut. Syynä oli se, että hän oli siten kiinnittänyt itsensä tilaan, joka on merkitty veronkantokirjaan maaverolle ja uudistilaksi. Samanlainen tilanne oli ollut esillä Kittilän käräjillä vuonna 1733. Viitataan maaherra Mannerburgin kruununvouti Petter Pippingille 3.5.1713 lähettämään ohjeeseen, jonka mukaan uudistilalliset tai heidän poikansa eivät saa osallistua lappalaisten majavanpyyntiin. Kantaja kertoo, että tämän paikkakunnan lappalaiset viljelevät itse peltoja ja niittyjä. Kantaja viittaa hänen isänisänsä Anders Hanssonin ja isän veljenpojan Nils Matsonin 27.2.1703 saamaan päätökseen koskien Risokåttan tilaa. Heillä on ollut osuus majavanpyynnistä. Oikeus katsoo, että se *ei voi tuomita kantajaa pois lapinoikeuksista vain sillä perusteella, että hän on Vaiskolammen uudistilallinen, maksaa siitä veroa tai on ottanut talollissukuisen vaimon*. Mikäli tila kuitenkin päättyy talollisen tai talollisenpojan käsiin, ei oikeus seuraa tilan mukana heille.⁹⁵¹

3.4 Saamelainen sukutausta maa- ja vesioikeuksien perusteena

Oikeuskäytäntöön sisältyy myös tapauksia, joissa vesialueiden käytön perusteena viitataan pelkästään siihen, että henkilö on saamelaista sukua. Olof Patosalmi oli

⁹⁵⁰ "Emedan som h^r Landzhöfdingens Ordres icke synes wara emot Lapslächtet utan Nybyg-gare och deras Söner." Kittilän käräjät 9.-12.3.1733 fol. 938v-954.

⁹⁵¹ "Ty Kan Häradz Tingz Rätten intet finna sig befogat att utdöma Hinrick Hansson Aska ifrån dess Lag och Kong:° förordningar likmäßige Lape rättighet för den orsaken skuld at han Waiskolampi nybygge bebor, utan blifwer han för sin persson der wid handhafder men icke för Waiskolampi boställe skuld eller hustruns som han nu gifftat sig med, dock om det samma framdeles råkade utj Bönders eller Bonde Söners händer så kan wäl en sådan rättighet emot förordningarne icke blifwa bostället följactigt, utan lærer då som tilförne ansedt för sig sielf som et annat Nybygge". Sodankylän käräjät 9.-10.3.1736 fol. 674-674v.

haastanut Tomas Säckisen vuoden 1722 Kitkan käräjille. Kantaja haluaa pitää itsellään viisi erikseen lueteltua kalapaikkaa. Osapuolet kuitenkin sopivat asian siten, että kantaja, jonka ilmoitetaan olevan lappalaista syntyperää (såsom lapp födder), saa pitää yksin itsellään Serkelahden, Korromasaren ja Hangaslahden, mutta Pillopärellä ja Waiwasenlahdella osapuolet kalastavat yhdessä.⁹⁵²

Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Olof Patosalmi oli haastanut Nils Säckisen. Kantaja syyttää vastaajan käyttävän vuosittain ilman hänen lupaansa niitä kalavesiä, jotka oikeuden vuonna 1722 antaman tuomion mukaan kuuluvat kantajalle. Vastaajalla ei katsota olevan suurempaa oikeutta kalaveteen ja kiinteistöihin kuin mikä hänen isänsä Tomas on 21.2.1693 annetun vapauskirjeen nojalla saanut ja hänen esi-isillään on ollut. Olof Patosalmen osalta todetaan, että mitä häneen tulee, hän on lapinsukua (hwartil Kommer att Olof Patusalmj är af Lapsläcktet). Vastaajaa kielletään tunkeutumasta kyseisille kantajan vesille.⁹⁵³

Philip Philipsson oli haastanut Anders Kämäräisen vuoden 1727 Kuusamon käräjille. Osapuolet kertovat sopineensa joistakin riidanalaisista kalavesistä nimeltä Raistakan Jalansalmi ja Kiurungi siten, että kantaja saa nämä kalavedet moitteetta, koska kantaja on lappalaista syntyperää (en Lappfödinge) ja koska hänellä ei ole mitään muuta elämisensä ja veronmaksunsa mahdollistajaa. Vastaaja ei tule enää tunkeutumaan kantajan kalavesille, vaan kantaja saa pitää kyseiset kalavedet häiriöttä itsellään laillisen rangaistuksen uhalla.⁹⁵⁴

Vuoden 1736 Kuusamon käräjillä oikeus antaa lappalaissyntyiselle leski Margetta Persdotterille (Margetta Pers dotter Lapfödder) luvan ottaa haltuunsa isänsä Perin ja isänisänsä Johan Jungan veromaan sekä kalavedet ilman pappilan aiheuttamaa haittaa.⁹⁵⁵

Kaksi vuotta myöhemmin Anders Ronkainen Wiitasaarelta oli haastanut kirkkoherra Jacob Chydeniuksen. Vastaaja oli ottanut kantajan kuusi haukiverkkoa Kuusamojärven Taivallahdesta. Kantaja vaatii saada pitää kyseisen kalapaikan ja eräitä muita kalapaikkoja kutuaikana itsellään joko yksin tai yhdessä vastaajan ja pappilan kanssa, niin kuin on edesmenneen kirkkoherran ajoista lähtien ollut tapa. Kantaja on alkanut kolme vuotta sitten maksaa veroa lappalainen Johan Olofsson Jungan osuudesta kyseisiin kalavesiin yhden taalerin 16 äyriä hopeaa. Kantaja kertoo, että kun kyseisen lappalaisen poika Per, kantajan anopin isä, kuoli noin vuonna 1698, oli hän maksanut täyttä hopeaa kalavesistä. Hänen leskensä ja kantajan anoppi Margetta Persdotter olivat jääneet alaikäisten lasten kanssa tilanteeseen, jossa veroja ei voitu maksaa. Kirkkoherra Forbusin aikana osa vesistä oli luvattu rahvaalle, koska se oli vanhastaan omistanut niitä. Todistaja Märten Henninen kertoo, että kirkkoherra Hinric Cajanuksen aikaan lappalainen Johan Junga oli pantu verolle kalavesistä ja hän kalasti niitä yhdessä kyseisen kirkkoherran kanssa. Mainitun lappalaisen jälkeen poika Per, kantajan anopin isä, sai kaikkien kyseisten vesien osuuden ja maksoi niis-

⁹⁵² Kitkan ja Maanselän käräjät 21.-23.2.1722 fol. 454v.

⁹⁵³ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 13., 16. ja 18.3.1742 fol. 382v-383.

⁹⁵⁴ Kitkan ja Maanselän käräjät 27.-28.2.1727 fol. 261.

⁹⁵⁵ Päätöksessä luetellaan järvet eli osuus Kuusamojärvestä, Wäntanajoki, Wantanasuu ja itse järvi, Kulaslahti, Säunäjäpärä ja Seunäjäjoki ja kolme Säunäjalampea. Näistä leski kirjataan maakirjaan ja hän maksaa heti 1 taalerin 10 äyriä hopeassa. Kuusamon talvi- ja kevätkäräjät 28.2.-3.3.1736 fol. 668.

tä veroa koko elinaikansa. Hän käytti näitä vesiä yhdessä kirkkoherra Samuel Julinuksen kanssa. Kun Per Johansson kuoli, kukaan ei ollut maksamassa veroa. Tällöin kirkkoherra Bonelius alkoi käyttää vesiä yksinään ja vävy Julinius hänen jälkeensä, kunnes kirkkoherra Forbus pidätti vedet pappilalle, koska kukaan lapinsukuinen ei siihen aikaan maksanut niistä mitään veroa.⁹⁵⁶

Kun asian käsittelyä jatkettiin seuraavilla käräjillä, todettiin, että kantaja haluaa (vedet) joko yksin itselleen kutuaikana, koska hän on lapinsukua (såsom af lap släkt), Witasari-nimiselle asuinpaikalleen tai yhteisiksi vastaajan kanssa, niin kuin on aiemmin ollut tapa. Vastaja kuitenkin toteaa, että hän suostuu ottamaan kantajan ja tämän seuraajat, koska kantajan esi-isätkin ovat olleet mainituissa kalavesissä osallisina, kalastamaan kanssaan (i lag) osalla mainituista järivistä. Kantaja suostuu tähän.⁹⁵⁷

Seuraavaksi Chydenius kuitenkin esittää vuodelta 1731 olevan luettelon pappilan kalavesistä. Hän anoo pappilan kalavesien turvaamista lapinsukuisen Anders Ronkaisen tapaisilta kalastajilta, jotka vaativat oikeutta määrättyihin kalavesiin tai kalastusoikeutta yhdessä heidän kanssa.

Kirkkoherra haluaa, että käräjillä paikalla olevat henkilöt antaisivat lausuntonsa pappilan kalavesistä yhdellä kertaa. Hän katsoo, että pappila, kruunulle kuuluvana yksityisenä omaisuutena tulisi olla turvattu tällaisilta vaatimuksilta. Kirkkoherra pyytää, että kruununvouti Hackzell lausuisi siitä, miten asiassa tulisi lain mukaan menetellä. Kruununvouti toteaa, ettei hänelle ole annettu mitään ohjeita tällaisen eritystilanteen varalta, mutta kohtuuden mukaan kirkkoherralla tulisi säilyttää (kalastusoikeus) ja että pappilan tiluksiin, erityisesti niihin kalavesiin, joista nyt on kysymys, ei tämän pitäjän talonpojalla pitäisi olla oikeutta. Ennen kuin talonpojat vuosien 1673 ja 1695 annettujen plakaattien nojalla asettuivat tälle paikkakunnalle, kaikki kalavedet kuuluivat lappalaisille ja ajan myötä ja heidän sulautumisensa myötä ne tulivat osittain talonpoikien, osittain täällä olleiden kirkkoherrojen käsiin. Lapinsukuinen renki Anders Ikäpäivesson sanoi, että hänen isänsä Ikäpeiwe Matsson ja isänisä ovat maksaneet veroa kolmesta järvestä ja neljästä joesta noin 20 vuotta sitten. Andersin alaikäisyyden vuoksi veronmaksu lakkasi ja kalavedet ovat joutuneet kirkkoherrojen käyttöön. Nyt Anders tarjoutuu maksamaan lapinveroa kalavesistä niin kuin aiemmin on ollut tavallista. Hackzell kuitenkin ilmoitti, että hän ei voi hyväksyä tarjousta tällaisissa olosuhteissa. Lukkari Kiela kertoi, että hän oli muuttanut lukkarin tilalle Tolpanniemeen 1733 ja saanut rahvaan ja kirkkoherran kirjallisen suostumuksen kalastaa Kuusamojärven Japanlahdella, joka on lukkarin ainut kalavesi. Kiela sanoi, että lukkarin tilalle ei ole annettu muita kalavesiä lappalaisten kalavesistä ja anoi kyseisen kalaveden vahvistamista lukkarin tilalle. Kirkkoherra sanoi antaneensa lukkarille luvan kalastaa kyseisellä lahdella, mutta hän ei halunnut sen tunnustamista miksikään oikeudeksi. Kirkkoherra sanoi, että pappilalla ei ole muita kalavesiä kuin luettelossa mainitut ja anoi niiden vahvistamista pappilalle Anders Ikäpäivänpojan ja lukkari Kielan protesteista huolimatta. Kirkkoherra vetoaa viljakatojen yleisyyteen ja kalavesien tarpeellisuuteen. Oikeus ei suostu Anders Ikäpäivänpojan tarjoukseen lapinveron maksusta, koska kruununvouti katsoo, ettei voi siihen suostua ilman tarkempia ohjeita/erityistä valtuutusta (utan widare ordres/utom special befall-

⁹⁵⁶ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 27.2.-3.3.1738 fol. 611v-613v.

⁹⁵⁷ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 530v-531v.

ning).⁹⁵⁸ Kyseiset kalavedet ovat lisäksi olleet pappilalla 20 vuotta ja asia on ollut seurakuntalaisten tiedossa. Kirkkoherran privilegioiden osalta viitataan 16.10.1723 annetun päätöksen 4 ja 6 §:in.⁹⁵⁹

3.5 Johtopäätöksiä

Lapin uudisasutusplakaattien lähtökohtana oli se, että lapinkylien alueelle muuttavat suomalaiset viljelisivät maata ja lappalaiset jatkaisivat lappalaiselinkeinojen harjoittamista, mihin heillä myös katsottiin olevan erityinen oikeus. Ajan kulumisen myötä avioliittoja solmittiin kuitenkin myös väestöryhmien välillä ja toisaalta myös saamelaiset alkoivat perustaa uudistiloja. Edellä olevista oikeustapauksista voidaan tehdä se johtopäätös, että oikeus saamelaisten maa- ja vesioikeuksiin näyttää määräytyneen viime kädessä henkilön syntyperän perusteella. Vaikka saamelaista sukua oleva henkilö perusti uudistilan tai alkoi harjoittaa maanviljelystä tai karjanhoitoa, tämä ei tarkoittanut sitä, että hän olisi menettänyt saamelaisille kuuluneet maa- ja vesioikeudet.

Toinen johtopäätös, joka edellä olevista tapauksista voidaan tehdä, on se, että vaikka henkilö oli sekä suomalaista että saamelaista sukua, hänellä oli oikeus vedota siihen, että hän oli saamelaista sukua. Sillä seikalla, oliko hän saamelaista sukua isän vai äidin puolelta, ei näytä olleen merkitystä asiaan. Oikeuskäytännössä viitattiin myös maaherra Mannerburgin vuonna 1713 antamaan ohjeeseen. Ohjeen sisältö ei käy kokonaisuudessaan selville kärjäpöytäkirjoista, mutta siinä ainakin todetaan, että uudistilallisille tai heidän pojilleen ei saa antaa oikeutta majavanpyyntiin tai niihin tiluksiin, jotka kuuluivat lappalaisille. Perusteina viitataan Kaarlen vuoden 1602 kirjeeseen sekä 8.7.1695 annettuun päätökseen. Kysymyksessä on ilmeisesti ollut tilanne, jossa suomalainen uudisasukas on pyrkinyt käyttämään vain lappalaisille kuuluvia alueita tai oikeuksia. Tällainen lähtökohta on yhdenmukainen myös sen kanssa, että uudisasutuslupa myönnettiin normaalisti sillä ehdolla, että uudisasukas ei aiheuta haittaa lappalaisten maa- ja vesioikeuksien käytössä. Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, kyseiseen kirjeeseen viitattiin yleensä tilanteessa, jossa lapinrajan eteläpuolella asuvat suomalaiset pyrkivät tunkeutumaan lapinkylien alueelle. Maaherran kanta oli kuitenkin se, että kyseisen kirjeen katsottiin suojaavan saamelaisten maan käyttöä myös lapinkylien alueelle asumaan asettuneita suomalaisia vastaan.

Viimeksi mainitut Maanselän ja Kitkan lapinkylien alueelta 1730- ja 1740-luvuilta olevat päätökset kuvaavat tilannetta, jossa lapinkylät ovat jo menettäneet merkityksensä saamelaisina yhteisöinä. Vaikka tässä yhteydessä oli kysymys vain kalastusoikeudesta, itse oikeuden taustalla on kuitenkin alueella aikaisemmin sijainnut veromaa. Tähän viittaa se, että näissä tapauksissa luetellaan nimeltä ne joet, järvet tai järvien osat, joita saamelainen, jonka oikeuteen vedotaan, ilmoitetaan käyttäneen. Lähtökohta näissä tapauksissa on se, että oikeus kuuluu alueita käyttäneen lappalai-

⁹⁵⁸ Vielä vuoden 1712 käräjillä Anderssilla oli muut poissulkeva oikeus järviensä käyttöön. Anders Ikäpäivänpoika Kuusamosta oli haastanut kyseisen vuoden käräjille kolme suomalaista, jotka olivat kalastaneet hänelle kuuluvalla järvellä. Oikeus kieltää muita kalastamasta järvellä 40 hopeamarkan sakon uhalla. Sompion ym. käräjät 3.3.1712 fol. 529v -531.

⁹⁵⁹ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevät-käräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 510v-534v.

sen jälkeläiselle, vaikka lapinveromaa oli jo tuolloin menettänyt merkityksensä. Sillä, että kyseinen henkilö saattoi olla elänyt jo useita sukupolvia aikaisemmin, ei ole tässä suhteessa oleellista. Lisäksi vedotaan siihen, että alueista on maksettu lapinveroa, minkä maksamista myös halutaan jatkaa. Osassa tapauksia viitataan pelkästään siihen, että henkilö on lapinsukuinen.

4. Saamelaisten erityisten kiinteistöoikeudellisen aseman menettäminen

Edellä on aluksi käsitelty saamelaisten ja suomalaisten välisiä maankäyttöön liittyviä oikeuskysymyksiä aikana, jolloin lapinkylien alueita - muutamaa varhaista suomalaista uudisasukasta lukuun ottamatta - asuttivat vain saamelaiset. Vasta vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamisen seurauksena suomalaisia uudisasukkaita alkoi saapua lapinkylien alueelle merkittävässä määrin. Oikeuskäytäntöä on tässä yhteydessä seurattu 1730-luvun loppupuolelle saakka. Oikeuskäytännöstä käy selville, että saamelaista sukua olevilla henkilöillä katsottiin vielä tässä vaiheessa olevan erityinen maa- ja vesioikeudellinen asema riippumatta siitä, oliko hän perustanut uudistilan. Alueelle muuttaneilla suomalaisilta uudisasukailta tällaiset oikeudet puuttuivat. Seuraavassa käsitellään kehitystä, joka johti siihen, että saamelaisten erityinen oikeusasema menetti merkityksensä oikeuskäytännössä.

Jo vuoden 1707 käräjillä Kuusamon ja Kitkan kylien uudistilallisia kielletään 40 hopeataalarin sakon uhalla olemaan aiheuttamatta lappalaisille haittaa kalastuksessa tai metsästyksessä heidän yksityisillä verotiluksillaan, koska sellainen aiheuttaa lappalaisten täydellisen tuhon.⁹⁶⁰ Päätöksen taustalla on se, jo edellä esille tullut seikka, että nimenomaan näiden kylien alueille saapui vuoden 1673 plakaatin antamisen jälkeen lyhyessä ajassa paljon suomalaisia uudisasukkaita. Tämän seurauksena metsäsaamelaisten puolinomadinen elinkeino kriisiytyi.

Ilmeisesti Kuusamossa oli kuitenkin tehty jokin sopimus, jossa uudistilalliset olivat suostuneet osallistumaan lappalaisilta perittäviin saataviin. Tähän viittaisi Kuusamon käräjillä vuonna 1711 esillä ollut asia, jossa Henrich Rasajnen Pudasjärveltä oli haastanut lappalaisen Anders Anderssonin lesken Annan. Oikeudessa todistetaan, että vastaaja on niin köyhä, ettei hänellä ole mitään millä maksaa. Seuraavaksi kuitenkin todetaan, että ”uudistilalliset ovat täällä jo vuonna 1705 ottaneet vastuulleen maksaa talonpojille heidän velottavansa lappalaisilta, 15 kupariäyriä kukin”. Oikeudelle kuitenkin kerrotaan, että uudistilalliset eivät ole toimittaneet saatavia, minkä vuoksi nimismies Granroth määrättiin keräämään rahat, jos ei muutoin niin ottamalla pantteja.⁹⁶¹

⁹⁶⁰ ”Samptlige Nybyggare af Kusama och Kittka byar, blefwo wid hwar sine 40 m' Silf' Myntz wijte och förlust af arfwode sino, förbudne, att giöra Lapparne här sammastädes, äwärkan eller intrång, medelst fiskerij eller diurfång å dess enskylte Skatteägor, emedan sådant förordsakar lapparnes totale ruin och undergång.” Kuusamon, Maanselän ja Kitkan kylien käräjät 14.-15.1.1707 fol. 404v.

⁹⁶¹ Kuusamon, Kitkan ja Maanselän kylien käräjät 16.-17. ja 20.3.1711 fol. 212-222v.

Näiden kylien saamelaisten vaikea asema tulee esille myös vuoden 1730 veronkantoluettelon lukemisen yhteydessä. Tällöin todetaan, että Kitkan ja Maanselän lappalaiset, jotka ovat lukumäärältään melko vähäisiä, eivät voi maksaa enempää kuin luettelo osoittaa, eivätkä myöskään rästejä, koska heidän maansa ovat uudistilallisten hallussa.⁹⁶²

Väestöryhmien väliset suhteet tulivat esille myös pohjoisempana. Sodankylän kyläkuunta oli haastanut talonpojat Pähl Hiltusen, Matts Erichssonin ja Matts Pelkosen vuoden 1706 Sodankylän käräjille. Kantajat vaativat vastaajien osallistumista kylän yhteisiin maksuihin aiemmasta tavasta poiketen. Vastaajat eivät olleet kuitenkaan saapuneet oikeuteen. Sen sijaan samoilla käräjillä paikalla ollut uudistilallinen Lars Torvinen ilmoittaa antavansa vuosittain 10 oravannahkaa, mikä määrä katsotaan sopivaksi myös tuleville uudistilallisille.⁹⁶³

Vuoden 1721 käräjillä Sompion kylän asukkaat olivat haastaneet lappalaisnimismies Anders Mustan kautta uudistilalliset Mats Johanssonin, Pål Perssonin ja Johan Pelkosen sekä Eric Perttusen. Kantajat valittavat, että vastaajat eivät mitenkään osallistu kylän rasituksiin, kuten kyydityksiin ja kylänlahjaan kirkkoherralta, vanhan tavan mukaan, vaikka nämä talonpojat nauttivat etua maksaa vastaavanlaista veroa kuin lappalaiset,⁹⁶⁴ ilman mitään maaseudun puolelta tulevia rasituksia⁹⁶⁵ ja kuuluvat samaan seurakuntaan kuin edellä mainitut. Lappalaiset pyytävät, että jos vastaajia ei velvoiteta osallistumaan kyseisiin rasituksiin, heidät siirrettäisiin kokonaan pois kylästä. Syynä on se, että he eivät enää katso sietävänsä rasitusta missään asiassa, luettiinpa uudistilalliset kylään tai sen ulkopuolelle, koska uudistilalliset ovat asettuneet heidän maalleen ja käyttävät sitä lappalaisten vahingoksi. Saman ilmoitetaan koskevan myös kalavesiä. Oikeus katsoo lappalaisten anomuksen perustelluksi, koska uudistilalliset maksavat vastaavanlaista (enahanda) veroa lappalaisten kanssa ja käyttävät myös maata. Päätös lähetetään kuitenkin maaherran vahvistettavaksi.⁹⁶⁶

Ilmeisesti tämä päätös ei vielä johtanut suomalaisten yleiseen velvollisuuteen osallistua lapinkylien rasituksiin. Näin voisi päätellä vuoden 1739 Sodankylän käräjiltä, jonne lappalaisnimismies Mats Ramba oli haastanut kyläläisten puolesta Hindrik ja Mats Matssonin, Pål ja Olof Olssonin Kairavuopiosta sekä Daniel ja Matts Hiltusen. Kantaja sanoo, että koska kärjäkunnassa on puutetta poroista, myös vastaajien, joita ole pantu verolle, mutta käyttävät maata ja vettä veromiesten kanssa, tulisi osallistua virkamiesten ja papiston kyydityksiin. Asian käsittely lykätään seuraaville käräjille.⁹⁶⁷

Asia saatiin sovittua ainakin Sompion lappalaisten ja kylän alueelle asettuneiden suomalaisen välillä. Vuoden 1751 käräjillä oli esillä asia, jossa Sompion kylän lappalaiset⁹⁶⁸ olivat haastaneet uudistilalliset Johan ja Mats Johanssonin, Olof Pelkosen, Erich ja Hendrich Perttusen sekä Pål Pålsson Luiron. Pöytäkirjassa todetaan, että

⁹⁶² Kuusamon käräjät 24.-26.2.1730 fol. 873v.

⁹⁶³ Sodankylän käräjät 23.2.1706 fol. 172-174.

⁹⁶⁴ "... niuta dhe förmåner at dhe betala skatten som Lapparne ..."

⁹⁶⁵ "... utom några widare tunga ifrån Landsbygden..."

⁹⁶⁶ Sompion käräjät 10.2.1721 fol. 299v-301.

⁹⁶⁷ Sodankylän käräjät 9.-10.3.1739 fol. 535-544.

⁹⁶⁸ Pöytäkirjassa käytetään ilmausta "thenne Bys Lapmän". Ilmeisesti asia koski vain Sompion lapinkyliä, koska tapauksessa mainitut uudistilalliset olivat Sompion kylän alueelle muuttaneita suomalaisia.

osapuolet ovat sopineet uudistilallisten osallistumisesta kyydityksiin sekä muihin kylän yhteisiin rasituksiin eli niin kutsuttuihin kylänlahjoihin (Byskjänckernes).⁹⁶⁹

Osallistuminen kylän yhteisiin rasituksiin tarkoitti kuitenkin myös sitä, että tällaisilla henkilöillä oli oikeus myös kylän yhteisiin etuihin. Seitsemän vuotta myöhemmin Sodankylän alueella asuvat suomalaiset olivat haastaneet muut Sodankylän pitäjän asukkaat.⁹⁷⁰ Kantajat vaativat osuutta pitäjän yhteisestä majavanpyynnistä. He toteavat, että he eivät ole sen vähempää uudisasukkaita tässä pitäjässä kuin vastaajatkään ja että heidän täytyy suorittaa kruunulle samalla tavalla maksuja. Vastaajat eivät halua antaa osuutta. He toteavat, että *kantajien esi-isät eivät ole syntyneet tässä pitäjässä, minkä vuoksi heillä ei ole oikeutta pyyntiin*.⁹⁷¹ Oikeudelle kerrotaan, että kaikilla vastaajilla on yhtä suuri osuus pyynnistä, vaikka he maksavat erisuuruisia veroja kruunulle. Oikeus toteaa, että koska vastaajat harjoittavat majavanpyyntiä yhdessä ainoastaan sillä perusteella, että he kaikki asuvat saman pitäjän alueella, ei kantajilta voida viedä oikeutta pyyntiin. Asia alistetaan maaherralle.⁹⁷²

Seuraavan eli vuoden 1759 käräjillä uudistilalliset Hindrik Johansson ja Erik Eriksson Saunavaara, Johan Johansson, Hindrik Matsson, ja Olof Johansson Pelkonen sekä Pähl Pählsson Luro Sompiosta olivat haastaneet muut Sombion kyläläiset:

Kantajat haluavat saada osuuden kylän yhteisestä majavanpyynnistä. Vastaajat kertovat, että he ja heidän esi-isänsä silloin, kun he olivat lappalaisia, pyysivät yksin majavia Sompiossa eikä kenelläkään uudistilallisella ollut osaa pyyntiin. Vastaajat sanovat olevansa köyhiä ja että heillä on huonommat tilat ja kalavedet kuin kantajilla ja he pyytävät, että he saisivat edelleen yksin pyytää majavia. Vastaajat kertovat, että he kaikki ovat perustaneet uudistilan lukuun ottamatta neljää, jotka ovat vielä lappalaisia. Kantajat kertovat vastaajien suurimman osan kesästä vain kalastavan ja pyytävän riistaa, jolloin heidän tilansa pääsevät rappiolle. Lautamies Olof Jonsson Kairavuopio todistaa, että vastaajat ovat köyhiä ja heidän tilansa ovat huonompia kuin kantajien, mutta että heillä on riittävästi niittymaita tilojen kuntoon saattamiseksi, jos he vain haluaisivat tehdä työtä. Oikeudessa kuultiin kruunun nimismiestä Assanderiä ja lappalaisnimismiestä Olof Olofsson Tepsaa, jotka kertoivat, että vastaajilla oli uudistiloillaan riittävästi niittymaita, mutta hyvin vähän peltomaata. Joidenkin kerrotaan jonkin verran parantaneen uudistilojaan, kun taas toiset eivät ole tilojaan juurikaan hoitaneet, vaan ovat koko kesän enimmäkseen kalassa ja metsässä. Vastaajat kertovat, että majavia saadaan Sompiossa nykyään vähäisesti. Syynä on se, että he ovat köyhyytensä takia joutuneet pyytää-

⁹⁶⁹ Sompijon ja Keminkylän käräjät 15.2.1751 fol. 591-592.

⁹⁷⁰ Kantajina olivat lautamies Olof Eriksson Kairavuopio itsensä ja Daniel Hiltuisen puolesta, Lars ja Mats Halonen, Hindrik, Matts (nuorempi), Mats (vanhempi) ja Johan Kairavuopio sekä Johan Torvinen. Lautamiesten esteellisyyden vuoksi lautamieheksi tulivat toisten kylien lautamiehet: Sombion lautamiehet Märten Mårtensson, Erik Perttunen, Per Sua ja Per Arfwio sekä Jakob Tepsa sekä uudistilallinen Johan Pelkonen Sombiosta ja Nils Nilsson Kelontekemä.

⁹⁷¹ "Swaranderne wille, oacktdadt de flere af Härads Rätten dem gjorde föreställningar, dertil sig icke beqwämä, efter som Käranderne förfäder icke wore här i Sochnen barnfödde, och följackteligen efter deras tanka ej någon rättighet til samma bäfwer fänge hafwa skulle."

⁹⁷² "Som Swaranderne endast af den grund nyttja detta bäfwerfänge gemensamt, at de alla äro Sochne boer uti en och samma Sochn ... (luetellaan kantajat) ... icke Kunna betagas, at jämte de öfrige Sochne männen här i Sodankyla uti ofwanberörde bäfwer fänge taga del. Hwilket doch Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens ompröfwande wördsammast underställas." Sodankylän käräjät 13. 3. 1758 fol. 323328v.

mään sekä suuria että pieniä majavia, jotta he olisivat selvinneet. Kantajat ilmoittavat osallistuvansa veroon kolmella taalerilla 20 äyrillä.

Päätöksessään oikeus toteaa, että koska myös kantajat ovat Sompion kyläläisiä ja vastaajien ohella myös he vastaavat kylän rasiuksista, ei heitä voi sulkea kylään kuuluvien etujen ulkopuolelle. Viitaten RakennusK:n 17 lukuun, joka koskee kylän jakamatonta kalavettä, oikeus katsoo, että kantajille kuuluu osa siitä heidän tarpeensa mukaan. Kruunun edustajalla, tirehtööri Hellandilla ei ollut huomauttamista kantajien vaatimuksen johdosta. Oikeus antaa kantajille oikeuden osallistua pyyntiin, kuitenkin niin, että heidän tulee osallistua myös pyynnistä suoritettavaan veroon.⁹⁷³

Muissa kylissä annetut päätökset olivat ilmeisesti tulleet myös kuolajärveläisten tietoon. Vuoden 1759 käräjillä Kuolajärven kyläläiset sopivat, että tästä lähtien he pyytävät yhdessä majavia tässä Lapissa ja että saalis jaetaan kunkin maksaman veron mukaan.⁹⁷⁴

Suomalaiset uudisasukkaat saivat siis oikeuden osallistua majavanpyyntiin.⁹⁷⁵ Tällöin katosi myös se viimeinen alueiden käyttöä koskenut elinkeinollinen ero, joka oli erottanut alueen alkuperäisiä lappalaisia ja alueelle muuttaneita suomalaisia uudisasukkaita. Neljä vuotta myöhemmin maakirjassa lappalaisiksi merkityt henkilöt siirretään uudisasukkaitten luetteloon.⁹⁷⁶ Tällöin tieto alueen alkuperäisistä metsäsaamelasta katoaa myös viranomaisen pitämistä rekistereistä.

Keminkylässä majavanpyynti näyttää sen sijaan vielä 1780-luvulla olleen osittain kylän yhteisessä, osittain yksityisessä hallinnassa. Vuoden 1786 käräjillä Hans Nousu, Tomas Atsingi, Hans Matsson, Olof Hansson ja Mats Halonen olivat haastaneet kylän oltermannin Märten Nousun, Hindrich Nousun ja Pehr Värrien. Kantajat vaativat, että majavanpyynnin pitäisi tulevaisuudessa kaikissa Keminkylän puroissa olla yhteistä ja että jokaisella kyläläisellä olisi yhtäläinen osuus pyynnissä. Vastajaat sanovat, että he eivät salli kantajille yhtäläistä osuutta majavanpyynnissä muualla kuin Nuccgarajoella, Kyläojalla, Wickatetojalla ja Wouctojoella, jotka neljä puroa ovat vanhastaan kuuluneet koko kylälle. Ilman kyläläisten sopimusta oikeus ei voi puuttua

⁹⁷³ Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 6 3. 1759 fol. 875877v. Oikeuden saaneiden oli kuitenkin pyydettyä majavia samalla tavalla kuin niitä oli aikaisemminkin pyydetty. Vuoden 1780 käräjillä Sombion kylän oltermanni (äldermanden) Johan Matsson Neblosloka oli haastanut Mats Pählsson Luiron ja Hindrick Matsson Kairavuopion. Kantaja syyttää vastaajien vastoin kylän sopimusta ja vanhaa tapaa laittaneen patoja majavia varten Pöckolöjoelle ja he joutuvat korvaamaan kukin yhden riikintaalerin. Oikeus asettaa uhkasakon niille, jotka rakentavat majavapatoja ilman Sombion ja Sodankylän kyläläisten tietoa. Sodankylän ym. käräjät 7.-3.1780 fol. 1111-1112.

⁹⁷⁴ Kuolajärven käräjät 12.-13.3.1759 fol. 103-105v ja 110-113v. Ks. myös Kuolajärven käräjät 13.3.1764 fol. 669671.

⁹⁷⁵ Kaikkien kyläläisten tuli nyt antaa majavanpyyntivala, jossa he vannovat ilmoittavansa jokaisen majavan, jonka he pyytävät Vuoden 1758 Kittilän käräjillä 21 miestä vannoi majavanpyyntivalan. Kittilän Lapin käräjät 1617. 3. 1758 fol. 334350v. Seuraavan vuoden käräjillä 24 Sodankylän miestä vannoi majavanpyyntivalan (mm. Halonen-, Kairavuopio-, Pelkonen- ja Hiltunen-nimisiä henkilöitä). Sodankylän käräjät 8.3.1759 fol. 890v. Ks. myös vuoden 1770 käräjät, joilla sovitaan Sodankylän majavanpyynnistä. Esillä on myös samaa asiaa koskeva Sodankylän Lapin pitäjänkokouksen pöytäkirja 5.1.1768. Sodankylän, Sompion ja Keminkylän käräjät 10. ja 12. 3. 1770 fol. 563574.

⁹⁷⁶ Ks. luku VII.

asiaan. Kuitenkin jokaiselle kyläläiselle sallitaan se, mitä hän kylän muissa pyynnissä saa, ilman että muilla on siihen mitään osuutta.⁹⁷⁷

Edellä olevista oikeustapauksista käy siis selville, että lapinkylien alueelle asetuneet suomalaiset eivät olleet osallistuneet niihin maksuihin ja velvoitteisiin, jotka kuuluivat lapinkylien osakkaille, vaikka ensimmäisten, vuoden 1673 plakaatin nojalla muuttaneiden, suomalaisten saapumisesta oli 1750-luvun puoliväliin tultaessa kulunut jo 75 vuotta. Vasta tässä vaiheessa suomalaiset suostuvat osallistumaan näihin maksuihin, mutta samalla he vaativat myös oikeutta osallistua majavanpyyntiin. Oikeus hyväksyi tämän vaatimuksen. Perusteena oli se, että koska kaikki osallistuvat nyt kylän yhteisiin rasituksiin, kaikilla tuli olla oikeus myös kylän yhteisiin elinkeinoihin. Tässä vaiheessa tilanne oli muuttunut siten, että oikeus oli muuttanut tulkintakäytäntöään. Lapinkyliin ja lapinveromaihin kuuluneiden alueiden ei katsottu enää tässä vaiheessa kuuluneen lappalaisille vaan kruunulle.⁹⁷⁸ Lappalaisten erityistä oikeutta majavanpyyntiin ei siis enää tässä vaiheessa voitu perustella maa- ja vesialueisiin kohdistuvalla oikeudella. Ainoaksi väestöryhmiä erottavaksi perusteeksi jäi kylän rasitukseen osallistuminen, joka kuitenkin menetti merkityksensä siinä vaiheessa, kun myös suomalaiset alkoivat osallistumaan näihin rasituksiin.

Paitsi oikeuden pöytäkirjoista, myös muista lähteistä tulee esille, että metsäsaamelaiden tilanne oli erityisesti 1750-luvulla hyvin vaikea.⁹⁷⁹ Majava oli metsäsaamelaisten toimeentulon kannalta keskeinen turkiselän ja majavanpyynnistä saatavien tulojen supistumisen on täytynyt vaikuttaa huomattavasti saamelaisten toimeentulon perustaan. Suomalaisten osallistumisen majavanpyyntiin on täytynyt vaikuttaa myös majavien määrän vähenemiseen. Tultaessa vuosisadan loppupuolelle majavat alkoivat Kemin Lapissa käydä vähiin. Kittilän kyläläiset sopivat 27.11.1791 pidetyssä pitäjänkokouksessa lopettavansa majavanpyynnin muutamaksi vuodeksi, kannan elvyttämiseksi, koska pyynnistä ei nykyisin ole hyötyä.⁹⁸⁰ Myös Sodankylän ja Sompion alueilta majavat katosivat 1800-alkuun tultaessa. Sen sijaan Inarissa majavia pyydettiin vielä 1800-luvun alussa, ja oikeus oli edelleen kyläkunnan yhteinen. Oikeudessa kuitenkin esitettiin vaatimuksia vanhan käytännön muuttamisesta.⁹⁸¹

⁹⁷⁷ Sodankylän ym. käräjät 3.-4.3.1786 fol. 441-461. Seuraavana vuonna Märten Nousu oli haastanut talonpojat Johan Johanssonin ja Pehr Hansson Saijan Kuolajärveltä, syyttäen näiden tunkeutuneen hänen majavanpyyntiinsä Lesijoelle. Sodankylän ym. käräjät 9.-10.3.1787 fol. 408-444. Toisin kuin muissa kylissä, Keminkylässä majavanpyynti ei siis kuulunut, ainakaan tässä vaiheessa, koko kylän alueella kaikille sen osakkaille.

⁹⁷⁸ Ks. luku VIII.

⁹⁷⁹ Ks. luku II.

⁹⁸⁰ Sopimukseen olivat merkinneet puumerkit kittiläläiset: Kariniemi, Ylitalo, Mäkelä, Sircka, Salmijärvi, Kyrö, Tepasto, Raudus, Karhula, Loukinen, Paksuniemi, Pulli, Ollila, Välitälo, Ala, Nilivaara ja Hanhivaara. Kittilän Lappi 2.3.1792 Lappi 8.

⁹⁸¹ Kärjäkunnan asukkaat olivat haastaneet lappalaiset Jonas Johanssonin, Märten Matssonin ja Johan Morottajan vuoden 1809 käräjille. Vastaajat ovat pyytäneet majavan, jota he eivät ole luovuttaneet kylälle, niin kuin sopimus edellyttäisi. Vastaajat suostuvat luovuttamaan majavan hinnan. He kuitenkin sanovat, että tulevaisuudessa he eivät halua antaa mahdollisesti saamista majavista osuutta kylälle, sillä silloin siitä hyötyvät aiheettomasti ne, jotka eivät edes pyydä majavia. Inarin käräjät 25.2.1809 fol. 49-50.

VII

SAAMELAISTEN SUORITTAMAN VERON OIKEUDELLISESTA MERKITYKSESESTÄ

Saamelaisten oikeutta käyttämiinsä alueisiin tarkastellaan monessa tapauksessa vain yksityisoikeudellisesta näkökulmasta. Tätä kysymystä voidaan kuitenkin lähestyä myös verotuksen näkökulmasta. Voidaan kysyä, mikä merkitys heidän suorittamalaan verolla oli heidän kiinteistöoikeudelliseen asemaansa. Kun nykyaikana verotuksen ja omistusoikeuden yhteys voidaan esittää siten, että henkilö maksaa veroa siitä, mitä hän omistaa, 1600- ja 1700-luvuilla veronmaksun ja oikeuden välinen tuli esille monessa tapauksessa siitä näkökulmasta, että henkilöllä on laillinen oikeus siihen, mistä hän *maksaa veroa*.⁹⁸²

Oikeuskäytännöstä käy selville, että myös lapinkylien alueella veronmaksulla ja oikeudella alueiden käyttöön oli määrätynlainen yhteys. Lapinveromaan hallintaa koskevassa riidassa vaatimusta saatettiin perustella sillä, että asianosainen tai hänen edeltäjänsä maksoi tai oli maksanut alueesta veroa. Samanlaista argumenttia saatettiin käyttää myös lapinkylien välisessä, alueiden käyttöä koskevissa erimielisyyksissä. Kiistanalaisen alueen kuulumista jonkin lapinkylän alueeseen voitiin perustella sanomalla, että se kuului kyseisen lapinkylän "verolle".

Aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole juurikaan keskusteltu siitä, mikä kiinteistöoikeudellinen merkitys saamelaisten maksamalle lapinverolle tulisi nykyaikana antaa. Tutkimuksen kohteena on ollut lähinnä vain tätä kysymystä "edeltävä" kysymys eli se, tulisiko lappalaisten maksamaa veroa pitää maaverona vai saamelaisen henkilökohtaisena verona. Osa tutkijoista on pitänyt lappalaisten maksamaa veroa maaverona. Hekään eivät ole kuitenkaan lähteneet arvioimaan sitä, mikä merkitys tälle asiantilalle tulisi antaa nykyaikana. Osa tutkijoista on taas katsonut, että lappalaisten maksama vero ei ollut maavero, mistä syystä heillä ei ole myöskään ollut tarvetta ottaa kantaa veronmaksun kiinteistöoikeudelliseen merkitykseen. Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty useita toisistaan poikkeavia

---

⁹⁸² Vrt. Holmbäck 1922, 53, alav. 1.

käsityksiä.⁹⁸³ Todettakoon, että tällaista, maavero-/henkilövero-keskustelua on käyty lähinnä vain Suomessa.

Saamelaisten verotus voidaan jakaa useampaan vaiheeseen. Ensimmäisen ajanjakson (n. 1200-1550) muodostaa pirkkamiesten toimesta tapahtunut lappalaisten verottaminen. Toisessa vaiheessa verotus siirtyi pirkkalaisilta kruunun verovoudeille (n. 1550-1602). Kolmantena ajanjaksona voidaan mainita Kaarle IX vuonna 1602 toteuttaman verouudistuksen jälkeinen ajanjakso (1603-1694), johon sisältyi verojen vuokraaminen Tornion porvareille (1620-1641).⁹⁸⁴ Vuonna 1695 toteutettiin saamelaisten verotusta koskeva uudistus. Kemin Lapissa lappalaisten verotus toimitettiin tällöin annettujen määräysten mukaisesti aina vuoteen 1762, jolloin lähes kaikki lappalaiset siirrettiin veroluetteloihin Inaria lukuun ottamatta veroluetteloihin uudistilallisiksi. Tämä muutos koski myös niitä Enontekiön metsäsaamelaisia, jotka olivat alkanet harjoittaa maamiehen elinkeinoja. Muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta, tämän jälkeen lappalaisilta perittävää lapinveroa kannettiin enää vain nykyisten Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kuntien alueella ja tälläkin alueella veronmaksu päättyi 1900-luvun alkuun tullessa. Lappalaisilta peritty lapinvero lakkautettiin muodollisesti vuonna 1924.

1. Vanhemmassa kirjallisuudessa esitettyjä käsityksiä

Isak Fellmannin mukaan lappalaisten verotusperuste oli, ainakin myöhemmin, jousi eli manttaali. Vero oli hänen mukaansa henkilövero, vaikka sen määrää vahvistettaessa otettiin jokaisessa tapauksessa erikseen huomioon verovelvollisen

⁹⁸³ Voionmaan (1919, 54-56) mukaan Lapissa vaadittiin ainoastaan henkilöllistä veroa, mikä järjestelmä oli hänen mukaansa "aivan luonnollinen." Hänen mukaansa Pohjan perille tunkeutuvan uudisasutuksen kautta lappalaisten alueet pienenemistään pienenevät. "Heidän täytyi lakata kovin laajoista kiertoretkistä ja supistaa elinkeinollinen toimintansa rajoitetulle pienelle maa-alueelle. Kun Lapinmaan olot jonkin verran vakiintuivat, voitiin ruveta verottamaan lappalaiskyliä tai niiden metsästys- ja kalastusalueita, joilla nyt oli säännölliset asukkaansa ja käyttäjänsä. Siten Lapissakin pääsi alkuun puhdas maaveroitus ja verottajan maavalta." T.I. Itkosen (1944, 6) mukaan lappalaisten verotus liittyi alkuun luultavasti pyyntiin ja se suoritettiin saadusta saaliista. Verotusperusteena oli, ainakin myöhemmin, jousi- s.o. miesluku (manttaali). Luukon (1954, 629-631) mukaan sen jälkeen, kun pirkkalaisten verotusoikeus Lappiin lakkautettiin 1550-luvulla, lappalaisten verotus järjestettiin sääntömääräisen vuotuisveron pohjalle. Hän toteaa, että vuoden 1558 lapinvoudin tileissä huomautettiin, että köyhimmiltä otettiin vain puoli markkaa tai vastaavasti tavaraa. Järjestelmä oli hänen mukaansa voimassa vuoteen 1562. Siitä lähtien Tornion Lapissa sovellettiin manttaaliverotusta, jossa veron suuruus oli riippuvainen veronmaksajan varallisuudesta. Arellin (1977, 56-57) mukaan lappalaisten maksama vero oli 1500-1600-luvulla henkilökohtainen ja verotuksen perustana oli yksittäisen verolappalaisen taloudellinen tilanne. Jouko Vahtola (2003, 117-128) katsoo, että lappalaisilta 1500-luvulla kannettu vero oli henkilökohtainen manttaalivero, jota samassa perheessä saattoi maksaa useampikin mies ja veron määrä vaihteli varallisuuden mukaan ja että "vero tulkittiin kruunun puolelta maksettavaksi tavallaan korvauksena ja vuokrana niistä metsistä, maista ja järvistä, joita he käyttivät, kuten voudinohjeessa vuodelta 1589 määriteltiin". Hiltunen (2007, 63,65) toteaa, että "Lapin manttaaliverotus oli luonteeltaan henkilöllistä eikä perustunut tuotannon-tekijöiden verollepanoon, vaan elinkeinojen määrämuotoiseen verottamiseen". Myöhemmin, viitaten Graanin vuoden 1670 selontekoon, hän toteaa, että Lapissa ei ollut maaveroitusta. Enbusken (2008, 248) mukaan "lapinveron kantoperusteena oli varhaisista ajoista lähtien elinkeinojen tuotto eli kunkin lappalaisen henkilökohtaiset edellytykset maksaa veroa".

⁹⁸⁴ Ks. I. Fellman 1915, XXXIV, T.I. Itkonen 1944, 17.

maksukyky. Hän toteaa, että tämän vuoksi eroteltiin jo 1500-luvulla kokolappalaisia, 3/4-lappalaisia, puolilappalaisia, 1/4-lappalaisia jne. sen mukaan, suorittivatko nämä henkilöt koko-, kolmeneljäsosa-, puoli- vai neljäsosaveron. Myös muita murtolukuja, kuten 7/8, oli käytössä. Toisessa yhteydessä hän toteaa, että 1500-luvun veroluetteloissa esiintyi toistuvasti maininta, että lappalaiset maksoivat veroa sen mukaan, miten he olivat onnistuneet saamaan saalista ja mihin heillä oli varaa.⁹⁸⁵

Holmbäckin mukaan tiettyinä aikoina ja ainakin osittain veroa on suoritettu jokien ja järvien käyttämisestä. Tältä osin kysymys oli hänen mukaansa maaverosta.⁹⁸⁶ Toisaalta lappalaisten maksamassa verossa oli kysymys myös henkilöverosta - tai henkilö- ja varallisuusveron yhdistelmästä.⁹⁸⁷ Hultblad in käsitys on samanlainen kuin Holmbäckin. Hänen mukaansa vanhempaa (Vasatidens) lapinveroa voidaan luonnehtia henkilö- ja maaveron yhdistelmäksi. Puhdas (ren) maavero oli hänen mukaansa se maksu (taxa), joka määrättyinä vuosina suoritettiin kalavesien käytöstä, kun taas puhdas henkilövero oli se jousivero (bågamtalskatt), joka perittiin kaikilta 15 vuotta täyttäneiltä lappalaisilta.⁹⁸⁸

2. Lappalaisten maksama vero 1500-luvun jälkipuoliskolla

2.1 Veroluetteloissa olevista tiedoista

Luulajan, Piitimen ja Tornion-Lappien alueilta on säilynyt jo 1550-luvulta olevia veroluetteloita, joihin on merkitty verotuksen kohteena olevat järvet, niiden pituus, leveys sekä myös tietoja siitä, ketkä lappalaiset kutakin järveä käyttivät ja mitä kaloja kustakin järvestä saatiin.⁹⁸⁹ Holmbäck on katsonut, että tältä osin kysymys

⁹⁸⁵ Ks. I. Fellman 1915, XXX. LX ja LXXV. Vuosien 1595 ja 1600 Kemin Lappia koskeissa luetteloissa käytetään ilmauksia: "Skatten erlades öfverhufvud efter som de fått Råden till" ja "Räntat eftersom de fått råden till" I. Fellman 1915, LXXIII.

⁹⁸⁶ Se, että osa verosta suoritettiin kalastuksesta, tulee Holmbäckin mukaan selvästi ilmi veroluetteloista 1550-luvulta. Jöns Jönssonin luetteloista Tornion Lapista vuodelta 1559 käy selville, että tietyt lappalaiset käyttivät määrättyjä järviä. Samalta vuodelta Luulajan Lapinmaasta olevasta Jacob Hanssonin luettelossa, joka koskee Luulajan pitäjän ja Länsimeren välistä aluetta on vastaavanlaisia tietoja. Jokaisen luettelossa olevan järven osalta oli merkitty, ketkä lappalaiset kalastivat järveä sekä se kuinka paljon veroa he maksoivat. Piitimen Lapinmaata koskevista, edelliseltä vuodelta olevista luetteloista käy selville kunkin järven etäisyys Pohjanlahdesta, sen pituus ja leveys sekä se minkälaista kalaa kustakin järvessä oli. Holmbäck toteaa, että eteläisistä Lapinmaista ei ole vastaavia luetteloita samalta ajalta, mutta hänen mukaansa on selvää, että myös näissä Lapinmaissa tietyt lappalaiset käyttivät määrättyjä järviä. Tältä osin hän viittaa Kaarle-herttuan verouudistuksen toimeenpanoon liittyvään Uumajan ja Ångermanlannin lappalaisten keskuudessa vuonna 1602 tehtyyn selvitykseen. Holmbäck 1922, 9-10, 12.

⁹⁸⁷ Tältä osin hän viittaa I. Fellmaniin (1915 XI-XC) ja liitteisiin 114 ja 117.

⁹⁸⁸ Hultblad 1968, 73.

⁹⁸⁹ Näitä veroluetteloita on myös painettu. Ks. Wiklund och Quistad 1909 II, 225-227. Luettelot ovat sisällöltään samanlaisia kuin ne järviluettelot, jotka liittyvät samaan aikaan toteutettuun talonpoikien eräjärvikalastuksen verotuksen. Ks. luku VI.

on ollut maaverosta.⁹⁹⁰ Tämä käsitys perustuu ilmeisesti siihen, että mainituista luetteloista on lueteltu nimiltä ne järvet, joista veroa peritään sekä lisäksi eräitä muita tietoja.

Vaikka kyseisissä luetteloissa ei ollutkaan kysymys varsinaisesta maakirjasta, ne oli kuitenkin laadittu veronmaksua varten.⁹⁹¹ Vuoden 1559 Luulajan Lapin veroluettelossa on maininta, että lappalaiset suorittavat nyt aikaisemman veron lisäksi ylimääräistä veroa “niistä järvistä, joita lappalaiset käyttävät”. Kyseisen vuoden luettelossa on maininta, jossa todetaan, että näistä alla mainituista, Luulajan pitäjän ja Länsimeren välillä sijaitsevista järvistä eivät lappalaiset ole koskaan aikaisemmin suorittaneet mitään. Luettelossa luetellaan järvet ja niitä käyttävät lappalaiset.⁹⁹² Nämä tiedot viittaavat siihen, että viimeistään tästä ajankohdasta eteenpäin ainakin ne järvet, jotka oli merkitty kyseisiin luetteluihin, ovat olleet verotuksen kohteena. Nykyisen Suomen alueella tällaisia luetteloja löytyy siis vain Tornion Lapissa. Kaukaisimman eli Kemin Lapin alueelta vastaavia luetteloita ei ole löytynyt.

Vaikka vanhimmat veroluettelot koskevat vain kalastusta, lappalaisten elinkeino perustui myös poronhoitoon ja metsästykseseen. Vero voitiin suorittaa myös metsästyksen ja kalastuksen tuotteilla. Tämä ja varhainen ajankohta huomioiden voidaan pitää ainakin mahdollisena, että jo tässä vaiheessa veroa katsottiin suoritettavan myös niistä alueista, joilla elinkeinoja harjoitettiin, vaikka luetteluihin on merkitty vain muutamia, ilmeisesti tärkeimpiä, kalajärviä.⁹⁹³ Näin voidaan sanoa sillä perusteella, että Kemin ja Tornion Lappien lapinvoudille Nils Oravaiselle vuonna 1589 annetussa valtakirjassa määrättiin, että tämän tuli kantaa Ruotsin kruunulle vero, jota lappalaiset ja heidän esi-isänsä ovat suorittaneet *niistä metsämaista ja järvistä* lukuun ottamatta merikalastusta, *joita he käyttävät*.⁹⁹⁴

⁹⁹⁰ Tässä suhteessa mielenkiintoinen on Isak Fellmannin merkintä koskien kalajärvistä suoritettua veroa mm. vuoden 1606 luettelon kohdalla: “För 43 fisketräsk, som Lapparne brukade, erlades i skatt (eller arrende?) 31 lisp. torra geddor” (I. Fellman 1915, LXXXIII). Luetteloon on merkitty, että järvistä suoritettiin veroa. Fellman kuitenkin pitää mahdollisena, että kysymyksessä on ollut maanvuokra (arrende). Kysymys saattoi olla siitä, että koska Fellman piti kruunua maanomistajana (Fellman 1915 XCVII), hän piti mahdollisena, että kysymyksessä on ollut vuokra. Näin siitäkin huolimatta, että luetteloissa puhutaan verosta.

⁹⁹¹ Virrankoski toteaa (tarkoittaen 1600-lukua): “... on säilynyt joukko maakirjan luontoisia luetteloita, joissa pitäisi olla täysikasvuisten, työkykyisten lappalaismiesten luku ...” Virrankoski 1973, 105.

⁹⁹² Lundmark 1982, 87-88. Tässä yhteydessä hän katsoo, että vuodesta 1562 vero on ollut henkilöllinen, mutta myöhemmin (s. 152) hän toteaa, että ajanjaksolla (1500-luvun jälkipuoliskolla ja 1600-luvun alussa) lappalaisten veromaan koko ja tuotto olivat manttaalin perustana.

⁹⁹³ Esimerkiksi Rounalan alueelta ilmoitetaan vain viisi järven ja Ingritbyn (Suonttavaara) alueelta kuusi järveä. Yhteensä kalajärviä luetellaan Tornion Lapista vuoden 1559 luetteloissa ja sitä seuraavissa luetteloissa 24 kappaletta. Vuoden 1606 Tornion Lapin veroluetteloon oli merkitty jo 43 kalajärveä, joista suoritettiin varoa 31 leiviskää kuivia haukia. (I. Fellman 1915, LXXXIII).

⁹⁹⁴ I. Fellman 1915, 43: “... att hann skall ärlgh opbäre aff dem, den Schatt som dhe ähre K: M: och Sweriges Crone skylliche och plichtge effter såsom dhe och deres föräldrer aff ålder wtgiord haffue för dhe skoger march och siögar och Träsker, [således ej hafs fisket] som dhe bruche, huilche Konunge Mttz och Sweriges cronone vnderliggie ...” Kysymyksessä on täydennys, joka tehtiin Kuningas Juhana III:n edellisenä vuonna antamaan valtakirjaan. Valtakirjan mukaan Oravaisen tuli toimia Kemin ja Tornion Lapinmaiden sekä Länsimeren rannikolla asuvien lappalaisten voutina.

2.2 Kirjallisuudessa esitetyjä käsityksiä

Korpijaakko lähestyy lappalaisten verotusta määrittelemällä veroluetteloissa olevaa manttaali-käsitettä. Hänen mukaansa 1580-luvulle asti Kemin Lapin kylien veroluetteloissa ilmoitetaan kunkin veronmaksajan nimi ja tämän maksama vero yksilöllisesti kylittäin ja henkilöittäin. Vuodesta 1563 lähtien luetteloissa mainitaan myös sana 'manttaali'. Hän katsoo, että tässä vaiheessa manttaali näyttää tarkoittaneen samaa kuin miesluku, mutta myös veronmaksajan olosuhteilla näyttää olleen jotain merkitystä veron suuruutta määriteltäessä. 1580-luvulta veroluetteluihin alkaa ilmestyä uusia termejä eli koko manttaalin ja puolen manttaalin käsitteet. Vuosisadan vaihteeseen tultaessa veronmaksajien erittely on Korpijaakon mukaan edennyt vieläkin pitemmälle.⁹⁹⁵

Hän katsoo, että varhaisessa vaiheessa manttaali on ollut henkilökohtainen verotusperuste ja se on tässä vaiheessa tarkoittanut vain mieslukua eli verovelvollisten talonpoikien lukua. Vähitellen 1500-luvulla alkoi kuitenkin tapahtua muutos, jonka seurauksena manttaalista tuli maan tuottavuuden mitta. Muutosta osoittavina seikkoina on Korpijaakon mukaan pidetty juuri murtolukuina ilmoitettujen manttaali-lukujen ilmestymistä veroluetteloiden sivuille. Tämän on katsottu hänen mukaansa olevan todisteena omistetun maan suuruuden ja hyvyyden yhä suuremmasta osuudesta manttaalikäsitteen sisällössä. Hän katsoo, että Kemin Lapin veroluetteloiden kehitys noudattaa manttaalin kohdalla "aivan samoja ulkonaisia kehityslinjoja kuin manttaalin kehitys muuallakin". Korpijaakko tekee tästä sen johtopäätöksen, että manttaali oli myös Lapissa saanut "yksinkertaisen maaveroluvun piirteitä."⁹⁹⁶

Anu Vahtolan mukaan Kemin Lapin varhaisimmista (ennen vuotta 1570) veroluetteloista käy selville veron henkilökohtainen luonne. Veroyksikkönä toimi yksittäinen lappalainen, joka maksoi veroa veronmaksukykyensä mukaan. Vuodesta 1570 lähtien veronkannon yksiköksi verolappalaisen rinnalle alkoi vakiintua manttaali. Vahtolan mukaan manttaalin merkitys oli alkuvaiheessa verotuksen kannalta kuitenkin vähäinen. Veroluetteloiden alussa ja lopussa saatettiin ilmoittaa Kemin Lapista yhteen kertyneiden manttaalien lukumäärä, joka oli yhteneväinen veroluetteluihin kirjattujen veronmaksajien määrän kanssa. Yksi veronmaksaja muodosti siis yhden manttaalin riippumatta siitä, kykenikö hän maksamaan veronsa täysimääräisesti. Vahtolan mukaan manttaali (mantall) tarkoitti veronmaksuun velvollisten miesten määrää.⁹⁹⁷

Vasta aivan 1500-luvun lopulla manttaalin merkitys alkoi hänen mukaansa muuttua verotusluvuksi, joka ilmaisi kunkin verolappalaisen veronmaksukykyyn.⁹⁹⁸ Varsinaisesti manttaali otettiin käyttöön vuoden 1599 luettelossa, jolloin jokaisen saamelaisen veroluku ilmoitettiin hänen nimensä edessä. Tämän jälkeen veronmak-

⁹⁹⁵ Vuonna 1600 Kemin Lapista ilmoitetaan 69 koko veron lappalaista, 7 kappaletta 3/4 veron lappalaista ja 14 kappaletta puolen veron lappalaista. Korpijaakko 1989, 442- 446.

⁹⁹⁶ Korpijaakko 1989, 447-448.

⁹⁹⁷ A. Vahtola 2003, 29.

⁹⁹⁸ Vuonna 1581 Sodankylään merkittiin kaksi puoliveronmaksajaa. Toinen oli merkitty veronmaksukykyensä mukaan Sarre Halffmanniksi. Vuonna 1595 puoliveron maksajia merkittiin veroluetteluihin Peltöjärvelle ja Inariin. A.Vahtola 2003, 30.

suvelvollinen saattoi maksaa kokomanttaalin veron sijaan 3/4-manttaalin, 1/2-manttaalin tai 1/4-manttaalin veroa. Kun kaikki kerätyt manttaalit laskettiin yhteen, saatiin alueelta kerättyjen kokonaisten veroyksikköjen määrä, joka ei enää ollut sama kuin veronmaksajien lukumäärä.⁹⁹⁹ Vahtolan mukaan manttaalin käsite ei saanut ainakaan Kemin Lapissa samaa sisältöä kuin talonpoikaisten maakuntien verotus sai 1500-luvulla.

Vahtola toteaa, että vaikka veronkantoa kruunun taholta perusteltiin saamelaisen maankäytöllä, ei näiden käyttämän maan ja veden laatu voinut suoraan vaikuttaa verosuoritukseen. Verosuoritus oli sen sijaan riippuvainen kunkin verovelvollisen henkilökohtaisista kyvyistä hankkia verotuotteita, esimerkiksi turkiksia. Näihin kykyihin on hänen mukaansa epäsuorasti vaikuttanut veronmaksajan hallussa olleiden alueiden laatu mutta esimerkiksi myös veronmaksajan ikä ja terveys. Näiden tekijöiden pohjalta määräytyi myös veronmaksajan vero- eli manttaaliluku. Vero ei ollut hänen mukaansa verrattavissa talonpoikien maasta maksamaan pääveroon.¹⁰⁰⁰

Aikaisemmassa tutkimuksessa on siis esitetty eri suuntaan meneviä käsityksiä lappalaisten suorittaman veron perusteesta 1500-luvulla. Asiasta voidaan kuitenkin tehdä eräitä johtopäätöksiä. Lappalaisilta perittävän veron alkuajankohta jää historian hämärään. Koska verotus kuitenkin koko valtakunnan alueella on alkujaan ollut henkilöverotusta,¹⁰⁰¹ ei liene ajateltavissa, että pirkkalaisten toimesta tapahtunut lappalaisten verottaminen olisi muodostanut tässä suhteessa poikkeuksen.¹⁰⁰² Myös aikaisemmassa tutkimuksessa on lähdetty siitä, että lappalaisten verotus oli pirkkalaissaikana henkilöverotusta. Tulkinat lähtevät eroamaan 1580-luvulta alkaen, jolloin veroluetteloihin ilmestyvät kokomanttaalin ja puolen manttaalin käsitteet.

Siitä, että veroluetteloissa puhutaan manttaalista, ei kuitenkaan voi vielä tehdä johtopäätöksiä puoleen eikä toiseen, koska erimielisiä ollaan juuri siitä, mitä manttaalilla tarkoitettiin. Talonpoikaisalueella manttaali tarkoitti alkujaan sananmukaisesti verovelvollisten miesten lukumäärää (man-tal), mutta myöhemmin siitä tuli talon tilusten tuottavuutta osoittava veroluku. Myöskään se, että lappalaisten verotuksessa ryhdyttiin käyttämään murtolukuja, ei vielä kerro kummankaan käsityksen puolesta, koska tiedossa ei ole ohjetta tai määräystä siitä, mistä murtoluvut kertovat.

⁹⁹⁹ Vahtolan (2003, 30) mukaan muissa Lapinmaissa tällainen kehitys lähti käyntiin jo hieman aikaisemmassa vaiheessa.

¹⁰⁰⁰ Käsitellessään kysymystä lappalaisten maksaman veron perusteesta, hän toteaa, että ”käytännössä verovoudin oli mahdotonta perustaa saamelaisten verosuoritusta tämän hallussa olleiden maiden laajuuteen”. Samassa yhteydessä hän myös katsoo, ”että kun otetaan huomioon saamelaisten muista valtakunnan asukkaista poikennut maankäyttö sekä kyseessä olleiden maa-alueiden laajuus, on mielestäni epätodennäköistä, että kruunun virkamiehillä olisi ollut resursseja, saati tarvittavaa tietoa maahan perustuneen verollepanon toteutumiseen.” Hänen mukaansa saamelaisten maiden ja vesien verollepanosta ei löydy mitään todisteita Kemin Lappia koskevasta lähdeaineistosta. Inarin käräjillä vuonna 1674 käsitelyihin kahteen tapaukseen viitaten Vahtola toteaa, että ”maksetun veron suuruus eli saamelaisen manttaaliluku ei kuitenkaan näytä vaikuttaneen siihen, kuinka suurta aluetta saamelainen piti hallussaan” ja että muidenkaan kylien käräjäpöytäkirjoista ei voi löytää viittauksia siihen, että maiden ja vesien määrä olisi vaikuttanut yksittäisten saamelaisten verosuoritukseen. A. Vahtola 2003, 87-88.

¹⁰⁰¹ Vrt. kuitenkin Willgren 1906, 32.

¹⁰⁰² Fellmanin käsityksen mukaan veron suuruutta tuskin rajoitti muu kuin pirkkalaisten mielivalta ja lappalaisten veronmaksukyky. I. Fellman 1915, XXXVII.

Vaikka talonpoikaisalueella murtolukujen käyttö alkoi jo varhaisessa vaiheessa kertomaan maan tuottavuudesta sekä tilusten laajuudesta ja hyvydestä suhteessa muiden talojen tiluksiin, tämä ei vielä tarkoita sitä, että asia olisi ollut samalla tavalla myös lappalaisten käyttämien maiden osalta. Se mitä muualla on tapahtunut, ei ole vielä osoitus siitä, että asia olisi ollut näin myös saamelaisten käyttämällä alueilla.

Varmuudella voidaan kuitenkin sanoa, että ainakin osa murtoluvuista liittyy verovelvollisen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, eikä maan tuottavuuteen. Näin voidaan sanoa ainakin niiden veronmaksuikään tulleiden lappalaisten (15, myöhemmin 17 vuotta) osalta, joiden ei tarvinnut maksaa kuin 1/4 täydestä verosta. Veron vähyys ei voi selittyä huonompituottoisilla tiluksilla, koska sama koski kaikkia veronmaksuikään tulleita henkilöitä. Myös veronmaksuvelvollisuuden toisessa päässä vanhus saattoi päästä pienemmällä verosuorituksella (esim. 1/4). Ainakin näissä tapauksissa murtolukujen käyttö selittyy siis henkilöön liittyvillä syillä.¹⁰⁰³

Eräiden henkilöiden kohdalla erilaisen verorasituksen perusteena mainitaan myös muita henkilöön liittyviä syitä kuten ikä, sairaus tai vamma. Kaikkien murtolukujen kohdalla ei kuitenkaan mainita syitä niiden käyttöön. Erityisesti suurempien murtolukujen (3/4, ½) kohdalla tämä tieto näyttää puuttuneen.¹⁰⁰⁴ Syynä on voinut olla vähävaraisuus tai kykenemättömyys elinkeinon täysipainoiseen harjoittamiseen, mutta olisi voinut olettaa, että myös tällöin syy olisi merkitty luetteloon. Toisaalta se, että joidenkin verovelvollisten veron määrä on tällä perusteella ollut alempi kuin muiden, ei poista sitä mahdollisuutta että pienempi vero selittyy myös sillä, että henkilöllä on ollut - suhteessa muihin - käytössään pienempi tai vähemmän tuottava veromaa.

Itse asiassa voidaan asettaa kyseenalaiseksi, onko asiaan ylipäätään löydettävissä vastausta veroluetteloista.¹⁰⁰⁵ Näistä luetteloista käy kylläkin selville, kuinka paljon lappalainen on maksanut veroa, mutta niistä ei käy selville veronmaksun peruste. Käytetyistä murtoluvuista voidaan kuitenkin sanoa, että niiden käyttö ei vielä osoita, että kysymys olisi ollut samasta verosta kuin talonpoikien maaverolla ymmärretään. Samalla on kuitenkin myös otettava huomioon, että vaikka veroluetteloista käy selvästi ilmi, että osa murtolukujen käytöstä selittyy henkilöön liittyvällä syillä, tämä ei vielä tarkoita, etteikö itse veroa voitu ymmärtää maksetun maasta.

3. Kaarle-herttuan vero-ohje vuodelta 1602

Vuonna 1602 Kaarle-herttua antoi lappalaisia koskevan veromääräyksen. Tämän määräyksen mukaan vuosittain tuli selvittää, kuinka monta henkilöä oli Lapinmaassa "miehiä ja naisia, naineita ja naimattomia, vaimoja ja lapsia". Tämän jälkeen tuli merkitä ylös, kuinka monta "virtaa ja järveä" oli kussakin Lapinmaassa ja selvittää, ketkä niitä olivat tähän asti käyttäneet ja luetella heidät henkilö henkilöltä. Tämän jälkeen

¹⁰⁰³ Tileihin on merkitty myös syy siihen, minkä vuoksi lappalainen ei ole maksanut lainkaan veroa, esim. "köyhä", "rutiköyhä", "rutiköyhä ja kerjää", "sairas ja rutiköyhä". Ks. A. Vahtola 2003, 104.

¹⁰⁰⁴ Vrt. A. Vahtola 2003, jossa on esimerkkejä saamelaisten veronmaksusta.

¹⁰⁰⁵ Ks. Joonas 2006, 29.

tuli manttaalia verrata niitä käyttäviin henkilöihin ja katsoa, että kenelläkään ei ole enempää kalavettä kuin hän voi käyttää. Sen jälkeen, kun Lapinmaat on manttaalien mukaan oikeudenmukaisesti jaettu, tulee määrätä kunnollisia miehiä, jotka jakavat alueet ilman pakkoa lappalaisten kesken.¹⁰⁰⁶

Korpijaakko toteaa vuoden 1602 uudistuksesta, että “asetuksen sanamuoto ei jätä epäselväksi, että verotuksen viimeistään tästä eteenpäin selkeästi edellytettiin kohdistuvan yksityisten lappalaisten käyttämiin tiluksiin”. Hänen mukaansa asetus tarkoitti myös sitä, että se legalisoi lappalaiselinkeinot periaatteessa ainoan laillisen elinkeinon asemaan lapinrajan pohjoispuolella. Hän katsoo, että “vaikka järjestelmällä on juurensa jo verollepanoa edeltäneellä ajanjaksolla, manttaalin eriytyminen mieslukua tarkoittavasta merkityksestä näyttää myöhemmissä veroluettelossa kiistattomalta.” Siteerattuaan Kemin Lapin veroluetteloa vuodelta 1616 hän katsoo, että veroluettelossa käytetyt sanamuodot osoittavat manttaalikäsityksen jo “täysin irtaantuneen henkilöön liittyvästä merkityksestä.”¹⁰⁰⁷

Myöhemmässä tutkimuksessa on esitetty poikkeavia käsityksiä. Hiltunen toteaa, että ainoastaan Uumajan ja Ångermanlannin Lapeissa suoritettiin yksityiskohtaiset inventoinnit, mutta sielläkään ei suoritettu täystalollisuuteen tai itsekannattavuuteen tähtäävää uusjakoa. Muissa Lapinmaissa laadittiin inventointien sijasta vain manttaaliluettelot, joihin merkittiin vain kunkin kylän kalavedet, mutta niiden omistajakohdasta jakoa ei selvitetty. Hänen mukaan verotusreformin tavoitteet eivät toteutuneet, eikä verotusta tämänkään jälkeen voi muutta mutkitta yhdistää saamelaisten suku- tai perintömaihin. Hän katsoo, että verotuksen kytkeminen perintömaihin tai pikemminkin perintökalastukseen näyttää selvältä, mutta tilanne mutkistuu sen vuoksi, ettei reformi toteutunut aiotussa muodossa. Käsityksestä, jonka mukaan vuoden 1602 vero-ohje olisi tehnyt lappalaiselinkeinoista ainoita laillisia elinkeinoja, hän toteaa, että tällaiselle väitteelle ei ole hyväksyttävää perustetta. Hän viittaa siihen, että mikäään informaatio ei viittaa siihen, että muut elinkeinot eivät olisi olleet laillisia.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁶ Ordning opå then Skatt Lapperne uthgöre. Af Löfänger den 4 Martij. Åhr etc. 1602. Wid detta sätt skole Lapperne göre skatt her effter till Swerigis Crono. Skall medh the Skatt Lapperne, som the her till hafve brukatt warde aflagdtt, Och skall opschrifwes i heele Lapmarken huru många menniskor ther ähre Man folck och Qvinfolck, Giffte och ogifte, Qvinnor och Barn, och thet skall skee årligen. Skall opschrifwes huru många Tresk, Strømmer och Siöer som ähre vthi hwar Lappemark, och hwem dem her till dagz brukatt hafver namph ifrå namph, sedan skall man holle Mantalet tilhope medh Tråskier och Siöer och deele them in opå Mantalett, Så att een icke slår flere träsk och siöer vnder sig än han bruke kan. Och när nu Lappemarken ähr så råttwisligen ibland Mantalet vtdeelt, der till skall förordnades beskedelige Mån såsom ther vthan ther vthan wäldh och welde ibland Lapperne vtdeele, Då skole the skatte för:te Tresk och Siöer såsom her effter fölier ...” Isak Fellman, 1915, 90-91.

¹⁰⁰⁷ Kuitenkin jo ennen verouudistusta vero “kytkeytyi ... yksiselitteisesti omistettuun ja käytettyyn maahan”. Korpijaakko 1989, 465-466.

¹⁰⁰⁸ Hiltunen 2006, 40 ja 2007, 58. Vahtola toteaa vuoden 1602 veroasetuksesta, että Kemin Lapin osalta luetteloihin ei sisälly minkäänlaisia tietoja siitä, miten kalapaikat jakaantuivat kylän asukkaiden kesken ja että Maanselän kalavesistä ne eivät sisällä lainkaan tietoja. Hän pitää myös selvänä, että luettelot eivät sisällä edes suurinta osaa saamelaisten käyttämistä kalastuspaikoista. Tästä hän tekee sen johtopäätöksen, ettei verovouti näin heikkojen tietojen perusteella voinut määrittellä yksittäisen saamelaisten verolukua tämän käyttämien järvien pohjalta. Hänen mukaansa veroluetteloiden muodossa tai sisällössä ei vuoden 1602 jälkeen voi havaita merkittäviä muutoksia aikaisempaan verrattuna. Ks. A. Vahtola 2003, 39.

Lundmark katsoo, että ei ole olemassa mitään perusteita sellaiselle Korpijaakon esittämälle käsitykselle, jonka mukaan vuoden 1602 säännös olisi merkinnyt lappalaisten veromaiden manttaalin mukaista verollepanoa eli sellaista verollepanoa, mistä talonpojille kuuluvan maan verollepanossa oli kysymys. Hänen mukaansa vuoden 1602 vero-ohje käytti ilmausta “mantal” vanhassa keskiaikaisessa merkityksessä, eli kysymys oli veroa maksavien henkilöiden lukumäärästä.

Lundmark suhtautuu kriittisesti myös niihin johtopäätöksiin, jotka Korpijaakko tekee Uumajan ja Ångermanlannin Lapinmaissa tehdyistä selvityksistä. Hän torjuu Korpijaakon esittämän käsitykseen, jonka mukaan selvityksistä tulisi esiin yksittäisten henkilöiden käyttämä metsämaan laajuus sekä sen, että kysymyksessä olisi ollut myös muiden alueiden kuin kalajärvien inventoinnista. Hän toteaa, että vaikka selvitys koski 58 perhettä, ainoastaan yhden perheen yhteydessä puhutaan jotain maasta. Kysymys oli eräästä Nils Tomssonista, jonka mainitaan käyttävän metsää kaksi peninkulmaa “på alle sidhor”. Muiden osalta mainitaan vain kalavedet. Lundmark kritisoi sitä, että Korpijaakko nostaa esille ainoastaan kyseisen henkilön. Hän katsoo, että Korpijaakko tekee johtopäätöksiä, joille ei löydy tukea lähdemateriaalista.¹⁰⁰⁹ Lundmarkin mukaan on myös virheellistä väittää, että alueet olivat olleet selvityksessä “tarkoin rajatut” toisiaan vastaan. Hänen mukaansa alueet olivat enintään summittaisesti ilmoitettu. Yhteenvetona Lundmark toteaa, että Korpijaakon viittaus vuoden 1602 luetteloon ei ole totuudenmukainen. Hänen mukaansa kyseinen luettelo ei ole osoitus mistään maaresursseihin perustuvasta verollepanosta.

Yhtä torjuvasti hän suhtautuu myös siihen Korpijaakon esittämään käsitykseen, jonka mukaan manttaalia koskevien murtolukujen käyttö osoittaisi sen, että lappinveromaat olisivat olleet maahan kohdistuvan verollepanon kohteena vuonna 1602. Lundmarkin mukaan murtolukujen käytössä oli kysymys lappalaisten veroa koskevasta korotuksesta, joka esimerkiksi Luulajan Lapissa tuli voimaan vuodesta 1607 alkaen. Kaikki lappalaiset eivät kyenneet suoriutumaan heille määrätystä verosta ja vouti joutui tyytymään vain osaan suorituksesta. Seuraavana vuonna nämä osat ilmoitetaan murtolukuina, mutta tällä ei Lundmarkin mukaan ole mitään tekemistä maaomaisuuden kanssa. Murtoluvut kertovat vain sen, kuinka suuren osuuden varsinaisesta verosta kukin saamelainen maksoi. Viitaten lisäksi eräisiin vuosien 1617 ja 1620 verotusasiakirjoissa oleviin tietoihin Lundmark toteaa, että 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kruunu ei perustanut veronmaksua Lapinmaissa maahan vaan henkilöihin.¹⁰¹⁰

Yhteenvetona voidaan siis todeta, että tulkinnat vuoden 1602 vero-ohjeesta ja sen käytännön merkityksestä eroavat huomattavasti. Korpijaakon mukaan lappalaisten verollepanosta on ollut sisällöltään täysin selkeä säädös, jonka mukaan verollepanon tuli kohdistua lappalaisten hallinnassa olleeseen kiinteään omaisuuteen. Lisäksi maa- ja vesitulukset ovat jo vuodesta 1602 olleet verollepanon kohteita.

¹⁰⁰⁹ Lundmark 2006, 42.

¹⁰¹⁰ Lundmark 2006, 43-45.

na.¹⁰¹¹ Vastakkaista käsitystä edustavat Fellman,¹⁰¹² Olofsson, Anu Vahtola, Hiltunen ja Lundmark.

Vuoden 1602 verouudistus jäi enimmäkseen paperille, kuten Olofsson toteaa.¹⁰¹³ Ainoat vuoden 1602 ohjeeseen perustuvat selvitykset tehtiin Uumajan ja Ångermanlannin Lapinmaissa ja näissäkin tyydytään luettelemaan vain tietoja henkilöiden, porojen ja järvien lukumäärästä. Näistäkin luetteloista ei käy selville, että perheiden ja niihin kuuluvien henkilöiden määrää olisi verrattu heidän käyttämiensä järvien lukumäärään ja määrätty järvien käytöstä siten, että kalastusmahdollisuudet olisivat olleet suhteessa henkilömäärään. Kyseisissä selvityksissä oli myös kysymys lähinnä vain vesialueista eikä veromaista, kuten on esitetty. Paitsi että ohjetta ei toteutettu käytännössä, voidaan myös asettaa kyseenalaiseksi, tulisiko vuoden 1602 vero-ohjetta edes ymmärtää kiinteän omaisuuden verollepanoa koskevaksi määräykseksi. Näin voi sanoa siksi, että ohjeessa ei ollut kysymys siitä, että lappalaisten käyttämät alueet olisi tullut inventoida siitä syystä, että alueelle olisi voitu määrätä kiinteä veroluku. Tavoitteena oli pikemminkin se, että lappalaisten mahdollisuudet elinkeinojensa, erityisesti kalastuksen, harjoittamiseen olisivat olleet oikeudenmukaisessa suhteessa kuhunkin perheeseen kuuluvien henkilöiden lukumäärään.

Vaikka vuoden 1602 ohjeessa ei ollut kysymys samanlaisesta määräyksestä kuin talonpoikien verollepanoissa tai että ohje jäi käytännössä toteuttamatta, tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita sitä, etteikö lappalaisen olisi voitu jo tuolloin katsoa maksaneen veroa käyttämistään alueista. Näin voidaan sanoa muun muassa sillä perusteella, että vuoden 1602 vero-ohjeen lähtökohtana oli se, että veroa ymmärrettiin maksettavan sellaisesta kiinteästä omaisuudesta, mitä lappalaiset käyttivät. Kaarlen samana vuonna Kemin Lapin lappalaisille antamassa turvakirjeessä todetaan, että lappalaiset olivat pyytäneet, että he saisivat käyttää yksin alueita, *koska he maksavat niistä veroa* (rettigheet).¹⁰¹⁴

Vuonna 1632 lähetetyssä kirjeessä Kamarikollegio kieltää pirkkalaisia, talonpoikia ja muita tekemästä haittaa Piitimen Lapin lappalaisille heidän järvillään ja kalavesillään, jotka "näille kuuluvat ja joista he maksavat veroa".¹⁰¹⁵ Kamarikollegion kirjeen taustalla oli Kaarlen, myös vuonna 1602 antama kirje, jossa Piitimen lappalaiset otettiin kuninkaan suojelukseen. Kamarikollegion kirjeessä on huomionarvoista myös se, että - toisin kuin myöhemmin - vielä tässä vaiheessa myös Kamarikollegio katsoi lappalaisten suorittaneen veroa käyttämistään alueista.

Myös oikeuskäytännöstä löytyy näyttöä siitä, että lappalaisten katsottiin maksavan veroa käyttämistään alueista. Tällaisen johtopäätöksen voi tehdä siitä, että lappalaisen verotuksessa sovellettiin verohylkysääntöä. Enontekiön käräjillä ilmoi-

¹⁰¹¹ Lisäksi Korpijaakko katsoo, että "säädöksen antamista seuranneelta ajalta peräsin olevat veroluettelot heijastavat johdonmukaisesti verollepanon vaikutuksia". Hänen mukaansa voidaan pitää todennäköisenä, että verotuksen kohteena ovat olleet juuri lappalaisten hallitsemat veromaat. Korpijaakko 1989, 457.

¹⁰¹² Fellmannin mukaan lapinvero maksettiin sekä ennen vuotta 1602 että tämän jälkeen henkilöluvun mukaan ("... Ty af man-talet utgick Lapps katt såväl före som efter 1602..."). Fellman 1915, 218.

¹⁰¹³ Olofsson 1965, 30.

¹⁰¹⁴ J. Fellman 1906 (III), 539.

¹⁰¹⁵ "som dem med rätta tillhörde och hvaraf de gjorde skatt." Nordlander 1907, 99-100.

tettiin 1655, että ne, jotka piileskelevät erämaissa kolmen vuoden ajan suorittamatta kruunulle veroja käyttämistään järvistä ja metsistä, menettävät nämä alueet.¹⁰¹⁶ Tätä ei voitane ymmärtää muuten kuin, että lappalaisten katsottiin suorittavan veroa käyttämistään alueista.

4. Veromaa-termin käyttöönotto

Kemin Lapin käräjäpöytäkirjoihin tulee 1600-luvun loppupuolella uusi käsite, veromaa (skatteland), millä tarkoitettiin yksittäisten lappalaisen - perheen ja lähisukuilaisten – hallinnoimia ja käyttämiä maa- vesialueita.¹⁰¹⁷ Vaikka veromaa-termin käyttöönoton varsinainen syy ei ole tiedossa, tästä huolimatta asiaa ei voitane ymmärtää muuten kuin osoituksena sen käsityksen puolesta, että lappalaisten ymmärrettiin suorittavan veroa käyttämistään maista.

Näin tätä asiaa ei ole kuitenkaan aina tulkittu. Holmbäckin mukaan sen oikeuden, joka lappalaisella oli maahan, katsottiin olevan yhteydessä siihen veroon, jota hän maksoi. Samassa yhteydessä hän kuitenkin toteaa, että lapinvero ei ollut maavero.¹⁰¹⁸ Holmbäckin mukaan on kuitenkin mahdollista, että kruunun veropolitiikka on vaikuttanut siihen, että jaotus (lapinveromaihin) saavutti sen pysyvyyden, mikä niillä oli. Hänen mukaansa sanan ‘veromaa’ alkuperä voi liittyä siihen, että kruunun viranomaiset ovat vähitellen tai johonkin tilanteeseen liittyen vahvistaneet ja tarkistaneet maanjakoa, tarkoituksena luoda järjestyneemmät olot Lapinmaihin. Tämä on Holmbäckin mukaan luonnollisesti vaikuttanut veronmaksuun ja koska verojärjestelmän ydin muualla Ruotsin valtakunnassa oli maaveroissa, oli luonnollista, että myös Lapinmaassa vero alettiin ymmärtää korvaukseksi maan käytöstä.¹⁰¹⁹

Kyseisestä ajankohdasta on säilynyt kuitenkin myös aikalaiskuvaksia. Vuonna 1670 Länsipohjan maaherra Johan Graan oli lääninsä tilaa koskevassa kertomuksessa ottanut esille kysymyksen maakirjan laatimisesta.¹⁰²⁰ Tähän liittyen hän to-

¹⁰¹⁶ Ks. luku VIII.

¹⁰¹⁷ Vuoden 1685 käräjillä puhuttiin Maanselän lapinkylän alueella sijaitsevista verolappalaisten tiluksista (Skattelapz Ägor) ja vuoden 1691 Sodankylän käräjillä lappalaisen veromaasta ja vedestä (Skatteland och watn). Kolme vuotta myöhemmin pidetyillä Inarin käräjillä käytettiin pelkästään ilmausta veromaa (Skattelandh). Ks. luku IV. Holmbäckin mukaan kyseinen termi oli käytössä jo 1600-luvun puolivälissä. Holmbäck 1922, 26-27, vrt. 17-18.

¹⁰¹⁸ Tässä yhteydessä Holmbäck viittaa eräaseen vuoden 1558 veroluettelossa olleeseen mainintaan, jossa todettiin, että kaksi lappalaista maksoi veroa Ruotsille, koska he käyttivät Hartkjoleninimistä aluetta (Jämtlannissa). Holmbäckin mukaan tämä ei kuitenkaan osoita mitään yhteyttä maahan kohdistuvan oikeuden ja veron välillä, koska ilmoituksen tarkoitus näyttäisi hänen mukaansa kohdistuneen siihen, että lappalaiset maksoivat veroa Ruotsille.

¹⁰¹⁹ Holmbäck 1922, 26-27. Anu Vahtola katsoo, että henkilökohtaiseen pyyntiin ja varakuuteen perustuva verotuksen perinne säilyi käytäntönä Kemin Lapissa vielä pitkälle 1600-luvulle. Hän toteaa, että “vaikka kruunu periaatteellisesti katsoikin saamelaisten maksavan veroa käyttämistään maista talonpoikien tavoin, ei näillä maa-alueilla ollut vielä suoraa vaikutusta yksittäisen saamelaisen veroon. Veromaa-termin osalta Vahtola toteaa, että käytännössä verotusta ei, Kaarle IX:n aloitteesta huolimatta, saatu järjestettyä samalle kannalle talonpoikien maaveroituksen kanssa. Tästä syytä hän pitää veromaa-termin käyttämistä harhaanjohtavana. A. Vahtola 2003, 105, 114-115.

¹⁰²⁰ Ks. luku VI.

teaa, että se vero, minkä lappalaiset kruunulle suorittavat on varsin vähäinen, eikä sitä voi pitää kovin suurena rasituksena. Monet (lappalaiset) suorittavat kuitenkin samanlaisia tai suurempiakin maksuja, vaikka heillä on pienempi maa kuin toisilla, mikä johtuu siitä, että alueita ja tiluksia ei ole koskaan tutkittu, vaan kaikki tapahtuu oman arvion ja mielipiteen mukaisesti.¹⁰²¹ Graanin mukaan lähtökohtana on siis ollut se, että veronmaksu on yhteydessä lappalaisen hallussa olevaan maahan ja tavoitteena on, että vero olisi suhteessa maan kokoon. Veron määrä joudutaan kuitenkin perustamaan arvioon, koska alueita ja tiluksia ei ole koskaan viranomaisten toimesta tutkittu.

Samaan ajankohtaan liittyvässä Schefferuksen vuonna 1674 ilmestyneessä Laponiassa käsitellään myös lappalaisten verotusta. Schefferuksen mukaan ”nykyään” lappalaisten suorittaman veron määrä on riippuvainen hänen käytössään olevan alueen laadusta ja hyvyydestä. Hänen mukaansa parhaimmista alueista menee koko vero, huonompituottoisista puoli veroa, jne.¹⁰²² Molemmat näistä kuvaksista viittaisivat siihen, että 1600-luvun jälkipuoliskolla lappalaisten maksaman veron ymmärrettiin olevan yhteydessä heille kuuluviin alueisiin ja Schefferuksen mukaan myös niin, että alueen suhteellinen hyvyys oli suhteessa veron määrään.

Oikeuskäytännössä sovellettiin verohylkysäännöstöä myös 1600-luvun loppupuolella. Vuonna 1685 Kuolajärven käräjillä eräs kyläläisistä ilmoitti, että heidän joukossaan on monia, jotka käyttivät kalavesiä ja metsämaita, mutta eivät suorita veroa, vaan piiloutuivat veronmaksun aikaan. Tämän vuoksi annettiin nimismiehille ja lautamiehille lupa ajaa tällaiset henkilöt pois ja asettaa alueet muiden hyvien miesten käyttöön. Vastaavalla tavalla todettiin myös Suonttavaaran käräjillä 1690. Inarin käräjillä ilmoitettiin vuonna 1693, että se, joka ei suorittanut vuosittaisia verojaan, mutta kuitenkin käytti kalajärviä haitaksi muille ja pysyisi poissa verojenmaksun aikaan, menettäisi kalastuspaikkansa, jotka annettaisiin toisille.¹⁰²³ Verohylkysääntöä sovellettiin metsäsaamelaisten lapinveromaihin vielä 1730-luvulla, kuten toisessa yhteydessä käy selville.¹⁰²⁴

Kahdesta viimeksi mainitusta päätöksestä Anu Vahtola kuitenkin toteaa, että ”oikeuden päätökset pysyivät kuitenkin hyvin yleisellä tasolla, eikä esimerkiksi talonpoikaisilla alueilla sovellettua kolmen vuoden säännöstä tai verohylyksi tulleiden maiden siirtymistä kruunulle mainita niissä lainkaan”. Hän katsoo että nämä päätökset kertovat pikemminkin ”kruunun virkamiesten hyvin rajallisista mahdollisuuksista puuttua veronkannossa havaittuun ongelmaan eli verotusta pakoileviin henki-

¹⁰²¹ I. Fellman 1910, 165.

¹⁰²² Schefferus 1674 (1963), 238: Nykyisin verot suoritetaan kolmella tavalla: rahassa, poroina ja nahkoina. ”Näiden verojen määrä on riippuvainen heidän nautinta-alueiden laajuudesta. Parhaista ja laajimmista alueista menee ”koko vero” kustakin, huonompituottoisemmista ”puoli veroa” ja niin edelleen, alenevassa suhteessa. Sen jolla on hallussaan koko veron maa, tulee maksaa siitä vuosittain kaksi riisintaalerialia ...”. Eräs Schefferukselle tietoja antanut henkilö oli Sodankylästä kotoisin ollut Olaus Sirma. Vaikka tekstissä ei tarkemmin eritellä mitä aluetta tarkoitetaan, voidaan ainakin olettaa, että lappalaisten verotusperustetta koskeva tieto ei olisi ollut ristiriidassa sen kanssa mitä Schefferus on saanut tietää Sirmalta Kemin Lapin olosuhteista.

¹⁰²³ Enontekiön käräjät 7.2.1690 fol. 349a-351b; Sompion ym. käräjät 7.2.1685 fol. 900. Inarin käräjät 7.2.1693 fol. 699-699v.

¹⁰²⁴ Ks. lukuja IV ja VIII.

löihin.” Hän myös toteaa, että seuraavien vuosien käräjäpöytäkirjoista ei voi löytää yhtään mainintaa siitä, että päätöksiä olisi yritetty panna täytäntöön.¹⁰²⁵

Tältä osin voidaan kuitenkin todeta, että vaikka Kemin Lapissa tehdyissä päätöksissä ei ole - toisin kuin Enontekiöllä - mainintaa "kolmesta vuodesta", kysymys oli kuitenkin asiallisesti samasta asiasta. Lappalaisen katsottiin menettävän oikeutensa hallitsemiinsa alueisiin, mikäli hän laiminlöi veronmaksun. Myöskään se, että myöhemmissä pöytäkirjoissa ei ole mainintoja asiasta, ei tarkoita, etteikö määräys olisi ollut oikeudellisesti velvoittava. On otettava huomioon, että kaikki käräjäpöytäkirjat eivät ole säilyneet. Mahdollista on tietenkin myös se, että annettu uhkaus on tehonnut ja piileskelevät lappalaiset ovat alkaneet osallistua veronmaksuun, jolloin asiakirjoihin ei tullut mainintaa päätöksen täytäntöönpanosta.

5. Vuoden 1695 verollepano

5.1 Vuoden 1695 verouudistuksen valmistelu

Vuonna 1695 toteutettu lapinveroa koskeva uudistus oli merkittävä lappalaisten verotusta koskeva muutos. Verouudistusta valmisteltiin noin neljän vuoden ajan. Seuraavassa käydään lävitse uudistuksen valmistelua, tavoitteena selvittää, miten lappalaisten verotus valmistelun aikana ymmärrettiin ja mitä muutoksia uudistus toi mukanaan.

Vuonna 1690 kuninkaalle lähettämässään muistiossa Länsipohjan läänin maaherra Skriik kuvaa niitä havaintoja, joita hän oli tehnyt Uumajan, Tornion ja Kemin Lapinmaista. Tässä, erityisesti Tornion ja Kemin Lappeja kuvaavassa kertomuksessa maaherra muun muassa toteaa, että koska kruunun tulot ovat varsin vähäiset verrattuna niihin kuluihin, jotka kruunulle aiheutuvat, on hän päättänyt lisätä lappalaisten suorittamaa veroa siten, että se, joka on aikaisemmin suorittanut kaksi taaleria, suorittaa kolme taaleria ja niin edelleen samassa suhteessa. Enempää heiltä ei voi periä, koska he ovat varsin vähävaraisia.¹⁰²⁶

Kamarikollegion Skriikille ilmeisesti vuoden 1691 aikana lähettämästä kirjeestä käy selville, että maaherra oli aikaisemmin lähettänyt Kamarikollegiolle lapinveroa koskevan muistion, jossa hän oli pyytänyt tietoja lappalaisten verotukseen liittyvistä kysymyksistä. Kollegion vastauksessa puhutaan asian selvittämisestä, aina varhaisimmista luetteloista nykyhetkeen asti. Vuodelta 1692 oleva Kamarikollegion

¹⁰²⁵ A. Vahtola 2003, 100-101.

¹⁰²⁶ I. Fellman 1910, 172. Fellmanin mukaan marginaaliin on kirjoitettu, että Kuningas pitää tätä hyvin tehtynä, mutta samalla viitataan siihen, että liian suuren veronkorotuksen seurauksena lappalaiset voivat jättää asuinpaikkansa ja karata Norjan ja Venäjän puolelle. Ks. myös kuninkaan kirje Kamarikollegiolle 1.7.1692, jossa katsotaan, että tämä veronkorotus voi johtaa siihen, että lappalaiset muuttavat Norjan ja Venäjän puolelle sekä Kamarikollegion mietintö 3.10.1692. I. Fellman 1915, 230-232.

asiaa koskeva mietintö¹⁰²⁷ perustui keskeisiltä osiltaan edelliseltä vuodelta olevaan Kollegion jäsenen C. Tranan mietintöön:¹⁰²⁸

Muistion taustalla on maaherra Skriikin kirjelmä. Trana muun muassa toteaa että muistio ei sisällä mitään tietoa siitä, mikä on ollut verotuksen peruste (fundament) tai minkä säädöksen mukaan aikaisempi verollepano on toteutettu.¹⁰²⁹ Uumajan, Piitimen ja Luulajan Lapinmaiden osalta hän toteaa mm. että vuosittaista veroa ei ole kerätty minkään maakirjan mukaan vaan erityisesti tätä tarkoitusta varten laadittujen luetteloiden mukaan. Nämä luettelot ovat samanlaiset kuin manttaali- eli kymmenysluettelot muissa provinseissa. Lappalaisten vanhasta verosta näissä Lapinmaissa hän toteaa muun muassa, ettei hän voi nähdä muuta kuin 1606 [1611] annetun valtakirjan sekä manttaalin että kymmenysten perustana. Manttaalin osalta todetaan, että jokaista lappalaista, joka on terve ja tullut 17 vuoden ikään, kutsutaan yhdeksi manttaaliksi. Tämä säilyy niin kauan kuin hän kykenee suorittamaan veroa asetuksen mukaan, mutta sen jälkeen kun hän heikkenee, tulee hänen manttaalinsa pienemmäksi, kuten aikaisemmat ja myöhemmät luettelot selvästi osoittavat. Myöhempinä aikoina luetteloihin ei ole merkitty juurikaan täyttä manttaalia vaan puoli ja neljännesmanttaaleja. Tiedossa ei ole kuitenkaan mitään säädöstä, mihin tämä perustuisi. Tranan mukaan myöskään maakirjanpitäjä Reckhartilla ei ole tietoa tästä mutta että hänen käsityksen mukaan ensimmäisen verollepanon aikoihin jokaiselle lappalaiselle olisi myönnetty (tilldelt) tietty maa eli alue metsässä, jossa hän voi porojaan elättää, minkä mukaan manttaali on määräytynyt (... och dher effter skalla mantal:t påkommit). Trana kuitenkin toteaa, ettei hän ole löytänyt asiakirjoista mitään mainintaa tästä. Hänen mukaansa ei voida ajatella, että näin olisi tapahtunut, koska varmana tietona pidetään sitä, että lappalaiset saattavat olla milloin yhdellä, milloin toisella alueella (stället) ja joskus jopa toisessa valtakunnassa. Tranan mukaan syynä on pidettävä alempien virkamiesten huolimattomuutta ja sitä, että he ovat siinä määrin unohtaneet aikaisemmat määräykset, että he tuskin edes tietävät niistä enää.

Heinäkuussa 1692 päivätyssä, Kamarikollegiolle lähettämässä kirjeessä, laamanni Buhre oli kertonut, että lappalaiset olivat valittaneet maaherra Skriikin toimeenpanemaa veronkorotusta vastaan ja vaarana oli, että lappalaiset karkaavat toisten valtioiden Lapinmaihin. Tästä asiasta tulisi maaherran mukaan saada tarkempia tietoja.¹⁰³⁰ Asiaa ryhdyttiin selvittämään ja lokakuussa 1692 päivätyssä muistiossa käsitellään yksityiskohtaisemmin lappalaisten verotusta:

¹⁰²⁷ Kam. Koll. Und. betänkande ang. Lappmarkernas skattläggning, 3.10.1692. I. Fellman 1915, 238. Lisäyksenä Tranan muistioon, komitean mietinnössä todetaan, että puoli- ja neljäosamanttaalien osalta kollegiosta ei löydy mitään säädöstä ja että maakirjanpitäjä on oleskellut useita vuosia läänissä.

¹⁰²⁸ Pro memoria [af c.Trana] angående Lappmarkarnes Skatteläggningar i ödmiukheet att föredraga. Dat. Stockholm d. 20 juni 1691. I. Fellman 1915, 215-225. Vuoden 1695 verouudistuksen myöhemmän valmistelun yhteydessä todetaan, että yksityiskohtaisista selvitysyrityksistä huolimatta ei ole onnistuttu saamaan tietoa aikaisemman verollepanon perusteista I. Fellman 1915, 268-269.

¹⁰²⁹ "... Men Allegerar icke den ringaste efterrettelse om hwad Fundament el:r effter hwad förordning samma förra Skateläggningar skiedde ähre." Trana toteaa, että hän on tähän asiaan varsin perehtymätön, mutta että hän on selvittänyt asiaa kirjoista ja vanhoista asiakirjoista ja tiedustellut asiaa maakirjanpitäjä Reckhardilta.

¹⁰³⁰ K. M:t till Kam. Koll. Ang. Lappmarkernas beskattning. Dat. Den 1. Juli 1692. I. Fellman 1915, 230-231.

Uumajan, Piitimen ja Luulajan Lapinmaiden osalta todetaan, että lappalaisten maksama vero on varsin pieni ja että ei tiedetä minkä perusteiden mukaan lappalaiset on alkuaan pantu verolle. Suoritettavasta verosta todetaan, että riippuen heidän varallisuudestaan lappalaiset maksavat ½-1 riikintaaleria, kymmenyksiä ja haaksipalkkaa kaikki maksavat yhtä paljon riippumatta heidän varallisuudestaan.¹⁰³¹ Sekä aikaisempi maaherra Skriik, että nykyinen maaherra Douglas pitivät verotusta hyvin epätasaisena, koska monilla lappalaisilla saattoi olla 300-800 tai jopa tuhat poroa ja nämä kuitenkin maksoivat veroa saman kuin ne, joilla saattoi olla vain 10-100 poroa. Lisäksi oli myös monia, joilla ei ollut lainkaan poroja, vaan nämä elättivät itsensä kalastuksella. Myös kymmenysporot olivat kylien mukaan jaettu varsin epätasaisesti, mikä on seurausta siitä, että silloin kun kymmenysporoista ryhdyttiin perimään maksua, ovat suurimmat kylät saaneet suurimman osan kymmenyksistä. Tätä ei ole suoritettu manttaalin vaan savuluvun mukaan ja jako on pysynyt muuttumattomana. Koska osa kylistä on tämän jälkeen vaurastunut ja osa köyhtynyt, olisi laadittava uusi veroluettelo jokaisesta kylästä, jonka mukaan sen manttaali tulee jaettava joka kolmas tai neljäs vuosi sen mukaan kasvavatko kylät vai pienenevätkö ne. Tällöin porokymmenykset rasittaisivat kutakin lappalaista yhtä paljon. Köyhät kalastajalappalaiset tulisi vapauttaa näistä porokymmenyksistä, koska he eivät omista lainkaan poroja. Kalastajalappalaiset suorittavat kalastuksesta vielä suuremmat kymmenykset eli ½ paunaa haukia. Laamanni Buhre sen sijaan esitti, että verollepanon tulisi olla sellainen, että vero olisi määrätty ja pysyvä. Poromäärä vaihtelee eri syistä hyvin paljon ja mitään pysyvää veroa ei voi liittää sellaiseen, mikä sinällään on epävarma. Poromäärän ja kunkin lappalaisen varallisuuden selvittäminen vuosittain olisi kohtuuttoman hankalaa. Buhre katsoi, että olisi pysyttävä nykyisellä perusteella eli että jokainen lappalainen, jolla on taloutensa eli savunsa (huushåld eller Röök) suorittaa niin paljon veroa kalassa, poroissa tai rahassa kuin hänen vuosittainen veronsa on tähänkin asti ollut. Buhren mukaan näin tulee tehdä sen vuoksi, että lappalaiselle ei voi panna kovin paljon veroa, koska lappalainen on kiertelevä ihminen (homo vagus), joka on tänään täällä ja huomenna siellä mistä hän löytää parhaimman laitumen poroilleen. Seuraavaksi muistiossa todetaan, että koska kummankaan maaherran selostuksissa ei ole tietoa siitä, mikä on se peruste, tai minkä säädöksen mukaan kyseinen epätasainen ja epäoikeudenmukainen verollepano on suoritettu, on Kollegio selvittänyt asiaa vanhoista arkistoissa olevista asiakirjoista. Tämän jälkeen käydään lävitse lappalaisten suorittamat verot Ångermanlannin, Uumajan, Piitimen ja Luulajan Lapinmaiden alueelta vuodesta 1602 alkaen. Mietinnössä todetaan, että vuosittain maksettavaa veroa (Årlige räntan) ei ole suoritettu minkään maakirjan mukaan, vaan sitä varten laadittujen luetteloiden, jotka ovat samanlaisia kuin kirkkoherrojen ja kihlakunnantuomareiden allekirjoittamat manttaali- ja kymmenysluettelot.¹⁰³² Tämän jälkeen (s. 237-) mietinnössä seuraa jakso, jossa todetaan, että veroa on alettu maksamaan sen jälkeen, kun lappalainen on täyttänyt 15-17 ja todetaan, että ei voida löytää muuta perustetta kuin se, että jokaista lappalaista, joka on terve, on kutsuttu yhdeksi manttaaliksi.¹⁰³³

Kamarikollegion vuoden 1692 lopulla maaherra Douglasille ja laamanni Buhrelle antamassa johtosäännössä määrätään, että heidän tulee tehdä tutkimus lappalaisten

¹⁰³¹ "... antingen allenast wffter dheras förmögenhet eller fattigdomb till en half, eller högst En RD:r förutan Tijonden eller haxepalken, den alle skole utgöra lijke stoor, så den fattigste som den förmögneste ..." I. Fellman 1915, 232.

¹⁰³² Kam. Koll. Und. betänkande ang. Lappmerkernas skatläggning, angivet den. 3. Okt. 1692. I. Fellman 1915, 231- 237.

¹⁰³³ I. Fellman 1915, 241-242.

olosuhteista Länsipohjan Lapinmaissa. Johdannossa todetaan, että maaherra Skriikin toimeenpanemaa veronkorostusta oli seurannut lappalaisten tätä koskeva valitus ja vaarana oli, että lappalaiset voivat muuttaa pois. Tämän vuoksi Douglasin ja Buhren tuli tehdä asiaa koskeva selvitys. Tämän jälkeen toistetaan Kamarikollegion edellä mainitussa muistiossa esitetyt asiat.¹⁰³⁴

Kuninkaalle vuonna 1693 osoitetussa kirjeessä Douglas ja Buhre kertovat, että he ovat olleet yhteydessä kihlakunnantuomareihin, alueella toimiviin alempiin virkamiehiin, pormestareihin ja kaupunkien raateihin, joilta on pyritty saamaan tietoja erityisesti siitä, mitä perustetta tai metodia lappalaisten verollepanossa on aikoinaan käytetty. Kirjeessä todetaan, että edellä mainituilla henkilöillä ei kuitenkaan ollut mitään varmaa tietoa tästä asiasta eikä tästä ollut löytynyt tietoa myöskään asiakirjoista tai vanhoista kirjoituksista, vaan parseleita koskeva muutos näyttää olleen seurausta veronkantajien ja veron vuokraajien omavaltaisuudesta, eikä tätä näytetä voitavan estää niin kauan kuin mitään varsinaista maakirjaa ei ole laadittu. Tästä syystä olisi välttämätöntä, että määrättäisiin peruste, jonka mukaan Lapinmaiden verollepano toteutettaisiin. Tällä tavalla saataisiin estettyä veronkantajien omavaltaisuus ja saataisiin verotus vakinaisemmaksi sekä suhteelliseksi kunkin lappalaiselle. Kirjeessä todetaan, että nykyään lappalaisen täytyy suorittaa veroa (rättigheet) sen mukaan, kuinka varakkaaksi tai varattomaksi vouti hänet arvioi. Näillä perusteilla verollepanokomissio eli Douglas ja Buhre katsoivat, että verollepanon perusteeksi tulisi ottaa se maa, jota kukin lappalainen käyttää poronhoitoon, metsästykseseen ja kalastukseen, minkä jälkeen kukin lappalainen voi ottaa vastattavakseen määrätyn rahamäärän vuosittaisen suorittamisen.¹⁰³⁵

Syyskuussa päivätyssä Kamarikollegion lausunnossa toistetaan aluksi edellä mainitun Douglasin ja Buhren kuninkaalle lähettämän kirjeen sisältö. Tämän jälkeen todetaan, että Douglasilla ja Buhrella ei olisi ollut lainkaan tarvetta selvittää ensimmäisen verollepanon perustetta alueella, koska se voitiin selvästi nähdä täältä sinne lähetetyistä dokumenteista. Sen sijaan kysymys tätä verollepanoa koskeneista muutoksista oli epäselvä ja tästä Kollegio olisi halunnut saada tietoja. Koskien esitettyä uutta verollepanoperustetta, jossa verollepanon kohteeksi otettaisiin se maa, jolla lappalaiset harjoittavat elinkeinojaan, lausunnossa todetaan, että on otettava huomioon, että Lapinmaa ei ole paitsi ainoastaan hyvin laaja, vaan siihen sisältyy monia korkeita vuoria, syviä laaksoja, soita ja rämeitä ja siellä on myös runsaasti virtoja ja vaikeapääsyisiä järviä. Verollepanijoiden on välttämätöntä tietää niiden lukumäärä ja laatu sekä poromaiden ominaisuudet, mikä edellyttää sitä, että maanmittarin ja sellaisten miesten, jotka seudulla tunnetaan, tulisi mitata ja tutkia (skierskådas och prøvas) ja tämän perusteella tehdä lappalaisten kesken määrätynlainen jako, jotta jokainen tietäisi, mikä ja kuinka suuri hänen alueensa olisi, ja mitä hänelle kuuluu. Tämä veisi kuitenkin paljon aikaa. Lausunnon lopussa todetaan, että Douglas ja Buhre eivät olleet vielä olleet ylhäällä Lapissa eivätkä kuulleet lappalaisia itseään ja alueen virkamiehiä siitä, mitä nämä tulevat

¹⁰³⁴ Instruction 21.12.1692. I. Fellman 1915, 252- 266.

¹⁰³⁵ Till K. M:t från Landsh. Douglas och Lagman Buhre i frågan om Lappmarkernas skattläggning (1693). I. Fellman 1915, 266-268. Kirjeen alussa viitataan edellä mainittuun johtosääntöön.

lausumaan johtosäännössä mainituista asioista ja mitä lappalaiset ovat valmiita suorittamaan. Lopuksi todetaan, että Kamarikollegio ei katso voivansa tukea komission esitystä, vaan esittää, että Douglasin ja Buhren tulee ensiksi tehdä matka ylös (Lapinmaahan) ja selvittää, mikä olisi parasta kruunulle ja mitä lappalaisten suojaamisessa tulisi tehdä.¹⁰³⁶ Kuningas hyväksyi Kamarikollegion esityksen¹⁰³⁷ ja verollepanokomissioille lähetetyssä kirjeessä toistetaan edellä mainituissa kirjelmissä esitetyt tiedot.

Verollepanokomission kirje (relaatio) on päivätty maaliskuussa 1695.¹⁰³⁸ Kirjeessä todetaan, että esillä on ollut useampiakin vaihtoehtoja koskien verollepanoja. Verollepanokomissio oli aikaisemmin esittänyt, että verollepano olisi toteutettu siten, että verollepanon kohteena olisi kunkin lappalaisen omistama maa, mitä tämä käyttää poronhoitoon, metsästykseseen ja kalastukseen.¹⁰³⁹ Komissio toteaa nyt, että ainakin metsälappalaisten osalta tämä olisi periaatteessa mahdollista. Tämä edellyttäisi kuitenkin sitä, että maanmittarin olisi pitänyt mitata kaikki maat ja vedet, mihin olisi kulunut paljon aikaa. Tästä todennäköisesti aiheutuisi enemmän kustannuksia, kuin mitä kyseisen vähäisen veron arvo oli. Tämän lisäksi näyttäisi siltä, *että tällainen verollepano ja jako antaisi (tillägna) lappalaisille suuremman oikeuden ja määräysvallan tiluksiin kuin aikaisemmin*. Kuitenkin joku toinen voisi käyttää (excolera) näitä tiluksia paremmalla tavalla. Tällainen verollepano näyttäisi siis olevan enemmän haitallinen kuin hyödyllinen. Porolappalaisten kohdalla tällainen verollepano ei olisi tullut kysymykseen siitäkään syystä, että nämä muuttivat kesäksi Norjan puolelle. Komissio olikin päätenyt sellaiseen ratkaisuun, että niissä lapinkylissä, jotka maksoivat veroa yksin Ruotsille, vero määrättiin kiinteänä summana kunkin lapinkylän maksettavaksi. Veron suuruus olisi riippumaton veronmaksajien määrästä. Tällaista ratkaisua perusteltiin muun muassa sillä, että veron saaminen olisi varmaa ja veronkantajien omavaltaisuus saataisiin estettyä. Tämän katsottiin olevan perusteltua myös Lapinmaan asuttamisen kannalta.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ Kam. Kollegii und. utlotande i frågan om Lappmarkernas skatteläggning. Dat. d. 11. Sept. 1693. I. Fellman 1915, 268-271.

¹⁰³⁷ I. Fellman 1915, 272.

¹⁰³⁸ Maaherra Douglasin ja laamanni Buhren relaatio hallitsijalle 25.3.1695. Korpijaakko 1989, 510. Korpijaakko toteaa, että tämä relaatio on "nytemmin löytynyt Ruotsin kuninkaallisen kirjaston asiakirjakokoelmista." Tätä relaatiota koskevat tiedot perustuvat Korpijaakon tästä relaatiosta esittämiin tietoihin.

¹⁰³⁹ "... taga grunden till Skatteläggnigen af den mark som hwar ok en lapp kan ega till Renbete Fiskerij ok Djurfång. I. Fellman 1915, 273.

¹⁰⁴⁰ Ks. Korpijaakko 1989, 510-511. Vrt. myös Arell, joka kylläkin toteaa, että vuoden 1695 verouudistuksen lopullisessa versiossa vero määrättiin koko kylälle, mutta hänen mukaansa tästä huolimatta koko uudistuksen "keskeinen idea" oli se, että verotusperusteeksi tuli "se maa, mitä kukin lappalainen käyttää poronhoitoon, kalastukseen ja otuksenpyyntiin". Arell 1977, 66 ja 254. Toisessa yhteydessä hän mainitsee, että vuoden 1695 verouudistuksen jälkeen verotusperuste Tornion Lapissa oli poromäärä ja että veron suuruus määräytyi porojen lukumäärän mukaisesti. Ks. Arell 1977 259, 261-266, 272-273.

5.2 Vuoden 1695 lapinvoudin ohjesääntö

Lapinvoudeille annetussa ohjesäännössä määrättiin lapinveron kantamista koskevasta menettelystä.¹⁰⁴¹ Johtosäännössä säädetään niistä periaatteista, joiden mukaan lappalaisten verotus tuli tästä eteenpäin suorittaa:

Aluksi todetaan, että sen sekavuuden poistamiseksi, mikä lapinveron kannossa on aikaisemmin ollut, on Kuningas päättänyt, että jokainen lapinkylä tulee panna verolle yhdestä määrätystä summasta. Tämän vuoksi lapinvoudin tulee antaa jokaisen kylän nimismiehelle todistus kylän verollepanosta, minkä mukaan tämän tulee kerätä vero (2 §). Koska lappalaiset muuttavat yhden kylän alueelta toisen kylän alueelle, on tämä aikaisemmin vaikuttanut verotukseen. Nyt jokaisen lappalaisen, niin kauan kuin hän on Lapinmaassa, tulee suorittaa veroa siihen kylään, mihinkä hänet on alunperin kirjoitettu. Mikäli lappalaisia muuttaa voutikunnasta toiseen, tulee voutien olla yhteydessä keskenään ja tällaiset lappalaiset tulee saada takaisin siihen kylään, mihin hänet on kirjoitettu (3 §). Se vero, josta kylä on pantu verolle, ei saa vähentyä kruunun tappioksi. Mikäli joku kyläkuntaan kuuluvista tulee kuitenkin kykenemättömäksi suorittamaan osuuttaan verosta, tulee muiden lappalaisten suorittaa tämä osa verosta, kunnes toinen saadaan tällaisen lappalaisen tilalle (4 §). Mikäli joku ulkopuolinen muuttaa kylän alueelle, tulee hänen varallisuutensa mukaan auttaa köyhiä veron maksussa. Mikäli yhden kylän alueelle on kuitenkin tulossa enemmän lappalaisia kuin siellä on tiluksia,¹⁰⁴² tulee nimismiehen antaa tästä tieto lapinvoudille, jotta nämä voitaisiin osoittaa sellaiseen kylään, jossa on mahdollisesti paremmat tilukset ja enemmän tilaa (5 §). Vero tulisi pyrkiä jakamaan tasapuolisesti lappalaisten kesken. Tämän vuoksi nimismiesten tulee ottaa suurimmissa kylissä avukseen neljä, ja pienemmissä kaksi, lappalaista, joiden tulee olla mieluummin lautamiehiä. Heidän tulee yhdessä nimismiehen kanssa kohtuullistaa ja jakaa vero sellaisissa tapauksissa, jolloin lappalainen on kuollut, tullut varattomaksi tai (uusia) lappalaisia on muuttanut kylän alueelle. Tämä tulee tapahtua itse kunkin edellytysten ja varallisuuden mukaan. Mikäli asiasta ei päästä kyläkunnan sisällä yhteisymmärrykseen, tuomari ja lapinvouti ratkaisevat asian käräjien ja veronkannon yhteydessä. Tällöin tulee tarkkaan ottaa huomioon se, että veron määrä tulee olla suhteessa lappalaisen olosuhteisiin (6 §). Verollepanon peruste tulee ottaa 1) niihin maakirjoihin, jotka on hiljattain Lapinmaan verollepanosta laadittu ja näihin tulee tarkoin merkitä kaikki tapahtuneet muutokset kuten se kuinka paljon lappalaisia on muuttanut kylän alueelle ja kuinka paljon nämä suorittavat siitä verosta, mikä kylälle on määrätty tai missä suhteessa muut lappalaiset tulevat suorittamaan edesmenneen lappalaisten veroa. 2) Lapinvoudin tulee laatia maakirjat kaikista niistä uudisasukkaista, jotka ovat asettuneet sopiville paikoille Lapinmaahan harjoittamaan maamiehen elinkeinoa ja joiden tulee rakentaa itsellensä talot (Boställen huus byggia) ja joiden tulee raivata itsellensä pellot ja niityt, minkä seurauksena syntyy sellaisia uusia kyliä, joita ei ole merkitty edellä mainittuun maakirjaan. Voudin tulee merkitä maakirjaan, milloin uudisasukkaat ovat saapuneet. Sen jälkeen kun Kuningas kaallisessa plakaatissa myönnetty vapaavuodet ovat kuluneet loppuun, tulee heidät panna verolle heillä tuolloin olevien tilusten (ägor och lägenheter) mukaan ja tämä vero tulee merkitä myös maakirjaan. 3) Niissä kylissä, joista veroa kantaa (Ruotsin lisäksi) myös Tanska tai sekä Tanska että Venäjä, tulee laatia vastaava maakirja, mut-

¹⁰⁴¹ Instruction för lappfogderne. Instuktion och Reglemente, hwarefter Lappfogdarne wid Skatens upbärande af Lappalmogen sig underdånigst skola hafwa att regulera och rätta. 8.7.1695. I. Fellman 1915, 292-299.

¹⁰⁴² "än lägenheten kan wara till"

ta vero kannetaan samalla tavalla kuin tähänkin asti Sen sijaan ne kylät, jotka maksavat veroa vain Venäjälle, tulee, samalla tavalla kuin Venäjä kantaa veroa, panna verolle määrätystä summasta (8 §).

5.3 Vuoden 1695 Lapinmaan maakirja

Maakirjoja laadittiin kaksi kappaletta,¹⁰⁴³ joista toinen lähetettiin Kamarikollegion vahvistettavaksi. Kamarikollegion 7.5.1698 vahvistaman kappaleen otsikon mukaan maakirja on laadittu sen verollepanon mukaan, minkä Kuninkaallinen komissio on hyväksi havainnut ja jokaisen verolappalaisen tulee suorittaa veroa vuonna 1695 toimitetun veroluettelon mukaan.¹⁰⁴⁴ Molemmat kappaleet ovat rakenteeltaan samantyyppiset. Lappalaiset on merkitty maakirjaan lapinkylittäin. Lapinkylän nimen jälkeen kyseiseen lapinkylään kuuluvat lappalaiset luetellaan nimiltä. Henkilön nimen jälkeen seuraa useimpien kylien osalta lappalaisen veromaan nimi.

Vaikka vuoden 1695 maakirjasta käytetään tätä nimitystä, kysymys ei kuitenkaan ollut maakirjasta siinä merkityksessä miten maakirja normaalisti ymmärretään. Lundmark viittaa siihen, että virallisten ohjeiden mukaan tehdyssä maakirjassa maat olisi tullut mitata, kartoittaa ja määrätä manttaali. Myös maanluonto oli tullut merkittäväksi maakirjaan. Verollepano olisi tullut toimittaa siten, että paikalla olisi ollut kruununvouti, kihlakunnankirjuri, maanmittari ja kaksi lautamiestä. Lundmark katsoo, että kysymys oli pikemminkin veroluettelosta kuin varsinaisesta maakirjasta.¹⁰⁴⁵

Lappalaisia ja suomalaisia uudisasukkaita ei erotella omiksi ryhmikseen, vaan suomalaiset uudisasukkaat on merkitty lappalaisten joukkoon sen lapinkylän kohdalle, johon nämä olivat tuossa vaiheessa asettuneet. Tällaisia ovat Tornion Lapista ainakin Jons Kyrö Peltöjärvellä ja Pär Kuttainen Suonttavaaran Tullinkisuvannossa. Kemin Lapista kysymykseen tulevat ainakin Nils Perttunen Saunavaarasta sekä Pål Pelkonen ja tämän poika Mats Sompion lapinkylän alueelta, Erick Pelkonen Tallaavaarasta, Sodankylästä ja Jacob Karppinen Keminkylässä. Kitkan kylän alueella mainitaan Oluf Kämpälä ja Hindrich Hindricsson-niminen talonpoika (bonde), jonka ilmoitetaan maksavan veron Posionperästä sekä Maanselästä Matts Mattsson ja Pål

¹⁰⁴³ Ruotsin valtionarkisto: Västerbottens Läns Mantalslängder 1694. Mikrofilmirulla CD 997, Härnosandin maakunta-arkisto: 1695 Års Originaljordebok, mikrofilmirulla fr. 1515. Ks. myös Holmbäck 1922, 13.

¹⁰⁴⁴ "Jordebook Öfver Torneå och Kemi Lappmarker, Vpprättad effter dhen Skattelägning, som Kongl: Commissionen för gott funnit, hwad och een Skatt lapp Taxera dher effter opbörden nu blivit förrättad pro Anno 1695. Jälkimmäisen otsikko: " Jordebok hwar Effter Rantorne Af Lapp Allmogem I Fölllande bör Opbär[as] som det der öfwer af Hans Kongle Maj:t Allenådigs[te] underskriefne Reglemente af 8 Julij 1695 wijdare vttyder. Tämän jälkeen molemmissa maakirjoissa seuraavat veroa maksavat lappalaiset lapinmaittain: Åselen, Uumajan, Piitimen ja Luulajan Lapinmaat (eteläinen voutikunta) ja Tornion ja Kemin Lapinmaat (pohjoinen voutikunta). Maakirja Tornion ja Kemin Lapinmaiden osalta, Ks. I. Fellman 1915, 285-291. Tämän maakirjan lopussa todetaan, että tämän maakirjan mukaan tulee lapinvoutien periä verolappalaisilta ja tilittää kruunulle. Mikäli joku lappalaisista tulee varattomaksi, kuolee, karkaa muualle, tulee muiden samaan kylään kuuluvien suorittaa tämän vero kuten lapinvoudin johtosäännön 4 ja 5 §:ssä on säädetty. Tämän jälkeen seuraa päiväys 7.5.1698 ja Kamarikollegion jäsenten allekirjoitukset. Kysymyksessä on siis kappale, jonka Kamarikollegio vahvisti vuonna 1698.

¹⁰⁴⁵ Lundmark 2008a, 120.

Hiltunen, joiden ilmoitetaan olevan Kuusamon suomalaisia (Kusama finnar). Kittilän kylän kohdalla mainitaan Matts Kaukonen ja Pär Matsson Kaukonen Paloniemestä, Mickel Kyrö Vuonttisjärveltä sekä Erich Ersson Jääskö. Maakirjaan oli merkitty myös henkilöitä, joiden ilmoitetaan olevan vielä vapaavuosilla. Myöhemmissä veroluette-loissa uudisasukkaat ja lappalaiset on erotettu toisistaan.

Kemin Lapin lappalaisten veron määrä on lähes poikkeuksetta 2:16 taaleria. Vain muutamalla on hieman korkeampi vero (3) ja muutamalla alempi (1). Ilmeisesti tämä on tulkittavissa siten, että 2:16 on ollut metsästyksestä ja kalastuksesta toimeentu-lonsa saavan metsälappalaisen eräänlainen perusvero. Sama 2:16 on merkitty myös suurimmalle osalle Utsjoen kylään kuuluneista lappalaisista.

Suurin vero on uudisasukkailla eli Paavali Pelkoselle ja tämän pojalle määrätty yh-teinen vero, joka on 8 taaleria. Kittilän lapinkylän alueella suomalaisten uudisasuk-kaitten Mats ja Pär Mattson Kaukosen vero oli 4 taaleria. Tämä summa on merkitty myös Nils Nilssonille Pariaiowansuusta. Maakirjasta ei käy selville, mistä elinkeinosta veroa maksettiin, mutta koska lappalaiset saivat toimeentulonsa lappalaiselinkeinoista ja suomalaisten uudisasukkaitten oli uudisasutusplakaatin mukaan harjoitettava maan-viljelystä, viittaa tämä siihen, että maanviljelystä verotettiin ankarammin, mikä olisi yhdenmukaista myös sen kanssa, mitä Buhre totesi asian valmistelun yhteydessä.¹⁰⁴⁶ Vuoden 1673 asutusplakaatissa annettu vakuutus, ettei uudisasukkaita tulla verotta-maan sen ankarammin kuin lappalaisiakaan, kesti siis vain vähän yli 20 vuotta.¹⁰⁴⁷

Tornion Lapissa veron määrä vaihtelee. Tämä koskee erityisesti Enontekiön alueella sijainneita lapinkylä. Suurin vero on Enontekiön uudisasukkailla eli Pähr Ersson Kuttasella ja Eric Månssonilla Karisvuomasta, joiden vero on kuusi taaleria. Utsjoen kylään on merkitty Hans ja Joen Clemet Joensson-nimisille henkilöille kum-mallekin veroksi viisi taaleria. Tämä on huomattavasti enemmän kuin 2:16, minkä suurin osa kyläläisistä suorittaa. Missä määrin tämä voi selittyä sillä, että osa lappalai-

¹⁰⁴⁶ Kun verouudistusta valmistellut laamanni Buhre oli Kamarikollegion kuultavana, häneltä ky-syttiin, kuinka paljon lappalainen pystyy maksamaan veroa. Buhren mukaan lappalainen pys-tyy maksamaan 2 ja korkeintaan 2½ taaleria, mutta ne jotka viljelevät peltoa, 4 taaleria. I. Fell-man 1915, 277. Tässä yhteydessä Buhre näyttää tarkoittaneen 'lappalaisella' kaikkia niitä, jotka asuivat lapinkylien alueilla eli sekä varsinaisia lappalaisia että alueelle saapuneita suomalaisia uudisasukkaita. Ks. myös Haukiniemen uudistilan sukulunastusta koskeva oikeudenkäynti, (luku VIII) jossa todetaan, että lappalaiset maksavat maistaan 2 taaleria ja 6 hopeaäyriä, mutta talonpojat, jotka ovat sinne asettuneet, maksavat 3 taaleria ja 10 äyriä hopeassa. Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 511v-514v.

¹⁰⁴⁷ Aivan ongelmitta asia ei kuitenkaan näytä menneen. Vuoden 1702 käräjillä kruununvouti Sa-lomon Steigman kertoi, että useat Kuusamon uudistilalliset eivät vuonna 1701 olleet toimit-taneet veronkantopaikalle Sodankylään täyttää veroaan, joka heille on tavan ja veronkanto- eli maakirjojen mukaan säilytetty. Maaherra oli antanut asiassa päätöksen 6.12.1701. Lappalais-nimismies Lars Nilsson ja lautamies Icke Päiwe Mattsson kertoivat, että lautamies Olof Pe-sonen oli sanonut uudistilallisille, että heidän ei tarvitse maksaa suurempaa veroa kuin lap-palaiset ja antanut takaisi ne rahat, jotka ylittivät lapinveron määrän. Tästä syystä osa veroista oli jäänyt maksamatta. Pesonen sanoi ymmärtäneensä, että uudistilalliset maksavat yhtäläistä veroa lappalaisten kanssa. Kruununvouti sanoi, että uudistilallisia, jotka viljelevät sekä peltoja että niittyjä, joiden avulla he pystyvät elättämään monenlaista karjaa itsensä vaatteettamiseksi ja ruokkimiseksi, ei voida pitää yhtäläisinä lappalaisten kanssa. Lapin asutusplakaatti vuodelta 1695 sanoo, että uudistilalliset tulee vapaavuosien jälkeen panna verolle käyttämiensä tilusten suhteessa ja kirjata sitten veronkanto- eli maakirjaan. Kruununvoudin käskettiin valvoa kysei-sen maaherran päätöksen toteutumista tässä asiassa ja Pesonen sai rangaistuksen. Kuusamon ja Kitkan kylien käräjät 10.-11.1.1702 fol. 13301331v. Ks. myös Ervasti 1978, 111.

sista oli jo tässä vaiheessa varakkaampia porolappalaisia ja osa kalastajalappalaisia, ei tule esille maakirjasta. Selvää kuitenkin on, että uudisasukkaita verotettiin lappalaisia ankarammin. Toisaalta pois ei voida sulkea sitäkään, etteikö suurempi veromäärä olisi yhteydessä täyspaimentolaisuuden kautta kasvaneeseen porovarallisuuteen.

Oma kysymyksensä on lappalaisten veromaiden merkitseminen maakirjaan. Vuoden 1695 verouudistusta koskevista säädöksistä tästä ei säädetä mitään. Tästä huolimatta maakirjaan on merkitty veromaat suurimpaan osaan lapinkylistä. Tornion Lapissa veromaat on merkitty Suonttavaaraan ja Peltojärvelle, mutta ne puuttuvat Rounalasta, Utsjoelta¹⁰⁴⁸ ja Tenolta. Kemin Lapissa veromaat on merkitty Keminkylää lukuun ottamatta muiden lapinkylien alueelle. Eräs selitys veromaiden puuttumiseen voisi olla, että maakirjan laatijalla ei ole ollut tarkkoja tietoja kaikista lapinkylistä, mutta toisaalta esimerkiksi Tornion Lapin kylien lappalaisten veromäärä vaihtelee huomattavasti eli maakirjaa laadittaessa on tiedetty näiden lappalaisten tilanne henkilöittäin. Keminkylässä kaikille on merkitty saman suuruinen vero, mutta toisaalta näin on tehty myös Kuolajärvellä, jossa lappalaisten veromaat on merkitty maakirjaan.¹⁰⁴⁹

Vaikka maakirjassa ei erikseen todeta, mistä veroa maksetaan,¹⁰⁵⁰ kuitenkin se, että kysymyksessä on maakirja, johon verotettavat kiinteistöt muualla valtakunnassa merkittiin, viittaa siihen, että veroa ymmärrettiin maksettavan veromaista. Tätä käsitystä voidaan perustella myös sillä, että suurin osa veromaista luetaan maakirjassa nimiltä. Vuodelta 1924 olevasta, lappalaisten verotusta käsittelevässä komiteanmietinnössä todetaan, että 1695 verollepanossa perusteeksi asetettiin pääsääntöisesti lapinveromaiden hallinta, vaikka veron ja maan hallinnan välinen yhteys ei käykään selville itse säädöksestä.¹⁰⁵¹

5.4 Vuoden 1695 verouudistusta seurannut verotus- ja oikeuskäytäntö

Vuoden 1711 Kittilän käräjillä kantaja perusteli oikeuttaan erääseen järveen perintöoikeudella ja vastaaja sillä, että hän maksaa siitä veroa. Oikeuden päätöksessä to-

¹⁰⁴⁸ Peltojärvellä osalle lappalaisista ei ole merkitty veromaata ja niidenkin osalta, joille veromaa on merkitty, se on kaikilla sama: Peltojärvi. Kuitenkin myös Peltojärvellä on täytynyt olla omat rajoiltaan määrätyt veromaat, koska vuoden 1671 kyselyssä peltojärviset puhuvat heidän "maidensa alle" kuuluvista järvistä. Myös myöhemmästä oikeuskäytännöstä käy selville, että Peltojärven metsälappalaiset ovat käyttäneen maa- ja vesialueita yksittäisten veromaiden puitteissa. Rounalan ja Utsjoen kylien alkuun on tehty merkintä tunturilappalaisia (fiällappar). Aikaisemmassa tutkimuksessa on keskusteltu yksittäisten lappalaisten hallussa olleiden maiden olemassaolosta tunturialueella. Erilaisia käsityksiä Tornion Lapin veromaista ovat esittäneet Holmbäck 1922:10, 15-18 ja toisaalta Korpijaako 1989, 195-210. Oikeuskäytännöstä käy kuitenkin selville, että myös Rounalan lapinkylän alue on ollut ainakin vielä 1700-luvun alkupuolella jaettuina veromaihin.

¹⁰⁴⁹ Ks. myös Kvist 1990, 271, johon on merkitty kaikkien Lapinmaiden osalta kunkin lapinkylien verolappalaisten lukumäärä, veron keskimääräinen suuruus sekä se onko veromaat merkitty maakirjaan vai ei.

¹⁰⁵⁰ Ks. kuitenkin merkintä Kitkan lapinkylästä, jossa suomalainen maksoi syyntekisopimuksen perusteella lappalaisen veron: "Olof Hindersson Kappälä Skattar för Lappen Hindrich Tomsson i Landt Kitka".

¹⁰⁵¹ ... innehavet av lapps katteland i huvudsaklig mån lagts till grund, ett samband mellan skatten och jordinnehavet som icke fått säll uttryck i själva författningarna ... SOU 1924:59 II, 7-8.

detaan, että kuninkaan maan ja veden tällä alueelle omistavat ne lappalaiset, jotka ”maksavat siitä kuninkaan veroa”.¹⁰⁵² Tähän päätökseen viitattiin myös vuonna 1733. Tällöin oikeus toteaa, että tämän oikeuden pöytäkirjasta on todettavissa, että kuninkaan maa- ja vesi tällä seudulla kuuluu niille lappalaisille, ”jotka maksavat siitä veroa ja muita vuotuisia ulosteloja”.¹⁰⁵³

Veronmaksun ja veromaan välinen yhteys käy selville myös eräistä muista oikeustapauksista.¹⁰⁵⁴ Vuoden 1724 Kittilän käräjillä Olof Sirkka esitti kruununvouti Petter Pippingin antaman kuitin, jonka mukaan Sirkka on maksanut vuoden 1724 veron Hendrick Joackasin puolesta. Sirkka varasi itselleen oikeuden käyttää kalavesiä ja metsästysmaita eli ansamaita (gildermarck) niin kauan, kunnes kyseinen summa on maksettu hänelle takaisin. Joackas ei ollut paikalla.¹⁰⁵⁵ Veron ja alueiden hallinnan välinen yhteys tuli esille myös sellaisessa tapauksessa, jossa henkilö, joka oli maksanut suurempaa lapinveroa kuin vastapuoli, katsoi itsellään olevan tällä perusteella paremman oikeuden esimerkiksi kiistanalaisiin kalastuspaikkoihin.¹⁰⁵⁶

Vuoden 1723 Kittilän käräjillä nuori Johan Nilsson Sirka oli haastanut Lars Åtaman. Asia koskee Torriasen maata (Torriases landh), minkä Åtama haluaa yksin itselleen, koska hän on kruununvoudin todistuksen mukaan kirjattu (inskrifwen) Nils Nilsson Torriaisen verolle.¹⁰⁵⁷ Kaksi vuotta myöhemmin riidan kohteena oli Caukisen niitty-nimellä tunnettu niitty, joka on tähän asti ollut Torriasen veromaan alaisuudessa. Lautamiehet todistavat niityn kuuluneen Torriasen vanhaan asuinpaikkaan (bohlstad). Tämän vuoksi ja veronalaisen maan jakamista ja vähentämistä koskevien 2.5.1673 ja 21.7.1677 annettujen asetusten mukaan oikeus päättää, että niityn tulee kuulua vanhaan asuinpaikkaan.¹⁰⁵⁸

Saman perusteen mukaan oikeus ratkaisi asian myös vuonna 1732 pidetyillä Sompion käräjillä. Kantajina olleet Arbi ym. valittavat vastaajan tunkeutuneen heidän kalavedelleen Olkajoelle. Vastaaja Soack kuitenkin katsoo, että hänellä on tämä oikeus poikansa Perin vaimon Margareta Mattsdotterin perintöoikeuden kautta. Oikeus kuitenkin katsoo, että kruunun veronalaista maata tai tiloja ei voi vähentää toisin kuin kuolinpesän irtainta omaisuutta, vaan 2.5.1673 ja 21.7.1677 annettujen plakaattien mukaan oikeus kuuluu veromiehille ja tiloille niin kuin ne ovat vanhaan kuuluneet. Täten oikeus ei voi vastoin lapinvoudeille 8.7.1695 annettua ohjet-

¹⁰⁵² ”Konungens land och watn på denne orten tillägnas dem af Lapparna som derföre betala Konungens skatt och andra årliga utskylder”. Kittilän käräjät 8.3.1711 fol. 207-212.

¹⁰⁵³ ”Och af denne Rättens protokoll den 8 Martij 1711 är et inhämta at Konungens land och watn på denne orten tillägnas dem av lapparne som derföre betala konungens skatt och andra utskylder”. Kiittilän käräjät 9.-12.3.1733 fol. 952-953v.

¹⁰⁵⁴ Vuonna 1715 käsitellyssä tapauksessa oikeus katsoi, että koska osapuolet maksoivat yhtä lailla veroa yhdessä kyläkunnassa, tulee osapuolilla olla yhtäläinen oikeus riidanalaiseen järveen ja siihen laskeviin pieniin jokiin. Asiassa oli kysymys myös sisarusten välisestä riidasta. Kittilän käräjät 26.2.1715 fol 532v-533.

¹⁰⁵⁵ Kittilän käräjät 21.-22.2.1724 fol. 87-95. Ks. myös Kittilän käräjät 13.-16.3.1736 fol. 679v – 680.

¹⁰⁵⁶ Inarin käräjät 12.2.1729 fol. 910v-911. Sompion käräjät 20.-21.2.1736 fol. 645v-647v ja Inarin käräjät 8.2.1748 fol. 557-558v. Näistä oikeudenkäynneistä, ks. Joonas 2006, 100-101 ja 102, alav. 242.

¹⁰⁵⁷ Kittilän käräjät 6.3.1723 fol. 42v-46. Ks. myös Kittilän käräjät 25.-26.2.1726 fol. 212v-212.

¹⁰⁵⁸ Kittilän käräjät 10.3.1725 fol. 173-174v. Ks. myös Kuolajärven talvi- ja kevätkäräjät 25.2.1736 fol. 650v-653v.

ta myöntyä vastaajan anomukseen, vaan antaa Olkajoen olla kolmella veromiehellä niin kuin aiemminkin.¹⁰⁵⁹

Vuoden 1740 Enontekiön käräjillä lappalaiset Nils Larsson Markatt ja hänen veljensä Per Larsson yrittävät saada Rautusjärven asuinpaikkansa ja veromaansa alaisuuteen (under deras Bolstad och Skatteland). Päätöksessään oikeus viittaa siihen, että puolet Rautusjärvestä on luovutettu Nils Larsson Marakattin veromaasta ja että Paitasjärven kalastus on edellisillä käräjillä otettu häneltä pois. Näistä syistä ja 21.7.1677 annetun plakaatin nojalla kyseinen Rautusjärven puolisko on palautettava kantajien veromaalle ilman lunastushintaa.¹⁰⁶⁰

Inarissa vuonna 1747 käsitellyssä jutussa kantaja pyytää, että vastaajan 20 vuotta käyttämä Lyckssikaidan peuranpyyntipaikka liitetäisiin hänen hallitsemalleen Naras-nimiselle veromaalle, josta se on irrotettu (söndrat) saman veromaan vanhemman haltijan (innehafwares) aikana. Oikeus viittaa vuosien 1673 ja 1677 maaplakaatteihin sekä (vuoden 1734 lain) MaaK:n 4. lukuun (4:9), joiden mukaan veromaasta ei saa erottaa mitään tiluksia. Mikäli näin on tehty, tulee alueet palauttaa takaisin. Näillä perusteilla oikeus tuomitsee Lycktisskaidan Narasin veromaahan ja oikeaan tilaansa (Bohlstad) kantajan käyttöön niin kauan kuin hän maksaa veroa.¹⁰⁶¹

Tapauksessa mainituissa vuosien 1673 ja 1677 plakaateissa kielletään vähentämästä sellaista maata, joka kuuluu joko verotaloon tai kruununtilaan.¹⁰⁶² Kysymys siitä, pidettiinkö lappalaisten käyttämiä alueita vero- vai kruununluontoisina, tulee esille toisessa yhteydessä,¹⁰⁶³ mutta lappalaisten suorittaman veron osalta siteeratut päätökset viittaavat siihen, että oikeus katsoi saamelaisten suorittaneen veroa hallitsemistaan alueista. Mikäli oikeus olisi pitänyt lappalaisten suorittamaa veroa heidän henkilökohtaisena rasituksenaan, ei plakaattien soveltaminen lapinveromaihin kuu-

¹⁰⁵⁹ Sompion käräjät 16.2.1732 fol. 407-408. Samalla tavalla asia ratkaistiin muutamaa vuotta myöhemmin Kittilässä esillä olleessa jutussa, jossa vastaaja väitti, että hänellä on eräisiin niittyihin vanha nautinta, joka voitiin laskea vuodesta 1718. Kyseisenä vuonna Ollilan tilan haltijat, Jacob ja Per Ryss, joilla ei ollut nautaeläimiä, muuttivat Norjaan. Oikeus tuomitsee niityt Ollilalle veronalaisen maan jakamista koskevan vuonna 1677 annetun plakaatin mukaan. Kittilän käräjät 13.-16.3.1736 fol. 676v. Samoin vuoden 1736 Kuolajärven käräjillä, jossa kantajana oli Mats Olsson Harrj ja vastaajana Isac Isacsson Lemsän Ongoveritzistä. Kysymys oli kantajan veromaalle kuuluvasta järvestä nimeltä Wuosnojärvi. Oikeus tuomitsee järven kantajan asuinpaikalle (bostad), johon se on aiemmin kuulunut. Perusteena viitataan 21.7.1677 annettuun plakaattiin. Kuolajärven talvi- ja kevätkäräjät 25.2.1736 fol. 650v-653v.

¹⁰⁶⁰ Vuoden 1740 Enontekiön käräjillä oli kysymys siitä, olivatko Jomojäncka ja Wallanen Kenta vanhastaan kuuluneet lappalainen Nils Nilsson Karistzin isän veromaahan Sautusjärvellä, mistä tämä on maksanut kruununveroa. Oikeus toteaa, että koska laki ja kuninkaan määräykset sanovat, että kaikkien kiinteistöjen pitää jäädä sille maalle ja tilalle, johon ne ovat aiemmin kuuluneet, saa Nils Nilsson Karist omistusoikeuden Sautusjärveen ja myös mainittuihin niittyihin. Enontekiön talvi- ja kevätkäräjät 25.-30.1.1740 fol. 535b-552a. Samana vuonna tehtiin vastaavanlainen päätös myös Kittilän käräjillä 14.-15.3.1740. Lappi 6.

¹⁰⁶¹ Inarin käräjät 5.2.1747 fol. 672-674.

¹⁰⁶² Kongl. Plakat och Förordning emot Skattehemmanens samt Cronohemmanens delning och förminskande. 2.5.1673. Plakaatin alkuosassa kielletään erottamasta ja vähentämästä sellaista maata, joka kuuluu verotaloon (skattehemman). Tämän jälkeen todetaan, että saman minkä on määrätty koskevan verotaloa, tulee koskea samalla tavalla myös kruunun tiloja (Cronones hemman). Kongl. Maj. Förnyade Placat och Förordning emot skattskyldig Jords Deelning och förminskande 21.7.1677. Schmedeman 1706, 653-655 ja 690-692.

¹⁰⁶³ Ks. luku VIII.

luneisiin tiluksiin olisi tullut kysymykseen.¹⁰⁶⁴ Toisaalta on otettava huomioon myös se, että sääntöä ei sovellettu johdonmukaisesti. Kuten toisessa yhteydessä tulee esille, käräjäpöytäkirjoista löytyy myös tapauksia, joissa lapinveromaita on myös jaettu.¹⁰⁶⁵

Saamelaisten veronmaksusta vuoden 1695 jälkeiseltä ajalta löytyy tietoja myös norjalaisen majuri Schnitlersin Norjan ja Ruotsin rajaseudulla 1742-1745 tekemältä matkalta, joka liittyi vuoden 1751 rajasopimuksen valmisteluun. Schnitlersin tehtävänä oli asukkaita kuulemalla pyrkiä selvittämään rajan sijaintia ja suvereni-teettikysymyksiä rajaseudulla. Vuonna 1743 Arjeplogissa Piitimen Lapissa saamelainen Jon Pedersen kertoi hänelle, että Ruotsin lappalaisten veromaat ovat erotettut rajamerkeillä toisistaan ja että ne ovat ”suurempia ja pienempiä”, mistä johtuen niistä maksetaan suurempaa ja pienempää veroa. Kukaan ei maksa kuitenkaan suurempaa veroa kuin kolme taaleria. Joka vuosi suoritettiin myös veron tasaus: mikäli joku oli kuluvan vuoden aikana köyhtynyt, hänen osuutensa maksusta tulee rikkaanpien maksettavaksi.¹⁰⁶⁶

Samana vuonna Lars Pedersen-niminen saamelainen kertoi, että toisin kuin etelämpänä, Tornion Lapissa maata ei ollut jaettu, vaan saamelaiset muuttavat alueella vapaasti samalla tavalla kuin Norjassa. Näin todistivat eri puolella aluetta useat henkilöt.¹⁰⁶⁷ Sen sijaan Norjan rannikolle asettunut suomalainen uudisasukas (”Mikkel Qven”), kertoi, että maa Tornion Lapissa oli jaettu lappalaisperheiden kesken ja että he maksoivat tällä tavoin veroa kruunulle.¹⁰⁶⁸ Samana vuonna Anders Omma todisti verotuksesta Enontekiöllä, että saamelaisten maamaksu (marklega) oli jaettu asukkaiden kesken siten, että jokaisella oli oma tilansa ja alueensa, joka on erotettu toisten alueesta.¹⁰⁶⁹ Niels Kok kertoi, että alueet (markplatser) on jaettu perheiden kesken ja tähän hallintaan liittyen he olivat saaneet kirjallisen ”maasetelin”, jonka mukaan he maksoivat veroa.¹⁰⁷⁰ Karasjoella Schnitlersille kerrottiin, että sillä alueella, jonka katsotaan kuuluvan Norjalle, alueita ei ole jaettu saamelaisten kesken ja sa-

¹⁰⁶⁴ Ks. myös Sodankylän käräjät 11.-12.3.1720 fol. 169v -171. ja 25.2.1721 fol. 308-30, 6.-7.3.1734 fol. 370v-374, 9.-10.3.1738 fol. 617v-625 sekä 9.-10.3.1739 fol. 535-544, joissa käsitellään veronmaksuun perustuvaa sekä lapinveromaan haltijan ja toisaalta uudistilallisen oikeutta Vaalajärven kalastukseen. Ks. myös Kuusamon käräjät 28.2.-3.3.1736 fol. 664-666, jossa Johan Kurtti Kitkalta Kilpajärveltä oli haastanut saamelaisen Anders Andersson Pitkän Kallungista. Kantaja esittää oikeuden 29.1.1692 antaman tuomion, jonka mukaan edesmennyt Olof Kämpälä, jonka asuinpaikkaa kantaja nyt asuu, on saanut kyseisen maan ja kalavedet testamentilla Hinrick Tomasson-nimiseltä lappalaiselta, joka oli aikanaan ollut useiden lappalaisten kanssa osallisena Kallunkijärveen. Lopputulos oli se, että oikeus tuomitsi kalaveden RakennusK:n 25 luvun mukaisesti vastaajalle, joka maksoi Venäjänveron lisäksi täyttä lapinveroa Ruotsille.

¹⁰⁶⁵ Ks. luku IV.

¹⁰⁶⁶ Schnitlers 1743 (Wiklund och Qvigstad 1909 I, 130). Ks. myös Kvist 1990, 274.

¹⁰⁶⁷ Kvist 1990, 274.

¹⁰⁶⁸ Kvist pitää tosin mahdollisena, että olosuhteet olivat voineet muuttua sen jälkeen, kun hän muutti Tornionlaaksosta. Schnitlersin muistiinpanoista käy selville, että kyseinen henkilö oli muuttanut Tornionlaaksosta Jäämeren rannikolle jo 26 vuotta sitten. Hänellä ei myöskään ollut välttämättä omakohtaista tietoa lapinveromaista.

¹⁰⁶⁹ ”Lappenes Marke-Lejer I Enontekies Sogn er afdeelte imellem Opsidderne, at enhver har sit Rom og Leje, fra en Andens adskild” Schnitlers 1743 (Wiklund och Qvigstad 1909 I), 391.

¹⁰⁷⁰ ”I Enontekies Sogn ere Lappenes Marke-Pladser afdeelte mellan Lappenes Familier, og derpaa faae de skriftlig Jord-Sedder, hvoraf de skatte” Schnitlers 1743 (Wiklund och Qvigstad 1909 I), 403. Ks. myös Kvist 1990, 274. Samoin hänelle kertoi Anders Pedersen Jons (80). (Wiklund och Qvigstad 1909 I) 394.

man ilmoitettiin koskevan myös Kautokeinoa.¹⁰⁷¹ Norjan lappalaisnimismies Erik Clementsen kertoi, että sekä Arisbyn (Utsjoen) etelä- että pohjoisosissa tunturilappalaiset käyttävät sekä tuntureita, vesialueita ja metsää yhteisesti eikä mitään tunturialuetta (Field-Land) ole jaettu heidän keskinsä, vaan että he kulkevat ja oleskelevat missä he haluavat.¹⁰⁷² Inarista sen sijaan ilmoitetaan, että sekä maa (Field-Markene) että kalavedet, mukaan lukien suuri Inarinjärvi, on jaettu saamelaiden kesken siten, että jokaisella on tietty alueensa.¹⁰⁷³

Hülphersin 1700-luvun lopulle ajoittuvassa kuvauksessa kerrotaan, että Uumajan Lapissa lappalaiset maksavat vuosina 1695 ja 1698 vahvistettua veroa veromaistaan maksukykyensä mukaan yhdestä kahteen taalaria ja enemmänkin.¹⁰⁷⁴ Arjeplogissa jokaisen saamelaisen ilmoitetaan maksavan veroa varallisuutensa ja poromäärän mukaan. Samalla kuitenkin todetaan, että myös täällä, samoin kuin muissakin Lapinmaissa vuonna 1695 asetettu vero seuraa tiluksia (åtfölger lägenheterna).¹⁰⁷⁵ Alueen viidestä lapinkylästä kahdessa ilmoitettiin olevan erityiset maat (land), joista vero maksetaan, mutta muissa maa oli yhteistä.¹⁰⁷⁶ Hülphersin mukaan Luulajan Lappiin kuluva Jällivaarassa määrältään muuttumaton lapinvero suoritettiin ”ottaen huomioon veromaat (lapplanden), mutta vero jaettiin kyläkunnan lappalaisen kesken”.¹⁰⁷⁷ Tornion Lapin Jukkasjärvestä hän toteaa, että veroa suoritettiin alkujaan määrättyjen maiden mukaan, mutta nykyään porokarjojen suuruuden mukaan määrättyvän varallisuuden mukaisesti.¹⁰⁷⁸

5.5 Yhteenvedoa koskien vuoden 1695 verouudistusta

Vuonna 1695 toteutettu lapinveron muutos oli merkittävin lappalaisten verotusta koskeva uudistus ja se mainitaan myös useissa kameraalioikeudellisissa julkaisuissa.¹⁰⁷⁹ Verouudistuksesta ja sitä seuranneesta oikeuskäytännöstä voidaan tehdä seuraavia huomioita. Verouudistusta valmisteltaessa kysymys veron perusteesta näyttää

¹⁰⁷¹ Schnitlers 1745 (1962), 368.

¹⁰⁷² Schnitlers 1744 (1962), 292. Ks. myös Kvist 1990, 274.

¹⁰⁷³ Schnitlers 1744 (1962), 354.

¹⁰⁷⁴ Hülphers 1771-1797 (1922), 34 alav. z. Ks. myös Kvist 1990, 275, jossa käsitellään samoja Hülphersin mainitsemia tietoja.

¹⁰⁷⁵ Hülphers 1771-1797 (1922), 59-60 alav. k.

¹⁰⁷⁶ Hülphers 1771-1797 (1922), 60 alav. k.

¹⁰⁷⁷ Hülphers 1771-1797 (1922), 90.

¹⁰⁷⁸ Hülphers 1771-1797 (1922), 136.

¹⁰⁷⁹ Rabenius (1832, 292) toteaa, että lapinkylä on pantu määrätyn suuruiselle ja pysyväälle rahamääräiselle verolle vuonna 1696 laaditun maakirjan mukaan siten, että riippumatta siitä kuinka vähän kylässä on lappalaisia, tulee kylälle määrätty vero tästä huolimatta suorittaa. Viitaten säätyjen vastaukseen vuodelta 1762 (84 §), hän kuitenkin toteaa, että nykyään veron määrää tulee kuitenkin alentaa sen mukaan kun lappalais-maita (Lapp-land) otetaan uudisviljelykseen. von Bonsdorffin (1833, 580) vastaavassa esityksessä todetaan, että vero, jonka mukaan Lapinmaan uudisasukkaat on pantu verolle, on nimeltään lapinvero (Lapps katt). Hän viittaa myös säätyjen valtuutuksesta annettuun päätökseen vuodelta 1762, jonka mukaan Lapin rahvas voi tästä eteenpäinkin suorittaa veron vuonna 1695 laaditun ja Kamarikollegion vuonna 1698 vahvistaman maakirjan mukaan. Kyseisessä kohdassa näyttää kuitenkin sekoittuvan Lapin uudisasukkailta perittävä vero, josta myös voitiin käyttää nimitystä Lapps katt. Hän myös toistaa tässä yhteydessä sen, että veron määrä oli lähtökohtaisesti pysyvä, mutta sen määrää tuli alentaa sen mukaan kun maata otettiin viljelykyttöön. Ks. myös Linde 1852, 53.

olleen epäselvä myös näistä kysymyksistä vastuussa olleessa Kamarikollegiossa.¹⁰⁸⁰ Asiaa valmistellut Trana kertoi olevansa huonosti perillä lappalaisten verotuksesta, ja sama koski myös maakirjanpitäjä Reckhardia.¹⁰⁸¹ Tranan tietämättömyys käytännön olosuhteista käy selville myös hänen vastauksestaan. Hänen mukaansa “varmana tietona” pidetään sitä, että lappalainen on milloin yhdellä, milloin toisella alueella ja toisinaan toisen valtakunnan alueella. Tällainen luonnehdinta piti paikkansa tunturilappalaisten osalta, mutta metsälappalaiset pysyttelivät koko vuoden veromaidensa alueella.

Verouudistusta valmistelleen verollepanokomission alkuperäisen esityksen mukaan verollepano oli tarkoitus toteuttaa siten, että veron perusteeksi otettaisiin se maa, mikä yksittäisellä lappalaisella oli metsästyksen, kalastuksen ja poronhoitoon. Tämä olisi toteutettu siten, että maanmittari olisi inventoinut kunkin lappalaisen käytössä olleet tilukset ja näiden käyttämien maiden rajat olisi määritelty tarkemmin. Tällöin olisi tiedetty tarkasti, mitkä maa- ja vesialueet kenenkin maahan kuuluivat. Valmistelun myöhemmässä vaiheesta tästä kuitenkin luovuttiin. Syinä mainittiin paitsi tällaisen menettelyn hitaus ja kalleus myös se, että “tällöin lappalaiset saisivat alueisiin vahvemman oikeuden.”¹⁰⁸² Mitä tämä olisi tarkoittanut käytännössä, ei tule kuitenkaan esille. Kirjallisuudessa verouudistusta on tulkittu eri tavoin.

Holmbäck katsoo, että vuoden 1695 uudistuksessa veron suuruus määräytyi lappalaisen käyttämän maan mukaan. Hän perustelee tätä sillä, että vaikka kuninkaan vastauksessa ei hyväksytytkään toimitusmiesten alkuperäistä ehdotusta, jonka mukaan lappalaiset tulisi panna verolle sen maan mukaan mitä he pitävät hallussaan, tämä tapahtui ennen kuin toimitusmiehet olivat käyneet Lapinmaassa ja perehtyneet olosuhteisiin siellä.¹⁰⁸³ Hän pitää todennäköisenä, että toimitusmiehet olisivat myös käytännössä määränneet veron suuruuden tämän periaatteen mukaan monilla alueilla ja ehkä jopa kaikilla niillä alueilla, joilla se on ollut mahdollista.¹⁰⁸⁴ Tätä vastaan on muun muassa Kvist todennut, että aika tällaisen verollepanon toteuttamiseen olisi jo teoriassakin ollut hyvin rajattu. Verollepanon olisi pitänyt tapahtua vuoden 1695 uudenvuoden ja seuraavan vuoden alkutalven välisenä aikana koska Douglas ja Bure luovuttivat mietintönsä jo maaliskuun lopulla.¹⁰⁸⁵

Göthe katsoo, että aikaisemmin esillä ollut tavoite laatia maakirja siten, että alueet olisi arvioitu ”veromaa veromaalta” ei toteutunut. Maakirjaan tuli merkityksi ainoastaan maan nimi ja sen haltija. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut hänen mukaansa sitä, että tämä tavoite olisi jäänyt kokonaan sivuun, vaan se tuli myöhemmin toteutetuksi kyläkunnan toimesta. Se tieto mikä kyläkunnan asukkailla oli paikallisista olosuhteista, sai kelvata virallisen toimituksen sijasta.¹⁰⁸⁶

Hultbladin mukaan vuoden 1695 verouudistus perustui maaveroperustalle. Hän toteaa, että vero määrättiin yhtenä summana lapinkylälle, eikä enää yksittäisille lapinveromaille, kuten siihen asti oli ollut käytäntönä. Vero kannettiin samana vuonna

¹⁰⁸⁰ Ks. kuitenkin I. Fellman 1915, 217 alav. 1 ja Lundmark 2006, 63.

¹⁰⁸¹ Lundmark 2006, 63.

¹⁰⁸² Verouudistusta valmistelleen maaherra Douglasin mukaan lapinkylien alueet olivat kruununmaata. Ks. Holmbäck 1922, 47.

¹⁰⁸³ Holmbäck 1922, 13.

¹⁰⁸⁴ Holmbäck 1922:, 13.

¹⁰⁸⁵ Kvist 1990 270, 297. Ks. myös Korpijaakko 1989, 512-515.

¹⁰⁸⁶ Göthe 1929, 262. Ks. myös Lundmark 2008a, 121.

laadittujen maakirjojen perusteella kaikilta lapinkylän osakkailta yhteisesti yhtenä summana.¹⁰⁸⁷ Prawitzin mukaan vuoden 1695 verouudistus voidaan ymmärtää siten, että lapinkylä muodosti nyt kameraalisen yksikön.¹⁰⁸⁸

Vuoden 1695 verouudistusta arvioitaessa on pidettävä erillään toisaalta maa- ja vesialueiden hallinnan ja verotuksen välinen yhteys ja toisaalta itse verotusmenettely. Vaikka eräessä vaiheessa oli tarkoituksena, että lappalaisten käyttämät tilukset olisi inventoitu ja vero olisi määrätty sen mukaan, minkä arvoisiksi veromaahan kuuluvat alueet olisi arvioitu, tämä ei kuitenkaan toteutunut lopullisissa säädöksissä.

Ei voida myöskään katsoa, että tämä olisi toteutunut Douglassin ja Buhren Lappiin tekemän matkan yhteydessä. Käytettävissä ollut aika ei olisi tähän riittänyt eikä tällainen olisi myöskään kuulunut heidän tehtäviinsä. Tällaisesta inventoinnin toteuttamisesta ei ole myöskään olemassa mitään näyttöä. Asiaa ei voida ymmärtää myöskään Göthen tavoin siten, että veromaiden arviointi olisi myöhemmin toteutunut kyläkunnan toimesta. Vuoden 1695 lapinvoudin ohjesäännön lähtökohtana oli henkilön veronmaksukyvyyn arviointi suhteessa toisiin verovelvollisiin (kohdat 5-6). Eri asia on, että yksittäiset saamelaiset saattoivat perustella vaatimustaan veron alentamisesta sillä, että heidän veromaansa oli heikompi tai pienempi kuin joidenkin muiden. Tällaisesta löytyy myös esimerkkejä oikeuskäytännöstä.

Kunkin lapinkylän alueelta kerättävän lapinveron tuli lähtökohtaisesti pysyä muuttumattomana.¹⁰⁸⁹ Vaikka lapinkylä voidaankin vuoden 1695 jälkeen ymmärtää verosta varsinaisesti vastuussa olevaksi kameraaliseksi yksiköksi, tämän jälkeenkin veronmaksuun perustuva oikeus kohdistui yksittäisiin veromaihin, kuten oikeuskäytännöstä käy selville. Veron määrä ainoastaan tasattiin lapinkylittäin. Kysymys oli siis siitä, että uudistus ei muuttanut lappalaisten siihen asti maksaman veron luonnetta ja uudistuksen jälkeenkin kukin lappalainen oli edelleenkin ensisijaisessa vastuussa verostaan samalla tavalla kuin aikaisemminkin. Uudistuksessa oli kysymys ennen kaikkea siitä, että uudistuksen jälkeen lapinkylään kuuluvat lappalaiset olivat solidarisessa vastuussa kylälle määrätystä verosta.

Verrattuna aikaisempaan ajanjaksoon, vuoden 1695 verouudistus toi kuitenkin mukanaan sen muutoksen, että lappalaisten verotusta koskevat tiedot tulivat nyt merkityiksi maakirjaan.¹⁰⁹⁰ Maakirjaan merkittiin paitsi verovelvollinen ja tämän suorittaman veron määrä, pääsääntöisesti myös kyseisen lappalaisen hallussa olevan maan nimi.¹⁰⁹¹ Vaikka veromaiden rajoja ei selvitettykään verouudistuksen yhteydessä eikä veromaista laadittu karttoja, maakirjaan merkitseminen vahvisti kuitenkin

¹⁰⁸⁷ Hultblad 1968, 73-74 ja 79-80 sekä verotuksen ja maankäytön välisestä suhteesta, s. 85.

¹⁰⁸⁸ Prawitz 1966, 161.

¹⁰⁸⁹ Tähän viitattiin vielä 1760-luvulla toimitetun verollepanon yhteydessä (ks. myöhemmin).

¹⁰⁹⁰ Vuoden 1695 lapinvoudin ohjesääntö 8 §.

¹⁰⁹¹ Seuraavan kerran veromaat merkittiin veroluetteloihin vasta 1738. Tämä koski kaikkia Kemin ja Tornion Lappien lapinkylä. Vuoden 1740 luettelo puuttuu mutta vastaavat merkinnät olivat myös vuoden 1739 sekä vuosien 1741-1743 luetteloissa. Sen sijaan ajanjaksolla 1744-1759 veroluetteloissa esiintyy vain yksittäisiä nimiä ja vuoden 1759 jälkeen veromaiden nimiä ei enää mainita. Ks. Arell, 1977, 239. Kuitenkin vuosien 1762-1763 maakirjassa luetellaan lapinveromaat Kemin Lapissa muun muassa Kuolajärvellä, Kitkassa, Maanselässä, Sodankylässä ja Kittilässä.

epäilemättä maajaotuksen pysyvyyttä. Vuoden 1695 maakirja ymmärrettiin myös käytännössä maajaotuksen lähtökohdaksi.¹⁰⁹²

6. Vuoden 1760 lapinvoudin ohjesääntö ja uudistilojen väliaikainen verollepano

Vuonna 1760 annettiin uudistettu lapinvoudin ohjesääntö.¹⁰⁹³ Ohjesäännön neljännessä pykälässä säädetään, että mikäli joku verolappalainen (skattelappman) köyhyyden tai jonkin muun synn vuoksi tulee kykenemättömäksi suorittamaan veroaan tai kuolee ilman, että häneltä jää jälkeläistä, joka voisi suorittaa hänen maksamansa veron, tulee muiden kylään kuuluvien suorittaa kylän yhteinen, maakirjassa vahvistettu verosumma, samalla tavalla kuin aikaisemminkin. Nimismiehen tulee, yhdessä kahden lautamiehen kanssa, jakaa kylän vero naapureiden kesken, itse kunkin tilanteen ja varallisuuden mukaan. Ohjesäännössä määrättiin lisäksi:

Niiden lapinrahaaseen kuuluvien nuorten renkien, vävyjen ja poikien, jotka eivät ole vanhempiensa tai talonpoikien palveluksessa vaan joilla on oma taloutensa, poronsa ja elinkeinonsa, tulee vanhan tavan mukaan auttaa sen kylän veron maksamisessa, missä he oleskelevat, kuitenkin niin, että uusien veronmaksajien veron tulee olla mahdollisuuksien mukaan pienempi kuin muiden (5 §). Mikäli joku verolappalainen perinnön, avioliiton tai jonkun muun perustellun synn vuoksi muuttaa toiseen maahan, tulee tästä antaa tieto kihlakunnanoikeudelle ja kruununvoudille, jonka tulee kuulla kyläkunnan asukkaita. Muuttaminen voidaan sallia, mikäli sillä, joka haluaa muuttaa, on asettaa tilalleen sellainen henkilö, joka voi vastata hänen hallussaan olevasta maasta ja verosta (6 §).

Kruununvoudin tulee huolehtia, että kylän alueelle ei tule enemmän asukkaita kuin mitä kylässä on tiluksia. Sellaiset kylän alueelle tulijat, jotka eivät ole kylälle tarpeellisia, tulee osoittaa sellaiseen kylään, jossa on enemmän tilaa (7 §).

Voutikunnan alueella olevista talonpojista ja uudisasukkaista tulee laatia vuosittain erityinen maakirja, johon tulee merkitä tilaa ja sen asukkaita koskevia tietoja. Tähän maakirjaan tulee merkitä myös sellaiset uudisasukkaat, jotka eivät ole vielä maksaneet veroa (8 §). Sen jälkeen kun vapaavuodet kuluneet loppuun, uudistila tulee kruununvoudin läsnä ollessa panna väliaikaisesti verolle ja kantaa siitä lähtien veroa (9 §).

Kymmenennessä pykälässä todetaan, että koska Lapinmaan rahvas on vanhastaan ollut velvollinen suorittamaan koko kylälle asetetun veron, riippumatta siitä onko yksi tai useampi lapinmies tullut rutiköyhäksi tai kuollut, minkä vuoksi kruunu pitää

¹⁰⁹² Oikeuden pöytäkirjassa todetaan, että kruununvouti Hackzell ja kihlakunnankirjuri Bergström eivät pystyneet selvittämään, onko Porovuoma ja siihen kuuluva Somasjärven maa ja ranta kirjattu jollekin veromaalle vuoden 1695 maakirjassa. Oikeudessa puhutaan myös vanhasta nautinnasta. Oikeus viittaa 8.7.1695 annetun kuninkaallisen määräyksen 4 ja 5 §:ään ja sanoo asian kuuluvan enimmäkseen maaherran päätäntävaltaan ja katsoo, että koska tälle alueelle ei ole merkitty yhtäkään veromiestä, kaikki nämä seudut Riggasjärvestä kaakkoon Koutokeinon esittämän rajalinjan ja Enontekiön rajalinjan välillä ovat *allmänningiä*, jolle veromiehiä voidaan asettaa lapinvoudin ohjeen mukaisesti. Enontekiön käräjät 25.-28.1.1729 fol. 888a-897b. Ks. myös Enontekiön käräjät 25.-29.1.1733 fol. 875b-896a ja 24.-29.1.1734 fol. 294a-317a.

¹⁰⁹³ Lappfogde-instruktion den 5 Augusti 1760. Painettuna mm. Poignant 1872, 43-51.

kohtuullisena, että sellaisessa tilanteessa, jossa lapinmaa (lapp-land) tulee ilmoitetuksi (anslaget) uudisasutukseksi siten, että sitä ei enää lapinväen toimesta voida käyttää poronhoitoon, kalastukseen tai eläintenpyyntiin, ei lapinkylää tule enää rasittaa kyseisellä lapinmaalla, vaan sen maakirjaan merkitty vero tulee vähentää kylän verosummasta, koska kruunu saa vapaavuosien jälkeen suuremman veron uudistilasta kuin aikaisemmasta lapinverosta, kuitenkin niin, että ketään lapinmiestä ei saa ajaa poroineen pois jäkäläkankailta tai tuntureilta, jotka ovat hyödyllisiä ainoastaan hänen poroilleen, mutta eivät uudistilallisen karjalle (10 §).

Lisäksi määrättiin (18 §), että voudin tulee pyrkiä sovittelemaan niitä riitaisuuksia, joita syntyy uudisasukkaitten ja lapinrahvaan välille koskien kalastusta, metsästystä ja otuksenpyyntiä sekä laidunalueita ja vaatia itse kutakin pysymään varsinaisessa elinkeinossaan (förbliva vid sitt råtta näringsfång).

Vuoden 1760 lapinvoudin ohjesääntöön viitattiin jo seuraavan vuoden käräjillä. Vuoden 1761 Enontekiön käräjillä ilmoitettiin, että 5.8.1760 tehdyn päätöksen 9 §:ssä määrätään, että Lapissa olevat tilat pitää kruununvoudin läsnä ollessa asettaa väliaikaisesti verolle (provisionaliter skattläggas), mistä maaherra Johan Funck oli huomauttanut 22.12.1760 päivätyssä kirjeessä.¹⁰⁹⁴ Varakruununvouti Wilhelm Bodin oli tullut tämän Lapin rahvaan kanssa käräjille ja esittää, että lautamiehet, muu läsnä oleva lapinrahvas sekä kruununnimismies Maunus tekisivät selkoa jokaisen uudistilan tilanteesta. Verollepano tuli suorittaa Lapinmaan verollepanometodin mukaisesti.

Seuraavaksi käräjäpöytäkirjassa seuraa luettelo Enontekiön Lapin uudisasutuksista, joita oli luettelon mukaan 25.¹⁰⁹⁵ Luettelossa mainitaan talon ja asukkaan nimi. Kaikkia tiloja kuvataan samalla tavalla eli kerrotaan peltojen tuotosta, niityistä ja karjamäärästä, jolle tuotto riittäisi, raivausmahdollisuuksista, laitumen laadusta, puunsaantimahdollisuuksista sekä kalavesistä. Kalavesistä luetellaan tärkeimmät järvet, mutta joidenkin talojen yhteydessä voidaan viitata myös vähäisempiin kalavesiin. Lisäksi arvioidaan kalajärvien laatua. Jokaisen uudistilan kohdalle on myös merkitty tilan manttaali, joka vaihtelee tilasta riippuen (1/8, 5/32, 1/4, 3/8).¹⁰⁹⁶

Vastaavanlainen toimitus oli tehty myös Jukkasjärven käräjillä. Myös Kemin Lapin Inarin käräjillä luettiin edellä mainittu maaherran kirje. Bodin esitti myös vuosien 1645 ja 1695 veronkantoluettelot. Inarin ja Utsjoen asukkaitten edustaja, lautamies Anders Musta totesi, että he yhtyvät Jukkasjärven pöytäkirjaan kirjattuun rahvaan vastaukseen. Inarilaiset sanovat maksavansa veroa Ruotsille, Tanskalle ja Venäjälle, eivätkä he voi ottaa mitään suurempia rasituksia vastuulleen. He sanoivat, että Lapinmaan vero on nyttemmin ja sen jälkeen, kun kaikki uudistilat on pantu verolle, korkeampi kuin Ruotsin kruunu kantoi vuosilta 1645 ja 1694.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁴ Tästä uudisasukkaitten väliaikaisesta verollepanosta ks. Hiltunen 2007, 317-321

¹⁰⁹⁵ Enontekiön käräjät 23.2.1761 fol. 607 - 613.

¹⁰⁹⁶ Esimerkiksi talon nro 1 Palojoensuu osalta todetaan seuraavasti: Åboen Nämдемannen Hindrick Ericksson 7 Skålsland åker af lerjord mycket frostlånd, nog mera tilfålle til åker af samma slag, Ångarne af litet hårdwall och det öfrige myrwall til utfordring för 7 Kor utom små boskap ringa tilfålle til rödningsland, någorlunda mulbete nödig skog til Timber, gårdsel och Wedbrand, fiske med Olof Olofsson Bas i Pallojerf, Hedangi och Andre små tråsk, icke alla åhr til husbehof [Mantal] 5/32.

¹⁰⁹⁷ Inarin ja Utsjoen käräjät 26.2.1761 fol. 712-713.

Sama määräys ja sen perustelut luettiin myös muilla Kemin Lapin käräjillä. Oikeuden pöytäkirjoissa tästä on säilynyt maininnat Kuusamosta ja Kuolajärveltä. Vuoden 1761 pöytäkirjassa käydään ensiksi lävitse samat perustelut kuin Jukkasjärvellä ja Enontekiöllä, minkä jälkeen todetaan, että tirehtööri Anders Hellandt on tämän Lapin rahvaan kanssa tullut tänne ja esittää käräjille, että lautamiehet, muu läsnä oleva lapinrahvas sekä kruunun nimismies Planting tekisivät selkoa jokaisen uudistilan tilanteesta. Verollepano suoritettiin Lapinmaan verollepanometodin mukaisesti. Tämän jälkeen seuraa luettelo kaikista Kuolajärven ja Kuusamon Lappien uudistiloista.¹⁰⁹⁸

Vuoden 1760 lapinvoudin ohjesäännössä lappalaisten verotus säilyi sillä perustalla, millaiseksi se oli vuoden 1695 verouudistuksessa määrätty. Vaikka veron suuruus oli määrätty kyläkohtaisesti, vuoden 1760 voudinohjeesta käy selville, että lainvalmistelijoiden käsityksen mukaan - uudistiloja lukuun ottamatta - aluejaotus kunkin lapinkylän alueen sisällä perustui edelleen yksittäisten lappalaisten hallussa olleisiin lapinveromaihin. Näitä ei kylläkään enää kutsuttu tässä vaiheessa tällä nimellä, vaan käytetään nimitystä 'lapinmaa' (lapp-land). Terminologian muutos voi olla yhteydessä oikeuskäytännössä tapantuneeseen muutokseen.¹⁰⁹⁹

Veron suuruuden osalta puhutaan kunkin lappalaisen olosuhteista ja varallisuudesta. Ohjesäännön laatijoiden käsityksen mukaan veronmaksun on täytynyt kuitenkin olla yhteydessä lapinveromaan hallintaan. Näin voidaan todeta siitä syystä, että ohjesäännössä määrättiin, ettei lappalainen saanut muuttaa pois, jollei hän kyennyt asettamaan tilalleen henkilöä, joka vastaisi maasta ja verosta. Saman johtopäätöksen voi tehdä myös siitä, että mikäli lappalaismaata ei voinut enää uudisasutuksen vuoksi käyttää metsästykseseen, kalastukseen ja poronhoitoon, veroa voitiin alentaa.

Lähes vastaavanlainen määräys sisältyi myös kaksi vuotta myöhemmin annettuun Kuninkaalliseen päätökseen. Tässä päätöksessä lappalaisten maksaman veron alentaminen kuitenkin edellytti selvitysten tekemistä niistä alueista, jotka olivat siirtyneet uudistiloille.¹¹⁰⁰ Molemmista päätöksistä voi saada viitteitä edellä esilleeseen kysymyksen lappalaisten maksaman veron perusteesta. Vaikka säännöksessä ei suoranaisesti todeta, että veroa maksettiin lappalaisten käytössä olleesta maasta, eräät kohdat viittaavat kuitenkin siihen, että lappalaisilta perittävän veron katsottiin olevan yhteydessä veromaahan kuuluviin tiluksiin.

7. Lapinveron suorittamisen lakkaaminen osassa lapinkyläen alueita

Kuten edellä on todettu, vuonna 1695 laadittuun maakirjaan merkittiin paitsi kuhunkin lapinkylään kuuluvat lappalaiset, myös lapinkyläen alueelle saapuneet ensimmäiset suomalaiset uudisasukkaat. Myöhemmin lappalaiset ja uudisasukkaat merkittiin erillisiiin luetteloihin. Kemin Lapissa tämä käytäntö jatkui Inarin lapinkylää lukuun

¹⁰⁹⁸ Kuolajärven ja Kuusamon käräjät 14.3.1761 fol. 724-725v.

¹⁰⁹⁹ Ks. luku VIII.

¹¹⁰⁰ Ks. Joona 2006, 211-212.

ottamatta aina vuoteen 1762. Kyseisen vuoden maakirjassa suurin osa asukkaista oli vielä merkitty lappalaisiksi. Tilanne oli tämä kaikissa muissa lapinkylissä paitsi Kitkassa ja Maanselässä, joissa uudisasukkaat muodostivat enemmistön. Kuitenkin myös näidenkin kylien alueella oli vielä tässäkin vaiheessa muutamia lappalaisiksi merkittyjä henkilöitä.¹¹⁰¹

Seuraavan vuoden maakirjassa¹¹⁰² lappalaisiksi merkityt henkilöt on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta siirretty uudisasukkaitten luetteloon. Esimerkiksi vuoden 1762 Sompion lapinkylän lappalaismaakirjaan on merkitty 24 henkilöä ja uudisasukkaiksi 8 henkilöä. Seuraavan vuoden veronkantokirjassa lappalaisiksi aikaisemmin merkittyjen henkilöiden kohdalla on merkintä ”Sompion vanhoja lappalaisia, nyt uudisasukkaita”. Sama muutos on tehty myös Sodankylän ja Kittilän kohdalla, jossa todetaan: ”uudisasukkaat, jotka aikaisemmin on merkitty lappalaisiksi.”

Sompion luettelossa edelleen lappalaiseksi merkityn Anders Suakin kohdalla todetaan, että hän ”on vielä lappalainen ja merkitty näitten joukkoon”. Saman vuoden veronkantoluetteloon on Suakin kohdalle merkitty ”lappalainen, harjoittaa pyyntiä”. Sodankylän kohdalla unarilaisen Mats Pärssonin kohdalla todetaan, että hän on vielä lappalainen, mutta köyhä ja vanha ja Mats Pumpasen kohdalla todetaan, että hänet on merkitty lappalaiseksi. Kuolajärvellä Anders Harin kohdalla on merkintä, että hän ”on vielä lappalainen, ilman uudistilaa”. Yksittäisiä henkilöitä on merkitty lappalaisiksi vielä vuoden 1766 luettelossa. Veroluetteloissa olevista merkinnöistä käy siis selville, minkä vuoksi eräitä lappalaisiksi merkittyjä henkilöitä ei siirretä uudisasukkaitten joukkoon. Kysymys oli joko siitä, että tällainen henkilö ei ollut perustanut uudistilaa¹¹⁰³ tai siitä, että hän sai toimeentulonsa pelkästään lappalaiselinkeinoista.¹¹⁰⁴

Tässä yhteydessä voidaan viitata siihen, että siinä vaiheessa, kun saamelaista sukua ollut Anders Hansson Aska perusti vuonna 1703 uudistilan veromaalleen,

¹¹⁰¹ Jordebok för Västerbottns Norra Lappmarks Fögderie för Åhr 1762. Norra Lappmarkens Fögderi Arkiv. Uppbörds- och jordeböcker 1757-1767. Nide 1. Landarkivet i Härnosand. Mf. FR 1514.

¹¹⁰² Sama, vuosi 1763.

¹¹⁰³ Lappalaisten hakemia uudistilan perustamishakemuksia ei ollut kovin monta vielä 1700-luvun alkupuolella. Sen sijaan ennen vuoden 1760 verollepanoa käräjillä käsitellään useita uudistilahakemuksia, joista monet olivat epäilemättä saamelaisten tekemiä. Esimerkiksi vuoden 1759 käräjillä annetaan toimittamismääräys lautamies Olof Aikion uudistilalle Suolijärven Särkisaarella. Vuoden 1748 käräjillä Aikio oli vielä Särkisaari-nimisen veromaan haltija. Kuusamon käräjät 11.-12.3.1759 fol. 214-234v. Myös Pehr Andersson Sarfwi anoi saman vuoden käräjillä uudistilansa syynäämistä (fol. 235-279).

¹¹⁰⁴ Tämä näyttää kuitenkin määräytyneen jossain määrin eri tavalla eri luetteloissa. Esimerkiksi vuoden 1759 veronkantoluettelossa vouti on merkinnyt sanan 'lappalainen' pääsääntöisesti niiden henkilöiden kohdalle, joilla ei ollut viljelystä eikä yhtään kotieläintä. Sompiossa tällaisia henkilöitä olivat Hans Musta, Pär Arfwid, Pål Arwid, Sodankylässä Matts Wanha, Matts Unari, Johan Kallats ja Kuolajärvellä Anders Hari ja Matts Hansson. Kuitenkin sodankyläläisen Pär Olofsson Ramban kohdalle on merkitty sana 'lappalainen' vaikka hänellä ilmoitettiin olevan myös nuorta karjaa. Vuoden 1784 veronkantoluettelon yhteydessä todetaan, että edellisen vuoden luettelossa uudistilaa vailla oleva Matts Bombainen (ks. luku VI) on merkitty 1/8 manttaalin haltijaksi ja maksaa siitä 40 killinkiä, mutta hän ei ole maksanut mitään veroa. Sodankylän Sompion ja Keminkylän käräjät 5.3.1784 fol. 556-580. Tämän mukaan Matts Johansson Pumpanen ei ollut vielä 20 myöhemminkään perustanut uudistilaa, mutta tästä huolimatta hänelle oli määrätty manttaali ja hänet oli merkitty verovelvolliseksi.

hänelle myönnettiin oikeus uudistilaan samoilla ehdoilla kuin suomalaisille uudistilallisille. Tämä asia nousi esille vasta vuosina 1716 ja 1720 annettujen päätösten yhteydessä. Näissä oikeuden päätöksissä todetaan, että *lappalaisen perusti uudistilan omalle maalleen, josta hän oli kauan maksanut veroa*.¹¹⁰⁵ Erotuksena suomalaisen uudisasukaan perustamaan uudistilaan tämä tarkoitti sitä, että lappalainen ei saanut vapaavuosia. Toisaalta hän säilytti lappalaisille kuuluneet maa- ja vesioikeudet. Uudistilan perustamisesta huolimatta tällaiset henkilöt säilyivät myös maa- ja veronkantokirjoissa lappalaisilta ja he suorittivat edelleen lappalaisilta kannettua lapinveroa. Vasta vuonna 1763 tällaisen saamelaiset siirrettiin veroluetteloissa uudistilallisten joukkoon.

Minkä vuoksi tällaiset henkilöt siirrettiin uudisasukkaitten luettelon juuri tuolloin? Kysymys ei ollut siis siitä, että he olivat perustaneet uudistilan juuri tuolloin, eikä siitäkään, etteivätkö he olisi edelleen harjoittaneet saamelaiselinkeinoja samalla tavalla kuin aikaisemminkin.¹¹⁰⁶

Tätä muutosta edeltää vuonna 1760 voudinohje ja siihen sisältyvä määräys uudisasukkaitten verollepanosta, joka toteutettiin seuraavan vuoden käräjillä. Tähän ajankohtaan liittyy myös vuonna 1762 annettu kuninkaallinen päätös vero-oikeuden myöntämisestä uudistiloille ilman lunastusmaksua.¹¹⁰⁷ Edelleen voidaan viitata siihen, että verrattuna aikaisempaan aikaan Kemin Lapin alueella haettiin varsin paljon uudistilan perustamiskatselmuksia vuosien 1758-1760 käräjillä ja lisäksi siihen, että vuosina 1758-1759 myös suomalaiset uudisasukkaat saavat luvan majavanpyyntiin, joka oli ollut siihen asti saamelaisten yksinoikeus.¹¹⁰⁸

Mikään edellä mainituista ei kuinkaan edellytä sitä, että uudistilan perustaneet tai myös muista kuin lappalaiselinkeinoista toimeentulonsa saaneet lappalaiset olisi tullut merkitä uudisasukkaiksi nimenomaan vuonna 1763. Asiassa voidaan kuinkin tehdä joitain huomioita. Vuoden 1760 voudinohjeen 10 §:ssä määrättiin, että lapinkylän verosummasta tulee vähentää sellaisen lapinmaan vero, jota ei voida uudisasutuksen vuosi käyttää poronhoitoon, metsästykseen tai kalastukseen. Vuoden 1762 kuninkaallisessa päätöksessä taas todetaan, että uudistilojen lisääntymisen vuoksi useat lapinmaat, jos ei kokonaan niin kuitenkin osittain, ovat tulleet otetuksi uudistilalle. Tästä syystä määrättiin, että lapinkylän tulee nauttia veron huojuusta siinä suhteessa kuin sen alueesta on tullut raivatuksi uudisasutukseksi. Päätöksessä kuitenkin edellytettiin, että asiasta tuli järjestää tutkimuksia kaikkien asianosaisten ollessa läsnä ja sen jälkeen suoda veron huojuus lappalaisille.

Vaikka päätöksen tavoitteena oli selvästi helpottaa saamelaisten asemaa, joka nimenomaan Kemin Lapissa oli tuohon aikaan erityisen vaikea, tällaisten tutkimusten suorittaminen olisi ollut monella tavalla ongelmallista. Jokainen lapinmaa ja sille perustettu uudistila olisi pitänyt käydä lävitse ja arvioida, kuinka paljon jollekin yksittäiselle veromaalle perustettu uudistila vaikeuttaa saamelaisten elinkeinoja. Tämä olisi tullut tehdä vaikeiden kulkuyhteyksien takana olleilla laajoilla alueilla, mikä olisi

¹¹⁰⁵ Ks. luku VI.

¹¹⁰⁶ Ks. luku VI.

¹¹⁰⁷ Ks. Joon 2006, 209-213.

¹¹⁰⁸ Ks. luku VI.

vienyt paljon aikaa ja resursseja. Lapinveromaita ei ollut koskaan aikaisemminkaan kyetty inventoimaan tai muullakaan tavoin selvittämään niiden sijaintia tai rajoja.

Tästä ongelmasta päästäisiin, jos lappalaiset siirrettäisiin veroluettelossa uudistilallisiksi. Kun kuninkaan päätös annettiin vuonna 1762, olisi tällainen inventointi tullut suorittaa jo seuraavana vuonna, mutta tällöin lappalaiset siirrettiin veroluettelossa uudistilallisiksi. Ei ole kuitenkaan olemassa mitään konkreettista näyttöä, että tämä olisi ollut syy vuonna 1763 toteutettuun muutokseen. Toinen selitys voi löytyä käräjäpöytäkirjasta. Vuoden 1760 käräjillä oli esillä seuraava asia:

Lautamies Erik Bombainen sekä uudistilalliset Anders Mattonen, Anders Kallats sekä Anders Håltts kertoivat oikeudessa, että maaherra Leijonstedt oli myöntänyt heille verovapauden kruunun veroista 15 vuodeksi, vuodesta 1758 vuoteen 1772. Tästä huolimatta Anders Helland oli kantanut heiltä majavaveron nimellä olevaa veroa 2 taaleria 16 äyriä hopeassa. Kantajat aikoivat hakea maaherra Funkilta selvitystä, kuinka tässä asiassa tulee menetellä. He eivät kuitenkaan halunneet luopua majavanpyynnistä, joka on heidän mielestään pitäjän ikivanha oikeus.¹¹⁰⁹

Kuten edellä todettiin, vielä 1700-luvun alussa käytäntö oli Kemin Lapin lapinkylien alueella se, että perustaessaan uudistilan veromaalleen lappalainen ei saanut vapaavuosia, koska hänen katsottiin perustaneen uudistilan omalle maalleen. Kuten toisessa yhteydessä tulee esille, vuodesta 1744 alkaen oikeuskäytännössä kuitenkin lähdetään siitä, että kaikki lapinkylien alueella oleva maa on kruununmaata.¹¹¹⁰ Tämän jälkeen kysymys ei siis voinut olla enää siitä, että saamelaisen olisi katsottu perustaneen uudistilan omalle maalle vaan kruunun maalle. Tässä suhteessa hänen asemansa oli siis tämän jälkeen samanlainen kuin suomalaistenkin uudistilallisten. Edellä olevasta tapauksesta käy myös selville, että vaikka Bombanen ja ilmeisesti myös muut olivat saamelaista sukua ja aikaisempien veromaiden haltijoita, toisin kuin aikaisemmin, heille oli tässä vaiheessa myönnetty verovapaus uudistilaa perustettaessa.

Tässä vaiheessa tilanne oli muuttunut myös siltä osin, että kun lapinveroa aikaisemmin suoritettiin lappalaisten käyttämistä maista, mikä tulee selvästi esille vielä 1730-luvulla, nyt puhutaan - vain - majavaverosta, vaikka kysymys oli samasta verosta. Koska alueiden katsottiin nyt kuuluvan kruunulle, lähtökohtana ei voinut olla, että veroa olisi suoritettu maasta. Toisaalta majavavero-sanan käyttöä puolustaa se, että majavanpyynti oli vanhastaan ollut Kemin Lapissa lappalaisten monopoli ja Sodankylässäkin se oli kuulunut lappalaisille aina vuoteen 1758 asti.

Bombanen ja muut lähtivät siis siitä, että uudistilan perustamisesta seuranneen verovapauden täytyi koskea myös lapinveroa, jota siis kutsuttiin tässä vaiheessa majavaveroksi. Lapinveron maksu ei kuitenkaan ollut yhteydessä uudistilan perustamiseen, vaan kysymys oli lappalaisilta peritystä verosta. Toisaalta, oikeudenmukaista ei ollut sekään, että lappalaisten tuli suorittaa lapinveroa, joka tässä vaiheessa liitettiin enää vain majavanpyyntioikeuteen, vaikka myös suomalaisille oli myönnetty oikeus niiden pyytämiseen. Mikäli saamelaiset siirrettäisiin uudistilallisiksi, heidän ei

¹¹⁰⁹ Sodankylän käräjät 15.-19.1.1760 fol. 407-407v. Tämä tulee esille Anders Kallatsin kohdalla vuoden 1762 lappalaisveroluettelossa. Hänen kohdalleen on merkitty, että hän on saanut vapauskirjeen 31.6.1758 15 vuodeksi. Hänen tulee maksaa veroa 1773 alkaen.

¹¹¹⁰ Ks. luku VIII.

tarvitsisi enää maksaa lapinveroa, jolloin tämä yhdenvertaisuutta koskeva ongelma poistuisi.

Ei ole tiedossa, mitä maaherra Funk päätti asiassa, mutta kolme vuotta myöhemmin, Inaria lukuun ottamatta, lähes kaikki Kemin Lapin lappalaiset merkittiin veroluetteloissa kuitenkin uudistilallisiksi. Tämä tarkoitti sitä, että alueen alkuperäisiä lappalaisia ei enää merkitty erilliseen luetteloon. Tällä asialla on ollut myös oma erityinen merkityksensä aina nykyaikaan asti.¹¹¹¹

Lapinveron maksamisen yhteydestä lapinveromaihin voidaan todeta, että lapinveromaat on merkitty vuoden 1762 maakirjaan Sodankylän, Kittilän, Kuolajärven ja Kitkan ja Maanselän kyliin ja yksi lapinveromaa eli Johan Mustan Nebloslokka myös Sompion lapinkylän kohdalle. Lapinveromailla ei kuitenkaan ollut enää tässä vaiheessa oikeuskäytännössä merkitystä sellaisina alueellisesti rajattuina alueina, joiden käyttöoikeus kuului lähtökohtaisesti vain veromaan haltijalle.¹¹¹² Lapinveromaihin kuuluneita alueita käyttivät todellisuudessa uudistilalliset, joiksi siis myös edellä mainitut lappalaiset merkittiin veroluetteloissa vuodesta 1763 eteenpäin. Tästä huolimatta, koska veromaat oli merkitty veroluetteloon kunkin lappalaisen kohdalle, tämä yhteys säilyi ainakin periaatteessa tähän ajankohtaan asti.

8. Lapinvero 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla

8.1 Lapinvero ja lapinveromaiden merkityksen katoaminen Enontekiön tunturialueelta 1700-luvun lopulla

Ensimmäiset uudisasukkaat olivat tässä vaiheessa asettuneet myös Inariin. Utsjoella heitä oli ollut jo tätä aikaisemmin ja Enontekiölle he olivat saapuneet ilmeisesti jo 1630-luvulla.¹¹¹³ Uudisasutuksella oli oma vaikutuksensa saamelaisten maankäyttöön myös näillä alueilla, mutta tunturialueella suurin muutos liittyi saamelaisten elinkeinon omaan muutokseen.

Kuten edellä on todettu, Arellin mukaan täysnomadismi oli 1730-1740-luvulla Enontekiöllä vielä yhteydessä veromaajakoon, mutta tässä vaiheessa kysymys oli jo ylimenokaudesta. Hänen mukaan yksittäisiä veromaita ei mainita veroluetteloissa enää vuoden 1759 jälkeen¹¹¹⁴ ja yksityiset veromaat eivät olleet enää nautinnan kohteena noin vuoden 1780 tienoilla.¹¹¹⁵ On kuitenkin otettava huomioon, että Arellin tutkimus koskee ensisijaisesti niitä tunturialueita, joissa pronomadismi oli hallitseva elinkeino.

Peltojärven lapinkylän veroluettelomerkinnät edelsivät Kemin Lapin lapinkylien alueella muutamaan vuotta myöhemmin tapahtuvaa muutosta. Kun vuoden 1758 la-

¹¹¹¹ Ks. Laki saamelaiskäräjistä 974/95 3,2 §. KHO 1999:55: ”Koska henkilön esivanhempi oli viimeksi merkitty lappalaisten joukkoon maakirjaan vuonna 1762, hänen ei pelkästään tällä perusteella voitu katsoa olevan ... saamelainen”. Ks. myös Joonas 2013, 12-22.

¹¹¹² Ks. luvut IV ja VIII.

¹¹¹³ Ks. luku II.

¹¹¹⁴ Ks. Enontekiön käräjät 13.-15.2.1775. Lappi 1. Joonas 2006, 280 alav. 655.

¹¹¹⁵ Arell 1977, 250-254, 258-259, 272. Ks. myös Joonas 2006, 280-284 ja siinä mainittu kirjallisuus. Ks. myös Schnitlersin 1740-luvulla keräämät tiedot (edellä.).

pinveroluetteloon oli merkitty yhdeksän lapinveroa maksavaa henkilöä, seuraavan eli vuoden 1759 luettelossa tällaisia henkilöitä oli vain viisi, joista kaksi maksoi yhteistä veroa.¹¹¹⁶ Viiden kohdalla veron määrä on nolla ja heidän kohdallaan on merkintä, että heidät on siirretty Enontekiön uudisasukkaitten joukkoon.¹¹¹⁷

Vaikka Enontekiön kyläkunnat säilyivät veroluetteloissa koko 1700-luvun, käräjöpöytäkirjoissa puhutaan kuitenkin monessa tapauksessa Enontekiön ja Jukkasjärven veronmaksajista. Esimerkiksi vuoden 1773 käräjillä asukkaat kiistelevät siitä, tulisiko Parffa- ja Allas-nimisten lappalaisten maksaa veroa Enontekiölle vai Jukkasjärvelle. Enontekiöläiset haluavat pitää heidät maksamassa veroa heidän apunaan.¹¹¹⁸ Kun vuoden 1695 verouudistuksen ja vuosien 1695 ja 1760 voudinohjeiden mukaan veronmaksun olisi tullut tapahtua lapinkylittäin, käräjöpöytäkirjoissa puhutaan kuitenkin veronmaksusta seurakunnittain. Vaikka käsittelyn aikana mainitaankin, että Rounalan alueella riittää tulijoille laidunta, puhutaan Enontekiön eikä siis Rounalan veronmaksajista. Asian taustalla saattoi olla se, että samalla tavoin kuin lapinveromaat, myös lapinkylien rajat olivat täyspaimentolaisuuden vuoksi menettämässä merkityksensä.¹¹¹⁹ Kysymys saattoi olla samasta tilanteesta kuin myöhemmin Utsjoella, jossa todettiin, että Tenon ja Utsjoen lapinkylät eivät voi maksaa erillistä veroa, koska kylien välisen rajan sijainti ei ole tiedossa.¹¹²⁰

Lapinveron ja veron kohteena olevan alueen välisestä yhteydestä voidaan todeta, että koska veromaat menettivät Enontekiön tunturialueella käytännön merkityksensä 1700-luvun puolivälissä eikä niitä mainita veroluetteloissa tai käräjöpöytäkirjoissa 1770-luvun jälkeen, kysymys ei voi olla enää tässä vaiheessa siitä, että veroa olisi ymmärretty maksettavan yksittäisten veromaiden alueista.

Tässä yhteydessä voidaan viitata Holmbäckin esittämään käsitykseen. Vaikka hän lähteekin siitä, että lapinverossa oli kysymys maaverosta, samalla hän myös huomauttaa, että osassa Lapinmaata sitä suoritettiin henkilökohtaisena verona.¹¹²¹ Viitaten siihen, että pronomadit muuttivat Jukkasjärven ja Enontekiön tunturialueella vapaasti ilman alueellisia rajoja, hän katsoo, että tällöin kysymys on ollut henkilökohtaisesta verosta.¹¹²² Holmbäckin käsityksen taustalla saattoi olla ajatus, että niin kauan kuin veromaajakoa noudatettiin, veroa katsottiin maksettavan kyseisistä maisista. Veronmaksun kohteena oli maa, mutta henkilöt, jotka verosta vastasivat, vaihtui-

¹¹¹⁶ Nämä olivat Erik Rasmusson (Eira) ja Johan Olsson Kitti, Lars Olsson Joakainen eli Kitti, Samuel Jonsson Sarri ja Per Madsson. *Jorde och Uppbörsbok for Torne Lappmark 1757-1800*. Larsen og Rauø 1995, 32-33.

¹¹¹⁷ Nämä olivat Per Persson Eira ja vävy Jöns Samuelsson, Per Persson Eira, Erik Persson Eira sekä lappalaisten joukkoon merkityt, alkuaan suomalaista lähtöä olleet Erik ja Henrik Jönssöner Kyrö, jotka veron määrästä päätellen harjoittivat ilmeisesti jo jonkinasteista maataloutta sekä suomalainen uudisasukas Olof Kihlanki. Ks. myös Hiltunen 2007, 336.

¹¹¹⁸ Enontekiön käräjät 13.-17.2.1773 ja 12.-15.2.1779. Lappi 11. Ks. Joon 2006, 276 alav. 647.

¹¹¹⁹ Tämä muutos näkyy myös hallintoviranomaisten asiakirjoissa. Vuoden 1760 maaherran kertomuksessa puhutaan Enontekiön, Utsjoen, Inarin, Sompion, Keminkylän, Sodankylän, Kittilän ja Kuusamon Lapeista. Enontekiön kolme lapinkylää ja Teno puuttuvat siis luettelosta, vaikka näin on tosin tehty toisinaan myös aikaisemmin. Myös Kitka ja Maanselkä ovat sulautuneet Kuusamoksi. Riksdagens Arkiv. Frihetstidens landshövdningsberättelser (Lappmarken) 1760-62. Volum 3215. Mikrokortti 48201/11 f. 5-23.

¹¹²⁰ Ks. myöhemmin.

¹¹²¹ Holmbäck 1922, 13.

¹¹²² Holmbäck 1922, 18.

vat. Myöhemmin kysymys oli sen sijaan siitä, että poronomadin muuttaessa esimerkiksi Jukkasjärveltä Enontekiölle Jukkasjärvelle ei jäänyt maata, josta sen seuraavan haltija olisi maksanut veroa. Henkilö lopetti veronmaksun Jukkasjärvellä ja aloitti sen Enontekiöllä. Veronmaksu ei kohdistunut enää tiettyyn alueeseen, vaan se seurasi henkilöä, mikäli hän harjoitti määrätynlaista elinkeinoa.

Veronmaksun katsottiin tapahtuvan seurakunnittain. Lapinkylien ja lapinveromaiden menettäessä merkityksensä ei ollut enää mahdollista katsoa, että veronmaksu olisi kohdistunut tällaisiin, alueellisesti rajattuihin maanpinnan osiin. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoittanut sitä, että yhteys maankäytön ja veronmaksun välillä olisi katkennut. Asia ymmärrettiin ilmeisesti siten, että siinä vaiheessa, kun veromaat menettivät merkityksensä, lapinveronmaksuun perustuva maankäyttöoikeus kuului niille lappalaisille, jotka kulloinkin vastasivat seurakunnan alueelta perittävästä lapinverosta.

Asia voidaan nähdä myös eräänlaisena lapinveron kollektivoitumisena, mikä koski sekä alueita että verosta vastaavia henkilöitä. Henkilöiden osalta tämä tarkoitti sitä, että veronmaksuun perustuva oikeus ei kuulunut enää veromaan haltijalle tai lapinkylän osakkaalle, vaan yhteisesti kaikille niille, jotka kulloinkin harjoittivat seurakunnan alueella poronhoitoa. Näin voidaan sanoa nimenomaan varsinasiesta tunturialueesta. Nimenomaan Enontekiöllä tilanne oli se, että 1700-luvun jälkipuoliskolla nomadinen poronhoito oli muutoksen tilassa. Suurin osa alueen vanhoista porosaamelaisuista muutti tämän ajanjakson aikana Norjaan ja tilalle muutti uutta väestöä erityisesti Jukkasjärveltä.¹¹²³ Lisäksi veronmaksuun perustuvan oikeuden subjektiksi saattoi tulla myös sellaisia henkilöitä, joilla ei ollut välttämättä mitään yhteyttä saamelaisten vanhoihin oikeuksiin. Usea suomalainen uudisasukas huomasi poronhoidon maanviljelystä kannattavammaksi elinkeinoksi ja alkoi harjoittaa poronhoitoa. Tällöin myös hän tuli merkityksi lapinveron maksajaksi.¹¹²⁴

8.2 Lapinvero Venäjänvallan aikana

Kun edellä mainitut Kemin Lapin lapinkylien metsäsaamelaiset siirrettiin 1760-luvulla veroluettelosta uudistilallisten joukkoon, lapinveroa maksettiin tämän jälkeen Kemin Lapissa vain Inarin alueella. Kuitenkin myös Inarin kalastajasaamelaiset olivat perustaneet ensimmäiset uudistilansa jo 1760-luvulla.¹¹²⁵ Vuoden 1801 käräjillä kerrotaan, että Johan Märtingsson on rakentanut talon Ackojärvelle, jonne hän aikoo perustaa uudistilan. Oikeuden päätöksessä todetaan, että hakijalle annetaan oikeus kyseisten kalavesien ja niittymaiden käyttämiseen *tavanomaista lapinveroa vastaan*.¹¹²⁶ Päätöksen sanamuoto viittaisi siis siihen, että Inarin kalas-

¹¹²³ Ks. Hiltunen 2007, 331, jossa ajanjaksolla 1752-1803 luetellaan 26 sukua, jotka muuttivat pois vanhan Rounalan lapinkylän alueelta ja myöhemmin (s. 335) luetellaan 13 sukua, jotka merkittiin Rounalan, Lainiovuoman ja Rommavuoman veronkantokirjoihin 1782-1807. Ks. myös Enbuske 2008, 382-404.

¹¹²⁴ Ks. luku II.

¹¹²⁵ Inarin ensimmäistä uudistilaa oli alettu viljellä jo 1740-luvulla. Ks. luku IV. Uudistilojen perustamisesta Inariin, ks. Nahkiaisja 2006, 86-87.

¹¹²⁶ Inarin käräjät 28.2.1801 fol. 67v.

tajasaamelaiset suorittivat lapinveroa myös sen jälkeen, kun he olivat siirtyneet uudisasukkaiksi. Ainakin tämä päätös viittaa siihen, että uudistilan perustaminen noudatti vastaavanlaista käytäntöä kuin se oli noudattanut muualla Kemin Lapissa vielä 1700-luvun alkupuolella.

Vuoden 1751 Strömstadin rajasopimuksen lisäpöytäkirjassa eli Lappecodecillisessä oli sovittu, että Norjan ja Ruotsin saamelaiset saavat käyttää toisen maan aluetta porojensa laiduntamiseen. Lisäpöytäkirjassa oli sovittu myös veromaiden käytöstä. Lisäpöytäkirjan 16 §:n mukaan toisen valtakunnan alueelle muuttavien lappalaisten ja heidän porojensa tuli kyetä saamaan riittävä elatus, mutta kuitenkin niin, että selaista lappalaista, joka maksoi maasta veroa (lappen själv som för landet skattar), ei vieraiden lappalaisten toimesta työnnetä pois maaltaan, ja ettei hän kärsi puutetta. Tämä sopimuskohta kertoo siitä, että myös Strömstadin sopimusta solmittaessa lapinveroa ymmärrettiin maksettavan maasta, mutta käytännön merkitystä tällä sopimuskohtalla ei ilmeisesti juurikaan ollut.

Kysymys lapinverosta tuli kuitenkin esille myöhemmin niissä neuvotteluissa, joita sopimuksen uudistamiseksi käytiin 1830-1840-luvuilla Norjan ja Suomen (Venäjän) välillä. Liittyen lappalaisten keskinäisten laidunriitojen välttämiseen, Suomen edustajat esittivät vuonna 1840 Turussa pidetyssä kokouksessa, että vanhaa nautintaa oli kunnioitettava, samoin kuin *sen oikeutta, joka maksoi alueesta veroa*. Norjalaiset kuitenkin hylkäsivät tämän ehdotuksen todeten muun muassa, että porolaidunalueilta ei maksettu maaveroa vuonna 1751, ei Suomessa eikä Norjassa.¹¹²⁷

Lappalaisten verotus oli samaan aikaan esillä myös alueen käräjillä. Vuoden 1843 Inarin ja Utsjoen käräjillä luettiin maaherra Lagenborgin laatima muistio, jossa oli kysymys lapinveron tarkistuksesta ja tasauksesta. Muistiossa viitattiin vuoden 1760 lapinvoudin asetuksen 3 §:n ja samana päivänä annettuun Kuninkaalliseen päätökseen. Maaherra toteaa, että sen jälkeen kun verontarkistus oli viimeksi tehty, oli lapinrahaan määrä Enontekiöllä ja Inarissa vähentynyt merkittävästi, kun taas Utsjoella lappalaisten määrä on lisääntynyt. Lisäksi poronhoitoon, kalastukseen ja eläinten pyyntiin liittyvät edut (förmonerne) olivat vähentyneet merkittävästi Norjan lappalaisten alueelle tunkeutumisen vuoksi ja myös muista syistä. Tämän vuoksi maaherra oli määrännyt laadittavaksi uuden maakirjan, joka tuli antaa tiedoksi kihlakunnanoi-keuksissa, jolloin väestöllä on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä asiassa.¹¹²⁸

Utsjoen alustavassa, tunturi-, metsä- ja kalastajalappalaisia koskevassa maakirjassa, todetaan, että tämä lapinmaa muodostuu 65 taloudesta eli ruokakunnasta. Lisäksi todetaan, että veroa ei voida kantaa kylittäin koska kylien rajat on määräämättä, minkä vuoksi vero tulee kerätä koko seurakunnan alueelta ”yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta” määrätty vuosittainen summa. Samassa yhteydessä viitataan siihen, että petoeläimet ja norjalaiset muuttolappalaiset ovat aiheuttaneet Utsjoen lappalaisten poroille merkittävää vahinkoa. Lisäksi viitataan Norjan lappalaisten muihin omavaltaisuuksiin sekä siihen, että riista on vähentynyt ja lopuksi myös siihen, että

¹¹²⁷ Tikkanen 1964, 83. Tikkasen käsityksen mukaan Suomen edustaja Ekström olisi ollut tietoinen siitä, ettei ”erittelemätön, vähäinen lapinvero ollut mikään maavero”. Inarissa lapinveron määrä oli 20:50 hr ja Utsjoella 31 tlk. Tikkanen viittaa siihen, että maavero oli esimerkiksi Muoniossa 170 hr ja se jakaantui vakinaiseen-, manttaali-, tuomari- renki- linnoitus, lääkitys- ruotuvaivaisy-ym. veroon.

¹¹²⁸ Lagerborg, Oulussa 31.12.1842. Lappi Cla:17, Inarin ja Utsjoen käräjät 26.1.1843 § 27.

Suomen lappalaisia estettiin kesäaikana kalastamasta Norjan rannikolla.¹¹²⁹ Veron määräksi esitetään 15 hopearuplaa.

Inarin osalta todetaan, että alueella on 57 veroa maksavaa ruokakuntaa ja että asukkaiden olosuhteet ovat monelta osin samanlaiset kuin Utsjoella. Tämä koskee sekä elinkeinoja että toimeentuloa. Lisäksi viitattiin siihen, että edellisen maakirjan vahvistamisen jälkeen tähän lapinmaahan on perustettu useita uudisasutuksia, joiden alle oli jäänyt muuttolappalaisten laidunalueita. Tästä syystä muuttolappalaisten veroa tulisi alentaa kuten vuoden 1760 lapinvoudin ohjeen 10 §:ssä määrätään. Lopuksi todetaan, että näistä syistä tämän Lapinmaan muuttolappalaisten kokonaisvero ei voi olla enempää kuin 15 ruplaa.¹¹³⁰

Kun maaherran muistio ja maakirjaluonnos oli luettu kärjärahaalle, molempien seurakuntien asukkaat pyysivät, että vero alennettaisiin 10 ruplaan. Inarin kappelisiin kuuluvat lappalaiset viittasivat siihen, että he ovat yleisesti köyhempiä kuin utsjokelaiset sekä siihen, että uudistilojen perustamisen vuoksi he ovat menettäneet parhaita porolaidunmaita ja kalavesiään.¹¹³¹ Sama kysymys oli esillä myös muutamaa viikkoa myöhemmin pidetyillä Enontekiön käräjillä.

Luonnoksessa maakirjaksi todetaan, että Enontekiön muuttolappalaiset muodostavat 10 verolle pantua ruokakuntaa. Maakirjaluonnoksen mukaan nämä ovat erittäin köyhiä ja petoeläimet ja Norjan rannikon asukkaat aiheuttavat heidän porolauomoissaan suurta vahinkoa ja että heidän kalastamisensa rannikolla kesällä on lähes loppunut. Lisäksi viitattiin siihen, että viime vuosina oli syynäty uudistiloja, jotka rajoittivat lappalaisten muinaisia laidun- ja metsästysmaita.¹¹³² Näistä syistä veroksi esitettiin vain 2,5 hopearuplaa. Käräjille kerääntyneet Enontekiön lapinmaan asukkaat pyysivät kuitenkin, että heidän köyhyytensä vuoksi vero alennettaisiin kahteen ruplaan.¹¹³³

Asiaa koskeva keisarillinen kirje annettiin syyskuussa. Kirjeessä todettiin, että kysymys oli niin kutsutusta kalastaja, tunturi- ja metsälappalaisten verosta Utsjoen, Inarin ja Enontekiön Lapinmaissa. Kirjeessä viitattiin asian aikaisempiin vaiheisiin ja ilmoitettiin, että vero on Utsjoella ja Inarissa, kummassakin 15 ruplaa ja Enontekiöllä 2 ruplaa 50 kopeekkaa. Lapinmiesten (lappmän) tuli vastata tämän lapinveron (lappskatt) maksamisesta seurakunnittain yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta.¹¹³⁴

Lappalaisilta perittävä vero tuli merkittäväksi tämän jälkeen laadittuihin maakirjoihin. Vuoden 1845 maakirjaan oli merkitty myös lappalaisilta perittävä vero. Veronkannon ilmoitettiin tulleen suoritetuksi vuoden 1760 ohjesäännön mukaan ja että se perustui 13.11.1843 annettuun keisarilliseen kirjeeseen. Vastaavanlaiset merkinnät ovat myös vuoden 1875 maakirjassa. Viimeisen kerran kalastaja-, tunturi- ja

¹¹²⁹ Inarin ja Utsjoen käräjät 26.1.1843 § 27. Litt. project.

¹¹³⁰ Inarin ja Utsjoen käräjät 26.1.1843 § 27. Litt. project.

¹¹³¹ Inarin ja Utsjoen käräjät 26.1.1843 § 27

¹¹³² Enontekiön ja Muonionniskan käräjät 18.2.1843 § 9-10.

¹¹³³ Muonionniskan käräjät 18.2.1843 § 9.

¹¹³⁴ Kejsersl. bref till Guvernören i Uleåborgs län, angående nedsättning af den särskilda skatt, som de såkallade fiskare-, fjäll- och skogslapparne hitintills erlagt, den 20 September 1843. Samling af sådana lagbud och författningar, som angå Kronolänsmäns thensteälligganden och hvad dermed sammanhänger, 1869.

metsälappalaisten vero on merkitty vuoden 1905 maakirjaan, jonka mukaan lapinveroa maksettiin enää Enontekiöllä (12:-) ja Utsjoella (11:53), mutta ei enää Inarissa.¹¹³⁵

Kysymys lapinverosta oli esillä myös vuonna 1854 valmisteltaessa muutoksia vuoden 1749 Lapin reglementtiin. Tässä yhteydessä kamarikonttori oli esittänyt, että lapinvero muutettaisiin henkilöveroksi. Tästä ehdotuksesta Oulun läänin maaherra totesi seuraavaa:

Vaikka varsinaiset lappalaiset vaeltavat ympäriinsä, heidän nomadinen oikeutensa ei ole kuitenkaan rajoittamaton: jokaisella kylällä on määrätty (gifna) alueensa poronhoitoon ja tiettyihin kalastuspaikkoihin, mitä rajoja kylään kuuluvat henkilöt eivät anna naapureidensa ylittää. Näistä eduista (förmoner) mutta ei sen sijaan henkilöistä, maksetaan kylälappalaisten (bya-lapp) veroa, mikä vuoden 1760 asetuksesta käy selvästi ilmi. Tätä veroa ei suoriteta myöskään henkilöluvun, vaan kunkin talouden varallisuuden ja elinkeinojen laajuuden mukaan siten, että pienempi mutta varakkaampi perhe voi maksaa aina kahteen ruplaan asti, kun taas suurempi mutta köyhempi perhe suorittaa ainoastaan 5-10 kopeekkaa. Mikäli tämä vero muutettaisiin kamarikonttorin esityksen mukaisesti henkilöveroksi, tulisi tämä järjestelmä muuttumaan täydellisesti. Kaikki yhteys niihin suurempiin ja pienempiin etuuksiin, jotka koskevat poronhoitomaita ja kalastuspaikkoja tulisi tuolloin lakkaamaan. Tämä koskisi myös varallisuutta, mikä myös näissä erämaisissä vaihtelee huomattavasti: yksi talonpoika (husbonden) voi omistaa monta sataa, jopa tuhansia poroa kun taas jollain toisella on vain muutamia kymmeniä tai ei lainkaan poroja, jolloin toimeentulo tulee siitä kalastuksesta ja riistasta mitä hän ja hänen perheenjäsenensä kykenevät päivän aikana pyydystämään.¹¹³⁶

Lopputulos oli, että lapinveron peruste säilyi samanlaisena kuin aikaisemminkin ja sitä kannettiin kolmen pohjoisimman kunnan alueella aina 1800-luvun loppupuolelle asti. Lappalaisilta perittävän lapinveron muodollinen lakkauttaminen liittyi koko maaverotuksesta luopumiseen. Aina 1500-luvulta kannettu lapinvero lakkautettiin eräiden maaverojen lakkauttamisesta annetulla lailla vuonna 1924.¹¹³⁷

9. Yhteenvetoa lapinveron oikeudellisesta merkityksestä

Aikaisemmassa tutkimuksessa kysymys saamelaisten maksaman veron oikeudellisesta luonnehdinnasta on pelkistynyt kiistaan, tulisiko tätä veroa pitää maaveron henkilöverona. Eräissä tutkimuksissa on ilmeisesti lähdetty siitä, että lappalaisten verotus olisi tullut toteuttaa samanlaista menettelyä noudattaen kuin talonpoikien verollepanoissa, jotta voitaisiin puhua maaverosta. Voidaan kuitenkin kysyä, miksi asian tulisi olla näin. Itse asiassa voidaan jopa kysyä, tarvitaanko edes verollepanon suorittamista, jotta lappalaisten kohdalla voisi olla kysymys maaverotuksesta.

¹¹³⁵ Korpijaakko-Labba 2000, 168-173.

¹¹³⁶ Oulun läänin maaherra A. Lavonius 4.4.1854. KA, STO KD N:o 119/331. Ks. myös Korpijaakko-Labba 2000, 174-176.

¹¹³⁷ Laki eräiden maaverojen lakkauttamisesta 295/24.

Tähän kysymykseen voidaan vastata lyhyesti siten, että ainakin muodollisesti kysymys oli maaverosta. Näin voidaan todeta siitä syystä, että lapinvero lakkautettiin eräiden *maaverojen* lakkauttamista koskevalla lailla. Ruotsissa vuonna 1924 julkaisussa lappalaisten verotusta käsittelevässä mietinnössä todetaan, että lapinvero on ollut luonteeltaan maavero, vaikkakaan se ei ollutkaan täysin rinnastettavissa muihin maaveroihin. Toisessa yhteydessä todetaan että ”kysymys ei ollut maaverosta varsinaisessa merkityksessä”.¹¹³⁸

Kuitenkaan se, mitä nimitystä lappalaisten suorittamasta verosta käytettiin, ei vielä kerro siitä, mikä oikeudellinen merkitys tulisi antaa sille, että lappalaiset suorittivat tällaista veroa. Kysymys lapinveron oikeudellisesta merkityksestä voidaan pelkistää kahteen kysymykseen. Toisaalta kysymys on siitä, ymmärrettiinkö lappalaisten maksaneen veroa käyttämistään alueista ja toisaalta, mikäli ensimmäiseen kysymykseen vastataan myöntävästi, perustuiko lappalaisten verotus sellaisiin verollepanoihin, joissa lappalaisten käyttämät alueet oli määritelty ja luetteloitu.

Ensimmäiseen kysymykseen voitaneen vastata myöntävästi. Varhaisin osoitus tästä ovat 1500-luvun puolivälin kalajärviluettelot, joista järvistä lappalaisten katsottiin maksavan veroa. Myös Kemin ja Tornion Lapinmaiden voudille, Nils Oravaiselle vuonna 1589 annetussa valtakirjassa määrättiin, että Oravaisen tuli kantaa vero, jota lappalaiset ja heidän esi-isänsä ovat suorittaneet niistä metsämaista ja järvistä, joita he käyttivät. Vastaavanlaisen johtopäätöksen voi tehdä myös Kaarlen vuonna 1602 Kemin Lapin saamelaisille antamasta suojakirjeestä. Saamelaiset olivat pyytäneet valtiovallalta suojelusta muun muassa sillä perusteella, että he maksoivat käyttämistään alueista veroa.

Vuoden 1670 maaherrankertomuksessa Länsipohjan läänin maaherra Johan Graan toteaa, että jotkut lappalaiset maksavat samanlaista veroa kuin muutkin, vaikka heillä on pienempi maa. Tämä liittyi tuolloin vireillä olleeseen tavoitteeseen laatia maakirja, johon lappalaisten maat olisivat tulleet merkityiksi. Tätä ei voitane ymmärtää muuten kuin siten, että maaherra katsoi lappalaisten suorittavan veroa käyttämistään alueista. Tähän samaan ajankohtaan liittyy myös käräjöpöytäkirjojen terminologiaa koskeva muutos. Lappalaisen käyttämistä alueista alettiin käyttämään nimitystä ’veromaa’, mikä viittaa siihen, että veronmaksun kohteena oli lappalaisen käyttämä alue.

Vuoden 1695 verouudistus ei puuttunut veronmaksun perusteeseen. Verouudistuksen merkittävin uudistus oli verovastuun laajentaminen eli se, että uudistuksen jälkeen kuhunkin lapinkylään kuuluvat lappalaiset olivat solidaarisessa vastuussa kylän verosta. Verouudistuksen yhteydessä laadittiin kuitenkin myös maakirja, johon nykyisen Suomen alueella sijainneiden lapinkylien alueiden veromaat tulivat merkityiksi Rounalaa ja Keminkylää lukuun ottamatta. Tämä viittaa siihen, että myös maakirjaa laadittaessa lappalaisten ymmärrettiin suorittavan veroa käyttämistään alueista.

Maan hallinnan ja veronmaksun välinen yhteys tulee esille myös oikeuskäytännössä. Tuomioistuimien sovelsi lapinveromaihin verohylkysääntöä sekä veronalaisen maan vähentämistä koskevaa kieltoa. Myös yksittäisissä riitajutuissa oikeutta vero-

¹¹³⁸ SOU 1924:59: II, 7-8.

maahan voitiin perustella sillä, että maasta maksettiin tai oli maksettu veroa, eikä tätä käsitystä kiistetty tuomioistuimen taholta.

Vuonna 1763 ne Kemin Lapin lapinkyläisten saamelaiset, jotka olivat perustaneet uudistilan tai jotka harjoittivat ainakin jossain määrin myös uudisasukkaan elinkeinoja, siirrettiin veroluettelossa uudistilallisten joukkoon. Tähän ajankohtaan tultaessa suurimmassa osassa Kemin Lappia lapinveromaat olivat menettäneet uudisasutuksen paineessa merkityksensä erillisinä maa- ja vesialueina ja oikeuskäytännössä alueiden katsottiin kuuluvan kruunulle. Muutamaa yksittäistä henkilöä lukuun ottamatta lapinveroa maksettiin tämän jälkeen vain nykyisten Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueella. Kuitenkin jo 1700-luvun loppupuolelle tultaessa, lapinveromaat olivat Enontekiöllä menettäneet merkityksensä suurporonhoidon leviämisen seurauksena. Myös Enontekiön kolme kyläkuntaa eli Rounala, Suonttavaara ja Peltojärvi näyttävät kokevan ainakin oikeuskäytännössä saman kohtalon 1700-luvun loppuun tultaessa. Myös Tenon ja Utsjoen lapinkylät näyttävät menettäneen merkityksensä erillisinä alueina 1800-luvun puoliväliin tultaessa, koska tällöin todetaan, että ei ole tiedossa, missä näiden lapinkyläisten välinen raja sijaitsi.

Tässä vaiheessa lapinvero oli muuttunut pitäjittäin perittäväksi veroksi ja veronmaksuvelvollisuus koski kaikkia niitä, jotka oli kulloinkin merkitty lappalaiseksi poronhoitajaksi, riippumatta henkilön syntyperästä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lapinveron maavero-luonne olisi unohtunut kuten maaherra Lavoniuksen vuoden 1854 kirjelmästä käy selville. Alueiden käyttöön kohdistuvan oikeuden ja veronmaksun välisen yhteyden ymmärrettiin edelleen olevan olemassa. On kuitenkin otettava huomioon, että Lavonius puhuu tässä yhteydessä vain lappalaisten harjoittamista elinkeinoista kuten oikeudesta poronhoitoon tai kalastukseen. Kysymys ei siis ole yksinoikeudesta alueiden käyttöön, kuten veronmaksuun perustuva oikeus alkujaan ymmärrettiin.

Toinen lapinveroon liitetty kysymys on se, tuliko lapinveron suuruus määräytyksi sellaisessa verollepanossa, jossa olisi arvioitu veromaan laajuus ja tuottavuus samalla tavalla kuin talonpoikaistalojen osalta. Kaarlen vuoden 1602 vero-ohjeesta voidaan sanoa, että on kiistanalaista, voidaanko tätä säännöstä pitää samanlaisena verollepanona kuin mitä verollepanolla talonpoikaialueella tarkoitetaan, mutta joka tapauksessa se jäi toteuttamatta ainakin nykyisen Suomen alueella sijainneiden lapinkyläisten alueella. Edellä mainitussa vuoden 1670 maaherrankertomuksessa todetaan, että alueita ja tiluksia ei ole koskaan tutkittu, vaan (verotus) tapahtuu oman arvion ja mielipiteen mukaisesti. Tämä viittaisi siihen, että tällaista toimitusta ei tehty myöhemminkään 1600-luvulla. Vuoden 1695 verouudistus ei edellyttänyt veromaiden arviointia, eikä sitä tehty myöskään käytännössä. Vuoden 1760 verollepano koski vain uudistiloja. Sen jälkeen kun lapinveromaat ja lapinkylät menettivät merkityksensä verosubjekteina ja rajoiltaan määriteltynä alueina, ei kuvatonlainen verollepano voinut enää tulla kysymykseen.

Vaikka veromaita ei koskaan arvioidukaan samalla tavalla kuin talonpoikaistaloille kuuluneita alueita, tästä huolimatta voidaan kuitenkin kysyä, olisiko veron suuruus voinut olla yhteydessä veromaan kokoon ja sen suhteelliseen hyvyteen koskien elinkeinojen harjoittamista. Osoituksena tästä on viitattu veroluetteloissa oleviin mur-

tolukuihin. Veroluetteloista käy selville, että monet murtoluvut selittyvät henkilöön liittyvillä tiedoilla. Henkilön vero saattoi olla pienempi siksi, että hän oli nuori, vanha, sokea tai että hänellä oli jokin muu vamma, joka vaikutti toimeentulon hankkimiseen. Todennäköisenä voidaan pitää myös sitä, että nämä murtoluvut kertovat myös henkilön varallisuudesta.

Eri asia on, että veromaan koolla tai sen suhteellisella hyvydellä on epäilemättä ollut oma vaikutuksena siihen, kuinka suuresta verosta yksittäisen lappalaisen on katsottu voivan vastata. Ei ole myöskään syytä kyseenalaistaa Schefferuksen ilmoitusta siitä, että suuremmasta maasta menee suurempi vero ja pienemmästä pienempi. Tämä ei kuitenkaan ole vielä osoitus siitä, että veromaat olisi arvioitu viranomaisien toimesta vaan siitä, että oli kohtuullista, että suuremman ja paremman veromaan haltija vastasi myös suuremmasta verosta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että vaikka lapinveroa katsottiin maksettavan maasta, lappalaisen maksaman veron suuruus ei perustunut toimitukseen, jossa alue olisi inventoitu ja veron suuruus olisi määräytynyt tässä inventoinnissa määritellyn suhteellisen hyvyyden mukaan. Yksittäisen saamelaisen suorittaman veron määrä ei myöskään pysynyt vuodesta toiseen samana, kuten yleensä oli laita kruunun maaverojen osalta valtakunnan muilla alueilla. Lappalaisten veromaita ei siis voida verotuksen osalta rinnastaa tältä osin talonpoikaistaloihin.

Kokonaan toinen asia on se, että henkilö, joka suoritti veromaasta menevän lapinveron, sai oikeuskäytännössä monessa tapauksessa oikeussuojaa tämän alueen hallintaan ja käyttöön. Lisäksi veronmaksulla voitiin perustella myös oikeutta osallistua lappalaisille kuuluneiden elinkeinojen harjoittamiseen lapinkylän alueella ja myöhemmin seurakunnan alueella.

Saamelaisten suorittamasta lapinverosta voidaan sanoa, että tämä kysymys on ensisijaisesti oikeushistoriallinen. Veronmaksu antoi oikeuden hallita ja hyödyntää aluetta määrättyllä tavalla, mutta sen jälkeen kun veroa ei enää maksettu, tähän asiaan ei enää juurikaan viitattu. Lainsäädäntömme tuntee kyllä eräitä tilanteita, joissa oikeus alueen käyttöön voi perustua alueesta aikaisemmin suoritettuun veroon. Käytännön merkitystä tällä oikeudella on ollut kalastuksen yhteydessä, mistä löytyy esimerkki myös tässä tutkimuksessa.¹¹³⁹ Kysymys on kuitenkin siitä, että näissä tilanteissa oikeus perustuu laissa olevaan nimenomaiseen säännökseen.

---

¹¹³⁹ Ks. luku IV.

VIII

KYSYMYS SAAMELAISTEN MAANOMISTUSOIKEUDESTA

Kysymys saamelaisten mahdollisesta omistusoikeudesta käyttämiinsä alueisiin on ollut tutkimuksessa kohteena erityisesti Suomessa. Kuten edellä olevista luvuista käy selville, nykyisen Suomen alueella sijainneiden Kemin ja Tornion Lapinmaiden saamelaisilla oli, lukuun ottamatta talonpoikien kalastusoikeutta, yksinomainen oikeus lapinkylien/lapinveromaiden alueisiin ennen vuoden 1673 Lapinmaiden asutusplakaatin antamista. Tämä ei kuitenkaan vielä kerro, millaiseksi tämä oikeus tällöin ja tämän jälkeenkin sisällöllisesti ymmärrettiin. Vaikka muut pois sulkeva oikeus alueiden käyttöön on myös maanomistusoikeuden entiteetti, tämä voi liittyä myös muuhun maahan kohdistuvaan oikeuteen kuin omistusoikeuteen. Myös kruunun uudistilan haltija sai oikeussuojaa tilaan kuuluvan alueen käyttöön, mutta omistusoikeuden katsottiin kuuluvan kruunulle. Kysymys ei siis tarvinnut olla välttämättä siitä, että lappalaisilla olisi katsottu olleen omistusoikeus käyttämiinsä alueisiin.

Tässä jaksossa pyritään selvittämään sitä, pidettiinkö saamelaisten maa-oikeutta veromiehenoikeutena eli vero-oikeutena, mitä ilmausta 1600- ja 1700-luvuilla käytettiin talonpoikien oikeudesta heille kuuluneisiin taloihin. Aluksi käsitellään talonpojan maanomistusoikeuden kehitystä. Tavoitteena on selvittää, miten talonpojille kuulunut vero-oikeus kyseinä aikana ymmärrettiin. Pyrkimyksenä on keskittyä niihin kysymyksiin, jotka auttavat ymmärtämään myös saamelaisten maa-oikeudellista asemaa. Tämän jälkeen selvitetään sitä, miten valtion on katsottu saaneen omistusoikeuden niin kutsuttuun asumattomaan erämaahan. Lopuksi selvitetään oikeuskäytännön ja viranomaisten kirjeenvaihdon avulla sitä, miten saamelaisten maa-oikeus on eri aikoina sisällöllisesti ymmärretty.

1. Kysymys talonpojan maanomistusoikeudesta

1.1 Maanluonnot

Kustaa Vaasan noustua valtaan, noin 1540 tienoilla, alettiin toimenpiteisiin maakirjojen laatimiseksi. Maakirjasta kävi yleensä selville kiinteistön manttaali tai sitä vastaava merkintä, kiinteistön haltijan nimi, kruunun maksut sekä muita kameraalisia tietoja. Esikuvana käytettiin kirkollisten viranomaisten tai suurmaanomistajien jo keskiajalla laatimia maakirjoja. Vuosittaisia maksuja oli kahdenlaisia: verotalonpoika maksoi veroa (skatte) ja

kruununmaan asukkaalta perittiin avrad-nimistä maksua. Vielä 1500-luvulla maakirjoihin oli merkitty useita erilaisia maanluontoja tai kameraalisia kategorioita. Vuoden 1696 maakirjametodissa nämä yhdistettiin neljäksi pääryhmäksi: kuninkaantiloihin, kruununtiloihin, verotiloihin ja rälssitiloihin (frälse). Vuonna 1724 kaksi ensimmäistä kategoriasta yhdistettiin ja tästä ajankohdasta eteenpäin käytössä oli vain kolme maanluontoa eli vero, kruunu ja rälssi.¹¹⁴⁰ Alkuperäisessä merkityksessä maakirjat olivat veroluetteloita ja myöhemmin myös luetteloita alueen verovelvollisista kiinteistöistä. Kun kiinteistö vietiin maakirjaan, samalla tuli myös merkityksi se, mihin kategoriaan se kuului.

1.2 Yksityisen maanomistusoikeuden synty

Veroluontoinen maa oli yksityisen omistusoikeuden kohteena. Tämän omistusoikeuden on katsottu syntyneen alkuperäisen saannon, valtauksen (okkupaatio) kautta. Jo Stiernhöök kirjoittaa vuonna 1672 että, omistusoikeus maahan “muinoin kuin nykyäänkin” hankittiin viljelemättömään ja autioon maahan valtauksen kautta.¹¹⁴¹ Tämä sama käsitys on myös nykyään vallitseva sekä Ruotsissa¹¹⁴² että Suomessa.¹¹⁴³

Vanhemmissa maakuntalaeissa kaikki maa oli sukuoikeuden (bördsrätt) alaista maata. Tämä tarkoitti sitä, että mikäli joku halusi myydä hänelle kuuluvan maan, hän oli velvollinen tarjoamaan sitä suvulleen. Vasta tämän jälkeen hänellä oli oikeus myydä sitä ulkopuolisille. Näitä sukuoikeussäännöksiä on tulkittu myös siten, että varhaisimmassa vaiheessa maan ei ymmärretty olleen yksittäisen henkilön omistuksessa, vaan sen katsottiin kuuluvan koko suvulle.¹¹⁴⁴ Uudemmissa maakuntalaeissa ja niitä seuranneissa Magnus Erikssonin (n. 1350) ja Kristofferin (1442) maanlaeissa erotettiin sukulunastuksen alainen perintömaa ja ansiomaa, jonka yksityinen henkilö oli voinut saada esimerkiksi raivauksen tai yksityisoikeudellisen saannon kautta. Tällä tavalla hankittu maa ei ollut sukulunastuksen alaista eli omistajalla oli oikeus vapaasti luovuttaa tällaista maata.¹¹⁴⁵

Odaalitalo (odalhemman) oli talo, joka oli ylimuistoisista ajoista lähtien ollut yksityisen omistusoikeuden kohteena ja joka oli syntynyt valtaamalla erämaita, jotka eivät kuuluneet kenellekään.¹¹⁴⁶ Sen jälkeen kun aatelisto oli syntynyt ratsupalveluksen käyt-

¹¹⁴⁰ Modée I, 600-603 ja Almquist 1949, 5.

¹¹⁴¹ Stiernhöök 1672 (1981), 202. Toisaalta Stiernhöök kannatti myös käsitystä kruunun alkuperäisestä omistusoikeudesta. Ks. myös Inger 2002, 166-175 ja Ågren 1997, 259.

¹¹⁴² Almquist 1949, 23; Wernstedt, 1975, 9; Inger 2002, 164.

¹¹⁴³ Wrede 1946, 222-223; Kivimäki-Ylöstalo 1959, 156 alav. 3: Omistusoikeus maahan syntyi alun perin valtauksella. Näin muodostui ns. taloja (hemman). Hyvönen 1982, 50. Kartio 1991, 181. Vrt. Paasto (2000, 336-359), jossa hän toteaa, että valtaus esitetään yksityisen omistusoikeuden klassisena perusteena, mutta kyseenalaistaa, miksi asian tulisi olla näin. Zitting-Rautiala 1982, 246 ja 252: “Valtaus on vanhin saantotapa. Nykyään se tulee Suomessa kysymykseen vain irtaimen osalta. Alkuaan myös omistusoikeus maahan on muodostunut valtauksen kautta.”

¹¹⁴⁴ Almquist 1934, 106.

¹¹⁴⁵ Inger 2002, 164. KrML:n MaaK:n 2-9 luvut.

¹¹⁴⁶ ”ockupation och specification av res nullius” Almquist 1949, 23. Rabeniuksen (1832, 64) mukaan talot ovat syntyneet osittain vapaana olevan maan haltuunotosta, ennen kuin maa oli joutunut jonkin määrätyn omistusoikeuden piiriin. von Bonsdorff katsoo, että maan vanhimmat tilat ovat syntyneet siinä vaiheessa, kun asukas omisti sen maan, jolla viljelyä harjoitettiin. Sen jälkeen kun kruunulle myönnettiin omistusoikeus allmänningeihin ja autoihin metsämaihin perustettuihin tiloihin, sai alkunsa veroa (skatte) ja kruunua (krono) koskeva ero. Ks. myös Nordström 1839, 109-131, 1840, 128-143. Vrt. Stiernhöök 1672 (1981), 199.

töönoton myötä, odaalituloista muodostui kaksi eri ryhmää. Tästä eteenpäin ei enää puhuttu odaalituloista, vaan niiden kahdesta seuraajasta eli verotalonpoikien *verotiloista* ja aatelistolle kuuluvista *rälssituloista*.¹¹⁴⁷ Näistä kahdesta edellä mainittu muistutti enemmän edeltäjänsä, mutta jo ennen keskiajan päättymistä annettiin määräyksiä, jotka merkitsivät rajoituksia verotalonpojan maanomistusoikeuteen. Vuosina 1437 ja 1459 annetuilla säädöksillä määrättiin, että verotalonpoika ei saa hankkia itselleen enempää maata kuin hän välittömästi tarvitsee itsensä ja perheensä elättämiseen.¹¹⁴⁸ Kristofferin maanlain KuninkaanK:n 30. luvussa säädettiin, että verotalonpojalla ei ollut oikeutta osata itselleen veronalaista maata enemmän kuin hän täystalollisena tarvitsee.¹¹⁴⁹

1.3 Talonpojan omistusoikeuden kiistäminen

Noin 1600-luvun puolivälistä lähtien aatelista ja verotalonpojista tuli yhä enemmän toistensa vastapuolia. Syynä oli valtion finanssipolitiikka. Hallitus oli luovuttanut verotiloilta perittäviä maksuja suuressa määrin aatelismiehille, mistä alkanut kehitys synnytti erimielisyyttä veronmaksajan ja veronsaajan välillä. Uusi järjestely aiheutti erilaista haittaa talonpojille, vaikka sillä, kenelle verot maksettiin, ei olisi pitänyt olla lähtökohtaisesti merkitystä. Yksittäinen aatelismies, joka oli saanut kruunulta oikeuden kantaa veroa yhdeltä tai useammalta verotalolta, oli ulkomaisten esikuvien mukaisesti, taipuvainen pitämään verotalonpoikia vuokratilallisenaan ja kohteelmaan heitä useasti tämän mukaisesti.¹¹⁵⁰ Almquistin mukaan tällaiselle käsitykselle saatiin tukea niistä viranomaisten laatimista luovutuskirjeistä, joiden sanamuoto ei tehnyt eroa kruunun- ja verotilojen välillä, vaan molemmissa tapauksissa puhuttiin tilan läänityksestä, vaihdosta tai panttaamisesta. Lisäksi rälssiksioston yhteydessä kameraaliset viranomaiset määräsivät saman hinnan sekä kruunun- että verotilalle, mikä voitiin ymmärtää siten, että molemmissa tapauksissa myös maanomistusoikeus olisi luovutettu ostajalle.¹¹⁵¹

Kun vastapuolelta todettiin, että kruunu ei voi luovuttaa aatelisille muita oikeuksia kuin niitä, joista sillä itsellään oli oikeus määrätä, tämä johti aateliston taholta yksityiskohtaisesti valmisteltuun ja oikeudellisesti perusteltuun vastaukseen. Tämän vastauksen lähtökohtana oli ulkomaisesta oikeudesta haettu väite, jonka mukaan *kaikki valtakunnassa oleva maa on alkujaan kuulunut kruunulle*. Almquist kuvaa tätä argumentaatiota seuraavasti:¹¹⁵²

Kruunu oli edustajiensa kautta eri yhteyksissä ja tietyssä laajuudessa luovuttanut tämän oikeuden yksittäisille aatelismiehille, mutta ei miltään osin verotalonpojille, jotka eivät olleet tämän käsityksen mukaan muuta kuin kruunun vuokratilajelijöitä (landbo). Vaikka nykyään tehdäänkin ero kruunun- ja verotalonpoikien välillä tämä tarkoittaa kuitenkin ainoastaan sitä, että viimeksi mainittujen ei tarvitse maksaa *städjaa* ja heidän sallitaan asua tilaa, poika isänsä jälkeen, sillä edellytyksellä, että he

¹¹⁴⁷ Almquist 1949, 23.

¹¹⁴⁸ Almquist 1949, 23-24.

¹¹⁴⁹ Ulkuniemi 1978, 40.

¹¹⁵⁰ Almquist 1934, 88. Ks. myös Westman 1921, 13.

¹¹⁵¹ Almquist 1934, 97. Ks. myös Paasto 1994, 84-94.

¹¹⁵² Almquist 1934, 98; Ernby 1975. Ks. myös Almquist 1928, 376.

suorittavat velvollisuutensa. Vero-oikeus ei toisin sanoen tarkoita muuta kuin *perinnöllistä hallintaoikeutta* (ärftlig besittningsrätt) eli oman aikansa termein *dominium utile* ja ruotsalaisittain *perintöoikeutta* (bördsrätt).¹¹⁵³ Kruunun- ja talonpoikien välinen ero on syntynyt siten, että viimeksi mainitut ovat eri yhteyksissä erityisesti perinnöksi- eli verolleostojen kautta onnistuneet parantamaan asemaansa. Se oikeus, minkä he ovat tätä kautta saaneet, on kuitenkin perustunut pelkästään kruunun kanssa tehtyyn sopimukseen. Tällaisten sopimusten läpikäynti osoittaa kuitenkin selvästi, että kruunulla ei näissäkään tapauksissa ollut tarkoitusta luovuttaa omistusoikeutta talonpojille. Myöskään voimassa olevista säädöksistä ei voi lukea tällaista oikeutta. Verotalonpoika oli velvollinen pitämään tilansa kunnossa rakentamalla, ojittamalla ja kylvämällä. Hän ei saanut ilman esivallan lupaa vähentää maan pinta-alaa halkomalla tai lohkomalla, eikä luovuttaa käyttöoikeuksia muille. Hän ei saanut kaataa mastopuita ja myydessään maata suvun ulkopuolelle, hänen oli ensiksi tarjottava maata veronsaajan lunastettavaksi. Hän oli lisäksi velvollinen suorittamaan vuosittaiset maksut. Mikäli hän laiminlöi tämän kolmelta vuodelta, tila tuli verohyllynä (skattevrak) kruunulle tai tämän edustajalle. Tämän lisäksi veronsaajalla katsottiin olevan jopa oikeus vapaasti määrätä verotalon käyttämättömistä alueista, koska Maanlain Kuninkaank:n 30:2 mukaan verotalonpoika ei voinut esittää vaatimuksia muihin alueisiin kuin niihin, jotka hän arveli voivansa käyttää ja muokata.¹¹⁵⁴

Almquist toteaa, että tällaisiin syihin viitaten aatelismiehet kysyivät, voidaanko tällaisesta veromiehenoikeudesta käyttää nimitystä maanomistusoikeus. Almquistin mukaan tällainen argumentaatio perustui kuitenkin virheellisiin lähtökohtiin. Hänen mukaansa kruunua ei ole voitu koskaan pitää yksityisoikeudellisessa mielessä veromaan omistajana. Omistusoikeutta koskevasta kansallisesta doktriinista 1600-luvun jälkipuoliskolla ei myöskään ollut löydettävissä mitään tukea vallassa olevan aateliston todistelulle. Almquist toteaa, että oman aikansa merkittävin oikeushistorioitsija Johan Stiernhöök viittaa kylläkin yksityiskohtaisesti aateliston argumentteihin, mutta vastaa niihin tämän jälkeen kohta kohdalta argumenteilla, jotka perustuvat historiallisiin tosiasioihin.¹¹⁵⁵ Myös Claes Rålamb (1674) puolusti talonpojan maanomistusoikeutta. Hänen mukaansa talonpoika omisti, ei ainoastaan *dominium utilen*, vaan myös *dominium direktumin*, mistä seurasi, että hänellä oli täydellinen omistusoikeus maahan.¹¹⁵⁶ Ernbyn mukaan verotalonpojan maanomistusoikeutta ei vielä 1600-luvulla avoimesti kyseenalaistettu, mutta maanomistusoikeuden todellista sisältöä on kuitenkin vaikeaa määrittellä. Hänen mukaansa tämä koskee erityisesti ajanjaksoa 1650-1680.¹¹⁵⁷

Vallassa oleva aatelisto, jolla erityisesti Kaarle IX alaikäisyyden aikana oli hallussaan koko hallitusvalta, työskenteli kuitenkin Almquistin mukaan hitaasti mutta varmasti tavoitteensa eteen. Sarjalla kuninkaallisia julkilausumia verotalonpoika pyrittiin rinnastamaan vero-oikeuden haltijaan (skatterättshavaren).¹¹⁵⁸ Talonpojat pyrkivät vastustamaan uusien määräysten läpivientiä sekä valtiopäivillä että tuomioistuimissa,

¹¹⁵³ Näistä käsitteistä, ks. Almquist 1929, 77-139.

¹¹⁵⁴ Almquist 1934, 98-99. Sivulla 99 olevassa alaviitteessä 2, käydään lävitse ne lähteet mistä aatelisten argumentaatio on kerätty.

¹¹⁵⁵ Almquist 1934, 99. Vrt. kuitenkin Paasto 1988, 127 ja 1994, 93 sekä Inger 2002, 168 ja 170. Ks. myös Stiernhöök 1672 (1981), 199-209.

¹¹⁵⁶ Almquist 1934, 99-100. Ks. myös Kuylenstierna 1916 18-22 ja Paasto 1994, 94-152.

¹¹⁵⁷ Ernby 1975, 33, 46.

¹¹⁵⁸ Tällä ilmaisulla tarkoitettiin Almquistin mukaan henkilöä joka (pääsääntöisesti vuoden 1625 jälkeen) oli hankkinut vero-oikeuden kruunun kanssa tekemänsä sopimuksen kautta.

mutta heidän epätasainen kamppailunsa olisi Almquistin mukaan päättynyt huonosti, mikäli poliittinen tilanne ei olisi muuttunut 1680-luvun alussa. Ilman yksinvaltiutta ja reduktiota vapaa talonpoikaissluokka ei olisi säilynyt.¹¹⁵⁹ Reduktion seurauksena verotalonpojan maanomistusoikeus tunnustettiin useissa virallisissa säädöksissä, joissa perintöoikeus katsottiin identtiseksi omistusoikeuden kanssa.¹¹⁶⁰

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että ensimmäinen sääty olisi muuttanut aikaisempaa käsitystään. Almquist viittaa johtavien aatelismiesten taholta esitettyihin lausuntoihin, joissa talonpojan maanomistusoikeus pyritään tämän jälkeenkin kiistämään.¹¹⁶¹ Kiista verotalonpojan omistusoikeudesta jatkui 1700-luvulla. Niin kauan kuin tilan veroluonto ei antanut tehokasta suojaa veronsaajaa vastaan, vaikutti tämä, ei ainoastaan tuon ajan lainsäädännön sisältöön, vaan myös lakia tulkitsevien viranomaisten, erityisesti Kamarikollegion jäsenten asennoitumiseen.¹¹⁶²

Kuylienstiernan mukaan voidaan sanoa, että ylimuistoinen nautinta oli se teoreettinen perusta, joka suojasi yksityistä maanomistusoikeutta silloin kun viranomaiset kannattivat käsitystä, jonka mukaan kruunu on kaiken Ruotsissa olevan maan alkueräinen omistaja, eli regaalioikeusdoktriinin kukoistuskautena. Hänen mukaansa ei ole selvää, saiko regaalioikeusdoktriini koskaan kannatusta varsinaisesti oikeuskäytännössä, mutta voidaan kuitenkin sanoa, että tällä käsityksellä on ollut vaikutusta kameraalisten viranomaisten päätöksenteossa.¹¹⁶³

Almquistin mukaan erityisesti Kamarikollegion jäsenet kannattivat jo 1600-luvulta periytynyttä epähistoriallista oppia, jonka mukaan kaikki maa Ruotsissa olisi alkujaan kuulunut kruunulle, minkä vuoksi vero-oikeuden täytyy perustua kruunun kanssa tehtyyn sopimukseen. Tämä lähtökohta oli ratkaisevaa myös sen suhteen, millainen näyttö voitiin katsoa hyväksyttäväksi maanluontoa koskevissa riidoissa. Veroluonnosta oli mahdollista esittää kolmentyyppistä näyttöä:

1. vanhat lainhuudot (fastebrev);
2. virallisiin maakirjoihin ja eräisiin muihin vastaaviin luetteloihin tehdyt merkinnät;
3. asianmukaisessa järjestyksessä myönnetty vero-oikeuskirja.

Vanhojen lainhuutojen ei kuitenkaan katsottu vielä sinällään olleen riittävä näyttö. Oli nimittäin tiedossa, että stubbe- ja röjssel-oikeudella asuville oli myönnetty kiinnekirjoja (fasta) tiloihinsa, vaikka niitä myöhemmin pidettiin kruununluontoisina.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ Almquist 1934, 100.

¹¹⁶⁰ Tältä osin Almquist viittaa 10.1.1695 ja 13.1.1707 annettuihin kuninkaallisiin kirjeisiin.

¹¹⁶¹ Esimerkkinä yksitaitesten aatelismiesten käsityksistä Almquist (1934, 101) viittaa kenraalikuverööri ja vapaaherra Göran Sperlingin kirjeeseen kuninkaalle 1683, jossa muun muassa todetaan, että vero-oikeuden ei voida katsoa tarkoittavan muuta kuin, että ”verotalonpoika saa miesmiehen jälkeen asua tilaa, ei kuitenkaan kauempaa, kuin mitä hän maksaa veronsa ja maksunsa”, mistä syystä verotalonpoikaa ei voida pitää maan (skattegrunden) omistajana. Vuonna 1688 totesi lakikomission puheenjohtaja kreivi Erik Lindschöld: ”Vaikka tässä puhutaankin talonpojista eli sellaisista, jotka maksavat kruunulle veroa, ei verotalonpoikien ja vuokratilajelijöiden välillä ole suurta eroa, vaan on sopivinta rinnastaa heidät toisiinsa”.

¹¹⁶² Valtakunnan korkeimmat virat oli aatelisprivilegioissa varattu rälssisäätyyn kuuluville. Ks. Paasto 1994, 157.

¹¹⁶³ Kuylienstierna 1917, 176.

¹¹⁶⁴ Almquist 1934, 124.

Maakirjojen todistusvoimasta oli erilaisia käsityksiä. Useissa valtiopäivien esityksestä rahvaan valitukseen annetuissa Kuninkaallisissa päätöksissä (1723 § 77, 1731 § 42 ja 1739 § 48) oli vahvistettu, että niiden tilojen, jotka vanhoissa maakirjoissa ja muissa vastaavissa luetteloissa oli merkitty veroluontoisiksi tuli tulevaisuudessakin säilyttää tämä oikeus.¹¹⁶⁵ Almquistin mukaan asia olisi tullut ratkaista tämän mukaisesti, mutta käytännössä meneteltiin toisin. Synnä oli hänen mukaansa se, että Kamarikollegio edusti toisenlaista käsitystä. Tiedossa oli, että 1750-luvulla Kamarikollegio salli useissa tapauksissa tilan verolleoston, vaikka kyseinen tila oli alusta lähtien merkitty maakirjassa verolle.¹¹⁶⁶ Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että maakirjamerkintä ei muodostanut näyttöä tilan veroluontoisuudesta, koska uudisasukkaat, erityisesti Norlannissa, aina verollepanosta lähtien, oli useasti merkitty virheellisesti maakirjoihin.¹¹⁶⁷

Almquistin mukaan tämä oli yhteydessä siihen, että Norlannin eli Pohjois-Ruotsin suuria asumattomia alueita pidettiin alunperin kenellekään kuulumattomina (res nullius), mistä syystä uudisasukkaat saivat vero-oikeuden valtausoikeuden (ockupationsrätten) perusteella. Hänen mukaansa myöhemmin, vuoden 1683 asetuksen (vuoden 1683 metsälaki) seurauksena, asumattomat alueet tulivat jaetuksi kruunun ja yksityisten kesken. Almquistin mukaan korkeat viranomaiset eivät kuitenkaan halunneet myöntää, että kruunun yleismaat olisivat syntyneet vasta vuoden 1683 asetuksen seurauksena. Tämän mukaan uudisasukkaat olisivat siis saaneet laittomasti vero-oikeuden kruunun yleismaihin, vaikka he olivat oikeutettuja ainoastaan stubbe- ja rojsell-oikeuteen eli (kruunun maalla oleviin) periytyviin hallintaoikeuksiin.¹¹⁶⁸

Almquist toteaa, että sellaisetkin talonpojat, jotka olivat ylimuistoisista ajoista käyttäneet maataan, olivat tällaisissa olosuhteissa maanluontoa koskevissa riidoissa varsin turvattomia Kamarikollegion mielivallan edessä. Esimerkkinä tuon ajan kameraalisten viranomaisten suhtautumisesta hän viittaa Kamarikollegion kannanottoihin oikeuskäytännössä 1750-luvulla. Hän pitää Kamarikollegion asennetta muun muassa epähistoriallisena.¹¹⁶⁹ Kuylienstiernan mukaan tästä seurasi, että erityisesti Norlannissa kysymys maanomistusoikeudesta tuli varsin epävarmaksi, mistä syystä asukkaat saattoivat varmuuden vuoksi pyytää verolleostoa jo aikaisemmin maakirjaan veroluontoiseksi merkittyyn tilaan.¹¹⁷⁰

1.4 Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja

Kysymys verotalonpoikien aseman turvaamisesta nousi ensimmäistä kertaa esille vuosien 1765-66 valtiopäivillä, joilla säädetyt vahvistivat periaatteen maakirjojen todis-

¹¹⁶⁵ Vrt. Schalling 1927, 46, alav. 1.

¹¹⁶⁶ Vielä vuonna 1770-luvulla Kamarikollegio osoitti pysyvänsä vanhassa kannassaan salliessaan kiinteistön verolleoston, vaikka tällainen kiinteistö oli jo aikaisemmin merkitty veroluontoiseksi maakirjaan. Ks. Kuylienstierna 1916, 45 ja Almquist 1934, 125.

¹¹⁶⁷ Almquist 1934, 124

¹¹⁶⁸ Almquist 1934, 123-125.

¹¹⁶⁹ Almquist 1934, 126-129.

¹¹⁷⁰ Kuylienstierna 1916, 44.

tusvoimasta. Tätä päätöstä ja vuoden 1770 valtiopäivillä tehtyjä päätöksiä on pidetty ensimmäisenä osoituksena tavoitteesta turvata verotalonpojan maanomistusoikeus.

Aikaisemmin tällaiset päätökset eivät olisi olleet mahdollisia, mutta poliittinen tilanne oli muuttunut huomattavasti siitä, mitä se oli ollut esimerkiksi vuoden 1734 lakia säädettäessä.¹¹⁷¹ Kolme alempaa säätyä liittoutui aatelista vastaan ja vuoden 1770 valtiopäivillä. Loviisasta oleva porvarissäädyn edustaja pormestari Kepplerus esitti muistion, jossa vaadittiin muun muassa vahvistettavaksi kolmen odaalisäädyn “ikivanha ja täysi omistusoikeus ... sellaisena kuin se on valtakunnan asukkaille vanhastaan kuulunut”. Omistusoikeus veromaahan tuli olla samanlainen kuin kruunulla oli kruunumaahan ja aatelisella rälssimaahan. Asia oli esillä myös vuosien 1771-1772 valtiopäivillä. Näillä valtiopäivillä vallinnut yleinen tendenssi ehti vaikuttamaan myös Kustaa III:n 4.3.1772 antamaan kuninkaanvakuutukseen, jossa Kuningas ilmoittaa säilyttävänsä kansalaisten saaman omistusoikeuden veromaahan. Muutamaa kuukautta myöhemmin tapahtunut vallankaappaus keskeytti kuitenkin toiveet asian pikaisesta ratkaisusta.¹¹⁷²

Kustaviaanisen ajan alussa kysymys aatelittomien säätyjen privilegioista ei tullut vielä esille. Asia tuli kuitenkin keskustelun kohteeksi vuoden 1786 valtiopäivillä, mutta vasta vuoden 1789 valtiopäivillä asia sai ratkaisevan käänteen. Poliittinen tilanne oli tässä vaiheessa muuttunut siten, että Kustaa III tarvitsi aatelin vastaisessa kamppailussaan myös aatelittomien säätyjen tuen. Helmikuussa 1789 annetussa kuninkaallisessa säädöksessä “kruununtilojen myymisestä verolle ja niistä ehdoista, joilla verotiloja tulee tästä eteenpäin hallita” määrättiin, että sekä jo aikaisemmin kruunun veroksi myymillä tiloilla sekä niillä, jotka tämän jälkeen tullaan myymään, samoin kuin ikivanhoilla verotiloilla (urgamla skattehemman), tulee olla yhtä muutumatonta omistusoikeus ja samanlainen hallintaoikeus kuin rälssimiehellä on rälssitaloonsa (2 §). Vaikka verotilan omistaja ei kykenisikään suorittamaan veroja kolmelta vuodelta, ei verotilaa tästä huolimatta katsota verohylyksi, vaan omaisuuden kanssa menetellään siten kuin velalliseen omaisuudesta on yleisesti säädetty (3 §).¹¹⁷³

Pitkään jatkunut kiista verotalonpojan maanomistusoikeuden sisällöstä päättyi vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaan ja eräiden muiden samoista lähtökohdista tulevien säädösten antamiseen.¹¹⁷⁴ Almquist toteaa, että säädöksellä nimenomaisesti tunnustettiin, että verotalonpojan dispositio- ja omistusoikeuden veromaahan tulee olla yhtä vapaa ja täydellinen kuin aatelmiehen oikeuden rälssimaahan. Tällainen ilmoitus ei kuitenkaan olisi ollut kovinkaan merkittävä, mikäli siihen asti tätä oikeutta rajoittaneet määräykset olisivat jääneet voimaan, minkä vuoksi myös lainsäädäntöä tuli muuttaa. Hän toteaa, että vuoden 1789 säädöksellä laillisesti vahvistettiin se periaate, että vero-oikeus oli identtinen omistusoikeuden kanssa.¹¹⁷⁵

¹¹⁷¹ Almquist 1934, 130.

¹¹⁷² Almquist 1934, 131-131; Paasto 1994, 156-157.

¹¹⁷³ Almquist 1934, 134; Paasto 1994, 158- 163; Ingers 1948, 387-392.

¹¹⁷⁴ Kungl. Maj. och Rikens Ständers Faststälte Förenings- och Säkerhetst-Act; dat. 21. Febr. och 3 April. Modée XIV, 314-318; Den 21. Februarii. Kongl. Maj. Förordning, on kronohemmans försäljande til skatte, samt de förmoner och wilkor hvarunder skattehemman häranefter skola innehavas. Modée XIV, 289-292.

¹¹⁷⁵ Almquist 1934, 136.

1.5 Taloilille kuuluvan maa-alueen erottaminen

1.5.1 Kysymys taloilille kuuluvasta maa-alasta 1700-luvun alkupuolella

Kaarle XII:n hävittyjen sotien jälkeen valtakunnan asemaa haluttiin parantaa uudisasutuksen avulla. Uudisasutuksen tukemisen katsottiin edistävän maanviljelystä, lisäävän väestönkasvua ja valtion tuloja sekä parantavan puolustuskykyä.¹¹⁷⁶ Sellaisia alueita, joihin kruunulla oli selkeä käyttöoikeus, oli kuitenkin hyvin vähän.¹¹⁷⁷ Kovero toteaa, että vaikka lainsäädännössä puhuttiin ”kruunun suurista metsistä ja erämaista”, joiden asuttamisesta maaherrojen oli erityisesti käsketty huolehtia, tällä ei kuitenkaan ollut vastinetta vallitsevissa oloissa, koska silloin, kun maaherrat ryhtyivät erämaita asuttamaan, niille ilmestyivät säännöllisesti omat haltijansa. Yksityiset tilalliset, kylät ja pitäjät väittivät asutettavien erämaiden olevan heidän rajojensa sisäpuolella ja heidän laillista omaisuuttaan, ja tuomioistuimet pitivät heidän oikeuttaan laillisenä. Siltä osin kuin maaherrat paikoitellen harjoittivat uudisasutusta, heidän täytyi turvautua valta-asemaansa ja joko hyvällä tai pahalla taivuttaa rahvaan antamaan käräjillä suostumuksensa, tai sitten he eivät olleet yksityisistä oikeuksista lainkaan tietävinään. Tällaisesta menettelystä oli kuitenkin yleensä seurauksena pitkäaikaiset riidat tuomioistuimissa.¹¹⁷⁸

Koveron mukaan maanomistus lienee alkuaan perustunut vapaan, moneen pienempään itsenäiseen ryhmään jakaantuneen kansan ensimmäisen haltuunottajan oikeudella harjoittamaan ”anastukseen”. Ryhmäkunnat ja yksityiset jakoivat vapaasti keskenään ensimmäiseksi ehtineen oikeudella kenenkään omistamattomia maita, ja lopulta ulottui tämä anastus kaukaisimpiin kolkkiin. Hänen mukaansa silmiinpistävää oli yksityisten hallussa olevien alueiden suhteeton suuruus. Yhteen pienimanttaaliseen tilaan saattoi kuulua neliöpeninkulmittain erämaata. Juridinen ristiriita johtui siitä, että ”valtio oli vuorostaan ruvennut harjoittamaan anastusta yksityisiä anastajia kohtaan”. Jo keskiajan jälkimmäisellä puoliskolla olivat Ruotsin ja Suomen kuninkaas ryhtyneet taisteluun yksityistä omistusta vastaan, saattaakseen valtion oikeuksiinsa noiden asumattomien erämaiden suhteen. He eivät olleet ainoastaan julistaneet erämaita omikseen, vaan myöskin harjoittaneet niillä ajoittain laajaa uudisasutusta. Tätä taistelua kuninkuus on sittemmin jatkanut aina viimeisiin aikoihin, pääsemättä kuitenkaan mihinkään ratkaiseviin tuloksiin. Yksityisten maanomistajien puolelta kohdannut vastarinta oli ollut liian sitkeä kokonaan lannistaa. Kummatko olivat pätevämpiä, kuninkaiden julistukset vai tuomioistuinten päätökset, riippui kokonaan kuninkuuden mahtavuudesta. Kaarle XI:n asettamat metsäkomissionit pystyivät kyllä polkemaan maanomistajan oikeudentuntoa ja olemaan välittämättä vakaantuneesta lainkäytöstä, mutta säätöhallituksen aikana tämä ei suinkaan käynyt päinsä. Mikäli valtion uudisasutusta tahdottiin harjoittaa, täytyi tuo valtion vuosisatoja yrittämä ja osaksi toteuttamakin erämaiden yksityisiltä omistajiltaan anastaminen alkaa kokonaan uudestaan. Laaja maareduktio oli pantava toimeen ja sitä varten luotava uusi, erityinen lainsäädäntö. Koveron mukaan oli luonnollista, että tällainen vaatimus tuli herättämään monelta taholta kiivasta vastarintaa. Erämaiden reduktiosta muodostuikin pitkäaikainen ja kiihkeä riitakysymys.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁶ Syistä, joiden vuoksi uudisasutusta pidettiin tarpeellisenä, ks. Kovero 1909, 1-15.

¹¹⁷⁷ Kovero 1909, 20.

¹¹⁷⁸ Kovero 1909, 21.

¹¹⁷⁹ Kovero 1909, 24-25.

Tultaessa 1700-luvun puoliväliin, kysymys taloille kuuluvan liikamaan erottamisesta tuli yhä enemmän ajankohtaiseksi. Eräässä vuodelta 1748 olevaan kirjoituksessa todetaan, että aina kyseiseen ajankohtaan saakka moni talo, osaksi toisten autioitumisesta johtuen, osa alusta pitäen, oli ottanut haltuunsa niin suuria maa-alueita, että niiden olisi oikeastaan pitänyt kuulua usealle talolle. Kirjoituksessa todetaan, että asukkaat olivat jakaneet kaiken maan keskenään ja vetosivat nyt vanhaan nautintaan ja oikeudenmukaiseen hallintaan. Tällä tavoin oli selitettävissä, että sekä Ruotsissa että Suomessa oli taloja, joilla oli aina 6-7 peninkulmaa metsämaata. Jos valtio jakaisi tämän metsämaan heidän kanssaan, pitäen huolta siitä, että taloille tulisi niin paljon, että se vastaisi heidän veroaan ja tarvettaan, ei siinä tapahtuisi mitään vääryyttä. Näin voitaisiin sanoa siitä syystä, että talot eivät voisi kuitenkaan käyttää kuin varsin rajoitetun alan metsämaata. Tällöin myös kruunu taas pääsisi omistamaan kaiken sen maan, joka jäisi yli taloille jäävän tilusalan.¹¹⁸⁰

Koveron mukaan liikamaiden erottamista ajavat viittasivat siihen, että yksityiset edut ja oikeudet ovat päteviä ainoastaan, mikäli ne ovat sopusoinnussa yleisen hyvän kanssa, ettei kukaan saa pitää hallussaan enempää maata kuin hän kunnolla jaksaa viljellä.¹¹⁸¹ Tällaisen reduktionin puolesta käytetyt oikeudelliset perustelut olivat hänen mukaansa seuraavat:

- 1) Valtio ei ole erämaita koskaan yksityiselle luovuttanut ja "puhuttiin myös jostain kruunun ylimmästä maanomistus-oikeudesta";
- 2) Verollepano ei ole ollut vakinaista eli alueiden geometriseen mittaukseen perustuvaa, vaan väliaikaista, joka on perustunut pääasiassa pelkkiin suupuheisiin;
- 3) Tämä koskee erityisesti erämaita, joita ei ole lainkaan verotettu siltä osin kuin ne ovat yli tilojen kotitarpeen, mikä on vastoin verojärjestelmän vaatimusta. Ainoastaan muutamain paikoin on näille liikamaille pantu tervanpoltto- ja kaskeamisvero;
- 4) Tästä verollepanon väliaikaisuudesta johtuu, etteivät nekään, jotka ovat talonsa verotiloiksi ostaneet, ole voineet saada tilaansa täyttä omistusoikeutta.¹¹⁸²

Vastakkaisen näkökannan puolesta taas vastaavasti esitettiin, että valtiolla ei ole oikeutta panna toimeen mitään reduktiota, koska maa kuuluu asukkailleen eikä valtiolle ja ne vaatimukset, jotka valtio on tehnyt johtuvat yksinvallassa. Valtion "oikeutena" on kerätä verot, jotka kukin yhteiskunnan jäsen suorittaa yhteisiin tarpeisiin eikä "levittää omistusoikeuttaan paljoon maahan":

Erämaat ovat tulleet yksityisille haltijoilleen täysin pätevällä tavalla. Kun yksityiset ottivat ne haltuunsa ensimmäisen viljelijän oikeudella, tapahtui se yhteiskunnan hiljaisella suostumuksella. Mitä tulee verojen väliaikaisuuteen, ne on myöhemmillä päätöksillä katsottu pysyviksi, kuten esim. rahvaan valitukseen 9.10.1734 annetussa päätöksessä, jonka 20 §:n mukaan: "verorahvaan omistus kaikkiin heidän verotiloihinsa vanhoista ajoista kuuluneisiin tiluksiin ja lisätiluksiin on ilman mitään erityistä veroa säilytettävä". Lopuksi on vielä verotilallisille kaikissa verolleostokirjoissa nimenomaan vakuutettu täysi omistusoikeus kaikkiin vanhoista ajoista taloon kuuluneisiin tiluksiin ilman mitään ehtoja tai rajoituksia. Näistä syistä reduktio olisi

¹¹⁸⁰ Rudenschöld, Tal om skogarnas nyttjande och vård. Sv. Vet. Akad. Handlingar 1748. Haataja 1928, 20.

¹¹⁸¹ Kovero 1909, 28.

¹¹⁸² Kovero 1909, 28.

väkivaltainen, lakeja polkeva toimenpide, joka valtakunnassa herättäisi täydellisen turvattomuuden tunteen.¹¹⁸³

Kysymys talolle kuuluvasta tilusalasta oli esillä valtiopäivien antamissa asetuksissa ja päätöksissä 1740- ja 1750-luvuilla. Kamarikollegion kirjeellä 23.11.1742 annettiin Ångermanlantia koskeva ohjesääntö. Sen mukaan jokaisen talon tuli saada metsää niin paljon kuin täysi talo tarvitsee. Perusteena oli kunkin talon verollepano, mikäli sellainen oli tehty. Päinvastaisessa tapauksessa talolle tuli antaa niin paljon metsää kuin se oli tarpeellista suhteessa asukkaitten tarpeeseen ja elinkeinoihin. Toisaalta katsottiin, että mitään metsäaluetta ei tulisi julistaa kruunun yhteismaaksi eikä luovuttaa millekään tehtaalle, ennen kuin kylien ja talojen metsän on erotetut siitä niin suurina kuin ne vanhastaan ovat olleet.¹¹⁸⁴

Säätyjen 21.10.1756 antamassa mietinnössä, jonka Kuningas oli vahvistanut, määrättiin, että jos maan asukkaat rajojen, pyykkien, tuomiokirjojen, ylimuistaisen nautinnan tai muun lain mukaisen saannon perusteella hallitsivat jotain aluetta, ei heitä saanut häiritä.¹¹⁸⁵ Myös vuosien 1760-62 valtiopäivät asettuivat vastustamaan reduktiota.¹¹⁸⁶

Vuosien 1756-1757 valtiopäivillä säädetyt olivat määränneet hallituksen laatimaan sen osan edellä mainitusta vuoden 1742 Ångermanlantia koskevasta ohjesäännöstä, joka koski kaikkia vanhoja rajoja vailla olevien yhdyskuntien jakamista. Tämä asia oli myöhemmin siirretty ylitirehtööri Faggotille. Hän kuitenkin esitti, että vanha reduktio tulisi säilyttää ja lisäksi ulottaa se kaikkiin valtakunnan harvaan asuttuihin seutuihin. Säädetyt, joiden päätettäväksi asia siirrettiin, ilmoittivat kuitenkin Kuninkaalle vuonna 1762 lähettämässään kirjeessä, että edellisten valtiopäivien tarkoituksena ei suinkaan ollut reduktion uudelleen järjestäminen, vielä vähemmän sen ulottaminen Ångermanlannin ulkopuolelle, vaan päinvastoin koko reduktion lakkauttaminen. Sen vuoksi ne hylkäsivät Faggotin luonnoksen ja laativat itse kruunun metsien erottamista varten uudet perusteet, jotka olivat yksityisille maanomistajalle edulliset. Samalla tämä kaikki rajoitettiin vain Ångermanlantiin ja sielläkin vain sellaisiin alueisiin, joista ei löytynyt mitään tiettyjä rajoja tai rajamerkkejä.¹¹⁸⁷

Vuoden 1770 valtiopäivillä laadittiin maanviljelyksen edistämistä koskeva asetusluonnos. Tähän luonnokseen säädetyt tekivät lisäyksen, jonka mukaan ”jakamattomalle maalle saa perustaa uudistiloja, vaikka osapuolet sitä vastustavat ja tahtovat estää maiden viljelykseen ottamista”. Ei ole selvää, tarkoitettiinko tällä sallia uudisasutus yksityisillä liikamailla, mutta asiaa voitiin tulkita myös näin.¹¹⁸⁸

¹¹⁸³ Kovero 1909, 30; vrt. Jämtlannin rahvas esitti vastaavat perustelut vuoden 1780 metodia vastaan. Asukkaat viittasivat useisiin kuninkaan päätöksiin ja katsoivat, että lain mukaan ”odaalitalolla ei voinut olla liikamaata”. Almquist 1928, 72.

¹¹⁸⁴ Almquist 1928, 23.

¹¹⁸⁵ Haataja 1928, 30. Ks. myös Saarenheimo 1983, 47-53.

¹¹⁸⁶ Vuoden 1756 valtiopäivillä säätyjen kertomuksessa talouden parantamiseksi Suomessa ja Pohjanmaalla todetaan, että asukkaille, jotka rajojen ja pyykkien, tuomiokirjojen, ylimuistaisen nautinnan tai lain mukaisen nautinnan perusteella hallitsevat jotain aluetta, on tämä oikeus pysytettävä eikä tätä oikeutta saanut loukata. Ainoastaan sellaiset takamaat, joiden ei voitu katsoa kuuluvan kenellekään, oli kruunulle erotettava ja pyykitettävä. Toisissa ohjesäännössä määrättiin, että kylille oli annettava riittävä määrä liikamaata, ei kuitenkaan niin paljon, ettei maamies ehtinyt sitä käyttää. Haataja 1928, 23-25.

¹¹⁸⁷ Kovero 1909, 43; Almquist 1928, 29-30, 44; Haataja 1929, 7-8.

¹¹⁸⁸ Almquist 1928, 45.

Vuonna 1766 oli annettu useita asetuksia isojaosta Suomessa ja Pohjanmaalla. Näissäkään asetuksissa ei kuitenkaan määritelty tarkasti taloille annettavan tilusalojen suuruutta. Mitä pohjoisemmaksi isojaot edistyivät Pohjanmaalla, sitä tärkeämmäksi tuli kysymys taloille kuuluvan tilusalan tarkemmasta määrittelystä. Pohjanmaan maaherra totesi eräissä 6.10.1772 lähettämässään kirjeessä, että erät Pohjanmaan seudut, muun muassa sen pohjoisosissa, olivat raivaamattomia ja viljelemättömiä, eikä niissä ollut mitään pitäjän tai kruunun yleismaita, vaan väestö katsoi tiloihinsa kuuluvan kaiken metsämaan, olipa sitä enemmän tai vähemmän. Tästä johtui, että harvaan asutuissa ja metsärikkaissa pitäjissä taloilla oli viisi, kuusi kertaa enemmän tiluksia kuin saman veron suorittavilla taloilla muualla. Maaherran mukaan taloilla oli paljon enemmän metsämaata kuin ne kotitarpeeksi tarvitsivat. Lisäksi ne olivat niin etäällä taloista, että ne eivät voineet niitä käyttää.¹¹⁸⁹

Kovero toteaa, että ne toimenpiteet, joihin valtion uudisasutuksen edistämiseksi ryhdyttiin säätyjen toimesta vuosina 1769-70, olivat sen luontoisia, että se loukkaus, minkä ne yksityisille tuottivat, ei voinut olla ennen pitkää herättämättä voimakasta vastustusta. Selittämällä vuoden 1770 asetus reduktiota tarkoittavaksi, yksityistä omistusoikeutta oli loukattu. Sen jälkeen kun nämä asetukset olivat tulleet tunnetuiksi, alkoi köyhää väkeä suurin joukoin asettua uudisasukkaaksi. Seurauksena tästä oli se, että jo vuoden 1771 ylimääräisillä valtiopäivillä aatelisto ja talonpoikaissäätö tekivät valituksen jakamattomalla maalla harjoitetusta uudisasutuksesta. Näiden valitusten johdosta kamari-, talous- ja asetusdeputaatio ehdottivat, että vuoden 1770 asetuksesta annettaisiin selitys, jonka mukaan kyseinen asetus ei tarkoittanut mitään reduktiota ja sen nojalla syntyneet uudistilat tulee liittää takaisin vanhoihin tiloihinsa. Väliin tullut vallankumous esti kuitenkin enemmän toimet asiassa.¹¹⁹⁰

1.5.2 Vuoden 1775 isojakoasetus ja vuoden 1777 sitä koskeva selitys

Länsipohjan verollepanoa varten 23.8.1773 annetussa säännöksessä määrättiin, että taloille oli annettava tiluksia 300-800 tynnyrinalaa veronalaista maata manttaalia kohti ja tätä oli noudatettava erotettaessa talojen tiluksia yhteismaista, jos talot eivät olleet ennestään laillisilla tuomioilla erotetut ja pyykitetyt. Lisäksi säädettiin, että taloille ei saanut antaa niittyjä, metsää tai maata etäämpänä kuin 1/3 peninkulman päässä talosta, ilman erityistä syytä. Tätä oli noudatettava silloin kun erotettiin talojen tiluksia yhteismaista, elleivät ne olleet ennestään laillisilla tuomioilla määrätty ja erotetut.¹¹⁹¹

Vuonna 1775 annetun isojakoasetuksen mukaan niissä paikoissa Pohjanmaalla, joissa hiljattain oli toimitettu yleinen verollepano, oli kullekin talolle annettava isojaossa tiluksia sen mukaan, kuin talo oli niitä verollepanon mukaan nauttinut. Tätä samaa

¹¹⁸⁹ Haataja 1928, 27.

¹¹⁹⁰ Kovero 1909, 46; Ks. myös Almquist 1928, 51.

¹¹⁹¹ Haataja 1928, 27. Vielä 11 vuotta aikaisemmin tilanne oli ollut toinen. Päätöksessä yhteisen kansan valituksiin 29.6. 1752, § 70, (Modée V, 3242) oli määrätty, ettei mitään maata saanut jakaa kruunun yhteismaaksi ja luovuttaa teollisuuslaitoksille, ennen kuin ensin oli erotettu kyljen ja talojen metsät niin laajoina kuin ne vanhastaan olivat olleet. Sittemmin määrättiin päätöksellä 29.11.1756, § 77 (Modée VI, 4169) että jos kylän jaossa huomataan, ettei vero vastaa tiluksia, on mieluummin vero kuin tilukset muutettava. Näin siksi, että tällöin kullekin säilytettäisiin hänen omansa ja esi-isiensä työ. Lisäksi viitattiin siihen, että tällöin hän tulee suorittamaan yhtä paljon veroa kuin naapurinsakin. Haataja 1929, 8. Vrt. Almquist 1928, 57-58.

periaatetta oli sovellettava muuallakin, missä koko kylän alueella oli toimitettu säännöllinen verollepano. Jos lohkokunnassa oli kruunun yleismaata (suomeksi 'erämaata') tai jos sellainen rajoittui jaettavaan lohkokuntaan, oli se ennen muita tehtäviä erotettava, mikäli sen ympärillä oli rajat tai sen asema ja laajuus voitiin muuten, kuten väestöä kuulemalla, tai muilla perusteilla saada selville. Mikäli tällaista yleismaata ei ollut, oli alue jaettava sille lohkokunnalle, joka sitä oli vanhastaan hallinnut ja käyttänyt.¹¹⁹²

Tätä isojakoasetusta oli mahdollista tulkita siten, että se, mikä ennen oli laillisella tavalla taloille luettu, oli myös vastedes niillä pysyttävä tilusalaan katsomatta. Näin oli tehtävä myös Pohjanmaalla niihin tilusaloihin nähden, jotka olivat tulleet laillisesti talojen kesken jaetuiksi. Ainoastaan niissä osissa Pohjanmaata, joissa oli laajoja metsiä ja erämaita, jotka eivät kuuluneet millekään kyläkunnalle, oli taloille annettava metsämaata 600-1200 tynnyriä manttaalia kohti, minkä määrän katsottiin riittävän talojen käyttöön.¹¹⁹³

Käytännössä esiintyi kuitenkin tapauksia, joissa maanjako-oikeudet tuomitsivat kaikean maan taloille, ilman että kruunulle olisi pidätetty yhteismaata. Näin siitäkin huolimatta, että vuoden 1775 asetuksen mukaan liikamaasta päättäminen olisi kuulunut maaherralle. Kamarikollegio mainitsee sen tietoon tulleen tapauksia, joissa maanjako-oikeudet olivat Pohjanmaalla tulkinneet vuoden 1775 asetusta siten, että sellaisissakin pitäjissä, joissa ei ollut mitään kyläyhdyksuntia, oli taloille tuomittu kaikki se maa, jota ne aikaisemmin olivat käyttäneet sen laajuuteen katsomatta. Kuninkaalle 14.11.1776 lähettämässään kirjeessä Suomen maanmittauspäällikkö valitti, että voimassa olevien säädösten perusteella talollisilla oli mahdollisuus pidättää itsellään ennen hallitsemiaan tiluksia suurempaa veroa vastaan, niin paljon kun he vain halusivat. Tällä tavoin paras maa joutui heidän hyväkseen, minkä vuoksi uudistilojen perustaminen estyi.¹¹⁹⁴

Tällaisista syistä hallitus katsoi, että liikamaan erottamista ei ollut mahdollista jättää pelkästään vuoden 1775 isojakoasetuksen varaan, vaan antoi siitä 25.4.1777 päivätyin selityksen.¹¹⁹⁵ Tässä selityksessä määrättiin, että jos kylän aluetta Pohjanmaalla ja muualla viimeisen verollepanon mukaisen nautinnan perusteella jaettaessa alue nousisi yli sen tynnyrinalan määrän, joka voimassa olevien säädösten mukaan oli Pohjanmaalla taloille annettava, oli se erotettava liikamaaksi. Tässä selityksessä ensimmäistä kertaa säädettiin, että kaikkialla Suomessa oli taloille annettava tiluksia vain 600-1200 tynnyrinalaa manttaalia kohti.¹¹⁹⁶

Vuoden 1777 selitys aiheutti kuitenkin voimakasta vastustusta sekä kansan ja että paikallisten viranomaisten keskuudessa.¹¹⁹⁷ Hämeen läänin maaherra A. de Bruce

¹¹⁹² Lang 1901, 34 - 35; Haataja 1928, 28 - 29. Kongl. Maj:ts Förordning angående Storkiftsdelningar i Finland och hvad därvid iattagas bör, den 27 Julii 1757. Painettuna mm. Enagrius 1826, 90-103.

¹¹⁹³ Haataja 1928, 29.

¹¹⁹⁴ Haataja 1928, 30-31.

¹¹⁹⁵ Kongl. Maj:ts nådiga Förklaring öfwer wissa delar uti Förordningen af den 27 Junii 1775 angående Storkiftsdelningarne i Finland; den 25 April 1777. Painettuna mm. Enagrius 1826, 109-110.

¹¹⁹⁶ Haataja 1928, 31.

¹¹⁹⁷ Sprengtporten totesi aatelissäädystä vuonna 1788, että liikamaan erottamisen kautta eräiltä maanomistajilta on riistetty jopa 7/8 heille kuuluneeksi katsotusta tilusalasta. Hän ehdotti, että vuoden 1775 asetus isojaoista määrättäisiin perustuslaiksi, jonka mukaan isojaot olisi vastedes toimitettava. Esitys ei kuitenkaan toteutunut. Haataja 1928, 35.

totesi kirjeessään 20.1.1778 Kamarikollegiolle, että väestö oli ollut tyytyväinen aikaisemmin noudatettuun isojakolainsäädäntöön, eikä sitä tulisi muuttaa. Hänen mukaansa aikaisemmin noudatettu käytäntö oli ollut sopusoinnussa sen käsityksen kanssa, joka kansalla oli sen ikivanhoista oikeuksista. Väestön taholta tehtiin valtiopäiville valituksia paitsi isojaosta, erityisesti liikamaan erottamisesta.¹¹⁹⁸ Myös Suomen aatelisto esitti vuoden 1779 valtiopäivillä, että säännökset liikamaan erottamisesta soveltuivat vain Pohjanmaalle, mutta muualla ne loukkasivat entisiä oikeuksia, minkä johdosta niitä esitettiin osin kumottavaksi, osin muutettaviksi. Tällaisten vaatimusten johdosta Kamarikollegio lähetti 10.8.1778 Suomen maaherroille kiertokirjeen, jossa todettiin muun muassa seuraavasti:

Aikaisemmissa verollepanoissa ei ollut Suomessa määrätty kuinka suuria maa-alueita taloille oli annettava. Tästä oli johtunut, että laajojen metsäalueiden käyttö oli jäänyt vanhoina aikoina muodostuneelle kannalleen, ilman muita rajoja kuin ne, joista naapurit, kylät ja pitäjät olivat sopineet. Tällaiset rajat olivat vain sovintorajoja, vaikkakin niitä oli muun perusteen puuttuessa pidetty oikeusohjeina ratkaistaessa asukkaiden välisiä riitoja. Monien Suomessa olevien talojen osalta edes sisätiluksia ei ole lopullisesti ja geometrisesti mitattu, vaan kysymys on ollut ainoastaan väliaikaisesta verollepanosta, jossa tilusten laajuus ja hyvyys on otettu vain vähäisessä määrin huomioon. Verollepanoasiakirjat osoittavat, että taloja on Suomessa verotettu siitä osasta metsää ja takamaata, joka oli yli sen mitä talot tarvitsivat laitumiksi, rakennuspuuksi eikä aidaksiksi, lukuun ottamatta poikkeuksellisesti tapahtunutta tervanpolton ja kaskeamisen verottamista. Tällaisissa oloissa olisi sekä MaaK:n 15 luvun vastaisista ja kohtuutonta, että ylimuistaisen nautinnan nimellä, *ilman kruunun, korkeimman maanomistajan suostumusta*, ja perustuen ainoastaan asukkaiden omaan sopimukseen, pidettäisiin hallussa kaikki ne alueet, joita oli nautittu tai jotka ovat olleet ikimuistoisista ajoista autioita. *Ei myöskään löytynyt mitään asetusta tai määräystä, joka olisi osoittanut, että kruunu olisi luopunut oikeudestaan tällaisiin alueisiin*, luovuttamalla taloille ikuisiksi omaisuudeksi kaiken sen maan, joita ne olivat edellä mainitulla tavalla nauttineet. Talolliset eivät myöskään tältä osin voineet vedota perinnöksiostoihin, sillä perinnöksiostohinta oli määrätty talolle verollepanossa lasketun veron mukaan ja sen laskemisessa ei ollut huomioitu metsää ja takamaata, vaan ainoastaan kotitilukset. Talot eivät siis maksaneet veroa liikamaastaan, jota ne lisäksi eivät voineet käyttää.¹¹⁹⁹

Näillä perusteilla kirjeessä katsottiin, samoin kuin vuoden 1775 asetuksessa oli määrätty, että naapurien kesken jo aikaisemmin jaetut alueet oli jätettävä sen jaon varaan ja sama koski myös muuta laillista jakoa tai isojakoa, joka oli laillisella tuomiolla vahvistettu. Uusissa isojaoissa oli talolle annettava 600 - 1200 tynnyrinalaa tiluksia manttaalia kohti. Liikamaan kanssa oli meneteltävä, kuten vuoden 1777 selityksessä säädettiin. Kamarikollegio piti myös selvänä, että vuoden 1775 asetus ei koskenut pelkästään Pohjanmaata, vaan kaikkia Suomen läänejä.

Tämän Kamarikollegion kirjelmän johdosta Hämeen läänin maaherra A. de Bruce laati kertomuksen, jossa hän muun muassa esittää yksityiskohtaiset perustelut kirjeessä esitettyjä käsityksiä vastaan:

¹¹⁹⁸ Vaasan ja Oulun väestö teki tällaisia valituksia vuoden 1779 valtiopäivillä. Haataja 1928, 32.

¹¹⁹⁹ Lang 1901, 36 - 37; Haataja 1928, 32 - 33; Almquist 1928, 52-53, 73.

Hän toteaa muun muassa, että yleisen lain RakK:n 1 luvun sekä kaikkien vuoden 1775 asetuksen antamiseen saakka annettujen isojakosäännösten mukaan vero-äyri oli jakoperusteena. Rajat kylien välille olivat tulleet luonnollista tietä, korkein valta oli ne hyväksynyt ja riidat oli niiden mukaan tuomittu. Vaikka verollepanot oli toimitettu väliaikaisten verollepanojen nimellä, ne oli kuitenkin myöhempinä aikoina vahvistettu kaikkina aikoina voimassa olemaan, kuten esim. Kuninkaallisella päätöksellä kansan yhteisiin valituksiin 10.9.1743 (20 §) ja Kuninkaallisella kirjeellä 18.2.1757. Kamarikollegion antamissa perintökirjoissa oli talon omistajalle ja hänen perilliselleen vakuutettu taloon kuuluvat tilukset. Lisäksi huomautettiin, ettei Kamarikollegiolla ollut mahdollisuutta eikä oikeutta selittää asetusta toisin kuin sen sanamuodon mukaan. Sen antama selitys oli omiaan huomattavasti järkyttämään ja loukkaamaan omistusoikeutta. Olisi ollut tärkeää, että tämä arkaluontoinen kysymys, joka koski toisaalta omistusoikeutta, toisaalta kruunun veroja, olisi jätetty valtiopäivien ratkaistavaksi. Koska se ei enää voinut tapahtua, olisi annettuja määräyksiä sovellettava mahdollisimman varovaisesti.¹²⁰⁰

Kyseisenä ajankohtana Kuningas oli vierailemassa Italiassa, jonne hän sai tiedon Suomessa laajalle levinneestä tyytymättömyydestä. Kuningas tuli näiden johdosta siihen käsitykseen, että oli välttämätöntä peräytyä liikamaiden erottamista koskevassa kysymyksessä. Torinossa 25.5.1784 päivätyssä kirjeessä hän käski keskeyttää isojakotoimitukset Suomessa siksi kun hän olisi saapunut kotiin ja ehtinyt ottaa asian uudelleen harkittavaksi. Tämä käänne ei kuitenkaan miellyttänyt Tukholmassa olevia valtaneuvoksia ja suostuen heidän ehdotukseensa Kuningas peruutti antamansa määräyksen. Liikamaiden erottamisen peruuttamista koskevan määräyksen sijasta Kamarikollegiolle annettiin 8.6.1784 päivätty kirje, jossa ilmoitetaan, että säännökset ovat kohtuullisia ja todetaan, että ne tullaan panemaan muuttamattomana täytäntöön.¹²⁰¹

1.5.3 Liikamaan erottamisoikeus ja omistusoikeus

Aikaisemmin käsittelyn kohteena on ollut se, miten verotalonpojan maanomistusoikeuden sisältö 1600- ja 1700-luvuilla ymmärrettiin. Nyt käsillä olevassa jaksossa kysymys on siitä, miten taloon kuuluvaksi katsottujen tilusten laajuus tuli fyysisesti määritellä.

Koveron mukaan uudisasutus-kysymystä vapaudenajalla leimasi jatkuva vuorottelu sen suhteen, tulisiko etusija antaa yksityiselle vai valtion uudisasutukselle. Hänen mukaansa tämä koski sekä yleistä mielipidettä että lainsäädäntöä. Jotta valtion uudisasutus olisi mahdollista, tämä olisi edellyttänyt erämaiden laajaa reduktiota. Tämä oli kuitenkin toimenpide, joka loukkaisi yksityisten etuja ja joka kerta, kun sitä ryhdyttiin toteuttamaan, se herätti voimakasta vastustusta.¹²⁰²

Asiasta annettiin kyllä useitakin, eri läänejä koskevia päätöksiä, mutta ne olivat monelta osin tulkinnanvaraisia tai niitä ei kyetty panemaan täytäntöön. On myös katsottu, että kysymys taloille kuuluvien alueiden erottamisesta oli myös vi-

¹²⁰⁰ Haataja 1928, 34.

¹²⁰¹ Tässä hallituksen lähettämässä kirjeessä todetaan muun muassa, että "valitukset olivat aiheutuneet osaksi ilkeämielisestä halusta moittaa kaikkea, osaksi halusta osoittaa jotakin olevansa". Haataja 1928, 34; Danielson-Kalmari 1921, 371.

¹²⁰² Kovero 1909, 47-48.

ranomaisille varsin selkiytymätön ja vaihteli poliittisen tilanteen mukaan. Tilanne muuttui 1770-luvulla.¹²⁰³ Länsipohjaa ja Karjalaa varten vuonna 1773 annetuissa säädöksissä määrättiin, että taloille oli annettava tiluksia suhteessa sen manttaalisiin. Vuoden 1775 isojakoasetuksessa ja vuoden 1777 selityksessä tämä periaate laajennettiin koskemaan koko silloista Suomea. Tämä liikamaan erottamista koskeva periaate on ollut myös lähtökohtana siinä myöhemmässä lainsäädännössä, joka on koskenut myös nykyistä Pohjois-Suomea eli myös aluetta, jolla lapinkylät sijaitsivat. Tässä toimituksessa taloille kuuluvaksi katsotut tilukset erotettiin ympäröivästä alueesta. Miten näiden säännösten oikeudellinen merkitys tulisi ymmärtää?

Vuosien 1757 ja 1777 säännökset tarkoittivat sitä, että tästä ajankohdasta eteenpäin maakirjaan merkityllä talolla oli oikeus saada omistukseensa alue, joka määräytyi talon veroluvun mukaan. Tätä aikaisemmin yksityinen omistusoikeus oli määrätynyt sen mukaan, voitiinko yksityisellä katsoa olleen laillinen oikeus määrättyyn alueeseen.¹²⁰⁴ Liikamaan erottaminen koski vain talonpoikaistaloja. Esimerkiksi rälsstitilat, säterit ja kirkolliset kiinteistöt olivat vapaat liikamaan erottamisesta. Talonpoikaistalojenkin liikamaan erottaminen tuli noudatettavaksi tulevaisuudessa vain mikäli näin oli erikseen määrätty.¹²⁰⁵

Käsitellessään liikamaan erottamista sekä Lang että Haataja viittaavat Kustaa Vaasan vuoden 1542 kirjeeseen ja vuoden 1683 metsäasetukseen.¹²⁰⁶ Haataja toteaa, että vuoden 1542 kirjeessä talonpoikia kiellettiin ottamasta haltuunsa alueita useiden peninkulmien alueelta ja 1600-luvun säännöksissä esiintyi periaate, jonka mukaan talojen tuli saada niin paljon metsämaata kuin se oli tarpeen, muun alueen kuullessa valtiolle. Lang viittaa myös siihen, että sepitetty Helgeandsholman päätös lujitti kruunun vaatimuksia.¹²⁰⁷

Edellä mainituilla säädöksillä ei ilmeisesti kuitenkaan ollut suoranaista yhteyttä 1770-luvun säännösten antamiseen. Vuotta 1777 edeltäneistä tapahtumista ei saa tukea sille käsitykselle, että liikamaan erottamista koskevien säädösten antaminen olisi perustunut vuoden 1542 kirjeeseen tai vuoden 1683 metsäasetukseen. Kyseisiä säädöksiä ei mainita siinä keskustelussa, joka koski liikamaiden erottamisen oikeudellisia

¹²⁰³ Ks. Kovero 1909, 47 ja Haataja 1928, 27.

¹²⁰⁴ Ks. Lang 1901, 41, jossa hän toteaa, että kaikki ennen vuotta 1777 jaetut yhteisalueet olivat vapaat liikamaan erottamisesta, mikä johtuu siitä, että näillä säännöksillä ei ole katsottu olleen taannehtivaa (retroaktiiv) vaikutusta. Almquist (1928, 76) viittaa myös valtiopäivien päätökseen, jossa Kamarikollegion kannan vastaisesti todetaan, että (Jämtlannin) talonpojat olivat osoittaneet, että heillä oli ollut ylimuistoista ajoista asti odaalioikeus taloihinsa ja kaikkiin niihin kuuluviin tiluksiin "ikuisista ajoista" ja koska Ruotsin lain mukaan veromiehen oikeutta tuli pitää pyhänä, ei tilojen aluetta voi vähentää ilman heidän tahtoaan, vaikka vanhempaa verollepanoa ei oltu tehty samalla tarkkuudella, kuin myöhempiä verollepanoja. Tästä syystä uudella verollepanometodilla ei voinut olla mitään takautuvaa vaikutusta vanhempiin olosuhteisiin, jotka ovat kuninkaan (konungamakten) toimesta vahvistettu olemaan voimassa määräämättömän ajan.

¹²⁰⁵ Vuoden 1775 asetus ja vuoden 1777 selitys ei koskenut esimerkiksi Ahvenanmaata eikä Viipurin lääninä.

¹²⁰⁶ Lang 1901, 33 ja Haataja 1928, 18-19.

¹²⁰⁷ Ks. myöhemmin.

edellytyksiä.¹²⁰⁸ Lisäksi voidaan viitata siihen, että vuoden 1542 kirjeen tarkoituksena ei ollut määrittellä talonpojille kuuluvia tiluksia manttaalin mukaan ja vuoden 1683 metsäasetuksen katsottiin koskevan vain sellaisia alueita, jotka eivät kuuluneet kenellekään.¹²⁰⁹

Liikamaiden erottamista koskeva periaate oli merkittävä muutos aikaisempaan, talonpojille kuuluvien alueiden rajojen määrittämistä koskevaan käytäntöön. Aikaisemmissa erotustoimituksissa lähdettiin siitä, että kruunulle erotettiin ainoastaan sellainen metsämaa, johon kukaan toinen ei voinut näyttää parempaa oikeutta. Tällaisella erotustoimituksella oli siis pelkästään rajan määräämistä koskeva merkitys.¹²¹⁰ Almquist toteaa, että Suomea koskevalla vuoden 1777 selityksellä otettiin kuitenkin käyttöön erotustoimituksia koskeva uusi periaate, jonka mukaan erottaminen tuli suorittaa suhteessa manttaalin mukaan määräytyvään tynnyrinalaan. Liikamaa (överlopsmarken) eli yli menevä osa tuli siitä erottaa. Almquistin mukaan erottamistoimitus (avvitring) *ei näistä syistä tarkoittanut ensisijaisesti rajan määräämistä yksityisen ja kruunun välillä, vaan talon suorittaman veron tasausta, eli kuten sitä kameraalisilla termeillä kutsutaan: verollepanoa määrätyn tynnyrinalan mukaan.*¹²¹¹

Liikamaan erottamista koskevien säännösten laillisuudesta esitettiin arvioita vielä 1900-luvun alkupuolella. Langin mukaan on aihetta kysyä, oliko tällaisella perusteella suoritettu erotustoimitus yhdenmukainen niiden maahan kohdistuvien omistusoikeuksien kanssa, jotka yleinen laki turvasi. Näin voidaan hänen mukaansa kysyä siitä syystä, että vuoden 1777 selitys, jota voidaan pitää omana säädöksenä ja jolla vuoden 1775 isojakosäännöksiä laajennettiin huomattavasti, annettiin hallinnollista tietä.

Esittämänsä kysymykseen Lang vastaa siten, että mikäli kysymys ei ole jo aikaisemmin rajoilla erotetusta alueesta, liikamaan erottaminen tapahtui laillisesti. Hän perustelee tätä viittaamalla muun muassa siihen, että hallituksella on katsottu jo vanhemman lainsäädännön mukaan olleen oikeus rajoittaa kylien pyrkimystä ottaa käyttöönsä enemmän alueita kuin mitä ne talonpidossa varsinaisesti tarvitsivat sekä vuoden 1734 lain MaaK:n 15 luvun 3 §:än, jonka mukaan ylimuistoisella nautinnalla ei ole voimaa avoimessa metsämaassa. Kolmantena perusteena hän viittaa MaaK:n 12 luvun 6 §:n, jonka mukaan kyllillä oli oikeus aitaamattomaan metsämaahan verolukunsa (äyri- ja aurtuaveronsa) mukaan.¹²¹² Mikäli taas

¹²⁰⁸ Koveron mukaan voidaan melkein sanoa, että vuoden 1683 asetus oli jäänyt unohtuksiin. Kovero 1909, 59-60. On kuitenkin otettava huomioon, että se mainitaan ainakin Botinin vuonna 1755 julkaistussa kiinteistöoikeudellisessä esityksessä. Botinin (1755 II 12) mukaan kruunun omistusoikeus tilojen ja kylien ulkopuolella oleviin suuriin metsiin syntyi varsinaisesti Helgeandsholman päätöksellä. Tämän jälkeen viitataan myös Kustaa Vaasa vuoden 1544 (ei siis vuoden 1542) kirjeeseen. Lopuksi mainitaan myös vuoden 1683 asetus, sitä kuitenkin tarkemmin yksilöimättä. Lagus (1857, 25) toteaa, että Suomi mainitaan Kaarle XI:n metsäasetuksessa vuodelta 1683. Myös Nordström toteaa vuonna 1883 julkaistussa, mutta ilmeisesti jo huomattavasti aikaisemmin kirjoitetussa artikkelissa, että vuoden 1683 asetuksella uudistettiin vuonna 1542 annettu Kuningas Kustaan kirje. Nordström 1883, 100.

¹²⁰⁹ Ks. myöhemmin.

¹²¹⁰ Almquist 1928, 52; Haataja 1929, 17. Almquist viittaa myös vuodelta 1898 olevaan (Suomen) välitöntä verotusta koskevaan mietintöön. Kyseisessä kohdassa (s. 176) käsitellään vuoden 1683 metsäasetusta ja todetaan, että kyseisen säännöksen lähtökohtana oli se, että kruunulle tuli erottaa ainoastaan sellaista metsämaata, johon kukaan muu ei voi näyttää parempaa oikeutta.

¹²¹¹ Almquist 1928, 52-53; Haataja 1929, 8-9.

¹²¹² Lang 1928, 42.

oli kysymys sellaisesta erottamistoimituksesta, joka tarkoitti sellaisen kylälle tai yksittäiselle tilalle kuuluvan alueen vähentämistä, joka sijaitsi laillisten rajojen sisäpuolella, vuoden 1777 säännös loukkasi Langin mukaan aikaisemmin saatua laillista omistusoikeutta. Vuoden 1777 selitys ei asettanut tällaisia alueita erityisasemaan. Langin mukaan oli selvää, että Suomessa oli olemassa kyläkuntia, joiden rajat oli laillisesti vahvistettu rajankäyntitoimituksilla, jotka oli tehty jo kauan ennen isojakoa ja liikamaan erottamista.¹²¹³

Kuitenkin jo aikaisemmin oli katsottu, että liikamaan erottamisella mahdollisesti loukattiin yksityistä omistusoikeutta. Edellä mainitussa, kolme vuotta aikaisemmin annetussa verotusta koskevassa mietinnössä todetaan, että on mahdollista, että liikamaan erottamisen kautta maanomistaja menetti omistusoikeuden paitsi hänelle kuuluneisiin metsä- ja ulkotiluksiin, myös niihin vanhoihin peltoihin ja niittyihin, joista talo oli verollepantu ja jotka ylimuistoisista ajoista asti tai lainvoiman saaneilla tuomioilla on siihen katsottu kuuluvan.¹²¹⁴ Mietinnössä ei siis tehdä eroa sen suhteen, onko kylien tilukset erotettu rajalla ympäröivästä metsämaasta vai ei.

Kysymys oikeudesta liikamaitten erottamiseen tuli vielä kerran esille 1920-luvun lopulla. Asia liittyi Haatajan vuonna 1928 julkaisemaan tutkimukseen, joka käsitteli niin kutsuttua ruutusopimuspitäjien isojakoa.¹²¹⁵ Tätä koskevassa kirja-arvostelussa KKO:n presidentti F. A. Pehkonen esitti näkökohtia, jotka poikkesivat Haatajan käsityksistä. Eri mielisyyden kohteena olivat erityisesti käsitteet 'liikamaa' ja 'erämaa' ja niiden merkitys ruotsalais-suomalaisessa lainsäädännössä. Kirjoituksensa lopussa Pehkonen myös viittaa siihen, että Haatajan tutkimuksessa ei ole lainkaan lainopillista selvitystä maaregaalioikeuden käsitteestä "huolimatta siitä suuresta merkityksestä ja lainopillisesta mielenkiinnosta", joka tällaisella selvittelyllä olisi ollut. Pehkonen mukaan Haataja pitää selviönä, että maaregaalioikeus tarkoittaa omistusoikeutta nykyaikaisessa merkityksessä, kun taas hänen omasta mielestään vielä 1700-luvun puolivälin jälkeen sen käsitettiin sisältävän vain ns. veronomistusoikeuden eikä maanomistusoikeutta (bördsrätt).¹²¹⁶ Pehkonen katsoo myös, että suomalainen isojakolainsäädäntö ei tuntenut muuta oikeutta erämaapitäjien alueisiin kuin liikamaan erottamisoikeuden, mikä hänen mukaansa tarkoitti sitä, että isojakolohkokunta, josta liikamaa erotetaan, "siihen asti" omisti kaiken sen piirissä olevan maan ja että vasta liikamaan erottamisella kruunu sai omistusoikeuden erotettuun alueeseen.¹²¹⁷

¹²¹³ Lang 1901, 42-44; Almquistin kanta ja perustelut ovat käytännössä samat kuin Langin. Ks. Almquist 1928, 80-81.

¹²¹⁴ Lagberednings betänkande angående ombildning af den direkta beskattningens 1898, 188.

¹²¹⁵ Vuonna 1790, jolloin isojako ja liikamaiden erottaminen oli tullut ajankohtaiseksi Pohjois-Suomessakin, hallitus teki Kuusamon, Kemijärven ja Kuolajärven asukkaiden kanssa sopimuksen, jossa pitäjäläiset, samalla kun he ottivat kantaakseen määrätyn sotilasrasituksen, saivat "ikuisiksi ajoiksi" vapautuksen mm. maiden mittaamisesta, isojaosta, verollepanosta ja saivat käyttää silloisten talojensa laajentamiseksi kaiken pitäjässä olevan maan. Vuonna 1879 annetulla julistuksella nämä, nk. ruutusopimukset, valtiosäätyjen suostumuksella kuitenkin "muutettiin ja kumottiin". Vaikka ruutusopimukset siis purettiin lainsäädäntöteitse, samalla taloille myönnettiin huomattavasti suuremmat tilusalat kuin mitä niille yleisen lainsäädännön (vuoden 1848 MO 139 §) mukaan olisi muuten tullut. Pehkonen 1929, 56-57. Ruutusopimuksista ks. myös Heikinheimo 1911 ja Nordström 1933, 63-76.

¹²¹⁶ Pehkonen 1929, 68.

¹²¹⁷ Pehkonen 1929, 68-69. Vrt. kuitenkin Haataja 1929, 43-44.

Vastauksessaan Haataja toteaa, että hänellä ei tässä yhteydessä ollut mahdollisuutta perehtyä lähemmin kysymykseen regaalioikeudesta ja sen merkityksestä, vaan että hänelle ”riitti perustaa tulos niihin asetuksiin, joihin käsitys regaalioikeudesta on painanut leimansa”. Hän piti kylläkin tällaisen tutkimuksen tekemistä tärkeänä ja viittasi siihen, että tällaista tutkimusta varten olisi olemassa huomattavan paljon aineistoa.¹²¹⁸

1.5.4 Yhteenvedo ja eräitä huomioita

Aikaisemmissa jaksoissa on käsitelty saamelaisten maa- ja vesioikeudellista asemaa lapinkylien alueella. Saamelaisten maankäyttö ei kuitenkaan tapahtunut oikeudellisessa tyhjiössä. Heidän oikeudellista asemaansa on peilattava suhteessa oman aikansa oikeusjärjestykseen. Tässä suhteessa lähin vertailukohta on talonpoikien oikeudellinen asema. Molemmissa tapauksissa on kysymys maanomistuksesta maaseudulla.

Talonpoikien oikeuden käyttämiinsä alueisiin katsotaan perustuvan valtaukseen eli alkuperäiseen saantoon. Tämä oikeus ymmärrettiin alkujaan odaaliseksi eli täydelliseksi omistusoikeudeksi, mutta 1600-luvun jälkipuoliskolta alkaen erityisesti aatelisto pyrki kyseenalaistamaan tämän lähtökohdan. Heillä oli myös oma intressinsä asiassa. Toisaalta viitattiin siihen, että talonpoikien oikeus ei ollut niin vahva, että heitä voitaisiin pitää maanomistajina. Tämä keskustelu päättyi vasta vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaan, jossa talonpoikien oikeus taloihinsa katsottiin vastaavanlaiseksi oikeudeksi kuin aatelisten oikeus rälssimaahan.

Toisaalta aateliston taholta viitattiin käsitykseen, jonka mukaan kruunu on kaiken maan alkuperäinen omistaja. Tämä näkemys tulee esille myös 1700-luvun puolivälissä eli siinä vaiheessa kun valtiovalta pyrki rajaamaan talonpojille kuuluneita alueita. Kamarikollegion vuonna 1778 maaherroille lähettämässä kiertokirjeessä viitataan valtioon *korkeimpana maanomistajana* sekä siihen, *ettei ole löytynyt mitään asetusta tai määräystä, joka olisi osoittanut, että kruunu olisi luopunut oikeudestaan tällaisiin alueisiin*. Kaksi vuotta myöhemmin lähettämässään kirjeessä Kamarikollegio toteaa, että kaikki Norlannin metsämaat ovat alunperin kuuluneet kruunulle. Omistusoikeus tällaiseen maahan ei voinut siirtyä yksityiselle ilman kruunun toimesta tapahtunutta ”oikeaa luovutusta.”¹²¹⁹

Kruunun etua maanluontoasioissa valvoneen Kamarikollegion lähtökohta oli siis vielä 1700-luvun puolivälissä se, että kruunu on kaiken maan alkuperäinen omistaja ja yksityinen on voinut saada maanomistusoikeuden ainoastaan kruunulta. Eräänlaisena hypoteesina voidaan jo tässä vaiheessa pitää sitä, että tämä olisi ollut Kamarikollegion kanta myös niihin alueisiin, joita saamelaiset käyttivät ja pitivät hallussaan.

Talonpojille kuuluneen liikamaan menettämisen oikeudellinen peruste löytyy vuoden 1775 isojakoasetuksesta ja vuoden 1777 selityksestä sekä tämän jälkeen annetuista liikamaan erottamista koskevista säädöksistä. Vaikka liikamaan erottaminen aiheutti vastustusta väestön keskuudessa, ja sitä on pidetty myös lainvastaisena, valitusta linjasta ei kuitenkaan enää luovuttu. Vuoden 1777 selitystä on kritisoitu kahdesta näkökulmasta. Toisaalta on katsottu, että sen antaminen oli ristiriidassa

¹²¹⁸ Haataja 1929, 44-45.

¹²¹⁹ "en ordenlig överlåtelse". Ks. Almquist 1928, 61 ja 73.

taloille vahvistettujen oikeuksien kanssa. Toisaalta on viitattu siihen, että kysymys oli hallinnollisesta määräyksestä, joka ei voinut kumota vanhaa maanomistusoikeutta.

Jos asiaa tarkastellaan tämän päivän valossa, kysymys liikamaan erottamisen lailisuudesta ei ole enää relevantti. Vaikka vuosien 1775 ja 1777 säännökset olisivatkin olleet ristiriidassa kyseisenä ajankohtana voimassa olleen lainsäädännön kanssa, myöhemmät liikamaan erottamista koskevat säännökset on joka tapauksessa annettu oikeudellisesti hyväksyttävällä tavalla.¹²²⁰

Oma kysymyksensä, joka tässä yhteydessä joudutaan kuitenkin jättämään maininnan varaan, on se, miten tulisi suhtautua siihen alueeseen, joka liikamaana erotettiin talon tilusalasta. Asia on voitu esittää siten, että liikamaa ”erotettiin valtiolle”, mutta esimerkiksi kruunun yhteis- ja liikamaiden käyttämistä käsitellyt komitea katsoi, että Kuninkaallinen selitys vuodelta 1777 ”oli enemmän verotustoimenpide kuin kruunun omistusoikeuden erotettuun maahan julistaminen”.¹²²¹ Asiaa ei myöskään yleensä esitetä siten, että valtion maanomistusoikeus olisi syntynyt vasta siinä vaiheessa, kun liikamaita on erotettu. Lähtökohtana on, että valtion maanomistusoikeus, muun muassa nykyisen Pohjois-Suomen alueeseen, on syntynyt jo huomattavasti aikaisemmin. Seuraavaksi tarkastellaan tätä kysymystä.

2. Valtion maanomistusoikeus

2.1 Valtion maanomistusoikeus muihin alueisiin kuin asumattomaan erämaahan

Kruununluontoisen maan omistusoikeus kuului kruunulle. Kruunu oli saanut alueita eri aikoina usealla eri perusteella. *Uppsala öd* tarkoitti alkujaan Ruotsin kuninkaitten maanomistuksia, jotka ilmeisesti sijaitsivat Uppsalassa. *Arv och eget* oli erityinen kategoria, jolla tarkoitettiin myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa kuninkaalle henkilökohtaisesti kuuluvia maanomistuksia. *Stubbe-* tai *röjsell-*tiloilla tarkoitettiin sellaisia uudisasutuksia, jotka sijaitsivat valtaamattomilla metsämailla eli niin kutsutuilla allmänningeillä. Eräiden maakuntalakien ja Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan tällaisen uudisasutuksen haltijalla ei ollut omistusoikeutta käyttöönsä ottamiin tilauksiin, vaan ainoastaan perinnöllinen hallintaoikeus. Mainitut lait edellyttivät lisäksi, että kysymys oli yhteisomistuksessa olevasta maasta, esimerkiksi kihlakunnanallmänningistä. Tällaisessa tapauksessa allmänninkiä asuva oli velvollinen suorittamaan vuosittain määrättyä maksua (avrad) kihlakunnalle.

¹²²⁰ Suurimmassa osassa entisten lapinkylien alueita liikamaan erottaminen ja isojakko suoritettiin vuoden 1848 Maanjako-ohjesäännön mukaisesti. Kuusamon ja Kuolajärven ruotusopimuspi-täjien alueella isojakko ja verollepano toteutettiin kuitenkin oman erillislainsäädäntönsä nojal-la. Kun Posion kunta perustettiin vuonna 1926, suurin osa sen alueesta oli Kuusamon entistä aluetta. Nykyisten Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kuntien alueella isojakko toteutettiin vuoden 1925 isojakolain ja -asetuksen nojalla. Ks. esim. Pehkonen 1929, 57; Haataja 1933, 40-44, Noh-rström 1933, 77-78 ja Suomaa 1983, 63-64.

¹²²¹ KM 1888:3, 13.

Myöhemmin myös stubbe- ja rojssel-tilat merkittiin maakirjaan kruunulle kuuluviksi. Tämä perustui erityisesti vuoden 1696 maakirjametodiin. *Sämje-* ja *Stadje-*tiloilla oli alunperin veroluonto. Kyseiset tilat olivat saaneet nimensä siitä, että unionikuninkaitten aikana, 1400-luvulla eräillä alueilla oli sovittu, (”sämja” ja ”stadga”), että asukkaat maksavat luontaisuurituksen sijasta veronsa rahana. Kehityskulku johti kuitenkin siihen, että tällaiset tilat rinnastettiin käsitteellisesti stubbe-tiloihin, minkä seurauksena myös tällaisten tilojen haltijat menettivät vanhan omistusoikeutensa. Almquistin mukaan tämä tapahtui ilman heidän omaa syytään. Myös tällaisten tilojen kruununluontoisuus vahvistettiin vuoden 1696 maakirjametodilla.¹²²² Kruunulle oli tullut maaomaisuutta myös usealla muulla perusteella.¹²²³

2.2 Valtion omistusoikeus asumattomiin erämaihin

Varsinainen lainsäädäntö ei tuntenut kruunun omistusoikeutta asumattomaan erämaahan. Maakuntalakien aikana Pohjois-Ruotsissa ja Suomessa sovelletun Helsinglannin lain mukaan kruunulla ei tällaista oikeutta ollut, eikä tällaisesta oikeudesta ei ole mainintaa myöskään yleisvaltakunnallisissa maakuntalaeissa.¹²²⁴ Kruunun yksityisen omistusoikeuden on katsottu syntyneen tätä oikeutta koskeneen nimenomaisen säädöksen antamisen seurauksena. Oikeuden syntyperusteena on eri aikoina viitattu erilaisiin päätöksiin ja säädöksiin. Näistä keskeisiä ovat Helgeandsholman päätös, Kustaa Vaasan kirje Norlannin talonpojille vuodelta 1542 sekä vuoden 1683 metsäasetus.

2.2.1 Helgeandsholman päätös

Matias Calonius kuvaa 1800-luvun alussa maanomistusoikeutta niin kutsutun jae-tun omistusoikeusopin kautta. Käydessään lävitse tämän opin peruseriaatteita hän toteaa muun muassa, että esineen varsinaisen omistajan oikeutta kutsutaan yliomistusoikeudeksi (dominium direktum), kun taas sellaisen henkilön oikeutta, jolla on pysyvä hallinta ja nautintaoikeus, kutsutaan aliomistusoikeudeksi (dominium utile). Hänen mukaansa kruunun yliomistusoikeuden synty on johdettava vuoden 1282 herrainpäivien päätöksestä, jota tavallisesti kutsutaan Helgeandsholman päätökseksi.¹²²⁵

Valtausta koskevassa jaksossa Calonius toteaa, että kiinteisiin esineisiin nähden valtaus tulee sangen harvoin kysymykseen, sillä kiinteistöjen, joita yksityiset eivät

¹²²² Vuonna 1716 Kamarikollegio esitti kuninkaalle uutta maakirjametodia. Kamarikollegion kirjeessä viitattiin siihen, että maakirjan tehtävänä oli ainoastaan olla veronkannon ohjeena. Oli kuitenkin olemassa riski, että siitä olisi tullut liian laaja. Maakirjoihin otettiin tiloja, jotka olisi merkitty stubbe-, sämje-, stadge- jne. tiloiksi, joihin kuuluvaa maata asukkaat luulivat saavansa käyttää suuremmin eduin kuin ”puhtaita kruununtiloja” (pure kronohemman), mutta ei kuitenkaan siten, että heillä olisi oikeus myydä niitä samalla tavoin kuin verotalonpojat. Kollegion mukaan ei ollut perusteltua, että tällaiset tilat olivat kruununtilat-nimikkeen alla, mistä syystä ne tulisi ominaisuuksien mukaan erottaa omiksi luokikseen. Hafström 1977, 69. Ks. myös Jonsson 1989, 29-30.

¹²²³ Ks. Almquist 1949, 8-22.

¹²²⁴ Ks. Forssell 1851, 20-23 ja Haataja 1929, 4.

¹²²⁵ Calonius kuitenkin toteaa, että jo aikoinaan, ja aivan äskettäin, vuoden 1734 valtiopäivillä, on väitetty tämän päätöksen oikeaperäisyydestä. Calonius 1817 (1946), 232.

ole vallanneet ja jotka eivät ole heidän omistuksessaan, edellytetään olevan kruunun omistuksessa. Hänen mukaansa selvää kuitenkin on, että kiinteistöjen nautinta ja hallinta voidaan hankkia valtaamalla ja muinoin kuului täydellä omistusoikeudella valtaajalle kaikki se maa, minkä yksityiset ottivat haltuunsa vielä asumattomilta alueilta. Myöhemmin kruunu kuitenkin omisti itselleen asumattoman maan yliomistusoikeuden Helgeandsholman päätöksellä.¹²²⁶

Edellä oppia jaetusta omistusoikeudesta on sivuttu talonpojan oikeusaseman yhteydessä. Tässäkään yhteydessä ei ole tarvetta syventyä tähän asiaan.¹²²⁷ Oleellista asiassa on kuitenkin ennen kaikkea se, että Suomen oikeustieteen isäksikin kutsutun Caloniuksen edellä olevasta sitaatista käy selville, että vielä 1800-luvun alussa katsottiin, että kruunun omistusoikeus asumattomiin erämaihin oli syntynyt niin kutsutulla Helgeandsholman päätöksellä. Seuraavassa käydään lyhyesti lävitse sitä mikä tämä päätös oli ja mikä merkitys sillä on katsottu olleen.

Kuningas Juhana III:n vieraillessa Norköpingissä 30.7.1587, eräs Palne Eriksson-niminen mies luovutti Kuningasta seuraaville virkamiehille asiakirjan, jonka mukaan Tukholman Helgeandsholmassa olisi pidetty vuonna 1282 valtiopäivät (herredag). Asiakirjan mukaan näillä valtiopäivillä Kuningas Maunu Ladonlukko olisi kertonut kruunun tulojen riittämättömyydestä, minkä seurauksena valtiopäivillä olisi tehty päätös, jonka mukaan kyseisestä ajankohdasta eteenpäin kruunulle olisi tulleet kuulumaan muun muassa maaperässä olevat malmit, riippumatta siitä, kenen tiluksilla ne sijaitsivat, eräät Ruotsissa sijaitsevat suuret järvet, Norlannissa ja Suomessa sijaitsevat virrat ja niissä harjoitettava kalastus sekä suuret metsät ja erämaat.¹²²⁸

Jo silloin kun Helgeandsholman päätös tuotiin julkisuuteen, sitä epäiltiin väärännökseksi, mistä kertovat myös itse asiakirjaan tehdyt merkinnät.¹²²⁹ Holmbäckin mukaan päätös olisi hautautunut arkistojen kätköihin, jollei 1600-luvun maineikkain historioitsija Johannes Messenius olisi auktoriteetillaan antanut päätökselle

¹²²⁶ Calonius 1817 (1946), 247.

¹²²⁷ Oppi oli alkuaan vierasperäinen, eikä sen katsota koskaan pysyvästi kotiutuneen oikeus-elämäämme. Yleensä opin käytännön merkitys liitetään 1600- ja 1700-luvuilla käytyyn keskusteluun verotalonpojan oikeusasemasta. Ks. esim. Zitting 1952, 314-325 ja 1960, 16-29; Hyvönen 1991, 119-196; Paasto 1994, 65-188 ja Sundell 2007, 26-32. Ks. myös Haataja, joka esittää asian siten, että lähtökohtana oli Italiasta Saksaan 1200-luvulla saapunut ja sieltä edelleen keskiajalla Pohjoismaihin edennyt regaalioppi, joka Kustaa Vaasan ajasta eteenpäin oli ideologisenä lähtökohtana opille jaetusta omistusoikeudesta. Haataja 1949, 27.

¹²²⁸ Näitä oikeuksia kutsuttiin kuninkaalle kuuluviksi oikeuksiksi eli regaaleiksi. Maaregaaleja olivat vesi-, vuorityö- ja metsäregali. Päätöksestä on olemassa vanhempi ja uudempi versio, joista molemmat on julkaistu. Holmbäck 1914, 16-18 ja 194-197. Ks. myös von Bonsdorff 1833, 5-7 ja Forsman 1896, 143.

¹²²⁹ "Palne Erikssons drömde vunderwising som han anthvardade j Närkepingh j K. M:tz Cantzlij och rechnecammer den sidste Junij 1587" ja "Med lögn och alla. Inlaggt af en huffuudliugere A:o 1586, benempd Palne Ericksson till Rawanäs" Forsman 1986, 143. Päätöstä siis pidettiin joko toiveajatteluna tai puhtaana valheena. Edellisen arvion oli antanut valtakunnanpuhevaliokunnan jäsen Hogenskild Bielke ja jälkimmäisen valtakunnanpuhevaliokunnan ja oman aikansa arvostettu juristi Eerik Sparre. Holmbäck 1914, 19.

sitä merkitystä, joka siltä oli siihen asti puuttunut.¹²³⁰ Johan Stiernhöök, jota voitaneen pitää 1600-luvun merkittävimpänä oikeushistorioitsijana,¹²³¹ ei kyseenalaistanut Helgeandsholman päätöksen aitoutta. Yleismaiden omistusoikeutta koskevassa jaksossa hän toteaa, että Tukholmassa vuonna 1282 pidetyssä kokouksessa kerrotaan Kuningas Mauno Ladonlukon ehdottaneen, että muun muassa sellaiset alueet, jotka eivät ole yksityisessä omistuksessa, kuuluvat kruunulle.¹²³² Erotuksena maakuntien ja kihlakuntien yhteismaista, kuninkaan allmänningejä ovat hänen mukaansa sellaiset allmänningit, joihin kuninkaalla on yksinomainen määräysvalta. Tällaisia alueita ovat hänen mukaansa ne Norjan aluetta vasten olevat valtavat metsäalueet ja erämaat, joissa lappalaiset kuljeskelevat sekä määrätty Pohjanlahden ja Suomenlahden alueella sijaitsevat vesistöt, joissa kaikilla on oikeus harjoittaa hylkeen ja kalanpyyntiä. Kuninkaan oikeus tällaisiin alueisiin syntyi vuonna 1282 tehdyllä päätöksellä.¹²³³

Vielä 1800-luvun alkupuolella Helgendsholman päätös siis mainitaan, vaikkakin sen aitoutta epäiltiin myös tuolloin.¹²³⁴ Nordström toteaa, että tunnetun kameralaisen väitteen mukaan kruunun oikeuden kaikkeen asumattomaan maahan ja *stubbemaan* oletetaan perustuvan Helgeandsholman päätökseen, jolla olisi tunnustettu kruunun omistusoikeus metsiin, kaivoksiin ja jokiin. Hän kuitenkin viittaa siihen, että kyseisen ajankohdan, tai myöhemmätkään säädökset, eivätkä maakuntalait, jotka sisältävät Mauno Ladonlukon aikana laadittuja tärkeitä säädöksiä, sisällä mitään sellaista, joka antaisi tukea tällaisen päätöksen olemassaololle. Hänen mukaansa useissa tutkimuksissa on päinvastoin pidetty varmana, ettei tällaista päätöstä ole annettu.¹²³⁵ Lopuksi hän toteaa, että vuoteen 1587 asti Helgeandsholman päätös oli täysin tuntematon Ruotsin historiantkirjoittajille. Hänen mukaansa Messenius on ensimmäinen, joka puhuu siitä. Nordström siis epäilee päätöksen aitoutta. Toisaalta Lagus kirjoittaa vielä vuonna 1857, että ”kuten tunnettua” perustui Ruotsin kuninkaitten määräämisvalta asumattomiin alueisiin ja yleisesti kaikkeen sellaiseen maahan, mikä ei ollut yksityisessä omistuksessa, oletettuun Helgeandsholman päätökseen vuodelta 1282.¹²³⁶

¹²³⁰ Messeniuksen kirjoitus, jossa Helgeandsholman päätöstä käsitellään, on kirjoitettu ennen vuotta 1636, mutta painettu aikaisintaan 1700-1705. Holmbäckin mukaan 1600-luvulla Helgeandsholman päätöstä käsittelevät mm. Loccenius, Stiernhöök, Rålamb, Pufendorf ja Lundius. Holmbäckin mukaan he eivät ole todennäköisesti käyttäneet alkuperäistä asiakirjaa vaan luottivat Messeniuksen kuvaukseen. Mitään keskustelua tai kritiikkiä päätöksen historiallisesta autenttisuudesta ei tuolloin esitetty. Holmbäck 1914, 20.

¹²³¹ Ks. esim. Inger 1996, 11.

¹²³² Stiernhöök 1672, (1981), 196. Ks. myös Inger 2002, 167.

¹²³³ Stiernhöök 1672 (1981), 192. Ks. myös Paasto 1994, 76-78.

¹²³⁴ Nordström 1839, 115 alav. 30.

¹²³⁵ Erilaisia käsityksiä esittäneinä tutkijoina Nordström mainitsee Botinin, Lagerbrinkin, Lundquistin, Stiernhöökin, Bergfalkin ja Geijerin. Ks. esimerkiksi Botin (1755 II 12), jossa katsotaan, että suuret metsät ja erämaat tulivat kruunun omistukseen vuonna 1282 tehdyn Helgeandsholman päätöksen seurauksena.

¹²³⁶ Lagus 1857, 16.

Vuonna 1864 ilmestyneessä tutkimuksessa¹²³⁷ ruotsalainen historioitsija Styffe osoitti päätöksen lopullisesti väärennykseksi. Hän kykeni näyttämään, että päätöksen laatija ei tuntenut 1200-luvun lopun kruunun tulonmuodostusta, verollepanoja, mittayksiköjä ja painoja vaan käytti niistä Kustaa Vaasan ja erityisesti Juhana III ajan käsitteistöä.¹²³⁸ Myöhemmät tutkijat ovat yhtyneet Styffen käsitykseen.¹²³⁹

Helgeandsholman päätöksen merkityksestä käytännön oikeuselämään on esitetty osittain erisuuntaisia käsityksiä. Almquistin mukaan todellinen oikeusperuste kruunun vaatimuksille puuttui vielä Juhana III:n aikana, mutta vuonna 1587 esitetystä, mutta myöhemmin väärennetyksi todetusta Helgeandsholman päätöksestä tämä käsitys sai voimakasta tukea.¹²⁴⁰ Toisaalta Juhana III ja Kaarle IX eivät vedonneet mainittuun päätökseen, vaikka se olisi tukenut heidän vaatimuksiaan. Holmbäck katsoo, että vaikka Messenius onnistui saamaan päätöksen hyväksytyksi historiallisena totuutena, tähän ei muutamaa tapausta lukuun ottamatta näytetä viitattun oikeuskäytännössä.¹²⁴¹ Hyvösen mukaan Helgeandsholman päätöksellä oli kuitenkin huomattava merkitys oikeuskäsityksiin Abrahamssonin lakikommentaa-

¹²³⁷ Framställning af de så kallade Grundregaliernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af sextonde århundret, med anledning af den uppdiktade berättelsen om ett riksdagsbeslut på Helgeandsholman år 1282.

¹²³⁸ Styffe, 1864, 284-296, 299. Styffe pitää myös hyvin todennäköisenä, että valtiopäiviä ei edes oltu tuolloin kutsuttu koolle Tukholmaan. Kuningas oli vain vähän aikaisemmin ollut Skarassa, jossa 18.3.1282 päivätyllä kirjeellä määrättiin Gudhemlin luostarin lohkalastuksesta. Koska paikalla on ollut myös valtaneuvoksia ja piispoja, Styffe (296-297) pitää ilmeisenä, että valtiopäivät on pidetty tuolloin. Koska Kuningas on 24.6. ollut lähellä Jonköpingiä, pitää Styffe myös hyvin epätodennäköisenä, että hän olisi ollut kesäkuussa Tukholmassa, kuten Helgeandsholman päätöksessä todetaan. Päätöksessä olleisiin tietoihin viitaten, Styffe pitää ilmeisenä, että väärentäminen olisi tapahtunut Itä-Götanmaalla. Näin siksi, että päätöksessä mainittu mitta-systeemi oli käytössä vain tuolla alueella. Hänen mukaansa myös eräät muut seikat viittaavat tuolle alueelle. Styffe katsoo, että väärennoksen taustalla oli Juhana III:n ja Kaarle-herttuan välinen riita koskien kalastusta, eräässä Itä-Götanmaan ja Södermanlannin rajoilla sijaitsevassa vesistöässä, mihin myös Palne Eriksson oli sekaantunut (300-317). Ks. myös Haataja 1949, 28.

¹²³⁹ Liljestrand 1894, 55; Forsman 1896, 142; Åström 1897, 58 (vrt. kuitenkin Haataja 1951, 480), Lang 1901; Ekeberg 1914, 5. Viitaten Styffeen, Holmbäck (1914, 18) toteaa, että oikeushistoriallinen tutkimus on osoittanut ("till full evidens") päätöksen väärennykseksi. Almquist 1928, 377; Haatajan (1949, 28) mukaan "Styffen todistelu on niin sitovaa, että se on pakko katsoa päteväksi" ja Jägersköld 1981, 190, alav. 4. Inger toteaa, että 1860-luvulla Styffe osoitti Helgeandsholman päätöksen väärennykseksi. Inger 2002, 168.

¹²⁴⁰ Almquist 1929, 85. Tässä yhteydessä Almquist puhuu kuitenkin kihlakuntien yleismaista.

¹²⁴¹ Sellaisina hän mainitsee vuosilta 1652 ja 1673 olevat tapaukset. Hänen mukaansa ajanjaksolta ennen 1680-lukua on tiedossa vain nämä kaksi tapausta, joihin päätöksellä on ollut vaikutusta. Vuosien 1647 ja 1667 metsälakien eräitä kohtia vuosina 1683 ja 1689 uudistamaan asetettujen metsäkomissioiden työhön päätöksellä ei Holmbäckin mukaan ollut vaikutusta. Komissiot katsoivat, että Helgeandsholman päätös oli aito, vaikkakaan se ei tullut sovellettavaksi käsittelyn kohteena olleessa tapauksessa. Myös metsäkomission Kuninkaalle lähettämässä kirjeessä päätös mainitaan, samoin kuin Kuninkaan 11.3.1690 päivätyssä vastauskirjeessä, mikä on Holmbäckin mukaan ensimmäinen tiedossa oleva kerta, kun Helgeandsholman päätös tuodaan esille kuninkaallisessa kirjeessä. Kirjeessä ei kuitenkaan käsitellä päätöksen aitoutta tai sen vaikutusta käsiteltävänä olevaan asiaan. Holmbäck 1914, 31.

rien kautta.¹²⁴² Kuitenkin sen jälkeen kun tieto väärennyksestä tuli yleisemmin tietoon, siihen on viitattu oikeuskäytännössä vain muutaman kerran.¹²⁴³

Tämän tutkimuksen näkökulmasta voidaan kuitenkin todeta, että Helgeandsholman päätöksellä on voinut olla vaikutusta myös siihen, että suurinta osaa nykyisestä Pohjois-Suomesta pidetään valtionmaana. Vaikka Helgeandsholman päätöksen oikeellisuutta epäiltiin jo silloin, kun se tuotiin esille eli 1500-luvun lopulla, se oli kuitenkin ollut se keskeinen peruste, mihin kruunun oikeuden asumattomiin erämaihin katsottiin perustuneen aina 1800-luvulle asti. Kuten myöhemmin tulee esille, nykyään vallitsevan käsityksen mukaan valtio sai yksityisen omistusoikeuden ei-kenellekään kuuluvaan maahan vuoden 1683 metsäasetuksen nojalla. Tämän asetuksen antamisen taustalla oli käsitys, jonka mukaan kaikki sellainen maa, jonka ei voida katsoa olevan yksityisen omistusoikeuden kohteena, kuuluu kruunulle. Almquistin mukaan tällainen uusi käsitys perustui osittain sellaisen ruotsalaisen doktriinin vaikutukseen, joka, Helgeandsholman päätöksen viitaten, katsoi, että kuninkaalle myönnettiin määräysvalta kaikkeen isännättömään maahan, jota tämän mukaisesti tulisi kutsua kruununallmänningiksi.¹²⁴⁴

2.2.2 Kustaa Vaasan kirje Norlannin talonpojille vuodelta 1542

On myös katsottu, että kruunun oikeus asumattomiin erämaihin syntyi Kustaa Vaasan Norlannin talonpojille 20.4.1542 päivätyllä kirjeellä. Monessa tapauksessa tämä on esitetty yksinkertaistaen siten, että tällä kirjeellä asumattomat alueet on ”julistettu kuuluvaksi meille, Jumalalle ja Ruotsin kruunulle”. Itse asiassa kysymys on kuitenkin varsin yksityiskohtaisesta määräyksestä, jossa tulevat esille myös syyt kirjeen antamiseen:

Avoim kirje Ängermanlannin ja Medelpadin rahvaan miehille: Me Kustaa jne. kaikille kunniallisille miehille, jotka asuvat Gestringelandissa, Ängermanlandissa ja Melpadassa. Koska kaikki kunnialliset miehenne ilman epäilystä ovat tietoisia, kuinka kaikilla pohjoisessa, ja erityisesti Gestringelandissa on suuri ahtaus ja puute tiloista ja maasta, josta voitaisiin saada elanto ja toimeentulo. Koska kansa vakaasti lisääntyy, niin että maa, jota nyt viljellään ja joka on raivattu, ei voi heittää kaikkia hyvin ruokkia, vaan tarvitsee kansan tungeksia toinen toisensa lähellä, joissakin taloissa kahdeksan tai kymmenen vahvaa nuorta renkiä ja naista, joissakin enemmän ja joissakin vähemmän. Kukaan ei etsi itselleen muita keinoja, vaan tungeksivat toistensa seassa ja jakavat tiloja osiin, niin että ne eivät pysty antamaan satoa. Kuitenkaan kukaan ei anna lunastaa itseään ulos, tai väistää toista, vaikka käsillä kyllä oli muita keinoja ja mahdollisuuksia. Metsissä on monin paikoin hyviä tilaisuuksia köyhille miehille raivata metsää ja tehdä hyviä tiloja, mutta tapahtuu, että heille ei sitä kuitenkaan sallita kyläkunnan toimesta, joka uskoo olevansa omistaja metsissä. Kyläkunnat haluavat omistaa itselleen läheisiä metsiä neljään tai viiteen peninkulmaan asti, tai mahdollisesti

¹²⁴² Ks. Hyvönen (1998, 16), joka Abrahamsoniin (1728, 13) viitaten toteaa, että johtava kirjallisuus perustaa kaivosregalin muun muassa Helgeandsholman päätökseen.

¹²⁴³ Ks. kuitenkin Åström (1899, 45), joka katsoo, että kolme aatelitonta säätyä olisi vahvistanut (konfirmerad) Helgeandsholman päätöksen vuoden 1734 valtiopäivillä. Tästä keskustelusta, ks. Joona 1915, 105-111.

¹²⁴⁴ Almquist 1928, 13. Tältä osin Almquist viittaa aikansa merkittävimpään auktoriteettiin, Stiernhöökiin, jonka tärkein teos 'De jure Sveonun et Gothorum vetus' julkaistiin vain mutamaa vuotta ennen vuoden 1683 metsäasetuksen antamista. Kuten edellä todettiin, Stiernhöök piti Helgeandsholman päätöstä aitona.

enemmänkin, mihin niillä ei kuitenkaan ole oikeutta tai perustetta, koska sellaiset tilukset, jotka ovat asuttamattomia, kuuluvat Jumalalle, meille, ja Ruotsin Kruunulle, eikä kenellekään muulle. Jotta nämä pohjoiset maat enemmän, kuin on tapahtunut, asutettaisiin ja kruunun veroa sen kautta voitaisiin kartuttaa ja lisätä ja köyhät miehet, joilla nyt ei ole taloa tai maata, voisivat ajan myötä saada maaomaisuutta, ja saada enemmän toimeentuloa kuin heillä nyt on. Sen vuoksi olemme me, valtaneuvoston suostumuksella yksimielisesti päättäneet, että kaikki köyhät miehet, jotka pystyvät ja kykenevät etsimään itselleen sopivia ja otollisia asuinpaikkoja metsissä tai suurilla allmänningeillä, missä he voivat raivata ja polttaa metsää, ja suorittaa meille ja kruunulle sen jälkeen aiheellista korvausta siitä, niin tulee se olemaan heille vapaata ja avointa käyttää, ilman kenenkään vastustusta tai estämistä. Tällä avoimella kirjeellämme olemme täydellisen suostumuksemme antaneet ja lupaamme, että millään pitäjällä, kyläkunnalla, yksinäisellä tilalla tai muulla asumuksella, ei tämän jälkeen ole valtaa ja mahtia, evätä tai kieltää niitä jotka haluavat asuttaa metsiä tai erämaita, niin etäällä että se ei tapahdu heidän omilla tiloillaan, niityillään tai karjalaitumilla, missä meidän voutimme yhdessä 12 puolueettoman miehen kanssa pitää tarkastaa ja tutkia. Heidän ei myöskään pidä olla velvollisia, suorittamaan kyläkunnalle siitä mitään korvausta, vaan mitä he tässä suhteessa raivaavat ja asuttavat, pitää heidän, niin kuin muidenkin kruunun talonpoikien sitä oikean ja perustellun veron alla nauttia, käyttää ja pitää hallussaan.¹²⁴⁵

Rabeniuksen (1832) mukaan vuonna 1282 annetun Helgeandsholman päätöksen ja vuonna 1542 annetun Kuninkaallisen päätöksen mukaan nämä erämaat ovat 'in dominio Publico' siltä osin, kuin ne eivät ole yksityisessä omistuksessa.¹²⁴⁶ Styffe toteaa, että Kustaa Vaasan tunnettu kirje vuodelta 1542 kertoo hänen vaatimuksensa laajuudesta.¹²⁴⁷ Ihrforsin (1916) mukaan vuoden 1542 kirjeen seurauksena suunnattomat alueet joutuivat kruunun omistukseen.¹²⁴⁸ Suomalaisista tutkijoista tällä kannalla oli vain ainakin Lagus ja Hermansson.¹²⁴⁹

Kuitenkin jo vuonna 1839 Nordström katsoi, että vaikka vuoden 1542 kirjeellä tuotiin kruunun oikeus ensimmäistä kertaa virallisesti ja julkisesti esille, Kustaa Vaasan aikainen lainsäädäntö ei tuntenut tällaista kuninkaalle kuuluvaa oikeutta. Syy siihen, minkä vuoksi Kuningas asettui tällä kirjeellä vastustamaan Ruotsin vanhaa lainsäädäntöä, näyttää hänen mukaansa johtuneen osittain siitä, että hän pyrki tällä tavoin kasvattamaan valtion tuloja, mikä oli hänen hallintonsa keskeinen tavoite. Toisaalta kysymys oli muissa Euroopan valtioissa feodaaliselta pohjalta vähitellen kasvaneesta maaregaaleja koskeneesta opista, mihin Kuninkaan ylikansleri, kuuluisa Conrad von Pyhy, oli Kuninkaan arvatenkin perehdyttänyt.¹²⁵⁰

¹²⁴⁵ Handlingar rörande Sveriges Historia. Konung Gustaf den Förstes Registratur XIV, 1542, 40-41.

¹²⁴⁶ Rabenius 1832, 163.

¹²⁴⁷ Styffe 1864, 248. Ks. myös Lagus 1857, 24 ja Hammarskjöld 1891, 14 alav. 4.

¹²⁴⁸ Ihrfors 1916, 113.

¹²⁴⁹ Lagus 1857, 24-25 ja Hermansson 1920, 6.

¹²⁵⁰ Nordström 1839, 115-120. Vrt. kuitenkin Boisman (1908, 296), viittaa siihen, että ilmaus "Kuninkaan metsä" esiintyy jo eräässä vuodelta 1326 olevassa kirjeessä. Hän pitää tätä ensimmäisenä esimerkkinä ennen Kustaa Vaasan aikaa, jossa omistusoikeus yleismaihin vanhan Ruotsin alueella on katsottu kuuluvan kruunulle. Ks. myös Lagus 1857 17-22. Nordströmin mukaan tällä tavalla tuotiin ensimmäistä kertaa esille se periaate, jota myöhemmin alettiin eurooppalaisessa valtio-oikeudessa pitää sääntönä: mikä ei kuulu yksityisille henkilöille, yhteisöille tai korporeatioille, kuuluu valtiolle, eikä kukaan voi enää valtaamalla saada itselleen yksityistä omistusoikeutta kiinteään omaisuuteen. Nordström 1883, 100.

Vuonna 1851 Forssel toteaa, että kirjettä yksityiskohtaisemmin tulkittaessa käy selville, että sen tarkoituksena ei ollut tehdä mitään muutosta kansan yleismaita (allmänningarne) ja eräkaita (öde skogarne) koskeviin laillisiin oikeuksiin. Hänen mukaansa Kustaan kirje koski pelkästään Norlantia ja tarkoitti ainoastaan niiden Helsinglannin maakuntalain säännösten uudistamista, jotka koskivat Norlannin suuria ja autioita metsiä, lisättynä sillä muista maakuntalaeista otetulla periaatteella, että uusien uudisasukkaitten Norlannissa, samalla tavalla kuin maa- ja kihlakunnan yleismailla olevien talonpoikien, tuli suorittaa vuotuista maksua sille oikeudelliselle yhteisölle, joka antoi oikeussuojaa. Tämä oikeusyhteisö oli nyt valtio, minkä seurauksena uudisasukkaista oli tuleva kruunun talonpoikia. Hänen mukaansa Kuninkaan tarkoituksena ei ollut saattaa voimaan mitään uutta tai vierasta metsien omistusoikeutta koskevaa periaatetta.¹²⁵¹

Vuonna 1916 julkaistussa tutkimuksessa Kuylienstierna käsittelee kysymystä vuoden 1542 kirjeen oikeudellisesta merkityksestä. Hän toteaa aluksi, että kyseisenä ajankohtana suurin este uudisasutukselle oli kyläkuntien kuviteltu omistusoikeus monia peninkulmia laajoihin metsämaihin ja että kyseisellä kirjeellä on Kuninkaan katsottu hankkineen omistusoikeuden kaikkeen asumattomaan maahan Pohjois-Ruotsissa. Kuylienstiernan mukaan kirjeen tarkoituksena ei kuinkaan ilmeisesti ollut hankkia kruunulle omistusoikeutta yksityisoikeudellisessa merkityksessä, vaan tavoitteena oli uudisasutuksen edistäminen. Viitaten kirjeen sanamuotoihin¹²⁵² Kuylienstierna katsoo, että varsinainen tarkoitus näyttää olleen kruunun alueellisen ylivallan osoittaminen. Kirjeen keskeinen sisältö oli hänen mukaansa se, että siinä kiistettiin yksityinen omistusoikeus sellaiseen maahan, josta ei maksettu veroa.

Muutamaa vuotta myöhemmin julkaistussa tutkimuksessa myös Holmbäck katsoo, että Kustaan tarkoitus oli ainoastaan tehdä selväksi, että yksityisillä ei ollut oikeutta vaatia erityisiä oikeuksia erämaihin, vaan että näiden tuli olla vapaita uudisasutukselle. Myös Almquist katsoo, että Kustaa Vaasan tarkoituksena ei ollut hankkia itselleen tai kruunulle mitään yksityisoikeudellista omistusoikeutta Norlannin yleismaahan. Tämä käy osittain selville siitä, että uudisasukkaat, samalla tavoin kuin aikaisemminkin, saivat ilman muuta vapaavuosien päätyttyä veromiehen oikeuden tiluksiinsa. Almquist viittaa tässä yhteydessä siihen, että niille uudisasutuksille, jotka samaan aikaan perustettiin kruunun kiistämättömässä yksityisomistuksessa olleisiin kruununmetsiin Etelä-Ruotsissa, myönnettiin kruununluonto. Tätä taustaa vasten Almquist pitää ”enemmän kuin todennäköisenä”, että Kustaa Vaasan Norlannin uudisasutuksen edistämistä koskevat toimenpiteet olivat ainoastaan ilmaus yli-

¹²⁵¹ Forssel 1851, 22-23. Yhteenvedossa (s. 27) hän kuitenkin toteaa, että vuoden 1542 kirjeellä asumattomat erämaat virallisesti selitettiin/julistettiin (förklara) valtion omaisuudeksi. Ks. myös Haataja 1929, 4. Liljestränd (1894, 368) katsoo, että vuoden 1542 kirjeen tarkoituksena oli ensisijaisesti viitata hallituksen valtaan ja oikeuteen edistää maanviljelyä ja valvoa uudisasukkaitten työtä. Tässä yhteydessä hän kuitenkin puhuu kruunun asukkaista (kronåboarne) erotuksena veromiehistä (skattemännen).

¹²⁵² Eräänä osoituksena siitä, ettei kirjeen tarkoituksena ollut väittää, että kruunulla olisi ollut omistusoikeus yksityisoikeudellisessa merkityksessä, hän toteaa, että kuninkaan ja kruunun ohella ’Jumala’ asetettiin niiden subjektien joukkoon, joille oikeuden katsottiin ”kuuluvan”. Kuylienstiernan mukaan se, että olisi väitetty Jumalalla olleen yksityisoikeudellinen omistusoikeus, olisi näyttäytynyt mitä suurimmassa määrin epäkunnioittavalta. Kuylienstierna 1916, 26.

vallasta alueisiin, mutta valtiovallan näkökulmasta Norlannin yleismaat olivat edelleenkin kenellekään kuulumattomia (res nullius).¹²⁵³

Näitä ruotsalaisten tutkijoiden käsityksiä ei kiistetty myöskään Suomessa. Haataja toteaa, että myöhemmässä tutkimuksessa on kuitenkin vakiintunut se käsitys, että vuoden 1542 plakaatti ei tarkoittanut muutosta erämaiden omistukseen. Kysymys oli ainoastaan viljelyksen ja asutuksen edistämisestä ja pyrkimyksestä vakiinnuttaa kruunulle kuuluva hallinnollinen määräysvalta suhteessa erämaiden viljelemiseen ja käyttöön.¹²⁵⁴ Tämä kanta on saanut vahvistuksensa myös nykyisessä oikeuskäytännössä. Verotunturioikeudenkäynnissä HD katsoi, että vuoden 1542 kirje ei tarkoittanut omistusoikeutta Norlannin erämaihin. Kirje osoitti ainoastaan sen, että ainakin näistä ajoista alkaen keskusvalta on halunnut määrätä alueiden käyttämisestä uudisasutukseen ja viljelykseen.¹²⁵⁵

Tähän liittyen voidaan kuitenkin todeta, että esimerkiksi vuoden 1553 Tornion pitäjän haukiveroluetteloon oli vouti merkinnyt, että luettelossa mainitut järvet sijaitsevat kruunun yleismaalla (Konughz almeinigh).¹²⁵⁶ Ei ole kuitenkaan tiedossa, että tämä merkintä liittyisi millään tavalla vuoden 1542 tai muihinkaan Kustaa Vaasan antamiin kirjeisiin. Tällainen merkintä viittaisi kuitenkin siihen, että kruunun virkamiesten lähtökohtana olisi jo tuolloin ollut se, että alue kuuluisi kruunulle.

2.2.3 Vuoden 1683 metsäasetus

Ruotsalaiset tutkijat katsoivat siis 1900-luvun alussa varsin yksimielisesti, että Kustaan Vaasan kirjeellä ei ollut tarkoitus perustaa kruunulle mitään yksityistä omistusoikeutta kenellekään kuuluviin alueisiin. Heidän mukaansa valtion yksityinen maanomistusoikeus olisi sen sijaan syntynyt vuoden 1683 metsäasetuksella.

Kuylienstierna toteaa, että vaikka kysymys omistusoikeudesta Pohjois-Ruotsin yleismaihin oli epäselvä, tämä epävarmuus poistui 19.12.1683 annetulla metsäasetuksella. Hänen mukaansa tällä säädöksellä kruunu on nimenomaisesti taannut itselleen omistusoikeuden niihin metsiin, joiden ei voida osoittaa olevan muiden omistusoikeuden kohteena. Myös Holmbäckin mukaan kruunu julisti vuoden 1683 asetuksella itselleen omistusoikeuden pohjoisen suuriin erämaihin. Hän toteaa, että tämän jälkeen mikään osa Ruotsin maa-alueesta ei ollut enää kenellekään kuulumatonta eli res nullius.¹²⁵⁷ Almquist ei ota suoraan kantaa vuoden 1683 asetukseen yksityisoikeudelliseen merkitykseen. Hän kuitenkin käsittelee asetusta yksityiskohtaisesti ja toteaa, että tämä asetus muodosti päätepisteen sille jo 1200-luvulla alkaneelle kehitykselle, jonka tarkoituksena oli saada Norlannin suuret autiot metsät hyödyttämään kruunua.¹²⁵⁸

¹²⁵³ Kuylienstierna 1916, 26; Holmbäck 1920, 33; Almquist 1928, 375 ja 378-379. Lundmarkin (2008, 16) mukaan vallitseva käsitys oikeushistorioitsijoiden piirissä on se, että vuoden 1542 ei tehnyt alueista kruunun maata. Kysymys oli ainoastaan eräänlaisesta ”ylioikeudesta” eli siitä, että kruunulla tuli olla oikeus asuttaa ”erämaita” uudisasukkailla ilman että kylät ja pitäjät voisivat väittää, että kysymys oli heille kuuluvista yleismaista.

¹²⁵⁴ Haataja 1936, 24, 28.

¹²⁵⁵ NJA 1981, 190.

¹²⁵⁶ SRA. Landskapshandlingar Norrland: Västerbotten 1553:2. CD 2058.

¹²⁵⁷ Ks. myös Holmbäck 1930, 53.

¹²⁵⁸ Kuylienstierna 1916, 39; Holmbäck 1920, 33-34; Almquist 1928, 378-379.

Verotunturioikeudenkäynnissä HD muotoili asian siten, että vuoden 1683 asetuksella kruunu esitti yksityisoikeudellisen vaatimuksen. Tämä vaatimus kohdistui sellaisiin kaukana sijaitseviin, ei kenenkään omistamattomiin alueisiin, joita pidettiin metsämaina. HD:n mukaan on kiistatonta, että se tarkoitti kruunun omistusoikeutta määrättyyn maahan, mutta tulkinnanvaraista on se kuinka pitkälle tämän vaatimuksen voidaan katsoa ulottuneen. Oikeuden mukaan on erityisesti otettava huomioon, että kruunun vaatimus ei koskenut niitä maita, jotka olivat verotalonpoikien ja kylien rajojen sisäpuolella. HD:n mukaan tässä suhteessa ratkaisevaa on se, mikä tulkinta tälle asetukselle myöhemmin annettiin.¹²⁵⁹

Suomessa seurattiin myös tältä osin Ruotsissa omaksuttuja kantoja. Haatajan mukaan vuoden 1683 asetuksella kruunu julisti sille kuuluvaksi yksityisoikeudelliseksi omaisuudeksi Ruotsin pohjoisosissa olevat laajat asumattomat erämaat, joihin maan asukkaat eivät voineet parempaa oikeutta näyttää.¹²⁶⁰ Hyvönen muotoilee asian toisin. Hänen mukaan vuoden 1683 asetusta on usein pidetty ratkaisevana lainsäädäntötoimena kylän rajan ulkopuolella olevan alueen siirtymisessä valtion omistukseen.¹²⁶¹

Käsitys siitä, että nimenomaan vuoden 1683 asetusta oli se säädös, jonka nojalla asumattomat alueet julistettiin kruunun omaisuudeksi, tuli 1900-luvun alussa esille erityisesti Kuylenstiernan tutkimuksessa. Kuylienstiernan käsitys taas näyttää perustuvan ensisijaisesti Carlssonin edellisenä vuonna julkaisemiin vuoden 1683 asetuksen valmisteluasiakirjoihin. Carlsson kuvaa asian etenemistä seuraavasti:

Kahdesta Vuorikollegion kuverööri Sperlingille vuonna 1682 lähettämästä kirjeestä (1.2 ja 16.10) käy selville Vuorikollegion huoli Norlannissa sijaitsevista metsistä ja että Kollegio suositteli (anbefalla) yleismaiden erottamista kylien tiluksista. Seuraavana vuonna alueiden erottaminen Norlannissa tuli kuitenkin vielä ajankohtaisemmaksi. Vuorikollegion pöytäkirjassa 4.7.1683 käy nimittäin selville, että Gävlen kuvernööri Åke Ulfsparré pyysi, että Kollegio määräisi (determineera) kuinka paljon kylä-, kihlakunnan- ja kruunun yleismaita tulisi olla (böör vara) Norlannissa. Valtion veromestari Sten Bielke viittasi Kuningas Kustaa I:n kirjeeseen ja hänen puheenvuorossaan tuodaan esille se, että kun kylät ja kihlakunnat saavat sen mitä he tarvitsevat, tulee muun olla kruunun yleismaata.¹²⁶² Asiaa käsiteltiin uudelleen kahta viikkoa myöhemmin (17.7). Kysyttäessä sihtööri totesi, ettei hänellä ole muuta perusteta kuin Kuningas Kustaan kirje. Tämä katsottiin perusteeksi.¹²⁶³

¹²⁵⁹ NJA 1981:1, 199-200.

¹²⁶⁰ Haataja 1929, 6. Samoin Lang-Haataja 1931, 44. Vuoden 1683 "asetuksen antamisen jälkeen ei valtakunnassa ollut enää mitään kenellekään kuulumattomia alueita." Vuonna 1940 (s. 23) Haataja toteaa, että vuoden 1683 metsälailla "yleismaat ratkaisevasti julistettiin kruunun yksityisoikeudelliseksi omaisuudeksi." Laitakarin Metsähallituksen historiaa koskevassa tutkimuksessa (1960, 12) todetaan, että aikaisemmin Kustaa Vaasan on katsottu julistaneen erämaat kruunun omaisuudeksi vuonna 1542 annetun plakaatin perusteella. Myöhemmin on asiaa tulkittu siten, että hän halusi vain edistää uudiasutusta ja että tämän jälkeenkin ovat suuret Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Suomen erämaat jääneet kenellekään kuulumattomiksi, mutta Kaarle XI:n vuonna 1683 antaman asetuksen jälkeen ei enää ollut kenellekään kuulumattomia alueita ja että tämä asetusta merkitsi yksityisen erämaaomistuksen loppua.

¹²⁶¹ Hyvönen 1991, 177.

¹²⁶² Carlsson 1915, 17. Ks. myös Almquist 1928, 378.

¹²⁶³ "Hans Excell:ce frågade om Secreteraren upsat project aff Placatet angående Allmenningarna. Secreteraren. Jag har intet annat fundament än Konungh Gustaffs Breff. Hans Excell:ce. Det böör och vara fundament". Carlsson 1915, 17.

Millä perusteella vuoden 1683 asetusta voidaan tulkita siten, että nimenomaan tällä säädöksellä kruunu olisi saanut yksityisoikeudellisen oikeuden asumattomaan metsämaahan? Kuylienstierna perustelee tätä käsitystä vertaamalla vuoden 1542 kirjeen ja vuoden 1683 asetuksen sanamuotoja. Hän toteaa, että asettamalla sanan *esivalta* sanojen *Jumala* ja *Me* tilalle on saatu ilmaisu, joka kylläkin kattaa molemmat nämä käsitteet, mutta joka vuoden 1683 asetuksen yhteydessä näyttäsi viittaavan ainoastaan sanaan '*Me*'. Kuylestiernen mukaan tällaisella uudelleenmuotoilulla saatiin esille merkitys, joka tarkoittaa puhtaasti yksityisoikeudellista omistusoikeutta. Toisena perusteena hän viittaa asetuksen sanamuotoon, jonka mukaan kaikki se, minkä ei voida katsoa kuuluvan jollekin kylälle, pitäjälle tai kihlakunnalle, on kruunun oikeata ja yksityistä omaisuutta.¹²⁶⁴

Asetuksen esitöistä ei saa kuitenkaan tukea käsitykselle, että asetuksella olisi ollut tarkoitus synnyttää kruunulle jokin sellainen oikeus, jota sillä ei aikaisemmin ollut. Asetuksen antamisen katsottiin perustuvan Kustaan vuoden 1542 kirjeeseen. Sitä, että vuonna 1683 käytettiin erilaisia ilmauksia kuin vuonna 1542, ei voida vielä tulkita siten, että kruunulle olisi ollut tarkoitus synnyttää siltä aikaisemmin puuttunut omistusoikeus. Ilmeisesti kysymys oli vain siitä, että haluttiin käyttää ajanmukaista kieltä.¹²⁶⁵

Kuylienstierna toteaa, että asetuksen esitöistä saa selvästi sen käsityksen, kuinka epäselvä kysymys Pohjois-Ruotsin yleismaiden luonteesta oli myös Vuorikollegiossa. Hänen mukaansa Kustaan kirje oli riittävä yksityisen omistusoikeuden kiistämiseksi, mutta ei vastaukseksi siihen kysymykseen, *kuka* oli omistaja. Kuylienstiernen mukaan se mahdollisuus, että joku muu kuin kruunu voisi olla omistaja, oli Vuorikollegiolle mahdoton ajatus, mutta kruunun omistusoikeuden osoittaminen oli vaikeaa. Hänen mukaansa on merkillepantavaa, että Kollegion esittämän kannan tueksi ei kyetty esittämään mitään muuta näyttöä kuin Kustaa I:n kirje, jonka tarkoitus ei ollut osoittaa tällaista omistusoikeutta.¹²⁶⁶ Asetus julkaistiin vuoden 1683 lopussa:

Me Kaarle jne. teemme tietäväksi, että koska vanhoista ajoista lähtien täällä Valtakunnassa suuri epäkohta on juurtunut seuduille, joilla löytyy suuria ja laajoja metsiä kuten Vermlannissa, Gestrikelandissa, Taalainmaalla, Norlannissa Suomessa ja monin paikoin, että kyläkunnat, joilla on tiluksensa joko sellaisissa metsissä tai niiden vieressä sijoittuneina, haluavat omistaa itselleen suuria alueita, jopa usein joidenkin peninkulmien päähän, joihin heillä tosin ei ole oikeutta tai perustetta. Niinpä Kuningas Kustaa I:n hallitusaikanaan vuonna 1542 havaitsi tarpeelliseksi laatia ja antaa julkistaa tästä Plakaatin julistaen että kaikki sellaiset tilukset, jotka siis asuttamattomina sijaitsevat etäällä tilusrajoista ja kyläkunnista kuuluvat esivallalle ja Ruotsin kruunulle, eivätkä kenellekään muulle.¹²⁶⁷ Vaikka sen vaikutuksesta tuollainen väärinkäyttö jonkin aikaa eteenpäin tuli ehkäistyksi, niin on se kumminkin uudelleen vuosi vuodelta hitaasti juurruttanut itsensä uudelleen, niin, että nyt enimmäkseen kaikkialla, missä suuria metsiä on, monien kuullaan

¹²⁶⁴ Kuylienstierna 1916, 39. Vrt Lundmark 2008, 27-28.

¹²⁶⁵ Vrt. Almquist 1928, 378.

¹²⁶⁶ Kuylenstierna 1916, 39. Vrt. Almquist 1928, 377-378.

¹²⁶⁷ "Alle sådane ägor som således obygne liggia fierran ifrån ägoskilnaden och bygnlagarne höra Överheten och Sweriges krono till och ingen annan"

vastoin kaikkia perusteita ja kohtuullisuutta haluavan siirtää tiloilleen ja kylilleen Meidän ja Kruunun metsiä, usein melkein monia peninkulmia, joskus jopa aina tuntureille asti. Sen vuoksi, koska Meillä näinä aikoina on niin paljon suurempi syy olla huolestuneita metsien säästämisestä ja suojelemisesta, kun ne kaivosalueilla pitkällisen ja suuren tuotannon vuoksi, on nyt enimmäkseen kulutettu, niin että ruukit kärsivät puutetta ja niiden täytyy suurilla kustannuksilla ja vaivalla kaukana sijaitsevilta seuduilta etsiä polttopuun ja hiilen tarpeensa ja tuonnanpana, jos ei ajoissa hankita parannuskeinoja, jättää autioksi vanhat ja muille seuduille perustaa uusia kaivosruukkeja. Niinpä olemme Me suuren hyödyn ja tarpeellisuuden vuoksi katsoneet hyväksi täten uusia sen aikaisemman sellaisia metsiä koskevan hyvin laaditun määräyksen määräten täten Meidän kuvernöörimme, maaherramme ja maaseudun palvelusmiehet valvomaan tarkoin metsiä ja sen jälkeen kun he jokaisen kylän ja tilan aseman ja laadun perusteella ovat tutkineet kunkin rajat eli siellä, missä se puuttuu, lisänneet kullekin niin suuren tilan ja niin paljon metsää mikä on aiheellista ja täydelle tilalle tarpeen, sitten pitää muu siitä erottaa,¹²⁶⁸ koska tuo kuuluu Meille eikä kenellekään muulle, toki niin että missä joku laillisten erottamisten ja muiden hyvin perusteltujen syiden kautta voi todistaa että jokin osa sellaisista metsistä kuuluu oikeasti tietylle pitäjälle tai kihlakunnalle, niin Me emme tahdo heidän sellaista oikeuttaan pois ottaa, kun vain tulee tarkoin tutkituksi, että sellaisia allmänningejä ei vedetä heidän oikeiden rajojensa yli. Ollen varmasti Meidän ja Kruunun oikea ja yksityinen omaisuus kaikki mikä sellaisista suurista metsistä on käyttämättä ja kaikki mitä hyvillä perusteilla ei voida todistaa kuuluvaksi jollekin tilalle, kylälle, pitäjälle tai kihlakunnalle.¹²⁶⁹

Valtion yksityisen maanomistuksen synty esimerkiksi nykyisen Pohjois-Suomen alueella jää siis monelta osin tulkinnanvaraiseksi. Helgeandsholman päätöksellä tämä oikeus ei ole voinut syntyä, koska myöhemmin on osoitettu, että tällaista päätöstä ei ole todellisuudessa koskaan tehty. Vallitseva kanta on myös se, että yksityinen omistusoikeus ei ole syntynyt myöskään Kustaa Vaasan vuonna antamalla 1542 kirjeellä, koska tämä ei ollut tämän kirjeen tarkoitus. Vuoden 1683 asetuksen esitöistä taas

¹²⁶⁸ ... och sedan the efter hwar by och gård egenskap och beskaffenhet hafva pröfwat hwars och ens rågång eller ther then fehlas tillagt hwar och en så stort utrymme och så mycket skog, som finnes skiäligt och till fullsätte hemman nödigt, tå skola the then öfrige therifrån silja och afwittra. Ks. myös Almquist 1928, 376-378 ja Haataja 1949, 41-42.

¹²⁶⁹ (säädös jatkuu:) Ja kun Jumala vallan runsaasti siunannut Isänmaatamme monilla Metalleilla ja Kivilajeilla, niin että uusia kaivoksia täällä ja siellä keksitään, sekä ruukkeja merkittävästi laajennetaan ja kasvatetaan mutta metsiä sen kautta vähennetään ja hävitetään, joten pitää Meidän Vuori-Kollegiomme, jonka tulee hoitaa ja valvoa Meidän metsiämme ja allmänninkejämme, erityisesti missä kaivoksia ja ruukkeja sijaitsee, metsäjoissa ruukkien kesken niin järjestää, että oikea suhde ja yhtäläisyys voidaan saavuttaa ja metsiä niin paljon kuin mahdollista varjellaan ja säästetään kaivosten jatkuvaan tarpeeseen ja palvelukseen ja Meidän niin kuin Meidän uskollisten alamaistemme siitä saavaksi suureksi hyödyksi ja eduksi, jonka Me mielellämme katsomme sellaisilla Meidän metsämääräystemme sisällön mukaisilla keinoilla ja säästäväisyydellä tulevan vahvistetuksi ja kartutetuksi, eikä kaiken liiallisen sahaamisen kautta vielä vähemmän kaskenkaatamisen tai muun sellaisen huolimattomuuden kautta estetyksi ja tärvellyksi. Me vaadimme ja käskemme sen vuoksi täten kaikkia asiaankuuluvia erityisesti Meidän Vuori-Kollegiotamme, Meidän kenraalikuvernöörejä, kuvernöörejä, maaherrojamme ja kaikkia muita käskynhaltijoita, että he tarkoin ja asianmukaisesti valvovat sitä, että metsiä ei tarpeettomasti ja taitamattomasti turmella ja hävitetä, vaan siinä pidetään sekä kohtuus, tarkka huomio että hyvä järjestys ja tätä Meidän Säädöstämme kaikissa suhteissa käytetään ja noudatetaan, tahtoen Me niitä jotka uskaltavat tätä vastaan jotakin tekemään ja rikkomään, antaa rangaista ja ojentaa. Förordning och Påbud angående Skogarne och hward therwid i acht tagas bör. Stockholm 19 December. Anno 1683. Schmedeman 1706, 857-859.

käy selville, että asetuksen tarkoituksena ei ollut perustaa kruunulle mitään uutta oikeutta, vaan ainoastaan uudistaa vuoden 1542 kirje. Mikäli vuoden 1542 kirjeellä ei ollut tarkoitusta hankkia kruunulle yksityistä omistusoikeutta, voidaan tietysti kysyä, mikä on se säädös, jonka nojalla valtion yksityinen omistusoikeus niin kutsuttuun asumattomaan erämaahan on syntynyt.¹²⁷⁰

Vuoden 1683 metsäasetuksesta voidaan todeta, että tälle säädökselle annettiin oikeutta luova merkitys varsinaisesti vasta 1900-luvun alun oikeuskirjallisuudessa. Asetuksen arvioinnissa oleellista on kuitenkin se, pidettiinkö tätä säädöstä omana aikanaan sellaisena säädöksenä, jonka nojalla kruunu sai omistusoikeuden asumattomiin erämaihin. Tämä oli myös Ruotsin HD:n lähtökohta verotunturioikeudenkäynnissä. Sovellettiinko vuoden 1683 asetusta tässä tai jossain muussa merkityksessä vai jäikö se paperille? Kuten edellä olevasta käy selville, siinä vaiheessa, kun isojakoa koskevan lainsäädännön valmistelun yhteydessä keskusteltiin maanomistusoikeudesta, kruunun oikeutta ei perusteltu vuoden 1683 metsäasetuksella.

2.2.4 Vuoden 1683 metsäasetus ja saamelaiden maaomikeus

Vallitsevan käsityksen mukaan valtion yksityinen omistusoikeus niin kutsuttuun asumattomaan metsämaahan perustuu vuoden 1683 metsäasetukseen. Tämän on katsottu koskevan myös niitä alueita, joilla lapinkylät sijaitsivat.¹²⁷¹ Tämä lähtökohta tulee esille muun muassa Holmbäckin vuonna 1922 julkaisemassa tutkimuksessa, jossa hän katsoo, että nimenomaan vuoden 1683 asetusta oli se säädös, joka aiheutti sen, että lappalaisten omistusoikeus käyttämiinsä veromaihin tuli poissuljetuksi.¹²⁷²

Holmbäckin tutkimuksessa tulee kuitenkin myös esille tieto, joka näyttää olevan ristiriidassa hänen tekemänsä johtopäätöksen kanssa. Hän toteaa, että Kemin Lapissa tuomioistuimet pitivät lappalaisten käyttämiä alueita veroluontoisina - eikä siis kruununluontoisina - ainakin vielä 1739. Asian ei olisi pitänyt olla näin, mikäli vuoden 1683 asetusta olisi tehnyt näistä alueista kruununmaata. Holmbäck esittää selitykseksi sen, että käsitys kruunun omistusoikeudesta ei ollut vielä tuossa vaiheessa murtautunut lävitse tuomioistuimissa.¹²⁷³

Tällainen käsitys voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, muun muassa siitä syystä, että metsäasetuksen antamisesta oli tässä vaiheessa kulunut jo lähes 60 vuotta. Oikeus ei voinut myöskään olla tietämätön kyseisestä säädöksestä, koska se luettiin muutama vuosi sen antamisen jälkeen myös Lapinmaan käräjillä.¹²⁷⁴ Lisäksi voidaan viitata eräisiin Kemin ja Iin kihlakunnanoikeuksien päätöksiin:

Vuoden 1685 Iin käräjillä todetaan, että uudisasukkaitten tulee maksaa veroa kruunulle *koska kruunu on oikea maanomistaja*.¹²⁷⁵ Vuoden 1688 Kuusamon käräjillä määrättiin, että jos joku kaataa kaskia ennen kuin hänellä on (sijoitus)kirje, pitää

¹²⁷⁰ Vrt. kuitenkin Carlson 1915, 18 alav. 2.

¹²⁷¹ Aivan poikkeukseton tämä käsitys ei ole kuitenkaan ollut. Verotunturioikeudenkäyntiin liittyen, ks. Hafström 1974, 236-240 ja Prawitz 1974, 240-243.

¹²⁷² Holmbäck 1922, 47. Ks. luku V.

¹²⁷³ Holmbäck 1922, 48.

¹²⁷⁴ Enontekiön käräjät 4.2.1686 fol. 929a-930a.

¹²⁷⁵ Iin käräjät 20.22.7.1685. Julkaistu I. Fellman 1912 (III), 316319.

nimismiehen palauttaa sellainen (tila) *kruunulle, joka on maanomistaja*, tai lappalaisille.¹²⁷⁶ Vuoden 1690 Iin käräjillä oikeus toteaa, että uudistilan hakijat saavat ottaa viljelykseensä Iin pitäjän yläpuolella lähellä Kitkan Lappia olevaa erämaata, koska se on *kruunun allmänningiä*.¹²⁷⁷ Saman vuoden Kemin pitäjän käräjillä Erich Jääskö, jonka ilmoitetaan olevan Ounasjoelta, haluaa perustaa uudistilan “villiin metsään” kahdeksan vanhan peninkulman päähän emäkylästä Somerkönkälle, jossa hän ei aiheuta kenellekään vahinkoa, koska paikka sijaitsee viisi peninkulmaa Lapin rajalta, minkä lautamiehet kysyttäessä todistavat. Lupa annetaan, koska hän ei uhkaa kenenkään tiluksia eikä ole vahingoksi lappalaisten vanhoille nautinnoille ja oikeuksille. Päätöksen mukaan hakijan tulee *anoa vahvistusta maaherralta*.¹²⁷⁸

Näissä Kemin Lappiin rajoittuvien Iin ja Kemin kihlakunnanoikeuksien päätöksissä puhutaan kruunun maanomistusoikeudesta, kruunun allmänningistä, sijoituskirjan antamisesta sekä siitä, että uudisasutusluvan hakijan tulee anoa vahvistusta maaherralta. Nämä kaikki seikat viittaavat siihen, että alueita pidettiin kruununmaana. Vaikka mistään ei tule esille, että tämä kruunun maanomistusoikeus perustuisi nimenomaan vuoden 1683 asetuksen antamiseen, näistä päätöksistä voidaan kuitenkin tehdä se johtopäätös, että jo tässä vaiheessa myös kaukana pohjoisessa olevat alioikeudet katsoivat alueella olevan kruununmaata. Tämä näyttäisi olevan ristiriidassa sen Holmbäckin esittämän käsityksen kanssa, että vuoden 1739 päätös selittyisi sillä, että käsitys kruunun omistusoikeudesta ei ollut vielä tuolloin murtunut lävitse alioikeuksissa.

Tässä yhteydessä voidaan viitata myös Prawitziin, joka on tutkinut oikeuskäyttöä nykyään Ruotsin puolella sijaitsevien lapinkylien alueella 1600- ja 1700-luvuilla. Hän toteaa, että hän ei ole löytänyt yhtään sellaista oikeustapausta, jossa lapinveromaiden kruununluontoisuuden puolesta olisi viitattu vuoden 1683 asetukseen. Hän katsoo, että käsitys, jonka mukaan vuoden 1683 asetus olisi tehnyt lapinveromaista kruunun omaisuutta, on selvästi myöhemmältä ajalta.¹²⁷⁹

Vaikka nykyään katsotaan, että vuoden 1683 metsäasetus oli se säännös, joka viime kädessä teki lapinkyliin kuuluneista alueista valtion maata, edellä oleva viittaa siihen, että asia ei välttämättä olisi näin. Siltä osin kuin kysymys on nykyisen Suomen alueella sijainneista lapinkylistä, vastaus voidaan saada vain Kemin ja Tornion Lapinmaiden 1600- ja 1700-lukujen oikeuskäytännöstä.

¹²⁷⁶ Kuusamon kesäkäräjät 23.24.7.1688 fol. 116. Virrankoski (1973, 92) pitää näitä käräjiä Lapin käräjinä. Oikeuden puheenjohtajana oli kuitenkin Iin kihlakunnantuomari Erik Tavast ja vaikka osa lautakunnan jäsenistä oli kuusamolaisia, suurin osa oli rannikkopitäjien lautamiehiä. Erään asian yhteydessä päätetään myös pyytää Lapin kihlakunnanoikeuden lausunto (fol. 119-120), mikä viittaa siihen, että kysymys oli Iin pitäjän käräjistä. Asian taustalla on ilmeisesti vuoden 1673 plakaatin antamisen jälkeen vallinnut väärinkäsitys, jonka mukaan Kuninkaan vuonna 1686 antamalla päätöksellä (ks. I. Fellman 1915, 316-319) olisi tarkoitettu, että Kuusamon Lapista tulisi tehdä uusi Pohjanmaahan kuuluva pitäjä. Ks. myös Virrankoski 1973, 510 ja Ervasti 1978, 92-94.

¹²⁷⁷ Iin kesäkäräjät 10.11.7.1690 fol. 23-24.

¹²⁷⁸ Kemin talvikäräjät 19.21.2.1690 fol. 213-214. Se että tämä asia käsiteltiin Kemin pitäjän käräjillä, johtui todennäköisesti tuolloin vireillä olleesta rajariidasta. Ks. Virrankoski 1973, 81.

¹²⁷⁹ Prawitz 1967, 31.

3. Kysymys saamelaisten maaomikeuden oikeudellisesta sisällöstä Kemin ja Tornion Lapinmaiden oikeuskäytännössä 1600- ja 1700-luvuilla

Kuten edellä on todettu, 1600- ja 1700-luvuilla kysymys alueen omistuksesta määräytyi maanluontojen kautta. Veroluontoisen maan haltijalla oli maan vallinta-oikeus. Hänellä oli oikeus myydä maa, vaihtaa se toiseen, lahjoittaa pois, testamentata se jne.¹²⁸⁰ Veromaata ei kuitenkaan voinut luovuttaa täysin vapaasti, vaan luovutuskompetenssia rasitti sukulunastusoikeus. Kristofferin maanlaissa säädettiin, että mikäli veromaan omistaja halusi myydä perintönä saamansa maan, hänen tuli ensin tarjota sitä kihlakunnankäräjillä sukulaisten lunastettavaksi. Isän puolelta tullutta perintömaata tuli tarjota isänpuolen sukulaisille ja äidin puolelta tullutta maata äidinpuolen sukulaisille.¹²⁸¹

Vuoden 1734 laissa säädettiin, että kun henkilö oli ostanut maata, hänen tuli esittää kauppakirja oikeudessa ja huudattaa maa julkisesti kolmissa varsinaisissa kihlakunnankäräjissä. Mikäli kukaan ei ollut nostanut asiassa kannetta vuoden kuluessa kolmannesta lainhuudosta lähtien, tuomarin tuli antaa ostajalle kiinnekirja, joka oli varustettu ostajan nimellä sekä tuomarin ja kihlakunnan sinetillä. Mikäli kysymys oli alueesta, jossa käräjät pidettiin vain kerran vuodessa, kuten Lapinmaassa, tuomarin tuli antaa kiinnekirja heti kolmannen lainhuudon jälkeen.¹²⁸²

Uudistilojen osalta lähtökohtana oli, että uudistila sai saman maanluonnon mikä oli sillä maalla, jonka alueelle uudistila perustettiin. Mikäli uudistila perustettiin kruunumaalle, kysymys oli kruunun uudistilasta. Veromaalle perustettu uudistila sai sen sijaan veroluonnon.¹²⁸³

Kysymys maan vero- tai kruununluontoisuudesta tuli välillisesti esille myös verotuksen yhteydessä. Maa ymmärrettiin veroluontoiseksi, mikäli siihen sovellettiin niin kutsuttua verohylkyä koskevia säännöksiä. Maasta tuli verohylky, mikäli siitä jätettiin suorittamatta verot kolmelta vuodelta. Tällöin oikeus maahan siirtyi kruunulle.¹²⁸⁴

Seuraavassa pyritään oikeuskäytännön kautta selvittämään, millaiseksi ymmärrettiin sisällöltään se oikeus, mikä Kemin ja Tornion Lapinmaiden saamelaisilla katsottiin 1600- ja 1700-luvulla olleen käyttämiinsä alueisiin. Lähtökohta on se,

¹²⁸⁰ Stiernhöök 1672 (1981), 199.

¹²⁸¹ KrML MaaK 2.-6. luvut. Ulkuniemi 1978, 59. Vuoden 1734 laissa sukulunastusta koskevat säännökset olivat MaaK:n 5. ja 6. luvussa.

¹²⁸² Vuoden 1734 laki, MaaK 4:1.

¹²⁸³ Botin (1755 I, 173) toteaa, että uusia tiloja perustettaessa sellaiset tilat, jotka perustetaan verotalojen tiluksille, säilyttävät sen maanluonnon mikä emäkylällä on eli veroluonnon. von Bondsdorff (1833, 177) viittaa 16.8.1737 annettuun kuninkaalliseen asetukseen, jossa määrättiin, että asunnot, joita perustetaan viljelystä varten verotilan tiluksille säilyttävät saman veroluonnon kuin mikä emäkylällä on.

¹²⁸⁴ Verohylkyä koskevista määräyksistä, ks. Almquist 1934, 107-111. Stiernhöökin (1672 (1981), 200) mukaan vastaava kolmen vuoden määräaika koski myös niin kutsuttuja sämje- ja stadge-tiloja. Kyseisissä tilanteissa oli hänen mukaansa kysymys maanomistajan ja –vuokraajan välisestä sopimuksesta. Mikäli vuokra (avrad) jää suorittamatta kolmelta vuodelta, vuokralainen voitiin häätää. Niissä tapauksissa, joissa saamelaisten käyttämien maiden osalta viitattiin kolmen vuoden sääntöön, kysymys oli kuitenkin verosta (skatte) eikä näiden tapausten yhteydessä viitata mihinkään nimenomaiseen sopimukseen.

että mikäli tuomioistuimien sovelsi alueisiin veroluontoista maata koskevia säädöksiä, oikeuskäytännössä lähdettiin siitä, että kysymys oli veroluontoisesta maasta. Mikäli alueisiin sen sijaan sovellettiin kruununmaata tai kruununluontoisia tiloja koskevia säädöksiä, tuomioistuimien on pitänyt alueita kruununmaana.

3.1 Oikeuskäytäntö 1600-luvun jälkipuoliskolla

Oikeuskäytännöstä löytyy useita tapauksia, joista käy selville, että yksityisillä oli mahdollista sopia alueista. Enontekiön käräjiltä voidaan 1680-1690-luvulta viitata tältä osin seuraaviin tapauksiin:

Nils Persson Carista tarjosi osuuttaan (7/16) Idijärveen lähimmille sukulaisilleen 30 kuparitaalerista. Kukaan sukulainen ei halua lunastaa osuutta, minkä vuoksi Nils tarjoaa osuuttaan myyntiin, jolloin hänen velipuolensa avioton poika Nils Madsson Carista ja Suonttavaaran nimismies Mons Mortensson (Maunu) tarjoutuivat molemmat lunastamaan osuudesta puolikkaan.¹²⁸⁵ Edesmenneen Per Henrikssonin leski Agnes Mikkelsdotter anoo saada syytingin poikansa Mikkel Persson Asan luona luvaten pojalle 1/4 nuotastaan ja kalavedestään Palojärven ja 1/3 niityistään Swändöjoella, Sodkajoella ja Silo Swandolla. Oikeus vahvistaa sopimuksen MaaK:n 31 luvun mukaan.¹²⁸⁶ Per Eriksson Kuttainen lunastaa Olof Thomassonilta Muonionniskalta Märta järven ja puolet Idivuomasta 30 kuparitaalerilla. Alueella olevista rakennuksista hän maksaa käyvän hinnan.¹²⁸⁷ Karesuvannosta olevan Nils Nilssonin ja hänen vaimonsa Margreta Thomasdotterin keskinäinen testamentti, joka on huudatettu kolme kertaa, vahvistetaan nyt MaaK:n 9. luvun ym. mukaan.¹²⁸⁸

Oikeuskäytännöstä käy siis selville, että kiinteää omaisuutta voitiin luovuttaa vapaasti yksityisten kesken. Lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevien säännösten katsottiin koskevan myös tällä alueella olevaa kiinteää omaisuutta:

Vuoden 1671 Enontekiön käräjillä edesmenneen Per Henrikssonin vaimo Agneta Henriksdotter Tullinkisuvannosta huudattaa ensimmäisen kerran Tullinkisuvannon alaisuudessa olevan niittymaan, jonka hän oli ostanut Per Erikssonilta samasta paikasta 6.3.1669 sekä Olof Hanssonilta Suonttavaarasta vuonna 1670. Leski ja Per Eriksson sopivat, että leski on Perin kanssa osakkaana puolessa niittymaista ja saa puolet Tullinkisuvannon järven kalastuksesta. Samoilla käräjillä Mons Mortensson Muonionniskalta huudatti toisen kerran puolikkaan Karissuvannon ja sen alaisuudessa sijaitsevien järvien kalastuksen sekä kaikki niittymaast ja muut tilukset mainitulla Karessuvannolla, jotka hän oli ostanut edellisenä vuonna Henrik Nilssonilta Suonttavaaran kylästä.¹²⁸⁹ Kyseinen kauppa oli tehty 7.2.1670 ja kaupan kohteena oli ollut saamelaiselle Henrik Nilsson Nikalle kuulunut veromaa.¹²⁹⁰

¹²⁸⁵ Enontekiön käräjät, Rounalan, Suonttavaaran ja Peltojärven kylien kanssa 30.1.1682 fol. 690b-693a.

¹²⁸⁶ Enontekiön käräjät 30.1.1694 fol. 760b-761a.

¹²⁸⁷ Enontekiön käräjät 6.2.1688 fol. 1050a-1952a.

¹²⁸⁸ Enontekiön käräjät 26.-27.1.1698 fol. 295a-303b.

¹²⁸⁹ Enontekiön käräjät Rounalan, Peltojärven ja Suonttavaaran kylien kanssa 6.2.1671 fol. 672b-675b.

¹²⁹⁰ Kuoksun mukaan Mons Mortenssonin perustamasta uudistilasta tuli selvästi varakkain Lapinmaassa oleva uudistila. Hän pitää ilmeisenä, että tämä varakkuus perustui kaupankäyntiin. Kuoksu 2010, 8.

Vuoden 1675 käräjillä Mons Mortensson ja hänen vaimonsa Margreta Thomasdotter kuuluttavat ensimmäisen kerran keskinäisen testamenttinsa.¹²⁹¹ Kaksi vuotta myöhemmin sama testamentti huudatettiin kolmannen kerran ja Mortensson saa kiinnekirjan. Samoilla käräjillä Mons Mortensson huudatti kolmannen kerran kauppakirjan, jolla hän ostanut joitakin kalavesiä Henrik Nilssonilta Swandojärveltä.¹²⁹²

Viisi vuotta myöhemmin kirkkoherra Olof Sirma oli haastanut Suonttavaaran nimismiehen Mons Mortenssonin. Kantajalla on kaksi maaherran päätöstä vuosilta 1678 ja 1681. Kantaja saa lähimpänä olevia niittyjä kolmelle lehmälle. Vastaaaja saa sen sijaan vuoden 1673 annetun plakaatin mukaisesti tarpeeseensa, ennen kantajan tuloa papiksi, kaupan ja oman raivuutyön kautta, hankkimansa niityt itselleen ja vaimolleen ja lapsilleen ja seuraajilleen ikuisena ja oikeinsaatusina omaisuutena, kuitenkin niin että 15 vuoden kuluttua Mons tai hänen perillisensä joutuvat maksamaan veroa kruunulle.¹²⁹³ Mons Mortensson oli ilmeisesti kuollut pian tämän jälkeen, koska vuoden 1694 käräjillä lappalainen Jakob Jönsson oli haastanut Mons Mortenssonin perilliset koskien eräitä niittyjä. Oikeudessa todetaan, että maaherra Hans Clerck oli tuominnut kyseiset ja muut niityt 2.3.1682 suomalaisille uudisasukkaille.¹²⁹⁴

Suurin osa edellä käsiteltyjen tapausten asianosaisista näyttää ollen ainakin nimien perusteella Enontekiölle muuttaneita suomalaisia uudisasukkaita. Muutamasta tapauksesta käy myös selville, että kalajärvien omistaja asuu lapinrajan eteläpuolella, joko välittömästi rajan eteläpuolella nykyisen Muonion alueella tai alempana Tornionjo-kivarressa nykyisten Pellon ja Ylitornion alueella. Ainakin osa tällaisille henkilöille kuuluneista järivistä oli siirtynyt Enontekiöllä asuvien haltuun.¹²⁹⁵

Käräjäaineistosta käy selville, että taloille kuuluneita järviä, samoin kuin Enontekiölle saapuneiden suomalaisten tiluksia pidettiin veroluontoisina. Alueista oli mahdollista disponoida, ja lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevien määräysten katsottiin koskevan myös näitä alueita. Oikeus päättää näistä alueista kuului tuomioistuimelle, mikä myös kertoo siitä, että niitä pidettiin veroluontoisina. Kuitenkin ainakin yhdessä tapauksessa todetaan, että maaherra oli päättänyt siitä, kenelle eräät niityt kuuluivat. Tämä taas viittaisi siihen, että kyseinen alue olisi kuulunut kruunulle. Tapauksesta ei ole kuitenkaan saatavissa tarkempia tietoja.

Vuoden 1685 käräjillä Kuolajärven lautamies Markus Olufsson kertoo, että on useita sellaisia henkilöitä, jotka käyttävät kalavesiä ja metsämaita, mutta eivät maksa koskaan mitään veroja, vaan piiloutuvat veronkannon aikaan. Nimis- ja lautamiehille annetaan lupa ajaa sellaiset pois ja ottaa tilalle muita hyviä miehiä. Sama toistettiin muutamaa vuotta myöhemmin myös Inarin käräjillä, kuitenkin sillä lisäyksellä, että tämän katsottiin koskevan myös niitä, jotka eivät kyenneet maksamaan kruunun veroja.¹²⁹⁶

¹²⁹¹ Enontekiön käräjät Rounalan, Suonttavaaran ja Peltojärven rahvaan kanssa 5.-6.2.1675 fol. 863a-864b ja 876a-880b.

¹²⁹² Enontekiön käräjät 5.2.1677 fol. 858b-859a.

¹²⁹³ Enontekiön käräjät Rounalan, Suonttavaaran ja Peltojärven kylien kanssa 30.1.1682 fol. 690b-693a.

¹²⁹⁴ Enontekiön käräjät 30.1.1694 fol. 760b-761a.

¹²⁹⁵ Ks. Enontekiön käräjät 5.-7.2.1681 fol. 573b-578a ja 7.2.1690 fol. 349a-351b.

¹²⁹⁶ Sompion, Keminkylän, Kuolajärven, Kitkan ja Maanselän käräjät 1685 fol. 900. Inarin käräjät 7.2.1693 fol. 699-699v.

Vuoden 1690 käräjillä todetaan, että Mikkel Persson Ossa Suonttavaarasta oli saanut voudin luvan ottaa asuinpaikan Pälläjärveltä, josta ei ole pitkään aikaan maksettu veroja. Oikeudessa todetaan, että asuinpaikkaa oli asunut aiemmin Nils Andersson Karist, joka ei ollut kuuteen vuoteen ilmaantunut veronmaksutilaisuuteen tai maksanut veroa kruunulle. Tästä syystä asuinpaikka *lankeaa kruunulle* ja annetaan Mikkel Perssonille.¹²⁹⁷ Tapaukseen sovellettiin siis verohylkyä koskevaa säännöstä. Jos veronmaksu laiminlyötiin, alue siirtyi kruunulle. Kruunun puhevaltaa asiassa käytti vouti. Hänen intressissään oli kuitenkin luovuttaa alue eteenpäin, koska vain tällöin kruunu sai alueesta verotuloja.

Myös Kemin Lapin alueelta löytyy tapauksia, joissa iäkkäät henkilöt luovuttavat omaisuutensa, joko syytinkikaupalla tai testamentilla.¹²⁹⁸ Eräs tällainen luovutus oli esillä vuoden 1697 Kittilän käräjillä, jolloin (lappalainen) Peder Ryss Kittilästä huudatti toisen kerran syytinkisopimuksen, joka oli tehty vuonna 1694 hänen äitinsä veljen Mats Nillsonin ja tämän vaimon Agnis Ersdotterin kanssa. Viimeksi mainitut, jotka olivat lapsettomia, luovuttivat kaiken omaisuutensa, sekä irtaimen että kiinteän, Peder Rys-sille. Asiassa viitattiin MaaK:n 31 lukuun.¹²⁹⁹ Seuraavan vuoden käräjillä Anders Ryss Kittilästä sai kolmannen lainhuudon Mats Nilssonilta saamaansa syytinkikirjaan.¹³⁰⁰

3.2 Ajanjakso 1700-luvun alusta vuoteen 1742

3.2.1 Tornion Lappi

Tornion Lappiin kuulunut Enontekiö ja nykyään Ruotsin puolella sijainnut Jukkasjärvi kuuluivat, samoin kuin Kemin Lappi kokonaisuudessaan, Pohjoisen tuomiokunnan tuomarin tuomiopiiriin. Enontekiön ja Jukkasjärven käräjäpöytäkirjoista voidaan mainita seuraavat oikeustapaukset:

Uudistilallinen Samuel Olsson Riska oli tehnyt testamentin pojalleen Klemetille koskien sekä kiinteää että irtainta omaisuutta. Testamentti sai vuoden 1727 kärä-

¹²⁹⁷ Enontekiön käräjät 7.2.1690 fol. 349a-351b.

¹²⁹⁸ Muista testamenttitapauksista, ks. esim. Inarin käräjät, jossa Per Rasmussonin testamentti Per Aslackssonille kuulutettiin ensimmäisen kerran. Inarin käräjät 23.2.1677 fol. 860-860v. Kittilän vuoden 1685 käräjillä todetaan, että Henrich Nillsson oli saanut testamentin äidiltään. Kittilän käräjät 1685 fol. 901. Vuoden 1680 Sodankylän käräjillä Märten Jacobssonin testamentti poika-puolelleen Ifwar Pederssonille kuulutetaan kolmannen kerran. Märtenin veli Peder Jacobsson ja Sodankylän lappalaiset esittivät valituksen koskien majavanpyyntiä. Sodankylän käräjät 1680 fol. 459v. Omaisuutta on luovutettu myös syytingin perustella: Vuoden 1681 Inarin käräjillä Märten Enarsson Inarin kylästä ja hänen vaimonsa Margreta Nillsdotter olivat ottaneet syytingin ja hoidon antajakseen vävynsä ja tyttärensä Samuel Märtenssonin ja Brijta Märten-sdotterin. Ainut poika Mats Märtensson ja toinen tytär Soldaign antoivat suostumuksensa. Inarin käräjät 22.2.1681 fol. 579-579v.

¹²⁹⁹ Sodankylän ja Kittilän käräjät 8.-9.3.1697 fol. 124v-125.

¹³⁰⁰ "förgångs ellr Syttingz Breeff". Sodankylän ja Kittilän käräjät 21.2.1698 fol. 308. Vrt. Kemin Lapin käräjät vuodelta 1701, jossa lappalainen Hans Andersson Sodankylästä kertoi menettäneensä 12 vuotta sitten näkönsä, jolloin elatuksesta oli joutunut vastaamaan hänen vaimonsa Ella Hansdotter. Pariskunnalla ei ollut lapsia, eivätkä he pysty tulemaan toimeen ilman toisten apua. He ovat ottaneet luokseen sukulaisensa Peder Päderssonin, joka on luvannut elättää heidät. Hans testamenttaa omaisuutensa, joka on hänen oikeaa saantoaan (som hans rätta Aflinge ähr) ja koostuu irtaimistosta (lösören). Testamentin vahvistamisessa viitataan kuitenkin MaaK:n 9. ja 31. lukuun. Inarin ym. käräjät 19.-20.2.1701 fol. 96-123.

jillä ensimmäisen lainhuudon ja kiinnityksen ja lähetetään hovioikeudelle, minkä vuoksi asia suljetaan pois pöytäkirjasta 12.11.1712 annetun ohjeen mukaisesti.¹³⁰¹ Vuoden 1731 käräjillä Samuel Olssonin Idivuomasta pojalleen Klemetille antama testamentti huudatetaan toisen kerran¹³⁰² ja seuraavana vuonna kolmannen kerran.¹³⁰³

Vuoden 1732 käräjillä entinen kappalainen Henrik Tornberg anoo anoppinsa, edesmenneen Olof Sirman lesken Catharina Sirman puolesta lainhuutoa tämän yksityisille rakennuksille ja niityille, jotta hän saisi myydä ne eniten tarjoavalle. Rakennuksia on käsitelty vuoden 1725 käräjien 3 §:ssä.¹³⁰⁴

Vuoden 1731 Jukkasjärven käräjillä Henrik Henrikssonille myönnetään kiinnekirja Moskajärven tilalle, jonka ilmoitetaan olevan lapinverolla oleva tila (hemman under Lapskatt). Hakija oli ostanut tilan Karl Henrikssonilta Keinosuuvannosta. Kauppakirja oli huudatettu ensimmäisen kerran vuonna 1727 ja kolmannen kerran 1729.¹³⁰⁵

Vuoden 1739 käräjillä Mikkel Henriksson Keinosuudosta saa toisen lainhuudon Kieppowuoman lapinmaahan. Ensimmäisen lainhuudon hän oli saanut edellisenä vuonna.¹³⁰⁶ Seuraavana vuonna hän saa kolmannen lainhuudon kyseiseen maahan, jonka hän on ostanut lappalaiselta Per Jönssonilta 63:lla kuparitaale- rilla. Ostaja sai kaiken sen nautinnan, jonka myyjä siihen aikaan omisti ja käytti Kieppowuomassa, olipa se jäkälämaata, kalavettä, sadinmaita ja kotia (kåtor) tai muuta maa- tai vesialuetta, minkä hän laillisesti omisti. Hakija saa kiinnekirjan.¹³⁰⁷

Oikeuskäytännöstä käy siis selville, että samalla tavoin kuin 1600-luvullakin, tuomioistuin on katsonut, että kiinteää omaisuutta on voinut luovuttaa yksityisten kesken ja että kiinteistösaantoon on ollut mahdollista saada myös lainhuudot ja kiinnekirja. Tämä on koskenut sekä uudisasukkaille että lappalaisille kuuluneita maa- ja vesialueita.

Vuoden 1737 käräjillä edellä mainittu lautamies Henrik Henriksson Moscajerf oli esittänyt lappalaisen Pål Andersson Maherran poikien Anders, Jöns ja Mikkel Pålssonin kanssa laatimansa kauppakirjan, joka koski poikien kiinteää omaisuutta Kattiswuomalla. Maaherran pojat luovuttivat esi-isiensä veromaan Kivivuoman, kaikkine siihen kuuluvine tiluksineen, olivatpa ne maa- tai vesitiluksia (med alla dess adpartinentier så i wåto som Torro).¹³⁰⁸ Seuraavan vuoden käräjillä Henrik Henriksson saa toisen lainhuudon ostamalleen Kivivuoman lapinveromaalle,¹³⁰⁹ sitä seuraavana vuonna Henrik Henriksson Muskajärveltä huudattaa kauppakirjan, jolla hän on ostanut Kivivuoman lapinveromaan lappalaisveljeksiltä Anders,

¹³⁰¹ Enontekiön käräjät 26.-28.1.1727 fol. 232a-244b.

¹³⁰² Enontekiön käräjät 25.-28.1.1731 fol. 848a-859a.

¹³⁰³ Enontekiön käräjät 24.-28.1.1732 fol. 363a-383a.

¹³⁰⁴ Enontekiön käräjät 24.-28.1.1732 fol. 363a-383a.

¹³⁰⁵ Jukkasjärven käräjät 1731. Larsen og Rauø 1994, 165.

¹³⁰⁶ Jukkasjärven käräjät 1739. Larsen og Rauø 1996, 130.

¹³⁰⁷ Jukkasjärven käräjät 1740. Larsen og Rauø 1996, 192-193.

¹³⁰⁸ Jukkasjärven käräjät 1737. Larsen og Rauø 1996, 28-29.

¹³⁰⁹ Jukkasjärven käräjät 1738. Larsen og Rauø 1996, 66-67.

Jöns ja Mikkel Maherralta. Hakija sai Kivivuoman lapinveromaata koskevan kiinnekirjan.¹³¹⁰

Päätöksessä viitattiin vuoden 1734 lain MaaK:n 4 luvun 1 §:än, jossa säädettiin lainhuudatuksesta. Muutamaa vuotta aikaisemmin voimaan tullut vuoden 1734 laki ei siis vaikuttanut noudatettuun käytäntöön, vaan asia ratkaistiin samalla tavalla kuin aikaisemminkin.

Kivivuoman lapinveromaalle vuosina 1737 ja 1738 myönnetyt lainhuudot olivat kuitenkin tulleet myös Länsipohjan maaherran Gyllengripin tietoon. Tämä käy selville Kamarikollegion maaherralle lähettämästä, 23.5.1739 päiväystä kirjeestä. Kirjeessä todetaan, että maaherranvirasto oli 1.7.1738 kirjoittanut Kamarikollegiolle koskien Kivivuoma-nimiselle lapinmaalle myönnettyä lainhuutoa. Kamarikollegion kirjeessä todetaan, että pohjoisen Lapinmaan tuomari Sadelin oli myöntänyt Muskojärvestä olevalle lautamies Hindrich Hinderssonille toisen lainhuudon Kivivuoma-nimiseen lapinmaahan ja että maaherranvirasto oli tässä erityislaatusessa asiassa pyytänyt kruununvoutin (Hackzell) lausunnon. Vouti oli kertonut, ettei hän tiennyt sellaisesta säädöksestä, joka olisi koskenut lapinmaiden kauppaa tai että sellaista olisi aikaisemminkaan tapahtunut. Mikäli näin tehtäisiin, siitä aiheutuisi paljon haittaa sen vuoksi, että varakkaamat saisivat tällöin mahdollisuuden ostaa toisen asunnon ja lapinmaan. Tämän vuoksi maaherranvirasto on alistanut asian Kamarikollegiolle sen selvittämiseksi, tulisiko tällainen ostaminen, lainhuudon myöntäminen ja kiinteän omaisuuden antaminen sallia.

Kamarikollegion kirjeessä todetaan myös, että *koska Lapinmaan rajan sisäpuolella olevat torpat ja tilukset eivät ole kruunulta verolle ostettuja, haltijoilla on oikeus käyttää maata ja pitää se hallussaan* (uti en rolig possession) *niin kauan kuin nämä maksavat julkisia maksuja*. Lääninhallitus ei ilmoita tietävänsä mitään säädöstä, minkä mukaan lapinmaita voitaisiin ostaa. Kamarikollegio pyytää tämän vuoksi, että maaherra hankkii Sadeliniltä lausunnon siitä, millä perusteella ja minkä säädöksen nojalla hän on sallinut

¹³¹⁰ "Minä Carl Sadelin, Tornion ja Kemin Lapinmaiden kihlakunnantuomari ja Justitiaarus ilmoitan, että 16.1.1739, pidetyillä Jukkasjärven lakimääräisillä kihlakunnankäräjillä paikalla olivat valantehneet lautamiehet Henrik Mikkelsen Biördaler Talman Vuoskuvuomasta, Mikkel Henriksson Matti Alttisjärveltä. Mikkel Nilsson Niia Waicko Rautusvuomalta, Mons Mortensson Lainiosta, Henrik Henriksson Kemiläinen Siggevaarasta ja Rautusvuomalta, Per Persson Inga Talmasta ja Kamasjärveltä sekä Jöns Andesson Pingi Talman Vuoskuvuomalta. Oikeuteen saapui Henrik Henriksson Muscajärveltä ja esitti lappalaisten Anders, Jöns ja Mikkel Pälssonin 19.1.1737 uskottujen miesten läsnä ollessa allekirjoittaman asiakirjan, jolla mainitut lappalaiset puolisoidensa ja perillistensä suostumuksella myyvät esi-isiensä veromaan Kivivuoman, josta he ovat kruunulle maksaneet vuosittain 4 taaleria 16 äyriä kuparirahaa, kaikkineen mitä siihen kuuluu, lautamies Henrik Henriksonille Muskosta, hänelle, hänen vaimolleen, lapsilleen ja perillisilleen ikuisesti pidettäväksi ja hallittavakseen 116 kuparitaalarilla. Koska tämä kyseinen lapinveromaa oli kolmilla kihlakunnankäräjillä, hänelle ilman moitteita huudatettu, hakijalle myönnetään kiinnekirja MaaK:n 4. luvun mukaisesti. Lautamies Henrik Henriksson, hänen vaimonsa, hänen lapsensa ja perillisensä ovat oikeutetut omistamaan, käyttämään ja hallitsemaan kyseistä Kivivuoman lapinveromaata rakennuksineen, maineen, peltoineen, niittyineen, metsineen, maineen, kalastuksineen ja kalavesineen ja muine siihen kuuluvine kiinteine tiluksineen, mikä siihen kuuluu tai joka voidaan siihen tulevaisuudessa laillisesti saada (... bemälte Lapskatteland Kifwivuoma med Hus och Jord, Åker och Äng, skog och marck, fiske och fiskevatten, samt alla fasta tillhörigheter, som anten nu eller derunder ligga och lida, eller framdeles lagligen tillwinnas kunna). Tämän olen omin käsin kirjoittanut ja sinetillä vahvistanut. Jukkasjärven käräjäpaikalla 16.1.1739." Larsen og Rauø 1996, 129-130. Ks. myös Holmbäck 1922, 43 alav. 1. ja Korpjaako 1989, 388-389.

kyseisen tilan kaupan ja myöntänyt kaupalle lainhuudon ja mitä muita tietoja hänellä on asiasta. Kollegio haluaa tietää, olisiko Lapinmaalle hyödyllistä, että kuningas vahvistaisi hallintaoikeuden (besittningsrätt) tällä alueella sisältävän samat vapaudet ja edut kuin verolle ostetulla alueella. Kollegio pyytää lausuntoa myös maaherralta.¹³¹¹

Pyydettyjä lausuntoja ei kuitenkaan ollut toimitettu Kamarikollegiolle, vaan pyyntö jouduttiin uudistamaan. Kamarikollegion kirjeessä 14.2.1740 toistetaan aikaisempi pyyntö ja viitataan myös lääninhallituksen lausuntoon, joka koski Kuusamossa Kemin Lapissa sijaitsevan Haukiniemen uudistilan sukulunastusta.¹³¹² Kamarikollegio pyytää nyt, että asiassa kuultaisiin myös eteläisten Lapinmaiden kihlakunnantuomaria Anzeniusta. Tätä pidetään tarpeellisena koska Anzeniuksen antama päätös on ristiriidassa niiden päätösten kanssa, jotka (pohjoisten Lapinmaiden) tuomari Sadelin on oman tuomiokuntansa alueella antanut. Tämän lisäksi pyydetään, että Kamarikollegiolle lähetetään ne Kuninkaalliset kirjeet ja päätökset, joihin ne, joilta lausuntoja on pyydetty, ovat viitanneet, koska näyttää olevan siten, että näitä vanhoja säädöksiä ei ole Kamarikollegiossa saatavilla.¹³¹³

Pyydettyjen lausuntojen sisältö ei ole tiedossa, mutta Isak Fellmannin asiakirjakoelmaan sisältyy vuodelta 1740 oleva kihlakunnantuomari Sadelinin Tornion ja Kemin Lappeja koskeva kuvaus. Tässä kuvauksessa käsitellään myös eri väestöryhmiä ja näiden harjoittamaa maankäyttöä:

Sadelin toteaa, että Tornion Lapinmaassa asuvat lappalaiset, jotka ovat poronomistajia ja joita kutsutaan tunturilappalaisiksi, asuvat enimmäkseen kankaasta tehdyssä kodassa. Näillä lappalaisilla on omat perintömaansa (arfweland), joilla he muuttavat talvisin edes takaisin poronjäkälän saatavuuden mukaan, mutta Marianpäivän aikoihin keväällä nämä lappalaiset muuttavat Jäämerelle, josta he palaavat vasta syyskuussa. Sadelinin mukaan näiden lappalaisen aika kuluu pääasiassa poronhoitoon. Kuitenkin syksyllä miesväellä on tapana pyytää loukuilla ja aseella lintuja, turkiseläimiä ja peuroja. Sen sijaan niillä (Tornion Lapin) lappalaisilla, jotka asuvat lähempänä Ylitornion pitäjää ja ruukkia ja joita kutsutaan metsälappalaisiksi, on vähemmän tai ei lainkaan poroja, minkä vuoksi osa heistä on ryhtynyt parantamaan veromaitaan ja raivaamaan peltoa ja niittyä, rakentamaan taloja ja ruokkimaan samanlaista karjaa kuin maamiehet. Metsälappalaiset eivät siis muuta samalla tavalla kuin edellä mainitut (tunturilappalaiset), vaan kuten sanottu, viljelevät kiinteistöjään. Tämän vuoksi ne ovat tähän päivään asti kulkeneet perintönä, olleet sukulunastuksen kohteena, niitä on ostettu ja kiinnitetty, niille on myönnetty lainhuutoja ja kiinnekirjoja eli ne on katsottu veroluontoisiksi tiluksiksi (skatteägor).¹³¹⁴ Sen sijaan sellaisia alueita, jotka sijaitsevat takamaalla, yleismailla ja muilla lappalaisten käyttämättömillä paikoilla on pidetty kruunulle kuuluvana.¹³¹⁵ Kemin Lapista Sadelin toteaa, että Kemin Lapissa on vain vähän poroja eikä vaatimia koskaan lypsetä. Koko Kemin Lapissa on tilallisia (hemmans brukare), lukuun ottamatta Inarin kärjäkuntaa, ja joitain lappalaisia Sompiossa, Kuolajärvellä ja Sodankylässä, joiden elinkeinot metsästyksessä, kalastuksessa ja majavanpyynnissä

¹³¹¹ Kammarkollegiets kansliarkiv, Skrivelser till orterna jan-juni 1739, 23.5.1739, BIIa1: 270. SRA.

¹³¹² Ks. myöhemmin.

¹³¹³ Til H^r Landshöfdingen Baron Gyllengrip angående Laplandet Kifwiwoma. Kammarkollegiets kansliarkiv, Skrivelser till orterna jan-mars 1740, 14.2.1740, BIIa1: 272. SRA.

¹³¹⁴ "Hwarföre de till Datum gått i arf, i börd, i kiöp och skiffe under Jnteckning, upbud och fasta med flere sådanne actus juris Patronatus, in summa blifwit ansedde som skatteägor"

¹³¹⁵ "Hwar emot andre hemmans bruk på utmark, Almänningar och andre af Laparne obukade platzer, blifwit hålne för Crono".

sä ovat samanlaisia kuin edellä mainittujen tunturi- ja metsälappalaisten. Lappalaiset eivät yleensä muuta kuin kalapaikoilleen. Ne jotka eivät asu peräti taloissa tai pirteissä, asuvat nelikulmaisissa kodassa, jossa on 4-6 hirsikerrosta.¹³¹⁶

Puhuessaan tunturi- ja metsälappalaisten erilaisista elinkeinoista ja maankäytöstä, kysymys on Enontekiön ja Jukkasjärven kärjäkuntien alueen lappalaisista. Kuitenkin se, mitä hän sanoo siitä, miten metsälappalaisten maankäyttöä on oikeudellisesti tulkittu, on sisällöllisesti yhdenmukaista sen kanssa, miten Sadelinin johtama oikeus perusteli Haukiniemen sukunastuspäätöstä koskevan ratkaisunsa Kemin Lapissa. Vaikka lausunto ei ilmeisesti liitykään Sadelinin varsinaisiin virkatoimiin, hänen kantansa tähän asiaan tulee kuitenkin esille.¹³¹⁷

Edellä mainitusta Kamarikollegion kirjeestä käy selville, että molempien Sadelinin antamien päätösten, sekä Tornion Lapin Kivivuoman että myöhemmin puheeksi tulevan Kemin Lapin Haukiniemen, käsittely tapahtui Kamarikollegioissa yhtä aikaa.¹³¹⁸ Mahdollista on, että asioiden käsittely oli yhdistetty, koska kysymys oli samasta asiasta eli siitä, tulisiko lapinveromaita pitää kruunun- vai veroluontoisina. Mikäli asia oli näin, myös Kivivuoman lainhuutoasia olisi saanut asiallisesti ratkaisunsa samalla, kun Kamarikollegio antoi päätöksensä Haukiniemen uudistilan osalta.

Maaherra Gyllengripin kanta lapinveromaiden maanluontoon ei tule vielä esille näissä kirjelmässä. Kuitenkin se, että hän haluaa viedä asian Kamarikollegion tietoon, viittaa siihen, että hän näki tässä asiassa ongelmia. Vuoden 1741 Jukkasjärven käräjillä käsiteltiin lainhuutoasia, joka poikkesi aikaisemmista vastaavista tapauksista. Kyseisillä käräjillä lappalainen (lapländaren) Per Persson Parackawarasta esitti kaupakirjan, jolla hän oli ostanut maata ja kalajärven lappalainen (lapien) Johan Henriksen Suupilta. Kysymys oli ensimmäisestä lainhuudosta kyseiselle kaupalle. Pöytäkirjassa kuitenkin todetaan, että kruununvouti Anders Hackzell esitti asiaa koskevan protestin. Vastalauseen sisältö ei kuitenkaan käy selville pöytäkirjasta, koska lainhuutoasioita ei tarvinnut kirjata pöytäkirjaan.¹³¹⁹ Ilmeisestä kuitenkin on, että tässä

¹³¹⁶ I. Fellman 1910, 177-180.

¹³¹⁷ Tätä kuvausta on joissain tutkimuksissa pidetty Sadelinin lausuntona Piitimen LO:lle, tämän käsitellessä Haukiniemen sukunastusriitaa. Lausunto on kuitenkin päivätty 30.8.1740, kun taas kyseinen oikeudenkäynti käytiin jo edellisenä vuonna. Kysymyksessä ei ilmeisesti ole myöskään Kamarikollegion pyytämästä lausunnosta, joka koski Kivivuoman lapinveromaan lainhuutoa. Koska lausunnossa käsitellään myös muita kuin oikeudellisia kysymyksiä, siitä saa pikemminkin sen käsityksen, että se ei liittynyt Sadelinin varsinaiseen viranhoitoon.

¹³¹⁸ Näin olisi pääteltävissä ainakin siitä, että edellä mainitun Kivivuomaa koskevan kirjeen yläpuolella ja samalla numerolla on merkintä Maanselän maanluontoa koskevasta kirjeestä: "N:º 71. Til H Landshöfdingen Gyllengrip angående Mansälke Natur iförre tider." Kammarkollegiets kansliarkiv, Skrivelser till orterna jan-mars 1740, 14.2.1740, BIIa1: 272. SRA.

¹³¹⁹ Jukkasjärven käräjät 1741. Larsen og Rauø 1996. Lainhuutojen ja kiinnitysten yhteydessä todetaan useasti, että ne poistetaan oikeuden pöytäkirjasta ja viitataan tältä osin hovioikeuden 12.11.1712 antamaan universaaliin. Kyseisessä kiertokirjeessä todetaan, että alioikeuden tuomareilla ei ole aina mahdollista suuren työmäärän vuoksi lähettää puhtaaksikirjoitettuja oikeuden pöytäkirjoja säädetyssä ajassa ja viitataan kuninkaalliseen päätökseen, jossa annetaan oikeus jättää pöytäkirjasta pois lainhuudatus-, kiinnitys-, sekä sellaiset rikosasiat, jotka on jo aikaisemmin lähetetty hovioikeudelle. Svea hovrätts arkiv, Huvudarkivet, Registratur och koncept, Över utgångna brev 1712. Blä: 85, fol. 462-463v. SRA. Vuoden 1720 käräjillä todettiin erikseen, että kiinnitykset tällä paikkakunnalla samoin kuin koko Tornion ja Kemin Lapeissa lähetetään 1.4. hovioikeudelle ja ne jäävät mainitun kiertokirjeen perusteella merkitsemättä pöytäkirjaan. Enontekiön käräjät 9.-10.2.1720 fol. 158a-160.

vaiheessa läänin virkamiesten kanta oli, että lainhuutoa koskevat säännökset eivät koske lapinveromaita. Tällainen johtopäätös voidaan tehdä seuraavaksi käsittelyn kohteeksi tulevista Kemin Lapin tapahtumista.

3.2.2 Kemin Lappi

Vuoden 1701 Kittilän käräjillä Nills Andersson kertoi tulleen niin iäkkääksi, että ei voi pitää kunnossa Torajaisen (Torrais) Törmän asuinpaikkaa (Boostället) taikka saada elantoa kalastuksesta tai metsästyksestä itselleen, vaimolleen Elin Michelsdotterille tai kolmelle alaikäiselle lapselleen. Niinpä hän tarjoaa ensimmäisestä liitostaan olevalle pojalleen Nills Nillssonille mainittua asuinpaikkaansa sitä vastaan, että tämä elättäisi vanhempansa hautaan asti. Vanhempien kuoleman jälkeen tila tulisi Nills Nillssonin haltuun. Viitaten MaaK:n 9. ja 31. lukuun sekä Kuninkaalliseen testamenttimääräykseen vuodelta 1686, oikeus määrää, että Nills Nillsson saa kyseisen asuinpaikan siihen kuuluvine tiluksineen, jotka ovat sekä maata että vettä, mainituilla ehdoilla käyttöönsä itselleen ja jälkeläisilleen.¹³²⁰

Vuoden 1709 Sodankylän käräjillä tehdyssä sopimuksessa on sekä kaupan että syytinkisopimuksen piirteitä:

Nuori mies Olof Olofsson Kittilän kylästä anoo lupaa saada asettua Sodankylän tiluksille, mistä löytyy peltoa ja niittyä. Kyläläiset kuitenkin ilmoittavat, että he asuvat niin ahtaasti, että kukaan heistä ei voi luovuttaa mitään veromaastaan varsinkaan kun yksi ja toinen on alkanut hankkia lehmiä, joista he saavat apua elantoon näinä vaikeina aikoina. Lautamies Pär Jacobsson kuitenkin kertoo, että hän on vanhuudessaan joutunut niin suureen köyhyyteen, että hän ei pysty maksamaan veroa Sasselajärvi-nimisestä veromaastaan. Hän ei pysty kyseistä maata maan tai veden osalta kunnolla käyttämään, varsinkaan kun hänellä ei ole kunnollisia pyydyksiä, eikä hän pysty ostamaan tarpeellista karjaa, vaikka siellä on heinämaita. Pär Jacobsson luovuttaa Sasselajärven veromaansa¹³²¹ Olof Olofssonille ehdolla, että Olof vaatettaa ja ruokkii hänet ja hänen kaksi tyttärtään Margetan ja Kierstinin sitä työtä vastaan, mitä nämä saattavat tehdä. Olof lupaa täyttää ehdot. Veromaa siirtyy Olof Olofssonille, joka tämän jälkeen käyttää veromaata Pär Jacobssonin pojan Jacob Pärssonin kanssa.¹³²²

Vuoden 1723 Kuolajärven käräjillä Pehr Komitz Kursusta, joka oli 67 vuotta vanha, ja jolla ei ollut vaimoa tai lapsia, oli vanhuutensa ja heikkoutensa tähden ottanut viisi vuotta sitten luokseen Olof Halosen ja haluaa nyt ottaa Olofin lapsekseen ja perijäkseen ja testamenttaa kaiken omaisuuden sekä kiinteän että irtaimen¹³²³ ehdolla, että tämä elättää Per Komizin kuolinpäivään asti. Molemmat osapuolet pyytävät testamentin vahvistamista, mihin oikeus suostuu. Päätöksessä viitataan MaaK:n 9. lukuun

¹³²⁰ Kittilän käräjät 23.2.1701 fol 129-130. Tiluksista puhuttaessa käytetään ilmausta: "medh dess tillhörige Ägor i Wåto och Tårro". Samoilla käräjillä Nills Andersson riiteli erään järven kalastuksesta ja tämän jutun yhteydessä häntä kutsuttiin lappalaiseksi. Ks. myös Kittilän käräjät 2.3.1707 fol. 407-409v.

¹³²¹ Vrt. J. Fellman 1906 II, 169, jossa puhutaan Kittilän Kelontekemässä asuneesta henkilöstä, jonka poika alkoi viljellä Sodankylässä sijaitsevaa, Sassali-nimistä tilaa.

¹³²² Sodankylä, Inari, Sompio, Keminkylä, Kuolajärvi, Kitka, Maanselkä ja Kuusamo 1709 fol. 82-83.

¹³²³ "... sålunda honom Testamenterar all dess Egendomb i löst och fast..."

sekä 3.7.1686 annettuun asetukseen.¹³²⁴ Joissain lappalaisten syytinkikaupoissa viitataan myös siihen, että luovutukselle on saatu koko lappalaisyhteisön suostumus.¹³²⁵ Tämä on yhdenmukaista sen kanssa, että monissa Kemin Lapin alueelta olevissa oikeustapauksessa maa- ja vesialueiden käyttö näyttää edellyttäneen myös muiden kylään kuuluneiden lappalaisten suostumusta.

Vuoden 1719 Kittilän käräjillä Lars Mickelsson ja hänen vaimonsa anoivat oikeudelta lainhuutoa (oppbodh) heidän verotilalleen nimeltä Hetanifva ja lupaa myydä se Erick Jääskölle. Kruununvouti Pipping sanoi, että tilalla ei ole mitään kruununrastejä eikä hän vastusta asiaa. Oikeus antaa täten luvan, ilman suvun taholta esitettyjä vastalauseita.¹³²⁶

Vuoden 1725 kiinnitysasioiden kohdalla lappalaisen, Anders Nickisen lainhuudon yhteydessä viitataan myös asian lähettämistä hovioikeuteen.¹³²⁷ Seuraavan vuoden käräjillä Anders Nickisen testamentti luetaan ja huudatetaan toisen kerran ja todetaan, että Anna Kaukoisella ei ollut perusteita huomautukselleen.¹³²⁸ Vuoden 1730 käräjillä Lars Larsson Mokko nuorempi anoi ensimmäistä kiinnitystä (intekning) vuodelta 1725 olevaan isänsä testamenttiin. Asia lähetetään hovioikeuteen. Asian käsittelyä jatkettiin seuraavana vuonna.¹³²⁹

Lappalaisnimismies Märten Hansson ja lappalainen Hans Matsson, molemmat Keminkylästä sekä veljekset Mats, Olof ja Johan Johansson Pelkonen Sombiosta, olivat tehneet 18.2.1726 sopimuksen, jonka mukaan lappalaiset luovuttavat Poliuvuonouotos- ja Sijflajockj-nimiset majavapurot kyseisille uudistilallisille ikuseksi

¹³²⁴ " ... begiärandes å begge sidor att Rätten wille sådant Confirmera och stadfästa: Och så wida Pehr Anderssons Egendomb intygades wara endast dess aflinge; Ty dömde Rätten detta Testamentet fast och stadigt aldeles i anledning af det 9 Cap: Jord B: L:L: samt Kong^e Majij^{tz} Allernädigste förordningh af den 3 Julij 1686, hafwandes ingen macht här på at widare klandra, så wida som detta nu Lagligen för rätta warit, wider laga both af Häradzhöfdinge dombruth som det 39 Cap: TingM: B: L: L: förmår." Kuolajärven käräjät 18.2.1723 fol. 30-31.

¹³²⁵ Tällaisesta tilanteesta oli kysymys muun muassa vuoden 1739 Kuolajärven käräjillä, jossa lappalainen Johan Tomsson Millo (73) ja hänen vaimonsa Elin Hansdotter (70) Telnijärveltä ottavat syytinkimiehekseen ja avukseen veromaalleen Telnijärvellä Sigfrid Haloisen Keminkylästä, joka oli nainut Sara Matsdotterin Komitzista Kursusta. Hakijat kertovat saaneensa paitsi veljien ja sukulaisten myös koko lappalaisen yhteisön (utan jämwähl hela menigheten af Lapländaren) suostumuksen luovutukselle. Sovitaan Sallansuun veromaan Telnijärvellä tulevan Haloiselle vanhusten kuoleman jälkeen. Halonen saa myös puolet irtaimistosta. Oikeus hyväksyy ja vahvistaa testamentin PerintöK:n 17 luvun mukaisesti siten, että vanhusten kuoleman jälkeen Halosesta tulee Telnijärvellä sijaitsevan Sallansuun veromaan oikea omistaja (rätta ägesman). Kuolajärven talvi- ja kevätkäräjät 23.2.1739 fol. 508-510.

¹³²⁶ Kittilän laamannioikeus 14.3.1719 fol. 496.

¹³²⁷ Kittilän käräjät 10.3.1725 fol. 173v. Asian käsittelyssä viitataan HO:n 12.11.1712 päivätyyn kiertokirjeeseen.

¹³²⁸ Kittilän käräjät 25.-26.2.1726 fol. 211v. Oikeus saattoi myös vahvistaa veromaahan kohdistuvan oikeuden erillisellä päätöksellä. Vuoden 1739 Keminkylän käräjillä todetaan, että Anders Musta Sombiosta on otettu kylän asukkaitten, nimismiehen ja lautamiesten suostumuksella 8 vuotta sitten tähän käräjäkuntaan. Hän on maksanut siitä lähtien veroa kruunulle Kemi Kentän maasta ja majavanpyynnistä, jossa Hans Hanssonilla on osuus hänen kanssaan. Anders Hanssonilla on taas yhtäläinen oikeus Hans Hanssonin kanssa NotinKenttään, jota he saavat parhaansa mukaan käyttää. Näillä perusteilla oikeus vahvistaa Anders Mustalle ja hänen vaimolleen sekä lapsilleen ja perillisilleen laillisesti Kemikentän veromaan siihen kuuluvine etuineen, niin että kenelläkään ei ole oikeutta laillisen rangaistuksen uhalla ja muutoin kuin laillisella perusteella, ajaa kyseisiä henkilöitä pois. Keminkylän käräjät 1739 fol. 505-507v.

¹³²⁹ Kittilän käräjät 7.3.1730 fol. 877v ja 9. - 11.3.1731 fol. 901v-906v.

omaisuudeksi 30 kuparitaalarin hinnalla. Kauppa huudatettiin nyt moitteetta toisen kerran.¹³³⁰ Asia oli esillä myös neljä vuotta myöhemmin. Pöytäkirjassa todetaan, että nimismies Märten Hansson ja lappalainen Hans Matsson, molemmat Keminkylästä ja toiselta puolen veljekset Mats, Olof ja Johan Johansson Pelkonen Sombiosta olivat 18.2.1726 tehneet sopimuksen heille yksinomaan kuuluvista Poliwuono wuotas- ja Sisslajocki-nimisistä majavapuroista. Lappalaiset olivat luovuttaneet kyseiset purot mainituille uudistilallisille ikuisiksi omaisuudeksi 15 vie'on eli 30 kuparitaalarin arvosta, minkä hinnan he olivat kokonaan saaneet. Nyt asia tuotiin kolmannen kerran moitteetta käräjille. Näillä perusteilla oikeus nyt antoi todistuksen ja kiinnityksen kyseiselle kaupalle.¹³³¹

Vuoden 1740 Kittilän käräjillä Eric Salmen nuoremman vaimo, Margetta Persdotter ja Eric Hietaniemen vaimo Kierstin Persdotter, olivat haastaneet veljensä Johan Perssonin Aikonxensuulta. Kantajat vaativat saada isältään jääneet niityt, jotka ovat vastaajan tilan käytössä. Vastaaja sanoo isänsä Per Hanssonin saaneen niityt laillisesti äitinsä veljeltä Mats Nilssonilta ja tämän vaimolta Agnes Erikssonilta. Vastaaja esitti kihlakunnanoikeuden päätökset kolmesta lainhuudosta (upbud) vuosilta 1695, 1697 ja 1698, jotka hänen isänsä Per Hansson oli saanut äidin veljen Mats Nilssonin ja tämän vaimon kiinteään ja irtaimeen omaisuuteen. Oikeus päätti, että kantajilla ei ole mitään oikeutta kyseisiin niittyihin, jotka ovat jo kauan kuuluneet Johan Pehrssonin nykyään hallitsemaan Akinoxensuuhun, jonne niiden tulee myös jäädä.¹³³²

Vuoden 1738 Sodankylän käräjillä lautamies Olof Andersson Orajärveltä sanoi luovuttavansa tilansa (gård) Sattselällä rakennuksineen ja kaikkineen peltoineen pojalleen Olof Olssonille. Puolet niityistä pojan täytyy lunastaa kolmelta nuoremmalta veljeltään. Vanhemmat veljet ovat jo saaneet osuutensa. Olof Olssonin tulee elättää isänsä ja äitipuolensa Margetta Nilssonin. ¹³³³ Kaksi vuotta myöhemmin pidetyillä käräjillä todetaan, että lapinsukuinen Olof Andersson Orajärveltä (Olof Andersson i Orrajerf Lapfödd) on saanut 10.3.1738 pidetyillä käräjillä oikeuden luvan luovuttaa lapin tilansa Sattselällä (Lapgård wid Sattselcka) rakennuksineen ja kaikkine peltoineen sekä puolet niityistä kotona asuvalle naimattomalle pojalleen Olof Olssonille. Olof oli luvannut huolehtia isästään ja äiti-puolestaan kuolemaan saakka sekä näiden hautaamisesta. Kiinteästä omaisuudesta todetaan, että Sattselän sanotaan koostuvan rakennuksista, kartanosta, pelloista, niityistä, laitumista ja kalavesistä ja kaikesta muusta, mitä sen alaisuuteen kuuluu tai mitä siihen laillisesti voidaan katsoa kuuluvan riippumatta siitä sijaitseeko se lähempänä vai kauempana tai millä nimellä sitä kutsutaan.¹³³⁴ Uskotut miehet olivat arvioineet Sattselän lapinmaan arvoksi 330 taaleria. Kaksi vuotta myöhemmin

¹³³⁰ Sompion, Kuusamon ja Keminkylän käräjät 19.-20.2.1728 fol. 313v.

¹³³¹ Sompion käräjät 17.2.1730 fol. 854v-855v.

¹³³² Kittilän käräjät 14.-15.3.1740. Lappi 6.

¹³³³ Sodankylän käräjät 9.-10.3.1738 fol. 617v-625.

¹³³⁴ "deras befintelige fasta Ägendom, Satselke, bestående af hus, gård, åker, Ängar, Mulbete, fiskewattn med hwad mera der til lyder eller Lagligen til winnas Kan, af hwad namn dett wara må, när By och fiärran."

päätetään, että Olof Olofson saa ehdot täytettyään hakea lainhuudon ja kiinnekirjan kyseiselle Sattaselän lapinmaalle.¹³³⁵

3.2.3 Haukiniemen uudistilan sukulunastusta koskeva oikeudenkäynti

Edellä mainitusta oikeuskäytännöstä käy selville, että metsäsaamelaisten alueella lapinveromaita pidettiin oikeuskäytännössä veroluontoisina. Kysymys veromaiden maanluonnosta nousi kuitenkin erityisesti esille Maanselän lapinkylän eli nykyisen Kuusamon alueella sijainneen Haukiniemen uudistilaa koskevassa sukulunastus-oikeudenkäynnissä. Asiaa käsiteltiin alioikeudessa kolmilla käräjillä (1737-1739) ja tämän jälkeen Piitimen laamannioikeudessa ja Kamarikollegiossa Tukholmassa.¹³³⁶ Asian merkittävyyden vuoksi seuraavassa käydään lävitse tämän oikeudenkäynnin pääpiirteet:

Vuoden 1685 Pohjanmaan käräjillä oikeuteen tuli muiden uudisasukkaitten ohella Anders Olofsson Pesonen Sotkamon Pesolankylästä, anoen saada nauttia (vuoden 1673) Kuninkaallista plakaattia hyväkseen ja muuttaa Maanselän Lappiin raavaamaan peltoa ja kaskeamaan, koska nämä lappalaiset eivät itse osaa näin viljellä. Hakijoita käsketään etsimään sopivat paikat ja sitten maksamaan kruunulle veroja ja maksuja ja auttamaan kyläläisiä lappalaisten tavan mukaan näiden monenlaisissa maksuissa. Miehiä varoitettiin aiheuttamasta haittaa lappalaisille heidän kalastuksessaan tai metsästyksessään ja kehoitettiin elämään ystävyydessä. Kuitenkin silloin, kun lappalaiset ottavat heidät vapaaehtoisesti kumppaneikseen, on uudistilallisilla tämä oikeus. Lautamies (ja lappalainen) Johan Olofsson (Junga) lupasi ottaa mainitut miehet omien rajojensa sisäpuolelle maalleen, joka on kuulunut hänelle ja hänen esi-isilleen, ja haluaa jakaa uudistilallisten kesken kullakin oman asuinpaikan ehdolla, että jos Jumala siunaa heille satoa, antaisivat he hänellekin, minkä uudisasukkaat lupasivat tehdä. Hänen asuinpaikkansa nimi on Haukiniemi. Oikeus ei voi kieltää uudisasutuslupaa, koska maanomistaja itse on sen antanut.¹³³⁷

Vuonna 1737 talollinen Johan Heikkinen, vaimonsa Marian puolesta ja hänen lankonsa Bengt Kiela, vaimonsa Anna Pesosen puolesta, olivat haastaneet nimismies Sigfrid Granrothin kyseisen vuoden käräjille. Kantajat kertovat, että vastaaja ei anna heidän lunastaa sukuun (inbörda) tilaa nimeltä Pesola eli Haukiniemi, josta vastaaja maksaa täyttä veroa, mutta ei pitäjänsisäisiä maksuja. Vastaaja on ostanut Haukiniemen tilan edesmenneen kirkkoherra Boneliuksen leskeltä 225 kuparitaalerilla, minkä summan kantajat haluavat antaa, lunastaakseen takaisin Pesosen Boneliukselle luovuttaman perintömaan (arfwejord). Kantajat sanovat, että Haukiniemi on kruunun verolla (ett Cronoskatte) ja että se on lappalaisen ja silloisen lautamiehen Johan Olofssonin suostumuksella perustettu tämän veromaalle eikä tila ole nauttinut verovapausvuosia, vaan siitä on heti alusta lähtien maksettu veroa. Vastaaja taas sanoo, että kantajien apen veli Anders Pesonen on ensimmäisenä saanut vapauskirjan tälle Haukiniemen eli Pesolan tilalle Pohjanmaan KO:s-

¹³³⁵ "... effter deras aflidande, al fast ägendom som de nu äga när by och fiärran ... hwilken afhandling således munteligen in för Rätten giord, icke allenast är upläst, utan och wid kiänd rätteligen inskrifwen wara, så at när den är fullgiord, må Olof Olsson om Lagfart och ytterligare faste brefz obehindrade åtniutande, uppå sitt förmälte Lapeland, Sattselke, wederbörlig ansökning giöra." Sodankylän käräjät 10. - 11.3.1740 fol. 594v - 597.

¹³³⁶ Haukiniemen sukulunastusoikeudenkäynnistä, ks. Korpijaakko 1989, 568-579 ja Lundmark 2006, 77-84.

¹³³⁷ Iin käräjät 20.-22.7.1685. I. Fellman 1912 (III), 316-319.

sa, eikä suinkaan kantajien appi Olof Pesonen. Vastaaaja esitti Iin käräjien pöytäkirjanotteen vuodelta 1685 ja sanoi, että mainittu Anders Olsson Pesonen hankki vapauskirjeen tilaan. Vastaaaja esittää myös Maanselän kylän käräjien pöytäkirjanotteen 4.3.1686. Granroth sanoo myös, että Haukiniemi on kruununmaata, josta Anders Pesonen on vasta vapaavuosien jälkeen alkanut maksamaan veroa. Tästäkään syystä kantajien apella Olof Pesosella ei ole tilaan mitään perintöoikeutta. Lisäksi vastaaaja kertoo hankkineensa Boneliuksen lesken kanssa tekemälleen kaupalle ensimmäisen lainhuudon 28.2.1727.¹³³⁸

Kantajien appi Olof Pesonen kertoi isänsä Olofin tulleen Sotkamosta ja perustaneen Haukiniemen tilan kolmen poikansa kanssa vuonna 1680 lappalaisen Johan Olofssonin veromaalle tämän luvalla. Olof oli asunut Haukiniemeä ja maksanut siitä veroa kunnes Granroth ajoi hänet sieltä saadakseen tilan itselleen ja luovutti tilan kirkkoherra Boneliukselle. Olof asui tilalla jonkin vuoden, mutta nimismies ajoi hänet sieltä toisen kerran, jolloin Olof meni veljensä Andersin luo. Sillä aikaa vastaaaja osti tilan kuolinpesältä. Katovuosien aikana Olof oli muuttanut Venäjän puolelle, mutta oikeudelle kerrotaan, että hän oli tullut myöhemmin takaisin ja asettunut lappalaisen Per Jungan maalle Penickajärvelle, missä hän teki Jungalle paljon haittaa. Koska Pesonen oli luopunut tilan hoidosta ja aiheutti Jungalle haittaa, vastaaaja Granroth oli asettanut hänet vastuuseen. Pesonen oli tuomittu sakoihin. Tämänkin jälkeenkin Olof oli asunut Penickajärvellä. Kirkkoherra Bonelius oli sillä aikaa maksanut Haukiniemen verot. Vastaaaja Granroth ei suostu ottamaan rahoja vastaan, koska Haukiniemi on kruunun tila eikä verotila, minkä myös kruununvouti Anders Hackzell vahvisti. Oikeus toteaa, että tila on aikoinaan perustettu lappalaisen Johan Olofssonin luvalla tämän verotiluksille ja että tällä lappalaisilla ei ollut mitään rästejä, jotka olisivat siirtyneet yhdeltä vuodelta toiselle, ja on varmaa, että Johan Olsson maksoi kruununveroa niin kauan kuin Haukiniemen vero-vapausvuodet kestivät.¹³³⁹

Kun asian käsittelyä jatkettiin seuraavilla käräjillä, vastaaaja ei voi osoittaa, että tilalle olisi kertynyt mitään kruunun verorästejä, vaan verot on vuosittain maksettu. Lappalainen Johan Olofsson maksoi ne sekä Ruotsille että Venäjälle niin kauan kuin hän eli, eli toiseen kovaan vuoteen 1696. Tällöin Olof Pesonen oli jo alkanut maksaa erillistä täyttä veroa molemmille kruunuille. Vastaaaja sanoo, että asia kuuluu maaherralle eikä tälle oikeudelle, koska maa on nauttinut 15 vuotta vero-vapautta ja lappalainen on maksanut veroa vuoteen 1696 ainoastaan kalavesistä. Kantajien mukaan Olof Olofsson Pesonen oli tullut maanomistajan, lappalaisen antamalla luvalla, ei ainoastaan tämän veromaalle vaan myös kalavesille.

Päätöksessä oikeus toteaa kantajilla olevan vuoden 1734 lain MaaK:n 6. eli sukulunastusta koskevan luvun mukainen oikeus Haukiniemeen. Oikeus toteaa myös, että asia kuuluu tälle oikeudelle, koska tila on perustettu lappalaisen veromaalle eikä takamaalle tai lappalaisten käytön ulkopuolella olevalle alueelle tai vielä vähemmän millekään yleismaalle (allmänningille). Vastaaaja on väittänyt maan olevan kruununmaata, jolle tila on perustettu vuosien 1673 ja 1695 plakaattien mukaisesti ja katsonut, että oikeudella ei ole oikeutta ottaa asiaa käsiteltäväkseen. Oikeus toteaa, että aikaisemmin vain sellaisia tiloja on pidetty kruununtiloina, jotka talonpojat ovat perustaneet allmänningille, takamaalle ja lappalaisten käyttämättömille

¹³³⁸ Ks. Kitkan ja Maanselän käräjät 27.-28.2.1727 fol. 258-259.

¹³³⁹ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 28.2.-3.3.1737 fol. 750v-758v.

seuduille Lapinmaassa. Viitaten Oikeudenkäymisk:n 10:14:ään oikeus velvoittaa vastaajan hyväksymään sukulunastus.¹³⁴⁰

Vastaaja Granroth ei kuitenkaan tyytynyt päätökseen ja asia on esillä myös seuraavana vuonna. Kantajat pyytävät, että vastaaja ottaisi vastaan kirkonkirstuun talletetut perintönlunastusrahat ja luopuisi Haukiniemestä. He toistavat perustelunsa, että tila on perustettu lappalaisen Johan Jungan oikeille verotiluksille, joista lappalainen maksoi elinaikansa veroa, ja että tilalle myönnettyt verovapausvuodet päättyivät ennen lappalaisen kuolemaa ja jo ennen sitä oli Olof Pesonen alkanut maksaa veroa molemmille kruunuille paikkakunnan tavan mukaan. Näin Ruotsin kruunulle ei ollut aiheutunut mitään vahinkoa saataviensa suhteen, vaan se sai jopa enemmän, koska lappalaiset maksavat maistaan vain 2 taaleria ja 6 hopeaäyriä, mutta talonpojat, jotka lappalaisten luvalla ovat sinne asettuneet, maksavat 3 taaleria ja 10 äyriä hopeassa Ruotsin kruunulle. Vastaaja kertoo kirjoittaneensa maaherralle heti edellisten käräjien jälkeen, mutta ei ole saanut vielä vastausta. Oikeus toistaa edellisenä vuonna tekemänsä päätöksen, mitä vastaan vastaaja Granroth maksoi vetorahat ja asian käsittely siirtyy Piitimen laamanninkäräjille.¹³⁴¹

Päätöksessä LO yhtyy Kuusamon KO:n päätökseen ja katsoo, että kruunulle voidaan katsoa kuuluviksi ainoastaan ne talonpoikien Lapinmaan alueelle perustamat uudistilat, jotka on perustettu Lapinmaan autioon ja käyttämättömään takamaahan. Sen sijaan ominaisuuksiltaan samanlaisiksi on katsottava ne uudistilat, jotka on perustettu lappalaisten niin kutsuttujen kyläkuntien tai lapinveromaiden rajojen sisäpuolelle sekä näiden tiluksille tai heinämaille. Perusteena LO viittaa metsäasetuksiin ja vanhoihin lakeihin sekä näiden lisäksi vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatteihin, joiden todetaan koskevan erityisesti Maanselän ja Kitkan kyläkuntien lappalaisia ja uudisasukkaita.

Oikeus toteaa, että tämä koskee nyt riidan kohteena Maanselän lapinkylässä olevaa Haukiniemen uudistilaa. Oikeuden mukaan erityisesti tässä Kemin Lapissa, jossa veroa maksetaan sekä Ruotsille että Venäjälle, ei lapinmaita tiedetä minkään kuninkaallisen säännöksen nojalla julistetun kruunulle, vaan vuodelta 1584 olevan Juhana III:n ja vuodelta 1602 olevan Kaarle IX:n kirjeiden mukaan lappalaisilla on oikeus käyttää muiden häiritsemättä lapinmaillaan olevia verotiluksiaan. Näistä syistä ja 1.7.1694 annetun Kuninkaallisen selityksen mukaan kantajilla on oikeus lunastaa kyseinen Haukiniemen uudistila, koska vastaaja ei ollut saanut itselleen täyttä lainhuutoa. Lopuksi oikeus kuitenkin toteaa, että koska sillä ei ole tiedossa

¹³⁴⁰ "Fördensskull som de hemman för detta allenast blifwit ansedde för Crono, som af bönder på allmänning, utmarck och af lapparne obrukade orter blifwit uptagne I Lappmarcken, Kan Häradz Tingz Rätten intet profwa något lagsens rum eller Kongl. förordning än ligga i vägen att icke den 14. §. af 10. Cap. Rätteg^s B. hit lämpas mä". Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 27.2.-3.3.1738 fol. 604-606.

¹³⁴¹ Kuusamon ja Kitkan talvi- ja kevätkäräjät 27.2.-3.3.1739 fol. 511v-514v.

selvää lakia, jonka nojalla lapinveromaat ja niille perustetut asuinpaikat on katsottu veroluontoisiksi, oikeus pyytää asiassa lainselvennystä.¹³⁴²

Holmbäck selvitti asian myöhempiä vaiheita 1920-luvulla. Hän mainitsee, että hänellä ei ollut mahdollisuutta tutkia lähettikö LO asian Kuninkaalle lainselvennystä varten, mutta hän pitää mahdollisena, että näin ei tapahtunut. Samassa yhteydessä hän kuitenkin toteaa, että maaherranvirasto lähetti Kuninkaalle asiaan liittyvän kirjeen, jossa katsotaan, että lapinveromaat olisivat kruununluontoisia. Myös ne tilat, jotka on perustettu lapinveromaille, ovat kruununluontoisia. Asian selvittäminen siirrettiin Kamarikollegiolle. Kamarikollegion pöytäkirjan 12.11.1739 mukaan asia lähetettiin kamreeri Piperille lausunnon saamiseksi.¹³⁴³ Holmbäckin mukaan Kamarikollegio ei ilmeisesti koskaan kuitenkaan antanut asiasta mitään lausuntoa. Hänen käsityksensä mukaan Kollegion virkamiehet ehkä katsoivat asian

¹³⁴² "Lagmans Retten har wehl at see utaf dee skiähl som Kusamo tingz Rett af Kjemj Lappmarck upptagit utj sin särskilte Resolution, at dee Nybygen och Hemman skap som af Bönder å stora allmänningz tracter utj Lapplandens öde och obrukade utmarck blifwit upptagne, allenast skola komma at ansees såssom Crono; dee hemmanskap och boställen åter som innom Lapparnas såkallade byelag el^e skatte Lapplandz Rå och Rör sampt på deras ägor eller Gräs land blifwit uppbrukade, skola i krafft af skogzordningar och Gamla Lag, samt i följte af Kongl^e Förordningar af åhren 1673 d 27 September och 1695 d 3 September hwarest Kjtka och ManSelka byelagz Lappar och nybyggare tydeligen utsättes, ikläda sig samma egenskap som skattelapplanden, hwilket besynnerligen med det nu omtwistade bostället Haukjniemi af Manselkä sig wisar, och at för det samma Olof Olofson i sin tjd dragit gamla skatte Lapplandet Haukjniemis Ränta med någon tilökni[n]g; Lapplanden särdeles i denne Kjemj Lappmarck hwarest skatt utgiöros til Cronorne Swerje och Ryskand, witterliget ännu icke genom någon Kongl^e Förordning skola wara förklarade för Crono, utan enligt konung Jeans bref af år 1584, och högt Sahlig konung Carl den 9de Nådige bref af d 14 Junj 1602, at wara fredige och orubbade wid sina ägor skattelapplanden; Så at dereffter och i krafft af Kongl^e Majjtz Nådige förklaring af år 1694 d 1 Julj om benåde skattemanna och besittningz Rettig heter i CronoHemman, Kläckaren Bengt Danielsson Kjhela och Johan Persson ifrån Hejkjen för sina Laggiffa hustrur skola wara berättigade til börden, och at få ifrån obördig Ländzman Sigfrid Granrot inlösa Haukjniemj boställe och skatteLappland, emedan Kjöporen Ländzman Granrot och des hemuls man Kyrckjo herden Boneljus eller des sterbhus icke erhållit full Lagfart mindre stånd och stadfastelse på denne fastighet effter ingångit Kiöp. Däck likwehl finner sig Lagmans Retten ännu icke hafwa tydelig Lag hwareffter skatte Lapplanden och der å upparbetade boställen må förklaras för skatte och följjackteligen under gifwen bördz Rettighet; utan til at bewara så wehl den höga Cronornas som och Inbyggarnes af denne Kjemj Lappmarckz Rettigheter, eracktar nödigt, i anledning af 11 § utj 1 Capit: i Rettgångz Bal^{en} och Kongl Majjtz nådige bref af år 1695 d 8 Julj, at i underdånighet under ställa detta Hans Kongl^e Majjt til nådig förklaring, Och Huru wjda Lapplanden med dee derå upparbetade Boställen eller Nybyggen såkallade Hemmanskap, skola få an sees för skatte och följjackteligen undergifne bördz Rettigheter eller och annan besittningz förmån, twistigheter derom jemwehl at antagas til afdömande wjd domstolarne. Emedlertjd på det den sökande Parten ej må komma at lida med någon tjdz utdräckt, Lemnas honom öppet at hoos Högwelborne H Landzhöfdingen i Länet andraga sin tahlan til at åtniuta den Rett som dem kan til ägnas om Retta boställetz Lösen och tilträda åter." Västerbottenin laamannikunnan laamannin käräjät 14.7.–19.7.1739 Svea hovrätts arkiv, Renoverade domböcker, Lagmansrätter, Västerbottens län 1739, vol. 73, fol. 128-135v.

¹³⁴³ Holmbäck 1922, 49 alav. 4. Holmbäckin mukaan ainut lähde, mistä asian myöhempiä vaiheita voi seurata, oli Kollegion pöytäkirja K.K.Rg.A, koska diaareja ja muita asiakirjoja Kollegion kolmannesta provinssikonttorista, jonka alaisuuteen asia kuului, ei ollut pidemmälle. Holmbäck on käynyt läpi pöytäkirjan rekisterin vuosilta 1739, 1740, 1741, 1742 ja 1743 eikä löytänyt asian ratkaisua.

ratkaisun kohtaavan erityisiä vaikeuksia ja sen vuoksi viivytteli asian käsittelyä, kunnes se lopullisesti unohdettiin.¹³⁴⁴

Myöhemmin 1960-luvulla asiaa tutkinut Prawitz selvitti, että laamannioikeuden puheenjohtaja Stridsberg oli käyttänyt niin kutsuttua virkatietä ja lähettänyt asiakirjat Svean hovioikeudelle.¹³⁴⁵ HO taas siirsi asian Kamarikollegiolle. Stridsberg oli kysynyt, onko niitä tiloja, jotka on perustettu Lapinmaan yleismaille, pidettävä kruunun- vai verotiloina. Asian ilmoitetaan koskevan tuolla alueella olevaa sukulunastusriitaa. Asiassa tulee selvittää metsiä ja yleismaita koskevat asetukset sekä lisäksi se, mitä yleismaille perustetuista tiloista on säädetty. Tämän jälkeen HO ottaa asian uudelleen käsiteltäväkseen.¹³⁴⁶

Prawitzin mukaan HO:lta lähetetty kirje käsiteltiin Kamarikollegioissa 9.10.1739 ja asia päätettiin antaa kamariarkiston tutkittavaksi.¹³⁴⁷ Kamariarkiston 25.10. päivätyssä lausunnossa todetaan, että selvitys koski vanhimpia maakirjoja ja lopputuloksena oli, että Lapinmaassa laadituissa maakirjoissa ei puhuta mitään lapinmaiden maanluonnosta.¹³⁴⁸ Selvityksen tulos päätettiin lähettää HO:lle.¹³⁴⁹ Prawitzin mukaan tällaista kirjettä ei mainita Kollegion registratuurassa eikä myöskään HO:n diaareissa. Prawitzin käsityksensä mukaan vastaus on peruttu ilman että tästä olisi jäänyt merkintöjä Kollegion protokollaan. Hänen mukaansa syy tähän on helppo ymmärtää. Hänen mukaansa syy oli se, että vain vähän tämän jälkeen tuli Kuninkaalta Holmbäckin mainitsema remissi, joka koski lääninhallituksen asiaa koske-

¹³⁴⁴ Holmbäck 1922, 49.

¹³⁴⁵ Prawitz 1967, 18.

¹³⁴⁶ HO:n diaarissa asia on otsikoitu siten, että riita koskee Haukiniemi-nimistä tilaa ja kysytään tulisiko tämä tila ja muut Lapinmaassa olevat tilat katsoa vero- vai kruununluotoisiksi ([Insin:] 22 aug.: Svea hovrätts arkiv, Ingående diarier, Civila mål och ärenden, Besvärs- och ansökningsmål, Renskrivna diarier 1739, Cib3aa: 34 (Svea hovrätts arkiv, huvudarkivet, Protokoll i civila mål, renskrivna protokoll 1739 17. sept.–dec. A1a1: 126, f. 8–8v. 19.9.1739). HO ei ollut löytänyt siellä olevista säädöksistä tietoja Lapinmaahan perustetuista nk. vero-lapinmaista (af de i Lappmarkerne uptagne så kallade Skatte-Lappland), ja asia päätettiin lähettää Kamarikollegiolle pyynnöin, että siellä selvitettäisiin mitä tällaisista lapinmaista asiakirjoissa sanotaan. A1a1: 126, f. 33. 24.9.1739. S:d Svea hovrätts protokoll 19. och 24. 9.1739, Protokoll i civila mål, Renskrivna protokoll 1739 17. sept.–dec. A1a1: 126, f. 8–8v och 33. Huvudarkivet, Svea hovrätts arkiv, SRA. (Ote Prawitz 1967, liite 5.)

¹³⁴⁷ Prawitz 1967, 18. "Hoos Kongl. Majts och Riksens Höglofl. Cammar Collegium, har Kongl. Majts och Swea Hofrätt, genom skrifvelse af d 19 Septemb innewarande åhr begiärat, det uti Jordeböckerne och handlingarne mätte efterses om Johan Olssons Hemman uti Mansälka by 1680 anten warit Krono eller skatte, samt under hwad Titul och egenskap thet inom samma Hemmans ägor upbrukade Haukiniemi så kallade hemmanskap, stå upförd. Thenna ansökning har Kongl. Collegium den 10 hujus till Kongl. Cammar Archivi Contoiret remitterat. Kammarkollegiets arkiv, Kammararkivets ämbetsarkiv, koncept, huvudserien B1a: 24, s. 2803–2820. SRA "1739 d 25 Octob original undersökningen tillika med hela acten upgifwn i Kongl. Collegio til H Baron och CammarRådet Rålamb."

¹³⁴⁸ "För Lappmarcken finnes ej några Jordeböcker som Lapplanden till deras Skatte= eller Krono titul eller egenskap upföra eller åtskilja, utan är Mansälka by utj föregående åhrens Räkenskaper upförd som föreskrifwit står och rätt extraherad Betygar af Kongl. Cam[m]ar Archivi Contoiret i Stockholm d 16 October åhr 1739."

¹³⁴⁹ "Ifrån Cammar Archivo upwistes en dess utur Räkenskaperne gjorde undersökning om Johan Ohlssons hemman uti Maansällka by, samt det på samma hemmans ägor upbrukade hemmanskapet Haukiniemi uti Wästerbottn, Kiemi Lappmarck ock Kusama Pastorat, hwilken undersökning Kongl. Swea HofRätt genom bref af dⁿ 19. nästledne septembr begiärt. Och Resolverades att samma undersökning sändes Kongl. HåfRätten genom bref och Swar tilhanda."

vaa kirjoitusta, eikä Kollegio katsonut voivansa selvittää asiaa näin mitäänsanomattomalla vastauksella. Prawitz pitää todennäköisenä, että HO:lta ja Kuninkaalta tulleet asiakirjat annettiin kamreeri Piperille, joka pian tämän jälkeen kuoli. Hänen mukaansa asiakirjojen myöhempiä kohtaloita ei tiedetä. Prawitzin mukaan Kamarikollegion laiminlyönnille saattoi olla syynä se, että oli vaikea löytää vakuuttavia syitä näkemykselle, että lapinveromaat olisivat kruunun.¹³⁵⁰

Asian käsittely Kamarikollegiossa ei kuitenkaan päättynyt Piperin kuolemaan. Vuoden 1742 maaherran kertomuksessa mainitaan Kamarikollegion 7.11.1741 päivätty, maaherralle osoitettu kirje, joka koskee Haukiniemen tilan sukulunastusta ja asianosaisilta hankittavaa selvitystä. Maaherra lähetti asian vouti Hackzellille, jotta tämä hankkisi asianosaisten lausunnot. Voudin tuli liittää mukaan myös oma lausuntonsa.¹³⁵¹ Haukiniemen sukulunastusasia oli edennyt siis myös hallinnollista tietä.¹³⁵² Vajaata kuukautta myöhemmin LO:n päätöksestä maaherranvirastosta lähetetään Kuninkaalle kirje, joka koskee lapinveromaiden kameraalista luontoa:

Kirjeessä todetaan, että Haukiniemen oikeudenkäynnissä (kihlakunnantuomari) Sadelin oli tulkinnut kyseisen uudistilan ja itse lapinmaan (Lapplanden) olevan perintöluontoisia jopa sillä perusteella, että lapinmaita ja niille perustettuja uudistiloja ei ole minkään kuninkaallisen määräyksen perusteella julistettu kruununluontoisiksi. Asia on mennyt valituksen kautta laamannioikeudelle, joka on päättänyt alistaa asian kuninkaalle. Vouti Hackzell sekä hänen antamansa immissionin haltija (Granroth) väittävät, että lapinmaat yleensä, ja erityisesti tämä uudistila, ovat kruununluontoisia. Granroth on anonut vahvistusta asukasioikeudelleen. Laamannioikeus on antanut päätöksensä 12.7.1739. Koska asia on viety kuninkaalle, ei maaherra ole voinut tehdä Granrothin anomukselle muuta kuin määrätä vouti Hackzellin sallimaan hänen pitää tilaa hallussaan, kunnes ylemmältä taholta saadaan päätös. Maaherranvirasto katsoo, että tällaista uutuutta ei pitäisi sallia, koska kruunun oikeudet näyttävät siitä kärsivän. Lisäksi Kuningas on vastaavassa tapauksessa eteläisissä Lapeissa antanut kihlakunnantuomari Anzeniuksen tuomiokunnassa 30.1.1739 päätöksen, jolla Kaskejaurin uudistila Arieplogissa on katsottu kruununluontoiseksi. Tätä Sadelininikin pitäisi noudattaa, onhan hän itse vahvistanut aikaisemmat ja vuoden 1738 veronkantokirjat, joissa kyseinen uudistila on perustettu 1680 ja alkanut maksaa veroa 1694. Tällaista ei ole tähän mennessä muutoin tulkittu Lapeissa tai Lappien ulkopuolella kuin että kysymys on kruununluontoisesta tilasta. Kamarikollegio on Kuninkaan määräyksestä laa-

¹³⁵⁰ Prawitz 1967, 19. Ks. myös Lundmark 2008, 19-23.

¹³⁵¹ "Till Landshöfdingen Gyllengrijp med Lapparnes Bengt Danielssons och Johan Perssons underdånige Supplique om Haukineemi hemmans inbördande. Högwälborne Baron och Landshöfsinge Herr Gabriel Gyllengrijp. Som Hans Kongl. Majij' behagat till Kongl. Collegium Remittera Lapparnes Bengdt Danielssons och Johan Perssons underdånige Supplique och ansökning att få inbörda Haukiniemi hemman utij Kiemi Lappmarck och Cusamo Sokn, jempte nådig bifällning att til Hans Kongl. Majij' forderrsamast inkomma med underdånigt utlåtande, af hwad natur och egenskap det omtwistade hemmanet må kunna ansees. Kammarkollegiets kansliarkiv, Skrivelser till orterna sept-dec 1741, 7.11.1741, BIIa1: 277. SRA.

¹³⁵² Laamannioikeuden päätöksessä todettiin, että koska oikeus pyytää asiassa lausuntoa, asianosaisilla on ajanhukan välttämiseksi oikeus viedä asia maaherralle. Granroth on vienyt asian maaherralle. Jo tätä aikaisemmin asia on tullut tiedoksi maaherralle, koska edellä mainituilla vuoden 1739 Kuusamon käräjillä Granroth kertoo, että hän oli välittömästi edellisenä vuonna annetun päätöksen jälkeen, eli ilmeisesti siis maaliskuussa 1738, kirjoittanut alioikeuden päätöksestä maaherralle.

dittuun vuoden 1698 Lappien maakirjan loppuun asian ilmoittanut. Missä joku asukas ei voi enää maksaa veroa jostakin syystä, niin pitää naapurien maksaa kylälle asetettu vero kokonaan, mikä voidaan tarkemmin tämän aktin lopussa olevasta yhteenvedosta havaita. Myös kuninkaallisten Lappia koskevien määräysten mukaan ovat maaherrat aina määränneet tällaisten uudistilojen, samoin kuin itse lapinmaiden perustamisesta ja niiden antamisesta asukkaille eikä yhtä tai toista-kaan ole vaivattu lainhuudoilla ja kiinnekirjoilla maaherran immissioiden, lupa- ja vapauskirjojen lisäksi.¹³⁵³

Marraskuussa 1742 Kamarikollegio antoi päätöksen asiassa. Päätöksen perusteena olleen Kollegion 3. provinssikonttorin muistion johdannossa todetaan, että maaherra Gyllengripiltä on 7.11.1741 pyydetty lausunto, joka on saapunut. Lisäksi nimismies Granroth oli lähettänyt selvityksen, jonka sisältö ilmoitetaan selostetun muistiossa, samoin kuin se, mitä tässä asiassa on aikaisemmin tapahtunut. Varsinaisen asian osalta muistiossa todetaan seuraavasti:

Uudistiloilla Lapissa ei voida katsoa olevan mitään vero-oikeutta, erityisesti sen vuoksi, että Lappi, samalla tavalla kuin muutkin asumattomat metsäseudut, jotka eivät kuulu millekään tietyille tiloille, tulee nähdä yleismaana (allmänning) ja kruunun yksityisenä omaisuutena, sekä vanhempien että myöhempien kuninkaallisten määräysten mukaisesti. Tästä seuraa, että Haukiniemen uudistila, joka tuli raivatuksi vuonna 1680 ja sai 15 verovapausvuotta, tulee nähdä puhtaana kruununtilana. Tämän vuoksi konttori ei voi nähdä, että tuomari Sadelinilla olisi ollut aiheellista perustetta pitää tätä uudistilaa veroluontoisena. Vaikka laamanninoikeuden päätöksessä (18.7.1739) mainituissa kuninkaallisissa kirjeissä 10.7.1584 ja 14.6.1602 lapinrahvasta kutsutaankin verolappalaisiksi sen veron perusteella, jota heidän tulee suorittaa kruunulle, ja samoissa kirjeissä säädetään, että kukaan ei saa tehdä heille vahinkoa tai haittaa heidän tiluksillaan, *ei näillä kirjeillä tai millään muullakaan Kuninkaallisella päätöksellä voida näyttää, että heille olisi myönnetty vero-oikeus ja että he tällä tavoin olisivat tulleet maanomistajiksi*. Tätä etua ei myöskään voida antaa niille, jotka maksavat veroa myös Venäjän kruunulle, ilman että tämä kruunu tulisi huomauttamaan tästä asiasta. Myöskään kuninkaallisessa kirjeessä 8.7.1695 tai samana päivänä annetussa Lapinvoudin ohjeessa ei ole ilmoitettu mistään veromiehen oikeudesta niille tiluksille, jotka on raivattu Lapinrajan sisäpuolella. Ne vapaudet ja edut jotka niille on myönnetty, mainitaan ensiksi mainitun kirjeen 4 §:ssä. Sen sijaan konttori pitää mahdollisena, että nämä uudistilalliset pienillä kotipaikoillaan voisivat

¹³⁵³ Till Hans Kongl. Maj:st från Landshöfdingeembetet i Umeå d. 8 Augusti 1739 ang. "Lapplandens" kamerala natur. I. Fellman 1910, 181-182.

vaatia ja omistaa stubbe-oikeuden, kuninkaan vuonna 1723 rahvaan valitukseen antaman päätöksen 77 §:än mukaisesti.¹³⁵⁴

Lopuksi pöytäkirjassa todetaan, että Kuninkaallinen Kollegio hyväksyy konttorin mietinnön. Haukiniemen uudistilaa ei voida pitää muuna kuin puhtaana kruunun-tilana, ja asiassa lähtee vastaus Kuninkaalle. Sen sijaan se, mitä Konttori muistion lopussa toteaa stubbe-oikeudesta, tulee kirjeessä sivuutetuksi.

Kamarikollegio käsitteli asian marraskuussa 1742. Vuosi 1742 oli myös viimeinen, jolloin Sadelin oli pohjoisen Lapinmaan kihlakunnantuomarin virassa. Sadelin oli hakenut toiseen virkaan ja syyskuussa 1742 Höjer määrättiin Sadelinin seuraajaksi.¹³⁵⁵ Kyseisen vuoden käräjien pöytäkirjasta ei vielä ole löydettävissä oikeustapauk-

¹³⁵⁴ Föredrags Cammarⁿ Haffenbergs Memorial, angående Lapparne Klockaren Bengt Danielson Kielas och Bonden Johan Pärson Häikinens underdånige ansökning om Lapplandet Haukiniemis inbördande af Ländsmannen Sigfrid Granroth, belägit i Kusamo Sochn af westerbottns höfdingedöme, hwilcen underdånige ansökning hans Kongl. Majj^t till Collegii underdånige utlåtande i nåder låtit remittera, med befallning at sedan landshöfdingen i orten förut blifwit hörd, och vederbörande parts förklaring infordrad, inkomma med des under: utlåtande af hwad natur och egenskap detta omtwistade hemmanet må kunna ansees, som ock at acten då återsändes. Till underdånigst folien häraf är detta ährendet med H Landshöfdingen Gyllengrip d. 7 Nov. 1741 Communicerat, hwilken ock sedan deröfwer med des swar och berättelse inkommit samt derjemte insändt länsmannen Granroths härutinnan afgifne förklaring, hwilkas innehåld Contoiret i des Memorial omständeligen uppar, samt derjemte anförer hwad herwid tid efter annan sig tildragit, med utlåtande därhoos at å nybyggen i Lappmarcken icke någon skatterättighet kan prætenderas, i synnerhet, som Lappmarcken ej mindre än andra obebodde skogs tracter, som wisse hemman ej tilhöra, såsom allmänning och en Cronans enskylte tillhörighet, i föllie af åtskillige både äldre och senare Kongl. Resolutioner bör ansees, hwarföre härutaf nogsamt skall föllia at detta Haukiniemi Nybygge som först åhr 1680 blifwit uprögt emot 15 åhrs frihetz åtniutande, wilka med åhr 1694 expirerade, ej annorlunda, än en pur Cronolägenhet bör anses: Kunnandes således Contoiret för des dehl icke finna, det Justitiariens Sadelin hafft någon skiälig anledning, at anse detta nybygge för skatte, ty ändock Lappallmogen uti af lagmans rätten i des resol. af d. 18 Jul: 1739 åberopade Kongl. brefwen af d. 10 Julii 1584 och 14 Jun. 1602 blifwit skattelappar kallade af den skatt, som de till Cronan borde giöra, och samma bref förmå, at ingen må giöra dem förfång eller meen på deras ågor; Så skal likwål hwarcken dermed eller någon annan Kongl. resolⁿ kunna wisas, at skatterättigheten blifwit dem tillagd, eller at de dymedelst blifwit jord ägare, hwilken förmohn ej eller desse, som tillika skatta till Ryska Cronan, kunnat tilläggas, utan at Högbem^{te} Crona derpå skulle giöra åtahl, hwarföre icke eller något hwarcken i Kongl. brefwet af d. 8 Julii 1695, eller den under samma dato utfärdade Lappfogde Instruction, är anfördt, om någon skattemanna rätt på de ågor, som warda innom Lappmarckens rå uptagne, ändock eller de friheter och förmohner, som derwid blifwit bestådde, uti 4 § af först bemälte bref upropas. Men hwad Stubbrättigheten angår, så förmenar Contoiret, at desse Nybyggare å sine små hemwister den samma kunna påstå och åga, enligt 77 § af K. resol. på allmogens beswär åhr 1723. detta Contoirets betänckande fant Kongl Collegium godt at bifalla så at Haukiniemi Nybygge ej annorlunda kan ansees än en pur Cronolägenhet, och afgår i anledning der af underdånigt swar till Hans Kongl. Majj^t, men hwad Contoiret wid slutet af Memorialet anförer, angående Stubbrättigheten, så kommer sådant at uti expeditionen förbigåas." Memorial och konceptprotokoll 22.11.1742. Kammarkollegiets kansliarkiv. oct.-dec. 1742. All:110. SKA. Paikalla (Kamarikollegion) presidentti Lindcreutz, kamarineuvokset von Grooth, (joka poistui) Drufwa, Rålamb ja Leijonstedt. Asiaa koskeva diaarimerkintä: 20.10.1742, nro 158: Haukiniemj Lapplandz inbördande i Wästerbⁿ; resol. d. 22 Nov. 1742. Kammarkollegiets kansliarkiv, Annotationsbok över tredje provinskontorets utarbetade remisser CIVC: 1.

¹³⁵⁵ Svean hovioikeuden lausunto 15.9.1742 kuninkaalle, koskee kihlakunnantuomari ja justitiarius Carl Sadelinin anomusta päästä pitkän palvelusajan jälkeen tuomariksi Wästmannelandiin. Höjer nimitetään Sadelinin tilalle pohjoiseen lappiin 20. syyskuuta. Svea hovrätts arkiv, Huvudarkivet, Registratur och koncept, Över utgångna skrivelser, Koncept huvudserie 1742 Bib1: 58. SRA.

sia, joista voisi selvästi päätellä oikeuden kantaa maanluontokysymykseen. Sen sijaan vuoden 1744 helmikuussa pidetyillä Kuusamon käräjillä oikeus toteaa, *että kaikki maa on kruunun eikä käräjäkunnassa voi siis olla lainhuutoja eikä kiinnityksiä*.¹³⁵⁶ Kaksikymmentä vuotta myöhemmin eli vuoden 1762 käräjillä käsiteltiin Haukiniemi-nimisen uudistilan katselmusta Kuusamonjärvellä. Todistajana kuultu Hindrick Törmänen kertoo, että nimismies Granroth oli ostanut uudistilan noin 60 vuotta sitten.¹³⁵⁷ Haukiniemeä koskeneen oikeudenkäynnin oli siis täytynyt päättyä Granrothin hyväksi eli asia oli ratkaistu Kamarikollegion kannan mukaisesti.

Vaikka Kamarikollegion ratkaisu vaikuttaa lopulliselta, Haukiniemeä koskevan asian on täytynyt ainakin joltain osin olla vireillä vielä helmikuussa 1743, jolloin päätettiin, että asiassa olisi kuultava kirjallisesti laamanni Malmeria.¹³⁵⁸ Kysymys on voinut olla siitä, että asia oli tullut Kamarikollegioon kahta kautta. Vuoden 1740 maaherrankertomuksessa Gyllengrip nimittäin toteaa, että Tornion ja Kemin Lapin tuomari Sadelin on pitänyt lapinmaita veroluontoisena “minkä virheellisyyden” (ofog) oikaisemiseksi maaherra kertoo tehneensä ilmoituksen Kuninkaalle ja Kamarikollegiolle.¹³⁵⁹ Vaikka asia on siis ollut vireillä Kamarikollegiossa tämän jälkeenkin, voidaan kuitenkin lähteä siitä, että Kamarikollegion vuonna 1742 antamassa päätöksessä tulevat esille ne syyt, joiden nojalla lappalaisten käyttämiä alueita aletaan pitää oikeuskäytännössä kruununmaana.

3.2.4 Haukiniemen sukulunastusoikeudenkäyntiin liittyviä huomioita

Haukinimen uudistilaa koskeva oikeudenkäynti valaisee niitä oikeudellisia kysymyksiä, jotka tulevat esille käräjillä aikaisemmin annetuista päätöksistä. Kuten itse oikeudenkäynnissäkin todetaan, kysymys oli poikkeuksellisen laajasta ja pitkään kestäneestä oikeusprosessista. Oikeudenkäynnin yhteydessä kysymys lappalaisten käyttämien alueiden ja Lapinmaahan perustettujen uudistilojen kiinteistöoikeudellisesta asemasta nousi esille useasta eri näkökulmasta. Ilmeisesti keskeinen syy siihen, että kysymys lapinveromaiden maanluonnosta tuli käsittelyn kohteeksi nimenomaan tässä oikeudenkäynnissä, oli se, että vastaajana oli kruununnimismies Granroth. Hän kykeni ammattitaitonsa perusteella vetoamaan sellaisiin perusteisiin, jotka eivät olleet tulleet aikaisemmin esille ja viemään asian ylempiin viranomaisiin. Tässä asiassa

¹³⁵⁶ Ks. myöhemmin.

¹³⁵⁷ Kuusamon käräjät 19.-24.3.1762 fol. 290.

¹³⁵⁸ Uplästes Cammereraren Hoffenbergs Memorial, angående Lapparnes Bengt Danielssons och Johan Pehrssons ansökning at få inbörda et Nybygge i Kusamo Lappmark, Haukiniemi kallad. Och fants godt at öfwer den där i orten prædenterade Börds Rätt höra herr Lagman Malmer, som til den ändan anmodades at upkomma. Herr Lagman kom straxt der på in, då Kongl. Collegium discourerade med honom här om. Och som han ytrade sig här öfwer skrifteligen wilja inkomma, så blef hela acten detta ärendet angående honom tilstålt. Kammarkollegiets kansliarkiv, Protokoll jan-jun 1743, 8.2.1743, AIa: 182.SRA. fol. 506–507. Tämä Malmerin kulemista koskeva päätös mainitaan myös Korpijaakon tutkimuksessa (1989, 579).

¹³⁵⁹ Maaherra Gyllengripin valtiopäiväkertomus 10.11.1740 s. 87. Landshövdingeberättelser, Västerbottens län, R2777, S4798. SRA. Koska Gyllengrip viittaa tässä vain KO:n mutta ei sen sijaan LO:n saman sisältöiseen päätökseen, maaherran mainitsema ilmoitus on ilmeisesti tehty ennen LO:n antamaa päätöstä. Mikäli asia on näin, tällöin ei ole ollut vielä tiedossa, että LO tulee pyytämään asiassa lainselvennystä. Maaherralla on siis ollut perusteltu syy saada asiassa ylemmän viranomaisen päätös.

hän sai tukea Länsipohjan läänin maaherralta Gyllengripiltä, jonka kanta oli se, että lappalaisten käyttämät alueet olivat kruununmaata.

Granrothin keskeinen väite oli se, että lapinveromaat ja niille perustetut uudistilat olivat kruununluontoisia. Mikäli asia olisi ollut näin, sukulunastus ei olisi voinut tulla kysymykseen. Granroth esitti myös, että lapinveroa suoritettiin vain kalajärvistä. Ilmeisesti tavoitteena oli se, että mikäli lapinveroa ymmärrettäisiin maksettavan vain järvistä, eikä maasta, ei lunastus tulisi myöskään tällöin kysymykseen. Granroth esitti myös väitteen, että koska vuoden 1673 uudisasutusplakaatti myönsi uudisasukkaalle 15 vuoden verovapauden, veroa ei ollut maksettu maasta koko aikaa.

Oikeus ei kuitenkaan yhtynyt kahteen edelliseen käsitykseen, ja veronmaksun osalta kävi selville, että veromaan omistajana ollut lappalainen oli maksanut lapinmaasta veroa aina siihen asti, kunnes hän oli menehtynyt nälkävuonna 1696. Uudistilallisen vapaavuodet olivat kuluneet loppuun jo tätä aikaisemmin. Veronmaksu oli siis jatkunut keskeytymättä. Toinen veronmaksuun liittyvä asia, mikä oikeudenkäynnin aikana todettiin, oli se, että ei ollut olemassa näyttöä siitä, että lappalaisen veronmaksussa olisi syntynyt rästejä. Sinä aikana, kun lapinveromaa oli ollut lappalaisen hallussa, lappalainen oli maksanut veron jokaiselta vuodelta. Vaikka asia ei käy suoraan selville, tämä veronmaksun keskeytymättömyyden toteaminen viittasi siihen, että mikäli veromaan veronmaksu oli keskeytynyt, siitä olisi tullut verohylky ja oikeus siihen olisi siirtynyt kruunulle, jolloin sukulunastus ei olisi myöskään tullut kysymykseen.¹³⁶⁰

Alioikeuden päätöksestä käy selville oikeuden lähtökohta keskeiseen oikeuskysymykseen. Sekä Haukiniemen päätöksestä, että Sadelinin edellä siteeratusta kuvauksesta käy selville, että kruununmaana pidettiin ainoastaan sellaisia alueita, jotka olivat lappalaisten käytön ulkopuolella. Tämä oli myös laamannioikeuden käsitys asiasta. LO:n päätös voidaan ymmärtää myös siten, että siinä katsottiin lappalaisten käytössä olevan sen alueen, joka sijaitsi lapinkylän rajojen sisäpuolella. LO viittaa perusteluissaan metsäasetuksiin, muuhun vanhaan lainsäädäntöön sekä Juhana III:n ja Kaarle IX:n lappalaisille antamiin kuninkaallisiin kirjeisiin. Vaikka sekä LO että päinvastaiseen lopputulokseen tullut Kamarikollegio viittasivat metsälainsäädäntöön, kummassakaan päätöksessä ei mainittu, mitä nimenomaisia lakeja tällöin tarkoitettiin.

Asian yhteydessä esitetyistä käsityksistä voidaan todeta seuraavaa. Elokuussa 1739 lähetetystä kirjeestä käy selville maaherranviraston käsitys asiassa. Kirjeessä viitataan kruununvouti Hackzellin ja nimismies Granrothin kantaan, jonka mukaan lapinmaat ovat kruununluontoisia. Nimismiehen käsitys ei kylläkään vaikuta kovin vilpittömältä, koska hän oli itse ostanut kyseisen Haukiniemen tilan ja hakenut ja saanut tilaan lainhuudon vuoden 1727 käräjillä. Tällainen ei olisi voinut tulla kysymykseen, mikäli tila ei olisi ollut veroluontoinen. Kun tila myöhemmin haluttiin tämän veroluontoisuuden perusteella lunastaa takaisin myyjien sukuun, Granroth esitti tämän estämiseksi väitteen, että tila onkin kruununluontoinen. Asiassa oli kysymys nimismiehen omasta edusta. Lopputulos oli se, että nimismies sai pitää tilan, mutta kruununluontoisena. Hackzellin osalta kysymys on voinut olla siitä, että hän on pitänyt alueita kruununluon-

¹³⁶⁰ Näin myös Korpjaakko 1989, 572. Ks. myös s. 577.

toisina, mutta ainakin hänen edeltäjiensä on täytynyt pitää lapinmaita veroluontoisina. Muulla tavoin ei ole selitettävissä esimerkiksi se, että lapinmaita oli sovellettu muun muassa verohylkysääntöä, mikä saattoi tulla kysymykseen vain veroluontoisen maan kohdalla.¹³⁶¹

Maaherranviraston vuoden 1739 kirjeessä todetaan, että lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevat päätökset eivät ole aikaisemmin koskeneet lapinveromaita ja Sadelinin Haukiniemi-asiassa antamaa päätöstä kuvataan uutuutena, jota ei pitäisi sallia, koska kruunun edut tulisivat kärsimään. Edeltäneestä oikeuskäytännöstä käy kuitenkin selville, että Kemin ja Tornion Lapinmaiden alueella sijaitsevia maa- ja vesialueita on pidetty veroluontoisina jo huomattavasti aikaisemmin, ainakin jo 1660-luvulta lähtien. Kysymys ei siis voi olla siitä, että lappalaisten käytössä olleita alueita olisi alettu pitämään veroluontoisina vasta Sadelinin toimesta.¹³⁶²

Asiasta saa myös sen kuvan, että kysymystä Kemin ja Tornion Lapeissa sijaitsevien lapinveromaiden kameraalisesta luonnosta ei ollut aikaisemmin ratkaistu Kamarikollegiossa. Tähän viittaisi ainakin se, että Kivivuoman asian käsittelyn yhteydessä Kamarikollegio pyysi lähettämään asian käsittelyn yhteydessä mainitut kuninkaalliset kirjeet ja päätökset, koska niitä ei löytynyt Kamarikollegiosta.

Kamarikollegion lähtökohta oli siis se, että lappalaisten omistusoikeus olisi edellyttänyt sellaista säädöstä, jolla lappalaisille olisi nimenomaisesti myönnetty veroluonto käyttämiinsä alueisiin. Vasta tätä kautta he olisivat saaneet vero-oikeuden. Koska asia ei ollut näin, kysymys oli Kamarikollegion mukaan kruununmaasta. Kamarikollegion kanta oli ollut tämä kuitenkin jo aikaisemmin, ainakin vuonna 1726. Kysymys oli nousut esille Kamarikollegion ja Länsipohjan maaherra Grundellin välillä käydyssä keskustelussa. Asia oli liittynyt vuonna 1723 annettuun, helmenpyyntiä koskevan plakaattiin. Holmbäckin tutkimuksessa on siteeraus asiaa koskevasta Kamarikollegion pöytäkirjasta:

Maaherra kysyi, kuinka Lapinmaassa olevat virrat voidaan katsoa kuuluvan kruunulle, vaikka lappalaiset kaikkialla omistavat maan ja rannan vero-oikeudella. Kollegio oli puolestaan katsonut aikaisemmin, että nämä lappalaiset, vaikka he maksavat määrättyä veroa, joka on täysin henkilöllinen, on maa kruunun, koska *ei voida osoit-*

¹³⁶¹ Kruunuvouti oli säännönmukaisesti läsnä käräjillä, joilla lapinveromaita pidettiin veroluontoisina. Ei voitane ajatella, että vouti olisi pitänyt lapinveromaita kruunuluontoisina, kun oikeus on pitänyt niitä veroluontoisina. Mikäli asia olisi ollut näin, tämä kysymys olisi noussut esille jo aikaisemmin. Käräjäpöytäkirjoista ei kuitenkaan löydy mainintoja siitä, että aikaisemmat kruunuvoudit olisivat protestoineet tämän asian osalta. Hackzell kuitenkin esittää tämän nimenomaisena kantanaan Haukiniemen asian yhteydessä. Ilmeisesti tästä asiasta oli kysymys myös siinä protestissa, minkä hän esitti Jukkasjärven käräjillä vuonna 1741 myönnettyä lainhuutoa vastaan. Ks. myös Holmbäck 1922, 43. Avoimeksi jää kuitenkin se, oliko kysymys voutin omasta käsityksestä vai hänen esimiehensä, maaherra Gyllengripin kannan esiintuomisesta. Hackzell oli nimitetty Kamarikollegion 22.4.1733 päivätyllä kirjeellä (I. Fellman 1910, 113) eli hän oli siis toiminut virassaan vain kolme vuotta ennen Haukiniemen asian vireille tuloa. Tätä aikaisemmin hän oli kylläkin toiminut muun muassa kihlakunnankirjurina. Ks. Jukkasjärven käräjät 1731. Larsen og Rauø 1994, 163.

¹³⁶² Haukiniemen päätöksen antamisen aikaan Sadelin oli ollut jo varsin pitkään Lapinmaiden tuomarina. Vuoden 1715 Jukkasjärven käräjillä luettiin 22.6.1714 päivätyä kunink. valtakirja, joka koski Tornion pormestari Carl Sadlinin määräämistä tuomariksi. Larsen og Rauø 1994, 1. Jo tätä aikaisemmin, vuoden 1710 Enontekiön käräjillä (17.2.1710 fol. 91-99) mainittiin, että paikalla oli myös Tornion pormestari Carl Sadlin. Ks. myös Prawitz 1967, 16.

taa, millä tavoin lappalaiset olisivat saaneet/hankkineet (rekvirerat) vero-oikeuden. Maaherra taas katsoi, että vaikka tätä ei voitaisikaan kutsua veroksi samalla tavalla kuin muita kruunun veroja, on näillä kuitenkin ollut ylimuistoisista ajoista ja jo kauan ennen sitä, kun he tulivat Ruotsin alaisuuteen, erilliset (avskilte) maansa ja tiluksensa, jotka he ovat kaikkina aikoina omistaneet (varav de i alla tider varit proprietarii), minkä vuoksi tällainen maa tulisi katsoa rälssiksi.¹³⁶³

Jo tässä vaiheessa Kamarikollegio siis perusteli kantaansa sillä, ettei voitu osoittaa, millä tavalla lappalaiset olisivat saaneet vero-oikeuden. Kamarikollegion kannalla ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa ollut vaikutusta käytännön oikeuselämään. Tämä olisi edellyttänyt sitä, että asia olisi tullut Kamarikollegion ratkaistavaksi. Toisaalta siteeraus kertoo myös siitä, että vielä Gyllengripin edeltäjän, Grundellin, aikana myös Länsipohjan läänin maaherra oli katsonut, että lappalaisilla oli vero-oikeus käyttämiinsä alueisiin.

Haukiniemen sukulunastusta koskevaa oikeudenkäyntiä on aikaisemmassa tutkimuksessa pidetty keskeisenä osoituksena sen käsityksen puolesta, että lappalaisten käyttämiä alueita on tuomioistuimissa pidetty veroluontoisina. Erityisesti on viitattu KO:n ja LO:n päätöksiin. Kamarikollegion kanta asiaan ei ole kuitenkaan ollut tiedossa. Haukiniemen sukulunastusoikeudenkäynti näyttää kuitenkin itse asiassa olleen syy siihen, minkä vuoksi saamelaisten hallinnassa olleita alueita ei Tornion ja Kemin Lapeissa enää tämän jälkeen pidetty vero- vaan kruununluontoisena.

Varsinaisen oikeuskysymyksen osalta kiinnostavaa on tietenkin se, että viranomaiset antoivat asiassa erisisältöisiä päätöksiä. Kamarikollegion kannasta tuli kuitenkin vallitseva kanta siitä syystä, että se ratkaisi asian ylimpänä viranomaisena. Haukiniemen oikeudenkäynti tukee myös sitä näkemystä, että saamelaisten käyttämien alueiden maanluontoasiaa ei ole ratkaistu kuninkaan antamalla päätöksellä tai lainsäädännöllä. Mikäli näin olisi tehty, sen olisi ilmeisesti pitänyt tapahtua 22.11.1742 - 17.2.1744 välisenä aikana. Näin voi sanoa sillä perusteella, että mikäli tällainen päätös olisi annettu aikaisemmin, olisi sen täytynyt olla asiaa käsitelleiden viranomaisten tai ainakin Kamarikollegion tiedossa. Tämän jälkeen tällaisen päätöksen antamiselle ei taas olisi ollut tarvetta, koska oikeuskäytännöstä käy selville, että vuonna 1744 alioikeus lähti siitä, että kaikki maa on kruununmaata. On myös otettava huomioon, että koska kysymys oli vapaudenajasta, jolloin lainsäädäntövalta kuului säätyvaltiopäiville, päätös, jossa maanomistusoikeus olisi siirretty oikeussubjektilta toiselle, olisi edellyttänyt valtiopäivien myötävaikutusta.

Kamarikollegion vuonna 1742 antama päätös kertoo myös siitä, että valtion viranomaiset eivät ole ryhtyneet omavaltaisesti pitämään lappalaisten käyttämiä alueita kruununmaana, kuten joskus on esitetty, vaan tämä kanta perustuu toimivaltaisen viranomaisen ratkaisuun. Nykyisen oikeustilan arvioinnin näkökulmasta oleellista on kuitenkin se, että toisin kuin KO:n tai LO:n kanta, nimenomaan Kamarikollegion kanta on altis arvostelulle.

¹³⁶³ Holmbäck 1922, 48. Tähän keskusteluun viitataan myös säätyjen kirjeessä kuninkaalle 23.4.1731. Ks. Aktsamling 1920, 258.

3.3 Oikeuskäytäntö 1744-1748

Vuoden 1744 käräjiltä alkaen oikeuden suhtautuminen lapinveromaihin ja lapinkyltien alueelle perustettuihin uudistiloihin muuttuu. Kun siihen asti lappalaisten käytössä olleita alueita ja tällaisille alueille perustettuja uudistiloja oli pidetty veroluontoisina tiluksina, joista alueista omistajat ovat voineet määrätä ja joita koskevat riitaisuudet ovat kuuluneet alioikeudessa ratkaistaviin asioihin, oikeus katsoo nyt, että sekä lapinveromaat että niiden alueille perustetut uudistilat ovat kruununmaata. Vuoden 1744 Kuusamon ja Kitkan käräjillä käsiteltiin muun muassa seuraavat oikeustapaukset:

Kuusamon käräjillä lainhuuto- ja kiinnitysasioiden kohdalla oikeus toteaa kruununvouti Hackzellin kysymykseen, että kärjäkunnassa ei ole lainhuuto- eikä kiinnitysasioita, koska kaikki kiinteistöt ovat kruunun.¹³⁶⁴ Johan Andersson, Pahlojärvellä sijaitsevan verolapinmaan haltijana oli haastanut uudistilallisen Hendrich Mursun Suolijärveltä. Riita koski erästä niittyä. Oikeuden mukaan KO on väärä foorum. Oikeus toteaa, että koska molemmat ovat ainoastaan kruunun tilojen haltijoita, asia kuuluu Oikeudenkäymisk:n 10 luvun 16 §:n mukaan Kuninkaan käskynhaltijalle Länsipohjan läänissä ja Lapinmaassa.¹³⁶⁵ Mats Torvinen Lusmingista riitelee eräistä niityistä uudistilallisen Johan Pahlosaaren kanssa. Molemmat väittävät raivanneensa riidanalaiset niityt. Oikeus toteaa, että koska tilusriita on kahden kruununtilan haltijan välinen ja koska riita koskee maata, joka sijaitsee Kruunun yleismaalla (allmänningillä), asia kuuluu siten maaherralle OK:n 10:16 mukaan.¹³⁶⁶ Anders Johansson Ronkainen oli haastanut uudistilallinen Lars Heikkisen. Kantajalla on hallussaan kapanala maata Mustaniemellä, jonka vieressä vastaaja asuu uudistilallisena. Asia koskee kalastusoikeutta määrättyihin Kuusamojärven kalapaikkoihin, joista osapuolet ovat riidelleet kolme edellistä vuotta. Kantaja kertoo, että kyseiset kalavedet kuuluvat yksin ja vanhastaan hänelle kuuluvaan lapinmaahan (Lapland). Oikeus toteaa, että koska molemmat osapuolet ovat kruunun tilusten (Krono lägenheter) haltijoita, oikeus ei voi ratkaista asiaa, vaan ainoastaan kirjata pöytäkirjaan. Kruununvouti Hackzell sanoo, että kyseiset kalavedet tulisi kruunun nimismiehen Granrothin ja kahden lautamiehen toimesta jakaa vuosittain maksettavan veron mukaan. Todetaan, että kumpikaan ei ole aiemmin maksanut näistä kalavesistä mitään maksua, mutta ne kuuluvat heidän veromaihinsa. Oikeus toteaa, että asia kuuluu OK:n 10:16 mukaan maaherralle.¹³⁶⁷ Lautamies Olof Laktulainen oli haastanut Thomas Lasasen, syyttäen tämän niittäneen hänen niittyjään. Asian ilmoitetaan kuuluvan maaherralle, koska molemmilla on hallussaan uudistilat ja puhtaat kruununtilukset (pure Kronolägenheter).¹³⁶⁸ Uudistilallinen Thomas Lasa-

¹³⁶⁴ "Härstädes förekommo inge upbud eller Jntekningar, så wida alle fastigheter här i Cusamo på efterfrågan af Krono Befalningsmannen Hackzell, för Crono uppgifne blefwo." Kuusamon käräjät 17.2.1744 fol. 478v.

¹³⁶⁵ "... begge these twistande ärforos wara innehafware af blåtta Krono lägenheter, understältes then samma i följe af RättegB^s 10. Cap: 16. Cap: Konungens Befalnings hafwandes öfwer Wästerbotns län och Lapmarken, urskildnad och åtgörande." Kuusamon käräjät 19.2.1744 fol. 489v.

¹³⁶⁶ "... wille Härads Rätten icke tilstå at åtgjöra, så wida thenne ägotwist, emellan twenne Krono lägenhetens innehafware förekommit, Landet qvæstionis äfwen å Krono Allmenningen ärfors belägit, -- " Kuusamon käräjät 19.2.1744 fol. 490v.

¹³⁶⁷ "... och thet så wida ingen therä förr thetta, skal warit för these fiskie tilfällen, i någon afgift men likwäl til theras skatteland äro belägne, underställandes Härads Rätten, i följe af Rätteg. B^s 10. Cap: 16. §. Konungens Befalnings hafwandes vidare gunsträtwisa godtfinnande, om huruwida therwid må bero." Kuusamon käräjät 17.2.1744 fol. 493-494.

¹³⁶⁸ Kuusamon käräjät 20.2.1744 fol. 497-498.

nen Soiwioilta oli haastanut Pasojärven verolapinmaan haltijan Hendrich Karjalaisen. Osapuolet olivat sopineet järvien kalastuksesta siten, että osapuolet käyttävät kyseisiä erikseen lueteltuja kalavesiä puoliksi niin kauan kuin Lasanen elää. Molempien ilmoitetaan olevan vierekkäisten kruununtilusten haltijoita (innehafde angräntsande Kronolägenheter). Sopimus merkitään pöytäkirjaan.¹³⁶⁹ Vuoden 1748 Kuusamon käräjillä Hendrick Staffansson Määttä oli haastanut veljenpoikansa Johanin. Asia koskee Wasaraperä-nimistä uudistilaa, joka on ollut vastaajan isän isän ja kantajan isän Staffan Staffanssonin hallussa enemmän kuin 40 vuotta. Vastaaja sanoo, että hänen isänsä on laillisesti saanut tilan haltuunsa (inrymt) ja sitten tämän kuoleman jälkeen hän itse. Vastaaja ei sano tietävänsä, että kantajalla olisi mitään oikeutta uudistilaan, koska kantaja on tilan luovuttanut (afträdt) vastaajan isälle. Oikeus toteaa, että se ei voi ottaa kantajan pyyntöä käsittelyyn, koska kyseinen uudistila on kruunun tiluksia, johon mikään perintöoikeus ei ole sallittu.¹³⁷⁰

Vuoden 1744 Kittilän käräjillä käsitellään testamenttiasia. Rautaköngkään verolappalainen (Skatte Lappen i Rauta Könges) Nils Sirka¹³⁷¹ oli tehnyt 26.1.1741 päivätyn testamentin, jolla hänen kiinteä ja irtain omaisuutensa tulee hänen pojilleen Nilsille ja Matsille. Testamenttia muutetaan nyt siten, että Nils saa vanhempiensa kuoleman jälkeen muun muassa omistaa ja hallita (äga och besitja) isänsä veromaata ja kaikkea, mitä siihen kuuluu. Nilsin täytyy hoitaa vanhempansa näiden kuolinpäivään saakka. Tämän jälkeen oikeus kuitenkin toteaa, että Nils Nilsson nuoremman on vietävä asia kruununvoudille sijoitusluvan (immission) saamiseksi isänsä veromaahan, koska se ei ole vero- vaan kruununmaata.¹³⁷²

Vuoden 1745 Inarin käräjillä Olof Andersson ja Pål Walli olivat haastaneet Hendrich Wallin. Kantajat haluavat vastaajan luovuttavan Koloslahti-nimisen kalaveden vuotuiseen vaihtoon Hånganiemen, Sissalackden, Skiexlakden ja Rohalakden sekä puolen Kolmialakden kanssa. Kyseiset kalavedet olivat kantajien mukaan olleet heidän kantaisänsä (stamfader) omistuksessa, mutta jaettu perillisten kesken vuotuiseen vaihtoon. Vastaajan isä Mårten Olofsson oli alkanut 13-14 vuotta sitten pitää mainittua Koloslahtea omanaan. Oikeus toteaa, että koska kysymys on kahden kruunun veromaan välisestä riidasta, oikeus ei voi asiaa ratkaista, vaan asia kuuluu OK:n 10:16 mukaan maaherralle.¹³⁷³

Saman vuoden Enontekiön käräjillä käsitellään Olof Kyrön ja hänen vaimonsa Kirstin Madsdotterin keskinäinen testamentti, jonka ilmoitetaan koskevan koko

¹³⁶⁹ Kuusamon käräjät 17.2.1744 fol. 493-494. Vrt. vuosien 1736 (fol. 657) ja 1738 (fol. 601-603) käräjät, joissa Lasasen sanotaan asuvan Angi-nimisen lappalaisen veromaalla ja Karjalaisen lappalainen Junka Olofssonin veromaalla Pousovaaralla. Vuonna 1738 Karjalaisen sanotaan olevan tästä syystä vero- eli perintöotalonpoika. Ks. myös Kuolajärven käräjät 14.2.1744 fol. 37-40v.

¹³⁷⁰ "Aftog H:R: i öfverwägande af så beskaffade omständigheter så mycket mindre någon laglikmätig anledning at thenna Mätäs ansökning härutinnan wilfara, som ber^{de} Nybygge är en Krono lägenhet, hwaruti ingen arfs rättighet är tillåten" Kuusamon käräjät 23.-26.2.1748 fol. 43-60v.

¹³⁷¹ Nils Nilsson Sirkka oli mahdollisesti sama henkilö, jota kutsuttiin myös nimellä Köngäs.

¹³⁷² "... ytterligare för domhafwanden upwisa, til vidare medfarande efter som ÄrfdB^s 18. Cap: stadgar och föreskrifwer, så ock hos wederbörande Krono Befalningsman til ärnående af immission, uti oftastberörde thes faders skatteland, så wida thet ingen skatte utan en krono lägenhet är." Kittilän käräjät 1.3. 1744 fol. 476v - 477. Ks. myös vuoden 1755 käräjät.

¹³⁷³ Inarin käräjät 25.1.1745 fol. 791-792v.

heidän omaisuuttaan ja uudistilaa “mikäli viranomaiset sallivat uudistilan hallinnan luovutuksen”¹³⁷⁴ Tällaista mainintaa ei vastaavissa tapauksissa ole aikaisemmin ollut.

Vuoden 1746 Enontekiön käräjillä käsiteltiin asia, jossa Per Suoro oli haastanut Mikkel Commasin koskien oikeutta veromaan käyttöön. Suoro esitti kruununvouti Hackzellin 20.1.1743 ja 22.1.1745 antamat immissionit, joiden mukaan Per Andersson ja hänen veljensä Olof saivat luvan tavanomaista veroa vastaan ottaa haltuunsa edesmenneen isänsä Anders Suoron veromaan nimeltä Mallanjarcka ja Tortoroeti. Kantaja vaatii vastaajaa muuttamaan pois kyseiseltä maalta. Oikeudelle todistetaan, ettei veromaalla ole tilaa kuin Suoroille. Hackzell suostuu pyyntöön, ja oikeus määrää vastaajan muuttamaan isänsä veromaalle Pestojärvelle toiselle annettun kiinteistön luvattomasta käyttämisestä olevan laillisen rangaistuksen uhalla.¹³⁷⁵

Päätöksessä puhutaan luovutetun kiinteistön (inrymde fastighet) luvattomasta käyttämisestä ja puhevaltaa alueen hallinnasta käyttää kruununvouti Hackzell. Immissionin eli asukas oikeutta koskevan sijoituskirjan antaminen tarkoitti sitä, että kyseistä aluetta pidettiin kruununmaana. Käräjäpöytäkirjan mukaan Hackzell olisi antanut immissionin jo 20.1.1743 vain kaksi kuukautta Kamarikollegion päätöksen jälkeen. Tämä ei kuitenkaan tarvitse liittyä Kamarikollegion päätökseen, koska Haukiniemen tapauksesta käy selville, että Hackzell oli antanut sijoituskirjan myös Granrothille, vaikka asian käsittely oli vielä kesken. Tässä tapauksessa asia ei myöskään välttämättä ole yhteydessä oikeuskäytännön muuttumiseen, koska - kuten Sadelinin kuvauksesta käy ilmi - veroluontoisina alueina pidettiin ensisijaisesti metsäsaame-laisten käyttämiä alueita.

Vuonna 1747 Erich Salmi oli haastanut Thomas Olofsson Nickisen Kittilän käräjille. Kantaja kertoo, että hänen edesmenneen appensa Anders Nickisen veli Hendrich oli ollut jonkin aikaa sitten asukkaana ja haltijana veromaalla, joka on nyt vastaajan käytössä. Kantaja vaatii vastaajaa luovuttamaan veromaan itselleen, koska hänellä on vain vähän peltoa ja niittyä. Vastaaja kertoo, että hän on saanut kruununvouti Hackzellilta vuonna 1745 immission Akinoxensuun veromaahan varsinaisen Salmi-nimisen veromaansa lisäksi ja hän on siitä lähtien maksanut kyläkunnan hänelle asettaman veron. Hän katsoo, että hänellä on oikeus pitää hallissaan molempia veromaita. Hackzell toteaa, että kyseinen veromaa sijaitsee erämaassa (utmarken) ja se on vain lapinveromaa ja kruununtila. OK:n 10:16 mukaisesti asia kuuluu maaherralle.¹³⁷⁶

¹³⁷⁴ Enontekiön käräjät 11.-13.2.1745 fol. 91a-109a.

¹³⁷⁵ Enontekiön käräjät 20.-22.1.1746 fol. 58a-73b.

¹³⁷⁶ “... för thet öfrige berörde skattland i utmarken belägit och allenast ett lapskattland, samt följachteligen en Krono lägenhet, i twistemål, hwarom, au urskilja, efter som Rätteg.B. 10 Cap: 16 § stadgar, Konungens Befallningshafwande egentel[ige]n tilkommer” ty wille ock Härads Rätten icke annat tilstå, än thetta mål therhän hemställa, i fall Nickinen til thes widare fulföljande skulle finna sig befogad.” Kittilän käräjät 3. 3. 1747. fol. 686687v. Ks. myös seuraavilla käräjillä käsitelty asia, jossa Johan Nilsson Rautusjärveltä haluaa uudistilansa takaisin itselleen palattuaan takaisin Kittilään. Oikeus toteaa kysymyksessä olevan maaherran toimivaltaan kuuluvan asian. Kittilän käräjät 5.3.1748 fol. 563-570. Samalla tavoin oikeus toteaa samana vuonna pidetyillä Kuusamon käräjillä, jossa kaksi uudistilallista riitelee eräästä suoniitystä. Kuusamon käräjät 24.2.1748 fol. 43-60v. Ks. myös Kuusamon käräjät 23.-26.2.1748. fol. 46-47v, 23.2.1750. fol. 546-559 ja 10.-14.1.1758 fol. 189-213v.

Edellä mainituissa päätöksissä oikeus ei käsittellyt asiaa sillä perusteella, että kysymys on kruunulle kuuluvasta kiinteistöstä. Vuonna 1747 Inarin käräjillä oli esillä asia, jossa Mats Mårtensson oli haastanut Olof Kuuvan. Kantaja pyytää, että Lycktisskaidan peuranpyyntipaikka annettaisiin hänen hallitsemalleen veromaalle, koska se on siitä erotettu veromaan vanhemman haltijan aikana. Kruununvouti kertoo, että kantaja on sijoitettu Narasin veromaalle yli 14 vuotta sitten eikä maan aikaisempi haltija ole ilmoittautunut maan takaisin saamiseksi. Oikeus tuomitsee peuranpyyntipaikan Narasin veromaahan ja kantajan käyttöön niin kauan kuin kantaja maksaa veroa.¹³⁷⁷

Tässä tapauksessa oikeus siis tutkii asian. Kuitenkin, saman vuoden Kittilän käräjillä oikeus jätti tutkimatta asian, jossa oli kysymys veromaan hallintaa koskevasta riidasta. Käytäntö ei näytä siis olleen kaikissa tapauksissa johdonmukainen. Tilanteissa, joissa oikeus ei ottanut asiaa käsiteltäväkseen, asia olisi tullut viedä maaherralle. Kun maaherranvirasto oli Uumajassa, monessa tapauksessa tilanne olisi ollut se, että tästä olisi aiheutunut asianosaisille kohtuuttomia kustannuksia. Toisaalta asian selvittäminen ja muun muassa todistajien kuuleminen tapahtuisi myös kruununmaiden käytön osalta parhaiten KO:ssa. Tässäkään tapauksessa kysymys ei kuitenkaan ollut siitä, että aluetta olisi pidetty veroluontoisena, koska Hackzell toteaa, että veromaan haltija on sijoitettu (immitterad) veromaalle.

Vuonna 1745 oli esillä asia, jossa (saamelaista sukua oleva) Olof Patosalmi sekä Tomas Säkkinen, joiden todetaan asuvan yhdestä kantatilasta syntyneitä ja yhtäläillä veronalaisia uudistiloja Kitkajärvellä, olivat jakaneet uudistiloille kuuluvat kalavedet. Oikeudessa luettelaa sekä yhteisiä, että molemmille miehille yksin kuuluvia kalavesiä. Lisäksi luettiin vuodelta 1693 oleva pöytäkirjanote, jossa näiden uudistilojen silloiset asukkaat Olof Andersson ja Johan Hendrichsson mainittiin samojen kalavesien osakkaina. Tämän jälkeen oikeuden pöytäkirjassa todetaan, että *asia lähetetään maaherran vahvistettavaksi*, koska mainitut uudistilat ovat kruununtiloja.¹³⁷⁸ Tässä tapauksessa asianosaisten kuuleminen ja asian selvittäminen tapahtui siis KO:ssa, mutta asian lopullinen päättäminen jäi maaherralle. Vastavia päätöksiä löytyy muitakin.¹³⁷⁹

Edellä mainituissa tapauksissa kysymys alueiden kruununluontoisuudesta tulee siis esille kihlakunnanoikeuden toimivaltaan liittyen. Vuoden 1734 lain 10 luvun 16 §:n mukaan kruununtilojen väliset maata koskevat erimielisyydet kuuluivat maaherran ratkaistaviin asioihin. Alueiden kruununluontoisuus tulee kuitenkin esille myös aineellisten normien soveltamisen yhteydessä, kuten edellä mainituista tapauksista käy selville. Näyttää myös siltä, että uusi tulkinta tuli vasta vähitellen yleiseen tietoon. Vielä vuoden 1752 Kuusamon käräjillä Oulun kaupungista tullut asiamies Lars Krank vaati Anders ja Johan Määtän puolesta Läckilahden uudistilaan kohdistuvaa sukulunastusta. Oikeus kuitenkin toteaa, että koska kysymyksessä on kruunun uudistila, sukulunastus ei voi tulla kysymykseen.¹³⁸⁰ Vuoden 1759 Kuolajärven käräjillä

¹³⁷⁷ Inarin käräjät 5.2.1747 fol. 673-674.

¹³⁷⁸ Kuusamon käräjät 7.-10.1.1745 fol. 798-799v.

¹³⁷⁹ Kuusamon käräjät 23.2.1748 fol. 574-595. Sombion ym. käräjät 21.-22.1.1752 fol. 241a-244v.

¹³⁸⁰ ”... ingen Bördes rätt til sådane Krono lägenheten gifwes; thet Kan ock icke eller Johan mindre Ander Mäta merberörde Nybygge til inbördande efterlätas.” Kuusamon käräjät 9.-13. 1. 1752. fol. 256-257.

Olof Tomasson vaatii saamansa testamentin jälkeen saada ottaa haltuunsa Lihavakynsi-nimisen uudistila. Oikeus kuitenkin toteaa, että koska kyseinen uudistila on kruunun, ei Anders Matssonilla ollut mitään oikeutta testamentata sitä.¹³⁸¹

4. Yhteenvetoa koskien saamelaisten maanomistusoikeutta

Edellä olevista oikeustapauksista tulee esille, että Tornion ja Kemin Lapinmaiden alueella sijainneissa lapinkylissä maa- ja vesialueita on pidetty veroluontoisena viimeistään 1660-luvulta lähtien. Enontekiön käräjiltä löytyy tältä ajalta useita oikeustapauksia, joista käy selville, että asukkailla oli oikeus disponoida alueita. Tämä koski sekä alempana jokivarressa asuvia talollisia, joilla oli vanhastaan ollut kalajärviä Enontekiöllä, että alueelle asettuneita uudisasukkaita.

Vastaavanlaisia päätöksiä löytyy myös Kemin Lapin alueelta. Vuoden 1677 käräjiltä on esillä kaksi tapausta (Inari ja Sodankylä), joissa metsäsaamelainen luovutti hänelle kuuluvaa kiinteää omaisuutta. Luovutuksen saaja haki saannolleen lainhuudot myöhemmillä käräjillä. Kuitenkin jo tätä aikaisemmalta ajalta löytyy tapauksia, joista käy selville, että alueen haltijana olleella lappalaisella tai vaihtoehtoisesti lapinkylällä katsottiin olleen muut poissulkeva oikeus alueen käyttöön. Vaikka kysymys alueen vero- tai kruununluontoisuudesta ei tulekaan esille näissä tapauksissa, on kuitenkin varsin ilmeistä, että alueita on pidetty veroluontoisena jo ennen 1670-lukua, ilmeisesti aina siitä lähtien, kun Ruotsin lakia on alettu soveltaa alueella.

Kuten edellä on todettu, Isak Fellman oli ensimmäinen, jonka vuonna 1912 julkaisemista oikeustapauksista tuli esille, että lappalaisten käyttämiin alueisiin sovellettiin veroluontoista maata koskevia säännöksiä. Lappalaisten verotusta käsittelevässä jaksossa hän kuitenkin toteaa, että Lapinmaa oli itse asiassa kruunun yleismaata.¹³⁸² Perusteena hän viittaa Kittilän käräjillä vuonna 1711 esillä olleeseen tapaukseen. Tässä päätöksessä oikeus toteaa, että ”Kuninkaan maan ja veden tällä paikkakunnalla omistavat ne, jotka maksavat sitä Kuninkaan veroa”.¹³⁸³

Ei ole kuitenkaan selvää, että kyseinen virke tulisi ymmärtää Fellmannin esittämällä tavalla. Kyseisellä kohdalla perusteltiin sitä, että kantajalla ei ollut oikeutta alueeseen, koska siitä ei oltu suoritettu veroa 60-70 vuotta aikaisemmin. On siis mahdollista, että kyseisessä kohdassa viitattiin ainaostaan siihen, että alueen kuuluminen kantajalle edellytti, että siitä oli suoritettu veroa. Maininnalla kuninkaan maasta ja vedestä voitiin taas tarkoittaa kruunun niin kutsuttua yliomistusoikeutta tai sitä, että kyseinen paikkakunta kuului Ruotsin kruunun suvereniteetin alaisuuteen. Ottaen huomioon oikeuskäytännön kokonaisuudessaan, Fellmannin johtopäätöstä voidaan pitää liian pitkälle menevänä.

¹³⁸¹ Kuolajärven käräjät 12.-13.3.1759 fol. 110v.

¹³⁸² I. Fellman 1912 (III), XCVII.

¹³⁸³ Kittilän käräjät 8.3.1711 fol. 207-212. Päätös on julkaistu I. Fellman 1912 (III), 63-64.

Alueiden veroluontoisuus ei kuitenkaan välttämättä koskenut kaikkea lapinrajan pohjoispuolella sijainnutta aluetta. Vuoden 1740 kuvaksessa Sadelin puhuu lappalaisten maista. Hän toteaa, että tunturilappalaisilla on omat perintömaansa, mutta puhuessaan lappalaisten maiden veroluontoisuudesta hän tarkoittaa nimenomaan metsälappalaisten maita. Tällaisen johtopäätöksen voi tehdä myös oikeuskäytännöstä. Vaikka myös tunturialueen porosaamelaisilla oli erilliset lapinveromaansa ja myös he saivat oikeussuojaa näiden alueiden käyttöön, ne oikeustapaukset, jossa alueiden veroluontoisuus tulee selvästi esille koskevat lähes yksinomaan metsäsaamelaisten käyttämiä alueita. Kysymys saattoi olla alueen hallinnasta eli siitä, että täysnomadista, porosaamelaista elämäntapaa, jossa veromaan alueella oltiin vain osa vuodesta, pidettiin liian liikkuvana ja liian kaukana paikallaan asuvan verotalonpojan elämästä, jotta tällaista henkilöä voitaisiin pitää veroluontoisen maan haltijana.¹³⁸⁴

Varsinaiselta tunturialueelta löytyy vain muutamia sellaisia oikeustapauksia, jotka voisivat viitata alueiden veroluontoisuuteen. Eräs tällainen on kuitenkin Tenon käräjillä vuonna 1682 käsitelty tapaus, joilla Nils Olufsson Tårio, teki syytinkisopimuksen Tenon kylän nimismiehen Clemet Pedersonin ja tämän vaimon Carin Clementzdottelin kanssa. Oikeus vahvisti sopimuksen ja päätöksessä vaiitetaan MaaK:n 9. lukuun.¹³⁸⁵ On kuitenkin mahdollista, että kysymys oli Tenon kalastajasasaamelaista, joiden maankäyttö tulisi rinnastaa ensisijaisesti metsäsaamelaisten rajallisella alueella tapahtuvaan maankäyttöön, vaikka kalassa kuljettiin myös Jäämeren rannikolla.

Vuoden 1734 Enontekiön käräjillä vahvistettiin kiinnitykset (Intening) Jon Lindin ja tämän vaimon Elin Jonsdotterin sekä lappalaisen, vanhan Lars Simman omaisuuteen. Kyseiset henkilöt olivat Rounalan porosaamelaisia. Tapauksesta ei käy kuitenkaan tarkemmin yksilöidä, millaiseen omaisuuteen kiinnitys kohdistui.¹³⁸⁶

Päiviön mukaan Kieppovuoma-niminen veromaa, johon myönnettiin kiinnekirja vuoden 1740 Jukkasjärven käräjillä, sijaitsi mahdollisesti nykyisen Kiepanjauren itärannalla lähellä Norjan rajaa.¹³⁸⁷ On kuitenkin otettava huomioon, että ostaja Mikkel Henrikson oli talonpoika ja uusasukas.¹³⁸⁸ Hän sai ensimmäisen lainhuudon vuoden 1738 käräjillä. Saman vuoden käräjillä Mickel Henriksson Keppovuomasta kertoi, että hänen Keinosuvannossa olevaan aittaansa oli murtauduttu. Seuraavan vuoden käräjillä toisen lainhuudon sai ”Mikkel Henriksson från Keinosuando uppå Kieppovuoma Lappland”.¹³⁸⁹ Kyseinen lapinveromaa ei siis sijainnut välttämättä tunturise- länteellä

Toisaalta voidaan viitata siihen, että laamannioikeus perusteli alueiden veroluontoisuutta vuosien 1584 ja 1602 kuninkaallisilla kirjeillä. Nämä kirjeet eivät sana-

¹³⁸⁴ Virrankoski (1971, 74, 91-92) toteaa, että tunturilappalaiset viettivät sangen liikkuvaa nomadielämää. Asuinpaikkaa vaihdettiin tiheään porojen kuluttaessa laiduntaan ja lisäksi tehtiin suuri vuotuinen vaellus: kesäksi Jäämeren rannikolle Norjaan, talveksi takaisin Suomen tuntureille. Metsälappalaisten osalta hän taas toteaa, että koska kalajärvet olivat etupäässä yksityisiä, kukin perhekunta asui joka vuosi samoissa perinteisissä pyyntipaikoissa, ja ”täten metsälappalaisten elämä oli sangen säännöllistä, määrättyyn alueeseen hyvin kiinteästi sidottua. Nomadeiksi heitä ei voi mitenkään sanoa”.

¹³⁸⁵ I. Fellman 1912, 29-30.

¹³⁸⁶ Enontekiön käräjät 24.-29.1.1734 fol. 294a-317a

¹³⁸⁷ Päiviö 2011, 101.

¹³⁸⁸ SOU 2005:17, 121

¹³⁸⁹ Larsen og Rauø 1996, 67,71,130 ja 192-193.

muotonsa mukaisesti koskeneet Rounalan eivätkä Tenon ja Utsjoen lapinkyliä, mutta kylläkin muita nykyisen Suomen alueella sijainneita lapinkyliä. Ainakaan myöhemässä vaiheessa tämä ei kuitenkaan voinut olla ratkaiseva syy, koska myös Kivivuoman lapinveromaa katsottiin veroluontoiseksi, mikä asia käsiteltiin Jukkasjärven käräjillä.

Käytäntö, jonka mukaan alueita pidettiin veroluontoisina, jatkui aina vuoteen 1744. Kyseisen vuoden käräjillä oikeus toteaa, että kärjäkunnassa ei ole lainhuuto- eikä kiinnitysasioita, koska kaikki kiinteistöt ovat kruunun. Syynä tähän tulkintakäytännön muutokseen näyttää olleen Haukiniemen uudistilan sukunastusoikeudenkäynti, jonka keskeisenä oikeuskysymyksenä oli lappalaisten käyttämien alueiden maanluonto. Vaikka kihlakunnanoikeuden päätöksissä ei nimenomaisesti todetaan mihin tulkinnan muutos perustuu, ajallinen yhteys on ilmeinen.

Haukiniemen päätöksen yhteydessä tulevat esille ne perusteet, joiden nojalla alueiden katsottiin olevan veroluontoisia, toisaalta kruununluontoisia. Veroluontoisuuden osalta viitattiin Juhana III:n ja Kaarle IX:n vuosina 1584 ja 1602 antamiin suojelukirjeisiin. Vuoden 1584 kirjeessä todetaan, että lappalaiset saivat pitää tiluksensa *ylimuistoisena nautintanaan*. Kaarlen Kemin Lapin lappalaisille antamassa kirjeessä taas viitataan siihen, että lappalaiset vetosivat siihen, että he maksavat alueista veroa. Tässä kirjeessä ei siis mainita ylimuistoista nautintaa, mutta esimerkiksi maaherra Werenstedtin vuodelta 1638 olevassa päätöksessä, joka koski Kemin Lapin metsäsaamelaisia, viitataan vuoden 1602 kirjeeseen, ja todetaan, että nämä saavat säilyttää *vanhan nautintansa* kuninkaallisten kirjeiden määräysten mukaisesti. Asia voidaan nähdä siten, että oikeuden katsottiin perustuvan ylimuistoiseen nautintaan ja mainituilla kuninkaallisilla kirjeillä vahvistettiin tämän oikeuden olemassaolo.

Miten vuoden 1683 metsäasetus tulisi ymmärtää tässä yhteydessä? Kuten edellä todettiin, kyseinen asetus luettiin Lapinmaan käräjillä eli sen katsottiin koskevan myös lapinkylien alueita. Vaikka kyseisellä asetuksella ei perustella kumpaakaan käsitystä, Sadelinin edellä mainitussa lausunnossa todetaan, että metsälappalaiset eivät muuta samalla tavalla kuin tunturilappalaiset, vaan viljelevät kiinteistöjään, minkä vuoksi ne on katsottu veroluontoisiksi tiluksiksi. Sen sijaan sellaisia alueita, jotka sijaitsevat lappalaisten käyttämättömillä paikoilla on pidetty kruunulle kuuluvana. Tämä lähtökohta on itse asiassa sama kuin vuoden 1683 asetuksessa, jonka mukaan kruunulle tulivat kuulumaan ne alueet, jotka eivät kuulu kenellekään.

Millaisten alueiden katsottiin olleen lappalaisten käytön ulkopuolella? Lähtökohdانا täytyy olla, että ainakin veromaihin kuuluneiden alueiden katsottiin olleen lappalaisten käytössä, koska lapinveromaita pidettiin veroluontoisina. Toisaalta voidaan ajatella, että lapinkylien alueella olisi ollut myös sellaisia alueita, jotka eivät kuuluneet mihinkään veromaahan. Oikeuskäytännöstä tulee kuitenkin esille, että lapinveromaiden hallinnasta ja niihin kuuluvista alueista kärjäjöitiin lähes jatkuvasti. Voitaisiin olettaa, että ennen kuin oli tarvetta kiistellä tällaisista alueista, olisi otettu käyttöön ne alueet, jotka olivat käyttämättöminä lapinkylän alueen sisällä. Tähän liittyen voidaan viitata vuonna 1709 käsiteltyyn oikeustapaukseen, jossa Kittilästä tullut nuori mies anoi lupaa saada asettua Sodankylän tiluksille. Kyläläiset kuitenkin ilmoittavat, että he asuvat niin ahtaasti, että kukaan heistä ei voi luovuttaa mitään veromaastaan.

Tämä viittaisi siihen, että lapinkylien alueella ei olisi juuri ollut sellaista maata, joka olisi ollut lappalaisten käytön ulkopuolella. Näin voidaan sanoa varsinkin tultaessa 1740-luvulle, jolloin saamelaisväestön määrä oli lisääntynyt aikaisemmasta.¹³⁹⁰

Toisaalta voidaan viitata laamanninoikeuden päätökseen, jossa todetaan, että sellaisia uudistiloja tulee pitää veroluontoisina, jotka on perustettu *lappalaisten kyläkuntien* rajojen sisäpuolelle. Koko lapinkylän alue oli lappalaisten käytössä ainakin lapinkylän yhteisessä elinkeinossa eli keväällä harjoitetussa peuranpyynnissä. Eräistä oikeustapauksista, viranomaisten päätöksissä sekä yksittäisten henkilöiden lausunnoista tulee myös esille, että lapinkylän alueen käytöstä päätti viime kädessä kyläkunta. Lisäksi voidaan viitata siihen, että talonpoikaisalueilla nimenomaan kylä ymmärrettiin omistusoikeuden subjektiksi. Kylän osakkaalla katsottiin olevan ainoastaan ideaalinen osuus kylän alueesta. Tämä lähtökohta perustui maanlakien rakennuskaarien määräyksiin. Asia nähtiin tällä tavalla vielä ennen isojakoa.¹³⁹¹

Oikeuskäytännöstä löytyy kuitenkin myös esimerkkejä siitä, että lapinrajan pohjoispuolella katsottiin olevan myös kruununmaata. Vuoden 1699 käräjillä todetaan, että (uudistilallinen) Per Kuttanen Suontavaarasta oli raivannut pienet peltonsa ja niittänsä *kruunun allmänningistä* ja ostanut kalajärven eräältä lappalaiselta.¹³⁹² Vuoden 1733 Enontekiön käräjillä on esillä kysymys Enontekiön ja Kautokeinin rajasta. Oikeus toteaa, että mikäli asianosaiset eivät pääse sopimukseen, asia on vietävä maaherralle, jolle se oikeastaan kuuluu. Seuraavana vuonna oikeus toteaa, että seudut Kautokeinin esittämän ja Enontekiön rajalinjan välillä ovat *allmänningiä*, jolle veromiehiä voidaan asettaa lapinvoudin ohjeen mukaisesti.¹³⁹³ Tässä tapauksessa ei siis todeta nimenomaisesti, että kysymys olisi kruunun allmänningistä, mutta päätös asian vieminen maaherralle viittaisi tällaiseen tulkintaan.

Omistusoikeuskysymystä voidaan tarkastella myös osana historiallista tapahtumaketjua. Vallitsevan käsityksen mukaan maanomistusoikeus perustetaan alkupe räisiin saantoihin. Kun kukaan ei ollut rajaamassa tätä oikeutta, tarkoitti tämä sitä, että asukkaat katsoivat itselleen kuuluvan kaikki sellaiset alueet, joita he katsoivat voivansa käyttää ja hyödyntää. Alueiden laajuus oli myös yhteydessä harjoitettuihin elinkeinoihin. Tällaiset alueet olivat nykyajan näkökulmasta varsin laajoja ja hyödynnettävät tilukset saattoivat sijaita hyvinkin kaukana varsinaisilta asuinpaikoilta. Tämä tulee esille myös tässä tutkimuksessa. Kemin ja Tornion pitäjien taloille saattoi kuulua eräjärväiä jopa 300 kilometrin päässä vesistöjen yläjuoksulla.

¹³⁹⁰ Vuoden 1689 Sompion ym. käräjillä (644-645v) sompiolaisen Anders Hanssonin anomuksen johdosta oikeus määräsi toimittamaan katselmuksen, onko Keminkylän alueella mitään sellaista asumaton maata (ödesmarck), joka voitaisiin hänelle osoittaa ja johon hän voisi asettua asumaan. Tapaus viittaisi siihen, että edes näin varhaisessa vaiheessa kuin 1600-luvun lopulla, ei ollut selvää, että koko Keminkylän alueella, jossa siis asui vain muutama lappalainen, olisi ollut lappalaisten käytön ulkopuolella ollutta maata.

¹³⁹¹ Ågren 1997, 65 ja 70.

¹³⁹² Enontekiön käräjät 30.1-3.2.1699 fol. 140-156.

¹³⁹³ Enontekiön käräjät 25.-29.1.1733 fol. 875b-896a ja 24.-29.1.1734 fol. 294a-317a. Vrt. kuitenkin Jukkasjärven käräjät 1723, joilla kaksi lappalaista riiteli maasta nimeltä Spallkiorda eli Attiawara. Paikan todettiin kuitenkin olevan itse tunturiselänne (sielfwa fiäll Ryggen). Kuninkaan 25.5.1720 antaman päätöksen 45 §:n mukaisesti rahvaalla oli lupa ja vapaus käyttää tällaista aluetta kuten *kruunun allmänningiä* porojen laiduntamiseen heidän edestakaisten muuttojensa aikana. Jukkasjärven käräjät 14.-19.1.1723. Larsen og Rauø 1994, 147.

Valtiovallan intressinä oli kuitenkin erityisesti uudisasutuksen edistäminen. Kruunun tavoitteena näyttää kuitenkin jo varhaisessa vaiheessa olleen se, että taloille kuuluisi vain tietty, rajallinen määrä tiluksia, jotka sijaitsisivat suhteellisen lähellä. Tämä tulee esille jo Kustaa Vaasan vuoden 1542 kirjeessä. Asiaan puuttuminen oli kuitenkin vaikeaa, koska kylien ja talojen katsottiin omistavan kaikki sille kuuluvat tiluksensa riippumatta siitä, missä ne sijaitsivat ja oliko niitä enemmän vai vähemmän. Vallitseva käsitys oli myös se, että taloon katsottiin kuuluvan kaikki sellaiset tilukset, joista se maksoi veroa.

Kuten 1700-luvun puolivälin tapahtumista käy selville, taloille kuuluvien tilusten rajaaminen oli vaikeaa myös tuossa vaiheessa. Vuosien 1775 isojakoasetus ja vuoden 1777 Kuninkaallisessa selityksessä käyttöön otettu periaate ratkaisivat tämän kysymyksen. Näiden säädösten lähtökohtana oli se, että talo sai tiluksia verolukunsa mukaan. Tämän seurauksena talot menettivät osan niille aikaisemmin kuuluviksi katsotuista alueista niin sanottuna liikamaana. Vaikka liikamaan erottamisen laillisuus on kyseenalaistettu sekä omana aikanaan että vielä 1900-luvun alussa, tämä periaate on kuitenkin hyväksytty lainsäädännössä.

Saamelaisille kuuluneilla alueilla tämä kysymys eteni sen sijaan toisella tavalla. Aina vuoteen 1744 asti oikeuskäytännössä katsottiin, että saamelaisilla oli vero-oikeus käyttämiinsä alueisiin. Heillä katsottiin siis olleen käyttämiinsä alueisiin vastaavanlainen oikeus kuin talonpojilla. Tämä oli kihlakunnan- ja laamannioikeuden kanta myös tämän käytännön muuttaneessa oikeudenkäynnissä, mutta ylimpänä viranomaisena asian ratkaissut Kamarikollegio katsoi alueiden kuuluvan kruunulle.

Ne syyt, joiden nojalla alueiden katsotaan kuuluvan kruunulle tulevat esille Kamarikollegion vuonna 1742 hyväksymässä muistiossa. Tässä muistiossa todetaan, että vaikka vuosien 1584 ja 1602 kuninkaallisissa kirjeissä lapinrahvasta kutsutaankin verolappalaisiksi sen veron perusteella, jota heidän tulee suorittaa kruunulle, ja samoissa kirjeissä säädetään, että kukaan ei saa tehdä heille vahinkoa tai haittaa heidän tiluksillaan, ei *näillä kirjeillä tai millään muullakaan Kuninkaallisella päätöksellä voida näyttää, että heille olisi myönnetty vero-oikeus ja että he tällä tavoin olisivat tulleet maanomistajiksi.*

Tämä Kamarikollegion kanta lapinkylien alueisiin oli tullut esille jo aikaisemmin. Vuonna 1726 Kamarikollegio oli todennut, että vaikka nämä lappalaiset maksavat veroa, joka Kamarikollegion käsityksen mukaan oli täysin henkilöllinen, oli maa kruunun, *koska ei voida osoittaa, millä tavoin lappalaiset olisivat saaneet vero-oikeuden.*

Tämä Kamarikollegion lähtökohta ei koskenut pelkästään lapinkyliä ja lapinveromaita vaan koko valtakuntaa. Edellä mainitussa vuoden 1778 kiertokirjeessä, joka liittyy edellisenä vuonna annettuun liikamaita koskevaan selitykseen, Kamarikollegio katsoo, että ei ole "löytynyt mitään asetusta tai määräystä, joka olisi osoittanut, että kruunu olisi luopunut oikeudestaan tällaisiin alueisiin, luovuttamalla taloille ikuisiksi omaisuudeksi kaiken sen maan, jota talonpojat olivat nauttineet".

Kamarikollegio lähti siis siitä, että omistusoikeus kaikkeen maahan kuului lähtökohtaisesti kruunulle. Yksityinen maaomistusoikeus on mahdollista ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa on osoitettavissa sellainen säännös tai määräys, jonka nojalla yksityinen on voinut saada omistusoikeuden. Tämä käsitys perustui erityisesti

aateliston kannattamaan oppiin kruunusta kaiken maan alkuperäisenä omistajana. Tähän oppiin viitattiin myös 1600-luvulla alkaneessa talonpojan asemaa koskeneessa keskustelussa. Almquistin mukaan 1700-luvulla tätä epähistoriallista oppia kannatti erityisesti Kamarikollegio.

Kamarikollegio ei perustellut asiaa sellaisilla syillä, joiden voidaan katsoa perustuvan Ruotsin silloiseen lainsäädäntöön, vaan opilla kruunun alkuperäisestä omistusoikeudesta. Lähtökohta täytyy kuitenkin olla se, että myös kruunun omistusoikeuden tulee perustua kunakin aikana voimassa olleeseen lakiin. Lopputulos oli se, että vaikka sekä talonpojilla ja – ainakin - metsäsaamelaisilla katsottiin olleen veromiehenoikeus käyttämiinsä alueisiin, vain talonpojat saivat omistusoikeuden alueisiinsa. Saamelaisten alueita alettiin pitää valtionmaana.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista eikä tarpeellista selvittää sitä, missä vaiheessa Kamarikollegio luopui edellä mainitusta käsityksestä. Tähän liittyen voidaan kuitenkin viitata Hafstömiin, joka maakirjan todistusvoimasta käydyssä keskustelussa toteaa, että 1800-luvulla maakirja menetti Ruotsissa sen merkityksen, jonka Kamarikollegio katsoi sillä aikaisemmin olleen. Tämä oli hänen mukaansa yhteydessä siihen uuteen liberaaliin näkemykseen, joka koski muun muassa maanomistusoikeutta ja joka syntyi vuoden 1809 jälkeen uuden valtiomuodon myötä.¹³⁹⁴ Tällöin erotettiin hallinnollisten virastojen, muun muassa Kamarikollegion ja yleisten tuomioistuimien tuomio-oikeus. Tämä tapahtui useilla säädöksillä, joista tärkein annettiin vuonna 1828. Kiinteistöasiat, joissa oli kysymys omistusoikeudesta, tulivat tämän jälkeen myös kruununmaan osalta ratkaistavaksi yleisissä tuomioistuimissa, jotka sovelsivat siviilioikeudellisia oikeussääntöjä, maakirjaan perustuvien kameraalisten säännösten sijasta.¹³⁹⁵

Valtion maanomistusoikeudelle myös aikaisemmin lapinkyliin kuuluneisiin alueisiin täytyi kuitenkin olla laillinen peruste. Nykyään vallitseva kanta on se, erityisesti Holmbäckin esiintuoma käsitys, että valtion omistusoikeus näihin alueisiin perustuu vuoden 1683 metsäasetukseen. Tämä jäi kuitenkin jo alkujaan tulkinnanvaraiseksi siitä syystä, että oikeuskäytännöstä ei ollut löydettävissä sellaisia tapauksia, joista olisi tullut esille, että oikeus olisi siirtynyt kruunulle mainitulla asetuksella. Kuten edellä olevasta tulee esille, vuoden 1683 metsäasetuksen soveltamiskäytäntö puhuu pikemminkin valtion omistusoikeutta vastaan kuin sen puolesta.

Lapinkylien alueelle perustetut uudistilat, jotka siis vuodesta 1744 lähtien katsottiin kruununluontoisiksi, ostettiin pääsääntöisesti myöhemmin perintöksi ja muodostettiin eri aikoina toimitetuissa isojaioissa itsenäisiksi kiinteistöiksi. Myöhemmin entisten lapinkylien alueella sijaitsevaa valtion maata on luovutettu yksityisille usean eri lainsäädännön nojalla ja nykyään myös vapaaehtoisin kaupoin.

Vaikka valtion omistusoikeutta koskeva saanto voidaankin kyseenalaistaa, tämä ei kuitenkaan koske käytännössä niitä kiinteistöjä, joiden omistusoikeus on johdettu

¹³⁹⁴ Saamelaisten maaomistukseen liittyen, ks. esim. Lundmark 2008a, 128-130.

¹³⁹⁵ Hafström, 1977, 90-91. Kamarikollegion linja näyttää kuitenkin joissain tapauksissa olleen varsin konservatiivinen. Vaikka esimerkiksi Helgeandsholman päätös oli osoitettu väärennökseksi jo vuonna 1869, mikä käsitys hyväksyttiin lähes yksimielisesti, Kamarikollegio vetosi siihen valtion edustajana regaali-oikeutta koskevissa kiistoissa vielä pitkälle 1900-lukua. Ks. Wernstedt 1983, 77 ja Sundell 2007, 28-29.

valtion omistusoikeudesta. Lainhuuto, luovutuksensaajan vilpittömän mielen ja määrärajan kuluminen ovat jo pitkään synnyttäneet luovutuskompetenssin puutteen korvaavan nautintasuojan.¹³⁹⁶ Nykyisen MaaK:n (540/95) 13 luvun 4 § mukaan luovutuksensaajan saantosuoja syntyy lainhuudon ja vilpittömän mielen kautta.

Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin ottaa yleisellä tasolla esille myös kysymys vilpittömästä mielestä. On ilmeistä, että saamelaisten maa-oikeutta koskeva keskustelu käytiin 1700-luvulla lähinnä vain paikallisten viranomaisten, alueen maaherrojen ja Kamarikollegion välillä ja että se päättyi pian 1700-luvun puolivälin jälkeen. Ne argumentit, joihin perustuen valtion omistusoikeus olisi ollut mahdollista kyseenalaistaa, eivät olleet yleisesti tiedossa eivätkä ne myöskään tulleet esille lainopillisessa kirjallisuudessa.

Ensimmäinen ajankohta, jolloin tieto lappalaisten alueiden veroluontoisuudesta olisi voinut tulla esille, on 1900-luvun alku, jolloin Isak Fellman julkaisi edellä mainittuja oikeustapauksia. Asiaa ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa tuotu esille siitä näkökulmasta, että valtion omistusoikeus voitaisiin kyseenalaistaa ja kuten edellä todettiin, myös Fellman itse piti alueita kruununmaana. Asia nousi yleiseen tietoisuuteen varsinaisesti vasta 1970-luvulla. Eräänlaisen virallisen vahvistuksen omistusoikeuskysymyksen tulkinnanvaraisuus sai vuonna 1990, jolloin eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että on esitetty varteenotettavia näkökohtia maahan kohdistuvan saamelaisten omistusoikeuden puolesta.¹³⁹⁷

On kuitenkin myös katsottu, että valtion omistusoikeus myös siihen maahan, joka sijaitsi lapinkylien alueella, on vahvistettu lopullisesti vuoden 1886 metsälaila.¹³⁹⁸ Tämän lain 1 §:ssä säädetään:

Kaikki kyläkuntain ulkopuolella olevat metsät ja erämaat kuin myöskin kyläkuntain piirien sisäpuolella yksityisten tiloista pyykeillä erotetut metsämaat ja saaret sekä jakotoimituksen kautta syntyneet tahi vastedes syntyvät liikamaat, joihin *yksityinen mies tahi yhdyskunta ei voi parempaa oikeutta näyttää, ovat kruunun omat.*

Kyseinen lainkohta tarkoittaa (isojaon) kyläkuntien ulkopuolella olevia metsiä, erämaita tai liikamaita. Kysymys on siis myös niistä alueista, joilla lapinkyliä olivat sijainneet. Kuitenkin, kuten siteeratustakin kohdasta käy ilmi, nämä alueet kuuluvat valtiolle vain siinä tapauksessa, että yksityinen ei voi parempaa oikeutta näyttää. Kyseinen lainkohta sisältää siis vain todistustaakkasäännön.

¹³⁹⁶ Ks. Niemi, 2004, 125-128 ja siinä mainitut lähteet.

¹³⁹⁷ PeVL 3/1990 vp., 2. Ks. myös PeVL 29/2004 vp., 4.

¹³⁹⁸ Metsälaki Suomen suuriruhtinaanmaalle; annettu 3 p. syyskuuta 1886.

IX

YHTEENVETOA, VERTAILUA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tutkimuksen kysymyksenasettelu jaettiin johdannossa kolmeen eri kokonaisuuteen eli kysymykseen siitä alueesta, jota saamelaisten erityisten maa- ja vesioikeuksien voidaan katsoa koskevan, kysymykseen oikeuden sisällöistä sekä siihen, mitä tulisi pitää saamelaisten vanhojen oikeuksien oikeudenomistajina nykyaikana. Myös tässä yhteenvedossa näitä teemoja käsitellään kutakin erikseen.

Lapinrajan pohjoispuolinen, lapinkyliin ja lapinveromaiden alueisiin jakaantunut, historiallinen Lapinmaa muodosti 1600- ja 1700-luvuilla paitsi maankäytöllisesti myös hallinnollisesti ja oikeudellisesti yhtenäisen alueen. Vaikka valtiollinen yhteys Ruotsiin katkesikin vuonna 1809, Ruotsin vallan aikainen lainsäädäntö tuli myös tämän ajankohdan jälkeen sovellettavaksi myös Suomen puolelle jääneellä alueella. Tämä monessa suhteessa yhteinen historiallinen ja oikeudellinen lähtökohta tarkoittaa sitä, että myöskään meillä ei voida sivuuttaa sitä, miten saamelaisten maahan kohdistuvat oikeudet on ymmärretty Ruotsissa. Kun seuraavassa kootaan yhteen tutkimuksessa esille tulleita kysymyksiä, samalla pyritään myös tarkastelemaan sitä, miten saamelaisten maahan kohdistuvat oikeudet nähdään sillä vanhan Lapinmaan alueella, joka nykyään kuuluu Ruotsin valtion alueeseen.

1. Saamelaisen maa- ja vesioikeuksien alueellisista rajoista

Ruotsissa alue, johon saamelaisten perinteisten maa- ja vesioikeuksien katsotaan kohdistuvan, on määritelty lainsäädännössä. Tätä aluetta kutsutaan poronhoitoalueeksi ja se noin kolmasosa Ruotsin pinta-alasta. Poronhoitoalue käsittää ensinnäkin 1600- ja 1700-luvuilla lapinrajan pohjois- ja länsipuolella sijainneen Lapinmaan sekä erikseen määritellyt tunturialueet lapinrajan eteläpuolella, lähellä Norjan rajaa. Tämän lisäksi saamelaisten maa- ja vesioikeuksien katsotaan kohdistuvan sellaisiin lapinrajan ulkopuolella oleviin alueisiin, joilla alueilla poronhoitoa on *vanhastaan* (av older) harjoitettu määrättyinä aikoina vuodesta.¹³⁹⁹

Koska tämä lapinrajan eteläpuolinen poronhoitoalue on määritelty laissa näin yleisellä tasolla, asiaa on jouduttu selvittämään oikeuskäytännön kautta. Varsinkin

¹³⁹⁹ Rennäringslag 1971:437 3 §. Ks. myös Päiviö 2011, 27.

aikaisemmin lähtökohtana oli se, voitiinko saamelaisten harjoittaman poronhoidon katsoa täyttävän ylimuistaisen nautinnan edellytykset alueella. Eräissä tapauksissa kysymys on pelkistynyt siihen, asuttivatko saamelaiset aluetta ennen kuin ruotsalainen talonpoikaisväestö saapui alueelle. Näissä oikeudenkäynneissä on vedottu aina 1000-luvulta oleviin arkeologisiin löytöihin.¹⁴⁰⁰

Suomessa tällaista lainsäädäntöä ei ole. Tämä on tietenkin ymmärrettävää sitä taustaa vasten, että meillä lähdetään siitä, että saamelaisten vanhoilla maa- ja vesioikeuksilla ei ole oikeudellista merkitystä nykyaikana. Suomen poronhoitoalueen rajaaminen ei ollut yhteydessä tähän asiaan. Poronhoitoalue määräytyi lähinnä sen mukaan, missä poronhoitoa 1930-luvun alussa harjoitettiin.

Lainsäädännön puuttuessa voidaan viitata ainoastaan yleisiin lähtökohtiin. Vaikka saamelaisten katsotaan aikoinaan asuttaneen suurinta osaa nykyisen Suomen alueesta, tämä on kuitenkin eri asia kuin se, mitä aluieta saamelaisten maa- ja vesioikeuksien voidaan katsoa koskevan. Tässä suhteessa lähtökohdaksi voidaan ottaa kolme näkökulmaa. Kun pyrkimyksenä on selvittää saamelaisille kuuluneita oikeuksia, lähtökohtana täytyy olla, että eri väestöryhmiin kuuluneet henkilöt kyetään tunnistamaan henkilötasolla. Vaikka saamelaisia onkin aikoinaan asunut hyvinkin etelässä, meillä ei ole yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, keitä nämä ihmiset ovat olleet. Siinä vaiheessa, kun saamelaisista, heidän asuinalueestaan, elinkeinoistaan ja ennen kaikkea, heidän oikeudellisesta asemastaan, aletaan saada tietoa, kysymys on 1600-luvusta ja nykyisen Pohjois-Suomen alueesta.

Toisena kriteerinä pidetään sitä, että aluetta ovat asuttaneet ensimmäisenä saamelaiset ja suomalaiset uudisasukkaat ovat saapuneet alueelle vasta myöhemmin. Kysymys on siis siitä, että saamelaiset ovat asuttaneet aluetta alkuperäisenä väestöryhmänä. Heillä on ollut yksinomainen oikeus käyttää ja hyödyntää alueita. Heidän oikeutensa käyttää maa- ja vesialueita on ollut laajempi kuin esimerkiksi nykyinen omistusoikeus, jota lainsäädäntö monin tavoin rajoittaa.

Lainsäädännöstä löytyy esimerkkejä, joista tulee esille, että tätä ”ensimmäisen” oikeutta on haluttu suojata. Tältä osin voidaan viitata alkuperäisiin saantoihin eli valtaukseen ja ylimuistaiseen nautintaan sekä aikaprioriteettiperiaatteen eli lähtökohtaan, jossa aikaisemmin syntynyt oikeus asetetaan myöhemmin syntyneen edelle.¹⁴⁰¹

Kolmas lähtökohta liittyy siihen, että kysymys tulee olla alueesta, jota myös nykyään asuttavat sellaiset henkilöt, jotka polveutuvat aluetta asuttaneista saamelaisista. Tämä on lähtökohtana myös ylimuistaisen nautinnan toteutumiselle. Ruotsin poroelinkeinolain mukaan saamelaisten poronhoito-oikeus ja siihen liittyvät muut maankäyttöoikeudet perustuvat nimenomaan ylimuistaiseen nautintaan.¹⁴⁰² Yksi ylimuistaisen nautinnan olemassaolon kriteeri on jatkumo oikeuden subjektien välillä menneisyydestä nykyaikaan. Vuoden 1734 lain mukaan ylimuistaisen nautinnan yhtenä edellytyksenä oli, että kukaan ei tiedä, miten ylimuistaiseen oikeuteen vetoavan

¹⁴⁰⁰ Rumar 2008, 169-170.

¹⁴⁰¹ Tuomisto 1993, 2 ja Niemi 2004, 41. Kansainvälisessä oikeudessa tämä ensimmäisen väestön erityisasema tulee esille esimerkiksi alkuperäiskansojen oikeudellista asemaa turvaavissa ihmisoikeussopimuksissa. Ks. ILO:n yleissopimus nro 169 1. artikla.

¹⁴⁰² Rennäringslag 1971:437 1 §.

”esi-isät tai hänen saantomiehensä” ovat oikeuden ensiksi saaneet. Tämä oikeuden siirtyminen sukupolvelta toiselle on yhdenmukaista myös sen kanssa, mitä myöhemmin todetaan saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien subjektista.

Kun seuraavassa pyritään rajaamaan aluetta, jota saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien voidaan nykyään mahdollisesti katsoa koskevan, lähtökohtana pidetään sitä, että kysymys on alueesta, jota ovat alkujaan asuttaneet vain saamelaiset ja jolle suomalaiset uudisasukkaat ovat saapuneet myöhemmin. Lisäksi suomalaiset ja saamelaiset tule kyetä määrittelemään yksittäisinä henkilöinä. Jotta saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien osalta olisi mahdollista vedota ylimuistaiseen nautintaan eli siihen konkreettiseen oikeusperusteeseen, mihin saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien katsotaan yleensä perustuvan, kysymys täytyy olla alueesta, jossa myös nykyään elää henkilöitä, jotka voivat johtaa oikeutensa alueella aikaisemmin asuneista saamelaisista.

Asia voidaan esittää myös toisinpäin. Kysymys ei voi olla alkuperäisväestölle kuuluvista maa- ja metsäoikeuksista, eikä niitä voida perustella valtauksella, ylimuistaisella nautinnalla tai aikaprioriteetilla, mikäli kysymys on alueesta, jota on ensimmäisenä asuttanut suomalainen väestö ja jolle on vasta myöhemmin muuttanut saamelaisia.¹⁴⁰³ Kysymys saamelaisten maa- ja metsäoikeuksista ei ole relevantti myöskään silloin, mikäli väestö on vaihtunut eli alueella asuu vain henkilöitä, joille saamelaisten maa- ja metsäoikeuksien ei voida katsoa kuuluvan.

Vain osa nykyisen Pohjois-Suomen alueesta täyttää nämä kriteerit. Kysymys on ensinnäkin lapinkyliin kuuluneista alueista. Lapinkylien alkuperäisiä asukkaita olivat saamelaiset. Suomalaisien uudisasukkaitten saapumista lapinkylien alueelle voidaan seurata kirjallisista lähteistä.

Edellä mainittujen kriteerien voidaan katsoa täyttyvän myös osalla sitä aluetta, jonka ei enää 1700-luvun puolivälissä katsottu kuuluvan varsinaiseen Lapinmaan. Kysymys on Tornion- Muonionjoen sekä Kemi-Ounasjoen välisestä alueesta. Viimeistään 1600-luvulta tiedetään, että tällä alueella on asunut saamelaisia, jotka ovat saaneet toimeentulonsa poronhoidosta ja heidät voidaan määrittellä yksittäisinä henkilöinä. Pysyvä suomalaisasutus ei ollut vielä tässä vaiheessa levinnyt varsinaisten jokivarsien ulkopuolelle. Muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta suomalainen uudisasutus alkoi edetä jokivarsien ulkopuolelle vasta noin 1700-luvun puolivälistä lähtien.

Nykyisen Rovaniemen pohjoisosaa ja Kemijärven alue jätettiin edellä mainittujen kriteerien suhteen raja-alueiksi. Toisaalta tiedetään, milloin ensimmäiset suomalaiset uudisasukkaat ovat asettuneet Ounasjokivarteen ja Rovaniemen pohjoispuoliselle Kemijoen alueelle, mutta toisaalta meillä ei ole yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, keitä olivat ne saamelaiset, jotka näitä alueita olivat aikaisemmin asuttaneet. Rovaniemen varhaisiin kirkonkirjoihin merkityt nimet kertovat kyllä siitä, että alueen pohjoisosassa on asunut metsäsaamelaisia, mutta tämä saamelaisasutus ja sen alueellinen sijoittuminen jää monelta osin tulkinnanvaraiseksi. Kemijärven osalta voidaan

¹⁴⁰³ Lähtökohtana on, että alue, johon saamelaisten perinteiset maa- ja metsäoikeudet kohdistuvat ei voi laajeta alueellisesti, vaikka viimeaikainen oikeuskäytäntö Ruotsissa voi antaa mahdollisuuden tällaiseenkin tulkintaan. NJA 2011, 109. Ks. myös Allard 2015, 249.

todeta myös se, että vaikka alueen saamelaisesta asutuksesta on varsin vähän tietoa, lapinkylien saamelaiset jatkoivat kalastusta Kemijärvellä aina 1800-luvun alkuun asti.

Edellä mainitut kriteerit eivät sen sijaan täyty varsinaisessa Tornionjokivarressa Pohjanlahden rannikosta Pellon korkeudelle asti eivätkä Kemijokivarressa Pohjanlahden ja Rovaniemen välisellä alueella. Näiden jokien ranta-alueet ovat kuuluneet suomalaisen talonpoikisasutuksen piiriin viimeistään 1500-luvun puoliväliin tultaessa eikä näitä jokivarsia mahdollisesti asuttaneista saamelaisista ole säilynyt tarkempia tietoja.

Tässä tutkimuksessa on käsitelty niitä oikeuksia, jotka koskevat nykyisen Pohjois-Suomen alueella sijainneita lapinkyliä 1600- ja 1700-luvuilla. Näiden oikeuksien alueellisessa kohdentumisessa on ensisijaisesti kysymys siitä, missä lapinraja eli lapinkylien eteläraja sijaitsi. Muilta osin tämä alue rajoittuu nykyisiin valtionrajoihin.

Tornionjokivarressa ensimmäinen tieto Tornion pitäjän pohjoisrajasta on jo keskiajalta. Tässä vaiheessa jokilaakson pohjoisimman talonpoikaskylän pohjoisraja oli nykyisen Pellon kunnan pohjoisosissa. Tultaessa 1500-luvun puoliväliin usea seikka viittaa siihen, että Tornion pitäjän pohjoisrajan olisi katsottu olleen vielä tässäkin tilanteessa lähellä Tornion- ja Muonionjoen yhtymäkohtaa eli lähellä nykyistä Pellon ja Kolarin kuntien välistä rajaa. Toisaalta tästä ei ole olemassa varsinaista asiakirjatietoa.

Vaikka konkreettinen tieto rajan sijainnista puuttuukin, tiedossa on kuitenkin se, että erityisen saamelaisten maankäytön suojaksi tarkoitettun lapinrajan katsottiin olleen olemassa jo tuolloin. Näin voidaan sanoa siitä syystä, että Tornionlaakson alajuoksulla asuneita suomalaisia talonpoikia sakotettiin 1500-luvun puolivälissä siitä, että nämä olivat kalastaneen lapinrajan takana ilman lappalaisten lupaa.

Juhana III:n vuonna 1584 antama kuninkaallinen kirje on rajan sijainnin myöhemmässä määrittelyssä keskeinen. Tässä kirjeessä todetaan, että lapinrajan rajapaikka sijaitsee Sonkamuotkassa, josta muodostui myöhemmin myös Muonion ja Enontekiön kuntien rajapaikka. Tästä ajankohdasta eteenpäin lapinrajan katsottiin Tornion- ja Muonionjoen linjalla sijaitsevan tässä paikassa. Ruotsin puolelle jääneellä alueella lapinraja päättyi Sonkamuotkaan vielä nykyäänkin.

Kyseinen kirje kertoi kuitenkin vain sen, missä raja sijaitsi Muonionjokivarressa. Tällainen yksittäisen rajapaikan nimeäminen on ymmärrettävää siitä taustaa vasten, että joki muodosti tuohon aikaan varsinaisen kulkuväylän, jota kautta ihmiset kulivat pohjoiseen ja etelään. Kirje ei kerro siis siitä, missä raja sijaitsi tuolloin varsinaisen jokivarren ulkopuolella. Tämä asia tulee kuitenkin välillisesti esille vuonna 1596 annetussa tuomiossa, joka koski Kemin ja Tornion pitäjien välistä rajaa. Tämän tuomion mukaan pitäjien välinen raja lähti Pohjanlahden rannikosta ja päättyi pohjoisessa Mantojärveen, jonka ilmoitetaan olevan 31 peninkulman päässä rannikosta sekä kolmen peninkulman päässä Kemijoesta (Ounasjoesta), johon Mantojärven vesien ilmoitetaan laskevan. Tätä vuoden 1596 tuomiota on tulkittu siten, että Mantojärveltä alkoi lapinkylien alue.

Myöhemmin Tornion ja Kemin pitäjien edustajien välillä syntyi kuitenkin kiistaa siitä, missä kyseinen Mantojärvi itse asiassa sijaitsi. Asia ratkaistiin vuonna 1777 annetulla tuomiolla, jota on tulkittu siten, että kyseessä oli Tornion- ja Ounasjokien vä-

lisellä vedenjakaja-alueella sijaitseva Mäntyjärvi, joka sijaitsee Songan kylän pohjoispuolella nykyisen Ylitornion ja Rovaniemen rajalla. Vaikka myöhemmin on esitetty myös erilaisia käsityksiä, kysymys on aivan ilmeisesti tästä järvestä. Tätä käsitystä tukee myös Kittilän käräjillä vuonna 1765 todistajina kuultujen lautamiesten kertomukset, joiden mukaan kittiläläiset olivat vanhastaan harjoittaneet peuranpyyntiä ja muuta metsäkäyntiä Mäntyjärvellä ja Sinettäjärvellä asti. Kemin pitäjän asukkaat eivät taas metsästäneet tämän rajapaikan pohjoispuolella.

Ounasjokivarressa Kemin pitäjän ja Kemin Lapin välinen raja oli Molkokönkäällä eli nykyisen Rovaniemen ja Kittilän rajalla. Nykyisen Länsi-Lapin alueesta tiedetään siis 1600-luvun alun tilanteesta kolme rajapaikkaan eli Sonkamuotka Muonionjoessa, Mantojärvi jokien välisellä vedenjakajalla sekä Molkoköngäs Ounasjoessa. Jokivarsissa lapinraja sijaitsi siis tässä vaiheessa huomattavasti pohjoisempana kuin sisämaassa. Tämä on kuitenkin ymmärrettävää siitä syystä, että suomalainen uudisasustus eteni pohjoiseen nimenomaan jokivarsissa. Varsin pian tämän jälkeen tilanteen on kuitenkin täytynyt muuttua myös jokien välisellä metsäalueella. Vuoden 1687 Kittilän käräjillä ilmoitetaan rajapisteet, joiden kautta piirretty raja on käytössä lähes sama kuin nykyinen Rovaniemen ja Kittilän raja Ylitornioa, Pelloa, Kolaria ja Muoniota vastaan.

Lapinraja käytiin lähes koko silloisen Ruotsin alueella vuosina 1751-1754 suoritettussa rajankäyntitoimituksessa. Nykyisen Suomen puolella raja käytiin nykyisin Pellon, Kolarin ja Muonion kuntiin kuuluvien alueiden ja toisaalta Suonttavaaran, Peltojärven ja Kittilän lapinkylien välillä.

Ounasjoen ja Venäjän välillä lapinraja lähti Molkokönkäästä ja kulki hyvin todennäköisesti niiden rajapaikkojen mukaan, jotka lappalaiset ilmoittivat vuoden 1687 käräjillä. Tältä osin voidaan viitata niihin perusteisiin, joita on tuotu esille aikaisemmassa tutkimuksessa mutta myös kyseisenä aikana annettuihin alioikeuden päätöksiin. Lapinraja on sijainnut 1700-luvun puolivälissä siten, että nykyisten Kittilän, Sodankylän, Pelkosenniemen, Sallan ja Kuusamon kuntien alueet ja osa Posion kuntaa ovat kuuluneet Lapinmaahan. On myös mahdollista, että lapinraja on aikoinaan kulkenut Kemijärven halki, mutta siinä vaiheessa, kun saamelaisien maa- ja vesioikeudet olivat voimassa olevaa oikeutta tuomioistuini- ja hallintokäytännössä, koko Kemijärven katsottiin kuuluneen Kemin pitäjään.

Lapinrajan sijainti määritti eri ajankohtina sen, mihin lapinkylien saamelaisille kuuluneet oikeudet alueellisesti ulottuivat. Tämä alue on mahdollista määritellä pääpiirteittäin nykyisten kunnanrajojen mukaisesti. Posion¹⁴⁰⁴ lisäksi ainoa merkittävä poikkeus on Tornionjoen ja Ounasjoen välinen alue, jossa Kittilän lapinkylä on siis ulottunut vielä 1600-luvun alussa Rovaniemen ja Ylitornion rajalla sijaitsevalle Mäntyjärvelle, eli noin 40 kilometriä Kittilän nykyiseltä rajalta etelään. Kaarle IX:n vuonna 1602 antama turvakirje koski Kemin Lapin lappalaisia, ja kirjeessä mainitaan erikseen myös Kittilän lapinkylä. Ajallinen yhteys tarkoittaa myös sitä, että tämän kirjeet katsottiin sen antamisen aikaan koskeneen myös tätä aluetta. Myöhemmin tämän alueen ei enää katsottu kuuluneen Kittilän lapinkylän alueeseen.

¹⁴⁰⁴ Virrankoski (1973, 507-510) toteaa, että Posion ja Kuusamon etelärajat noudattavat myös nykyään niitä Sompion käräjillä vuonna 1687 lueteltuja rajapisteitä, joiden mukaan lapinraja tuolloin määräytyi.

2. Saamelaisten maa- ja vesioikeuksien oikeudellinen sisältö

2.1 Kysymys rajoitetuista esineoikeuksista

2.1.1 Saamelaisten maa- ja vesioikeuden oikeudellisista perusteista ja sisällöstä

Otsikossa käytetään nykyjuridiikasta tuttua käsitettä. Tällä ei ole kuitenkaan tarkoitettu ottaa kantaa saamelaisten maa- ja vesioikeuksien sisältöön. Kysymys on ainoastaan siitä, että seuraavassa kysymystä saamelaisten maa- ja vesioikeuksista käsitellään muusta kuin omistusoikeuden näkökulmasta. Riippumatta siitä, miten tätä oikeutta juridisesti luonnehditaan, on selvää, että saamelaisilla katsottiin vielä 1700-luvulla olleen erityinen oikeus alueiden käyttöön. Seuraavassa pyritään hahmottamaan tätä oikeutta ja siinä tapahtuneita muutoksia sekä näiden muutosten taustalla olevia syitä.

Varhaisimmat tiedot saamelaisten erityisestä maa- ja vesioikeudellisesta asemasta nykyisen Pohjois-Suomen alueella ovat 1550-luvulta, jolloin Tornionjokivarressa asuvia talonpoikia siis sakotettiin siitä, että nämä olivat kalastaneet lapinrajan takana. Päätöksistä ei kuitenkaan käy selville, mihin tämä kieltäminen perustui, jollei kysymys sitten ollut Kustaa Vaasan antamista kirjeistä. Vuonna 1543 antamassaan kirjeessä Kuninngas oli kieltänyt lapinrajan lähellä asuvia Ångermanlannin ja Uumajan pitäjäläisiä loukkaamasta lappalaisten metsästysoikeutta ja vuonna 1551 antamalla kirjeillä hän oli kieltänyt aiheuttamasta haittaa lappalaisten yksityisessä omistuksessa olevilla kalavesillä ja mailla.

Vuonna 1584 antamallaan kirjeellä Juhana III kieltää Tornion talonpoikia käyttämästä Suonttavaaran lappalaisten tiluksia ja vuonna 1602 Kaarle-herttua antaa vastaavanlaisen, Tukholmassa päivätyn kirjeen, joka koskee koko Kemin Lapin aluetta. Pyrittäessä selvittämään saamelaisten oikeuksien oikeudellista perustaa nykyisen Pohjois-Suomen alueella nämä kirjeet ovat keskeisessä asemassa. Näin voidaan sanoa siksi, että näihin kahteen kirjeeseen viitattiin oikeus- ja hallintokäytännössä lähes koko sen ajan, jolloin saamelaisilla katsottiin olevan erityisiä oikeuksia käyttämiinsä alueisiin. Näiden kirjeiden katsottiin siis olleen oikeudellisesti velvoittavia.

Säännöllisiä, vuosittain pidettäviä kihlakunnankäräjiä alettiin pitää pohjoisen Lapinmaan alueella vuodesta 1639 alkaen. Käräjäpöytäkirjoista tulee esille se, että tuomioistuimien suojasi saamelaisten maankäyttöä. Saamelaisilla katsottiin pääsääntöisesti olevan muut pois sulkeva oikeus lapinkyläisten alueiden käyttöön. Saamelaiset puolustivat oikeuksiaan kollektiivisesti lapinkylittäin edustajiensa välityksellä. Tyypillisessä tapauksessa kysymys oli siitä, että lapinrajan eteläpuolella asuvat talonpojat olivat kalastaneet lapinkyläisten alueella.

Tämä suoja ei ollut kuitenkaan poikkeukseton. Sellaisilla lapinrajan eteläpuolella sijaitsevilla taloilla, joille voitiin katsoa syntyneen ylimuistoinen nautinta johonkin tiettyyn järveen tai muuhun määrättyyn vesialueeseen, katsottiin olevan laillinen oikeus tällaiseen kalastukseen. Tilanne oli sama, mikäli talo maksoi veroa jostain määrätystä vedestä.

Tällainen lähtökohta vastasi kyseisenä ajankohtana noudatettua käytäntöä ja sitä voidaan pitää ymmärrettävänä myös siitä syystä, että vuoden 1602 kirjeessä ei edel-

lytetä, että kaikki lapinkylien alueet kuuluisivat lappalaisille, vaan kirjeen mukaan "kaiken tulee tapahtua laillisesti eikä mitenkään muuten". Kun keskeisenä oikeuslähteenä oli Kristofferin maanlaki, jonka mukaan kalastusoikeuden perusteena saattoi olla ylimuistoinen nautinta, tämän täytyi koskea myös lapinkylien alueita. Lisäksi voidaan viitata siihen, että kyseisenä aikana lähdettiin myös siitä, että mikäli jostain oikeudesta tai alueesta suoritettiin veroa, veron maksajaa ei voitu kieltää käyttämästä kyseistä aluetta tai oikeutta. Talonpoikoiden oikeudella kalastaa määrättyissä järvissä voitiin siis katsoa olleen laillinen peruste. Tällainen taloille kuulunut kalastusoikeus on sikäli poikkeuksellinen, että myös nykyinen kalastuslainsäädäntö tuntee tällaisen kalastusoikeuden tilalle kuuluvana niin kutsuttuna erityisperusteisena oikeutena.

Pääsääntö oli kuitenkin se, että kuhunkin lapinkylään kuuluvilla saamelaisilla oli oikeus päättää kylän alueen käytöstä. Oikeuskäytäntöön sisältyy myös muutama oikeustapaus, joissa kysymys oli siitä, että alueelle saapunut suomalainen olisi halunnut asettua asumaan lapinkylän alueelle. Näissä tapauksissa oikeus kuitenkin katsoi, että henkilöllä ei ollut oikeutta asettua alueelle ilman kyseisen lapinkylän saamelaisten lupaa. Vaikka tällaisia päätöksiä ei ole kovin monta, oleellista on kuitenkin se, miten oikeus tällaiseen asiaan suhtautui. Myös hallintoviranomaiset lähtivät tässä vaiheessa siitä, että saamelaisella oli yksinoikeus päättää alueidensa käytöstä. Tältä osin voidaan viitata Länsipohjan maaherrojen Christopher von Wernstedzin vuonna 1621, Melcher Wernstedzin vuonna 1638 sekä Johan Graanin vuonna 1665 antamiin päätöksiin.

Tämä oikeustila muuttui vuonna 1673 annetun Lapinmaiden asutusplakaatin seurauksena. Plakaatin antamisella oli monta syytä. Sitä perusteltiin muun muassa kaivosteollisuuden työvoimapulalla, maanpuolustuksen tarpeilla, käyttämättömien resurssien hyödyntämisellä maanviljelyksen ja karjanhoidon kautta sekä kristinuskon levittämisellä. Ne oikeudelliset syyt, joilla plakaatin antamista perustellaan, tulevat esille vasta aivan valmistelun loppuvaiheessa. Ilmeisesti vasta vuodenvaihteessa 1672-1673 laaditussa muistiossa todetaan, että "kuninkaallisella majesteetilla oli mahdollisuus panna esitys täytäntöön kruunun hyödyksi, koska lappalaiset ovat alun perin barbaarista kansaa ja he ovat tulleet tänne muilta seuduilta ja asettuneet Lapinmaahan, eivätkä he kykene esittämään kuninkaallisia kirjeitä tai vahvistuksia omavaltaisesti haltuunsa ottamiin tiluksiin, maihin ja kalavesiin".

Kuitenkin, ainakaan Kemin Lapin tai Tornion Lappiin kuuluneen Suontavaaran osalta ei voida sanoa, että lappalaiset olisivat ottaneet alueet omavaltaisesti haltuunsa kuninkaallisten kirjeiden vastaisesti. Tilanne oli itse asiassa päinvastainen. Lappalaisten oikeuksien katsottiin perustuvan näihin kirjeisiin. Myös väite lappalaisten saapumisesta muilta seuduilta on ristiriidassa sen kanssa, mitä saamelaisten historiasta tiedetään. Ei ole tiedossa milloin lappalaiset ovat saapuneet niille alueille, jotka myöhemmin tunnetaan lapinkylien alueena, mutta joka tapauksessa he asuttivat näitä alueita jo ennen kuin nämä alueet tulivat Ruotsin suvereniteetin piiriin. Vaikka plakaatin antamisen perustelut voidaan siis kyseenalaistaa, kysymys oli kuitenkin siitä, että plakaatin antaminen oli oikeudellinen realiteetti ja se tuli sovellettavaksi myös oikeuskäytännössä.

Vuoden 1673 plakaatissa ei määritelty tarkemmin uudisasukkaitten maaomikeudellista asemaa. Oikeuskäytännössä asiaa tulkittiin siten, että plakaatti ei antanut

oikeutta asettua vapaasti lapinkylien alueelle. Oikeus asettua asumaan edellytti kihlakunnanoikeuden antamaa lupaa, ja käytäntö näyttää pääsääntöisesti olleen se, että asiasta tuli sopia joko lapinkylää edustaneiden lappalaisten tai sen lappalaisen kanssa, jonka veromaan alueelle uudisasukas halusi asettua. Vielä 1730-luvulla tätä asiaa kuvattiin oikeuden pöytäkirjassa siten, että uudisasukas oli asettunut lappalaisen tiluksille "tämän luvalla". Tällaisissa tapauksissa plakaatin antaminen ei siis vielä varsinaisesti muuttanut siihen asti vallinnutta käytäntöä. Toisaalta käräjäpöytäkirjoihin sisältyy myös oikeustapauksia, joissa oikeus myöntää luvan, vaikka lappalaiset ovat vastustaneet hakemusta. Tällaisissa tapauksissa päätöstä perusteltiin sillä, että uudisasutuksesta ei katsottu aiheutuvan haittaa lappalaisille eikä heidän elinkeinoilleen. Tällaisissa tilanteissa plakaatti muutti siihen asti vallinnutta käytäntöä.

Lapinkylien alueelle saapuneet savolaislähtöiset uudisasukkaat harjoittivat kuitenkin laajamittaista kaskeamista erityisesti eteläisimpien lapinkylien Kitkan ja Maanselän alueella, mistä aiheutui huomattavaa haittaa saamelaisten elinkeinoille. Tästä syystä vuonna 1695 annettiin uudistettu plakaatti. Siinä määrättiin, että plakaatissa tarkoitettujen uudisasukkaitten tuli raivata maata pelloiksi ja niityiksi ja rakentaa taloja ja muita tarpeellisia rakennuksia. Heidän tuli keskittyä varsinaiseen uudisasutukseen. Kun oikeus antoi luvan perustaa uudisasutus, se annettiin yleensä ehdolla, että uudisasukkaan tuli keskittyä peltojen ja niittyjen raivaamiseen, eikä hän saanut aiheuttaa lappalaisille haittaa heidän metsissään ja kalavesissään.

Uudisasutus voitiin perustaa näillä ehdoilla. Alueelle asettuneella suomalaisella uudisasukkaalla ei ollut muuta oikeutta kuin ne oikeudet, jotka koskivat maanviljelyksen ja karjanhoidon harjoittamista. Saamelaisten maa- ja vesioikeuksien näkökulmasta kysymys oli siitä, että lukuun ottamatta edellä mainitua poikkeusta, uudisasutusplakaattien määräykset eivät vaikuttaneet muilta osin saamelaisten maa-oikeudelliseen asemaan. Lapinkylään kuuluville saamelaisille ja yksittäisen veromaan haltijalle kuulunut oikeus säilyi lähtökohtaisesti ennallaan ja myös plakaattien antamisen jälkeen alioikeuden antoivat päätöksiä, joissa lapinrajan eteläpuolella asuvia talonpoikia kiellettiin aiheuttamasta haittaa lappalaisten mailla ja vesillä.

Vuonna 1749 annetussa Lapinmaan reglementissä annettiin kuitenkin uusia määräyksiä. Tässä säädöksessä määrättiin, että "kenelläkään ei ole parempaa oikeutta sellaisiin heinää ja metsää kasvaviin rämeisiin, joille uudisasukas voi perustaa uudistilansa". Toisessa yhteydessä todettiin, että sellaisen henkilön ei voida katsoa kärsivän vääryyttä, joka yhden tai useamman uudisasutuksen perustamisen seurauksena "menettää sellaisia alueita, joita hän on käyttänyt ainoastaan lintujen ja eläinten pyyntiin". Näitä määräyksiä voidaan tulkita siten, että saamelaisilla, olipa kysymys lapinkylästä tai yksittäisestä lapinveromaasta, ei ollut enää mahdollisuutta estää uudistilan perustamista myöskään sellaisessa tilanteessa, että siitä aiheutui haittaa saamelaisten maankäytölle.

Reglementissä myös säädettiin, että uudisasukkaalla oli oikeus harjoittaa metsästystä vain puolen peninkulman päässä kotoaan. Uudisasukkaalla siis katsottiin olevan nyt myös oikeus metsästä, mutta sitä rajattiin alueellisesti. Eri asia on, että tämä rajaaminen näyttää jääneen käytännössä kuolleeksi kirjaimiksi. Reglementissä myös määrättiin, että uudisasukkaalla oli oikeus harjoittaa kalastusta tarpeensa

mukaan. Näissä uudisasukkaalle myönnettyissä oikeuksissa kysymys oli lähinnä siitä, että uudisasukkaalle haluttiin antaa oikeus metsästä ja kalastaa toimeentulonsa turvaamiseksi ennen kuin hän kykeni saamaan toimeentulonsa varsinaisista maamiehen elinkeinoista. Uudisasukkaitten harjoittama metsästäys ja kalastus vaikeutti kuitenkin huomattavasti erityisesti metsäsaamelaisten toimeentuloa. Heidän elinkeinonsa perusta oli näissä elinkeinoissa.

Tultaessa 1700-luvun puoliväliin tilanne oli muuttunut siten, että lapinveromaiden oikeudellinen merkitys oli heikentynyt tai lakannut kokonaan. Osa niihin aikaisemmin kuuluneista alueista oli syynäty uudistiloille kuuluviksi alueiksi. Lukuun ottamatta Inaria, tämä koskee erityisesti Kemin Lapin alueella sijainneita lapinkylä. Alueiden katsottiin kuuluvan kruunulle ja saamelaisten maahan kohdistuva oikeus ymmärrettiin eräänlaiseksi privilegioksi tärkeimpien riistaeläinten eli majavan ja peuran pyytämiseen. Majavanpyyntiä koskeva yksinoikeus menetettiin kuitenkin 1750-luvun lopulla, jolloin kihlakunnanoikeus antoi myös suomalaisille uudisasukkaille oikeuden osallistua tämän elinkeinon harjoittamiseen. Syynä oli se, että koska suomalaiset olivat alkaneet osallistua kylän yhteisiin rasituksiin, heille tuli kuulua samat edut kuin kylän muillekin asukkaille. Asiaa siis katsottiin kame-raali-, ei siviilioikeudellisesta lähtökohdasta.

Tornion Lappiin kuuluneen Enontekiön alueella lapinveromaat ja myöhemmin myös lapinkylät menettivät merkityksensä ensisijaisesti suurporonhoidon laajene-misen seurauksena. Alkuperäisten lapinkyläen alueet korvautuivat jutaamareittien mukaan määräytyvällä alueella. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että saamelais-ten erityinen oikeus käyttää alueita olisi kadonnut. Tultaessa 1700-luvun lopulle saamelais-ten oikeus alueiden käyttöön kuitenkin yhdistettiin lähinnä vain heidän maksamaan lapinveroon, jota kuitenkin tässä vaiheessa kannettiin enää vain kolmen pohjoisimman kunnan alueella. Tämä käsitys tulee esille vielä vuonna 1854 eräissä Oulun läänin maaherra Lavoniuksen kirjoituksessa.

Mihin saamelais-ten maa- ja vesioikeuksien voidaan katsoa oikeudellisesti perus-tuneen? Lähtökohtana voidaan pitää edellä mainittuja vuosina 1584 ja 1602 annet-tuja kuninkaallisia kirjeitä. Ne koskivat sanamuotonsa mukaan suurinta osaa nykyi-sen Suomen alueella sijainneista lapinkylästä ja niitä sovellettiin tässä merkityksessä myös käytännössä. Länsipohjan maaherrojen päätöksissä niihin viitattiin ainakin vielä 1660-luvulla.

Oikeuskäytännössä näihin kirjeisiin viitattiin pian niiden antamisen jälkeen. Lapin pohjoinen tuomiokunta toimi vuonna 1614 perustetun Svean hovioikeuden alaisuudessa. Alioikeuden tuli lähettää tuomiokirjoista kopiot ylioikeudelle Tukhol-maan, jonka tehtävänä oli tarkistaa, että tuomiot olivat lainmukaisia.¹⁴⁰⁵ Myös Svean hovioikeus on siis ollut tietoinen noudatetusta käytännöstä ja tämän on täytynyt kos-kea myös sovellettuja oikeuslähteitä. Piitimen laamanninoikeus viittaa näihin kirjei-siin käsitellessään Haukiniemen sukulunastusasiaa vuonna 1739.

Kamarikollegiokaan ei kiistä näiden kirjeiden oikeudellista velvoittavuutta, mutta se katsoo, että näistä kirjeistä ei käy selville, että niillä olisi myönnetty saamelaisille maanomistusoikeus. Viimeinen tiedossa oleva viittaus näihin kirjeisiin on vuodelta

¹⁴⁰⁵ Ks. esim. Ågren 1997, 56.

1747. Tämä ajankohta on varsin lähellä vuotta 1744, jolloin KO katsoi, että omistus-oikeus lapinkylien alueisiin kuuluu kruunulle. Koska saamelaisten käyttämien alueiden veroluontoisuutta oli perusteltu näillä kirjeillä, kysymys saattoi siis olla siitä, että kirjeiden poisjääminen oikeuskäytännöstä oli yhteydessä tähän kysymykseen.

Vaikka ei olekaan tiedossa, että nämä kirjeet olisi nimenomaisesti kumottu, voidaan tietysti katsoa, että ne ovat aikojen kuluessa menettäneet merkityksensä. Tähän liittyen voidaan kuitenkin viitata esimerkiksi Kustaa Vaasan vuoden 1542 kirjeeseen, joka on sekä vanhempi että tulkinnanvaraisempi kuin vuosien 1584 ja 1602 kirjeet. Vuoden 1542 kirjeeseen ei ole myöskään viitattu oikeuskäytännössä. Tästä huolimatta ei ole kyseenalaistettu sitä, etteikö myös tähän kirjeeseen voitaisi vedota myös nykyaikana valtion omistusoikeuden perustana. Molemmissa tapauksissa kysymys on maahan kohdistuvista oikeuksista. Ainakin tästä näkökulmasta on vaikea löytää perusteluja sille, etteikö myös vuosien 1584 ja 1602 kuninkaallisilla kirjeillä voitaisi katsoa olevan oikeudellista merkitystä vielä nykyäänkin.

Näihin kirjeisiin viitataan myös vuoden 1929 komiteanmietinnössä. Komitean mukaan näissä kirjeissä on kysymys ”oman aikansa sitovimmalla tavalla” annetusta vakuutuksesta.¹⁴⁰⁶

Komitean lähtökohta näyttää olleen se, että kyseisillä kirjeillä itse asiassa vahvistettiin valtiovallan toimesta sellainen oikeus, mikä saamelaisilla katsottiin olleen jo ennen kirjeiden antamista. Tällainen tulkinta saa tukea kirjeiden sanamuodosta mutta myös siitä, miten niitä tulkittiin omana aikanaan. Vuoden 1584 kirjeessä puhutaan ”vanhasta ja ylimuistoisesta nautinnasta”. Vuoden 1638 maaherra Werenstedtin päätöksessä viitataan Kaarlen vuoden 1602 kirjeeseen ja todetaan että lappalaiset saavat säilyttää ”vanhan nautintansa” kuninkaallisten kirjeiden mukaisesti. Vuoden 1672 käräjillä nimismies syytti Pelkosta siitä, että tämä oli asettunut Sompion, Keminkylän, Kuolajärven ja Sodankylän kylien *ylimuistoisille* vanhoille asuinpaikoille vastoin niitä vanhoja kirjeitä, joita kuninkaasivat antaneet lappalaisille ja joilla kirjeillä heille oli vahvistettu heidän vanhat omistuksensa ja tiluksensa metsässä ja maalla.

Oikeuskäytännöstä löytyy yksittäisiä tapauksia, joissa ylimuistoiseen nautintaan viitataan siinä merkityksessä, että jokin määrätty alue kuului johonkin määrättyyn lapinkylään tai veromaahan. Näissä tapauksissa kysymys on kuitenkin ylimuistoisesta nautinnasta siinä tyypillisessä merkityksessä, että sillä pyrittiin perustelevaan jonkin alueen kuulumista jollekin määrättylle oikeussubjektille. Nämä tilanteet eivät sen sijaan kerro siitä, mitkä ovat ne oikeudelliset syyt, joiden nojalla saamelaisilla katsottiin olleen erityisiä oikeuksia kiinteään omaisuuteen.

Tämä kysymys saattoi nousta esille vain erityisestä syystä. Tällaisesta tilanteesta oli kysymys vuoden 1688 käräjillä, jossa kolme lappalaista halusi oikeuden vahvistuksen siihen, että määrätty kalavedet kuuluivat nimenomaan heille. Asia liittyi muutamaa vuotta aikaisemmin annettuun Lapinmaiden asutusplakaattiin, jonka antamisen jälkeen suomalaisia uudisasukkaita oli tullut Maanselän lapinkylän alueelle. Pyynnön synnä ilmoitettiin olevan se, että suomalaiset eivät voisi tunkeutua heille kuuluville alueille. Päätöksessä oikeus totesi, että kyseiset alueet ovat hakijoiden omaisuutta ja

¹⁴⁰⁶ KM 1929:8, 50.

perusteena viitattiin muun muassa Kristofferin lain MaaK:n ensimmäiseen lukuun, joka koski laillisia saantoja ja ylimuistoista nautintaa.

Niin kauan kuin lappalaisilla katsottiin olleen vero-oikeus käyttämiinsä alueisiin, ei ylimuistaiseen nautintaan vetoamiselle ollut juurikaan tarvetta. Alueiden hallinta siirtyi henkilöltä toiselle veroluontoista maata koskevien oikeussäntöjen perusteella. Vuonna 1744 tilanne kuitenkin muuttuu. Alueiden katsotaan tämän jälkeen kuuluvan kruunulle. Vaikka lappalaisten maankäyttö jatkui samalla tavalla kuin aikaisemminkin, heidän katsottiin tämän jälkeen käyttävän toiselle kuuluvia alueita.

Vaikka omistusoikeuden maahan katsottiinkin nyt kuuluvan kruunulle, lappalaisilla olisi tämän jälkeenkin voitu katsoa olleen laillinen oikeus alueiden käyttöön. Oikeudellinen peruste olisi ollut kuninkaallisissa kirjeissä ja/tai vuoden 1734 lain ylimuistoisessa nautinnassa. Vuoden 1734 lain mukaan ylimuistoinen nautinta koski paitsi kiinteää omaisuutta myös ”jotain oikeutta”. Näin ei kuitenkaan käynyt. Oikeuskäytännössä on vaikea löytää tapauksia, joissa saamelaisten maankäyttöä olisi perusteltu ylimuistoisella nautinnalla.¹⁴⁰⁷Syytä ei löydy käräjäpöytäkirjoista, vaan sitä on haettava muualta.

Kysymys saattoi olla, erityisesti 1600-luvun lopulla, mutta myös myöhemmin esillä olleesta käsityksestä, jonka mukaan ylimuistoinen nautinta ei voi kohdistua kruununmaahan. Tätä kysymystä on selvittänyt erityisesti Kuylenstierna. Hänen mukaan maakunta- tai maanlaeista ei ole löydettävissä mitään sellaista, josta voitaisiin päätellä, että ylimuistoinen nautinta olisi koskenut vain tietynlaista maata.¹⁴⁰⁸ Hän kuitenkin toteaa, että 1600-luvun puolivälistä voi löytää esimerkkejä pyrkimyksestä, jossa oikeutta vedota ylimuistaiseen nautintaan kruununmaan osalta pyrittiin rajoittamaan.¹⁴⁰⁹ Keskeinen oikeudellinen peruste oli Kuninkaan Kamarikollegiolla 13.7.1691 lähettämä kirje. Kuylenstiernan mukaan tätä kirjettä ei voi kuitenkaan tulkita siten, että se olisi tarkoittanut yleistä kruununmaata koskevaa kieltoa.¹⁴¹⁰

Tämä kysymys tuli esille myös 1600-luvun lopulla asetettujen komissioiden toiminnassa. Metsäkomissioiden tehtävänä oli muun muassa erottaa kruunulle kuuluvat yleismaat yksityisestä omaisuudesta. Metsäkomissioiden lähtökohtana oli se, että kruunun ylimuistoinen nautinta, jota ei tarvinnut erikseen osoittaa, oli vanhempi kuin muu ylimuistoinen nautinta, minkä vuoksi myöhemmin syntynyt ylimuistoinen nautinta joutui väistymään. Kruunulle kuuluvan ylimuistaiseen nautinnan osalta viitattiin myös Helgeandsholman päätökseen.¹⁴¹¹ Myllykomissioiden tehtävänä oli selvittää millä alueella oli yleisvettä.¹⁴¹² Myllykomissioiden johtosäännössä todettiin

¹⁴⁰⁷ Vrt. Enontekiön käräjät (19.2.1783 § 11. Lappi 1), joilla kirkkoherra Engelmarck halusi kuulla todistajia koskien kahta kalapaikkaa Muonionjoessa sekä yhtä Idijoella, joita olisi ikivanhoista ajoista lähtien käytetty (pappilasta käsin). Kirkkoherra esitti konsistorin hänelle lähettämän kirjeen, jossa pappilan vaatimuksen sanotaan perustuvan *ylimuistaiseen nautintaan* (på grund af urminnes häfd). Tämä oikeustapaus kertoo siitä, että myös kyseisenä aikana vedottiin ylimuistaiseen nautintaan maahan kohdistuvien oikeuksien osalta.

¹⁴⁰⁸ Kuylenstierna 1917, 192-194.

¹⁴⁰⁹ Hänen mukaan tällaista kantaa edustivat Loccenius, Rålamb, Abrahamsson, Arnell ja Nehrman. Ainoastaan Kloot katsoi, että ylimuistoinen nautinta kohdistuu myös kruununmaahan. Kuylenstierna 1917, 208.

¹⁴¹⁰ Kuylenstierna 1917, 197-198.

¹⁴¹¹ Kuylienstierna 1917, 201, 204., 206 ja 207.

¹⁴¹² Myllykomissioista ja niiden toiminnasta, ks. Joonas 2015, 90-105 ja siinä mainittu kirjallisuus.

nimenomaisesti, että Helgeandsholman päätös tarkoitti sitä, että ylimuistoinen nautinta oli syntynyt laittomasti. Kuylenstiernan mukaan metsäkomissioiden päätöksissä ja tuomioissa tulee esille se lähtökohta, että ylimuistoinen nautinta ei voi kohdistua kruunua vastaan. Hänen mukaan näillä päätöksillä on myös läheinen yhteys regaalijatteluun.¹⁴¹³

Kuylenstierna kuitenkin katsoo, että 1600- ja 1700-luvuilla esillä ollut käsitys, jonka mukaan ylimuistoinen nautinta ei voinut kohdistua kruununmaahan jäi teoreettiseksi spekulatioksi, jolla ei ollut vaikutusta käytäntöön.¹⁴¹⁴ Almquistin kanta on päinvastainen. Almquistin mukaan 1600-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta aina 1880-luvulle on katsottu, että ylimuistoiseen nautintaan ei voida vedota kruunua vastaan. Hän kuitenkin toteaa, että nykyään tällä käsityksellä on tuskin mitään merkitystä.¹⁴¹⁵

Lähtökohta, jonka mukaan ylimuistoinen nautinta ei koske kruununmaata voi luonnollisesti tulla esille vasta siinä vaiheessa, kun maan katsottiin kuuluvan kruunulle. Kemin- ja Tornion Lapinmaiden osalta tämä oli oikeuden kanta vasta vuodesta 1744 alkaen. Siihen asti ylimuistoinen nautinta mainitaan oikeuskäytännössä, mutta tämän siihen ei oikeuskäytännössä juurikaan vedottu, vaikka juuri saamelaisten maa-oikeuksien osalta se olisi epäilemättä ollut keskeinen oikeudellinen peruste. On siis mahdollista, että tämän oikeusperusteen katoamiselle oikeuskäytännöstä oli samat perusteet kuin vero-oikeuden menettämislle eli regaalijattelu ja lisäksi Helgeandsholman päätös. Toisaalta on todettava, että tästä ei ole esitetty mitään konkreetista näyttöä.

Ruotsissa on lähdetty jo pitkään siitä, että saamelaisten maa-oikeudet perustuvat ylimuistoiseen nautintaan. Tämä todetaan myös verotunturioikeudenkäynnissä. HD:n mukaan saamelaisten maankäyttö, eli poronhoito, metsästyminen, kalastus ja määrätynlainen metsänkäyttö, on alkuaan perustunut ylimuistoiseen nautintaan.¹⁴¹⁶

Suomessa tämä kysymys nousi esille ensimmäisen poronhoitolain valmistelun yhteydessä. Poronhoitolakia valmistellut komitea toteaa, että Ruotsissa, jossa poronhoito-oikeudella on suureksi osaksi samanlainen historiallinen tausta, on "jouduttu lailla myöntämään sangen pitkälle meneviä etuoikeuksia ja suostuttu vastaaviin niin valtion kuin yksityistenkin maanomistukseen liittyvien oikeuksien supistuksiin". Tämä oli komitean mukaan seurausta siitä, että oikeuden on katsottu perustuneen ylimuistoiseen nautintaan, jolla komitean mukaan on tulkittu olleen "tavanomaisen oikeuden pyhyys".¹⁴¹⁷

Olisi voinut olettaa, että myös meillä poronhoitolainsäädäntöä olisi lähdetty valmistelemaan tästä lähtökohdasta. Tätä siviilioikeudellista perustaa ei kuitenkaan vielä tuolloin tuotu selvästi esille. Ilmeisesti kysymys oli siitä, että tällöin olisi jouduttu komitean käsityksen mukaan suostumaan varsin pitkälle meneviin myönnytyksiin.

2.1.2 Saamelaisten maankäyttöoikeudet lainvalmistelussa

Saamelaisten erityinen oikeusasema menettää oikeuskäytännössä merkityksensä Ruotsin vallan loppuun tultaessa. Senaatin ja Metsähallituksen 1800-luvun jälkipuo-

¹⁴¹³ Kuylenstierna 1917, 203.

¹⁴¹⁴ Kuylenstierna 1917, 208.

¹⁴¹⁵ Almquist 1949, 102. Ks. myös Almquist 1923, 191.

¹⁴¹⁶ NJA 1981:1, 233.

¹⁴¹⁷ KM 1929:8, 50.

liskolla käymässä kirjeenvaihdossa esitettiin muun muassa, että poronhoito tulisi kieltää valtion mailla, koska sen katsottiin haittaavan valtion metsätaloutta. Vuonna 1877 Senaatin talousvaliokunta myönsi oikeuden laiduntaa määrättyjä eläimiä kruunun mailla ja kruununpuistoissa. Mikäli päätöksessä asetettuja ehtoja ei noudatetaisi, seurauksena olisi oikeuden menettäminen. Porojen laiduntamisoikeus poikkesi kuitenkin muiden eläinten laiduntamisesta siinä, että porojen osalta ei tarvinnut maksaa valtiolle korvausta. Näistä viranomaisten kannanotoista tulee selvästi esille, että oikeuden alueiden käyttöön katsottiin kuuluvan pelkästään valtiolle, eikä yksityisillä katsottu olevan mitään erityistä oikeudellista perustetta alueiden käyttöön.

Samalla tavalla kuin muunkin valtakunnan osalta, myös entisiin lapinkyliin kuuluneiden alueiden maa- ja vesialueiden käyttö määräytyi oman erityislainsäädäntönsä mukaisesti. Kalastuksesta säädettiin kalastuslainsäädännössä, metsästyksestä metsästyslainsäädännössä. Vielä 1900-luvun alussa ei myöskään esitetty väitteitä, että lapinkyliä asuttaneiden saamelaisten oikeudenomistajilla olisi mitään erityistä oikeutta elinkeinojen harjoittamiseen. Tämä kysymys ei olisi noussut välttämättä esille myöhemminkään, ellei myös poronhoidon harjoittaminen olisi edellyttänyt omaa lainsäädäntöään. Koska kysymys oli ensimmäisestä poronhoitoa koskevasta laista, sitä valmistellut komitea katsoi tarpeelliseksi selvittää yksityiskohtaisemmin myös poronhoidon historiaa.

Poronhoitolakikomitean laatimassa historiallisessa katsauksessa viitataan vuosien 1584 ja 1602 suojelukirjeisiin sekä niitä koskeviin maaherrojen päätöksiin. Komitean johtopäätökset poikkeavat kuitenkin eräissä keskeisessä suhteessa siitä, miten tämä kysymys on ymmärretty Ruotsissa. Kun Ruotsissa oli lähdetty siitä, että porojen laiduntamisoikeus ym. perustuu ylimuistoiseen nautintaan, komitea toteaa, että lappalaisilla on ollut oikeus kenenkään häiritsemättä käyttää lapeissaan olevaa maata *muun muassa* poronhoitotarkoituksiin. Näkökulma on siis se, että koska saamelaisten oikeutta ei oltu oikeudellisesti rajattu, alueita on voitu käyttää vapaasti, esimerkiksi poronhoitoon. Tätä lähtökohtaa vasten voidaan tietysti kysyä miksi saamelaisille kuuluneen oikeuden katsotaan nykyään koskevan ainoastaan poronhoitoa nk. vapaan laiduntamisoikeuden muodossa. Vastaavasti voitaisiin lähteä siitä, että sillä alueella, johon saamelaisten maa-oikeudet kohdistuvat myös metsästystä, kalastusta ym. tulisi olla oikeus harjoittaa riippumatta siitä, onko kysymys valtion vai yksityisen omistamasta maasta.

Nykyisessä lainsäädännössä saamelaisten vanhoilla oikeuksilla on ollut vaikutusta vain poronhoidon osalta ja kalastuksen osalta kolmen pohjoisimman kunnan alueella, mutta ei muulla alueella. Lisäksi voidaan viitata siihen, että edellä mainitut lait on kirjoitettu siten, että nämä oikeudet koskevat kaikkia paikallisia asukkaita. Lähtökohtana tulisi kuitenkin olla, että ne koskevat ainoastaan sellaisia henkilöitä, joita voidaan pitää näiden oikeuksien subjekteina nykyaikana. Kysymys on sekä yhdenvertaisuudesta että lainsäädännön johdonmukaisuudesta.

2.1.3 Saamelaisten maa- ja vesioikeudet Ruotsissa

Ruotsissa saamelaisten maa- ja vesioikeuksien tunnistamiseen johtanut kehityskulku alkoi 1800-luvun jälkipuolella. Lainsäädännössä tämä tapahtui poronhoitolainsäädännön kautta. Ensimmäinen poronhoitolaki säädettiin vuonna 1886. Jo tässä

vaiheessa, mutta myös myöhemmin, on hyväksytty se lähtökohta, että saamelaisten maa- ja vesioikeudet kuuluvat lähinnä vain niille henkilöille, joiden suvussa on harjoitettu poronhoitoa.

Vaikka näistä oikeuksista käytetään nimitystä poronhoito-oikeus, kysymys on kuitenkin myös muista oikeuksista kuin vain porojen maanomistusoikeudesta riippumattomasta laiduntamisoikeudesta. Voimassa olevan PoroelinkeinoL:n¹⁴¹⁸ mukaan tähän oikeuteen katsotaan kuuluvan myös oikeus pystyttää sellaisia rakennuksia ja rakennelmia, jotka ovat tarpeellisia poronhoidon harjoittamisessa kuten poroaitoja, rakennuksia teurastusta varten sekä poronhoidon harjoittamisessa tarvittavia kämppejä ja kotia. Mikäli kysymys on pitempiaikaisista rakennelmista, on maanomistajalla oikeus osoittaa paikka tällaiselle rakennuksille (16 §). Tällaisia rakennushankkeita varten saamelaiskylällä on oikeus ottaa puutavaraa valtion metsästä samoin kuin polttopuuta ja puuta käsitöiden valmistamista varten (17 §). Saamelaiskylän yksittäisellä jäsenellä on myös oikeus saada saamelaiskylän alueelta valtion metsästä puutavaraa asunnon rakentamista tai perusparannusta varten. Määrätyin edellytyksin poronhoitajalla on myös oikeus kaataa naavapuita porojen hätäruuaksi (20 §). Kylän jäsenellä on myös oikeus määrätyillä alueilla metsästä ja kalastaa paitsi omaan käyttöön, myös myyntitarkoituksiin.

Verotunturioikeudenkäynnissä kysymys porosaamelaisten maa- ja vesioikeuksista tuli ratkaistavaksi myös oikeuskäytännössä. Ruotsin korkeimman oikeuden mukaan näistä oikeuksista oli säädetty tyhjentävästi poroelinkeinolaissa. Tämän lisäksi HD kuitenkin katsoi, että oikeuteen kuuluu myös soran ja muiden maa-ainesten otto omaan käyttöön, oikeus laiduntaa myös muita eläimiä kuin poroja sekä oikeus tehdä heinää omaan tarpeeseen. Poronhoito-oikeuteen ei sen sijaan katsottu sisältyvän oikeutta ottaa soraa myytäväksi, oikeutta vesivoimaan tai oikeutta valtausoikeuden ulkopuolella oleviin mineraaleihin.¹⁴¹⁹ Nämä oikeudet kuuluvat maanomistajalle.

HD:n mukaan poronhoito-oikeus perustuu erityisesti ylimuistoiseen nautintaan. Päätöksessä todetaan erikseen, että poronhoito-oikeudessa ei ole kysymys mistään sellaisesta edusta, jonka lainsäätäjällä olisi ”luovuttanut” saamelaisille.¹⁴²⁰ Oikeuden mukaan poronhoito-oikeudessa on kysymys siviilioikeudelliselta perustalta lähtevästä erityisestä oikeudesta ja että tämä oikeus kuuluu hallitusmuodossa suojatun omaisuuden suojan piiriin, samalla tavalla kuin omistusoikeus.¹⁴²¹

Kysymys ei ole siis pelkästään poronhoidosta, vaan useasta erillisestä oikeudesta maa- ja vesialueiden käyttöön. Yhteisenä nimittäjänä voidaan nähdä se, että kysymys on sellaisista maankäytön muodoista, joita saamelaiset ovat harjoittaneet satoja vuosia. Tämän oikeuden ulkopuolelle rajautuvat sen sijaan sellaiset käyttömuodot, joita saamelaiset eivät toimeentulon hankkimisessa ole perinteisesti tarvinneet. HD:n päätöksestä voidaan panna merkille myös se, että tähän oikeuteen kuuluu myös oikeus laiduntaa kotieläimiä sekä tehdä heinää toiselle kuuluvalla alueella. Tämän täytyy tarkoittaa sitä, että HD katsoi ylimuistoisen nautinnan koskevan myös sel-

¹⁴¹⁸ Rennäringslag, SFS 1971/437.

¹⁴¹⁹ NJA 1981:1, 244-248.

¹⁴²⁰ NJA 1981:1, 233, 248 ja 250. Ks. myös Bengtsson 2004, 79-89. Vrt. kuitenkin Allard 2015, 248-251.

¹⁴²¹ NJA 1981:1, 248.

laisia alueiden käyttömuotoja, jotka liittyvät ajallisesti myöhempään ajankohtaan eli aikaan, jolloin saamelaiset omistivat myös lehmii ja lampaia.

Ruotsin lainsäädännössä lähdetään siis siitä, että erityisesti ylimuistoinen nautinta oikeuttaa käyttämään alueita niin kuin niitä on vanhastaan käytetty. Nämä oikeudet on luetteloitu joko laissa tai oikeuskäytännössä eli niiden määrä on rajallinen. Verrattuna vanhojen lapinkylien saamelaisten oikeudelliseen asemaan, kysymys ei ole enää muut pois sulkevasta oikeudesta. Alueiden pitkään jatkunut käyttö on kuitenkin synnyttänyt oikeuden, joka saa oikeussuojaa määrättyihin käyttömuotoihin. Nykyinen laki turvaa siis oikeuden siihen elämäntapaan, jonka piirissä alueita on vanhastaan hyödynnetty.

Ruotsissa nämä oikeudet ovat yhdistetty poronhoidon harjoittamiseen. Tämä ei liity pelkästään oikeudellisiin syihin, vaan taustalla voidaan nähdä myös elinkeinopoliittisia tavoitteita, joiden juuret voidaan viedä aina vuoden 1673 uudisasutusplakaattiin asti. Voidaan kuitenkin todeta, että saamelaisten ylimuistaiseen nautintaan perustuvan maankäytön ei tarvitse olla yhteydessä poronhoitolainsäädäntöön. Suurimmalla osalla nykyisen Suomen aluetta poronhoito ei ollut saamelaisten toimeentulon kannalta määräävä elinkeino.

2.2 Kysymys omistusoikeudesta

Edellä on käsitelty sitä, miten saamelaisten oikeudellinen asema on ymmärretty siinä vaiheessa, kun saamelaisilla vielä katsottiin olleen erityisiä maa- ja vesioikeuksia. Toinen kysymys on se, miten tämä oikeus tulisi nähdä nykyaikana osana oikeudellista systematiikkaa. Millaisella oikeudellisella käsitteellä saamelaisten kiinteistöoikeudellista asemaa tulisi kuvata?

Erytyisesti nykyisen Suomen aluetta koskevassa tutkimuksessa kysymys saamelaisten maa-oikeuksista on pelkistynyt kysymykseen omistusoikeudesta eli siihen kuuluvatko alueet saamelaisille vai valtiolle. Seuraavassa tätä kysymystä tarkastellaan toisaalta siitä näkökulmasta, miten saamelaisille kuulunut vero-oikeus tulisi ymmärtää nykyaikana. Toisaalta kysymys on valtion maanomistusoikeuden perusteista tällä alueella.

Vallitsevan käsityksen mukaan maanomistus perustuu kahteen lähtökohtaan. Toisaalta yksityisen omistusoikeuden katsotaan syntyneen kenellekään kuulumattoman alueen haltuunoton, valtauksen kautta. Toisaalta taas katsotaan, että kruunu sai omistusoikeuden sellaiseen maahan, joka ei kuulu kenellekään vuonna 1683 annetun metsäasetuksen perusteella. Miten näitä käsityksiä tulisi arvioida lapinkylien alueiden osalta? Jotta tapahtumien kulku tulisi tässä suhteessa ymmärrettäväksi, on ensinnäkin seurattava oikeuskäytäntöä paikallistasolla eli lapinkylien käräjillä. Tämän lisäksi on kuitenkin tiedettävä, miten kysymys omistusoikeudesta ymmärrettiin keskushallinnossa ja oman aikansa oikeuskirjallisuudessa sekä se, mikä oli se lainsäädäntö, joka tosiasiallisesti vaikutti valtion omistusoikeuden syntymiseen.

Tarkasteltaessa oikeuskäytäntöä nykyisen Pohjois-Suomen alueella tulee esille, että lappalaisten käyttämät alueet ovat olleet sukulunastuksen kohteena. Lainhuutoja ja kiinnekirjoja koskevat määräykset ovat koskeneet myös niitä. Lappalaisten

käytössä olleita maita on ollut myös mahdollista myydä, testamentata tai luovuttaa muuten. Lappalaisilla katsottiin siis alioikeuskäytännössä olleen käyttämiinsä alueisiin vastaavanlainen oikeus kuin talonpojilla eli veromiehenoikeus.

Voidaanko tästä saamelaisille kuuluneesta maa-oikeudesta käyttää nimitystä *omistusoikeus*? Itse ilmauksen käyttämiselle ei liene esteitä, koska jo Kamarikollegio käytti 'veroluontoa' omistusoikeuden synonyyminä. Erilaisia käsityksiä on sen sijaan herättänyt se, voidaanko 1700-luvun veromiehenoikeus ymmärtää omistusoikeutena siinä merkityksessä kuin mitä tällä käsitteellä nykyään ymmärretään. Tämä kysymys oli esillä jo 1600- ja 1700-luvuilla, jolloin talonpoikien omistusoikeus heille kuuluneisiin alueisiin pyrittiin kiistämään. Tätä käsitystä edustaneiden, yleensä aatelissäätyn kuuluneiden henkilöiden argumentaatio perustui siihen, että talonpojan oikeus oli monella tavalla rajoitettu. Kysymys oli toisaalta talonpojille kuuluneista velvoitteista, toisaalta erilaisista rajoituksista, kuten osittamis- tai luovuttamisrajoituksista. Talonpojan tuli myös talon luovutuksen yhteydessä tarjota sitä ensin veronsaajalle. Mikäli veronmaksu laiminlyötiin kolmelta vuodelta, talo siirtyi verohylkynä kruunulle. Nämä ja eräät muut talonpojan hallintaoikeutta koskevat rajoitukset antoivat aihetta väitteelle, jonka mukaan talonpojan oikeutta ei voida pitää maanomistusoikeutena. Tällöin maanomistusoikeudella tarkoitettiin sitä oikeutta, mikä aatelismihellä oli hänelle kuuluvaan maahan.

Vastaavasta lähtökohdasta lähtee myös se kritiikki, jota Bäärnhiehm on esittänyt saamelaisten mahdollista maanomistusoikeutta kohtaan. Hänen mukaansa talonpoikien omistusoikeus syntyi vasta vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjalla ja sen jälkeen annetulla lainsäädännöllä. Tätä aikaisemmin talonpoikien vero-oikeus heille kuuluneisiin alueisiin antoi hyvin rajatun oikeuden käyttää maata. Heillä, ja monilla muilla, oli kyllä jonkinlainen oikeus maahan, mutta kenelläkään ei voinut vielä tässä vaiheessa olla omistusoikeutta sen nykyisessä merkityksessä. Merkittävä osa talonpoikien maa-oikeuteen kohdistuvista rajoituksista kuitenkin poistettiin vuosina 1789-1810 annetulla lainsäädännöllä. Vasta tämän jälkeen voidaan puhua Bäärnhielmin mukaan omistusoikeudesta sen nykyisessä merkityksessä. Saamelaisten käyttämien alueiden osalta kysymys ei voi olla nykyaikana maanomistusoikeudesta, koska saamelaiset jäivät näiden uudistusten ulkopuolelle.

Keskeisenä ongelmana Bäärnhielmin ajattelussa on se, että henkilöä ei voida pitää maanomistajana sellaisessa tilanteessa, jossa maaomaisuuden haltijan omaisuuteen kohdistuu rajoituksia. Myös nykyään maanomistajan oikeutta rajoitetaan monella tavalla ja näiden rajoitusten voidaan katsoa monessa tapauksessa menevän jopa pitemmälle kuin ne rajoitukset, jotka koskivat aikaa ennen vuotta 1789. Tästä huolimatta myös tällaisen henkilön oikeutta maahan pidetään omistusoikeutena.

Bäärnhielmin edustama näkökanta antaa kuitenkin aiheen eräaseen huomioon. Riippumatta siitä tulisiko vero-oikeutta pitää nykyisenä omistusoikeutena, nykyinen omistusoikeus ei kuitenkaan ole identtinen 1600- ja 1700-lukujen vero-oikeuden kanssa. Vero-oikeuden haltijalle kuuluvat ne oikeudet ja velvollisuudet, jotka vero-oikeuteen tuolloin katsottiin kuuluvan. Tällaisen henkilön oikeusasema ei ollut sama kuin nykyisen maanomistajan. Oleellista asiassa on kuitenkin se, että myös saamelaisten kohdalla vero-oikeus tarkoitti lähtökohtaisesti muut pois sulkevaa oikeutta alueiden käyttöön sekä oikeutta luovuttaa alueita korvausta vastaan tai korvauksetta.

Vaikka tällaisesta oikeudesta ei käytettäisikään nimitystä omistusoikeus, sen nykyisessä merkityksessä, veroluontoisen maan haltijan oikeudellinen asema vastasi kuitenkin näiden keskeisten entiteettien osalta nykyisen maanomistajan oikeusasemaa.

Toinen tapa lähestyä tätä kysymystä olisi HD:n tavoin katsoa, että saamelaisille kuulunut vero-oikeus on myöhemmin ”kehittynyt” omistusoikeudeksi tämän käsitteen nykyisessä merkityksessä.¹⁴²² Mikäli hyväksytään lähtökohta, jonka mukaan saamelaisten oikeus tulisi myös nykyaikana ymmärtää oikeudeksi, joka kuului veroluontoisen maan haltialle, kysymys olisi oikeudesta, jota ei kuvata millään nykyisellä esineoikeudellisella käsitteellä. Kysymys ei ollut nykyisestä maanomistusoikeudesta, mutta toisaalta kysymys ei voi olla nykyaikana myöskään vero-oikeudesta. Näistä syistä tämän tutkimuksen otsikkona on saamelaisille kuuluneesta oikeudesta toisinaan käytetty *ikimuistoinen* oikeus. Poronhoitolain esitöiden mukaan lappalaisilla oli ikivanhaan käytäntöön nojautuva oikeus käyttää kaikkea lapeissaan olevaa maata. Esitöiden mukaan tätä oikeutta kyllä rikottiin ja kierrettiin ja esivallan määräyksillä osin myös syrjäytettiin, mutta sitä ei kuitenkaan milloinkaan nimenomaan kumottu. Myöhemmin puhutaan ikimuistoisesta nautinnasta. Edellä oleva kuvaa myös sitä, mihin myös tämän tutkimuksen nimellä viitataan.

2.2.1 Saamelaisten käyttämien alueiden veroluontoisuuden peruste

Mihin saamelaisten maa-oikeuden voidaan katsoa oikeudellisesti perustuneen? Ruotsalais-suomalaisen oikeuden mukaan yksityisen maanomistusoikeuden katsotaan alkuaan syntyneen kennekään kuulumatoman maan valtauksen kautta. Näin asia ymmärrettiin myös siinä vaiheessa kun saamelaisten käyttämiä alueita pidettiin vielä veroluontoisina tiluksina. Stiernhöökin mukaan myös hänen aikanaan (1672) oikeus autioon maahan hankittiin valtauksen kautta.

Lapinmaan osalta voidaan viitata hyvin varhaiseen asiakirjaan eli vuonna 1340 annettuun Telgen sääntöön, jonka mukaan uudisasukkaiden Lapissa tuli noudattaa Helsinglannin maakuntalakia ja että heillä tuli olla täysi omistusoikeus laillisesti haltuunsa ottamiinsa alueisiin.¹⁴²³ Tässä vaiheessa Lapinmaa oli kuitenkin vielä varsin epämääräinen alue. Nykyisen Suomen alueella sen on katsottu vielä tällöin ulottuneen etelässä aina Oulujärvelle asti.

Almquist toteaa, että koska Pohjois-Ruotsin suuria asumattomia alueita pidettiin alkuaan kenellekään kuulumattomina, uudisasukkaat saivat vero-oikeuden valtaus-oikeuden perusteella. Talonpojille kuuluneiden alueiden veroluontoisuus tulee esille myös lapinkylien käräjillä. Enontekiön käräjiltä löytyy useitakin oikeustapauksia 1600-luvun lopulta, joissa käy selville, että talonpojille kuuluneita järviä oli mahdol-

¹⁴²² HD näyttää verotunturioikeudenkäynnissä lähteneen samasta lähtökohdasta kuin Bäärnhjelm. HD:n mukaan yksityisten, ei-säätyläisten, henkilöiden osalta voidaan tuskin puhua omistusoikeudesta maahan nykyisessä merkityksessä 1600-luvulla ja tämä koskee myös suurta osaa 1700-luvusta. Kysymys on pikemminkin niistä oikeuksista (*rättigheter*), jotka kuuluivat verotalonpojille (veromiehenoikeus). Erona Bäärnhjelmiin näyttää kuitenkin olevan se, että mikäli saamelaisilla katsottiin olleen veromiehenoikeuteen rinnastettava oikeus, HD:n mukaan tämä oikeus on voinut myöhemmin kehittyä omistusoikeudeksi tämän käsitteen nykyisessä merkityksessä. NJA 1981:1, 184.

¹⁴²³ Konung Magnus Eriksons frihetsbref för dem, som nedsätta sig i Lappmarken, dat. Telge d. 16. Mars 1340. I. Fellman 1915, 5.

lista luovuttaa henkilöltä toiselle. Se, että vero-oikeuden katsottiin koskevan myös lappalaisten käyttämiä alueita, oli siis vallitsevan käytännön mukainen. Lähtökohta oli ilmeisesti se, että valtakunnan pohjoisissa osissa yksityisessä hallinnassa olleita alueita pidettiin veroluontoisina, riippumatta siitä mihin väestöryhmään henkilö kuului tai mitä elinkeinoja hän harjoitti. Tällä tavalla tämä kysymys ymmärretään nykyään myös Ruotsissa. HD lähti verotunturioikeudenkäynnissä siitä, että omistus-oikeus oli mahdollista saavuttaa käyttämällä alueita metsästykseseen, kalastukseen ja poronhoitoon, ilman että alueella harjoitettiin maanviljelystä.¹⁴²⁴

Toinen oikeudellinen peruste alueiden veroluontoisuudelle voi olla Juhana III:n ja Kaarle IX:n antamat kirjeet. Kuninkaalliset kirjeet olivat itsevaltiuden ajan lainsäädäntöä. Näissä kirjeissä saamelaisille turvattiin pääsäännön mukaan yksinoikeus lapinkylien alueiden käyttöön. Näin voi sanoa sillä perustella, että niissä oikeuden päätöksissä, joissa näihin kirjeisiin viitattiin, lähdettiin siitä, että saamelaisilla on tällainen oikeus. Tätä oikeutta rajoitti lähinnä vain se, että myös lapinrajan eteläpuolella sijaitsevilla taloilla katsottiin olleen ylimuistoisen nautinnan ja veronmaksun perusteella oikeus määrättyihin lapinrajan pohjoispuolella sijaitseviin järviin.

Kun Haukinimen maanluontoa koskeva asia oli esillä Piitimen laamanninoikeudessa vuonna 1739, oikeus perusteli päätöstään sillä, että vuodelta 1584 olevan Juhana III:n ja vuodelta 1602 olevaan Kaarle IX:n kirjeen mukaan lappalaisilla on oikeus käyttää muiden häiritsemättä lapinmaillaan olevia verotiluksiaan. Kun tässä oikeudenkäynnissä kysymys oli nimenomaan siitä, tulisiko lappalaisten käyttämiä alueita pitää vero- vai kruununluontoisina eikä päätöksessä viitata muihin perusteisiin, tätä voidaan tulkita siten, että alueiden veroluontoisuus perustuisi kyseisiin kirjeisiin.

HD toteaa verotunturioikeudenkäynnissä, että vaikka Juhana III:n vuoden 1584 kirje oli ilmeisesti tiedossa myös muissa tuomioistuimissa, sillä näyttää olleen vaikutusta vain sillä alueella, jota se sanamuotonsa mukaisesti koski.¹⁴²⁵ Kirjeissä luetellut lapinkylät olivat myös samat kuin ne lapinkylät, joiden alueella lappalaisten käyttämien alueiden veroluontoisuus tulee selvimmin esille. Toisaalta 1730-luvulla lainhuutoja koskevien määräysten katsottiin koskevan myös lapinveromaita, joka sijaitsivat Jukkasjärvellä. Tämä taas viittaisi siihen, että ainakaan tässä vaiheessa alueiden veroluontoisuus ei rajautunut kirjeissä lueteltujen lapinkylien mukaisesti.

Kuten edellä todettiin, vuoden 1584 kirjeessä viitattiin ylimuistoiseen nautintaan ja tämä oikeusperuste tulee esille myös niissä myöhemmissä maaherrojen päätöksissä, joissa viitataan vuoden 1602 kirjeeseen. Kuylenstiernan mukaan alkujaan kano-nisesta oikeudesta lähtöisin ollut ylimuistoinen nautinta-instituutio levisi erityisesti maanlakien kautta ja sillä oli myöhemmin vuosisatoina erittäin tärkeä merkitys kaikkien maahan kohdistuvien oikeuksien osalta. Hän toteaa, että niinä aikoina, jolloin viranomaisilla oli se käsitys, että kruunu oli kaiken Ruotsissa olevan maan alkupe-räinen omistaja, eli regaali-oikeus-doktriinin valta-aikoina, ylimuistoinen nautinta oli se teoreettinen perusta, joka suojasi kaikkea yksityistä maanomistusoikeutta.¹⁴²⁶ Kysymys saattoi siis olla siitä, että saamelaisten käyttämien alueiden veroluontoisuus

¹⁴²⁴ Ks. Bengtsson 2004, 80.

¹⁴²⁵ NJA 1981:1, 191.

¹⁴²⁶ Kuylienstierna 1917, 175-176.

on voinut perustua ylimuistoiseen nautintaan, varsinkin kun ylimuistoinen nautinta tuodaan esille näiden kirjeiden yhteydessä. Verotunturioikeudenkäynnissä HD katsoi, että saamelaisten maanomistusoikeus on mahdollista perustaa alkuperäisiin saantoihin eli valtaukseseen ja ylimuistoiseen nautintaan.¹⁴²⁷

Vuoden 1602 kirjeessä todetaan, että lappalaiset vetoavat oikeutensa perusteena siihen, että he maksavat käyttämistään järivistä veroa. Veronmaksu oli monessa tapauksessa se peruste, jonka nojalla saamelaiset saivat oikeussuojaa maa- ja vesialueiden käyttöön. Veronmaksuun liittyvän oikeuden juridinen luonnehdinta oli omana aikanaan monitahoinen kiistakysymys, johon tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarvetta mennä. Omistusoikeuden osalta riittää vain yksi huomio. Kuten aineistosta tulee esille, lapinkylien alueita pidettiin veroluontoisena aina vuoteen 1742. Tämän jälkeen alueita on pidetty kruununmaana. Lapinveroa maksettiin ennen tätä ajankohtaa, mutta myös sen jälkeen. Lappalaisten suorittaman lapinveron maksussa ei voi nähdä mitään sellaista muutosta, joka olisi ollut yhteydessä maanomistusoikeutta koskevan tulkinnan muutokseen. Kun mainittu ajankohta kuitenkin tarkoitti sitä, että omistusoikeus lapinkylien alueisiin siirtyi oikeuskäytännössä yksityisiltä kruunulle, lapinveron maksaminen ei voinut olla se syy, joka olisi ratkaissut sen, tulisiko alueita pitää oikeuskäytännössä vero- vai kruununluontoisina. Kysymys maanluonnosta määräytyi siis siviilioikeudellisista, ei kameraalioikeudellisista lähtökohdista.

2.2.2 Veroluontoisesta maasta lapinkylien alueella

Vaikka lappalaisten käyttämien alueiden veroluontoisuus tulee esille lapinkylien oikeuskäytännöstä, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tämä koskisi välttämättä kaikkea lapinkylien alueella sijannutta maata. Kysymys oli ensisijaisesti metsäsaamelaisten asuttamista lapinkylistä kuten Kittilästä, Sompiosta, tai Maanselästä. Sen sijaan tunturisaamelaisten asuttamien lapinkylien kuten Rounalan, Tenon ja Utsjoen alueelta veroluontoisuus ei tule esille samalla tavalla. Tämä erottelu nousee esille myös kihlakunnantuomari Sadelinin kuvauksessa vuodelta 1740. Tässä kuvauksessa hän toteaa, että tunturilappalaisilla on omat perintömaansa, joilla he muuttavat talvisin edes takaisin poronjäkälän saatavuuden mukaan, mutta marianpäivän aikoihin keväällä nämä muuttavat Jäämerelle, josta he palaavat vasta syyskuussa. Sen sijaan niillä lappalaisilla, joita kutsutaan metsälappalaisiksi, on vähemmän tai ei lainkaan poroja, minkä vuoksi osa heistä on ryhtynyt parantamaan veromaitaan. Tämän jälkeen hän toteaa, että *metsälappalaiset eivät siis muuta samalla tavalla kuin tunturilappalaiset, vaan kuten sanottu, viljelevät kiinteistöjään. Tämän vuoksi ne on katsottu veroluontoisiksi tiluksiksi.*

HD totesi verotunturioikeudenkäynnissä, että Haukiniemen sukulunastusoikeudenkäynnissä käsitys saamelaisten omistusoikeudesta sai tukea tuomarilta, jolla oli pitkä kokemus saamelaisia koskevista olosuhteista. HD:n mukaan sekä Haukiniemen oikeudenkäynti että vuoden 1740 kuvaus näyttävät koskevan vain metsäsaamelaisia. Se, mitä Sadelin vuoden 1740 kuvauksessa toteaa tunturisaamelaisten omista perintömaista, ei HD:n mukaan tarkoita, että heillä olisi katsottu olleen veromiehen oikeus käyttämiinsä alueisiin. Oikeuden mukaan Sadelin pikemminkin asettaa tunturilap-

¹⁴²⁷ NJA 1981:1, 190.

palaiset metsälappalaisten vastakohtaksi todetessaan, että viimeksi mainitut myös useasti viljelivät veromaitaan, minkä vuoksi ne on katsottu verotiluksiksi.¹⁴²⁸

Vaikka Sadelin kuvauksessaan viittaa siihen, että metsälappalaiset ovat alkaneet parantaa veromaitaan, tämä ei voi kuitenkaan olla syy siihen, minkä vuoksi heidän käyttämiään tiluksia pidettiin veroluontoisina. Näin voidaan sanoa siitä syystä, että metsäsaamelaisten käyttämiä alueita pidettiin veroluontoisina jo huomattavasti aikaisemmin eli siinä vaiheessa, kun nämä saivat toimeentulonsa pelkästään lappalaiselinkeinoista. Lisäksi voidaan viitata siihen, että Piitimen LO perusteli veroluontoisuutta vuosien 1584 ja 1602 kuninkaallisilla kirjeillä. Nämä kirjeet, jotka sanamuotonsa mukaan koskivat nimenomaan metsäsaamelaisten asuttamia lapinkyliä, annettiin kuitenkin jo huomattavasti aikaisemmin ennen sitä ajankohtaa, jolloin ensimmäiset metsäsaamelaist alkoivat harjoittaa maamiehenelinkeinoja.

On mahdollista, että Sadelinin kuvaus liittyy tältä osin Länsipohjan maaherra Gyllengripin häntä kohtaan esittämään kritiikkiin. Gyllengrip oli katsonut, että Sadelin oli toiminut omavaltaisesti pitäessään saamelaisten käyttämiä alueita veroluontoisina. Talonpojilla katsottiin kuitenkin kyseisenä aikana olleen veromiehenoikeus käyttämiinsä alueisiin. Viitatessaan siihen, että myös metsäsaamelaist olivat alkaneet viljellä veromaitaan, Sadelin mahdollisesti pyrki rinnastamaan metsäsaamelaist maankäytöllisessä suhteessa talonpoikiin. Mikäli asia tulkittaisiin näin, Sadelinin johtaman kihlakunnanoikeuden käytännön ei voitaisi katsoa poikkeavan siitä käytännöstä, mitä valtakunnan muilla alueilla noudatettiin.

Metsä- ja tunturisaamelaisten elinkeino ja sitä kautta myös maankäyttö poikkesivat toisistaan eräässä keskeisessä suhteessa. Metsäsaamelaist asuivat ympäri vuoden saman lapinkylän alueella ja tästä ajasta suurimman osan oman veromaansa alueella. Metsäsaamelaisten elämä oli varsin paikallista verrattuna porosaamelaisiin, jotka vaihtoivat jatkuvasti paikkaa porolaidunten mukaan. Lisäksi osa vuodesta oltiin kokonaan toisen valtakunnan alueella. Tämä käsitys yleistettiin helposti koskemaan kaikkia saamelaistia. Vuoden 1695 verouudista valmisteltaessa todettiin, että lappalainen on kiertelevä ihminen (*homo vagus*), joka on tänään täällä ja huomenna siellä, mistä hän löytää parhaimman laitumen poroilleen. Kuitenkin, nimenomaan tässä yhteydessä, metsä- ja tunturisaamelaisten maankäytöllinen ero näyttää olleen tiedossa. Kun eräässä vaiheessa esitettiin, että verollepanon tulisi kohdistua siihen maahan, joka on lappalaisen käytössä, tähän todettiin, että tämä olisi periaatteessa mahdollista metsälappalaisten osalta.

Eri saamelaistryhmät asetettiin toisista poikkeavaan asemaan myös verotunturi-oikeudenkäynnissä. HD viittaa vuosien 1584 ja 1602 kirjeisiin, vuoden 1615 Tornion pitäjän maakäräjien tuomioon sekä Haukinimen oikeudenkäyntiin, ja toteaa, että ainakin pohjoisissa Lapinmaissa (Kemin ja Tornion Lapinmaissa) saamelaisten alueiden käyttöä koskeva oikeussuoja vastasi talonpojille kuulunutta oikeussuojaa. Oikeus katsoo, että vaikka esitetty selvitys onkin puutteellinen näitä alueita asuttaneiden saamelaisten elinolosuhteiden osalta, todennäköistä kuitenkin on, että ainakin osittain nämä saamelaist ovat olleet muita kuin tunturisaamelaistia eli suhteellisen paikallaan asuvia metsä- ja kalastajasaamelaistia. HD:n mukaan sellaisissa tilanteissa, joissa

¹⁴²⁸ NJA 1981:1, 202.

saamelaiset asuivat kiinteästi paikallaan, ei tarvittu niin selvää näyttöä alueen hallinnasta kuin niissä tapauksissa, joissa tällainen ydinalue puuttui. Sen sijaan tilanteissa, joissa oli kysymys laajoista tunturialueista, oli ilmeistä, että saannon osoittamiseksi ei ollut riittävää, että ainoastaan pientä aluetta käytettiin säännöllisesti.¹⁴²⁹

Sadelinin kuvauksessa todetaan, että ainoastaan sellaisia alueita, jotka ovat olleet lappalaisten käytön ulkopuolella, on pidetty kruununmaana. Oikeuskäytännöstä tällaisia tapauksia on kuitenkin vaikea löytää. On otettava huomioon, että kaikki alueet kuuluivat johonkin lapinkylään. Ne oikeuskäytännöstä löytyvät monet riita-asiat, jotka koskevat veromaita ja niiden hallintaa viittaavat siihen, että lapinkylien alueilla ei juurikaan ollut sellaista maata, joka olisi ollut lappalaisten käytön ulkopuolella. Mikäli näin olisi ollut, ei alueista olisi tarvinnut kiistellä. On myös otettava huomioon, että lapinveromaiden kokoa ei ollut rajoitettu. Veromaalla saattoi myös asua useita samaan sukuun kuuluvia perheitä, vaikka veroluettelon tulivat merkityiksi vain verosta vastuussa olevat henkilöt. Erityisesti metsäsaamelaisten metsästyksen ja kalastukseen perustuva elinkeino edellytti veromaalta riittävää laajuutta. Veromaita tiedetään kartoitetun vain Uumajan Lapin alueelta. Tässä toimituksessa laaditusta kartasta käy selville, että veromailla katsottiin olevan rajat toisiaan vasten. Kaikki nämä seikat viittaavat siihen, että lappalaisten käytön ulkopuolella olevia eli kruununluontoisia alueita täytyi olla lapinkylien alueella hyvin vähän.

Piitimen laamanninoikeus, jota myös johti saamelaisasioihin perehtynyt tuomari, tuli Haukinimen oikeudenkäynnissä samaan lopputulokseen kuin alioikeus. LO kuitenkin perusteli asiaa osittain eri tavalla. Laamanninoikeus toteaa, että vuosien 1584 ja 1602 kirjeiden mukaan lappalaisilla oli oikeus käyttää häiritsemättä tiluksiaan. Nämä kirjeet oli kuitenkin annettu lapinkylille eikä yksittäisten veromaiden haltijoille, minkä vuoksi asia voidaan ymmärtää myös siten, että oikeus koski koko lapinkylää ja sen alueella eläneitä lappalaisia yhteisesti. Päätöksessä todetaan, että kruununluontoisina tulee pitää ainoastaan sellaisia uudistiloja, jotka on perustettu Lapinmaan autiolle ja käyttämättömälle takamaalle (utmarck), mutta ei sen sijaan sellaisia (uudis)tiloja, jotka on perustettu lappalaisen niin kutsuttujen kyläkuntien tai verolappalaisten rajojen sisälle. LO:n päätöksessä lähdetään siis siitä, että Lapinmaassa voi olla myös kruunulle kuuluvia alueita, mutta päätöstä voidaan tulkita myös siten, että tällaisia alueita ei olisi lapinkylille kuuluvien alueiden sisällä.

2.2.3 Vero-oikeuden menettäminen oikeuskäytännössä

Kemin ja Tornion Lapinmaiden käräjillä saamelaisten käyttämiä alueita pidettiin veroluontoisina vuoteen 1742 asti. Vuodesta 1744 alkaen kaikkien alueiden katsotaan kuuluvan kruunulle. Vaikka ne syyt, joihin tämä tulkinnan muutos perustui, eivät tulekaan esille oikeuden päätöksistä, ne ovat kuitenkin löydettävissä. Marraskuussa 1742 Kamarikollegio antoi päätöksen Maanselän lapinkylän käräjien ensimmäisenä asteena ratkaisemasta Haukiniemen uudistilan sukulunastusasiassa. Keskeinen oikeuskysymys oli se, tulisiko veromaalle perustettua uudistilaa, ja samalla myös lapinveromaita, pitää vero- vai kruununluontoisena. Kamarikollegio katsoi, että kysymys

¹⁴²⁹ NJA 1981:I, 180, 189-191. Ks. myös Allard 2015, 247-248 ja Almquist 1949, 102, hallinnan kriteereistä ylimuistoiseen nautintaan liittyen.

oli kruununmaasta. Kun kihlakunnanoikeuden tulkinta muuttui maaliskuussa 1744, tämä oli käytännössä ensimmäinen mahdollinen ajankohta, jolloin Kamarikollegion päätös saattoi tulla sovellettavaksi alioikeudessa. Ajallinen yhteys viittaa siis siihen, että Kamarikollegion päätös aiheutti tulkinnan muuttumisen. Tätä kautta on mahdollista eritellä myös niitä syitä, joiden vuoksi alueita alettiin pitää kruununmaana.

Kun kihlakunnanoikeus oli ratkaissut asian, se oli katsonut, että kysymys on veroluontoisesta maasta, koska tila on perustettu lappalaisen veromaalle eikä takamaalle tai muulle lappalaisten käytön ulkopuolella olevalle alueelle. Myös laamanninoikeuden mukaan kruunulle voitiin katsoa kuuluvan vain sellaiset alueet, jotka on perustettu Lapinmaan autioon ja käyttämättömään takamaahan. Lisäksi laamanninoikeus totesi, että erityisesti Kemin Lapissa, jossa veroa maksetaan sekä Ruotsille, että Venäjälle, *ei lapinmaita tiedetä minkään kuninkaallisen säännöksen nojalla julistetun kruunulle.*

Kamarikollegio taas toteaa, että vuosien 1584 ja 1602 kirjeissä lapinrahvasta kutsutaan verolappalaisiksi sen veron perusteella, jota heidän tulee suorittaa kruunulle, ja että samoissa kirjeissä säädetään, että kukaan ei saa tehdä heille vahinkoa tai haittaa heidän tiluksillaan. Tästä huolimatta *ei näillä kirjeillä tai millään muullakaan Kuninkaallisella päätöksellä, voida näyttää, että heille olisi myönnetty vero-oikeus ja että he tällä tavoin olisivat tulleet maanomistajiksi.*

Kysymys oli siis kahdesta erilaisesta lähtökohdasta. KO:n ja LO:n mukaan kruunulle voitiin katsoa kuuluvan vain sellaiset alueet, jotka ovat lappalaisten käyttämien alueiden ulkopuolella. Tällainen lähtökohhta on vuoden 1683 metsäasetuksen mukainen, vaikka tähän asetukseen ei nimenomaisesti viitatakaan. LO:n päätöksessä todetaan nimenomaisesti, että kysymys voi olla kruununmaasta ainoastaan silloin, kun on osoitettavissa sellainen säädös, jonka nojalla alueet on siirretty kruunun omistukseen.

Kamarikollegion lähtökohhta on päinvastainen: maa kuuluu kruunulle, jollei ole osoitettavissa säännöstä, jonka perusteella alueet ovat siirtyneet yksityiseen omistukseen. Kamarikollegion edustama kanta perustui oppiin kruunun alkuperäisestä omistusoikeudesta. On katsottu, että tämän opin valtakautta oli erityisesti 1600-luvun loppu, mutta siihen vedottiin aina 1700-luvun jälkipuolelle asti. Kamakollegion linjan muuttuminen suhteessa saamelaisten oikeuksiin on läydettävissä myös sen muista kannatoista. Vielä vuonna 1632 lähettämässään kirjeessä Kamarikollegio kieltää pirkkalaisia, talonpoikia ja muita tekemästä haittaa Piitimen Lapin lappalaisille heidän järvillään ja kalavesillään, jotka "näille kuuluvat ja joista he maksavat veroa". Vuonna 1723 käydyssä kirjeenvaihdossa Kamarikollegio sen sijaan toteaa, että lappalaisten maksama vero on täysin henkilökohtainen

Kamarikollegion lähtökohhta, jonka mukaan yksityisen maanomistus edellyttää saantoa kruunulta tulee esille myös talonpoikien maakysymyksen yhteydessä. Vuonna 1778 lähettämässään kiertokirjeessä Kamarikollegio toteaa: "ei ole löytynyt mitään asetusta tai määräystä, joka olisi osoittanut, että kruunu olisi luopunut oikeudestaan tällaisiin alueisiin, luovuttamalla taloille ikuisiksi omaisuudeksi kaiken sen maan, joita he (talonpojat) olivat edellä mainitulla tavalla nauttineet". Tällainen lähtökohhta tarkoitti sitä, että myöskään Kamarikollegio ei hyväksynyt vuoden 1683 metsäasetusta säädöksenä, johon kruunun maanomistusoikeus olisi perustunut.

Kysymys talonpoikien ja saamelaisten maanomistusoikeudesta näyttää olleen lähtökohtaisesti samanlainen. Molemmat väestöryhmät olivat ottaneet käyttöönsä ja hallintaansa laajoja alueita siinä vaiheessa kun kukaan ei ollut tällaista haltuunottoa estämässä. Talonpoikien osalta tätä haltuunottoa on pidetty oikeuskirjallisuudessa valtauksena eli alkuperäisenä saantona ja ilmeistä on, että tämä koski ainakin niitä saamelaisia, joiden maankäyttö oli rinnastettavissa talonpoikien maankäyttöön. Oleellista ei ollut se, kuka aluetta käytti tai miten sitä käytettiin, vaan se, että sitä hallittiin ja käytettiin.

Tultaessa 1700-luvulle oli kuitenkin syntynyt tarvetta rajoittaa talonpojille kuulunutta oikeutta. Pitkään jatkuneen poliittisen kiistelyn tuloksena annettiin vuoden 1775 asetus ja vuoden 1777 selitys. Nämä säädökset tarkoittivat sen periaatteen hyväksymistä, että osa talolle aikaisemmin kuuluneista alueista voitiin erottaa siitä. Tämä toteutettiin tuolloin käyttöön otetulla maanmittaustoimituksella eli niin kutsutulla liikamaan erottamisella. Lähtökohdaksi otettiin se, kuinka paljon talo maksoi veroa. Talolle kuuluvan maa-alueen suuruus määräytyi tämän jälkeen sen suorittaman veron suuruuden mukaisesti. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että talot menettivät osan niihin aikaisemmin kuuluneista alueista, mutta ne säilyttivät omistusoikeuden jäljelle jääneisiin alueisiin. Saamelaisten osalta näin ei tapahtunut. Ei ole tiedossa, että saamelaisille kuulunut vero-oikeus olisi siirretty valtiolle lainsäädännöllä vaan alueiden katsominen kruununmaaksi näyttää perustuneen vuonna 1744 tapahtuneeseen tulkinnan muutokseen.

Lähtökohta on kuitenkin se, että myös valtion maanomistusoikeudella tulisi olla Ruotsin lain mukainen oikeudellinen peruste. Oppia kruunun alkuperäisestä omistusoikeudesta ei vielä voitane katsoa tällaiseksi perusteeksi. Tällainen peruste olisi mahdollisesti voinut olla niin kutsuttu Helgeandsholman päätös, jonka mukaan suuret metsäalueet ja erämaat kuuluvat kruunulle. Helgeandsholman päätös mainitaan useasti kruunun saantona oikeuskirjallisuudessa aina 1800-luvun alkupuolelle asti. Kuitenkin, sen jälkeen kun ruotsalainen oikeushistorioitsija Styffe osoitti päätöksen 1800-luvulla väärennökseksi, siihen ei enää juurikaan viitattu.

Kustaa Vaasan Norlannin talonpojille vuonna 1542 antaman kirjeen katsottiin vielä 1900-luvun alussa olleen se peruste, jonka nojalla alueet, joihin myös lapinkyllät kuuluivat, ovat siirtyneet valtion omistukseen. Myöhemmässä tutkimuksessa on kuitenkin tultu varsin yksimielisesti siihen tulokseen, että tämän kirjeen tarkoituksena ei ollut toteuttaa kruunun omistusoikeutta yksityisoikeudellisessa merkityksessä. Tämä käsitys sai myös vahvistuksen verotunturioikeudenkäynnissä, jossa HD katsoi, että, saamelaisilla oli vuoden 1542 kirjeestä huolimatta mahdollisuus valtauksen tai nautinnan perusteella saada itselleen veromiehenoikeus.¹⁴³⁰

Nykyään vallitsevan käsityksen mukaan valtion omistusoikeus perustuu vuonna 1683 annettuun metsäasetukseen. Verotunturioikeudenkäynnissä HD kuitenkin katsoi, että tämä asetus ei vielä sellaisenaan ratkaissut kysymystä saamelaisten omistusoikeudesta. Oikeuden mukaan oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa on katsottu, että kyseisen säädös perustuu siihen lähtökohtaan, että kaikella Ruotsissa olevalla maalla on omistaja - jos ei muu, niin valtio. HD ei ota suoraan kantaa säädöksen

¹⁴³⁰ NJA 1981:1, 190.

sisältöön mutta katsoo, että asetuksen antamisen jälkeen, saamelaisilla oli aiempaa vaikeampaa hankkia veromiehen oikeus, tai tätä vastaava oikeus, pelkästään alueita käyttämällä. HD:n mukaan tässä suhteessa ratkaisevaa oli kuitenkin myöhempi kehitys, sekä se, mikä merkitys vuoden 1683 asetukselle annettiin.¹⁴³¹

Vaikka asetuksesta käy selville, että sitä valmisteltaessa pidettiin silmällä erityisesti talonpoikaisseutuja, lähtökohtana oli kuitenkin se, että kruunun yksityiseksi omaisuudeksi tuli katsoa vain ne alueet, joiden ei voitu katsoa kuuluneen kenellekään. Tämä taas määräytyi sen mukaan voidaanko alueiden katsoa kuuluvan laillisesti jollekin yksityiselle tai yhteisölle. Kysymys ei siis ollut siitä, että asetuksen tavoitteena olisi ollut siirtää valtion omistukseen yksityisille kuuluneita alueita.

Vuoden 1683 metsäasetus luettiin myös Lapinmaan käräjillä. Lähtökohta oli siis se, että asetus tuli sovellettavaksi myös lapinkylien alueella. Asetus ei kuitenkaan muuttanut siihen asti noudatettua oikeuskäytäntöä. Saamelaisten käyttämiä alueita pidettiin tämän jälkeenkin veroluontoisina. Vaikka asia ei tulekaan esille oikeuskäytännössä, kysymys ei voine olla muusta kuin siitä, että koska saamelaisilla, samalla tavalla kuin talonpojilla, katsottiin olleen laillinen oikeus käyttämiinsä alueisiin, ei asetuksen katsottu koskevan heille kuuluvia alueita. Asetus saattoi koskea vain niitä alueita, jotka saamelaiset eivät käyttäneet. Asetuksella ei ollut vaikutusta myöskään hallintoviranomaisten suhtautumiseen. Länsipohjan läänin maaherroilla oli erilaisia käsityksiä saamelaisten oikeuksista, mutta mikään ei viittaa siihen, että vuoden 1683 asetuksella olisi ollut vaikutusta tähän asiaan.

3. Saamelaisille kuuluneiden maa- ja vesioikeuksien subjektista

Kysymys saamelaisten maa- ja vesioikeuksien subjekteista ei ollut relevantti vielä 1600-luvun alussa. Nämä oikeudet kuuluivat lapinkylien alueita asuttaneille saamelaisille. Saamelaiset ja suomalaiset erosivat toisistaan asuinalueen, syntyperän, elinkeinon, vaatetuksen, kielen ja muiden vastaavien seikkojen perusteella. Ensimmäisten lapinkylien alueille pysyvästi asettuneiden suomalaisten uudisasukkaitten tiedetään ylittäneen lapinrajan jo 1630-luvulla Muonionjokivarressa nykyisen Enontekiön eteläosassa sekä Ounasjokivarressa Kittilän lapinkylän eteläosassa. Samoihin aikoihin myös lapinrajan läheisyyteen Kemijärvelle syntyi pysyvää suomalaisasutusta. Lapinrajan pohjoispuolelle asettuneilla suomalaisilla ei kuitenkaan ollut oikeutta saamelaisille kuuluneisiin maa- ja vesioikeuksiin. Ratkaisevaa oli se, kumpaan väestöryhmään henkilö kuului.

Vuoden 1673 Lapinmaiden asutusplakaatin antamisen jälkeen lapinkylien alueelle alkoi saapua suuremmassa määrin suomalaisia uudisasukkaita. Kuitenkin, myös tämän jälkeen eri väestöryhmille kuuluneet oikeudet säilyivät erillisinä. Lapinkylille kuuluneet oikeudet kuuluivat saamelaisilla ja sama koski veromaan haltijalle kuuluneita oikeuksia. Suomalaisille uudisasukkaille ei taas kuulunut uudisasutusplakaattien

¹⁴³¹ NJA 1981:1, 200.

ja oikeuskäytännön mukaan muuta kuin oikeus maamiehenelinkeinojen harjoittamiseen

Eri väestöryhmään kuulumisen tulee esille paitsi oikeuskäytännössä myös veroluetteloissa. Kruunun verovoudit olivat kantaneet erityistä lappalaisilta perittävää lapinveroa aina 1550-luvulta lähtien. Pääsääntöisesti kaikki 15 vuotta täyttäneet miespuoliset saamelaiset olivat verovelvollisia, ja heidät oli merkitty lapinveron kantoa koskeviin veroluetteloihin ja maakirjoihin. Vaikka nämä luettelot on laadittu ensisijaisesti veronkantoa varten, ne ovat siis samalla myös luettelo niistä henkilöistä, joille saamelaisten maa-oikeudet 1600- ja 1700-luvulla kuuluivat.

Lappalaisilta kannettu lapinvero oli vuoden 1673 uudisasutusplakaatin antamisen aikaan ainoa Lapinmaan alueella peritty vero. Tämä oli se syy, minkä vuoksi myös ensimmäiset alueelle saapuneet suomalaiset uudisasukkaat jouduttiin merkitsemään vuoden 1695 lappalaismaakirjaan. Suurin osa heistä oli saapunut alueelle vuoden 1673 plakaatin antamisen seurauksena. Nämä suomalaiset uudisasukkaat on kuitenkin erotettavaissa lappalaisista joko nimen tai sen perusteella, että heidän nimenomaisesti todetaan olevan suomalaisia. Tätä suomalaisten uudisasukkaitten saapumista lapinkylien alueelle on mahdollista seurata myös käräjäpöytäkirjoista. Vuoden 1695 jälkeen suomalaiset uudisasukkaat ja lapinveroa maksavat lappalaiset merkitään kuitenkin erillisiin luetteloihin. Suurimmassa osassa Kemin Lapin lapinkyliä näin meneteltiin aina vuoteen 1763, jolloin lappalaiset siirretään muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta uudisasukkaitten luetteloon. Inarin ja Utsjoen alueella tämä muutos toteutettiin kuitenkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vasta 1800-luvulla, jolloin uudisasutusta harjoittamaan alkaneet kalastajasaamelaiset merkittiin uudisasukkaiksi.

Saamelaisten oikeus katsottiin veroluontoiseksi oikeudeksi aina vuoteen 1742 asti. Tämän jälkeen alueiden katsottiin kuuluvan kruunulle. Siltä osin kuin kysymys on veromihenoikeuden menettämisestä ja siitä, onko tämä oikeus menetetty oikeudellisesti hyväksyttävällä tavalla, kysymys on ensisijaisesti niistä saamelaisista, joiden hallitsemia alueita pidettiin veroluontoisina vuonna 1742. He olivat saaneet alueet hallintaansa laillisesti. Oikeus alueisiin oli saatu tyyppillisessä tapauksessa perintöoikeudellisella saannolla mutta myös kaupalla, syytingillä tai muulla vastaavalla tavalla. On kuitenkin otettava huomioon, että muutamassa tapauksessa veromaa päätyi myös suomalaisen uudisasukkaan haltuun.

Omistusoikeutta koskeva tulkinnan muutos ei siis kohdistunut alueiden aikaisempiin haltijoihin. Mikäli he olivat menettäneet oikeutensa lapinkylien alueella sijainneisiin veroluontoisiksi katsottuihin tiluksiin ennen vuotta 1742, lähtökohta täytyy olla, että tämä on tapahtunut laillisia muotoja noudattaen. Tämän ajankohdan jälkeen alueiden luovutus ei taas ollut enää mahdollista, koska niiden katsottiin kuuluvan kruunulle.

Saamelaisten maa-oikeuksien subjektikysymystä voidaan tarkastella siitä näkökulmasta kuuluvatko oikeudet yksittäisille veromaan haltijoille vai lapinkylien osakaana oleville saamelaisille kollektiivisesti. Veromaan haltijalla oli pääsääntöisesti yksinoikeus alueensa käyttöön ja myös vallintaoikeus kuului hänelle. Toisaalta näyttöä on

olemassa myös siitä, että lapinkylällä, eli lapinkylään kuuluvilla saamelaisilla yhteisesti, oli itse asiassa viimekätinen oikeus päättää lapinkylän alueen käytöstä.

Oikeuskäytännöstä voi löytää näyttöä erityisesti sen käsityksen puolesta, että lapinkylä sellaisena alueellisena ja sosiaalisena yhteisönä, johon kuuluvat saamelaiset toimivat yhteiseen lukuun, oli ennen kaikkea metsäsaamelainen instituutio. Tämä tulee esille muun muassa siinä, että peuranmetsästystä harjoitettiin keväällä yhteiseen lukuun koko lapinkylän alueella ja majavat eli kylän alueelta saatu arvokkain turkisriista, jolla oli keskeinen merkitys lappalaisten toimeentulon, jaettiin metsäsaamelaisissa lapinkylissä kaikkien kyläläisten kesken, riippumatta siitä kenen alueelta eläimet oli pyydetty.

Oikeuskäytännössä tulee esille, että edellä mainittuihin kuninkaallisiin kirjeisiin vedottiin yhteisesti ja kylään kuuluvat saamelaiset saivat oikeussuojaa kollektiivisesti. Kysymys on siis niistä, sekä ennen vuoden 1673 plakaattia, että tämän jälkeen, annetuista päätöksistä, joissa kiellettiin lapinrajan eteläpuolella asuvia suomalaisia käyttämästä lapinkylän alueita. Myös niissä varhaisissa tapauksissa, joissa yksittäiset suomalaiset olivat yrittäneet asettua lapinkylän alueelle, puhevaltaa käytti lapinkylä, ei yksittäinen veromaan omistaja.

Siinä vaiheessa, kun suomalaiset uudisasukkaat olivat saapuneet lapinkylän alueelle, uudistilan perustamisesta sovittiin yleensä sen veromaan haltijan kanssa, jonka alueelle uudisasukas oli halukas asettumaan. Kuitenkin esimerkiksi Ounasjokivarresta tullut Jääskö, joka halusi perustaa uudistilan Kittilän lapinkylän alueelle, ilmoitti saaneensa luvan Kittilän saamelaisilta, ei yksittäisen veromaan haltijalta. Vuoden 1721 käräjillä Sompion lapinkylän lappalaiset pyysivät edustajansa välityksellä, että uudistilalliset, jotka olivat asettuneet heidän mailleen ja kalavesilleen siirrettäisiin kokonaan pois kylän alueelta. Tässäkin tilanteessa puhevaltaa käytti lapinkylä ja kysymys oli koko lapinkylän alueesta.¹⁴³²

Veromaan haltijan ja kylään kuuluvien saamelaisten välisestä suhteesta kertoo myös Kuolajärven käräjillä vuonna 1739 annettu päätös, jossa oli kysymys suomalaisen uudisasukkaan asettumisesta saamelaisen veromaalle. Kun asia oli esillä oikeudessa, veromaan haltija ilmoitti, että hän on saanut *asialle paitsi sukulaistensa myös koko saamelaisen yhteisön suostumuksen*. Tämä viittaa siihen, että oikeus päättää veromaan käytöstä ei kuulunut pelkästään maan haltijalle vaan myös muille kylään kuuluville saamelaisille. Vuodelta 1737 olevassa, Kemin Lappia koskevassa kuvauksessa, Ervasti kertoo, että *lappalaisilla on ensin omien kylänvanhintensa suostumuksella ja päätöksillä jaetut ja sitten esivallan nimissä oikeudenpalvelijan vahvistuksella määrätty metsänsä ja järvensä*. Tämän mukaan lähtökohtana olisi siis ollut se, että koko lapinkylän alueen käytöstä, ja siten myös veromaista, olisi alkujaan päätetty yhteisesti. Vaikka alueiden veroluontoisuus tuli oikeuskäytännössä esille nimenomaan veromaiden yhteydessä, kysymys saattoi siis olla siitä, että viime kädessä myös oikeuden yksittäiseen veromaahan katsottiin kuuluvan kunkin lapinkylän saamelaisille yhteisesti.

¹⁴³² I. Fellmannin (1912 LXIII) mukaan alkujaan näytetään edellyttäneen myös kyläyhteisön hyväksyntää, mikäli joku ulkopuolinen halusi ottaa käyttöönsä maata kylän alueelta. Ks. myös Ervasti 1978, 87.

Luonnollinen seuraus uudisasukkaitten muuttamisesta lapinkylien alueelle oli se, että väestöryhmien välillä solmittiin avioliittoja. Monessa tapauksessa kysymys näyttää olleen suomalaisesta miehestä ja saamelaisnaisesta. Tällaisessa tilanteessa nousi väistämättä esille kysymys ei-saamelaisen miehen oikeudesta saamelaisille kuuluneisiin oikeuksiin. Käytännössä näytetään edellyttäneen, että kylään kuuluvat saamelaiset hyväksyivät asian. Seuraavassa sukupolvessa henkilö oli myös saamelaista sukua eli kysymys syntyperästä ei noussut enää esille.

Uudisasukkaitten saapuminen johti 1700-luvulla siihen, että myös saamelaiset perustivat uudistiloja asemansa turvaamiseksi. Tällöin jouduttiin vastaamaan myös siihen, miten tulisi suhtautua sellaiseen saamelaiseen, joka oli alkanut harjoittaa myös maamiehenelinkeinoja. Kuitenkin myös tässä tilanteessa ratkaisevaa näyttää olleen henkilön syntyperä. Saamelaista sukua olevalta henkilöltä ei ollut mahdollista kieltää saamelaisille kuuluvia oikeuksia, riippumatta siitä, asuiko hän uudistilaa vai ei. Tämä asia oli esillä vuoden 1733 Kittilän käräjillä, jossa oikeus katsoi, että henkilöltä, joka oli sekä suomalaista että saamelaista sukua, ei voitu kieltää oikeutta saamelaisille kuuluviin oikeuksiin, koska tämä oikeus ei perustu tilaan, vaan "se kuuluu hänelle, hänen lapinsukuisuutensa perusteella". Oikeuden lähtökohta oli siis se, että uudistilalle kuuluvat oikeudet kuuluvat tilan kulloisellekin haltijalle, mutta saamelaisille kuuluneet oikeudet olivat henkilökohtaisia, henkilön syntyperän mukaan määräytyviä oikeuksia.

Kysymys saamelaisille kuuluneiden oikeuksien subjektista tulee esille myös siinä vaiheessa, kun saamalainen yhteisö oli jo hajonnut uudisasutuksen paineessa. Kitkan ja Maanselän lapinkylien alueella tämä tapahtui varsin lyhyessä ajassa. Kuitenkin vielä vuoden 1727 Kitkan käräjillä kantaja sai määrätty kalavedet käyttöönsä sillä perusteella, että hän on lappalaista syntyperää (en Lappfödinge). Vuoden 1738 käräjillä kantaja perusteli vaatimustaan sillä, että hän oli lappalaista sukua. Seuraavana vuonna pidetyillä käräjillä kantaja halusi eräät kalavedet itselleen sillä perusteella, että hän on lapinsukua, mihin myös vastaaja suostui.

Myös nykyisestä lainvalmistelusta voi löytää vastaavan lähtökohdan. Ruotsin poronhoitolaissa - sellaisena kuin se oli alkuperäisessä muodossa - poronhoito-oikeuteen kuuluvien maa- ja vesioikeuksien subjektilta edellytettiin, että henkilön tulee olla saamelaista syntyperää ja hänellä tulee olla vähintään yksi sellainen isovanhempi, jolla poronhoito on ollut vakituisena ammattina. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että henkilö on 'saamelaista syntyperää', mikäli hänellä on esi-isä, joka on ollut 'lappalainen' vanhemmassa poronhoitolainsäädännössä tarkoitettussa merkityksessä. Prawitzin mukaan ei ole oleellista, kuinka kaukana menneisyydessä tällainen henkilö on elänyt.¹⁴³³

Vesipiirirajankäyntejä koskevan lainsäädännön valmisteluun liittyen, perustuslakivaliokunta antoi vuonna 1976 lausunnon, joka perustui pitkälti niihin Kemin Lapin lapinkylien 1600- ja 1700-lukujen kärjäpöytäkirjoihin, jotka Isak Fellman julkaisi vuonna 1912. Lausunnossa valiokunta toteaa, että lapinkylien saamelaisille kuuluneisiin oikeuksiin perustuva kalastusoikeus on myös nykyaikana omaisuudensuojan piiriin kuuluva "vähintään nautintaperusteinen oikeus". Oikeuden subjektista valio-

¹⁴³³ Prawitz 1970, 43.

kunta toteaa, että "kysymys on luontaistaloudesta huomattavan osan toimeentulostaan saavilla, maata omistamattomilla, kysymyksessä olevien kuntien asukkailla, joista valtaosa kuuluu saamelaisväestöön".

Ilmaisulla *maata omistamattomilla* tarkoitettiin lähinnä vain sitä, että kyseinen oikeus ei perustunut maa- ja vesialueiden omistukseen, kuten kalastusoikeus pääsääntöisesti perustuu.¹⁴³⁴ Kysymys tuli kuitenkin olla henkilöistä, jotka saavat *huomattavan määrän* toimeentulostaan luontaistaloudesta. Tämä määrittää oikeuden subjekteja siten, että kysymys täytyy olla henkilöistä, joiden elämäntapa on myös nykyaikana lähellä sitä elämäntapaa, jota saamelaiset noudattivat sinä aikana, jolloin oikeudet vielä tunnustettiin oikeuskäytännössä.

Perustuslakivaliokunnan mukaan kysymys on henkilöistä, joista valtaosa kuuluu saamelaisväestöön. Kyseisenä ajankohtana voimassa olleen saamelaisvaltuuskunta-asetuksen mukaan henkilöä pidettiin saamelaisena, mikäli vähintään yksi hänen isovanhemmistaan oli oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään. Vaikka perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan valtaosa lausunnossa tarkoitettujen oikeuden subjekteista täytti myös silloisen saamelaismääritelmän, tämä oli kuitenkin eri asia kuin se, keitä tulisi pitää lapinkylien saamelaisille kuuluvien oikeuksien oikeudenomistajina nykyaikana.

Tällaista lähtökohtaa voidaan pitää ymmärrettävänä. Saamelaisvaltuuskunta-asetuksessa tarkoitettiin, ja nykyisessä SaamelaiskäräjäL:ssa saamelaisella tarkoitetaan käytännössä henkilöitä, jotka nykyisen Pohjois-Lapin alueella vuonna 1962 suoritetussa haastattelututkimuksessa ovat ilmoittaneet vähintään yhden isovanhempansa oppineen saamen kielen ensimmäisenä kielenään sekä tällaisten henkilöiden jälkeläisiä, mikäli henkilö pitää itseään saamelaisena.¹⁴³⁵

Tämä määritelmä on kuitenkin eri kuin ne kriteerit, joihin edellä on viitattu. Vuosi 1962 ei voi olla tässä suhteessa ratkaiseva. Edellä mainittu määritelmä ei myöskään edellytä, että henkilö polveutuisi niistä saamelaisista, joille maa- ja vesioikeudet 1600- ja 1700-luvuilla kuuluivat. Näin tulisi kuitenkin ilmeisesti olla, jos tarkoitetaan nimenomaan näille saamelaisille kuuluneiden maa- ja vesioikeuksien oikeudenomistajia. SaamelaiskäräjäL:n saamelaismääritelmä ei myöskään edellytä, että henkilö osallistuisi oikeuden käyttämiseen, tai että hän edes asuisi alueella. Tämä on kuitenkin lähtökohtana sekä vanhemmassa oikeuskäytännössä, perustuslakivaliokunnan lausunnossa sekä siinä miten saamelaisten maa- ja vesioikeuksien subjektiivisuus on ymmärretty Ruotsissa.

Edellä oleva selittää myös sen, miksi tämän tutkimuksen otsikossa ei puhuta saamelaisten maa- ja vesioikeuksista. Kun tutkimuksessa on käsitelty lappalaisille/saamelaisille kuuluvia oikeuksia, lähtökohtana on ollut, että henkilöt, joita tällöin on tarkoitettu, käyvät selville asiayhteydestä. Nykyään saamelaisella tarkoitetaan kuitenkin Suomessa vain henkilöä, joka on merkitty SaamelaiskäräjäL:ssä tarkoitettuun vaaliluettelon. Ne kriteerit, joiden nojalla henkilö voidaan merkitä kyseiseen rekisteriin, eivät kuitenkaan ole ne, joita saamelaisten vanhojen maa- ja vesioikeuksien oikeudenomistajilta voidaan edellyttää.

¹⁴³⁴ Joona 2011, 43-47.

¹⁴³⁵ Ks. Laki saamelaiskäräjistä 974/95 3 §, HE 248/1994 vp., 24 ja KHO 1999:55.

Ruotsissa tämä kysymys on järjestetty siten, että mikäli on tarkoitus puhua saamelaiden maa- ja vesioikeuksien subjekteista, käytetään ilmausta *poronhoitajasaamelaiset*. Ruotsissa on siis käytössä kaksi saamelaismääritelmää. Henkilöillä, joiden katsotaan täyttävät Saamelaiskäräjälain: ssä tarkoitetun saamelaismääritelmän, ei ole tällä perusteella oikeutta saamelaisille kuuluviin maa- ja vesioikeuksiin. Nämä oikeudet kuuluvat niille, jotka täyttävät Poroelinkeinolaain saamelaismääritelmän.

Kysymystä saamelaisille kuuluneiden oikeuksien subjektista voidaan tarkastella sekä sinä aikana, jolloin saamelaisten oikeudet vielä hyväksyttiin oikeuskäytännössä, että sinä aikana, jolloin nämä oikeudet olivat katoamassa oikeuskäytännöstä. Lisäksi tätä kysymystä voidaan tarkastella myös nykyaikana. Tältä osin voidaan viitata siihen, mitä perustuslakivaliokunta on asiassa lausunut sekä siihen, miten tämä asia ymmärretään nykyään Ruotsissa. Kaikissa näissä tilanteissa oikeuden olemassaolo on ollut ja on yhteydessä henkilön saamelaiseen syntyperään sekä saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen.

LÄHDELUETTELO

Painamattomat lähteet

Härnösandin maakunta-arkisto (Härnösand, mikrofilmit Oulun maakunta-arkistossa)

Dombok för Kemi Lappmark 1803–1809
(kopio Oulun maakunta-arkistossa)

Domböcker, Norrbottens län,
Kemi och Torneå Lappmarker 1699–1714

Hietaniemen kirkonarkisto
Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1736–1818

Karl Gustavin kirkonarkisto
Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1784–1820

Norra Lappmarkens fögderiarkiv
Uppbörds- och jordeböcker 1757–1767

Pajalan kirkonarkisto
Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1731–1841

Övertorneån kirkonarkisto
Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1781–1820

Västerbottens länsstyrelsearkiv
1695 Års Originaljordebok över Lappmarkerna

Kansallisarkisto (KA, Helsinki)

Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan käräjäpöytäkirjoja 1628–1741 (mikrofilmit Oulun maakunta-arkistossa)

Senaatin talousosaston kirjeaktit 1853

Oulun maakunta-arkisto (OMA, Oulu)

Alatornion kirkonarkisto
Rippikirjat 1750–1844

Karungin kirkonarkisto
Rippikirjat 1820–1868

Kemin tuomiokunnan arkisto
Kihlakunnanoikeuden varsinaisasioiden pöytäkirjat Kuusamo 1741–1770

Kittilän kirkonarkisto
Rippikirjat 1790–1868

Kolarin kirkonarkisto
Rippikirjat 1856–186

Lapin tuomiokunnan arkisto
Kihlakunnanoikeuden varsinaisasioiden pöytäkirjat (Enontekiö 1736–1850, Utsjoki 1801–1859, Inari 1803–1885, Kittilä 1736–1855, Sodankylä, Sompio ja Keminkylä 1733–1850, Kuolajärvi 1740–1770, Kuusamo 1741–1770)

Muonion kirkonarkisto
Rippikirjat 1816–1864

Rovaniemen kirkonarkisto
Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1700–1867

Sodankylän kirkonarkisto
Rippikirjat 1731–1881

Tornion kaupungin kirkonarkisto

Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1780–1830

Tornion tuomiokunnan arkisto

Kihlakunnanoikeuden varsinaisasioiden pöytäkirjat Kuolajärvi 1740–1770.

Turtolan kirkonarkisto

Rippikirjat 1820–1865

Ylitornion kirkonarkisto

Rippi- ja kinkerikuulustelukirjat 1815–1864

Riksarkivet (SRA, Tukholma)

Kammararkivet

Västerbottens läns mantalslängder 1694–95

Kammarkollegiets arkiv

Kansliarkiv

Annotationsbok över tredje provinskontorets utarbetade remisser 1742

Memorial- och konceptprotokoll 1742

Protokoll 1743

Skrivelser till orterna 1739–41

Kammararkivers ämbetsarkiv

Koncept 1739

Landskapshandlingar

Norrland Västerbotten 1553, 1570, 1572

Riksdagens arkiv

Landshövdingeberättelser Västerbotten 1736, 1740–41, 1742–43, 1746–47, 1760–62

Svea hovrätts arkiv (SHRA)

Ingående diariér 1739

Huvudarkivet

Protokoll i civila mål 1739

Registratur och koncept över utgångna brev 1712, 1742

Renoverade häradsrätters domböcker 1639–1809 (mikrofilmit Oulun maakunta-arkistossa)

Renoverade lagmansrättens domböcker Västerbotten 1739

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis

Lainoppi. Encyclopedia Iuridica Fennica VII. Oikeuden yleistieteet. Jyväskylä 1999, 331.

Abrahamsson, Peter

Orde-Register, Öfwer de Anmärkingar, Som wid Sweriges Rikes Landz-Lag af Petter Abrahamsson gjorde år 1726. Stockholm 1928.

Andersson, G. A.

Rovaniemen pitäjä. Tietoja pitäjän entisistä ja nykyisistä oloista. Kemi 1915.

Ahvenainen, Jorma

Rovaniemen historia II 1632-1960. Rovaniemi 1970.

Aikio, Samuli

Katsaus saamelaisten historiaan. Artikkelit teoksessa Lappi 4. Lappi, saamelaisten ja suomalaisten maa. Hämeenlinna 1985.

Lapin pitäjien nimiä. Kielikello 4/2001.

Allard, Christina

Two sides of the Coin: Rights and Duties. The Interface between Environmental Law and Saami Law Based on Comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada. Luleå 2006.

Renskötelserätt i nordisk belysning. Halmstad 2015.

Almqvist, Jan Eric

Det processuella förvarandet vid ägotvist. Studier över jordabalkens 14 och 15 kapitel. Stockholm 1923.

Studier i Svenska jordrätt. Det Norrländska Avvitringsverket. Stockholm 1928.

Om arftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut. En studie i romersk och svensk rätt. Uppsala 1929.

Till frågan om skattebondens jordäganderätt under perioden 1719-1789. Minnesskrift ägnad 1734 års lag II. Stockholm 1934.

Den Svenska fastighetsrättens historia. Stockholm 1949.

Almqvist, Joh. Ax

Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523-1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. Andra delen. Stockholm 1919-1922.

Arell, Nils

Rennomadismen i Torne Lappmark - markanvändning under kolonisationsepoken i fr. a. Enontekis socken. Geografiska institutionen. Umeå Universitet. Meddelande nr 24. Umeå 1977.

Bengtsson, Bertil

Samerätt. En översikt. Stockholm 2004.

Boethius Bertil

Lappar och nybyggare i äldre tid. Ur gränskommissariens Lorens Stobees relation till 1746-47 års riksdag. Arkiv för norrlänska hembygdsforskning. Häfte 2. Härnosand 1919.

Boisman, A. W.

Om rättskontrollerna. Helsingfors 1908.

Botin, Anders

Beskrifning om Svenska hemman och jorda-gods. Första Delen, om Hemman i allmänhet. Andra delen Om krono-hemman i allmänhet. Stockholm 1755.

Bylund, Erik

Koloniseringen av Pite Lappmark t.o.m. 1867. Uppsala 1956.

Bäärnhelm Mauritz

Sameland och samerätt. Ett aktuellt minoritetsproblem i rättshistorisk belysning. Rättshistoriska studier. Skrifter utgifna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustaf och Carin Olin. Serien II. Lund 1977.

Calonius Matthias

Siviilioikeuden luennot 1817. Latinankielisestä painoksesta suomentanut Edvin Linkomies. Vammala 1946.

Carlson Mauriz:

Den värmländska avvitringsfrågan. Stockholm 1915.

Castren, M. A.

Nordiska resor och forskningar I. Reseminnen från åren 1838-1844. Helsingfors 1852.

Clarke, Edward, Daniel

Matka Lapin perukoille 1799. Toimittanut ja suomentanut Jorma Ojala. Pieksämäki 1997.

Danielson-Kalmari, J.R.

Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnessä ja 19:nnessä vuosisadalla. Porvoo 1921.

Deutsch H.

Oekonomiska Anteckningar rörande Norra Delen af Uleåborgs län, under resor därstädes åren 1814 och 1815. Tornedalica 9/1970.

Ekeberg, Birger

Ett och annat om det svenska vattenregalet. Stockholm 1914.

Enbuske, Matti

Ankarat ajat 1630-luvulta isoonvihaan. Artikkelit teoksessa Rovaniemen historia vuoteen 1721. Jyväskylä 1996.

Lappalaiset - kadonnut kansa Kemijokivarressa. Artikkelit teoksessa Historian viesti 1/1996. (Enbuske 1996a)

Olaus Magnuksen elämäntyö. Artikkelit kirjassa Olaus Magnus. Suomalaiset Pohjoisten kansojen historiassa I. Jyväskylä 2002.

Olaus Magnus Tornionlaaksossa 1519. Artikkelit teoksessa Väylän varrelta. Lisälehtiä Tornionlaakson historiaan. Toimittanut Paavo Peura. Jyväskylä 2004.

Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Helsinki 2008.

Ernby, Eibert

Adeln och bondejorden. Uppsala 1975

Ervast, Johan, Bartholdi

Descriptio Lapponiae Kiemiensis eli Kemin-Lapin kuvaus vuodelta 1737. Suomentanut Tuomo Itkonen. Kemi 1955.

Ervasti, Seppo

Posion pitäjän synty. Artikkelit teoksessa Scripta Historica V. Oulu 1977.

Kuusamon historia I. Kuusamo 1978.

Posion alueen asuttaminen. Artikkelit teoksessa Posion Historia. Jyväskylä 2006.

Fellman, Isak

Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne. I ja II (Helsingfors 1910), III (Helsingfors 1912) ja IV (Helsingfors 1915).

- Fellman, Jacob**
Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. Osat I, III ja IV. Helsingfors 1906.
- Fellman N. I.**
Om kronohemman. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1875, 302-320.
- Fjelleström, Phebe**
Samernas samhälle. Värnamo 1985.
- Forsman, Jaakko**
Suomen lainsäädännön historia. Edellinen osa. Helsinki 1896.
- Forssell, Otto H.**
Ägoskilnaden. Uppsala 1851.
- Granquist, Karin**
Samerna, staten och rätten i Torne Lappmark under 1600-talet. Makt, diskurs och representation. Akademisk avhandling. Umeå 2004.
- Grape, Er. J.**
Utkast till beskrifning öfver Enontekis sokn i Torneå lappmark. Tornedalica 1969:7.
- Gustafsson, Alfred**
Maanjaot ja kylämuodostumat Pohjanmaalla I. Peräpohjola. Eripainos Aikakauskirjasta Maanmittaus 1939 nro 2-3.
- Göthe, Gustaf**
Om Umeå Lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkr. 1750. Uppsala 1929
- Haataja, Kyösti**
Lainsäädäntö ruutusopimuspitäjien isojaosta. Lainopillinen tutkimus. Maanmittaustieteiden seuran julkaisuja. Helsinki 1928.
Erämaa ja liikamaa. Maanmittaustieteiden seuran julkaisuja N:o 2. Porvoo 1929
Maa-oikeus I. Helsinki 1936.
Maa-oikeus II. Asutuslainsäädäntö. Porvoo 1940.
Maanjaot ja talojärjestelmä. Helsinki 1949.
Vesioikeus I. Vaasa 1951.
- Hafström, Gerhard**
Asiantuntijalausunto verotunturioikeudenkäynnissä. Jämtbygdens tingsrätts dom 1.11.1973 DT 161. Painettuna Samernas vita bok II:1. Stockholm 1974.
Jordebok och äganderätt. Skrifter utgivna av institutet för rätthistorisk forskning grundad av Gustaf och Carin Olin. Serien II. Rätthistoriska studier. Femte bandet. Lund 1977.
Åke Holmbäck's utredning "Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling" (SOU 1922:10). Julkaistu teoksessa Samernas vita bok IV:II. Stockholm 1979.
- Hammarskjöld, Hj. L.**
Om gruvegendom i allmänhet enligt svensk rätt. Uppsala 1891.
- Heikinheimo, A. M.**
Kemijärven, Kuolajärven ja Kuusamon Knihitikontrahdit ja niitä seuranneet toimenpiteet. Oulu 1911.
- Heikinheimo, Ilmari**
Suomen elämäkerrasto. Porvoo 1955.
- Heikkinen, Antero**
Menneisyyttä rakentamassa. Helsinki 1996.
- Hermansson, R. F.**
Muistiinpanot professori R.F. Hermanssonin Suomen Finanssihallinto-oikeuden luennoista. Julkaisut Gösta Palmgren. Jyväskylä 1920.
- Hiltunen, Mauno**
Enontekiön lapin asutus, maanomistus ja nautinta 1500-luvulta 1800-luvun alkuun. Yleisen historian pro gradu-tutkimus. Oulun yliopiston historian laitos 1978.
Sodankyläläinen Enontekiöllä. Herra Vuolevin matkassa Sodankylästä Upsalan kautta Enontekiölle ja vähän muuallekin. Scripta Historica XXVII. Oulun historiaseuran julkaisuja. Jyväskylä 1998.
Maaherra Graanin erehdys? Muutamia näkökulmia Kalmarin plakaatin taustoista ja vaikuttamista. Oulun historiaseuran 70-vuotisjuhlakirja. Raahe 2003.
Maailma maailmojen välissä. Enontekiön asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta 1550-1808. Oikeusministeriön julkaisuja 2006:6. Helsinki 2006.
Norjan ja Norlannin välissä. Enontekiö 1550-1808 asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta. Scripta Historica 32. Oulun historiaseuran julkaisuja. Raahe 2007.
- Hjelmerus, Johan**
Bidrag till Svenska jordeganderättens historia I. Akademisk avhandling. Lund 1884.
- Holmbäck, Åke**
Kvarnkommisionerna. Enligt Kungl. breven den 13 april 1697. Stockholm 1914.
Studier över de svenska allmänningarnas historia I. Uppsala universitets Årsskrift 1920. Juridik. I.
Om lappskattelandinstitutet och dess historiska utveckling. Uppsala 1922. SOU 1922:10.
Frågan om äganderätten till häradsallmänningarna från 1800-talets början till nytiden. Stockholm 1930.
- Honkanen, Marja-Leena**
Kalastusoikeus. Helsinki 1985.
- Hultblad, Filip**
Övergång från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken. Nordiska museet: Acta Lapponica XIV. Lund 1968.
- Häkkinen, Kaisa**
Suomen kielen saamelaiset lainat. Suomalais-Ugrialaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki 2007.
- Hyvönen, Veikko O.**
Kiinteistökohtainen erityinen etuus. DL 6/1996.
Kiinteistöjärjestelmä ja kiinteistönmuodostamisoikeus. Espoo 1982.
Jaetusta omistusoikeudesta oikeusjärjestyksessä. Oikeustiede-Jurisprudentia 1991. Jyväskylä 1991.
Ympäristövaatimuksesta kaivosoikeudessa. Oikeustiede-Jurisprudentia 1991. Jyväskylä 1998.

Hülphers, Abram Abramsson

Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland. Femte Samlingen 3 bandet on Lappmarken. Westerås 1771-1797, Del 5:3 utg. av G Kallstenius 1922.

Inger, Göran

Johan Olofsson Stiernhöök. Rättshistoriska Studier Tjugonde bandet. utg. av Institutet för Rättshistorisk Forskning grundat av Gustaf och Carin Olin. Lund 1996.

Stiernhöök och jordäganderätten. Uppsala 2002.

Ingers, E.

Bonden i Svensk historia, del II. Stockholm 1948.

Ingold, T.

Hunters, pastoralists and ranchers. Cambridge 1980.

Ihrfors, C. G.

Om häradsallmänningar enligt svensk rättsutveckling. Ett bidrag till den svenska skogslagstiftningens historia. Uppsala 1916.

Itkonen, Erkki

Olaus Sirman kotiseudusta ja kielestä. Virittäjä 1940.

Itkonen, Terho

Raition jäljillä. Kalevalaseuran vuosikirja 51/1971.

Itkonen, T.I.

Kolme E. Lönnrotin muistiin panemaa lappalaisia joikua. Suomi 5. jaks. 16. osa. Helsinki 1933.

Lapin verotus ja kauppa ennen vanhaan. Lapin sivistysseuran julkaisuja nro 13. Helsinki 1944.

Maamme lappalaisen ja suomalaisen asutuksen vaiheita. Jouko. Pohjois-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisu IV. Oulu 1947.

Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Ensimmäinen osa. Porvoo 1948.

Lappalaisia henkilönnimiä 1500- ja 1600-luvuilta. Virittäjä vol. 60. Helsinki 1962.

Itkonen, Tuomo

Suomentajan kommentteja koskien Henrik Wegeliuksen kirjoitusta ”Joitain huomioita Kemin-Lapin asukkaiden taloudesta ja tavoista”. Jatuli 11/1967.

Pippinä ja pappina. Porvoo 1970.

Joona, Juha

Poronhoito-oikeus maankäyttöoikeutena. Helsinki 1993.

Lapp villages and lapp tax land. Artikkeliteoksessa The Saami. A Cultural Encyclopaedia. Ed. by Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari ja Risto Pulkkinen. SKS Vammala 2005.

Entisiin Tornion ja Kemin Lapinmaihin kuulneiden alueiden maa- ja vesioikeuksista. Juridica Lapponica 32. Rovaniemi 2006.

Pohjois-Lapin erityiset kalastusoikeuskysymykset. Rovaniemi 2011.

Valtion lohiregaali. Tutkimus valtion erityisestä oikeudesta lohen ja meritaimenen kalastukseen Pohjanlahteen laskevista suurissa virroissa. Rovaniemi 2015.

Jonsson, Per

Fintorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö. Landskrona 1989.

Julku, Kyösti

Keskiaika. Artikkeliteoksessa Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia. Toim. Kyösti Julku. Jyväskylä 1985.

Kemin pitäjän ja Kemin lapin vanha raja. Kemi 1968. Oulun yliopisto. Historian laitos. Eripainossarja N:o 2.

Keskiaikainen tuomio Pellon rajoista. Artikkeliteoksessa Scripta Historica IV. Oulun historia-seuran julkaisuja. Oulu 1975.

Suomen itärajan synty. Jyväskylä 1987.

Kemin ja Tornion vanha raja. Rovaniemi 1991.

Kartio, Leena

Esineoikeuden perusteet. Helsinki 1991.

Kitkiöjoki, Erkki

Muonion varhaisimmista ajoista. Artikkeliteoksessa Muotka-Rantakokko-suvut. Ylimuonilaisia sukuja 1600-luvulta 2000 luvulle. Toimittanut Kerttu Saarni. Oulu 2001.

Kivimäki, T. M. – Ylöstalo, Matti

Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa. SLY B-Sarja nro 91. Porvoo 1959.

Korpijaakko, Kaisa

Saamelaiden oikeusasemasta Ruotsi-Suomesa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Helsinki 1989.

Saamelaiden oikeusasemasta Suomessa - kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun. Diedut No 1/1999. Rovaniemi 2000.

Kortesalmi, J., Juhani

Pohjois-Vienan poronhoito. Talonpoikien poronhoidon alue, ominaislaatu, ikä, alkuperä ja kehityslinjat vuoteen 1922. Helsinki 1996.

Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. Tampere 2007.

Kovero, Martti

Valtion uudisasutus Ruotsi-Suomesa jälkeen ison vihan. Asutuspoliittinen tutkimus. Helsinki 1909.

Kulpakko, Toivo

Saamensuvut Inarissa. Sukuviesti 2/1995.

Kuoksu, Erik

Nybyggarsläkter i Jukkasjärvi och Enontekis fram till 1700-talets mitt. Kiruna 1999.

Birkarllsläkter från Övre Tornedalen 1539-1800. Angered. 2008.

Birkarllsläkter från Övre Tornedalen 2010. [Http://erikkuoksu.se/wp-content/uploads/2014/04/birkarlar.pdf](http://erikkuoksu.se/wp-content/uploads/2014/04/birkarlar.pdf)

- Kvist, Roger**
Rennomadismens dilemma. Det rennomadiska samhällets förändring i Tuorpon och Sirkas 1760-1860. Umeå 1989.
Beskattningen av samerna i Sverige 1695-1860. Artikkel i teoksessa Ålvdal i Norr. Människor och resurser i Luledalen 1300-1800. Luleå 1990.
- Kuylentierna, Carl W. U.**
Om rekognitionsokogar och under bruk skatteköpta hemman med särskild hänsyn till å desamma förhållna enskilda rättigheter. Stockholm 1916.
Om häfd å äganderätt till jord. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1917, 10-220.
- Lagus, Elias**
Försök til Beskrifning öfwer Kusamo-Sokn uti Kemi-Lappmark 1770. Käsikirjoituksesta suomentanut Seppo Ervasti 1975. Acta Univ. Oul. B 5. 1975. Hist. 3. Kuusamo 1987.
Utdrag af en Beskrifning öfver Kusamo Socken i Kimi Lappmark. Kongl. Vetenskapens Academiens Handlingar För år 1772. Vol XXXIII. Stockholm 1772.
Utdrag af en Beskrifning öfver Kusamo Socken i Kimi Lappmark. Kongl. Vetenskapens Academiens Handlingar För år 1773. Vol XXXIV. Stockholm 1773.
- Lagus, Knut Ferdinand**
Om jordaskiften enligt svensk-finsk lagstiftning. Helsingfors 1857.
- Laitakari, Erkki**
Metsähallinnon vuosisatataival 1859-1959. Helsinki 1960.
- Lang, J.N.:**
Om delningsgrund i by. Helsingfors 1901.
- Lang, J.N.-Haataja, Kyösti**
Jakoperusteesta kylässä. Helsinki 1931.
- Leinberg, K. G.**
Handlingar rörande Finska kyrkan och Prestkapet. Andra samlingen 1627-1651. Jyväskylä 1893.
- Letto-Vanamo, Pia**
Oikeuden käsitteet ja käsitteiden historia. Lakimies 7-8/2008.
- Linde, Lars Gustaf**
Försök till Systematisk framställning af Svenska Kameral-Lagfarenheten. Örebro 1852.
- Liljestrand, Axel**
Finlands jordnaturer och äldre skatteväsende. Helsingfors 1894.
- Linkola, Martti**
Itkosen veljessarja. Artikkel i teoksessa Lappi 4. Saamelaiden ja suomalaisten maa. Hämeenlinna 1985.
Enontekiön lappalaisten poronomadismi. Pro gradu-työ. Etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto. 1972.
- Lundmark, Lennart**
Uppbörd, utarmning, utveckling. Det samiska fångstsamhällets övergång till rennomadismen i Lule Lappmark. Malmö 1982.
- Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år. Falun 1998.
Samernas skatteländ i Norr- och Västerbotten under 300 år. Stockholm 2006.
Skogsordningen 1683 och äganderätten i Lappmarken. Artikkel i teoksessa Mark och rätten i Sameland. Stockholm 2008.
Formlös förvaltning och flyktiga rättigheter. Artikkel i teoksessa Mark och rätten i Sameland. Stockholm 2008a.
- Luukko, Armas**
Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Oulu 1954.
- Magnus, Olaus**
Pohjoisten kansojen historia. Rooma 1555. Suomalaiset pohjoisten kansojen historiassa. Osat I ja II. Jyväskylä 2002.
- Manker, Ernst**
Skogslapparna i Sverige. Nordiska Museet: Acta Lapponica. XVIII. Uppsala 1968.
- Manner, E. J.**
Yleiskäyttö vesioikeudellisena käsitteenä. Vammala 1953.
- Marainen, Johannes**
Karesuando samesläkter. Kiruna 1997.
- Mattsson, Vilho**
Vuoden 1673 Lapinmaiden asutusplakaatti. Scripta Historica V. Oulu 1977.
- Nahkiaisaja, Tarja**
Uudisasuttajien aika (1750-1876). Asutus ja väestö 1750-1870. Artikkel i teoksessa Inari. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään. Toimittanut Veli-Pekka Lehtola. Oulu 2003.
Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälistä vuoteen 1925. Lapinmaan maa- ja metsätieteiden tutkimuskeskus. Julkaisu 2006:7. Helsinki 2006.
Saamelaiden maat ja vedet kruunun uudistaloiksi. Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella vuosina 1749-1925. Oulu 2016.
- Nervander, Emil**
Matkakuvaelmia ja muistoja Lapin rajoilta. Pori 1908.
- Negri, Francesco**
Matka pohjoiseen, jonka teki ja kuvasi ravenalainen Francesco Negri (1700). Suomentanut: Pauliina de Anna ja Lauri Lindgren. Turku 2014.
- Niemi, Matti Ilmari**
Maakaaren järjestelmä II. Kirjaaminen ja lainhuudatus. Vantaa 2004.
- Nohrström Walter**
Isojaot Suomessa Venäjänvallan aikana. Artikkel i teoksessa Suomen maanmittauksen historia. II osa Venäjänvallan ja itsenäisyyden aika. Porvoo 1933.

Nordlander, Johan

Om birkarlarne. Historisk tidskrift 1907. Stockholm 1907.

Johan Graan. Landshövding i Västerbottens Västerbotten 1653-1679. Stockholm 1938.

Nordström, J.J.

Bidrag till den Svenska Samhälls-Författningens Historia; Efter de äldre Lagarne till Sednare hälften af sjuttonde seklet. Helsingfors 1839.

Lausunto Ruotsin valtiopäivien ensimmäiselle kamarille vuonna 1871. Julkaistu teoksessa Samernas vita bok IV:II. Dokument rörande Vasa arvet och arvet från kodicillen 1751 och svea hovrätts universal 1752. Vol. 2 Stockholm 1979.

Historisk inledning till 1851 års skogslag. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1883, 97-126.

Olofsson, Sven Ingemar:

Övre Norrlands medeltid. Övre Norrlands historia. Del I. Tiden till 1600. Umeå 1962. Toimittanut Gunnar Westin.

Övre Norrlands historia under Carl IX och Gustaf II Adolf. Artikkel teoksessa Övre Norrlands historia. Del II. Umeå 1965. Toimittanut Gunnar Westin.

Övre Norrlands Historia Del III. Tiden 1638-1772. Umeå 1974. Toimittanut Gunnar Westin.

Onnela, Samuli

Suur-Sodankylän historia 1. Jyväskylä 1995.

Suur-Sodankylän historia 2. Suurpitäjä saamelaiden ja suomalaisten maana vuosina 1747-1916. Porvoo 2006.

Outhier, Reginald

Matka pohjan perille 1736-1737. Alkuteos 1744. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Keuruu 1975.

Paasto, Päivi

Näkökohtia jaetun omistusoikeusopin asemasta omistusoikeuskäsitteistössämme. Turun yliopiston oikeustieteen tiedekunnan julkaisu- ja A. Juhlajulkaisu N:o 2. Juhlajulkaisu Allan Huttunen 1928-5/11-1988. Turun yliopisto. Turku 1988.

Omistusoikeuskäsitteistön rakenteesta. Tutkimus jaetun omistusoikeusopin mahdollisuudesta ja merkityksestä omistusoikeuskäsitteistössämme 1700-luvulle tultaessa. Turun yliopiston julkaisu- ja Annes Universitatis Turkuensis. Sarja C, osa 101. Turku 1994.

Omistusoikeuden arvoperustaa koskevasta keskustelusta. Lakimies 3/2000.

Paulaharju, Samuli

Lapin muisteluksia. Helsinki 1922

Taka-Lappia. Helsinki 1927.

Pedersen, Steinar

Lappecodisillen i Nord 1751-1859. Fra grenseavtale og sikring av sameness rettigheter til grensesperring og samisk ulykke. Diedut 3/2008.

Pehkonen, F. A.

Liikamaa- ja erämaa-käsitteistä. Tutkimuksia ruotusopimuspitäjien maanomistussuhteista. Kirja-arvostelu koskien Kyösti Haatajan tutkimusta ruotusopimuspitäjien maanomistussuhteista. Lakimies 5/1929.

Peura, Tauno

Muistojemme Marraskoski. Rovaniemi 1985.

Pietilä, Jorma

Vesioikeus. Helsinki 1979.

Prawitz, Gunnar

Renbetesfjällen. Den norska tiden och de första svenska årtiondena. Samernas skattefjäll. Stockholm 1964.

Samernas rätt. Samernas skattefjäll (I). Stockholm 1966.

Lapps kattelanden I. Samernas skattefjäll (II). Stockholm 1967.

“Lapp”, “renskotselberettigad lapp”, “medlem av lappby” och “renskötande lapp”. Artikkel teoksessa Studier i renbeteslagstiftning. Stockholm 1970

Asiantuntijalausunto verotunturioikeudenkäynnissä. Jämtbygdens tingsrätts dom 1.11.1973 DT 161. Samernas vita bok II:1. Stockholm 1974.

Pokka, Aarne

Pokan suvun sukututkimus. Rovaniemi 1999 (moniste).

Peräpohjalainen 143/1916 (G.A.Andersson)

Poromies 2/1932. ”Vanhemman polven tekijämiehistä. Antti Unga”.

Poromies 4/1953. ”Poroja lypsettiin 60 vuotta sitten Rovaniemellä”.

Portin, Johan

Samlingar til Beskrifning öfver Öfver Torneå Sockn uti Västerbottens Höfdingedöme. Med kommentar av Erik Wahlberg. Tornedalica 5/1968. Uppsala 1967.

Rabenius, Lars Georg

Lärobok i Svenska Kameral-Lagfarenheten. Örebro 1832.

Rasmussen, Siv

Vellikaara Vettasia. Muonion ja Äkäslompolon alueen saamen historia. Muonio 2008.

Riihitammela, Paavo

Hanhivaara, Eira, Raudus ja Tepasto suvuissa mukana. Monien sukujen Kittilä, ja lähipitäjät ja niiden elämää vuosisatojen ajan. Helsinki 2011.

Rosberg, J. E.

Anteckningar on lapparna i Finland. Geografiska föreningens tidskrift 1910, hft 1-2.

Rumar, Lars

Avradsländen, skattefjällen och avvitring i Jämtlands län. Artikkel teoksessa Mark och rätt i Sameland. Stockholm 2008.

Rytkönen, Raili

Kemijärven historia I. Kemijärvi 1989.

- Saarenheimo, Juhani**
Isojaot ja isojakojärjestelyt. Artikkelit teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki 1983.
- Samernas Vita Bok VI:1**
Samiska domstolar samiska rättsfall. Aktstycken, Urkunder & Referat. Stockholm 1979.
- Sammallahti, Pekka**
Suomalaiset – saamelaiset. Artikkelit teoksessa Lapin plakaatista tilojen autoitumisen aikaan. Lapin historiaseminaari Rovaniemellä 8.-9.6.1981. Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos C 42. Oulu 1982.
- Sarva, Gunnar**
Suomen ja Norjan välisen rajan sulkeminen v. 1852. Historiallinen aikakauskirja 1920.
- Savolainen, Reijo**
Suomen poronhoito-organisaatio ja -omistus autonomian ajan lopulla. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1984.
- Schnitlers, Peter**
Grenseksaminasjonsprotokoller 1742-1745. Bind I. Oslo 1962.
- Schalling, Eric**
Skatterätt, stadgerätt och frälserätt. En historia on äganderättens relativitet. Historisk tidskrift 1927.
- Schefferus, Johan**
Laponia. Latinankielinen alkuteos ilmestyi 1674. Lapin tutkimusseuran Acta Lapponica n:o 2. Hämeenlinna 1963.
- Sjögren, And. Joh.**
Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark. Helsingfors 1828.
- Solbakk, Aage**
Tanadalen Slekter historie. Vaasa 2001.
- Stecken, Birger**
Birkarlar och lappar. En studie i birkarleväsendets, lappbefolkningens och skinnhandelns historia. Kungl. vitterhets historie och antikvitets handlingar. Historiska Serien 9. Lund 1964.
- Steen, Adolf**
Kautokeinoslekter Bind XIV. Alta 1986
- Stiernhöök, Johan O:son:**
On Svears och Götars forna rätt. 1672. Översättning från det latinska originalet. Stig Jägersköld. Uppsala 1981
- Stille, Åke**
Övre Norrlands administrativa historia från upprättandet av Västerrbottens län till freden i Nystad. Övre Norrlands historia. Del II. Tiden 1600-1721. Umeå 1965.
- Strömstadt, Alf og Fors, Kristian**
Slekter i Indre Finnmarken. De eldste generisjoner. Hvalstad 2006.
- Strömstad, Alf**
Slekter i Indre Finnmark II. Hvalstad 2009.
- Sundell, Jan-Olof**
Svensk fastighetsrätts historia. Uppsala 2007.
- Suomaa, Väinö**
Ruutusopimuspitäjien Kemijärvi, Salla isojaot sekä Kuusamon isojaon alkuvaiheet. Artikkelit teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki 1983.
- Suomenmaa, Yhdeksäs osa, toinen nide. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. Porvoo 1931.
- Styffe, Carl, Gustaf**
Framställning af de så kallade Grundregalernas uppkomst och tillämpning af den uppdiktade berättelsen om ett riksdagsbeslut på Helgendsholmen år 1282. Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets akademiens Handlingar. Tjugonde-fjärdedelen. Stockholm 1864.
- Tanner, Väinö**
Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I. Skolt-lapparna. Fennia 49 N:o 4. Helsingfors 1929.
- Tegengren, Helmer**
En utdöd lappkultur i Kemi lappmark. Studier i Norrfinlands kolonisationshistoria. Åbo 1952.
- Teerijoki, Ilkka:**
Tornionlaakson asutuskehitys 1600-1809. Artikkelit teoksessa Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809. Jyväskylä 1993.
- Tikkanen, Heikki**
Suomen ja Norjan Lapin rajaneuvottelut 1829-52. Neuvottelut Suomen ja Norjan Lapin raja-alueiden vastavuoroisista käyttöoikeuksista v. 1829-1852. Suomen historian laudaturtutkielma. Jyväskylän yliopisto 1964.
- Lapin pohjoisrajan kysymyksiä 1800-luvulla. Lapin tutkimusseuran vuosikirja VII. Rovaniemi 1966.
- Torneus, Johannes**
Berättelse on Lapmarkerna och deras tillstånd (1672). Wiklund K. B. bidrag till kännedom om de Svenska Lantimålen och Svenskt Folkliv. XVII. 2. Uppsala 1900.
- Tresk, Olof**
Kartor over Kemi och Torne Lappmarker 1642 och 1643 av. trycket utg. och tillägnade K. B. Wiklund på 60-årsdagen 14 mars 1928 av vänner med inledning av Nils Ahlund. Stockholm 1928.
- Tuderus, Gabriel**
En kort Underrättelse om The Österbothniska Lappar som under Kiemi Gabiet lyda (1672). Wiklund K. B. bidrag till kännedom om de Svenska Lantimålen och Svenskt Folkliv. XVII. 6. Uppsala 1905.
- Tuominen, Salme ja Toivo**
Enontekiön vanhoja sukuja 1800-luvun lopulle. Moniste, Tampere 2000.
- Tuomisto, Jarmo**
Tyypipakosta aikaprioriteettiin. Näkökohtia esineoikeuden sivullisuujojan perusteista. Vammala 1993.

Wahlberg, Erik

Raanujärven ja Rattosjärven asutus. Länsiraja 20-22/1962.

Tutkimus Muonion vesistöjen omistusoikeuksista vanhemmalla ajalla. Uppsala 4.11.1966 (moniste).

Ylitornion pitäjän asutus keskiajalta 1860-luvulle. Ylitornio 1976.

Bondeskalden Antti Keksi. Tornedalica nro 45/1988. Luleå 1988.

Keksin tulva. Selitykset Antti Keksin lauluun Jäänlähdestä Tornionväylässä vuonna 1677 ja Keksin toiseen lauluun Nikolaus-papista. Tallinna 2015.

Wahlenberg, Göran

Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi Lappmark i Vesterbottens höfdingdöme. Stockholm 1804

Vahtola, Anu:

"Medan wij skatte icke alenest til Swerige". Kemin Lapin verosaamelaiset 1555-1673. Pro gradututkimielmä. Humanistinen tiedekunta. Oulun yliopisto 2001.

Kemin Lapin saamelaisten verotus ja alueen saamelainen asutus 1555 - 1673. Oulun yliopisto historian laitos 2003.

Kitkan lapinkylän saamelaiset 1500- ja 1600-luvuilla. Artikkelit teoksessa Posion historia. Toimittanut Reino Hämeenniemi. Jyväskylä 2006.

Vahtola, Jouko

Tornionjokilaakson ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Kuusamo 1980.

Ruotsin kruunun asutuspolitiikka lapinmaissa 1600-luvulla. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja V. Rovaniemi 1982.

Uudisasutus ja lappalaisasutus Tornion- ja Muonionjoen vesistöalueella. Faravid 6/1982. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja. Rovaniemi 1982. (Vahtola 1982a)

Kansojen moninaisuus ja Tornion lapin saamelaiset. Artikkelit teoksessa Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle. Toimittajat Olof Hederyd, Yrjö Alamäki ja Matti Kenttä. Malung. 1991.

Kiinteän asutuksen synnystä kappeliseurakunnan perustamiseen. Artikkelit teoksessa Rovaniemen historia vuoteen 1721. Jyväskylä 1996

Saamelaisten esiintyminen Suomessa varhaishistoriallisten lähteiden ja paikannimien valossa. Artikkelit teoksessa Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Bidrag till kändedom av Finlands Natur och Folk 153. Helsinki 1999.

Saamelaiset - Inarin kansa (1550-1660). Artikkelit teoksessa Inari. Inarin historiaa jääkaudesta nykypäivään. Oulu 2003.

Tornionlaakson asutus keskiajalta 1800-luvun alkuun. - Väylän varrelta. Lisälehtiä Tornionlaakson historiaan. Toim. Paavo Peura. Jyväskylä 2004.

Warelius, Anders

Bidrag till Finlands kändedom i ethnographiskt hänseende. Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen. 1847. Helsingfors 1848

Wegelius, Henrik

Kyrkoherden Henrik Wegelii Memorial till Åbo Domkapitel angående Sodankylä församling, dateradt den 27 April 1751. Bidrag till Kändedomen af vårt land, samlade och utgifna af K. L. Leinberg. Jyväskylä 1885.

Wegelius, Henricus

Joitain huomioita Kemin-Lapin asukkaiden taloudesta ja tavoista. Pohjalainen 13.3.1751. Julkaistu Tuomo Itkosen suomentamana Jatuli XI. Kemin kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu. Kemi 1967.

Wernstedt, Monica

Fastighetsrättens historia. Stockholm 1983.

Westin, Gunnar

Övre Norrlands forntid. Atrikkeli teoksessa Övre Norrlands Historia I. Toim. Westin Umeå 1962.

Westman, K.G.

Ur Svenska förmögenhetsrättens historia (särkrätt). Anteckningar efter föreläsningar 1920-1921. Stockholm 1921.

Wiklund, K. B.

Lapparna. Nordisk Kultur X. Stockholm 1947.

Wiklund, K. B. och Qvigstad, J.

Dokument angående flyttlapparna m.m. I. Renbeteskommissionen af 1907. Kristiania 1909.

Vilkuna, Kustaa

Kemin-Kaakaman nautintarajan sijainti ja kansatieteellinen tausta. Kalevalaseuran vuosikirja 29. 1949.

Kuninkaan lähettilään tuomio Kemin rajasta. Jatuli II. Kemin kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu. Kemi 1950.

Mikä oli lapinkylä ja sen funktio? Kalevalaseuran vuosikirja 51/1971.

Willgren, Karl

Finlands finansrätt. Helsingfors 1906.

Wirilander, Juhani

Lausunto maanomistusoiloista ja niiden kehityksestä saamelaisten kotiseutualueella. 8.8.2001 (moniste).

Virrankoski, Pentti

Suomen Lapin asuttamishistoria 1600-luvulla. Turun historiallinen arkisto XXVI. Vammala 1971.

Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu 1973.

Virtanen, E.A.

Lappalaista yhteiskuntaelämää. Kalevalaseuran vuosikirja 1971.

Voionmaa, Väinö:

Suomi Jäämerellä. Helsinki 1919.

von Bonsdorff, Johan Gabriel
Stor-Furstendömet Finlands Kamer al-Lagfarenhet. Första delen. Helsingfors 1833.

von Düben, Gustaf
Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske. Stockholm 1873.

Vorren, Ørnuly
Samisk bosättning på Nordkalotten, arealdisponering og ressursutnytting i historisk-økologisk belysning. Tromsø 1980.

Wrede, R. A.
Esineoikeuden pääpiirteet. Toimittanut Ilmari Caselius. Helsinki 1946.

Yliaska, Eine (toim)
Petkula, kylä Kevitsan kainalossa. Kemijärvi 1997.

Zitting, Simo
Kaupunkimaan omistuksesta, ns. lahjoitusmaaterrorian kritiikkiä. Vammala 1960.

Oppi jaetusta omistusoikeudesta. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1952, 314-325.

Omistusongelmasta yksityisen maanhaltijan ja kruunun välisessä suhteessa. Juhlajulkaisu Veikko O. Hyvönen 1929 - 18/9 - 1999. Helsinki 1999.

Zitting, Simo - Rautiala, Martti
Esineoikeuden oppikirja. Vammala 1982

Ågren, Maria
Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd. Rättshistorik biblioteket LVII. Angered 1997.

Åström, Adolf:
Svensk jordägarätt. Stockholm 1897.
On svensk vattenrätt. Stockholm 1899.
Åbo Tidning 23/1784. Tidningar utgifne af Sällskapet I Åbo.
Åbo Tidning nro 45/1841. Medellanden om Enare Församling i Lappmarken

Äimä, Frans ja Itkonen, Toivo
Jacob Fellmanin muistiinpanot Sompion ja Kuolajärven lapinmurteista. Eripainos Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirjasta XXX. Helsinki 1918.

Lainvalmisteluaineisto, Suomi

Komitea(n)- ja työryhmämietinnöt
KM 1888:3. (Kruunun yhteis- ja liikamaiden käyttämisestä voimassa olevain asetusten tarkastusta varten asetetulta komitealta)
Lagberedningens betänkande angående ombildning af den direkta beskattningen. Helsingfors 1898.
KM 1905:3. (Komitealta Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimusta varten)

KM 1929:8. (Erinäisiä poronhoitoa koskevia kysymyksiä selvittämään asetettu komitea)

KM 1979:30 (Saamelainen kiinteistö oikeudessamme – muutamia suuntavivvoja)

KM 1990:32. (Saamelaisasiain neuvottelukunnan mietintö I.)

KM 1989:53. (Maakaaritoimikunnan mietintö. Kiinteistön kauppa, lainhuudatus ja panttaus ym.)

PeVL 7/1978 vp. (Hallituksen esitys eduskunnalle Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa suoritettava vesialueiden rajankäyntiä ja kalastamista pohjoisella vesialueella koskevaksi lainsäädännöksi.)

PeVL 5/1981 vp. (Hallituksen esitys kalastuslain uudistamiseksi)

PeVL 9/1982 vp. (Hallituksen esitys Urho Kekkosen kansallispuiston perustamiseksi)

PeVL 11/1982 vp. (Hallituksen esitys eräiden ranta-alueiden liittämisestä Utsjoen kunnassa sijaitseviin tiloihin)

PeVL 13/1989 vp. (Hallituksen esitys eduskunnalle Norjan kanssa Tenojoen kalastuspiiriin yhteisestä kalastussäännöstä tehdyn sopimuksen ja siihen liittyvän kalastussäännön eräiden määräysten hyväksymisestä)

PeVL 3/1990 vp. (Hallituksen esitys eduskunnalle poronhoitolaiksi)

PeVL 30/1993 vp. (Hallituksen esitys kalastuslain muuttamiseksi)

PeVL 29/2004 vp. (Hallituksen esitys laeiksi Pallas-Yllästunturin kansallispuistosta sekä eräiden luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtionmaille annetun lain muuttamisesta.)

Lainvalmisteluaineisto, Ruotsi.

SOU 1924:59 II. Fattigvården bland lapparna, avdelning II. Lapparnas beskattning.

SOU 1983:67. Rennäringsens ekonomi. Betänkande av rennäringskommitten.

SOU 1999:25. Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s convention nr 169. Betänkande av Utredningen om ILO:s convention nr 169.

SOU 2005:17. Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och renbetesfjällen.

SOU 2006:14. Samernas sedvanemarker. Samernas sedvanemarker. Betänkande av Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet.

Säädös- ja asiakirjakokoelmat

Aktsamling till Kungsådreinstitutets historia. Regalräsutredningen. utg. av K. G. Westman. Uppsala 1920.

Samling af landtmäteri-författningar, innehållande så wäl kongl. maj:ts nådiga förordningar, resolutioner, rescripter och instructioner, samt af kongl. maj:t faststälde delningsgrunder och skatlläggning-metoder, som ock kongl. kammar: collegii och kongl. landtmäteri-contoires kungörelser och circularer, rörande landtmäteriet och justeringen i Sverige och Finland, ifrån 1763 års början till 1807 års slut. Utgifwen af C.E. Enagrius. Stockholm 1826.

Konung Gustaf den Förstes Registratur XIV, 1542. Handlingar rörande Sveriges Historia. Utg. av Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1893.

Konung Gustaf den förstes registratur XVI, 1544. Handlingar rörande Sveriges historia. Utg. av Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1895

Konung Gustaf den förstes registratur 1551, XXII. Handlingar rörande Sveriges historia. Utg. av Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1904.

Malmgren, And. Joh.: Handlingar och Förordningar angående Finlands fiskerier. (Fjärde häftet). Helsingfors 1870.

Modée R. G.: Utdrag utur alle ifrån den 7 Decemb. 1718 utkomme Publique Handlingar, Placater, Förordningar, etc. I-XV. Stockholm 1742-1820.

Poignant E.: Samling af Författningar angående så kallade Lappmarksfriheterna. Stockholm 1872.

Samling af sådana lagbud och författningar, som angå Kronolänsmäns thensteåligganden och hvad dermed sammanhänger. Helsingfors 1869.

Schmedeman, Joh.: Justitie Verk. Kongl. Stadgar, Förordningar och Resolutioner angående Justitien ifrån Åhr 1528. Stockholm den 6 Junij Åhr 1706.

Mantalslängder för Torneå Lappmark 1638-1694 ja Jorde och uppördsbok för Torneo Lappmark 1695-1800. Larsen og Rauø. 1995.

Ulkuniemi, Martti: Kuningas Kristofferin Maanlaki 1442. Vaasa 1978.

Painetut käräjöpöytäkirjat

Larsen, Dag A. og Rauø Kåre

Dombok Torneå Lappmark. Jukkasjärvi og Enontekis Tingslag 1639-1767. Transkribert Lenvik Bydemuseum 1994-1997,1999.

LIITTEET

Luettelo läpikäydyistä tuomiokirjoista 1639–1895

Luetteloon on merkitty kihlakunnanoikeuden lakimääräisten käräjien pöytäkirjojen arkistotunnus sekä mahdollinen mikrofilmirullan tunnus.

Renovoidut pöytäkirjat sijaitsevat Ruotsin kansallisarkistossa Tukholmassa Svean hovioikeuden arkistossa. Läänien lyhenteet: Gävl=Gävleborg, Jmtl=Jämtland, Nbt-n=Norrbottn, Vbtn=Västerbottn, Vnrl=Västernorrland. Mikrofilmit runnuksella FR. (Vuosilta 1699–1714 löytyy toiset kappaleet renovoiduista pöytäkirjoista Härnösandin maakunta-arkistosta (HLA), mikrofilmirullat tunnuksella GH).

Konseptipöytäkirjat sijaitsevat Kansallisarkistossa Oulussa Lapin tuomiokunnan arkistossa (CIa=Muongion kärjäkunta, CIIa=Sodankylän kk., CIIIa=Kittilän kk. ja CIV=Inarin ja Utsjoen kk.).

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1639		Öreb 7 fr651 koko tornion lappi		Öreb 7 fr651 koko tornion lappi		Öreb 7 fr651 koko kemin lappi
1640		Södm 4 fr651 koko tornion lappi		Södm 4 fr651 koko tornion lappi		Södm 4 fr651 koko kemin lappi
1641						
1642						
1643						
1644						
1645		Öreb 12 fr651 koko tornion lappi		Öreb 12 fr651 koko tornion lappi		Öreb 12 fr651 koko kemin lappi
1646		Öreb 13 fr651				Öreb 13 fr651 koko kemin lappi
1647						
1648						
1649		Gävl 2 fr651		Gävl 2 fr651 koutokeino		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi
1650						Gävl 2 fr651 koko kemin lappi
1651		Gävl 3 fr651 koko luulajan, tornion ja kemin lappi		Gävl 3 fr651 koko luulajan, tornion ja kemin lappi		Gävl 3 fr651 koko luulajan, tornion ja kemin lappi
1652						
1653						
1654						
1655		Gävl 3 fr652				Gävl 4 fr652 kuolajärvi, koko kemin lappi
1656		Gävl fr652				Gävl 5 fr652 koko kemin lappi
1657		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi
1658		Gävl 7 fr652		Gävl 7 fr652 koko tornion ja kemin lappi		Gävl 7 fr652 aviovaara
1659		Gävl 8 fr652				Gävl 8 fr652 koko kemin lappi

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1660		Cävl 9 fr652				
1661		Cävl 10 fr652		Cävl 10 fr652		Cävl 10 fr652
1662						
1663						
1664		Cävl 13 fr652				Cävl 13 fr652
1665		Cävl 14 fr652				Sompio
1666		Cävl 15 fr652				Cävl 15 fr652
1667		Cävl 16 fr652				Cävl 16 fr652
1668		Cävl 17 fr652		Cävl 17 fr652		Cävl 17 fr652
1669		Cävl 18 fr652		Cävl 18 fr652		
1670						
1671		Cävl 19 fr652		Cävl 19 fr652		Cävl 19 fr652
1672						
1673						
1674		Cävl 22 fr652		Cävl 22 fr652		Cävl 22 fr652
1675		Cävl 23 fr653		Cävl 23 fr653		Cävl 23 fr653
1676						
1677		Cävl 25 fr653		Cävl 25 fr653		Cävl 25 fr653
1678						
1679		Cävl 27 fr653		Cävl 27 fr653		Cävl 27 fr653
1680		Vnrl 1 fr653		Vnrl 1 fr653		Vnrl 1 fr653
1681		Vnrl 2 fr653				Vnrl 2 fr653
1682		Vnrl 3 fr653		Vnrl 3 fr653		Vnrl 3 fr653
1683		Vnrl 4 fr653		Vnrl 4 fr653		Vnrl 4 fr653
1684		Vnrl 5 fr653		Vnrl 5 fr653		Vnrl 5 fr653
1685		Vnrl 6 fr654		Vnrl 6 fr654		Vnrl 6 fr654
1686		Vnrl 7 fr654		Vnrl 7 fr654		Vnrl 7 fr654
1687		Vnrl 8 fr654		Vnrl 8 fr654		Vnrl 8 fr654
1688		Vnrl 9 fr654		Vnrl 9 fr654		Vnrl 9 fr654
1689		Vnrl 11 fr654		Vnrl 11 fr654		Vnrl 11 fr654
1690		Jmtl 1 fr655		Jmtl 1 fr655		Jmtl 1 fr655
1691		Vbtn 2 fr656		Vbtn 2 fr656		Vbtn 2 fr656
1692		Vbtn 3 fr657		Vbtn 3 fr657		Vbtn 3 fr657
1693		Vbtn 4 fr657		Vbtn 4 fr657		Vbtn 4 fr657
1694		Vbtn 5 fr657		Vbtn 5 fr657		Vbtn 5 fr657
1695		Vbtn 6 fr657 koko tornion lappi		Enontekiö		Sodankylä
1696		Vbtn 7 fr657		Vbtn 7 fr658		Vbtn 7 fr658
1697		Vbtn 8 fr658		Vbtn 8 fr658		Vbtn 8 fr658
1698		Nbtn 1 fr 661		Nbtn 1 fr661		Nbtn 1 fr661
1699		Hla1 gh1724		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724
1700		Hla1 gh1724		Jmtl 3 fr655/hla1 gh1724		Jmtl 3 fr655/hla1 gh1724
1701		Hla1 gh1724		Hla1 gh1724		Sodankylä (vbtn 10, ei filmattu)
1702		Hla1 gh1724		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724
1703		Hla1 gh1724		Vbtn 11 fr659/hla1 gh1724		
1704		Hla1 gh1724		Vnrl 22 fr655/hla1 gh1724		Vnrl 22 fr655/hla1 gh1724
1705		Hla1 gh1724		Hla1 gh1724		Hla1 gh1724(/vbtn 10, ei filmattu)

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1706		Hla1 gh1724		Vbtn 12 fr659/hlaz gh1724		Vbtn 12 fr659/hlaz gh1724
1707		Hla1 gh1724		Vbtn 12 fr659/hlaz gh1724		Vbtn 12 fr659/hlaz gh1724
1708		Hla1 gh1724		Vbtn 13 fr659/hlaz gh1724		Vbtn 13 fr659/hlaz gh1724
1709		Hla1 gh1724		Koutokeino vbtn 13 fr659/hlaz gh1724		Sodankylä
1710		Hla1 gh1724				
1711		Hla1 gh1724		Vbtn 14 fr659/hlaz gh1724		Vbtn 14 fr659/hlaz gh1724
1712				Vbtn 14 fr659		Vbtn 14 fr659
1713		Hlaz gh1725		Vbtn 15 fr660/hlaz gh1725		Vbtn 15 fr660/hlaz gh1725
1714		Hlaz gh1725		Vbtn 15 fr660/hlaz gh1725		Vbtn 15 fr660/hlaz gh1725
1715				Nbtn 6 fr663		
1716				Vbtn 15 fr660		Vbtn 15 fr660
1717						
1718				Vbtn 16 fr660		Vbtn 16 fr660
1719		Lagmansr. Dom-böcker vol. 48 Fr651		Lagmansr. Dom-böcker vol. 48 Fr651		Lagmansr. Dom-böcker vol. 48 Fr651
1720				Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663
1721				Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663
1722				Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663
1723				Nbtn 9 fr663		Nbtn 9 fr663
1724				Nbtn 9 fr663		Nbtn 9 fr663
1725						Nbtn 9 fr664
1726				Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1727				Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1728				Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1729				Nbtn 10 fr664		Nbtn 10 fr664
1730				Nbtn 11 fr665		Nbtn 11 fr665
1731				Nbtn 12 fr666		Nbtn 12 fr666
1732				Nbtn 14 fr667		Nbtn 14 fr667
1733				Nbtn 15 fr668		Nbtn 15 fr668
1734				Nbtn 17 fr668		Nbtn 17 fr668
1735				Nbtn 18 fr669		Nbtn 18 fr669
1736	Lappi 1 es3497			Nbtn 19 fr670		Nbtn 19 fr670
1737	Lappi 1 es3497			Nbtn 20 fr670		Nbtn 20 fr670
1738	Lappi 1 es3497			Nbtn 21 fr671		Nbtn 21 fr671
1739	Lappi 1 es3497			Nbtn 22 fr671		Nbtn 22 fr671
1740				Nbtn 23 fr672		Nbtn 23 fr672
1741				Nbtn 24 fr672		Nbtn 24 fr672
1742				Nbtn 25-26 fr672		Nbtn 25-26 fr672
1743				Nbtn 25-26 fr673		Nbtn 25-26 fr673
1744				Nbtn 27 fr673		Nbtn 27 fr673
1745				Nbtn 28 fr674		Nbtn 28 fr674
1746				Nbtn 29 fr674		Nbtn 29 fr674
1747				Nbtn 30 fr675		Nbtn 30 fr675
1748				Nbtn 31 fr675		Nbtn 31 fr675
1749				Nbtn 32 fr675		Nbtn 32 fr675

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1750				Nbtn 33 fr676		Nbtn 33 fr676
1751				Nbtn 34 fr676		Nbtn 34 fr676
1752						
1753						
1754						
1755						
1756						
1757						
1758	Lappi 1 es3497			Nbtn 37 fr677		Nbtn 37 fr677
1759	Lappi 1 es3497	Nbtn 38 fr678		Nbtn 38 fr678		Utsjoki
1760	Lappi 1 es3497			Nbtn 40 fr679		Nbtn 40 fr679
1761	Lappi 1 es3497/ tornio 2 es3474			Inari		Nbtn 41 fr680
1762	Lappi 1 es3497			Nbtn 42 fr680		Nbtn 42 fr680
1763						
1764	Lappi 1 es3497			Nbtn 44 fr681		Nbtn 44 fr681
1765	Lappi 1 es3497	Nbtn 45 fr682				
1766	Lappi 1 es3497			Ei asioita (fell- man i.)		Ei asioita (fell- man i.)
1767	Lappi 1 es3497			Inari		Nbtn 47 fr683
1768	Lappi 1 es3497			Nbtn 48 fr684		Nbtn 48 fr684
1769	Lappi 1 es3497					
1770	Lappi 1 es3497			Nbtn 52 fr686		Nbtn 52 fr686
1771	Lappi 1 es3497					
1772	Lappi 1 es3497			Nbtn 56 fr688		Nbtn 56 fr688
1773	Lappi 1 es3497					
1774	Lappi 1 es3497			Nbtn 60 fr690		Nbtn 60 fr690
1775	Lappi 1 es3497					
1776	Lappi 1 es3497			Nbtn 62 fr691		Nbtn 62 fr691
1777	Lappi 1 es3497			Inari		Nbtn 63 fr691
1778	Lappi 1 es3497			Nbtn 64 fr692		Nbtn 64 fr692
1779	Lappi 1 es3497			Inari		Nbtn 65 fr693
1780	Lappi 1 es3497			Nbtn 66 fr694		Nbtn 66 fr694
1781	Lappi 1 es3497			Inari		Nbtn 67 fr694
1782	Lappi 1 es3497			Nbtn 68 fr695		Nbtn 68 fr695
1783	Lappi 1 es3497	Nbtn 69 fr695				Nbtn 70 fr696
1784	Lappi 1 es3497			Inari		Nbtn 72 fr698
1785	Lappi 1 es3497	Nbtn 73 fr698		Nbtn 75 fr699		Nbtn 75 fr699
1786	Lappi 1 es3497	Nbtn 76 fr699		Inari		Nbtn 78 fr701
1787	Lappi 1 es3497- 3498	Nbtn 79 fr701		Nbtn 81 fr702		Nbtn 81 fr702
1788	Lappi 1 es3498	Nbtn 82 fr702		Inari		Nbtn 83 fr704
1789	Lappi 1 es3498	Nbtn 84 fr704				Puuttuu
1790	Lappi 2 es3498			Inari		Nbtn 86 fr706
1791	Lappi 2 es3498	Nbtn 87 fr706		Nbtn 88 fr707		Nbtn 88 fr707
1792	Lappi 2 es3498			Inari		Nbtn 90 fr708
1793	Lappi 2 es3498	Nbtn 91 fr708		Nbtn 92 fr709		Nbtn 92 fr709
1794	Lappi 2 es3498	Nbtn 93 fr709		Inari		Nbtn 94 fr715
1795	Ei pidetty	Ei pidetty, nbtn 96 fr716		Ei pidetty, nbtn 96 fr716		Ei pidetty, nbtn 96 fr716
1796	Lappi 2 es3498			Inari		Nbtn 98 fr717
1797	Lappi 2 es3498			Nbtn 100 fr717		Nbtn 100 fr717
1798	Lappi 2 es3498	Nbtn 101 fr718				

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1799	Lappi 2 es3498			Nbtn 103 fr718		Nbtn 103 fr718
1800	Lappi 2 es3498	Nbtn 106 fr719		Inari		Nbtn 106 fr719
1801	Lappi 2 es3498		Lappi 3 es3498	Nbtn 111 fr721		Nbtn 111 fr721
1802	Lappi 2 es3498			Inari		Nbtn 112 fr721
1803	Lappi 2 es3498	Nbtn 115 fr722	Hla7 gh1725/ lappi 11a	Nbtn 117 fr723	Hla7 gh1725/ lappi 11a	Nbtn 117 fr723
1804	Lappi 2 es3498	Nbtn 118 fr723		Inari		Nbtn 120 fr724
1805	Lappi 2 es3498			Nbtn 123 fr725		Nbtn 123 fr725
1806	Lappi 2 es3498					
1807		Nbtn 127 fr726	Hla7 gh1725/ lappi 11a	Nbtn 129 fr728	Hla7 gh1725/ lappi 11a	Nbtn 129 fr728
1808						
1809		Nbtn 132 fr729		Nbtn 132 fr729		Nbtn 132 fr729
1810	Kemi (kemi ciiia:1)		Kemi (kemi ciiia:1)		Kemi (kemi ciiia:1)	
1811						
1812	Lappi cia:1		Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1813	Lappi cia:1		Ei pidetty			
1814	Lappi cia:1		Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1815	Lappi cia:1					
1816	Lappi cia:2		Inari		Lappi cia:2	
1817	Lappi cia:2		Inari		Lappi cia:2	
1818	Lappi cia:2		Inari		Lappi cia:2	
1819	Lappi cia:2		Inari, puuttuu		Puuttuu	
1820	Lappi cia:3		Inari		Lappi cia:3	
1821	Lappi cia:3		Inari		Lappi cia:3	
1822	Lappi cia:3		Inari		Lappi cia:3	
1823	Lappi cia:3		Inari, puuttuu		Puuttuu	
1824	Lappi cia:4		Inari		Lappi cia:4	
1825	Lappi cia:4		Inari		Lappi cia:4	
1826	Lappi cia:5		Inari		Lappi cia:5	
1827	Lappi cia:5		Inari		Lappi cia:5	
1828	Lappi cia:6		Sodankylä		Sodankylä	
1829	Lappi cia:6		Ei pidetty		Ei pidetty	
1830	Lappi cia:7		Inari		Lappi cia:7	
1831	Lappi cia:8		Inari		Lappi cia:8	
1832	Lappi cia:9		Sodankylä		Sodankylä	
1833	Lappi cia:10		Inari		Lappi cia:10	
1834	Lappi cia:11		Sodankylä		Sodankylä	
1835	Lappi cia:11		Inari		Lappi cia:11	
1836	Lappi cia:12		Sodankylä		Sodankylä	
1837	Lappi cia:12		Inari		Lappi cia:12	
1838	Lappi cia:12		Sodankylä		Sodankylä	
1839	Lappi cia:13		Inari		Lappi cia:13	
1840	Lappi cia:14		Sodankylä		Sodankylä	
1841	Lappi cia:15		Inari		Lappi cia:15	
1842	Lappi cia:16		Sodankylä		Sodankylä	
1843	Lappi cia:17		Inari		Lappi cia:17	
1844	Lappi cia:18		Sodankylä		Sodankylä	
1845	Lappi cia:19		Inari		Lappi civa:1	
1846	Lappi cia:19		Sodankylä		Sodankylä	

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1847	Talvikäräjät lappi cia:20 Syyskäräjät lappi cia:20		Inari		Lappi civa:1	
1848	Talvikäräjät lappi cia:21 Syyskäräjät lappi cia:21		Inari		Lappi civa:1	
1849	Talvikäräjät lappi cia:21 Syyskäräjät lappi cia:21		Inari		Lappi civa:1	
1850	Talvikäräjät lappi cia:21 Syyskäräjät lappi cia:21		Inari		Lappi civa:1	
1851			Inari		Lappi civa:2	
1852			Inari		Lappi civa:2	
1853			Inari		Lappi civa:2	
1854			Inari		Lappi civa:2	
1855			Lappi civa:2		Lappi civa:2	
1856			Lappi civa:3		Lappi civa:3	
1857			Lappi civa:3		Lappi civa:3	
1858			Lappi civa:3		Lappi civa:3	
1859			Lappi civa:3		Lappi civa:3	
1860					Lappi cia:24	
1861					Lappi cia:25	
1862					Lappi cia:26	
1863					Lappi cia:27	
1864					Lappi cia:28	
1865					Lappi cia:29	
1866					Lappi cia: 30	
1867					Lappi civa:4	
1868					Lappi civa:4	
1869					Lappi civa:4	
1870						
1871					Lappi civa:5	
1872					Lappi civa:5	
1873					Lappi civa:5	
1874					Lappi civa:5	
1875					Lappi civa:5	
1876					Lappi civa:5	
1877					Lappi civa:5	
1878					Lappi civa:5	
1879					Lappi civa:5	
1880					Lappi civa:6	
1881					Lappi civa:6	
1882					Lappi civa:6	
1883					Lappi civa:6	
1884					Lappi civa:6	
1885					Lappi civa:6	
1886					Lappi cia:40	
1887					Lappi cia:40	
1888					Lappi cia:40&41	
1889					Lappi cia:42	

	ENONTEKIÖ		UTSJOKI (JA TENO)		INARI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1890						Lappi cia:42
1891						Lappi cia:43
1892						Lappi cia:44
1893						Lappi cia:45
1894						Lappi cia:46
1895						Lappi cia:47
1893						Lappi cia:45
1894						Lappi cia:46
1895						Lappi cia:47

	KITILÄ		SODANKYLÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1639		Öreb 7 fr651 koko kemin lappi		Öreb 7 fr651 koko kemin lappi
1640		Södm 4 fr651 koko kemin lappi		Södm 4 fr651 koko kemin lappi
1641				
1642				
1643				
1644				
1645		Öreb 12 fr651 koko kemin lappi		Öreb 12 fr651 koko kemin lappi
1646		Öreb 13 fr651 koko kemin lappi		Öreb 13 fr651 koko kemin lappi
1647				
1648				
1649		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi
1650		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi
1651		Gävl 3 fr651 koko kemin lappi		Gävl 3 fr651 koko kemin lappi
1652				
1653				
1654				
1655		Gävl 4 fr652 kuolajärvi, koko kemin lappi		Gävl 4 fr652 kuolajärvi, koko kemin lappi
1656		Gävl 5 fr652 koko kemin lappi		Gävl 5 fr652 koko kemin lappi
1657		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi
1658		Gävl 7 fr652		Gävl 7 fr652
1659		Gävl 8 fr652 koko kemin lappi		Gävl 8 fr652 koko kemin lappi
1660				
1661		Sodankylä		Gävl 10 fr652
1662				
1663				
1664				
1665		Gävl 14 fr652		Gävl 14 fr652
1666				Gävl 15 fr652
1667		Gävl 16 fr652		Gävl 16 fr652
1668		Gävl 17 fr652		Gävl 17 fr652
1669		Gävl 18 fr652		Gävl 18 fr652
1670				

	KITILÄ		SODANKYLÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1671		Gävl 19 fr652		Gävl 19 fr652
1672				
1673				
1674		Gävl 22 fr652		Gävl 22 fr652
1675				
1676				
1677		Gävl 25 fr653		Gävl 25 fr653
1678				
1679		Gävl 27 fr653		Gävl 27 fr653
1680		Vnrl 1 fr653		Vnrl 1 fr653
1681		Vnrl 2 fr653		
1682		Vnrl 3 fr653		Vnrl 3 fr653
1683		Vnrl 4 fr653		Vnrl 4 fr653
1684		Vnrl 5 fr653		Vnrl 5 fr653
1685		Vnrl 6 fr654		Vnrl 6 fr654
1686		Vnrl 7 fr654		Vnrl 7 fr654
1687		Vnrl 8 fr654		Vnrl 8 fr654
1688		Vnrl 9 fr654		Vnrl 9 fr654
1689		Vnrl 11 fr654		Vnrl 11 fr654
1690		Jmtl 1 fr655		Jmtl 1 fr655
1691		Vbtn 2 fr656		Vbtn 2 fr656
1692		Sompio		Sompio
1693		Vbtn 4 fr657		Vbtn 4 fr657
1694		Vbtn 5 fr657		Vbtn 5 fr657
1695		Sodankylä		Vbtn 6 fr657
1696		Sodankylä		Vbtn 7 fr658
1697		Sodankylä		Vbtn 8 fr658
1698		Sodankylä		Nbtn 1 fr 661
1699		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724
1700		Jmtl 3 fr655/hla1 gh1724		Jmtl 3 fr655/hla1 gh1724
1701		Hla1 gh1724		Hla1 gh1724
1702		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724
1703		Vbtn 11 fr659/hla1 gh1724		Vbtn 11 fr659/hla1 gh1724
1704		Vnrl 22 fr655/hla1 gh1724		Vnrl 22 fr655/hla1 gh1724
1705		Hla1 gh1724		Hla1 gh1724
1706		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724
1707		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724
1708		Vbtn 13 fr659/hla2 gh1724		Vbtn 13 fr659/hla2 gh1724
1709		Vbtn 13 fr659/hla2 gh1724		Vbtn 13 fr659/hla2 gh1724
1710		Nbtn 4 fr662/hla2 gh1724		Nbtn 4 fr662/hla2 gh1724
1711		Vbtn 14 fr659/hla2 gh1724		Vbtn 14 fr659/hla2 gh1724
1712		Vbtn 14 fr659		Vbtn 14 fr659
1713		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725
1714		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725
1715		Nbtn 6 fr663		Nbtn 6 fr663
1716		Vbtn 15 fr660		Nbtn 6 fr663/vbtn 15 fr660
1717		Vbtn 16 fr660		Vbtn 16 fr660
1718		Vbtn 16 fr660		Vbtn 16 fr660
1719		Lagmansr. Domböcker vol. 48 Fr651		Lagmansr. Domböcker vol. 48 Fr651
1720		Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663
1721		Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663

	KITILÄ		SODANKYLÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1722		Nbtn 8 fr663		Nbtn 8 fr663
1723		Nbtn 9 fr663		Nbtn 9 fr663
1724		Nbtn 9 fr663		Nbtn 9 fr663
1725		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1726		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1727		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1728		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1729		Nbtn 10 fr664		Nbtn 10 fr664
1730		Nbtn 11 fr665		Nbtn 11 fr665
1731		Nbtn 12 fr666		Nbtn 12 fr666
1732		Nbtn 14 fr667		Nbtn 14 fr667
1733		Nbtn 15 fr668	Lappi 4 es3498	Nbtn 15 fr668
1734		Nbtn 17 fr668		Nbtn 17 fr668
1735		Nbtn 18 fr669		Nbtn 18 fr669
1736	Lappi 6 es3499	Nbtn 19 fr670	Lappi 4 es3498	Nbtn 19 fr670
1737	Lappi 6 es3499	Nbtn 20 fr670	Lappi 4 es3498	Nbtn 20 fr670
1738	Lappi 6 es3499	Nbtn 21 fr671	Tornio 15 es3493	Nbtn 21 fr671
1739	Lappi 6 es3499	Nbtn 22 fr671	Tornio 15 es3493	Nbtn 22 fr671
1740	Lappi 6 es3499	Nbtn 23 fr672	Lappi 4 es3498	Nbtn 23 fr672
1741	Lappi 6 es3499	Nbtn 24 fr672	Lappi 4 es3498	Nbtn 24 fr672
1742		Nbtn 25-26 fr672		Nbtn 25-26 fr672
1743	Lappi 6 es3499	Nbtn 25-26 fr673		Nbtn 25-26 fr673
1744	Lappi 6 es3499	Nbtn 27 fr673		Nbtn 27 fr673
1745		Sompio		Sompio
1746	Lappi 6 es3499	Nbtn 29 fr674	Lappi 4 es3498	Nbtn 29 fr674
1747	Lappi 6 es3499	Nbtn 30 fr675	Lappi 4 es3498	Nbtn 30 fr675
1748	Lappi 6 es3499	Nbtn 31 fr675	Lappi 4 es3498	Nbtn 31 fr675
1749	Lappi 6 es3499	Nbtn 32 fr675	Lappi 4 es3498	Nbtn 32 fr675
1750	Lappi 6 es3499	Nbtn 33 fr676	Lappi 4 es3498	Nbtn 33 fr676
1751	Lappi 6 es3499	Nbtn 34 fr676		Nbtn 34 fr676
1752		Sompio		Sompio
1753	Lappi 6 es3499		Lappi 4 es3498	
1754	Lappi 6 es3499			
1755	Lappi 6 es3499		Lappi 4 es3498	
1756				
1757	Lappi 6 es3499		Lappi 4 es3498	
1758	Lappi 6 es3499	Nbtn 37 fr677		Nbtn 37 fr677
1759	Lappi 6 es3499	Nbtn 38 fr678	Tornio 15 es3493	Nbtn 38 fr678
1760	Lappi 6 es3499	Nbtn 40 fr679		Nbtn 40 fr679
1761	Lappi 6 es3499	Nbtn 41 fr680		Nbtn 41 fr680
1762	Lappi 6 es3499	Nbtn 42 fr680		Nbtn 42 fr680
1763	Lappi 6 es3499		Lappi 4 es3498	
1764	Sodankylä	Sodankylä	Lappi 6	Nbtn 44 fr681
1765	Lappi 6 es3499	Nbtn 45 fr682		Nbtn 45 fr682
1766				
1767		Nbtn 47 fr683		Nbtn 47 fr683
1768	Lappi 6 es3499	Nbtn 48 fr684		Nbtn 48 fr684
1769	Lappi 6 es3499	Nbtn 50 fr685		Nbtn 50 fr685
1770	Lappi 6 es3499	Nbtn 52 fr686		Nbtn 52 fr686
1771	Lappi 6 es3499	Nbtn 54 fr687		Nbtn 54 fr687
1772	Lappi 6 es3499	Nbtn 56 fr688		Nbtn 56 fr688

	KITILÄ		SODANKYLÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1773	Lappi 7 es3499	Nbtn 58 fr689		Nbtn 58 fr689
1774	Lappi 7 es3499	Nbtn 60 fr690		Nbtn 60 fr690
1775	Lappi 7 es3499	Nbtn 61 fr690	Lappi 4 es3498	Nbtn 61 fr690
1776	Lappi 7 es3499	Nbtn 62 fr691		Nbtn 62 fr691
1777	Lappi 7 es3499	Nbtn 63 fr691		Nbtn 63 fr691
1778	Lappi 7 es3499	Nbtn 64 fr692		Nbtn 64 fr692
1779	Lappi 7 es3499	Nbtn 65 fr693		Nbtn 65 fr693
1780	Lappi 7 es3499	Nbtn 66 fr694		Nbtn 66 fr694
1781	Lappi 7 es3499	Nbtn 67 fr694		Nbtn 67 fr694
1782	Lappi 7 es3499	Nbtn 68 fr695		Nbtn 68 fr695
1783	Lappi 7 es3499	Nbtn 70 fr696		Nbtn 70 fr696
1784	Lappi 7 es3499	Nbtn 72 fr698		Nbtn 72 fr698
1785	Lappi 7 es3499	Nbtn 75 fr699		Nbtn 75 fr699
1786	Lappi 7 es3499	Nbtn 78 fr701		Nbtn 78 fr701
1787	Lappi 7 es3499	Nbtn 81 fr702		Nbtn 81 fr702
1788	Lappi 7 es3499	Nbtn 83 fr704		Nbtn 83 fr704
1789	Lappi 7 es3499	Nbtn 85 fr705		Nbtn 85 fr705
1790	Lappi 7 es3499	Nbtn 86 fr706		Nbtn 86 fr706
1791	Lappi 8 es3499	Nbtn 88 fr707		Nbtn 88 fr707
1792	Lappi 8 es3499	Nbtn 90 fr708		Nbtn 90 fr708
1793	Lappi 8 es3499	Nbtn 92 fr709		Nbtn 92 fr709
1794	Lappi 8 es3499	Nbtn 94 fr715		Nbtn 94 fr715
1795	Lappi 8 es3499-3500	Nbtn 96 fr716		Ei pidetty, nbtn 96 fr716
1796	Lappi 8 es3500	Nbtn 98 fr717		Nbtn 98 fr717
1797	Lappi 8 es3500	Nbtn 100 fr717		Nbtn 100 fr717
1798	Lappi 8 es3500	Nbtn 102 fr718		Nbtn 102 fr718
1799	Lappi 8 es3500	Nbtn 103 fr718	Lappi 5 es3498	Nbtn 103 fr718
1800	Lappi 9 3500	Nbtn 106 fr719		Nbtn 106 fr719
1801	Lappi 9 3500	Nbtn 111 fr721	Lappi 5 es3498	Nbtn 111 fr721
1802	Lappi 9 3500	Nbtn 112 fr721		Nbtn 112 fr721
1803	Lappi 9 3500	Nbtn 117 fr723		Nbtn 117 fr723
1804	Lappi 9 3500	Nbtn 120 fr724		Nbtn 120 fr724
1805	Lappi 9 3500	Nbtn 123 fr725		Nbtn 123 fr725
1806	Lappi 9 3500	Nbtn 126 fr726		Nbtn 126 fr726
1807	Hla7 gh1725/lappi 11a	Nbtn 129 fr728	Hla7 gh1725-1726	Nbtn 129 fr728
1808	Hla7 gh1725/lappi 11a		Hla7 gh1725	
1809		Nbtn 132 fr729		Nbtn 132 fr729
1810	Kemijärvi tornio 22		Kemijärvi tornio 22	
1811				
1812	Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1813	Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1814	Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1815	Lappi cia:1		Lappi cia:1	
1816	Lappi cia:2		Lappi cia:2	
1817	Lappi cia:2		Lappi cia:2	
1818	Lappi cia:2		Lappi cia:2	
1819	Lappi cia:2		Lappi cia:2	
1820	Lappi cia:3		Lappi cia:3	
1821	Lappi cia:3		Lappi cia:3	
1822	Lappi cia:3		Lappi cia:3	
1823				

	KITILÄ		SODANKYLÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1824	Lappi cia:4		Lappi cia:4	
1825	Lappi cia:4		Lappi cia:4	
1826	Lappi cia:5		Lappi cia:4	
1827	Lappi cia:5		Lappi cia:4	
1828	Lappi cia:6		Lappi cia:6	
1829	Lappi cia:6		Lappi cia:6	
1830	Lappi cia:7		Lappi cia:7	
1831	Lappi cia:8		Lappi cia:8	
1832	Lappi cia:9		Lappi cia:9	
1833	Lappi cia:10		Lappi cia:10	
1834	Lappi cia:11		Lappi cia:11	
1835	Lappi cia:11		Lappi cia:11	
1836	Lappi cia:12		Lappi cia:12	
1837	Lappi cia:12		Lappi cia:12	
1838	Lappi cia:12		Lappi cia:12	
1839	Lappi cia:13		Lappi cia:13	
1840	Lappi cia:14		Lappi cia:14	
1841	Lappi cia:15		Lappi cia:15	
1842	Puuttuu		Lappi cia:16	
1843	Lappi cia:17		Lappi cia:17	
1844	Lappi cia:18		Lappi cia:18	
1845	Lappi ciia:1		Lappi ciia:1	
1846	Lappi ciia:1		Lappi ciia:1	
1847	Talvikäräjät lappi ciia:2 Syyskäräjät lappi ciia:2		Talvikäräjät lappi ciia:2 Syyskäräjät lappi ciia:2	
1848	Talvikäräjät lappi ciia:3 Syyskäräjät lappi ciia:3		Talvikäräjät lappi ciia:2 Syyskäräjät lappi ciia:2	
1849	Talvikäräjät lappi ciia:4 Syyskäräjät lappi ciia:4		Talvikäräjät lappi ciia:3 Syyskäräjät lappi ciia:3	
1850	Talvikäräjät lappi ciia:4 Syyskäräjät lappi ciia:4		Talvikäräjät lappi ciia:3 Syyskäräjät lappi ciia:3	
1851	Talvikäräjät lappi ciia:5 Syyskäräjät lappi ciia:5			
1852	Talvikäräjät lappi ciia:5 Syyskäräjät lappi ciia:5			
1853	Talvikäräjät lappi ciia:5 Syyskäräjät lappi ciia:5			
1854	Talvikäräjät lappi ciia:5 Syyskäräjät lappi ciia:5			
1855	Talvikäräjät lappi ciia:5 Syyskäräjät lappi ciia:5			

	SOMPIO		KEMIKYLÄ		KUOLAJÄRVI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1639		Öreb 7 fr651 koko kemin lappi		Öreb 7 fr651 koko kemin lappi		
1640		Södm 4 fr651 koko kemin lappi		Södm 4 fr651 koko kemin lappi		
1641						
1642						
1643						
1644						

	SOMPPIO		KEMIKYLÄ		KUOLAJÄRVI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1645		Öreb 12 fr651 koko kemin lappi		Öreb 12 fr651 koko kemin lappi		
1646		Öreb 13 fr651 koko kemin lappi		Öreb 13 fr651 koko kemin lappi		
1647						
1648						
1649		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		
1650		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		Gävl 2 fr651 koko kemin lappi		
1651		Gävl 3 fr651 koko kemin lappi		Gävl 3 fr651 koko kemin lappi		
1652						
1653						
1654						
1655		Gävl 4 fr652 kuolajärvi, koko kemin lappi		Gävl 4 fr652 kuolajärvi, koko kemin lappi		Gävl 4 fr652
1656		Gävl 5 fr652 koko kemin lappi		Gävl 5 fr652 koko kemin lappi		
1657		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi		Gävl 6 fr652 koko tornion ja kemin lappi		
1658		Gävl 7 fr652		Sompio		Sompio
1659		Gävl 8 fr652 koko kemin lappi		Gävl 8 fr652 koko kemin lappi		
1660						
1661		Gävl 10 fr652				Gävl 10 fr652
1662						
1663		Gävl 12 fr652				
1664						
1665		Gävl 14 fr652				Gävl 14 fr652
1666		Gävl 15 fr652		Sompio		Sompio
1667		Gävl 16 fr652				Gävl 16 fr652
1668		Gävl 17 fr652				Gävl 17 fr652
1669		Gävl 18 fr652		Sompio		Sompio
1670						
1671		Gävl 19 fr652				Gävl 19 fr652
1672						
1673						
1674		Gävl 22 fr652		Gävl 22 fr652		Gävl 22 fr652
1675		Gävl 23 fr653		Gävl 23 fr653		Gävl 23 fr653
1676						
1677		Gävl 25 fr653				Sompio
1678						
1679		Gävl 27 fr653				Sompio
1680		Vnrl 1 fr653		Sompio		Sompio
1681		Vnrl 2 fr653		Sompio		Sompio
1682		Vnrl 3 fr653		Sompio		Sompio
1683		Kuolajärvi		Kuolajärvi		Vnrl 4 fr653
1684		Vnrl 5 fr653		Sompio		Sompio
1685		Vnrl 6 fr654		Sompio		Sompio
1686		Vnrl 7 fr654		Sodankylä		
1687		Vnrl 8 fr654		Sompio		Sompio
1688		Vnrl 9 fr654		Sompio		Sompio

	SOMPPIO		KEMIKYLÄ		KUOLAJÄRVI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1689		Vnrl 11 fr654		Sompio		Sompio
1690		Jmtl 1 fr655				Sompio
1691		Vbtn 2 fr656		Sompio		Vbtn 2 fr656
1692		Vbtn 3 fr657		Vbtn 3 fr657		Vbtn 3 fr657
1693		Vbtn 4 fr657		Sompio		Sompio
1694		Vbtn 5 fr657		Vbtn 5 fr657		Vbtn 5 fr657
1695		Sodankylä				
1696		Vbtn 7 fr658				
1697		Vbtn 8 fr658		Sompio		Sompio
1698		Nbtn 1 fr 661				Nbtn 1 fr 661
1699		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724		Sompio		Sompio
1700		Jmtl 3 fr655/hla1 gh1724		Sompio		Sompio
1701		Sodankylä		Sodankylä		Sodankylä
1702		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724				
1703		Vbtn 11 fr659/hla1 gh1724		Sompio		Sompio
1704		Vnrl 22 fr655/hla1 gh1724		Sompio		Kemijärvi vnrl 22 fr655/hla1 gh1724
1705		Hla1 gh1724				Sompio
1706		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724				
1707		Vbtn 12 fr659/hla2 gh1724		Sompio		Sompio
1708		Vbtn 13 fr659/hla2 gh1724		Sompio		Sompio
1709		Sodankylä		Sodankylä		Sodankylä
1710		Sodankylä		Sodankylä		Sodankylä
1711		Vbtn 14 fr659/hla2 gh1724				
1712		Vbtn 14 fr659		Sompio		Sompio
1713		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725		Sompio		Sompio
1714		Vbtn 15 fr660/hla2 gh1725		Sompio		Sompio
1715		Nbtn 6 fr663				Sompio
1716		Nbtn 6 fr663/vbtn 15 fr660		Sompio		Sompio
1717						
1718		Vbtn 16 fr660				Vbtn 16 fr660
1719		Lagmansr. Dom- böcker vol. 48 Fr651				
1720		Inari		Inari		Inari
1721		Nbtn 8 fr663				Nbtn 8 fr663
1722		Nbtn 8 fr663				Sompio
1723		Nbtn 9 fr663		Kuolajärvi		Nbtn 9 fr663
1724		Nbtn 9 fr663		Sompio		Sompio
1725		Kuolajärvi		Kuolajärvi		Nbtn 9 fr664
1726		Nbtn 9 fr664		Sompio		Sompio
1727		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664		Nbtn 9 fr664
1728		Nbtn 9 fr664		Sompio		Sompio
1729		Nbtn 10 fr664		Nbtn 10 fr664		Nbtn 10 fr664
1730		Nbtn 11 fr665		Nbtn 11 fr665		Nbtn 11 fr665

	SOMPPIO		KEMIKYLÄ		KUOLAJÄRVI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1731		Nbtn 12 fr666		Nbtn 12 fr666		Nbtn 12 fr666
1732		Nbtn 14 fr667		Nbtn 14 fr667		Nbtn 14 fr667
1733		Nbtn 15 fr668		Nbtn 15 fr668		Nbtn 15 fr668
1734		Nbtn 17 fr668		Nbtn 17 fr668		Nbtn 17 fr668
1735		Nbtn 18 fr669		Nbtn 18 fr669		Nbtn 18 fr669
1736		Nbtn 19 fr670		Nbtn 19 fr670		Nbtn 19 fr670
1737		Nbtn 20 fr670		Nbtn 20 fr670		Nbtn 20 fr670
1738		Nbtn 21 fr671		Nbtn 21 fr671		Nbtn 21 fr671
1739		Nbtn 22 fr671		Nbtn 22 fr671		Nbtn 22 fr671
1740		Nbtn 23 fr672		Nbtn 23 fr672	Tornio 15 es3493	Nbtn 23 fr672
1741	Lappi 4	Nbtn 24 fr672	Lappi 4	Nbtn 24 fr672	Tornio 15 es3493	Nbtn 24 fr672
1742		Nbtn 25-26 fr672		Sompio		Nbtn 25-26 fr672
1743	Tornio 15 es3493	Nbtn 25-26 fr673	Sompio	Sompio	Sompio	Sompio
1744	Lappi 4	Nbtn 27 fr673	Lappi 4	Nbtn 27 fr673	Tornio 15 es3493	Nbtn 27 fr673
1745		Nbtn 28 fr674		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 28 fr674
1746	Lappi 4	Nbtn 29 fr674	Sompio	Sompio	Sompio	Sompio
1747		Nbtn 30 fr675		Nbtn 30 fr675	Tornio 15 es3493	Nbtn 30 fr675
1748		Nbtn 31 fr675		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 31 fr675
1749		Nbtn 32 fr675		Sompio		Sompio
1750	Lappi 4	Nbtn 33 fr676	Kittilä	Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 33 fr676
1751		Nbtn 34 fr676		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 34 fr676
1752		Nbtn 35 fr676		Sompio		
1753					Tornio 15 es3493	
1754						
1755					Tornio 15 es3493	
1756						
1757	Lappi 4				Tornio 15 es3493	
1758		Nbtn 37 fr677		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 37 fr677
1759		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 38 fr678 (2)
1760		Nbtn 40 fr679		Sompio		
1761		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 2 es3474	Kuusamo
1762		Nbtn 42 fr680		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 42 fr680
1763	Sodankylä		Sodankylä			
1764		Nbtn 44 fr681		Sompio	Tornio 15 es3493	Nbtn 44 fr681
1765		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 45 fr682
1766						
1767		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 47 fr683
1768		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 48 fr684
1769		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 50 fr685
1770		Sodankylä		Sodankylä	Tornio 15 es3493	Nbtn 52 fr686
1771		Sodankylä		Sodankylä		
1772		Sodankylä		Sodankylä		
1773		Sodankylä		Sodankylä		
1774		Sodankylä		Sodankylä		
1775	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä		
1776		Sodankylä		Sodankylä	Vaasan hovioikeuden alaisuuteen ja oulun lääniin	
1777		Sodankylä		Sodankylä		
1778		Sodankylä		Sodankylä		
1779		Sodankylä		Sodankylä		
1780		Sodankylä		Sodankylä		
1781		Sodankylä		Sodankylä		

	SOMPPIO		KEMIKYLÄ		KUOLAJÄRVI	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1782		Sodankylä		Sodankylä		
1783		Sodankylä		Sodankylä		
1784		Sodankylä		Sodankylä		
1785		Sodankylä		Sodankylä		
1786		Sodankylä		Sodankylä		
1787		Sodankylä		Sodankylä		
1788		Sodankylä		Sodankylä		
1789		Sodankylä		Sodankylä		
1790		Sodankylä		Sodankylä		
1791		Sodankylä		Sodankylä		
1792		Sodankylä		Sodankylä		
1793		Sodankylä		Sodankylä		
1794		Sodankylä		Sodankylä		
1795						
1796		Sodankylä		Sodankylä		
1797		Sodankylä		Sodankylä		
1798		Sodankylä		Sodankylä		
1799	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä		
1800						
1801						
1802		Sodankylä		Sodankylä		
1803		Sodankylä		Sodankylä		
1804		Sodankylä		Sodankylä		
1805		Sodankylä		Sodankylä		
1806		Sodankylä		Sodankylä		
1807	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä	Sodankylä		
1808	Sodankylä		Sodankylä			
1809		Sodankylä		Sodankylä		
1810	Sisältyy sodankylän käräjäkuntaan		Sisältyy sodankylän käräjäkuntaan			

	KUUSAMO		KITKA		MAANSELKÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
Vuosina 1639–1654 näitä käräjäkuntia ei mainita Lapinmaan käräjien yhteydessä.						
1658				Sompio		Sompio
1659						
1660						
1661						
1662						
1663						
1664						
1665				Kuolajärvi		
1666				Sompio		
1667				Kuolajärvi		Kuolajärvi
1668				Kuolajärvi		Kuolajärvi
1669				Sompio		Sompio
1670						
1671				Kuolajärvi		Kuolajärvi
1672						
1673						
1674				Gävl 22 fr652		Gävl 22 fr652

	KUUSAMO		KITKA		MAANSELKÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1675				Kuolajärvi		Kuolajärvi
1676						
1677				Sompio		Sompio
1678						
1679				Sompio		Sompio
1680				Sompio		Sompio
1681				Sompio		Sompio
1682				Sompio		Sompio
1683				Kuolajärvi		Kuolajärvi
1684				Sompio		Sompio
1685				Sompio		Sompio
1686				Vnrl 7 fr654		Vnrl 7 fr654
1687				Sompio		Sompio
1688		Ka pohj.-Poh- janm. Rr25 es2037		Sompio		Sompio
1689				Sompio		Sompio
1690				Sompio		Sompio
1691				Kuolajärvi		Vbtn 2 fr656
1692				Vbtn 3 fr657		Vbtn 3 fr657
1693		Maanselkä		Vbtn 4 fr657		Vbtn 4 fr657
1694		Vbtn 5 fr657		Kuolajärvi		
1695		Sodankylä				
1696		Sodankylä				
1697						
1698		Kuolajärvi		Kuolajärvi		
1699		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724		Vbtn 9 fr658/hla1 gh1724		
1700		Kitka		Sompio/jmtl 3 fr655/hla1 gh 1724		Sompio
1701				Sodankylä		Sodankylä
1702		Jmtl 5 fr656/hla1 gh1724		Kuusamo		
1703				Sompio		Sompio
1704		Kemijärvi vnrl 22 fr655/hla1 gh1724		Kemijärvi vnrl 22 fr655/hla1 gh1724		Kemijärvi vnrl 22 fr655/hla1 gh1724
1705		Hla1 gh1724				Kuusamo
1706						
1707		Vbtn 12 fr659/hlaz gh1724		Kuusamo		Kuusamo
1708		Sompio		Sompio		Sompio
1709		Sodankylä		Sodankylä		Sodankylä
1710		Nbtn 4 fr662/hlaz gh1724		Kuusamo		Kuusamo
1711		Vbtn 14 fr659/hlaz gh1724		Kuusamo		Kuusamo
1712		Sompio		Sompio		Sompio
1713		Sompio		Sompio		Sompio
1714		Sompio		Sompio		Sompio
1715						
1716		Vbtn 15 fr660/ nbtn 6 fr663		Kuusamo		Kuusamo
1717						
1718		Vbtn 16 fr660		Kuusamo		Kuusamo
1719						

	KUUSAMO		KITKA		MAANSELKÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1720		Nbtn 8 fr663		Kuusamo		Kuusamo
1721		Nbtn 8 fr663		Kuusamo		Kuusamo
1722		Nbtn 8 fr663		Kuusamo		Kuusamo
1723		Nbtn 9 fr663		Kuusamo		Kuusamo
1724		Sompio				
1725		Nbtn 9 fr664		Kuusamo		Kuusamo
1726						
1727		Nbtn 9 fr664		Kuusamo		Kuusamo
1728		Sompio				
1729		Nbtn 10 fr664				
1730		Nbtn 11 fr665				
1731		Nbtn 12 fr666				
1732		Nbtn 14 fr667				
1733		Nbtn 15 fr668				
1734		Nbtn 17 fr668				
1735		Nbtn 18 fr669				
1736		Nbtn 19 fr670				
1737		Nbtn 20 fr670		Kuusamo		
1738		Nbtn 21 fr671		Kuusamo		
1739		Nbtn 22 fr671		Kuusamo		
1740		Nbtn 23 fr672		Kuusamo		
1741	Kemi 111 es3500	Nbtn 24 fr672	Kuusamo	Kuusamo		
1742		Nbtn 25-26 fr672		Kuusamo		
1743	Sompio	Sompio				
1744	Kemi 111 es3500	Nbtn 27 fr673				
1745	Kemi 118	Nbtn 28 fr674				
1746	Sompio	Sompio				
1747	Kemi 111 es3500/ tornio 15 es3493					
1748	Kemi 111 es3500	Nbtn 31 fr675				
1749		Sompio				
1750	Tornio 15 es3493	Nbtn 33 fr676				
1751	Kuolajärvi	Kuolajärvi	Kuolajärvi	Kuolajärvi	Kuolajärvi	Kuolajärvi
1752	Kemi 111 es3500	Nbtn 35 fr676				
1753	Kemi 111 es3500					
1754	Kemi 111 es3500					
1755	Kemi 111 es3500					
1756	Kemi 111 es3500					
1757	Kemi 111 es3500					
1758	Kemi 111 es3500	Nbtn 37 fr677				
1759	Tornio 15 es3493/ kemi 111 es3500	Nbtn 38 fr678 (2)				
1760						
1761	Kuolajärvi	Nbtn 41 fr680				
1762	Kemi 111 es3500	Nbtn 42 fr680				
1763						
1764	Kemi 111 es3500	Nbtn 44 fr681				
1765	Kemi 112	Nbtn 45 fr682				
1766						
1767	Kemi 112	Nbtn 47 fr683				
1768	Kemi 112	Nbtn 48 fr684				
1769	Kemi 112	Nbtn 50 fr685				

	KUUSAMO		KITKA		MAANSELKÄ	
	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu	Konsepti	Renovoitu
1770	Kemi 113	Nbtn 52 fr686				
1771						
1772						
1773						
1774						
1775						
1776	Vaasan hovioikeuden alaisuuteen ja oulun lääniin					